T. C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

AVRUPA VERASET SAVAŞLARI SIRASINDA OSMANLI-AVRUPA DEVLETLERİ İLİŞKİLERİ (1699-1756) "SAVAŞLARIN GÖLGESİNDEKİ DİPLOMASİ"

DOKTORA

Hazırlayan
Fatih KARABULUT

Danışman
Prof. Dr. Hacı Ömer BUDAK

KIRIKKALE
2021

KABUL-ONAY

Prof. Dr. Hacı Ömer Budak danışmanlığında Fatih Karabulut tarafından hazırlanan "Avrupa Veraset Savaşları Sırasında Osmanlı-Avrupa Devletleri İlişkileri (1699-1756)-Savaşların Gölgesindeki Diplomasi" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

08/01/2021

Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI (Başkan)

Prof. Dr. H. Ömer BUDAK (Danışman)

Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ

Prof. Dr. Süleyman ÖZBEK

Doç. Dr. Mustafa MÜJDECİ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

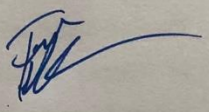
Doç. Dr. Abdussamed Yeşildağ
Enstitü Müdürü

Kişisel Kabul

Doktora Tezi olarak sunduğum "Avrupa Veraset Savaşları Sırasında Osmanlı-Avrupa Devletleri İlişkileri (1699-1756)-Savaşların Gölgesindeki Diplomasi" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

08/01/2021

Fatih Karabulut

ÖN SÖZ

Kral Carlos Dönemi'nde Osmanlı-Napoli İlişkileri (1738-1759) başlığı altında, doktora konusu olarak hedeflenen çalışma "Avrupa Veraset Savaşları Sırasında Osmanlı-Avrupa Devletleri İlişkileri (1699-1756)-Savaşların Gölgesindeki Diplomasi" olarak nasıl değiştiğine kısaca değinmek gerekirse: Koronavirüs (COVID-19) hastalığının dünya geneline yayılması (pandemi) sonucu, çalışmanın diğer ayağı olan Napoli Arşivi'nde yapılacak olan çalışmayı eksik bırakacağından, konu başlığını ve içeriği değiştirerek, doktora tez konusunu yeniden şekillendirmemiz gerekiyordu. XVIII. yüzyılın ilk yarısı içerisinde Osmanlı-Avrupa ekseninde yaşanan olayları merkeze alarak, konunun çerçevesini belirleyerek, aynı dönem içerisinde kalmayı tercih ettik. Bu yeni süreçte tekrardan çalışmayla ilgili yazdıklarımı okuyan ve eleştirileriyle yol göstererek, eksikliklerimi gösteren ve her zaman desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. H. Ömer Budak'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Tez İzleme Komitesi'nde yer alan Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ ve Doç. Dr. Halil İbrahim Gökbörü'nün yapıcı eleştirileri ve rehberlikleri sayesinde çalışmanın sağlıklı bir şekilde ilerlemesini sağlayan değerli hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Osmanlı-Avrupa ilişkilerine dair yaptığımız uzun konuşmalarla çalışmama katkı sağlayan Arş. Gör. Mert Can Erdoğan'a canı gönülden teşekkür ederim.

Çalışmama verdikleri bursla maddi katkı sağlayan Türk Tarih Kurumu'na teşekkür ederim. Hakeza ihtiyaç duyduğum her anda verdikleri maddi ve manevi destekten dolayı aileme medyun-u şükranım. Son söz olarak bu çalışmada okuyucuların gördüğü eksiklikler ve yanlışlıklar tamamen bana aittir.

Kırıkkale

2021

ÖZET

KARABULUT, Fatih, *"Avrupa Veraset Savaşları Sırasında Osmanlı-Avrupa Devletleri İlişkileri (1699-1756)-Savaşların Gölgesindeki Diplomasi"*, Doktora Tezi, Kırıkkale, 2021.

Diplomasi, siyasi ilişkilerin sürdürülmesinde ve devlet politikalarının şekillendirilmesinde her zaman için kullanışlı bir araç olmuştur. Diplomasinin Avrupa'da gelişimi siyasi açıdan çok parçalı bir yapıdaki İtayla Yarımadası üzerinden şekillenirken, Osmanlı İmparatorluğu'nda diplomasinin tatbiki daha çok tek taraflı (ad hoc) bir ilişki olarak yürütülmüştü. Karlofça Antlaşması sonrasında Osmanlı bürokratik yapısında kâtipler sınıfının (kalemiyenin) ön plana çıkması, diplomasinin daha etkin kullanımını sağlamıştır. Bu da Osmanlı İmparatorluğu için değişim ve dönüşümü bir tercihten ziyade, zorunluluk haline getirmiştir. Bu açıdan hem Osmanlı İmparatorluğu'nda hem de Avrupa'da gerçekleşen savaşların ardından, galip ve mağlup tarafların geliştirdikleri argümanlar, diplomasinin sürekli gündemde kalmasını sağlamıştır. Bu bağlamda 1699-1756 tarihleri arasında Osmanlı, Avusturya, Rusya, Napoli ve veraset savaşları (İspanya-Lehistan-Avusturya) gölgesinde gelişen diplomasiyi ele almakla beraber, Osmanlı'nın Batı veçhesinin önemli bir parçası olduğu gerçeği vurgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi, Osmanlı, Avusturya, Rusya, Napoli, Veraset Savaşları.

ABSTRACT

KARABULUT, Fatih, *"Relations between Ottoman-European States during the European Succession Wars (1699-1756)- Diplomacy in the Shadow of Wars"*, PhD Dissertation, Kırıkkale, 2021.

Diplomacy has always been a useful tool for maintaining political relations and shaping state policies. While the development of diplomacy in Europe was shaped over the Italian Peninsula, which had a fragmented political structure; the implimentation of diplomacy in the Ottoman Empire was mostly carried out as a one-sided (ad hoc) relationship. After the Treaty of Karlowitz the civil servants in the Ottoman bureucracy came into prominence and that made the active use of the diplomacy. This made change and transformation a necessity for the Ottoman Empire rather than an option. In this respect, the arguments developed by the victorious and defeated parties as a result of the wars that took place in the Ottoman Empire and Europe were among the factors that made diplomacy effective. In this regard, while addressing the diplomacy that developed in the mids of the Ottoman, Austria, Russia, Naples and succession wars (Spain-Poland-Austria) between 1699-1756, the fact of the Ottoman Empire was an important part of the Western aspect was tried to be emphasized.

Key Words: Diplomacy, Ottoman, Austria, Russia, Naples, Succession Wars.

KISALTMALAR DİZİNİ

BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
A.DVNS.DVE.d.	: Düvel-i Ecnebiye Defterleri
A.DVNS.NMH.d.	:Nâme-i Hümâyûn Defterleri
A.AMD.d.	: Âmedî Kalemi Defterleri
A.DVN.MHM.d.	: Mühimme Defteri
D.BŞM.d.	: Başmuhasebe Kalemi Defterleri
TSMA.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
C. BH.	: Cevdet Bahriye
C. DH.	: Cevdet Dahiliye
C. HR.	: Cevdet Hariciye
İE. HR.	: İbnülemin Hariciye
HH.	: Hatt-ı Humâyûnlar
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
TOEM	: Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
İÜTED	: İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Diss.	: Dissertation
bkz.	: Bakınız
t.y.	: tarih yok
y.y.	: yayın yeri yok
ss.	: sayfalar
s.	: sayfa
Akt.	: Aktaran
C.	: Cilt
Haz.	: Hazırlayan
Der.	: Derleyen
vrk.	: varak
S.	: Sayı
vb.	: ve benzeri
Çev.	: Çeviren
ed.	: Editör

İÇİNDEKİLER

KABUL-ONAY
Kişisel Kabul
ÖN SÖZ i
ÖZET ii
ABSTRACT iii
KISALTMALAR DİZİNİ iv
GİRİŞ 1

1. BÖLÜM
XVIII. YÜZYILA KADAR AVRUPA'DA VE OSMANLI'DA DİPLOMASİNİN GELİŞİMİ

I. AVRUPA'DA DİPLOMASİNİN GELİŞİMİ 15
II. OSMANLI'DA DİPLOMASİNİN GELİŞİMİ 30

2. BÖLÜM
KARLOFÇA'DAN PASAROFÇA'YA OSMANLI-AVRUPA İLİŞKİLERİ

I. İSPANYA VERASET SAVAŞLARI'NDA (1700-1714) 53
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN İZLEDİĞİ POLİTİKA 53
II. İSPANYA VERASET SAVAŞLARI VE BÜYÜK KUZEY SAVAŞLARI GÖLGESİNDE KALAN PRUT (1711) 71
III. KARLOFÇA'YI TADİL GİRİŞİMİ: PASAROFÇA SÜRECİ (1715-1718) .. 97
A. MORA'NIN FETHİ 97
B. PETERVARADİN SAVAŞI 105
IV. İNGİLTERE KRALLIĞI'NIN PASAROFÇA GİRİŞİMİ: MECKLENBURG VE HAZAR DENİZ DİPLOMASİSİ 122

3. BÖLÜM

PASAROFÇA'DAN BELGRAD'A OSMANLI-AVRUPA İLİŞKİLERİ

I. LEHİSTAN VERASET SAVAŞLARI VE BELGRAD SÜRECİNDE İRAN MUHAREBELERİ'NİN (1722-1746) ROLÜ 131
II. OSMANLI'NIN DOĞU AVRUPA PROBLEMİ: 141
LEHİSTAN VERASET SAVAŞLARI (1733-1738) 141
III. OSMANLI'NIN ROMANOV-HABSBURG MÜCADELESİ: 161
BELGRAD SÜRECİ 1736-1739 161

4. BÖLÜM

BELGRAD SONRASI OSMANLI-AVRUPA İLİŞKİLERİNDE BARIŞ SİYASETİ

I. WİTTELSBACH-HABSBURG MÜCADELESİ'NDE OSMANLI'NIN ROLÜ: AVUSTURYA VERASET SAVAŞLARI (1740-1748) 194
II. XVIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA NAPOLİ KRALLIĞI'NIN AVRUPA DİPLOMASİSİNDEKİ YERİ VE NAPOLİ-OSMANLI İLİŞKİLERİ
A. HABSBURG NAPOLİSİ'NDEN BOURBON NAPOLİSİ'NE GEÇİŞ SÜRECİ (1700-1738) 212
B. OSMANLI-NAPOLİ İLİŞKİLERİ (1740-1759) 221
SONUÇ 240
KAYNAKÇA 252
EKLER 290
PORTRELER 291
EK-1. XIV. Louis (1643-1715) 292
EK-2. Rus Çarı I. Petro (1672-1725) 293
EK-3. İsveç Kralı XII. Charles (1697-1718) 294
EK-4. III. Ahmed (1703-1730) 295
EK-5. Kutsal Roma Cermen İmparatoru VI. Charles (1685-1740) 296
HARİTALAR 298
Harita-1. XVIII. Yüzyıl Avrupa Haritası 299
Harita-2. XVIII. Yüzyıl Avrupa Haritası 300

Harita-3. XVIII. Yüzyıl Habsburg Monarşisi 301
Harita-5. Belgrad, Petervaradin ve Temeşvar Kuşatması (1716) 303
Harita-6. 1714-1718 Türk-Avusturya-Venedik Seferi..... 304
Harita-7. Belgrad (1717)..... 305
Harita-8. Lehistan Veraset Savaşı (1733-1738) Fransa Ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Ordu Hatlarını, Tahkimatlarını Ve Kamplarını Gösteren Topografik Harita. 306
Harita-9. Feldmareşal Kont Münich Komutasındaki Ordunun Osmanlı Ordusuna Karşı Stavuchany Savaşı (1739) 307
Harita-10. Osmanlı İmparatorluğu ve Balkanlar (1738)..... 308
Harita-11. Roma Cermen İmparatoru VI. Charles Döneminde Sınırlar 309
Harita-12. Prusya-Brandenburg 310
Harita-13. İsveç Krallığı (1808)..... 311
RESİMLER 312
EK-1. Viyana Kuşatması (1683)..... 313
EK-2.G. M. Mitelli'nin Karlofça Barışı'nı Temsil Eden Bir Gravürü (1700).. 314
EK-3. Viyana Kuşatması (1683-1699) 315
EK-4. Azak Kalesi Altında Rus Filosu (1736)……..316
ÖZ GEÇMİŞ..... 317

GİRİŞ

"Büyük monarşiler belki de insan doğası açısından zaralıdır; ilerlemeleri de kalıcılıkları da ve hatta kuruluşlarından çok olmayan çöküşleri bile zarar verir."

David Hume[1]

KONU VE KAPSAM

Çalışmanın ana temasını oluşturan *"diplomasi"* (diplomacy) kavramı, XV. yüzyılda İtalya coğrafyasında aktif bir şekilde kullanılması tesadüf değildi. İtalya'nın birliğini sağlayan Hohenstaufen İmparatorluğu'nun (1138-1254) son bulması ve şehir devletlerinin (cumhuriyetler, düklükler, markizler, lortluklar…) daha görünür olmasıyla alakalı bir durumdu. Yanı sıra bu yapıların diplomasi için gerekli olan kültürel bilince ve yönetimsel bir geçmişe (Roma İmparatorluk mirasına) sahip olmaları, onlara bu konuda avantaj sağlıyordu. Bu da şehir devletleri arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesinde, diplomasiyi etkin kılmalarına olanak sağlamıştı. Diplomasi kültürünün uzlaşmacı yapısı, bürokratik devlet yapılarında ve kamusal hayatta pek çok değişikliğin önünü açmıştı. Bu değişikliğin temelinde kültürel alışverişin yanında, askeri ve bilimsel keşiflerin diplomasi aracılığıyla yaygınlaşması ve taşınır hale gelmesi yatıyordu.

Diplomasinin getirdiği bu değişim sadece İtalya'yla snırlı olmamakla beraber, Kıta Avrupası'nda da yaygınlaşarak, bürokratik devlet yapılarında ve kamusal hayatında da bir dönüşüm başlatmıştı.[2] Ama Avrupa'daki değişimi sağlayan sadece İtalyan şehir devletlerinin geliştirdiği diplomasi değil, aynı zamanda büyük kırılmalar yaratan Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-1648) da büyük etkisi vardı. Bu etki Otuz Yıl

[1] David Hume, ***Siyasi Denemeler***, Çev. İsmail Hakkı Yılmaz, Pinhan Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Mayıs 2017, s. 300.

[2] Mattingly, ***Renaissance Diplomacy***, s. 47; Riccardo Fubini, "Diplomacy And Government In The Italian City-States Of The Fifteenth Century (Florence And Venice)", ed., Daniela Frigo, ***Politics And Diplomacy In Early Modern Italy: The Structure Of Diplomatic Practice 1450-1800***, Translated By Adrian Belton, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000, s. 29. Bkz. Daniela Frigo, ***Politics And Diplomacy In Early Modern Italy: The Structure Of Diplomatic Practice 1450-1800***, Translated By Adrian Belton, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000; Catherine Fletcher, ***Diplomacy in Renaissance Rome: The Rise of the Resident Ambassador***, Cambridge University Press, United Kingdom, 2015.

Savaşları sonunda imzalanan Vestfalya Antlaşması (1648) ile kurulan "*Vestfalya Devlet Sistemi"* (Westphalion State System) ile tesis edilmişti.[3] Vestfalya'yla beraber Avrupa'daki tüm devlet tiplerinin hakları, güçlü monarşiler (Fransa, İsveç, İngiltere) tarafından korunurken, en büyük zararı ise Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu görmüştü. Çünkü vassalı olarak gördüğü elektörlükler, prenslikler ve dukalıklara müdahalesini sınırlayan güçlü monarşilere karşı durmaması, daha zayıf monark yapıları korumuştu.

Vestfalya'nın bir diğer getirisi ise *"aydın monarklar"*ın *ve "düşünürler"*in ortaya çıkmasına olanak sağlamış omasıydı. Aydın monarkların bilginin hamiliğini ve patronajlığını yaparak edebi, felsefi, mimari, musiki vd. alanlara katkı sağlaması, *"Aydınlanma Dönemi"*[4] olarak anılacak bir devri başlatmıştı.[5] Bu dönüşüme sahiplik

[3] Otuz Yıl Savaşları ile Kıta Avrupası'nda bir çözüm aracı olarak, diplomasi görünür olmuştu. Otuz Yıl Savaşları askeri ve aydınlıkçı monarşilerin ilk nüvesini oluşturmuş ve seküler yapıları meydana çıkararak baskıcı ve stagnant (değişime açık olmayan) din otoritesini arka plana itmişti. XVII. yüzyılın ikinci yarısında dinsel dil ve politik düşünce şekillenmeye ve dönüşmeye başlamıştı. Vestfalya ile birlikte dini eksenli idarenin yerini, seküler idareler yaygınlaşmaya başlamıştı. Vestfalya için öne sürülen başka bir argümanda; Vestfalya'nın seküler siyasetin ve güç dengesinin habercisi olarak görünmesine karşın; güç dengesi, sekülerleşmenin bir işareti olarak yorumlanmamasıydı, çünkü daha çok dini ve mezhepsel düşüncenin sağladığı bir dönüşüm olarak algılanmıştı. Hakeza 1630'larda Katolik, Protestan ve Calvinizm'in etkin olarak dini tartışmaların başlaması ve günah çıkarmayla ilgili süre gelen anlaşmazlıkların müzakerelerle çözülmemesiyle savaş, dinin siyasetten ayrılması için zemini hazırlamıştı. Lakin dinsel ve mezhepsel dönüşümün, Avrupa'daki güç dengesini şekillendirdiği bir gerçekti. Andrew C. Thompson, "After Westphalia: Remodelling a Religious Foreign Policy" ed., David Onnekink, ***War And Relıgıon After Westphalia***, 1648–1713, Ashgate Publishing Limited, England, 2009, s. 48-53; Isabella Lazzarini, ***Communication And Conflict: Italian Diplomacy İnThe Early Renaissance 1350–1520***, Oxford United Press, United Kingdom, 2015, s. 71; Luca Riccardi, "An Outline Of Vatican Diplomacy In The Early Modern Age", Edited By Daniela Frigo, ***Politics And Diplomacy In Early Modern Italy: The Structure Of Diplomatic Practice 1450-1800***, Translated By Adrian Belton, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000, s. 101; J. P. Cooper, "General Introduction", ed.; J. P. Cooper, ***The Decline of Spain and The ThirtyYears War 1609-48/59***, Vol: 4, Cambridge At The University Press, 1971, s. 2. Bkz. Talal Asad, ***Sekülerliğin Biçimleri: Hıristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik,*** Çev.Ferit Burak Aydar**,** Metis Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Şubat 2020; Merry E. Wiesner-Hanks, ***Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789***, Çev. Hamit Çalışkan, İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2017.

[4] Dorinda Outram, ***Aydınlanma***, Çev. Sevda Çalışkan-Hamit Çalışkan, Dost Kitapevi, 1. Baskı, Ankara, Kasım 2007, s. 120.

[5] Osmanlı İmparatorluğu'nda kolektif aktörler olmasına karşı Avrupa'dakine benzer aydın monarklar veya aydınlar grubu olmaması, büyük bir eksiklikti. Sabri Ülgener'in biraz sert ama gerçekçi tespit ve yaklaşımıyla durumu daha net ifade etmişti: *"Tanzimat öncesi aydını, anladığımız kadar, hiçbir zaman belli bir statünün adamı olmamıştır. Tek ve dağınıktır. Şahsi öcünü ve çıkar hesaplarını daima başkalarının desteğinde, onları doldurup işleyip kavgaya sürmekle almaya ve karşılamaya çalışmış … (Bunlar) kimi Ayasofya vaizidir, kimi Rumeli Kazaskeri, kimi saray nüfuzlusu… ve hepsi de kalemlerinden çok dillerine güvenmiş kişiler. Tanzimat öncesi aydınında, dil daima kalemin ve kâğıdın ilerisinde gelir. Halkın 'okur yazar' dediği, aslında 'okur' tarafı her neyse, fakat 'yazar'lığı olmayan, hele kışkırtma ve doldurma söz konusu olunca 'sadır'dan 'satır'a çıkmayı hayalinden geçirmeyen yarı aydınlardır. Türkiye, bildiğimiz ölçü ve unsurları ile 'aydın' tipine Tanzimatla beraber ve ondan sonra varır."* Sabri F. Ülgener, "Aydınlar Sosyolojisi ve Çağımızın Aydını", Sabri F. Ülgener, ***Makaleler,***

eden monarklar, aynı zamanda devlet kurumlarının *"reelpolitik"*ten uzak, rasyonaliteyi esas alan idari yapıların oluşmasına da zemin hazırlamıştı.

Avrupa'da yaşanan değişim ve dönüşümü diplomasi ve Otuz Yıl Savaşları bağlamında ele aldıktan sonra Kıta Avrupası'nın bir diğer bileşeni olan Osmanlı diplomasinin gelişim süreçlerine odaklanacağız. Osmanlı İmparatorluğu, mevcut topraklarının genişlemesiyle orantılı olarak, muhatap olduğu devlet yapıları da bir o kadar çoktu. Ve bu yapılar, imparatorluğun bürokratik devlet yapısında, diplomasinin gelişmesine ve şekillenmesine yardımcı olmuştu. Bu da beraberinde devlet bürokrasisinin sürekli olarak bir değişim ve dönüşüm geçirmesine olanak sağlamıştı. Bu değişim ve dönüşümü belirleyen sürecin temel argümanları ise genel olarak devletin iktisadî ve askerî alanlardaki başarı ve başarısızlıklarına bağlı olarak şekillenmesiydi. Bahsettiğimiz temel argümanlar, devletin *"raison d'être"*sini ortaya koyan unsurlar olduğu kadar, mutlak egemenliğini yansıtan mekanizmanın da parçalarıdır. Bu noktada imparatorluk mekanizmasının süreç içerisinde işleyen dişlilerinin paslanması ve tutukluk yapması, mevcut yapının revize edilmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştı. İmparatorluk kurumlarının revize edilmesi için bürokrasisi içerisinde reformist düşünceye sahip reformatörler, malî kayıpların ve askerî başarısızlıkların iyileştirilmesi üzerine, çözüm önerileri geliştirerek katkı sunmaya çalışmışlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun* mevcut askerî ve malî gücünün yeterli kapasite de olmaması ve Batılı devletlerin gerisinde kalması, siyasi mentalitesinin değişmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştı, çünkü Osmanlı İmparatorluğu; Zitvatorok Antlaşması (1606), Vasvar Antlaşması (1664) ve Karlofça Antlaşması (1699) ile *"mutlak üstün"*lüğünü kaybetmişti. Bu kaybediş *"muvakkat"* veya *"ad hoc"* (tek taraflı)

Yay. Haz. Ahmet Güner Sayar, Derin Yayınları, İstanbul, 2016, s. 489. S. 476-518; Ayrıca bkz. Tatarcık Abdullah Efendi'nin Lâhiyası'nda yer alan "*Derbeyân-ı nizâm-ı tarik-i ulemâ ve mevâlî ve müderrisin ve kudât"* başlığında altında ilmiye sınıfının bozuluşundaki temel sebeplere eğilerekgelişimin önündeki yozlaşmaya parmak basmıştı. ***Islahatlarla İlgili III. Selim'e Sunulan Lâhiyalar (Tatarcık Abdullah Efendi'nin Lâhiyası***, Haz. Besim Özcan, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum,1985, s. 14-22.

* Tez içerisinde Osmanlı için *"imparatorluk"* tabiri kullanmamızın sebebi, Batı literatüründe kullanılan bir ifade olması ve Avrupa-Osmanlı ilişkileri çerçevesinde ele aldığımız konuya uygun bir tanımlama olduğu için tercih edilmiştir.

diplomasi yerine *"karşılıklı muhataplığı"* (reciprocal) esas alan diplomatik ilişkiler devrini başlatmıştı.

Diplomasinin, Osmanlı'nın bürokratik devlet yapısı içerisindeki bu dönüşümü, Karlofça müzakerelerini yürütmek için *"seyfiye sınıfı"* yerine *"kalemiye sınıfı"*na* mensup kişilerin murahhas olarak görevlendirilmesiyle başlayan bir süreçti. Karlofça'da kalemiye sınıfının ön plana çıkmasıyla bürokratik devlet yapısı, yeniden şekillenmeye başlamıştı. Bu da egemen güç kavramının ötesinde dengeyi gözeten ve mümkün olduğunca çoklu cephe savaşlarından kaçınmayı esas alan bir politika geliştirmesine neden olmuştu,[6] çünkü askeri başarısızlıklar varlığını tehdit etmeye başlayınca, varlığını korumak ve devam ettirmek için ihtiyacı olan *"diplomasi"*ye her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaya başlamıştı.[7] Bu ihtiyaç İttifaklar/müttefikler, savaşlar/barışlar ve antlaşmalar diplomasi kavramıyla anlam bulmuştu.

---

* Kâtipler sınıfı veya ketebe sınıfı bürokratik devlet yapısı içerisinde etkinliği artan bir sınıf olmuştu. Karlofça Antlaşması'na kadar, antlaşma müzakerelerini yapanlar kılıç ehline mensup kişilerdi. Ama Karlofça ile beraber kâtipler sınıfına mensup üyelerin murahhas olarak (Reisülküttâb Mehmed Rami Paşa ve Divân-ı Hümâyun tercümanlarından İskerletzade Alexandre Mavrokordato) görev almaları değişimin başladığını göstermişti.

6 Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bürokratik değişimin kaynağı olarak, Batı'daki gelişmeler doğrultusunda değerlendirilemeyeceği gibi Osmanlı diplomasisinin kaynağı olarak Batı'yı göstermek yanlıştır. Osmanlı'nın geleneksel diplomasisinin muvakkat veya ad hoc bir yaklaşım içinde olmasının sebebi, mutlak üstünlüğünün ona getirmiş olduğu bir avantajdan ileri geliyordu. Bu durumun Karlofçayla değişimi uğramasının sebebi ise, mutlak üstünlüğünün Batılı güçlerce sınırlandırılmasından kaynaklanıyordu. Bu da imparatorluğun geniş cephe savaşlarından kaçınmasına ve politik angajmanının değişmesine neden olmuştu. Ve bu yeni durum imparatorluğu, yeni bir politik argüman olarak diplomasiyi kullanmaya itmişti, çünkü diplomatik olarak kendini (Batılı güçlere karşı) yeniden konumlandırması gerekiyordu. Öte yandan Karlofçayla beraber Osmanlı İmparatorluğu'nun *"duraklama", "gerileme"* ve *"çöküş"* söylemleri kanonik bir hal almıştı. Osmanlı'da *"düzenin bozuluşu"* (nizâm-ı aleme halel) ve durağan ve hareketsiz bir siyaset izlenmesi de bunu takip eden bir diğer gelişmeydi. Bu da XVIII. yüzyılda, Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa'nın reform (ıslâh) ve yenileme (tecdîd) düşünceleri dile getirilmesine rağmen, istenilen reform çalışmaları bazı engellemelere maruz kalmıştı. Buda bizi Niyazi Berkes'in *Türk Düşününde Batı Sorunu* adlı eserine götürüyor, bu engellemeleri yapan kişiler veya gruplar hakkında analizini ve ilerlemenin önündeki engeli tanımlarken: *"... 'gerici' yanında 'yobaz gerici' ikinci planda kalır... Gericiliğin asıl tehlikeli olan çeşidi belirli çıkarların temsil ettiği gericiliktir. Çıkarcı gericiliğin en güçlü temsilcisi Türk toplumun modern düzene girmesinden en çok zarar görecek olan ve çıkarları ellerindeki toprak monopolisinde bulunan toprak ağaları ve derebeyi artıklarıdır. Bunların birçoğu Paris'te ve Berlin'de okumuş olsalar bile çıkar bakımından gene de gerici olabilirler... Tanzimat'a kadar yapılmak istenen bütün reform teşebbüslerini asıl baltalayan bu güçtür. Tanzimat'ın çeşitli reformlarını gerçekleştirmeyen, onları kendi çıkarlarına uyacak biçime sokmayı başaran dinciler değil, işte bu çeşit gericilerdir. Meşrutiyet'i bu güç dejenere etmiştir."* Niyazi Berkes, ***Türk Düşününde Batı Sorunu***, Yapı Kredi Yayınları,5. Baskı, İstanbul, 2015, s. 23-24.

7 Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir başkaldırı hareketi olan yeniçeri ve celali isyanları, XVI. yüzyılından itibaren ciddi problemlerle yüzleşmeye başlamıştı. Bu sürecin yıllar içinde devlet nizamını etkisizleştirmişti. XVI yüzyıldaki isyanlar ve XVII. yüzyıldaki askeri başarısızlıklardan sonra devleti tekrardan haşmetine kavuşturmak için ele alınan risalelerdeki (XVI. yy. Lütfi Paşa Asafnâme, Gelibolulu Mustafa Ali, Nushatü's Selâtin ve Hasan Kâfi Akhisâri, Usûlü'l-Hikem Fî Nizâmü'l-Alem;

Buraya kadar diplomasinin Avrupa'da ve Osmanlı'daki gelişimini ve süreçlerini ele alarak konuya derinlik sağlamaya çalıştık. Bundan sonraki adımımız ise çalışmamızın içeriğini oluşturan; *Osmanlı-Avrupa diplomatik ilişkileri bağlamında (1699-1759), Osmanlı bürokrasisi içerisinde diplomasinin nasıl kavramsallaştırıldığı, gerekçelendirildiği, nasıl pratik bir araç haline geldiği ve Avrupa diplomasisinin ayrılmaz bir parçası ve gerçeği olduğu savı üzerinde şekillenmiştir.* Konuyu bu bağlamda ele almamızın sebebi, Osmanlı diplomasisinin III. Selim döneminde çeşitli Avrupa başkentlerinde sürekli elçiliklerin açılmasıyla birlikte diplomaside yaşanan temel kırılmanın kaynağı olarak, XVIII. yüzyılın ilk yarısı olduğu gerçeği üzerine daha fazla vurgu yapmak. Bu savımızı desteklemek için dönem içerisinde Osmanlı'nda ve Avrupa'da cereyan eden ittifaklar/müttefiklikler, savaşlar/barışlar ve antlaşmaları; tez içerisinde başlıklar altında tartışmaya açarak, konuya açıklık getirmeye çalıştık.

Çalışmanın bir diğer parametresini oluşturan zaman kavramını ise siyasî ve askerî açıdan kırılmaların yaşandığı olaylarla sınırlandırdık. Bu sınırlamalar, II. Viyana Kuşatması'nın (1683-1699) bitişi ve Yedi Yıl Savaşları'nın (1756-1763) başladığı tarihleri esas alarak belirledik. Bu sınırlamalardaki temel gerekçeler: Viyana Kuşatması'nın sonunda imzalanan Karlofça Antlaşması'nın (1699) yarattığı travmayla beraber, devletin geçirdiği değişim ve dönüşüm çerçevesinde ele alınmıştır. Bu değişim ve dönüşüm devletin bürokratik yapılanmasında, diplomasinin önemli bir pratik araç haline gelmesiyle imparatorluğun, Batı diplomasisinin önemli bir parçası olmasıyla başlamıştı. Bir diğer sınırlama olarak Yedi Yıl Savaşları'nı ele almamızın sebebi, Avrupa'da diplomatik devrimi başlatan savaş olmasından kaynaklanıyordu. Bu savaşın diplomatik anlamda önemi, devlet çıkarlarını her türlü dinsel, mezhepsel ve aile bağlarının üstünde gören bir paradigma olmasıydı.

XVII. yy. Veysi, Habnâme, Koçi Bey Risalesi, Kâtip Çelebi, Mizânü'l-Hakk Fi İhtiyâri'l-Ahlak ve Kitâb-ı Müstetâb vd.) düşünceleri ileri süren kişilerin Kanuni ve öncesinde yer alan hükümdarlar gibi bir *"sahipkıran"* (güçlü ve üstün hükümdar) olduğu sürece siyasî ve askerî suistimalin, disiplinsizliğin ve yozlaşmanın engelleneceği, yasa ve düzenin güçlü bir duruşla tesis edileceği ve düşmanlarına karşı da caydırıcı bir güç oluşturacağı düşüncesi etrafında şekillenmişti. Avigdor Levy, "Military Reform and the Problem of Centralization in the Ottoman Empire in the Eighteenth Century" ***Middle Eastern Studies***, Vol. 18, No. 3, July 1982, s. 228; Oysaki siyasi ve askeri çözülmelerin yaratmış olduğu travmalar sonrası başarıyı gelenekselliğe dönüşte (retraditionalination) araması ve palyatif çözümler üretmesi başarı sağlamamıştı. Geçmişteki başarıların eski kaideleri tekrarlayarak yakalamayı ve hayal edilen kimliğini (imagined identity) yeniden inşa etme düşüncesi, her defasında sonuçsuz kalmıştı. Bu başarısız girişimler imparatorluk içinde genişleyen sınıf ve grupların çözüm arayışları, güçlü bir merkezi yapının oluşturulması ve diplomasinin pratik bir araç haline getirilmesi gerektiği fikri ağırlık kazanmıştı.

AMAÇ VE YAKLAŞIM

Bu çalışmamızda hedeflediğimiz temel amaç; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kıta Avrupası'nın önemli bir bileşeni ve paydaşı*[*] *olduğunu ortaya çıkarmaktır***.** Bu noktada XVIII. yüzyılın ilk yarısında hem Avrupa'da hem de Osmanlı'da cereyan eden olayların birbiriyle olan bağlantıları üzerinden, imparatorluğun geçirdiği diplomatik dönüşümü anlamaya ve *"eurocentric"* (Avrupa merkezci) bir paradigma geliştirmesini sağlayan etkenler üzerinde durduk. Ve bu çerçevede Osmanlı'nın Avrupa ile tekdüze bir ilişki içerisinde olmadığını ve Batı dünyasının bir parçası olduğunu vurgulamaya çalıştık.

Öte yandan Avrupa mozaiğinin oluşmasında, kültürel ve bilimsel gelişmelerin aktarılmasında diplomasinin köprü görevi görmesi ve bunun Osmanlı'ya yansıması, diğer devletlerde olduğu gibi *"taklit"* unsuruyla gerçekleşmişti. Taklit unrusunun gerekliliği hakkında John Hall, şunu dile getirmişti: *"Çok kutuplu bir devlet sisteminde hayatta kalmak istiyorsanız, taklit etmeniz gerekir."*[8]

Tezimizde hedeflediğimiz temel argümanları ifade ettikten sonra çalışmanın dayandığı tarihsel gelişmelere değinmemiz gerekirse; 1. İspanya Veraset Savaşları (1700-1714) ve Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Macaristan'da bir isyan çıkarma talebinde bulunması, 2. Büyük Kuzey Savaşları (1700-1721) bağlamında, İsveç Kralı XII. Charles ile Rus Çarı I. Petro'nun mücadeleleri, 3. İsveç'in Poltova Savaşı (1709) öncesi Rusya'ya karşı, Osmanlı'dan yardım isteğinin geri çevrilmesi ve Prut Savaşı'na (1711) giden sürecin başlaması, 4. Osmanlı'nın Doğu Avrupa'daki topraklarını korumak, Karadeniz'in güvenliğini sağlamak ve Rusya'nın Poltova

[*] Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'nın bileşeni ve paydaşı olduğu vurgusunu öne çıkarmamızın sebebi, imparatorluğun tek taraflı diplomasiyi Karlofça'yla geride bırakarak, Kıta Avrupası'da meydana gelen olayların tarafı olmaya başlamıştı. Örneğin; Osmanlı İmparatorluğu'nun İsveç Krallığı ile savunma ve taarruz antlaşması (1740) yapması ve Avusturya Veraset Savaşları (1740-1748) sırasında arabuluculuk teşebbüsünde bulunması, imparatorluğun kıta diplomasisinin önemli bir parçası olduğunu göstermişti. Daha da önemlisi Osmanlı İmparatorluğu'nda diplomasinin gelişimi, sürekli elçiliklerin açılmasıyla büyük bir dönüşüm yaşamışsa da temelinde Karlofça'dan başlayan süreç yatmaktadır.

[8] Huri İslamoğlu'nun derlediği eserde John Hall'in "*Batı'nın Yükselişi Üzerine Bir Teori"* adlıyla yaptığı sunumda, İslamoğlu'nun yorumladığı ve diğer katılımcıların tartışmaya açtığı konuda, Avrupa'nın gelişimiyle ilgili taklit unsurunu ön plana çıkarırken, başka bir cümlesinde Avrupa'yı tanımlamıştı. Hall'in Avrupa hakkındaki tanımlaması: *"Avrupa bir karmaşa yumağıdır: saf bir kimlik yaratmıştır. Bunun nedeni iktidarın her zaman için değişik ellerde olması ve siyasetle inancın halkı tamamen değişik amaçlara yöneltmiş olması"* olarak tanımlamıştı. John A. Hall, "Batı'nın Yükselişi Üzerine Bir Teori", Der. Huri İslamoğlu, ***Neden Avrupa Tarihi?***, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1997, s. 35-40.

zaferini anlamsız kılmak için Prut Savaşı'nı yapması, 5. Pasarofça (1718) sürecinde İspanyol Bourbon monarşisinin Avusturya'ya karşı, Osmanlı İmparatorluğu'na ittifak teklif etmesi, 6. Rusya'nın Kuzey Almanya'da Mecklenburg Dukalığı'nı (1716) ve Hazar Deniz kıyılarını (1722-1724) ele geçirme girişimlerine karşı, İngiltere Kralı I. George'un İsveç ve Osmanlı'yı Rusya'ya karşı kışkırtma girişimleri, 7. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihinde ilk kez Hristiyan bir devlet olan Rusya ile Müslüman bir devlet olan İran toprağını paylaşmak için İran Mukasenâmesi Antlaşması'nı (1724) imzalaması, 8. Avusturya'nın Rusya ile ittifak (1726) yapması. 9. Lehistan Veraset Savaşları'nda (1733-1738) Osmanlı'nın Nadir Şah'la yürüttüğü mücadeleden dolayı Lehistan'a gereken alakayı göstermemesinden dolayı doğan sorunlar, 10. Lehistan Veraset Savaşları sırasında İspanya'nın Osmanlı ile ikinci ittifak girişiminde bulunması. 11. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya ve Rusya'ya karar vereceği savaşta (1736-1739), Babıâli'nin Fransa'ya ittifak teklifinde bulunması. 12. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihinde ilk kez Hristiyan bir devlet olan İsveç ile tedafüi ve taarruzi bir ittifak antlaşması (1740) yapması, 13. Osmanlı İmparatorluğu'nun yine tarihinde ilk kez Avusturya Veraset Savaşları (1740-1748) sırasında taraflar arasında tavassut (arabuluculuk) girişiminde bulunması, 14. Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya Veraset Savaşları'nın Akdeniz'e sıçramasından ötürü, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun sekreteryalığını yapan Mainz Elektörlüğü'nde bulunan elçilere "*nota"* göndermesi.

Öte yandan çalışmanın dayandığı tarihsel gelişmeleri başlıklar üzerinden tanımlayarak elde ettiğimiz genel sonuç; Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa diplomasisinin aktif bir üyesi ve önemli bir paydaşı olduğu, Osmanlı'nın Avrupa bağlamının dışında tutulamayacağı gibi Avrupa'nın da Osmanlı bağlamının dışında tutulamayacağı, Osmanlı'nın pragmatik bir devlet olduğu kadar, politik olarak da esnek yapıya sahip olduğu gerçeği, tez boyunca elde ettiğimiz bulguları sembolize eden ifadelerdi.

YÖNTEM VE KAYNAKLAR

Böyle bir çalışmayı bizim için zorunlu kılan sebeplerin başında, belirtilen dönem içerisinde diplomatik dönüşümleri ele alan çalışmalar olmasına rağmen, bahsi geçen dönemi bütüncül bir bakış açısıyla değerlendiren ve ele alan bir çalışmanın olmamasından, literatüre katkı sağlamayı düşünerek, çalışmaya karar verdik. Ve

çalışmamızı ağırlıklı olarak 1699-1759 tarihleri arasında Osmanlı ve Avrupa'da gelişen olayları ele alan kaynaklar üzerinden şekillendirdik. Bu noktada çalışmaya temel oluşturması için başlıca başvuru kaynağı olarak, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ne (BOA) başvurulmuştur. Osmanlı Arşivi'nde yer alan; *Ali Emiri Tasnifi (III. Ahmed, I. Mahmud, III. Mustafa), İbnülemin Tasnifi* (Hariciye), *Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Tasnifi, Muallim Cevdat Tasnifi* (Hariciye, Bahriye, Dâhiliye), *Divan Kalemi Tasnifi, Düvel-i Ecnebiye Defterleri, Name-i Hümâyûn Defterleri, Mühimme Defterleri, Amedi Kalemi Defterleri, Baş Muhasebe Defterleri.*[9] içeren dokümanlardan faydalanılmıştır. Bu dokümanlardan elde edilen verileri daha sağlıklı sonuçlar alabilmek için birinci ve ikinci el kaynaklarla karşılaştırılması yapılarak analiz edilmiştir.

Bunun yanı sıra 1699-1759 tarihleri arasında Osmanlı ve Avrupa'da meydana gelen olayları bürokrasi ve diplomasi bağlamında hem Osmanlı hem de Avrupa'da nasıl bir seyir izlediği, Osmanlı'nın Batı diplomasisinin ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeği üzerinden şifahi ve resmi müttefiklikler, arabuluculuk girişimleri, savaşlar ve antlaşmalarla ilgili başvurduğumuz kaynaklardan vesikalar ve kronikler önemli bir yer işgal etmektedir. Bu eserleri incelerken diplomasiyi zorunlu kılan coğrafi sebepleri ele aldığımız gibi devletin sahip olduğu gücü, yapılan savaşlar ve antlaşmalar mevcut konjonktür üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışma içerisinde mevcut faydalanılan kaynakların verdiği bilgilerin eleştirel kritikten geçirilmesi ve elde edilen diğer donelerle karşılaştırılması yapılarak teze aktarılmıştır.

Bu noktada *"kronikler"*,[10] dönemin sosyo-politik havasını yansıtması açısından önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Örneğin; Defterdar Sarı Mehmed

[9] Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belge ve tasnifler hakkında detaylı bilgi için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul, 2017.

[10] Francesco Guicciardini, ***Storia d'Italia***, a cura di, Silvana Seidel Menchi, Einaudi, Torino, 1971; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, ***Zübde-i Vekayiât (Tahil ve Metin 1066-1116/1656-1704),*** Haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 1995; Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmaîl Asım Efendi, ***Târîh-i Râşid ve Zeyli***, C. I-II-III, Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013; Silâhdâr Fındıklı Mehmed Ağa, ***Nusretnâme (1106-1133/1695-1721)***, Haz. Mehmet Topal, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2001; ***Bir Osmanlı Gözüyle Avrupa Siyasetinde Güç Oyunu "Avrupa'ya Mensûb Olan Mîzân-ı Umûr-ı Hâriciyye Beyânındadır",*** Haz. Fatih Yeşil, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012; ***Prut Seferi'ni Beyanımdır: Yeniçeri Kâtibi Hasan***, Haz. Hakan Yıldız, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mayıs 2008; ***Abdülgaffar Kırımî'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi***, Haz. Derya Derin, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış

Paşa, *"Zübde-i Vekayiât",* Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmaîl Asım Efendi, *"Târîh-i Râşid ve Zeyli"* ve Vakanüvis Subhî Mehmed Efendi, *"Subhî Tarihi"* istifade edilen bazı çalışmalardır.

Çalışmamızın bir diğer kaynağı olan *"risâleler ve siyasetnâmeler"*[11] birer kriz metni olmasının yanında tavsiye ve nasihatnâme özelliği taşıyan eserler olmaları açısından kıymetlidir. Bu eserler imparatorluğun içinde bulunduğu idarî, siyasî, iktisadî ve içtimaî durumuna ve temel sorunlarına parmak basmaları açısından, her türlü bilgiyi bulmak için elverişli metinlerdir. Ayrıca bu sorunlara getirilen çözüm önerilerini içermesi bakımından da incelenen yapıtlar arasında kıymete haizdir. Örneğin; İbrahim Müteferrika'nın *"Usul'ül-Hikem fi Nizami'l-Ümem"* adlı eseri siyasetnâme olarak devlet düzeni ve askerlik sanatıyla ilgili bilgiler içerirken; Derviş Abdullah'ın "*Risâle-i Teberdâriyye Fî Ahvâl-i Darü's-sa'âde"* adlı eseri sağlam eleştirel bir süzgeçten geçirilmesi gereken bir doküman özelliğine sahipti. Çünkü eserinde aşağılayıcı ve suçlayıcı bir dil kullanmasından dolayı iyi kritize edilmesi

---

Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003; Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, ***Subhî Tarihi: Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte***, Haz. Mesut Aydıner, Kitabevi Yayınevi, İstanbul, 2007; ***Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak: I. Petros di Sarkis Gilanentz'in Kronolojisi, II. Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji***, Çev. ve Yay. Haz. Hrand D. Andreasyan, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1974; ***1720-1724 Osmanlı-İran Münâsebetleri ve Siâhşör Kemâni Mustafa Ağa'nın Revân Fetihnâmesi***, Haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970; Şemdânî-zâde Fındıklı Süleyman Efendi, ***Mür'it-tevârih***, C. I, Haz. Münir Aktepe, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976; Mustafa Nuri Paşa, ***Netayicü'l-Vukuat***, C. II, Haz. Neşet Çağatay, TTK, Ankara, 1987, Koca Ragıp Mehmed Paşa, ***Tahkik ve Tevfik: Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetlerinde Mezhep Tartışmaları***, Haz. Ahmet Zeki İzgüer, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003; ***Ruha Valisi Hamalızâde Ahmed Paşa'nın Vekâyi'i (1156-1158)***, Haz. Mehmed Günay, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1994; Sırrı Efendi, ***Riâletü't-Târîh-i Nâdir Şâh (Makâle-i Vâkı'a-ı Muhâsara-i Kars),*** Haz. Mehmet Yaşar Ertaş, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012; Ebu Sehl Nu'mân Efendi, ***Tedbîrât-ı Pesendîde (Beğenilmiş Tedbirler)***, Haz. Ali İbrahim Savaş, TTK, Ankara, 1999; İzzi Süleyman Efendi, ***İzzi Tarihi***, Haz. Ziya Yılmazer, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019; ***Keyfiyeti Rusiyye'nin Transkripsiyonu ve Tahlili (H. 1206/M. 1791-1792),*** Haz. Öznur Tübençokrak, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Ağustos 2007; Musaffa Mehmed Efendi, ***Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel (Tahlil ve Metin)***, Haz. Melek Çoruhlu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005; Novili Ömer Efendi, ***Tarih-i Bosna***, Haz. Fatma Sel Turhan, Küre Yayınları, İstanbul, Mart 2016; Francesco Serao,***Descrizione dell'elefante pervenuto in dono dal Gran Sultano alla regal corte di Napoli il primo novembre 1742***, Napoli 1742.

[11] Derviş Abdullah, ***Risâle-i Teberdâriyye Fî Ahvâl-i Darü's-sa'âde (Değerlendirme-Çeviri Metin)***, Haz. Pınar Saka, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007; ***Belgrad Hakkında Râgıp Paşa'ya Ait Bir Risale: Fethiyey-i Belgrad***, Haz. Fatma Çiğdem Uzun, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Mart 2000; ***"İbrahim Müteferrika ve Usul'ül-Hikem fi Nizami'l-Ümem"*** Haz. Adil Şen, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

gerekmişti. Bir diğer kaynak olarak yerli ve yabancı elçilerin *"sefâretnâmeleri"*[12] ve *"takrirleri"*[13] (raporlar) tezde istifade ettiğimiz önemli kaynaklardandır. Elçilik raporlarının kişisel gözlemlere dayanmasının yanında, Osmanlı İmparatorluğu'nda kapıkethüdalığı (elçilik) yapan yabancı devlet elçilerinin sefâretnâmeleri ve raporları, döneme ışık tutan önemli bilgileri içermektedir. Örneğin; Albert Vandel'in "*XV. Lui Zamanında Bir Fransız Sefirin Sefareti (1728-1741)" ve* Tolstoy'un *"Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu"* adlı kaynaklar, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumsal yapısı ve işleyişi hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Bu bilgiler dışarıdan bir gözün değerlendirmelerini içermesinden dolayı ilgi çekici verilere sahip olduklarından, değerlendirmeye alınan kaynaklar arasında kullanan önemeli dokümanlardır. Hakeza Osmanlı elçilerinin gittikleri yerlerin siyasi ve sosyal yapıları hakkında edindikleri düşünceleri kaleme aldıkları sefâretnâmeler ve raporlar önemli veri depolarıdır. Örneğin; Nişli Mehmed Ağa'nın *"Rusya Sefâretnâmesi"*, Ahmed Dürri Efendi'nin *"İran Sefâretnâmesi"* ve Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin *"Fransa Sefâretnâmesi"*nin verdikleri detaylı bilgiler, Osmanlı bürokrasisinde değişimi gösteren ilk dokümanlar olması açısından faydalanılan kaynaklar arasında dikkat çekici olanlardır.

Tez içerisinde faydalandığımız ve çalışmamıza katkı sunan diğer kaynaklara ek olarak, çoğunluğu yabancı kaynaklar üzerinden şekillenen *"hatıratlar"*[14] ve

---

[12] ***Nişli Mehmed Ağa'nın Rusya Sefâretnâmesi (1722-1723)***, Haz. Aydın Mertayak, Gaziosman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2005; ***Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefâretnâmesi***, Haz. Ayhan Ürkündağ, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, Eylül 2006; Erhan Afyoncu-Ahmet Önal, "İbrahim Müteferrika'nın Lehistan Elçiliği ve Bilinmeyen Sefâretnâmesi", ***The Journal of Ottoman Studies***, XLVIII, 2016, s. 105-142; Mustafa Hattî Efendi, ***Viyana Sefâretnâmesi***, Haz. Ali İbrahim Savaş, TTK, Ankara, 1999; Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Elçisi Mustafa Hattî Efendi'nin Sefâreti İle İlgili Üç Belge", ***Tarih İncelemeleri Dergisi***, S. 12, 1997, s. 125-134; Albert Vandel,***XV. Lui Zamanında Bir Fransız Sefirin Sefareti 1728-1741,*** Çev. Nahid Sırrı Örik, 1947; ***Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nin Rusya Sefâreti ve Sefâret-nâmesi***, Haz. Münir Aktepe TTK, Ankara, 1989; Hüner Tuncer, "Viyana Sefâretnâmesi (1131 H. 1719 M.) (Elçi: İbrahim Paşa)", ***Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni***, 4/2, 2011, ss. 99-105; ***Paris'te Bir Osmanlı Sefiri: Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi***, Haz. Şevket Rado, İş Bankası Kültür Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, Temmuz 2017;

[13] ***Viyana'da Osmanlı Diplomasisi: Zülfikâr Paşa'nın Mükâleme Takrîri (1688-1692),*** Haz. Songül Çolak, Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, Temmuz-2007;

[14] ***Memoirs of The King of Spain of The House of Buorbon, from The Accession of Philip V. To Death of Charles III. 1700-1788***, Vol. I-III, ed., William Coxe, Printed For: Longman, Hurts, Rees, Orme, Brown, Paternoster-Row, London, 1813; Prince Eugene, ***Memoirs of Prince Eugene of Savoy***, Translated From: The Genuine French Edition, ed., Frederick Shoberl, Printed For: Henry Colburn, London, 1811; ***Memoirs of The Life and Administration of The Late Andrew-Hercules de Fluery, Cardinal of The Roman Church, Formerly Bishop of Frejus, Prime Ministerto His Most Christian***

"biyografiler"[15] dönemin birinci elden gözlemlerini içermesi bakımından, önemli veriler içermektedir. Ancak hatıratlarda verilen bilgileri mümkün olduğunca dönemin diğer kaynaklarıyla beraber karşılaştırmalı bir analizi yapılarak, bilginin tarafgir bir yaklaşımın ürünü olup olmadığı incelenerek değerlendirilmiştir. Hatıratların bize verdikleri bilgilerin birinci elden tanıklığa dayanması ve dönemin ruhunu yazanlar nezdinde nasıl bir haleti ruhiye içerisinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Örneğin; Prince Eugene'nin *"Memoirs of Prince Eugene of Savoy"* adlı hatıratı, öz eleştirileri içerdiği kadar, kendisi hakkında yapılan eleştirileri ve söylenen alaylı sözleri dahi sayfalara taşımıştı. Hakeza İspanya Kraliçesi Elizabeth Farnese'nin "*Memoirs of Elizabeth Farnesio"* hatıratı, kraliçenin hırsını ve Habsburg düşmanlığını yansıtması açısından, önemli bir kaynak olmasına karşı ihtiyatla yaklaşılması gereken bir hatırattır. Faydalandığımız bir diğer çalışma olan biyografilerde ise izlediğimiz yol daha çok bilgilerin dönemin diğer kaynakları ve yazılan benzer biyografilerle karşılaştırılması yapılarak sonuç alınmasına dikkat edilmiştir. Örneğin; George Moore'un, *"Lives Cardinal Alberoni and The Duke Ministers of Ripperda of Phillip V. King of Spain"*adlı biyografisi içerdiği bilgiler açısından kıymetli olmakla beraber yazılan diğer benzer biyografilerle karşılaştırılması yapılarak değerlendirilmiştir. Son kaynak olarak *"tetkik eserler"*,[16] çalışma içerisinde yer alan arşiv dokümanlarını,

---

Majesty Lewis XV., Printed For, J. Roberts, London, 1743; General Christopher Hermann V. Manstein, ***Contemporary Memoirs of Russia: From the Year 1727 to 1744,*** First Edited in English By David Hume and Now Re-Edited, Compared With The Original French, And Illustrated\With Brief Notes, By A Hertfordshire Incumbent, Longman, Brown, Green, And Longmans, London,1856; ***İstanbul'da Fransız Elçiliği: Marki de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri***, Çev. Ali Şevket Bizer, Yay. Haz. Mustafa Daş, TTK Ankara, 2017; ***Memoirs of The Life and Administration of Sir Robert Walpole: Earl of Orford***, Vol: I-III, I, By, William Coxe, M.A. F.R.S. F.A.S., Printed For T. Cadell, Junand W. Davies, London, 1800; ***Memoirs of Elizabeth Farnesio, The Present Queen Dowager of Spain,*** Translatedfrom a Spanish Manuscript, Printedby T. Gardner, London, 1746; Francesco Pera, ***Ricordi e Biografie***, Livorno, 1867; Esat Nermi Erendor, ***Temeşvarlı Osman Ağa'nın Anıları***, Aksoy Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 1998; ***1736-1737 Seferine İştirak Eden Bir Türk Denizcisinin Hatıraları***, Haz. Fevzi Kurdoğlu, Denizci Matbaası, 1935.

[15] George Moore, ***Lives Cardinal Alberoni and The Duke of Ripperda Ministers of Phillip V. King of Spain,*** Vol. I, London, 1806;

[16] Çalışmada kullanılan bazı tetkik eserler; Voltaire, "A Neo-Augustan Age", ed., John B. Wolf, ***Louis XIV: A Profile***, Macmilan Education, United Kingdom, 1972, s. 222-228; Cornell H. Fleischer, ***Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı ve Aydın ve Bürokratı***, Çev. Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, Temmuz-2013; Leopold von Ranke, ***The Ecclesiastical and Political History of The Popes of Roma: During The Sixteenth and Seventeenth Centuries,*** Translated From The German: Sarah Austin, Vol, III, John Murray, London, 1840; Voltaire, ***XII. Şarl'ın Tarihi***, Çev. Nahid Sırrı Örik, Hilmi Kitapevi, Ankara, 1939; Dimitri Kantemir, ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi***, Çev. Özdemir Çobanoğlu, C. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979; Akdes Nimet Kurat, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kaldığı Zamana Ait Metinler ve Vesikalar (Ekler-I),*** Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, 1943; ***The Military History of Charles XII.: King of Sweden,*** (Written by the express to order of his Majesty), By M. Gustavus Adlerfeld, Vol: I-III., I., Printed For J. And P. Knapton, J. Hodges, A. Millar, J. Nourse, London, 1740; Aktepe, Münir "1711 Prut Seferi ile İlgili Bâzı

kronikleri, risaleleri, siyasetnâmeleri, takrirleri, seyahatnâmeleri ve hatıratları bütüncül bir bakış açısıyla ele almamızı sağlayan çalışmalar olması açısından istifade ettiğimiz önemli kaynaklardır.

ÇALIŞMA PLANI

Çalışma planımız dört bölüm ve on bir başlıktan oluşmakla beraber, her konunun birbiriyle bağlantılı ama her biri bağımsız bir başlık olarak yer almıştır. Bu çerçevede konu başlıkları hakkında kısa bilgilendirmeler yaparak, tezin genel muhtevası hakkında bir fikrin oluşturulması düşünülmüştür. Birinci bölüm başlığı olan *"XVIII. Yüzyıla Kadar Avrupa'da ve Osmanlı'da Diplomasi'nin Gelişimi"* konusunda;

Belgeler", ***TED***, S. 34, 1984, s. 19-54; Aktepe, Münir, "Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut Seferi ile Alâkalı Emirleri", ***TED***, S. 1, 1970, s. 131-170; Ahmed Muhtar, "Rus Menâbi'ne Göre Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut Seferi (1711)", *TOEM*, C. VIII., Sayı: 45, 1917, s. 160-185; Alphonse de Lamartine, ***Osmanlı Tarihi***, Çev. Serhat Bayram, İndie Yayınları, Kasım 2019; Dukakinzade Feridun, ***1714-1718 Türk-Avusturya-Venedik Seferi***, Askeri Matbaa, 1932, George Finlay, ***A History of Greece: Ottoman and Venetian Domination***, William Blackwood and Sons, Edinburg and London, MDCCCLVI/1856; Mustafa Kesbi, ***İbretnümâ-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin),***Haz. Ahmet Öğreten, TTK, Ankara, 2002; Frederic C. Lane, ***Venice: A Maritime Republic***, The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1793; Tayyip Gökbilgin, "II. Rakoczy Ferenc ve Tevabiine Dair Vesikalar", ***Belleten***, C. V., S. 20., Ankara, 1941, s. 592-595; ***Kelemen Mikes, Türkiye Mektupları***, Çev. Sadrettin Karatay, TTK, Ankara, 2014; Hüseyin Sarıkaya, Veysel Göger, "Mora'nın Yeniden Fethine Dair Osmanlıların Hazırladıkları Fetihnâme (1715)", ***Tarih Dergisi***, S. 67, İstanbul, 2018, s. 101-120; Veysel Göger, Hüseyin Sarıkaya, "Mora'nın İstirdâdına Dair Bir Kaynak Değerlendirmesi ve Nâdir'in Vâkı'ât-ı Gazavât-ı" ***Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi***, S. 20, İstanbul, 2009, ss. 1-32; R. C. Anderson, ***Naval Wars in The Baltic: Durind The Sailing-Ship Epoch 1522-1850***, C. Gilbert-Wood, London, 1910; Mozgfesky, ***Rus Karadeniz Filosu Tarihi***, Çev. ve Haz. Fevzi Kurtoğlu, Deniz Matbaası, 1935; ***Two Historic Dissertations: I. On The Causes of The Ministerial Secession (A.D. 1717), II. On The Treaty of Hannover, Concluded (A.D. 1725),*** ed., William Coxe, Printed For: G. G. And J. Robinson, Paternoster-Row. London, (t.y.); Uğur Demir, "Muhayyel Bir Kırım Tarihçisi Kefevî İbrahim Efendi ve Humbaracıbaşı Ahmed Paşa'nın Rusya'ya Dair Raporu" *İÜ. Türkiyat Mecmuası*, 24, Güz 2014, ss. 23-32; Ali İbrahim Savaş, "Takrîr-i Ahmed Merâmî Efendi (Azak Muhaddidi Ahmed Merâm'i Efendi'nin 1740/1741 Sınır Tespit Çalışmaları Hakkındaki Raporu)", ***Belgeler***, C. XVI, S. 20, 1994-1995, ss. 151-173; Benedetto Croce, ***Storia del Regno di Napoli***, Adelphi Edizioni, Milan 1992; Abate Francesco Becattini, ***Storia del Regno di Carlo III. di Borbone: Re Cattalico delle Spagne e dell'İndie***, Venezia, 1790; Bernardo De Dominici, ***Vite dei Pittori, Scultori ed Architetti Napoletani***, tomo IV, Dalla Tipografia Trani, Napoli 1846; Savaş, Ali İbrahim, "Mustafa Hatti Efendi'nin Viyana Sefaret Raporu Üzerine", ***Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi***, S. 6, Samsun, 1991, s.235-254; ***Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu***, Notlandırma ve Önsöz F.S. Oreşkova, M.R. Arunova Çev. İbrahim Allahverdi, Yay. Haz. İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009; Ahmet Büyükaksoy, "Alman Seyyah Karl Ludwig von Pöllnitz'in Gözünden Dâyezâde İbrahim Paşa'nın Viyana Elçiliği", ***Harp ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Antlaşması ve Bildirileri***, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, s. 129-139; Fatih Ünal, ***XVIII. Asır Türk-Rus Münasebetlerinde Neplüyev,*** Titiz Yayınları, Ordu, 2010; Yanko İskender Hoçi, "Sadrazam Said Mehmed Paşa Merhûmun Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûnda İken İstokholm'a Vuku Bulan Sefâreti", ***TOEM***, S. 11, 1329, s. 658-677; Faik Reşit Unat, ***Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri***, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, TTK, Ankara, 1968; Virginia Aksan, ***Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)***, Çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Ocak 1997; Hüner Tuncer, ***Osmanlı Diplomasisi ve Sefâretnâmeler***, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, 2010; Kemal Beydilli-İsmail Erünsal, "Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs Seyfullah Ağanın Viyana Elçiliği (1711)", ***Belgeler***, C. XXII, S. 26, TTK, Ankara, 2002, ss. 1-180; Mehmed Süreyya, ***Sicili Osmani: Osmanlı Ünlüleri***, C. III, Haz./Akt. Nuri Akbayar-Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

*"Avrupa'da Diplomasinin Gelişimi"*ni İtalya şehir devletlerinden Yedi Yıl Savaşları'na kadar uzanan kırılma anlarını ele alırken; "*Osmanlı'da Diplomasinin Gelişimi"*ni ise Karlofça'yla beraber gelen diplomatik dönüşümün nedenlerini, gelişimi ve yansımalarını tartışarak analiz etmeye çalıştık.

İkinci bölümde *"Karlofça'dan Pasarofça'ya Osmanlı-Avrupa İlişkileri"* başlığı altında; *"İspanya Veraset Savaşları'nda (1700-1714) Osmanlı İmparatorluğu'nun İzlediği Politika"*yı Habsburg-Bourbon kapışması, Büyük Kuzey Savaşları, Macaristan ve Fransa bağlamında ele almamıza karşın; *"İspanya Veraset Savaşları ve Büyük Kuzey Savaşları Gölgesinde Kalan Prut"*u İspanya Veraset Savaşları ve Büyük Kuzey Savaşları çerçevesinde tartışmaya açarak eksileriyle ve artılarıyla olayları analiz etmeye çalıştık. *"Karlofça'yı Tadil Girişimi: Pasarofça Süreci"*ni Osmanlı İmparatorluğu'nun Karlofça'yla Venedik ve Avusturya'ya kaybettiği toprakları geri almak için yaptığı savaşlar ve kazanımlar üzerinden ele alırken; *"İngiltere Krallığı'nın Pasarofça Girişimi: Mecklenburg ve Hazar Deniz Diplomasisi"*ni İngiltere'nin Kuzey Almanya'da bulunan Bremen ve Verden şehirlerini Rus tehdidinden ve Hazar Deniz kıyılarında bulunan Gence, Bakü Derbent ve Mazanderan şehirlerini ise Rus işgalinden korumak ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya'ya savaş açması için uyguladığı diplomatik baskıyı, mevcut konjonktür bağlamında değerlendirdik.

Üçüncü bölüm başlığı olan *"Pasarofça'dan Belgrad'a Osmanlı-Avrupa İlişkileri"*ni; *"Lehistan Veraset Savaşları ve Belgrad Sürecinde İran Muharebeleri'nin (1722-1746) Rolü"*nün Osmanlı İmparatorluğu'na olan etkilerini ve yansımalarını ve İran'ın Romanov-Habsburg bağlantısını tahlil etmeye ve çözümlemeye çalıştık. *"Osmanlı'nın Doğu Avrupa Problemi: Lehistan Veraset Savaşları (1733-1738)"* konusunu; Lehistan Veraset Savaşları'nın temeline inerek, Lehistan'ın geldiği süreci irdelemeye çalıştık. Bu problemli sürecin Osmanlı açısından nasıl büyük bir sorun oluşturduğunu ve Osmanlı'yı yıkıma götüren bir neden olduğu gerçeği üzerinde durduk. Ve Babıâli'nin Lehistan konusunda neden Habsburg-Romanov ittifak bloğuna karşı, bu kadar pasif bir direniş gösterdiğini tartışmaya açarak analiz etmeye çalıştık. *"Osmanlı'nın Romanov-Habsburg Mücadelesi: Belgrad Süreci (1736-1739)"*nde ise Osmanlı'nın İran mücadelelerinin beklenenden uzun sürmesi, Lehistan Veraset Savaşları'na Rusya ve Avusturya'nın müdahil oluşu,

Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı topraklarını paylaşım antlaşması yapması ve Belgrad sürecini yaratan olayları ve süreç içerisinde cereyan eden gelişmeleri diplomasi bağlamında değerlendirerek, Osmanlı'nın Batı ile olan ilişkilerinde belirleyici olan argümanları ve araçları tartışmaya açarak ortaya koymaya çalıştık.

Dördüncü bölümde *"Belgrad Sonrası Osmanlı-Avrupa İlişkilerinde Barış Siyaseti"* başlığı altında; *"Wittelsbach-Habsburg Mücadelesinde Osmanlı'nın Rolü: Avusturya Veraset Savaşları (1740-1748)"* üzerinden Osmanlı'nın izlediği politika çeşitliliğini ve diplomatik esnekliğini vurgulayarak, ön plana çıkarmaya çalıştık. Fransa'nın oluşturmak istediği ittifaka Osmanlı'yı dahil etme girişimleri, Osmanlı'nın arabuluculuk girişimleri, Osmanlı'nın Doğu Akdeniz'i korumak ve silahsızlandırmak için yaptığı teşebbüsleri ve Osmanlı'nın diplomasiyi nasıl pratik bir araç haline getirdiğini tartışarak yorumlamaya çalıştık. *"XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Napoli Krallığı'nın Avrupa Diplomasisindeki Yeri ve Osmanlı-Napoli İlişkileri"*ni İspanya Veraset Savaşları ile İspanya'nın İtalya'daki topraklarının tamamını Avusturya Habsburgları'na kaptırması ve İspanyol Bourbonlar'ın bu toprakları Habsburg işgalinden kurtarmasıyla gelişen olaylar çerçevesinde Napoli Krallığı'nın Osmanlı İmparatorluğu ile geliştirmek istediği ticari ilişki ve İspanya'nın Napoli üzerinden Osmanlı ile kurmaya çalıştığı diplomatik temasları ele alarak değerlendirmeye çalıştık.

1. BÖLÜM

XVIII. YÜZYILA KADAR AVRUPA'DA VE OSMANLI'DA DİPLOMASİNİN GELİŞİMİ

I. AVRUPA'DA DİPLOMASİNİN GELİŞİMİ

"Hıristiyan Avrupa'yı, bazıları monarşik, diğerleri karma ... birçok devlete bölünmüş ... ama hepsi birbiriyle uyum içinde olan ... hepsi dünyanın diğer taraflarında bilinmeyen aynı sosyal ve siyasi sistemine sahip ... bir çeşit büyük bir cumhuriyet."

Voltaire[17]

Diplomasi, Kıta Avrupası'nın geneline hâkim bir diyalog aracı değildi. İlişkiler daha çok hanedan bağları ve politik evlilikler üzerinden yürüyen kan bağıyla şekilleniyordu. Ama Rönesans ve Reform hareketlerinin gelişiyle, bilginin dolaşımı ve fikirlerin tartışılır oluşu, yeni bir çağın habercisi olmuştu. Hakeza skolastik eğitim şeklinin yerini hümanizmanın almasıyla daha sağlıklı işleyen bir eğitim modellemesi oluşturulmuştu. Bu yeni gelişmeler Orta Çağ devlet algısının değişimine de katkı sağlamıştı. Bu değişim devletlerarasında yeni bir iletişim aracının ve temsiliyetin kaynağı olan diplomasi ve diplomat kimliğini ortaya çıkarmıştı. Özellikle İtalyan şehir devletleri sayesinde daha canlı ve daha işler bir hale geldiği gerçeği, onları diplomasinin öncüsü yapmıştı. Roma İmparatorluğu'nun bürokratik kurumları[18] ve beraberinde getirdiği geleneksel devlet anlayışı da etkili bir unsurdu. Ve İtalya coğrafyası bu imparatorluğun bakiyeleri arasında yer alıyordu. Merkezi imparatorluğun çöküşünden sonra İtalya'da yek pare görüntüsünden geriye parçalı bir yarımada kalmıştı. Bu da İtalya coğrafyasının parçalı görüntüsü diplomatik ilişkileri

[17] Henry Kissinger, ***Diplomasi***, Çev. İbrahim H. Kurt, İş Bankası Kültür Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 2017, s. 59.

[18] Doğu Roma İmparatorluğu, Orta Çağlar'ın sonlarına doğru zayıflamaya ve düşüşe geçmeye başladığı dönemde, düşmanlarını bölmeye ve düşmanlarına karşı müttefikleri ile sıkı bir ilişki geliştirmeye başlamıştı. Elçi kabullerindeki imparatorluk protokol resepsiyonu bir prestij meselesine döndüğünden, abartılı ve gösterişli bir seremoni yapılırdı. Bu sayede karşı tarafın edindiği izlenim devletin zayıflığını değil bilakis güçlü olduğu görüntüsü veriyordu. Bu diplomatik yaklaşım Rönesans sonrası Avrupa diplomasisi için önemi bir referans kaynağı olmuştu. İmparatorluk idaresi, diplomatlarının iyi eğitimli bir müzakereci, hatip ve gözlemci olması için dikkat ederdi. G. R. Berridge and Lorno Lloyd, ***The Palgrave Macmillan Dictionary of Diplomacy,*** Palgrave Macmillan, Third Edition, UK, 2012.

zorunlu kılan bir etkendi. Bu nedenle de diplomatik faaliyetlerin yürütücüsü konumunda olan elçiler bu anlamda önem taşıyorlardı.

Bu elçilik faaliyetlerinin diplomasi mekanizması içerisinde nasıl bir rol aldığı ve işlediğini, diplomasinin faal olduğu ve işlerlik kazandığını, İtalya Yarımadası düzleminde ele alacağız. İtalya mozaiği içerisinde yer alan: oligarşik rejimler, papalık, cumhuriyetler, dukalıklar, vassallıklar ve daha birçok majör ve minör güçler arasındaki ilişkiler kamu diplomasisinin doğuşunu hazırlamıştı. Bu nedenle diplomasinin siyasi coğrafyası, tüm resmi veya gayri resmi temasları, etkileşimleri, bağlantıları, özerk ve meşru bölgesel ve bölgesel olmayan güçler dâhil Avrupa ve Akdeniz dünyasına kadar birçok jeopolitik ağ bu kapsam içerisinde yer alır. Tarihçilerin diplomasi, siyaset, uluslararası veya iç siyaset olarak ayırdıkları düz ya da katı sınırlar olmadığı gibi iç siyasi diyalog ve dış diplomatik etkileşim biçimi de farklı değildi. Örneğin; İtalya coğrafyasında ittifak ve barış anlaşmaları genel ayrı eylemler olarak görünseler de uluslararası anlaşmalar, resmi olmayan bağımsız lortlar, kırsal ve kentsel topluluklar gibi özerk devletler dâhil edilerek tasarlanmış değillerdi. Bütün bu siyasi aktörler ve müzakere seviyeleri aslında iç içe geçmiş ve örtük vaziyetteydi.[19] "*XIII. yüzyıl ortalarında otonom ve sivil toplumları tanımlayan bir kelime olan "societas civilis"in pratik hayatta yer edinmesi ve Batılı kültür içerisinde kişi ve hak ve özgürlüklerini güvence altına alan düzenleyici yasalar yer alamaya başlamıştı. Orta Çağ feodal yapılarını şekillendiren bazı temel sivil haklar pratik yaşamın birer parçası olan şahsiyet ve onuru ön plana alan insan izzeti nefsi ve sadakatini öne çıkararak yeni bir hüviyet kazanmasının önü açılmıştı. Bu temel haklar Batı'nın kurucu ahlaki değerleri haline gelecekti.*"[20]

Modern tarzda diplomatik kurumun oluşumu ve gelişimi Rönesans yaratımları arasındaydı. Rönesans ve hümanizmle birlikte yeni fikirsel oluşumlar ve atılımlar sayesinde gelişen mimarlık, heykelcilik, resim, matbaa ve daha fazlası bu düşünce şekli içeriğinde İtalya'da yeşermeye başlamıştı. Rönesans ile birlikte bölgeler ve bölgelerarası diplomatik süreçler yaşanmaya başlamıştı. Bu diplomatik gelişim Rönesans devrinin patronajları arasında olan Cosimo de Medici (1389-1464),

[19] Lazzarini, ***Communication And Conflict,*** s. 13.
[20] Maria Todorova, ***Balkanlar'ı Tahayyül Etmek***, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003, s. 288.

Francesco Sforza (1401-1466) ve Papa V. Nicholas'la (1447-1455) ilerleme kaydetmişti. Diplomatik ilişkilerin seyri sadece İtalya Yarımadası'nda değil Alpler'in kuzeyine ve Batı Avrupa ekseninde kendine yer bulmaya ve devletlerin birbiriyle bağlantılı ve fonksiyonlu kılmıştı. Bu yeni devlet türü 1300-1450 arasında bir dizi yeni kurumun ve davranış biçiminin yükselişi ile İtalya'da yeni bir diplomasi tarzı ve de yeni bir devlet konsepti[21] ortaya çıkıyordu.[22] Avrupa'nın geri kalanına yayılan bu *"yeni diplomasi*"nin (new diplomacy) oluşum şemasını belirleyen etkenler: sürekli elçilikler, diplomatik dokunulmazlık, mütekabiliyet ve istihbarat sağlama üzerine bina edilmişti.[23] Bu yeni düzenin kurulumunu sağlayan diplomasi aygıtı, elçilikler üzerinden şekilleniyordu. XV. yüzyılda Bernard du Rosier: *"Büyükelçilerin, elçilik döneminde saraydaki eylemlerinden diğer tüm müdahale biçimlerinden, kendi şahsında ve mülklerinde bağışık olduklarını, tüm krallıkların topraklarında giriş ve çıkışlarında tam bir serbestlik ve herhangi bir engel veya şiddetten uzak garanti edilmiş bir özgürlük"* olarak ele almıştı.[24]

Bu söylemler kanonik bir yapıya kavuşarak evrensel kurallar çerçevesinde devletlerde uygulanmaya başlayacaktı. Tabi bu durum diplomatik çarkların nasıl işlediği ile ilgili bir durumdu. Örneğin; 1378 yılında papalık makamının merkezinin Avignon'a taşınması ile ilgili çıkan sorunlar neticesinde papalık makamı ikiye bölünmüştü. Roma makamında Bartolomeo Prignano VI. Urban (1378-1389) olarak seçilmesine karşın Avignon makamında Cenevreli Robert VII. Clement oturuyordu. XV. yüzyılın başlarına kadar devam eden bu süreç parçalı bir şekilde devam ederken diplomatik kanalların açık olması elçiler aracılığıyla diplomasiyi bir çözüm aracı olarak kullanmalarını sağlamıştı. Her ne kadar diplomasi "*büyük bölünme"* sürecinde

[21] Guicciardini'nin *"Storia d'Italia"* eserinin beşinci bölümünde; Floransalı Lorenzo de Medici'nin büyük güçler karşısındaki tavrını değerlendirirken şu ifadelere yer vermişti: Büyük güçlerden herhangi birinin hâkimiyet alanını genişletmesi durumunda bunun kendisi için tehlikeli olacağını fark ederek, İtalya'nın bir denge halinde tutulması gerektiğini fark etmişti. Isabella Lazzarini Rönesansı *"denge siyaseti"*nin açık bir tanımı olarak çoğunlukla okunduğunu, beklenmedik olaylar üzerinde kontrol sağlanması gerektiğini ve bu kontrolün yarımadaya yayılmış bir muhbir veya ajan ağıyla değerli bilgileri toplamak, değiş tokuş etmek, kontrol etmek, manipüle etmek, güvenilir ve güvenilmez haberleri kullanmak anlamına gelen karmaşık bir bilgi toplama sistemi gerekliliği ile ilgili bir çıkarım yapmıştı. Lazzarini, ***Communication And Conflict,*** s. 71. Bkz. Francesco Guicciardini, ***Storia d'Italia***, a cura di, Silvana Seidel Menchi, Einaudi, Torino, 1971.

[22] Garrett Mattingly, ***Renaissance Diplomacy***, Dover Publications Inc., New York, 1988, s. 47.

[23] Daniel Goffman, "Rönesans Devletleriyle Müzakere Etmek: Osmanlı İmparatorluğu ve Yeni Diplomasi", ed., Virgina H. Aksan, Daniel Goffman, ***Erken Modern Osmanlılar: İmparatorluğun Yeniden Yazımı***, Çev. Onur Güneş Ayas, 1. Baskı, İstanbul, Ocak 2011, Timaş Yayınları, s. 88.

[24] Mattingly, ***Renaissance Diplomacy***, s. 39.

ve sonrasında marjinal bir rol oynasa da devletler açısından elde edilen bilginin kıymeti diplomasiye değer kazandırmıştı. Bu diplomatik kazanımlar sadece bilgi alışverişini sağlayan bir unsur değildi, aynı zamanda statükoyu da belirliyordu. Bu muhataplık ilişkisi içerisinde yer alan hassas bir konuydu.

Bu bağlamda Avrupa'da ilk yerleşik elçiliğin XIV. yüzyılın sonlarında Milan ve Mantua devletleri kapsamında ele alınmasına karşın ilk yerleşik elçilik tartışmalı bir konu olmuştu.[25] 1440 ve 1460 yılları arasında Milan Dükü Francesco Sforza'nın Floransa'daki temsilcisi (procurator) Nicodemo Tranchedini'nin *"ilk ikamet elçisi"*[26] olarak kabul edilmesi ile ilgili bazı gerekçeler vardı. Bu aslında istisnai bir olaydı, çünkü Tranchedini devletlerarasındaki bir ilişki için değil, rejimler arasındaki karşılıklı bir bağ kurmak için aracı olan ve temsil eden ilk kişi olmuştu.[27] Nicodemo Tranchedini hakkında bir diğer bilgi ise Milan Dükü Sforza'nın Roma'ya gönderdiği ilk resmi elçi olan Tranchedini'nin 1451'den 1453'e kadar Roma'da ikamet etmesi ve kendisine verilen izin süresinin altı aydan çok daha uzun süre kalması bu bağlamda ele alınabilir.[28] Ayrıca bu ikamet veya yerleşik elçi statüsü, Venedik balyoslarının Avrupa sahnesine çıkmadan önce Lombardiya ve Floransa tüccar bankacıları saraylarda ve ticaret merkezlerindeki ilişkilerini devam ettirmek için daima temsilci bulundururlardı. Bu işin büyük kısmı ticari emtialar üzerinden yürüse de bilgi aktarımı ve istihbarat her daim canlı olmuştu. Bu ticari temsilcilerin kentlerdeki iktidar üyelerinin veya ticari oligarşinin güvenilir müşterileri olması sonucunda sağlanan networkle, temsilci raporları politik yönelimler için her zaman referans kaynağıydı. Örneğin; 1434'ten

[25] Fletcher, ***Diplomacy in Renaissance Rome,*** s. 16-17.

[26] İlk daimî elçiliğin kurlumu ile ilgili çeşitli bilgiler yer almakla beraber bu konu belirli tartışmalar çerçevesinde şekillenmişti. İlk ikamet elçiliği açan kişi olarak Milan Dükü Francesco Sforza döneminde Cenova'da 1455 tarihinde faaliyet gösterdiği noktasındaki kanı ağır basmaktadır. Daha sonra Savoy Dukalığı'nın da ilk daimî elçisini Papalık makamına 1460'te gönderdiği bilgisi bulunmaktadır. Hakeza 1469 yılında Sforza'nın ilk ikamet elçiliklerinden biri de Nicodemo'yu Floransa Dukalığın'a temsilci olarak görevlendirmesiydi. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Bir Avrupa Diplomasi Merkezi Olarak İstanbul: 1792-798 Dönemi İngiliz Kaynaklarına Göre", ed., Güler Eren, ***Osmanlı***, C. I, Yeni Türkiye Yayınları, s. 662. Francesco Sforza'nın ikamet elçilik faaliyetleri aslında İtalya Yarımadası'nda belirli güç dengelerini gözetmek adına yapılmış hamlelerdi. Venedik Dukalığı ile gerilen ilişkiler ticari çıkarlar kapsamında ve yarımada özelinde güç mücadelesine dönmüştü. Bu açıdan yarımada da bulunan diğer dukalıklar, kontluklar, lortluklar ve markizler için müttefik güçler edinmek zaruri bir hal alıyordu. Bu ilişkiler bağlamında ikamet elçiliklerinin gelişiminde ve etkileşimde önemli bir noktaydı.

[27] Fubini, "Diplomacy And Government In The Italian City", s. 29.

[28] Fletcher, ***Diplomacy in Renaissance Rome,*** s. 19; Venedik ya da Floransa'da büyükelçiler belirli bir süre için seçilirlerdi. Ancak atamaları istisnai durumlarda yenilenmekle beraber ve her zaman talimatlarda belirtilen belirli konular kapsamında işlem görmesini istenirdi. Fubini, "Diplomacy And Government", s. 27.

sonra Medici Bankası'nın yerleşik temsilcileri ile Floransalı devletinin siyasi temsilcileri arasında ayrım yapmak zorlaşmıştı.[29] Bu bilgi kaynağının çokluğu ve aktarımı bir kazanç olarak görüldüğünden Floransa gibi kentler yerleşik elçilikler açmaya başlamıştı.[10]

İtalya'da siyasi ve dini varlığını devam ettiren Vatikan ise diplomatik girişimlerinde farklı bir yol izlemişti. Orta Çağ imparatorluğunun merkezi bir hüviyet kazanmasına engel olanların başında papalık kurumu yer almıştı. Hatta siyasal ve finansal desteğini kendi metbuluğunu kabul eden ve sınırlarındaki küçük siyasal birimler olan lortluklara veya prensliklere destek sağalamaya çalışmıştı. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nda yer alan arşidük ve piskopos gibi yapılanmalar bunu gösterir niteliktedir.[30] Papalığın tarihi serüveni içerisinde yayılım gösterdiği alanlardaki temsiliyet problemi, Orta Çağ'dan beri sorun olarak teşkil etmişti. Orta Çağ'dan Modern Çağ'a geçişte ayırt edilen süreklilik, etkili diplomasi yoluyla egemenliğini savunmak için yasal ve politik enstrümanlar gerekiyordu. Bu amaç için örgütsel bir aracın oluşturulması, Papalık kurumunun modernleşmesi önemliydi. Bunun için Papalık, diplomatik temsiliyet sorununu *"Nuncio"* figürü ile çözecekti. Papa Nunciolar,[31] Papalığ'ın diğer devletlerle ilişkilerinde ve genel olarak siyasi

---

[29] Mattingly, ***Renaissance Diplomacy***, s. 59.

[10] Floransa, ilk temsil yerleri ve ikamet/yerleşik elçilikleri: 1537'den sonra ilk elçiliği imparatorlukta, 1539'dan sonra Roma'da ve 1544'ten sonra Fransa'da; 1540 yılında Venedik'te elçiliği ve 1589'da yerleşik elçiliği, 1551'de Ferrara'da elçiliği ve 1560'da yerleşik elçiliği, 1539'da Napoli'de, 1546'da Milano'da, Grandük I. Ferdinando (1587-1609) zamanında Londra'da ikamet elçiliğini açarak akredite etmişti. Alessandra Contini, "Aspects Of Medicean Diplomacy In The Sixteenth Century", ed., Daniela Frigo, ***Politics And Diplomacy In Early Modern Italy: The Structure Of Diplomatic Practice 1450-1800***, Translated By Adrian Belton, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000, s. 49-94, s. 63.

[30] Barbara Stollberg-Rilinger, ***Kutsal Roma İmparatorluğu***, Çev. Mete Tunçay, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, Haziran 2020, s. 31.

[31] Kalıcı bir diplomatik yapı yaratma ihtiyacını en iyi şekilde kavrayan kişi Papa XIII. Gregory (1572-85) idi. Papalığı sırasında *"Papa Nuncio"*lar bir yapı olarak bir şekle kavuşmuştur ve sayıları on üçe çıkarılmıştı; Fransa, İspanya, Portekiz, Flander, İsviçre, Polonya, Savoy, Venedik, Floransa, Napoli ve Kutsal Roma İmparatorluk topraklarında yer alan Köln ve Graz gibi prenslikler bu yapılanmanın merkezleriydi. Böylece papalık zamanın tüm büyük güçleriyle kalıcı diplomatik bağ kurmayı başarmıştı. Hakeza Papalık, dinsel bölgeleri, imparatorluğun yönetim bölgelerinin modeline uygun olarak düzenlemişti. Genel bir kural olarak, her piskoposluk bölgesi bir "*civitas*"a (şehir devleti) denk düşüyordu. VI. yüzyılın başlangıcından itibaren *"civitas*" sözcüğü *"piskoposluk kenti"* anlamını kazanmıştı. Piskopos prensliklerin varlığını ortaya çıkaran durum ise tarih içerisinde sınır boylarında bulunan kontların görev yerlerinde sürekli olarak bulunmamalarından dolayı düşman işgaline açık hale getirmişti. Ama imparatorluk hudutlarında bulunan kilise piskoposları sürekli olarak görev yerlerinde oldukları gibi yeri geldiğinde kendi mali kaynaklarını kullanarak kale surlarını tamirini ve halkın aç karnını doyurarak dikkat çekmişlerdi. İmparatorluk idaresi piskoposlara kontluk makamı ve bazı ayrıcalıklar vererek onları sınır boylarının muhafızı yapmıştı. Bu tercihin amacı piskoposların irsi bir

ilişkilerde belirleyici bir rol oynamıştı. Her ne kadar on yıllar geçtikçe rolleri ve işlevleri değişse de Nunciolar siyasi işlevini yerine getiriyordu. Nuncio figürü, Papalığın uluslararası ilişkilerinde "*concordats"* ve "*segreteria di stato"* gibi yenilikçi bir enstrümanlar olarak işlev görmüştü.[32]

Hümanist bir yazar olan Lapo da Castiglionchio (1406-38), Kutsal Makamı (*Holy See*) şöyle tarif etmekteydi: "*Hıristiyanlar arasında, Papa'nın danışılmadığı veya otoritesinin bir şekilde dâhil olmadığı büyük önem taşıyan neredeyse hiçbir şey yapılmaz. Savaş, barış ya da çarpıcı antlaşmalar ya da dünyanın en büyük kralları ve prensleri arasındaki evlilikler ile ilgili bir müzakere olsun, ya da bu büyük liderler arasında meydana gelen bazı tartışmalarla ilgili olsa bile, her şey Papa'ya danışılır ve hepsi bir tür kamusal forum gibi tartışılır."*[33] Roma'nın bu gücü elde edişinde üç önemli faktör vardı: 1. Papa'nın hukuki bir role sahip olması ile alakalıydı. Örneğin; Francesco Sforza, Milan'da iktidarı ele geçirdiğinde Papa V. Nicholas'tan ve VII. Henry ise savaş alanında rakibini alt etmesi sonucu krallığının meşruiyeti için Papa VIII. İnnocent'den (1484-1492) diplomatik olarak meşruiyetlerinin tanımasını istemişlerdi. 2. Papa'nın kilise atamalarına tek yetkili mercii olarak kabul edilmesi. 3. Küçük devletlerle kaplı bir yarımada olan İtalya'nın sıklıkla savaş ve barış yapması, diplomatik ilişkilerin gelişmesine neden olmuştu. Bu koşullar XV. yüzyılın ikinci yarısı ve XVI. yüzyılın başlarında Roma'nın Avrupa diplomasisi için bir merkez olarak yükselişini zemin hazırlamıştı.[34]

XV. yüzyılda karşılıklı ikamet elçilikleri, İtalya Yarımadası'nda yaygınlaşmaya ve artmaya başlamıştı. Diğer taraftan XVI. yüzyılda Avrupa'nın geri kalanına yayılım göstermekteydi. 1648'den önce Avrupa'da yerleşik elçiliklerin

---

verasete sahip olmadığı gibi atama makamı Papalık olsa da onama makamı imparatorluktu. Zaman içinde piskopos prenslikler ve piskoposluk kurumu farklı işlevlere sahip olsalar da genel çoğunluğu aristokrat doğumlulardan oluşmuştu. Henri Pirenne***, Ortaçağ Kentleri***, Çev. Şadan Kradeniz, İletişim Yayınları, 14. Baskı, İstanbul, 2016, s. 18; Marc Bloch, Feodal Toplum, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, 5. Baskı, Haziran 2015, s, 630-633; Riccardi, "An Outline Of Vatican Diplomacy In The Early Modern Age", s. 95-108, s. 101; William J. Callahan, "The Spanish Church", ed., William J. Callahanand David Higgs, ***Church and Society in Catholic Europe of theEighteenth Century***, Cambridge University Press, London, 1979, s. 38.

[32] Riccardi, "An Outline Of Vatican Diplomacy", s. 95-96.

[33] Fletcher, ***Diplomacy in Renaissance Rome***, s. 15.

[34] Fletcher, ***Diplomacy in Renaissance Rome***, s. 15-16.

olduğunu ama bu yerleşik elçiliklerin çoğunluğu karşılıklı değildi.[35] Bu durum egemenlik kavramının sorgulandığı ve şekil aldığı yeni bir çağda kendine yer bulacaktı. Kıta sistemi içerisinde Orta Çağ'dan beri *"de facto"* bir durum olarak her zaman merkezi bir rol oynayan Papalık Makamı'nın etkinliğini yitirmesiyle ortaya çıkacaktı.

XVII. yüzyılda Papalık, 1648 tarihinde Otuz Yıl Savaşları'nı (1618-1648) bitiren Vestfalya Antlaşması (Westphalion State System/Avrupa Devlet Sistemi) ile egemenlik kavramını esas alan devletlerin, yeni tip seküler yapıları ortaya çıkarmasıyla devlet aygıtı yeni bir modern sürece evrilmişti.[36] Vestfalya Antlaşması, territoryal devletler çağı başlatarak, Kıta Avrupası'nda denge sistemini stabilize edecek bir yapının oluşmasını sağlamıştı.[37] Vestfalya hem uluslararası bir antlaşma olması açısından hem de imparatorluğun anayasal düzeninin oluşmasını da sağlamıştı.[38] Böylece Avrupa'da yaşanan din savaşları kıta ekseninde büyük değişimlere sebep olmuştu. Otuz Yıl Savaşları'nın ortaya çıkardığı en önemli gerçeklerden biri, tek bir otoritenin çözüm olmayacağını göstermesiydi. Çözüm tarafların her bir üyesinin katılımıyla çözülebilecek bir konuma gelmişti. 1641'de Kutsal Roma İmparatoru, Fransa ve İsveç ile Hamburg'da bir araya gelerek yapılacak

---

[35] A. Nuri Yurdusev, "The Ottoman Attitude toward Diplomacy", ed., A. Nuri Yurdusev, ***Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional***, Palgrave Macmillan, First Published, New York, 2004, s. 26.

[36] Vestfalya (Westphalia) barışı yapıldığında Habsburg İmparatorluğu elli bir şehrindeki vali ve yargıçlarla birlikte doksan üç prenslik ve yüz otuz dokuz bölgesel lortluktan meydana geliyordu. Westphalia, piskopos prens ve elektörlere/arşidüklere bir imparator seçme hakkı vermişti. Başlangıçta dört seküler elektör; Bohemya, Palatinate, Saksonya, Brandenburg mevcut iken sürece Bavyera (1623), Hannover (1692) elektörlüğü ve Mainz, Cologne, Trier gibi piskopos prenslikler dâhil olmuştu. Peter H. Wilson, "The Empire Austuria and Prusia" ed., Peter H. Wilson, ***A CompanytoEighteenth Century Europe,*** Blackwell Publishing, 2008, s. 263; Hakeza Federatif veya otonom yapılar sadece Habsburglar özelinde olmayıp Fransa'nın farklı ama benzeşen idari yapılar vardı: Brittany, Burgundy, Provence ve Languedoc gibi bağımsız bölgeler monarşinin ayrıcalıklı bir parçası olmasının yanında Paris, Marsilya ve Rennes gibi yerlerden farklı hiyerarşiye sahiptirler. Bourbonlar kendilerini *"Fransa ve Navarre Kralı"* olarak nitelendiriyorken diğer bölgeler; *"Duc d'Anjou, Duc de Bretagne"* veya *"Comte de Provence"* olarak tanımlarlardı. Julian Swann, "'Le roidemande, lesétatsconsente': Royal Council, Provincial Estatesand Parlementsin Eighteenth-Century Burgundy", ed., D. W. Hayton, James Kelly and John Bergin, ***The Eighteenth-Century Composite State: Repsentative in stitutions in Irelandand Europe (1689-1800)***, Palgrave Macmillan, First published, United Kingdom, 2010. s. 163; Hiroki Odaka, "Osmanlı Diplomasisinin Batılaşması", ed., Güler Eren, ***Osmanlı***, C, IV. Yeni Türkiye Yayınları, s. 676.

[37] ***Bir Osmanlı Gözüyle Avrupa Siyasetinde Güç Oyunu "Avrupa'ya Mensûb Olan Mîzân-ı Umûr-ı Hâriciyye Beyânındadır",*** Haz. Fatih Yeşil, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. xv-xvı.

[38] Stollberg-Rilinger, ***Kutsal Roma İmparatorluğu***, s.130; Huri Islamoglu, "Modernities Compared: State Transformations and Constitutions of Property In The Qing and Ottoman Empires", ed., Huri Islamoglu &Peter Perdue***, In Shared Histories of Modernity in China, India and the Ottoman Empire,*** London, New Delhi, Routledge, 2009, s. 116.

sulh konferansının kaidelerini belirlemişlerdi. Müzakerelerin yapılacağı yer olarak Vestfalya'da yer alan Osnabrück ve Münster şehirlerinde yapılacaktı. Bu iki şehrin seçilmesindeki faktör Papalık temsilcisinin Protestanlarla aynı ortamda bulunmak istemesinden kaynaklanıyordu. Osnabrück şehri'nin Lutherci bir inanca sahip olması ve Münster Şehri Katolik inanca sahip olması bu iki yerin seçiminde ve müzakerelerin yürütülmesinde başat faktördü.[39] Papalık makamı Vestfalya Antlaşması'nı kabule yanaşmıyordu, çünkü Protestan sapkınlarla eşit statüde olmayı aşağılanmak olarak görüyorlardı.[40] Bu değişim Papalık Makamı'nın etkisinin Avrupa çapında Protestanlığ'ın ve Kalvinistliğ'in etkin olduğu bölgelerde önemini kaybetmesi olarak da görebiliriz.

Otuz Yıl Savaşları'nın kaynağına dönecek olursak; bu değişimin beraberinde Protestanlar'ın ve Kalvinistler'in yaşadığı yerlerde siyasî, iktisadî ve içtimaî alanda birçok olumlu etkisi görülmüştü.[41] Avrupa'nın irili ufaklı parçalarının dâhil olduğu bu savaş, bir olay veya bir vaka olarak algılanmaktan çok yapısal anlamda bir zihniyet ve mentalite değişimin bir göstergesi olarak görülmüştü. Gene bu yüzyılın sonuna doğru Rönesans ve Reform kültürünün yaratmış olduğu ilerlemeci ve seküler anlayış devlet politikaların belirlenmesinde önemli bir süreçti. Avrupa'da Martin Luther'in *"Doksan Beş Tez"i*[42] reform hareketinin başlangıç noktalarındandı. Luther'in başlatmış olduğu düşünsel atılım Protestanlığı ve onun türevlerinin ortaya çıkması yeniliklerin önünü açmıştı. İngiltere'de VIII. Henry'nin Anglikan Kilisesi'nin başına geçmesi ve ardından Fransa Kralı XIV. Louis'in aynı reformu takip etmesi, monarşiler de seküler yapıları cazip hale getirmişti. Bu oluşumları destekleyen bir diğer araç ise XV. yüzyıldan itibaren Gutenberg Matbaası'nın sağlamış olduğu basım faaliyetinin, değişimde yer alan önemli bir girişim olmasıydı. Avrupa biliminin yayılım kazandığı ve monarşilerin seküler yapıyı muhafaza etmeleri, onları ileri bir seviyeye taşımıştı. İlmi faaliyetlerin yaygınlık kazanması, düşünsel alanda verilen eserlerin sayısının artması, matbaanın işlerliği ve bilginin aktarımı yeniçağın tanımlayan unsurlardı. Özellikle askeri

[39] Stollberg-Rilinger, ***Kutsal Roma İmparatorluğu***, s.128-129.
[40] Stollberg-Rilinger, ***Kutsal Roma İmparatorluğu***, s.136.
[41] Bu etkilerden biri de Protestan müziğine karşı Katolik müziğinin ortaya çıkmasına ve dini ritüellerde kullanılmasının önü açılmıştı. Bkz. Murat Çelik, ***Bir Tefsir Metodu Olarak Avrupa'da Müzik: William Byrd Örneği***, Batı Araştırma Merkezi, Mayıs 2016.
[42] Bkz. Martin Luther, ***Doksan Beş Tez***, Çev. C. Cengiz Çevik, İş Bankası Kültür Yayınları, I. Baskı, İstanbul, Ocak 2018.

teknoloji gelişimi ve deniz kuvvetlerine entegresi, donanma sahibi Avrupa güçlerini XVII. yüzyılda kesin olarak daha güçlü hale getirmeye başlamıştı. XVI. ve XVII. yüzyılda coğrafi keşiflerle gelen bilimsel merak ve buluşlar Avrupalılar'ın dünyaya bakış biçimlerini değiştirerek onlara farklı bir dünyanın kapılarını açmakta belirleyici rol oynadı.[43] Yapılan savaşlar ulusal kültürleri ve sivil kimlikleri şekillendirmekle beraber, sosyal ve bilişsel kategorileri de toplum ve cinsiyet rollerini değiştirmeye başlamıştı.

Bu aynı zamanda edebi ve felsefi söylemlerin yanında savaş teorisini ve uygulamasını da değiştirmişti. XVIII. yüzyıl savaş söylemleri ve uygulamaları, aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkmasına ve *"Aydınlıkçı Mutlakiyetçi"* yapılarının temellerini atarak savaş uygulamaları üzerinde sağlam bir etki bırakacaktı.[44] Ve böylece XVIII. yüzyılın başlarında toplumların karakterindeki bu hassas ve karmaşık değişimler, Avrupa'nın çoğu yerinde bir eğilimi ortaya çıkarmıştı. Batı Avrupa'nın müreffeh ülkelerinden; Hollanda, İngiltere ve Fransa'da ticari orta sınıf gittikçe güçlenirken, Habsburg tabiiyetinde olan Prusya[45] gibi verimli monarşileri de ortaya çıkarmıştı. Memurlardan oluşan orta sınıfının yanında ordu, donanma, kilise ve hukuk gibi mesleklere dayanan üst orta sınıf ortaya çıkmıştı. Ancak giderek daha önemli bir orta sınıfın büyümesi İngiltere'de göze çarpıyordu.[46] Önemli başka bir karakteristik

[43] Cooper, "General Introduction", s. 2; Gerhard Benecke, "The German Reichskirche", ed., William J. Callahan and David Higgs, ***Church and Society in Catholic Europe of the Eighteenth Century***, Cambridge University Press, London, 1979, s. 78.

[44] Elisabeth Krimmer and Patricia Anne Simpson, "Introduction: Enlightened Warfare in Eighteenth-Century Germany", ed., Elisabeth Krimmer and Patricia Anne Simpson, ***Enlightened War: German Theories and Cultures of Warfare from Frederick the Great to Clausewitz***, Camden House, First Published, New York, 2011. s. 9; Askeri aydınlanma (Militarische Aufklarung) terimi düşmanın niyetlerini, kabiliyetleri ve konumu hakkında aktif bilgi toplanmasına karşılık gelir. Tanıma, görme, yorumlama, anlama ve hepsinin tanınmış bir düşmanı meşgul etmek veya başka bir şekilde yenmek için kendi cevabını uygun şekilde modelleme olarak tanımlanabilir. Sara Eigen Figal, "The Point of Recognition: Enemy, Neighbor, and Next of King in the Era of Frederickthe Great", ed., Elisabeth Krimmer and Patricia Anne Simpson, ***Enlightened War: German Theories and Cultures of Warfare from Frederickt he Great to Clausewitz***, Camden House, First Published, New York, 2011. s. 21.

[45] Kuzey Almanya'nın yeni ve çok disiplinli askeri bir devleti olan Prusya Krallığı, Töton Şövalyeleri'nin kurduğu Hohenzollern Hanedanı'nın yönettiği Brandenburg Elektörlüğü ile ortaya çıkmıştı. Genel olarak Rheinland-Pfalz/Palatine, Bavyera, Hannover ve Saksonlar kendilerine göre Brandenburgluları yarı feodal daha az medeni ve daha az gelişime açık görürlerdi. Prusya Devleti'nin zayıf tarafı coğrafyasıydı. Hanedan evlilikleri ve miraslarının bir sonucu olarak Kuzey Avrupa düzlüklerine saçılmış birbirinden bağımsız parçalar halinde bir topraktı. Fakir topraklara sahip olmasından ötürü *"Kutsal Roma İmparatorluğu'nun kum çuvalı"* adı takılmıştı. Robert K. Massie, ***Büyük Petro***, Çev. Hakan Abacı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mayıs-2019, s. 691.

[46] J. O. Lindsay, "The Social Classes and The Foundations Of The States", ed., J. O. Lindsay, ***The Old Regime, 1713-63***, Vol. VII, Cambridge At The University Press, London, 1966. s. 58.

olay modern emperyal sistem içerisinde ulusal devletlerin katılımıydı. Emperyal sistem içerisinde devlet inşa etme süreci birçok bölgesel çatışmayı tetiklemekle beraber İmparatorluğun ast ve üst unsurlarını, imparatorluk veya imparatorluğun mülkleri üzerindeki özerkliği veya aralarındaki ilişkiyi açıklığa kavuşturmak için uzun ve kanlı mücadelelere sahne olmuştu.[47] Her şeyden önce prenslerin kökenleri, hanedan bağları, ayrıcalıklı sistem yapıları, politik yönelimleri ve güçleri bakımından heterojen bir yapı oluşturduğuna dikkat edilmelidir. Bölgenin tarihinde güçlü bir geleceğin var olması daha küçük prensliklerin dar alanda merkezileşmiş politikada yerlerini bulmasını sağlamıştı.[48] Modern Avrupa'nın başlarında gerçekleşen askeri devrimler büyük ölçüde hanedanlıkların çoğalmasından kaynaklanıyordu. Bunun nedeni olarak asilzade ailelerin topraklarını oğulları arasında paylaştırmasıyla yerel prenslerin sayısının artmasıyla ilişkiliydi.[49]

Öte yandan bu egemen devlet-devletcikler *"krallık, prenslik ve düklük"* olarak XIV. ve XV. yüzyıllarda İtalya'da ortaya çıkmıştı. Hakeza Papa'nın desteklediği Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun evrensellik iddiaları karşılık bulmamıştı, çünkü dönemin mevcut konjonktürü İtalya gibi pek çok bağımsız şehirlerden oluşan demografik yoğunluğa ve ekonomik zenginliği olan bir bölgenin dahi bu iddiaları desteklemeyecek kadar siyasi çeşitliliğe sahipti.[50]

XVIII. yüzyıla girerken artık devletleri yöneten idari mekanizmalar aydınlanmış mutlakiyetler olarak tarif edilecekti.[51] Yönetim anlayışları; bilimi

[47]Swen Externbrink, "State Building Within The Empire: The Cases of Brandenburg-Prusya and Savoy-Sardinia", ed., R. J. W. Evansand Peter H. Wilson, ***The Holy Roman Empire, 1495-1806: A European Perspective,*** Brill, Leiden-Boston, 2012, s. 188.

[48] Wilson, "The Empire Austuria and Prusia", s. 261.

[49] Stollberg-Rilinger, ***Kutsal Roma İmparatorluğu***, s. 50.

[50] James Cracraft, ***The Revolution of Peter the Great***, Harvard University Press, London, 2003, s. 54. Kutsal Roma İmparatorluğu evrensellik iddialarını sürdürmek için XVII. yüzyılda farklı bir politika izlemesine neden olmuştu. Çeşitli tarihi gelenekleri olan pek çok dilli konuşulduğu imparatorluk mozaiğini bir arada tutmak için ortak siyasi ve kültürel bağları geliştirmeye özen göstermişti. Uluslararası ilişkilere hanedanlıklar egemen olmuştu.

[51] XIX. yüzyıl tarihçilerinden Jacop Brockhardt'ın kullandığı bir ifadeyi din savaşları için uygularsak: bireyin keşfi olarak tanımladığı eski Yunan ve Roma dönemine atıf yaparken aslında Rönesans devrinden Aydınlanma Dönemi'ne kadar bireyin keşfi devam eden bir süreçti. Savaşların kaderini tayin edici olarak artık Tanrı iradesinde değil kişisel güç ve yeteneğiyle ilintili bir evreye işaret etmekteydi. Ayrıca Papa'nın onaması alınmadan yapılan bu antlaşma dinin hukuki anlamda bağlayacağını kaldırması ve şehir devletlerinin askeri ve aydınlıkçı yapıları monarşileri etkilemişti. Bilimin entelektüel statüsünün zayıf olduğu ve kurumsal örgütlenmenin oluşmaması, bilimin gelişmesine olumsuz etki eden nedenler olarak gösterilse de bilginin dolaşımı hızla devam etmekteydi. Bilimin, ekonomi ve yönetimle

destekleyen ve edebi çalışmalara hamilik yapan kralların dönemiydi. Fransa'da XIV. Louis,[52] Rusya'da Büyük Petro, Prusya'da Büyük Friedrich ve İngiltere'de I. George yeni yüzyılın aydın monarklarıydı. İspanya ve Avusturya ve Osmanlı bu gelişimin dışında gösterilen devletler olarak ortaya çıksa da bunlar arasında Avusturya VI. Charles ve halefi Maria Theresa saydığımız aydınlanmış monarşiler arasında yer alacaktı. Bu devletlerin idari sistemlerini iyileştirilmeleri ve bürokratik dünya devletleri haline gelme süreçleri, yenilikçi zihniyetin yaratmış olduğu anlayışla gerçekleşmişti. Özellikle Prusya Kralı Büyük Friedrich'in siyasi anlayışı ve askeri modernizasyonu birçok devlet için referans kaynağı olmuştu. Filozof kral olarak anılmak isteyen Friedrich, ilk kitabı olan *"Refuter Machiavel est bien plus digne d'un prince"*[53] (Anti-Machiavel) eserini 1740'ta tamamlamıştı. Friedrich, çalışmasını

olan ilişkisi patronajlık (patronage) üzerinden yürüyen bir ilişkiydi. XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla uzanan zaman diliminde kendi ürettiği eserlerle ilk kez kendi geçimini sağlayan Erasmus'tan ve devletten düzenli ödenek alan Beethoven'a kadar ürettikleri ile geçinen kişilerin sayısı yok denecek kadar azdı. Özellikle bilime ve sanata gösterilen yakınlık ve patronajlık yeni bir aydın despot kimliğini yüzyılın ortasında görünür kılmıştı. Londra Kraliyet Bilim Akademisi (Royal Society of London 1662), Paris Bilimler Akademisi (Academie des Sciences 1666), Petersburg Bilimler Akademisi (1725), Prag Opera Evi (1725), Londra'da Covent Garden Opera Binası (1732), Göttingen Üniversitesi (1734) vb. yerler bilim ve kültürün gelişmesine katkı sağlayan bazı yapılardı. Ayrıca Rönesans devri aydın kimliğinin tanımlanmasında hümanist kimliği öne çıkarken XVIII. yüzyıl Aydınlanma Dönemi'nin düşünürleri filozof olarak tanımlanmıştı. Bunlar içinde bilim, sanat, edebiyat ve müzik alanında fark yaratan kişilerden bazıları; John Locke, Giambattista Vico, Jonathan Swift, Voltaire, J. S. Bach, Handel, David Hume, Jean-Jacques Rousseau, Montesquieu, Diderot, D'Alembert, Adam Smith gibi isimler öne çıkmaktaydı. Jacob Burckhardt, ***İtalya'da Rönesans Kültürü***, Çev. Bekir Sıtkı Baykal, Okyanus Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ağustos 2013, s. 141; Outram, ***Aydınlanma***, s. 120; Taner Timur, ***Osmanlı Kimliği***, İmge Kitapevi, 5. Baskı, Ankara, Mayıs 2010, s. 191.

[52] Fransa kralı XIV. Louis, Avrupa'yı askeri güç kadar diplomasiyle ve savaştığından daha fazla müzakere yönetmişti. Louis Anılarında belli ilkelere sahip olduğunu belirtmişti: *"İlk önce kişi acelesiz düşünmeli ve çeşitli insanlardan tavsiye almalı. Bu aptalların hayal edebileceği gibi bir zayıflık veya bağımlılık işareti değil, sağduyu ve güçten ibaret değil, kralların temel işlevi her zaman doğal ve zahmetsizce ortaya çıkan sağduyuya yer vermek"*tir. Louis, istihbaratın büyük bir güç olduğuna ve bu gücün devlete hizmet etmesini sağlamak ve bunun düşmana karşı kullanılması noktasında ikna olmuştu. Louis, kamuoyu gücünü fark eden ender liderlerden biriydi. Ve bunu canlı hale getirmek, kendi propagandasını yaptırmak için edebiyat ve gazeteyi devlet hizmetine almıştı. Louis'in emrinde güçlü bir donanma, üstün bir ordu, mükemmel bir diplomatik birlik ve enerjik politikacılar vardı. Bu organizasyonun yürütücüleri olan Louis'in bakanları onu Avrupa'nın en güçlü hükümdarı haline getirmek için dış politikayla ilgili aldığı kararlara destek vermişlerdi. Voltaire, XIV. Louis dönemini şöyle tarif etmekteydi: *"Bugün dünyada eski Roma ve Augustus'la karşılaştırılacak bir kişi olmadığını da aklımızda tutmalıyız, ancak bir bütün olarak ele alınan Avrupa, Roma İmparatorluğu'nun bütününden oldukça üstündür. Augustus zamanında tek bir millet vardı, günümüzde Yunanlılar ve Romalılar tarafından bilinmeyen sanatçılar yetiştiren, uygar, savaşçı ve aydınlanmış birkaç millet vardı ve bu milletlerden yaklaşık bir yüzyıl boyunca her alanda XIV. Louis'in oluşturduğu milletten daha zekice parlayan kimse yok"* Voltaire, "A Neo-Augustan Age", ed., John B. Wolf, ***Louis XIV: A Profile***, MacmilanEducation, United Kingdom, 1972, s. 228; Louis Andre, "Louis XIV and Foreign Affairs", ed., John B. Wolf, ***Louis XIV: A Profile***, Macmilan Education, United Kingdom, 1972, s. 62-72; Louis Bertrand, "The World of İdeas", ed., John B. Wolf, ***Louis XIV, A Profile***, Macmilan Education, United Kingdom, 1972, s. 166.

[53] Bu konu hakkında bkz. Büyük Frederik, ***Anti Makyevel***, Neşreden: Voltaire, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, I. Baskı, Eylül 2016.

Voltaire göndererek eserini incelemesini istemişti. Voltaire, Nisan 1739'da fikri ve başlığı güzel bulduğunu dile getirmişti. Anti-Machiavel'de, yöneticinin hem kamusal hem de kişisel davranışlarında her şeyden önce adil olması gerektiğini yazmıştı. Eşit bir adalet politikası tarafından yönetilenlerin sevgisini, hatta onayını almalıdır. Farklı fikir tonlarına hoşgörülü olmalı, bağnazlığa karşı çıkmalı, mezhepsel huzursuzluğu bastırmalı ve tüm halklarının vicdanına uyma hakkı olan ahlaki özgürlüğünü savunan düşünceleri barındırıyordu.[54] Avrupa, artık bilimin ışığı altında ilerlemeci (progress) bir vizyonla (provisionist) hareket ediyordu. Diplomatik ilişkiler hiç olmadığı kadar faal işlerlik kazanmıştı.

Avrupa devlet sistemlerini ayakta tutan denge Vestfalya Antlaşması ile sağlanan statükonun çıkarlarına uygun bir antlaşma olmasıydı, çünkü Vestfalya Antlaşması hemen hemen Kıta Avrupası'nın irili ufaklı pek çok devleti tarafından imzalanmıştı. Bu sayede Hollanda, İsviçre ve Kuzey Alman prenslikleri gibi yapıların varlığını tanınır hale gelmişti. Mevcut statükoda başka bir devlete haklı veya haksız bir saldırıya karşı keyfi bir müdahaleye izin verilmezdi. Bu tehlikelere karşı koalisyon gücü kurulmasının da önü açılmıştı. Bu ilkeye uygun olarak İspanya Veraset Savaşları (1700-1714) sonunda imzalanan Utrecht Antlaşması (1714) bu süreçte önemli bir

[54] David Fraser, ***Frederick The Great, King of Prussia,*** International Edition, New York, 2001, s. 51. Avrupa'nın yükselen yeni büyük gücü Prusya, Büyük Frederich'in kazandığı siyasi ve askeri başarıları kültürel anlamda da destekliyordu. Bir müzik şehri olan Viyana ve Mannheim gibi Berlin'de aniden büyük bir müzik merkezi haline gelmişti, XVII. yüzyılda Berlin, Brandenburg Elektörleri'nin istihdamında şarkıcılar, kemancılar dâhil olmak üzere önemli bir Kapelle'ye (Orkestra) sahipti. Paris hala müzik dünyasının kraliçesiydi. Fransız sarayında sunulan gösteriler XIV. Louis'in ardından bir yüzyıldan fazla sürerek Avrupa'yı çok etkilemişti. Prusya, saray müzisyeni Attilio Ariosti (1660-1714) ünlü kemancı Corelli, 1696'da Halle'nin yerlisi olan on bir yaşındaki George Frederick Handel, Genç bir adam olarak Johann Sebastian Bach gibi yetenekli sanatçılar sarayda sahne almıştı. 1719-21'de Bach'ın bestelediği *"Brandenburg Konçertosu"* ilk modern piyano konçertosu olarak kabul edilmiş olmasına rağmen Brandenburg Konçertosu 1850'ye kadar yazılı olarak görülmemişti. Brandenburg Elektörü Friedrich, 1696'da Berlin'de bir devlet akademisi kurarak, Avrupa'daki sanatçıları Berlin'i ziyaret etmeye teşvik etmişti. Saray mimarları Johann Arnold Nering (1659–95) ve Andreas Schlüter (1664-1714) yaptıkları eserlerle hizmetlerini göstermişlerdi. XVIII. yüzyılda Alman zihinlerin ülkelerini sanat konusunda daha onurlu ve bağımsız bir tutum ve entelektüel yaşamla donatma çabaları kültürel ve bilimsel zenginliklerini artırmıştı. Pufendorf disiplininden gelen Christian Thomasius (1655-1728), Gottfried Wilhelm Leibniz yalnızca Almanya'nın değil aynı zamanda Avrupa'nın entelektüel dehası olarak kabul görmüştü. Ayrıca Leibniz disiplininden gelen Christian Wolff'u da (1674-1754) saymalıyız. Michael O'Loghlin, ***Frederick the Great and His Musicians: The Viola da Gamba Music of the Berlin School,*** Routledge, New York, 2016. s. 9-10; Frederick W. Sternfeld, Music, 1661-1752, ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25***, Vol. VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, s. 105; Margaret Shennan, ***The Rise Of Brandenburg-Prusia,*** Routledge, First Published, London, 1995, s. 66-68; W. H. Barber, Tendencies In Thought And Literature, ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25***, Vol. VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, s. 74.

kırılma noktası olmuştu; Avrupası dengesini korumak *(ad conservandum in Europa equilibrium)* adına İspanya mülkünü, Habsburglar'ın tek monarşisi altında olmasındansa Bourbonlar'ın idaresinde Fransa ve İspanya'nın iki ayrı krallık olarak şekillenmesini ve güç dengesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştı. Bu da 1648'den 1713'e kadar gelinen süreçte küçük devletlerin sistem içinde var olmasını ve büyük güçlerin keyfi müdahalesini sınırlayan *"denge siyaseti"* sistemleşmeye başlamıştı.[55] Böylece diplomatlar artık devlet politikalarının belirleyici bilgi aktarıcılarıydılar. Dini dogmadan arınmışlığı ve akılcılığı öne alan bir çağ başlamıştı. Diplomatik devrimin doğuşunu (Yedi Yıl Savşları 1756-1763) hazırlayan unsurların başında büyük güç farkıyla ortaya çıkan Fransa, Avusturya, Prusya, Rusya, İngiltere ve Fransa'nın dâhil oldukları girift ilişkilerin artık hanedan bazlı çıkarlardan ziyade, devlet çıkarlarının önem kazandığı ve diplomatik ilişkilerin tamamen çıkar eksenli bir evreye girilmesiydi.[56] İngiltere'nin Hannover'i korumak için akrabalık bağlarının bulunduğu ama daha ziyade çıkarı için temasta kaldığı Prusya ile müttefiklik ilişkisi geliştirirken Avusturya ise Prusya'nın kendisinden aldığı Silezya'nın istirdadını gerçekleştirmek için Fransa ile ittifak kurması ve Fransa'nın kuzeydeki partneri İsveç'in amansız düşmanı ve Lehistan üzerindeki planlarını askıya aldırmasına neden olan Rusya ile müttefiklik ilişkisi gerçekleştirmesi, diplomasinin geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir.[57]

Hakeza XVIII. yüzyılda modern devletlerin doğuşu ve beraberinde getirdiği ulusçuluk fikri, milli devletlerin yapılanmasında farklı bir evreyi doğurmuştur. O da 1600'lerde iki yüze yakın devlet modeli mevcutken bu sayı 1900'de yirmi beşe inmişti.[58] Bu serüven dini ideolojinin yerini devlet çıkarlarına dayalı veya fikirsel ideolojilerin kimlikler üzerinde şekillenmesiyle farklı bir boyuta taşınması[59] ve farklı

---

[55] Karl Polanyi, ***Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri,*** Çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, 14. Baskı, 2017, İstanbul, s. 373.

[56] Bu konu detaylı bilgi edinmek için bkz. ***The Seven Years' War: Global Views***, ed., Mark H. Danley, Patrick J. Speelman, Brill, Leiden-Boston, 2012; Franz A. J. Szabo, ***The Seven Years War in Europe 1756-1763***, Routledge, London-New York, 2013.

[57] ***Bir Osmanlı Gözüyle Avrupa Siyasetinde Güç,*** s. XX. Yedi Yıl Savaşlar'ı (1756-1763) zamanındaki diplomasi trafiğiyle ilgili bazı belgeler; BOA, HH. nr. 7/250; BOA, HH. nr. 7/253; BOA, HH. nr. 7/254; BOA, HH. nr. 7/259; BOA, HH. nr. 8/298C; BOA, HH. nr. 8/299; BOA, HH. nr. 9/303; BOA, HH. nr. 9/308; BOA, CH. nr. 177/8836.

[58] Hall, "Batı'nın Yükselişi Üzerine Bir Teori", s. 36.

[59] *"İdeoloji için önemli olan, doktrinin ayrıntılarından çok, geniş alanları birleştirerek yabancıların kendilerini tek bir topluluğun parçası olarak görmelerini sağlayabilmesidir."* Hall, "Batı'nın Yükselişi Üzerine Bir Teori", s. 40.

devlet yapılarını ortaya çıkaranolaylardı. Özellikle XVIII. yüzyılda Alman devletlerinde *"kameralizm"* ve Fransa'da *"fizyokratizm"* belirli ekonomik modeller devlet politikalarını ve bürokratik yapıyı şekillendiren yapılar oluşmuştu.[60]

Burada ayrı bir parantez açarak Avrupa'daki dini kimliğe sahip politik kişilerin politik işlevlerine kısaca değinecek olursak; İngiliz parlamentosunun lortlar kamarasında manevi ve dünyevi lortlar arasında dini kimliğe sahip manevi piskopos lortlar mevcuttur. İslamiyet'te ruhban sınıfı olmadığından manevi lortlar diyebileceğimiz; papalar, kardinaller, piskoposlar, rahipler gibi unvanlar bulunmaz. Ama Avrupa devletleri içerisinde başvekillik görevini yüklenen manevi kişilikler vardır. İslami gelenek içinde bulunmayan bu anlayış; Fransa'da Kadinal Richelieu, Kardinal Fleury, İngiltere'de Kardinal Wolsey, İspanya'da Kardinal Alberoni gibi politik din adamları aktif başvekillik görevleriyle iştigal etmişlerdi.[61] Dini kimliğe sahip manevi görevlilerin siyasi işlerde devlet çıkarlarını Papalık Makamı'nın önünde tutma gibi sorumluluklar aldıkları da olmuştur. Aşağıdaki tablo kardinallerin devlet yönetimlerindeki genel görünümü hakkında bize fikir verir.

[60] Bu konu hakkında bkz. Yves Charbit, ***The Classical Foundations of Population Thought: From Plato to Quesnay,*** Springer, London-New York, 2010; Ronald L. Meek, ***The Economics of Physiocracy***, Rouledge, London New York, 2003; Andre Wakefield, ***The Disordered Police State: German Cameralism as Science and Pratice***, The University of Chicago Press, Chicago, London, 2009; Gianni Vaggi, ***The Economics of François Quesnay,*** Macmillan Press, First Published, London, 1987;***Cameralism in Practice State Administration and conomy in Early Modern Europe***, ed., Marten Seppel and Keith Tribe, The Boydell Press, First Published, UK, 2017.

[61] Bernard Lewis, ***Hata Neredeydi?,*** Çev. M. Murtaza Özeren, Kronik Kitap, 3. Baskı, s. 117-118.

Tablo: Avrupa'daki Kardinal Başvekillerinin Listesi[62]

Name	Dynasty	State	Year of Birth	Cardinalate	Year of Death
Armand-Jean du Plessis de Riche-lieu	Bourbon	France	1585	1622	1644
Giulio/Jules Mazarin(i)	Bourbon	France	1602	1641	1661
Guillaume Dubois	Bourbon	France	1656	1721	1723
André-Hercule de Fleury	Bourbon	France	1653	1726	1743
John Morton	Tudor	England	1420	1493	1500
Thomas Wolsey	Tudor	England	1471	1515	1530
Reginald Pole	Tudor	England	1500	1536	1558
Francisco Ximenes de Cisneros	Burgundy	Spain	143u	1507	1517
Adriaan Boeyens	Habsburg/Spain	Spain	1459	1517	1523
Giulio Alberoni	Bourbon/Spain	Spain	1664	1717	1752
Mercurino Arbor-io di Gattinara	Habsburg	Holy Roman Empire	1465	1529	1530
Melchior K(h)lesl	Habsburg	Holy Roman Empire	1552	1616	1630
Antoine Perrenot de Granvelle	Habsburg	The Nether-lands	1517	1562	1586
Tamas Bakocz	Hongary		1442	1500	1521
David Beaton	Stuart	Scotland	1494	1536	1546

[62] Peter Rietbergen, "Cardinal-Prime Ministers, ca. 1450-ca. 1750: Careers between Personal Choices and Cultural Life Scripts", Source: ***Historical Social Research/ Historische Sozialforschung***, Vol. 39, No. 1 (147) (2014), s. 50.

II. OSMANLI'DA DİPLOMASİNİN GELİŞİMİ

"İmparatorlukların uzun ömürlü olması ve bekası meselesi, eskiden aktörlerin amaçları ve stratejileri bağlamında, sosyal yapıların geniş ölçekli ilişki çerçevelerinin uzun süre dönüşümüyle karşıtlık oluşturacak şekilde formüle edilirdi."

Karen Barkey[63]

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş sürecinde bürokratik kurumları oluşturması ve tatbik etmesiyle devlet şekillenmeye başlamıştı. Osmanlı'nın merkezi bir imparatorluk ve bürokratik bir devlet haline gelmesi kolay olmamıştı, çünkü Anadolu coğrafyası içerisinde Doğu Roma İmparatorluğu ve irili ufaklı devletlerin varlığı, oluşumu sınırlayan unsurlardı. Osmanlı, fetih politikası doğrultusunda ele geçirdiği topraklardaki feodal yapılara son vererek imparatorluk olma yolunda patrimonyal yapısını güçlendirmişti.[64] Bu durumu daha aktif ve efektif hale getiren ise Yıldırım Beyazıd'ın (1389-1402) merkezi bir idare kurma vizyonuyla aristokratları, uç beylerini ve yerel Türkmen ailelerinin harekât sahasını sınırlayarak ilk atılımı gerçekleştirmiş olmasıydı.[65] Yıldırım Beyazıd devrinde Moğol işgali akabinde ve II. Murad (1421-1451) devrinde Buçuktepe İsyanı (1446) merkezi devlet yapılanmasını zorunlu kılmıştı. Fatih Sultan Mehmed (1451-1481), imparatorluğa meydan okuyacak tüm unsurları ortadan kaldırarak, merkezi idare altında tüm yetkileri elinde toplamıştı.[66] Fatih'in merkezi idareyi amil kılması, aristokrat zümreleri ve yerel öncü grupları kendi tabiiyeti altına alarak merkezi bir bürokrasi inşa etmişti. Bürokratik yapının diplomatik kanalları işlevsel hale getiren kurumsal alt yapılar süreç zarfında meydana gelmişti.

---

[63] Karen Barkey, ***Farklılıklar İmparatorluğu Osmanlılar: Bir Karşılaştırmalı Tarih Perspektifi***, Çev. Ebru Kılıç, Versus Kitap, 2. Baskı, İstanbul, Ekim 2013, s. 27.
[64] Halil İnalcık, ***Devlet-i Âliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar,*** C. I, İş Bankası Kültür Yayınları, 54. Baskı, İstanbul, Kasım 2014, s. 218.
[65] Feridun Emecen, ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600),*** İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Kasım 2015, s. 86.
[66] İnalcık, ***Devlet-i Âliyye,*** C. I, s. 116; Ariel Salzmann, ***Modern Devleti Yeniden Düşünmek: Osmanlı Ancien Regime'i***, Çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2017, s. 37.

Hakeza Osmanlı İmparatorluğu'nun diplomatik işlevselliği profesyonel anlamda bir kurum veya bir birim olarak *"kalemiye sınıfı"*nın[67] ön plana çıkması ile kendine yer bulmuştu. Daha öncesinde bir serhad (marklık) beyliği olarak boy gösteren Osmanlı, sınır komşuları ile girdiği etkileşim sonucunda karşılıklı bir muhataplık geliştirerek diplomatik kabul almıştı. Bu tanınırlığı olası kılan unsurlar Osmanlı'nın toprak kazanımının ve de askeri varlığının caydırıcı bir güç olarak görülmesi başat rol almıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile diplomatik ilişkileri daha çok ticari kalemler üzerinden gelişmişti. Yapılan savaşlar karşılıklı muhataplık seviyesinden elçilik faaliyetleri oluşmuşsa da savaş dışında karşılıklı ilişkiler ticari faaliyetler üzerinden kurularak gelişmişti. Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlere verdiği "*kapitülasyonlar"* karşılıklı ilişkilerin gerçekleştiği anlaşmalardı. Bu kapitülasyonlar Osmanlı Devleti'nin tek taraflı olarak kendi inisiyatifiyle verdiği imtiyazlardı.[68] Böyle bir imtiyazın ana bileşen noktası ticari meta üzerinde şekillendiğini rahatlıkla

---

[67] Osmanlı Devleti'nde diplomatik işleyişi sağlayan görevli memurların işlevselliği ve görev içerikleri zamanla değişime uğrayarak kendi şeklini bulmuştu. Osmanlı Devleti'nde idari işlerin veya bireysel şikâyetlerin dinlediği mekânsal yere; "*Kapı"*, "*Dergâh-ı Âlî"* veya *"Bâb-ı Âlî"* olarak Osmanlı hükümet merciini ifade eden kurumsal bir sıfatla tanımlanmıştı. Bu süreç bürokratik kurumunun diplomatik artalanlarının oluşumunu sağlamıştı. Ayrıca Divân-ı Hümâyun içerisinde *"başdefterdar"* ve *"nişancı"*nın faal olduğu dönemle ilgili mevcut kaynaklar 1441-1453 yılları arasında rastlanılmasına karşın içerdikleri bilgiler yeterli donelere sahip olmaması nedeniyle hala gelişim aşamasında olduğunu bize göstermişti. Bunu şöyle de açıklayabiliriz; 1453 ve 1520 yılları arasında fazla gelişim gösteremeyen bürokratik kalemlerde görevli memurlardan defterdar ve nişancı arasında bir farklılaşma göstermeyerek doğrudan ulema ve müderrisler grupları arasından seçilmişti. Mesleki farklılaşmanın yaşanmadığı ve görev dağılımında sadece ilmiye sınıfına mensup olma kriteri aranması, durum özelinde geriden gelen bir anlayışı sahip olduğunu göstermişti. Ayrıca süreç içerisinde nişancı ve defterdarlığa mensup görevlilerin birbirlerinin yerlerine gelmesi profesyonelleşmenin henüz başlamadığını gösterir niteliktedir. Konu kapsamında Divân-ı Hümâyun işleyişi içerisinde daha fazla detaya girmeden kısaca nişancı ve defterdarlık kurumunun divan işleri içerisinde iki önemli kalem olduğunu ve bu iki kaleme yardımcı kâtipler *"cemaat-i kâtiban-ı divân"* grubu olarak nişancı ve defterdarın emrinde iş gören sekreterya çalışanlarından oluşmaktaydı. Nişancılık makamının altında oluşturulan *"reisülküttaplık"* diplomatik sekreteryanın gelişimi göstermesinde ve diplomatik ilişkilerin temsiliyetinde rol alarak ayrı bir makam haline gelmişti. Bu makamın adı XV ve XVI. yüzyıl belgelerinde daha çok *"reis-i küttâb", "reîsü'l küttâb"* ve *"reîs efendi"* bazen de *"reîsü'l küttâb-ı divân-ı hümâyun"* gibi ifadelerle tanımlanır. Makamı tarif ederken de *"riyaset"* veya *"riyâset-i küttâb*" kullanımları yaygınlık kazanmıştı. Recep Ahıshalı, "Reîsülküttâb", ***DİA***, C. 34, s. 546; Halil İnalcık, ***Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600),*** Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, Ekim 2006, s. 95; Cornell H. Fleischer, ***Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı ve Aydın ve Bürokratı***, Çev. Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, Temmuz-2013, s. 234-235. Daha fazlası için bkz. Recep Ahıshalı, ***Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık Müessesesi (XVIII. Yüzyıl),*** Yayımlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1999.

[68] *"Ahidnâme-i Hümâyun" (Sacre Capitulationi)* olarak ifade edilen imparatorluk kapitülasyonları anlamındadır. *"Mübarek kapitülasyonlar"* ifadesi de Ahidnâme-i Hümâyun'a karşılık gelir. Maurist H. Van den Boogert, ***Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi: 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Beratlılar***, Çev. Ali Çoşkun Tuncer, İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Ocak 2014, s. 22.

söyleyebiliriz. Başlangıç noktası olarak ele alabileceğimiz ticari antlaşmalar belirli mütekabiliyet esasları üzerine kurulu olduğu varsaysak bile Osmanlı özelinde mütekabiliyetin ve işlerliğinin pek bir anlam ifade etmediğini, yapılan ticari muamelat ve seyrüseferlerden görebiliriz. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin XV. yüzyılın ikinci yarısından sonra Balkanlar ve Doğu Avrupa coğrafyasındaki yayılımıyla birlikte diğer devletlerle diplomatik münasebetlerinde gelişim göstermişti. Osmanlı Devleti, "*büyükelçi"* ve *"ortaelçi"* olmak üzere iki sınıf olarak teşkil ettikleri ve bunun yanında basit bir memuriyet veya münhasıran bir mektup göndermek için yollananlara "*nameres"* gibi görevliler kullanıldığı gibi bazen de tali hizmetler için "*çavuş"* adı altında harici memur gönderilmiş ise de sıfat ve salahiyetleri bahis mevzusu olmamıştı.[69]

Osmanlı Devleti'nin *"hiçbir devleti kendisi ile eşit statü de görmemesi"* onun merkezi bürokrasiyi ve orduyu güçlü kılmasının yanında belirli davranış kalıplarını beraberinde getirmişti. "*Hiçbir Hristiyan devleti eşit hakları haiz kabul etmemek ve onlarla hiçbir zaman dâimi barış içinde olmamak."*[70] Bu durum Osmanlı'nın bürokratik yapının üstün devlet anlayışı ile hareket etiğini bize açıklar. Ama Osmanlı Devleti, diğer devletlerde ikamet elçiliği açmamasına karşın diplomatik olarak her zaman ilişkilerini sürdürmüştü. Özellikle II. Mehmet'in 1481 yılında vefat etmesi ile oğulları Cem ve Beyazıt'ın arasında baş gösteren taht kavgasını kaybeden Cem, 1482 yılında yabancı Hıristiyan devletlere iltica etmişti. İlk olarak Rodos Şövalyeleri Büyük Üstadı Pierre d'Aubusson'a daha sonra Fransa Kralı VIII. Charles'a ve son olarak Papa VIII. İnnocent'in tutsağı olmuştu. Osmanlı'nın Cem Sultan sorunu Batı ile diplomatik ilişkilerini artırmasına ve yeni ilişkilerin oluşmasına ortam hazırlamıştı. Cem, Avrupa'da kaldığı on üç yıl boyunca Hıristiyan yöneticiler arasında bitmez tükenmez

[69] Osmanlı padişahı veya sadrazam tarafından yazılmış mektuplar götürdükleri ve mektuplara *"name-i hümâyûn"* adı verilen mektupların gerek seyahat esnasında gerek alay ve merasimde büyük bir teşrifat mevzu edildiği de görülmektedir. Faik Reşit Unat, ***Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri***, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, TTK, Ankara, 1968, s. 28. Ortaelçiler: *"defterdarlık, nişancılık, Mekke Payesi"*; Büyükelçiler: "*Rumeli"* ve *"Anadolu Beylerbeyliği",* İran'a giden elçilere ulema sınıfından *"Anadolu Kazaskeri"* verilmekte idi. Bu makama 1774 yılında Rusya'ya gönderilen Süvari Mukabelecisi Abdülkerim Efendiye, *"Rumeli Beylerbeyliği Payesi"* ve "*mirimiranlık"* rütbesi muvakkaten (geçici) verilmişti. Unat, ***Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri***, s. 19-25.

[70] Ali İbrahim Savaş, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", ed., Güler Eren, ***Osmanlı***, C. I., Ankara, 1999, s. 645; Gökhan Erdem, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasiye Geçiş Süreci***, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 106-127.

müzakerelerin ve entrikaların objesi olmuştu. Osmanlı Devleti'nin sakıncası ise Cem'in oluşabilecek bir Haçlı girişimin parçası olmasını engellemekti. Bunun için II. Beyazıd, Avrupa'ya elçiler yollayarak olası bir sorunun önüne geçmek istiyordu. Bu nedenle İsmail Bey'i Floransa Dükü Lorenzo de Medici'ye, Hüseyin Bey'i Rodos Büyük Üstadı Pierre d'Abusson'a ve 1484'te Fransa Kralı VIII. Charles'a elçi olarak yollanmıştı.

Avrupalı monarklar arasındaki satranç da Fransa Kralı VIII. Charles, Papa VIII. İnnocent'in temsilcisi Papa Nuncio'ya Cem'i teslim etmiş ve Hüseyin Bey'in diplomasi mekiği (shuttle diplomacy) başlamıştı.[71] Osmanlı İmparatorluğu, her ne kadar girişimlerinden sonuç alamadıysa da diplomatik müzakereler ilişkileri canlı tutmuştu. Bu diplomasi trafiğinin bize gösterdiği şey Avrupa ve Osmanlı'nın birbirinden asla izole edilemeyeceği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'nın oluşmasında önemli bir paya sahip olduğu ve iki sistem arasındaki karşılıklı bağımlılıkları ortaya çıkarması bakımından önemliydi. Örneğin; 1494'te Fransa ve İtalya dukalık ve krallıkları arasında baş gösteren savaş Fransa'nın zaferiyle sonuçlanmıştı. Ama İtalya'da Fransa'ya karşı bir blok oluşmuş ve 1495'te Fransa'yı İtalya'dan çıkarmak için *"Kutsal Liga"* (Holy League) kapsamında Avrupa çapında geniş bir hat oluşturulmuştu. Osmanlı İmparatorluğu ise oluşturulan birlik konferansında gözlemci sıfatıyla bir elçi bulundurmuştu. 1500'de Türk elçisi, Fransa'yı İtalya'dan çıkarmak için Papa VI. Alexander'a (1492-1503) Osmanlı askeri desteğini sunmuştu.[72] Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa açısından merkezi bir rol oynaması, onu *"eurocentric"* bir bağlama oturtmuştu. Osmanlı'nın diğer Avrupa devletleriyle olan temasları ve elçilik faaliyetleri genelde savaşlar, barış görüşmeleri, davetiyeler, seremoniler gibi işlerle karşılıklı ilişkiler geliştirilmişti.[73] Orta Çağ boyunca Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa devletlerine elçiler yolluyordu. 1384'ten

[71] Bülent Arı, "Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period", ed., A. Nuri Yurdusev, ***Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional***, Palgrave Macmillan, First Published, New York, 2004, s. 56-57.

[72] Yurdusev, "The Ottoman Attitude toward Diplomacy", s. 21-22.

[73] 1582 yılında III. Henry, Osmanlı tarafından yollanan fevkalade bir elçi tarafında bir şölene davet edilmişti. Bu şölen sultanın oğlunun sünnet düğünüydü. G. R. Berridge, "Diplomatic Intregation with Europe before Selim III", ed., A. Nuri Yurdusev, ***Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional***, Palgrave Macmillan, First Published, New York, 2004, s. 115. 1562 yılında Frankfurt am Main'da Habsburg Kralı Maximillien'in taç giyme töreninde, Osmanlı Sultanı elçi yollayarak katılım sağlamıştı. Oral Sander, ***Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme***, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara,1987, s. 52.

1669 Girit fethine kadar Osmanlı, Venedik'e yüz elliden fazla elçi göndermişti. Sultan II. Murad, 1433'te Basel'de bulunan İmparator Sigismund'a ve 1439'da Krakow'da, 1442'de Buda'da ve 1444'te Szeged'de bulunan Kral Ladislas Jagellone'ye elçiler göndermişti.[74]

Osmanlı'ya nazaran Avrupa ise geleneksel monarşik yapılarını ve kurumlarını revize etmeye başlamıştı. Bu başlangıç Avrupa'nın genel görünümü değiştiren olayların yaşandığı Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) ile belirginleşmişti. Ve yüzyılın sonunda Avrupa'da güç dengeleri iki belirgin blokla karşımıza çıkmaktaydı. Batı Bloğunda: İngiltere, Fransa, Hollanda ve İspanya; Doğu Bloğunda: Branderburg-Prusya, İsveç, Avusturya ve Rusya yer almıştı. Bu iki bloğun küresel çaptaki ticari ilişkileri ve kurdukları sömürge ağları ile uluslararası ilişkilerde faal rol oynamalarını sağlamıştı. Bu devletler kimi zaman diplomasi ve kimi zaman çıkar ilişkileri ile birbirlerine bağlanıyorlardı.[75]

Osmanlı'nın kurumsal yapılarının revize edilmesinde yaşanan gecikmeler devletin yenileşmesinde aksama yaratıyordu. Özellikle bürokratik işlemlerin yoğunluk kazandığı XV. ve XVI. yüzyıllarda bunlara cevap verecek bürokratik kalemlerin ve memuriyetlerin tesisinde kalifiyeli ve nitelikli insan ihtiyacının yetersiz kalması aynı zamanda bürokrasinin ihtiyacı olan mesleki yeterliliğe sahip, ihtisas sahibi kişilerin yetiştirilmesindeki eksiklikler gibi sayabileceğimiz pek çok sebep gerileyişin nedenleri arasındadır.[76] Osmanlı'nın çağdaşlarının gerisinde kalması onu mevcut geleneksel yapısının içerisine hapsetmişti. Osmanlı'nın savaşlarda aldığı başarısız sonuçlar için sadece askeriyeyi reforme ederek çözeceği yanılgısıyla kronikleşmişti. Bu durumun küresel ölçekte değişen dünyaya adapte olabilecek kurumsal birimleri oluşturacak ve idare edebilecek nitelikli personellerin yetiştirilmesini kavrayamamıştı. Bu kavrayış yapılan savaşlarda ve alınan yenilgilerle farkına varılmaya başlanmıştı.

---

[74] Maria Pia Pedani, "Ottoamn Diplomats in the West: The Sultan's Ambasadors to the Republic of Venice", ***Tarih İncelemeleri Dergisi***, Haziran 1996, s, 187; Burada ayrı bir parantez açmamız gerekirse, XIX. yüzyıla kadar Avrupalı devletler, Osmanlı haricinde hiçbir devletin elçisini veya görevlisini kalıcı olarak kabul etmediler. Osmanlı İmparatorluğu ise XVIII. yüzyıla kadar Avrupa saraylarına geçici elçiler yolluyordu. Yurdusev, "The Ottoman Attitude Toward Diplomacy", s. 21-22.

[75] John A. Lynn, Çatışma İçindeki Devletler, ed., George Parker, ***Cambridge Savaş Tarihi***, Çev. Füsun Tayanç-Tunç Tayanç, İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Kasım 2014, s. 190.

[76] Ali Akyıldız, ***Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme***, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2012, s. 20.

Osmanlı'nın geleneksel düşmanlarından Avusturya ile imzalanan Zitvatorok Antlaşması (1606) ile Osmanlı, uluslararası hukukun genel ilkeleri ve nezaket kurallarını uygulamaya başlamış[77] ve Zitvatorak ile *"Viyana Beyi"* yerine *"Kutsal Roma İmparatoru"* lafzı kullanılmaya başlanmıştı.[78] Bu da Habsburglarla yaşanan eşitsiz statü farkının ortadan kaldırılması olayıydı. Osmanlı'nın Saint Gotthard Muharebesi'nde (1664) Habsburg İmparatorluğu'na karşı ilk yenilgiyi almasıyla belirginleşmişti. Bu savaş Osmanlı ordusunun ve askeri bilgisinin dönemin gelişmelerinin arkasında kaldığını açık bir biçimde göstermişti. Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) sonunda Avrupa orduları örgütlenme, eğitim, önderlik, taktik ve malzeme açısından çok büyük deneyimler kazandırdığı anlaşılmıştı.[79]

Öte yandan Viyana Kuşatmasına (1683),[80] Osmanlı İmparatorluğu için tam bir kırılma noktası olmuştu.[81] Avusturya, Lehistan,[82] Papalık, Venedik (1684) ve

[77] Oral Sander, ***Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü,*** s. 73.

[78] Defterdar Sarı Mehmed Paşa, ***Zübde-i Vekayiât (Tahil ve Metin 1066-1116/1656-1704),*** Haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 1995, (vrk. 378a-381b) s. 692-698; Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmaîl Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid ve Zeyli***, C. I, Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013, s. 589-594; Savaş, "Genel Hatları ile Osmanlı", s. 645.

[79] Sander, ***Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü,*** s. 75.

[80] Avusturya'nın Babıâli'deki elçisi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya 1682-1683 Viyana Seferi'ni önleme yolunda gayretleri sonuç vermemesi üzerine son çare olarak şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi'ye başvurmuştu. Şeyhülislam'dan "*İslam şeriatı üzerine boğazına bez bağlayıp aman dileyene kılıç kalkar mı, üzerine sefer caiz midir?"* diye fetva istedeğinde şeyhülislam caiz değil diyerek fetva vermişti. Elçi caiz olmadığını belirten fetvayı sadrazama göstermişse de fayda sağlamadığı gibi elçiyi göz hapsinde tutmuştu. Mehmet İpşirli, "Elçi", ***DİA***, C. XI, s. 13.

[81] John-Paul A. Ghobrial, "On the Road to Carlowitz: Visions of Ottoman Diplomacy in the Letters of Thomas Coke, 1691–1694" ed., Colin Heywood, Ivan Parvev, ***The Treaties of Carlowitz (1699): Antecedents, Course and Consequences***, Brill, Leiden, Boston, s. 26.

[82] Osmanlı'ya karşı oluşturulan ligada yer alan Lehistan hakkında bilgiler vererek, ileriki bölümlerde ele alacağımız Lehistan konusuna dayanak olması için bir girizgâh yapmayı uygun gördük. Osmanlı İmparatorluğu, Lehistan ile girdikleri mücadele sonucunda 1672'de Kamaniçe ve Podolyayı alarak Batı Ukrayna'daki Kazakları himaye altına almışlardı. Bucaş Antlaşması (1672) ile Dinyeper ve Dinyester nehirleri arasında yer alan Podolya toprağını Osmanlı İmparatorluğu ele geçirerek Kazaklar'a vermişti. Zuravno Antlaşması (1676) ile Osmanlı kendisine tabi olan Kazak taifesine Lehler'den aldığı eski topraklarını tekrardan geri vermişti. Osmanlı Lehistan'ı yıllık haraca bağlamıştı. Podolya'nın Kazaklar'a verilme sebebi; Lehistan'a ve Moskof Knezliği'ne karşı bir Kazak Devleti kurarak bir tampon bölge oluşturmak istenmişti. Daha öncesinde Osmanlı, Ruslar'a karşı yaptığı ilk büyük ciddi savaş 1678'de Ukrayna'daki Çehrin Kalesi önünde yapılan savaş sonucunda Redzin Antlaşması (1681) ile barış yapılmıştı. Öte yandan Lehistan ve Rusya ile olan mücadelenin temelinde Leh-Rus ittifakı yatmaktaydı. Leh-Rus iş birliği 1647'den itibaren başlayarak 1686 tarihinde kutsal ittifakla taçlanmıştı. Viyana Kuşatması farklı bir dönemin habercisi olmuştu. İmparator Leopold (1640-1705), Viyana Kuşatmasına karşı Lehistan Kralı III. John Sobieski (1629-1696) ile birlikte verdiği mücadele de Osmanlı'ya karşı ilk etapta zafer kazanmışlardı. Ama bu zaferi Leopold, Sobieski ile paylaşmak istemiyordu. Buna karşın Sobieski, Avusturya'nın Macaristan'ı ele geçirdiği takdirde Habsburglar'ın Lehistan siyasetine etkisi olacağını düşündüğünden bunu istememekteydi. Jobieski, düşüncesinde ne kadar haklı olduğu sadece Avusturya açısından değil Rusya ve İsveç kapsamında ele alınması gerektiği savaşın bitiminde ortaya çıkacaktı. 1697 yılında Lehistan Krallığı boşalınca yerine Saksonya Elektörü

Rusya'nın (1686) oluşturmuş olduğu *"Kutsal Liga"* Osmanlı'ya karşı bir araya gelmişlerdi. Habsburglar, Buda ve Orta Macaristan'ın önemli bir kısmını; Venedikler, Mora'yı ele geçirmişlerdi. Karlofça sürecini Slankamen Savaşı (1691) ve Zenta Savaşı (1697) ile ağır bir mağlubiyet alan Osmanlı için başlatmıştı.[83] Bu süreçte Fransa'nın Augsburg Birliği Savaşı'nı bitiren Riyswick Antlaşması'nı (1697) yapması, Osmanlı'nın savaşı kaybetmesine etki etmişti. Çünkü Osmanlı'nın şifahi müttefiki olan Fransa'nın istediği başarıyı sağlayamaması sonucunda Habsburg kuvvetleri Osmanlı cephe hattına sevk edilmesine sebep olmuştu.

Karlofça Antlaşması ile Osmanlı, ilk kez barış görüşmelerine *"ketebe"* yani *"kalemiye"*den birilerini görevlendirmişti. Karlofça heyetine Reisülküttab Mehmed Rami Paşa ile Divân-ı Hümâyun tercümanlığı yapan Boğdan ve Eflak

Güçlü II. August (1670-1733) geçmesi ile Saksonya Elektörlüğü, Lehistan Krallığı ve Litvan Grandukalığı'nın eklenmesiyle commonwhealt topluluğu geniş topraklar üzerinde yayılmıştı. III. August'un (1696-1763) Avusturya İmparator'u VI. Charles'ın (1685-1740) yeğeniyle evlenmesi ve Poltova Savaşı (1709) öncesi ve sonrasında yaşananlar Lehistan Krallığı'nın her zaman için müdahale açık olduğunu, parçalanmanın ve yok oluşunun eşiğine nasıl geldiğini bize açıklar niteliktedir. Doğu Avrupa kısmında Osmanlı egemenliğinin zayıflaması ve yeni güç unsuru olarak Rusya'nın ve diğer devletlerin varlığı Karlofça bağlamında önemli bir nüanstır. Bu bakımdan Karlofça, Osmanlı'yı Doğu Avrupa'da pasifize eden bir antlaşma olmasının yanında İsveç ve Lehistan'ı tehdit eden Rus tehlikesini kavrayamamıştı. William H. McNeill, ***Avrupa'nın Bozkır Sınırları***, Çev. S. Erdem Türközü, Nika Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, Temmuz 2107, s. 156; Halil İnalcık, "Türk Rus İlişkileri 1492-1700", ***Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992) Sempozyum Bildirileri***, TTK, Ankara, 1999, s. 33; Sander, ***Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü,*** s. 76.

[83] Christoph K. Neumann, "Siyasi ve Diplomatik Gelişmeler", ed., Suraiya Faroqhi, ***Türkiye Tarihi (1603-1839: Geç Osmanlı İmparatorluğu)***, Çev. Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, C. 3, s. 72; Abdülkadir Özcan, "Karlofça", ***DİA***, C. XXIV, s. 504-507.

voyvodalarından İskerletzade Alexandre Mavrokordato[84] katılmıştı.[85] Osmanlı delegeleri arasında müzakereleri yürüten birinci murahhas olarak katılan Mehmet Rami Paşa, Habsburg idaresinin Babıâli'nin öne sürdüğü antlaşma şartlarını kabul etmemesini şaşkınlıkla karşılamıştı.[86] Osmanlı'nın Kutsal Liga karşısında aldığı mağlubiyet sonucunda oluşturulan barış görüşmelerinin tarafsız bir bölgede yapılma isteği, düşman devletler tarafında savaşın devam etme tehdidine rağmen vazgeçilmeyen bir husus olması, boyun eğmediğini ve onurlu bir barış yapma refleksi idi. Ayrıca İngiltere Elçisi Lort William ve Hollanda Elçisi Jacobus Collier, Osmanlı ve Habsburglar arasında antlaşmanın yapılması için aracı rol oynamaları antlaşmanın

[84] Rum tüccar aristokrasisi İstanbul patriğinin bulunduğu Fener Mahallesi'nde bulunan aristokrat sınıf kendi zenginliklerini ailelerinin yükselmesini sağlamak, bilgi elde etmek, Ortodoks kültürünü geliştirmek ve mümkün olan Osmanlı sınırları içerisinde güç elde etmek için bu göreve katılım göstermişlerdi. Devlet kademelerinde Rum bürokratik devlet adamları istihdam edilmeye başlanmıştı. Veziriazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa hizmetinde 1657 yılında Panayot Efendi ve ardından İskerletzade Aleksander Mavrokordato Divân-ı Hümâyûn tercümanlığına getirilen ilk iki Rum idi. Rum ailelerin tercümanlıkta çoğalması ve bu alanı Yahudilere ve Ermenilere kapatarak kendi tekellerine almalarıyla *"Fenerli Rum Beyler"* dönemi (1669-1821) olarak adlandırılan Rum tercümanlar çağı başlamıştı. Fener Rumların XVII. yüzyıldan itibaren Padova Üniversitesi'nde tıp öğrenimi görmeye başlamışlardı. Bunarın haricinde Girit Savaşı'nda (1645-1669), Osmanlılara danışmanlık yapan ve ardından Divân-ı Hümâyun baş tercümanı olan Sakızlı Panayotaki Nikoşi (Panagioti Nicoussis) devlet bürokrasinde statü kazanmıştı. Nikoşi'nin yerine geçen Aleksander Mavrokordato hekimlik vasfına sahip olmasıyla siyasal statüko ile arasında bir bağ oluşturmuştu. 1683 tarihinde Viyana Seferi ile başlayan ve Kutsal Liga'ya karşı verilen savaşta, 1688'de sulh arayışı için Rumeli Beylerbeyi payesiyle Zülfikar Efendi, II. Süleyman'ın tahta cülusunu Kutsal Roma Cermen İmparatoru I. Leopold (1658-1705) bildirmek amacıyla Viyana'ya elçi olarak gönderilirken tercüman olarak yer almasının yanında Karlofça delegasyonunda yer alacak Alexandır Mavrokordatos'ta yer almıştı. Molly Greene, ***Osmanlı Devleti ve Rumlar, 1453-1768***, Çev. Zeynep Rona, 1. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul, Ekim 2018, s. 151; ***Viyana'da Osmanlı Diplomasisi,*** s. 15-24; Sezai Balcı, "Osmanlı Devleti'nde Tercümanlar", ed., Mehmet A. Yalçınkaya, Uğur Kurtaran, ***Osmanlı Diplomasi Tarihi: Kurumları ve Tatbiki***, Altınordu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2018, s. 68.

[85] **Mükâleme-i sulh için mahal ta'yîni ve Re'isü'l-küttâb Râmî Mehemmed Efendi'nin ve İskerlet-zâde ve mutavassıtların Belgırad'dan azîmeti zikrindedir: "***Veziria'zam Ordu-yı humâyûn ile Belgrad 'a dâhil olduklarında mükâlemeye memûr Reisülküttâb Râmî Mehemmed Efendi henüz Belgrad'da meks üzere olup gitmemişler. Bu kadar müddet mekslerine bâis, mükâleme-i sulh için bir mekân-ı mahsusa tayîninde çok kîl ü kâl olmuş. Evvelâ, "Devlet-i Aliyye'nin murahhas elçileri Budin'e veyâhûd Pespirem varoşuna veyâhûd tabura geldünler hiç olmaduğu hâlde Ösek'e gelsünler, kâdimden böyle olagelmişdir" didiler. Ve Devlet-i Aliyye elçileri gelmezler ise mutavassıt olan İngiltere ve Felemenk elçileri tabura gelmek üzere taleb eylediler. Niçe kere âdemleri vardı ve geldi, aslâ sözleri ısgâ olunmayup, "hudûd-ı İslamiyyeden bir münâsib mahalle gelürler. Yohsa Devlet-i Aliyye murahhasları gönderilmez. Bu bahâne ile ceng ü cidâl murâdları ise görüşmek hâzırımızdır" dinildi. Bi-z'zarûrî Varadin ile Belgrad arasında Karlofça nâm mahalde mükâleme olunmağı ihtiyar ve mahal-i mezbûrede tarafeynden evler ve âhûrlar binâ olunup mükâlemeye karâr virilüp dört milletin elçileri gelüp cem olunca Belgırad ve Semendire sahrâlarında Ordu-yı humâyûn üç ay mikdârı meks ü ikamet eylemeğe sebeb oldu... Devlet-i Aliyye murahhasları olan Râmi Mehemmed Efendi ve İskerlet-zâde ve İngiltere ve Felemenk elçileri, yanarlına piyâde ve süvâri ikibin mikdârı asker ve gediklü müteferrika ve çavuşdan müteayyin âdemler koşulup, azîm alay ile Sava cisrinden ubûr itdirildi,*." Mehmed Paşa, ***Zübde-i Vekayiât***, (vrk. 355a-355b) s. 645.

[86] Rifaat Ali Abou-El-Haj, "Ottoman Attitudes Toward Peace Making: The Karlowitz Case", ***Der Islam***, Vol. 51, 1974, s. 131-137. Bkz. Rifaat Ali Abou-El-Haj, ***The Reisulkuttab and Ottoman Diplomacy at Karlowitz***, Princeton University, Ph.D., 1963.

nihayete erdirilmesi noktasında önemliydi.[87] Bir diğer husus ise Osmanlı'nın diplomatik anlamda toprak kayıplarını en aza indirmek istemesi dolayısıyla müttefik güçlerin her birinden az da olsa toprak almaya çalışıyordu. Böylece müttefik kuvvetlerden herhangi birinin dayatması veya dikte etmesi sonucu antlaşmanın imzalandığı iddia edilmeyecekti. Nihayetinde antlaşma kapsamında *"uti possidetis"* ilkesi ile hareket edilmişti.[88] Karlofça Antlaşması her devletle ayrı ayrı imzalandığından her biri ayrı içeriğe sahip olması diplomatik üstünlüğün kaybının hem güç hem de diplomatik değişimin bir parçasıdır.

Bu noktada imzalanan antlaşmalardan bazı maddeleri kritize ederek diplomatik dönüşümü verilen toprak kayıplarıyla bağlantısını ortaya koymaya çalışacağız. Habsburglarla yapılan antlaşmalarda dikkat çeken toprak kayıpların başında Transilvanya, Tuna ve Sava'nın kuzeyi Habsburglara,[89] Doğu Avrupa hattında olan Podolya (Kamaniçe) ve Ukrayna'daki vilayetlerinin Lehistan'a,[90] Mora Ceziresi

---

[87] Yapılacak olan antlaşmada herhangi bir sonuç alınmaması durumunda Amcazade Köprülü Hüseyin Paşa, ordu komutasına tedbir almaları emretmişti: *"Akdeniz ve Karadeniz ve nehr-i Tuna donanmayı hümâyûnlarının mükemmel ü müretteb tedarük olunan mühimmat ü askerinden mâada Kırım Hanı ile gelecek Tatar askerinden gayrı her bayrağın altında ikişeryüz Yeniçeri serdengeçdisi olmak üzere ve Anadolu cânibinden yüz bayrak cem'ine, ocak tarafından … yüzbinden ziyâde piyade vü süvari asker cem ü izhârına dikkat ve sâir lâzıme-i mühimme-i seferiyyeden olan mühimmatın dahi tedarüküne kat'a ihmâl ü iğfâl olunmayup, takayyüd olmak üzere iken Nemçe tarafından İngiltere ve Flemenk kralları vesâtetiyle sulha rağbet ve Asitâne-i Saâdette mukim olan elçilerine peyderpey haber göndermeğe müdâvemet gösterilüp, akd-i sulhu salâha ziyâde say ü dikkat eylediler."* Mehmed Paşa, ***Züde-i Vekayiât***, s. 639.

[88] Bkz: Rifa'at Ali Abou-El-Haj, "Ottoman Diplomacy at Karlowitz", ***Journal of American Oriental Society***, Vol. LXXXVII, 1967. Karlofça'da Osmnalı'nın yürüttüğü diplomasinin bir benzerini Girit'teki Kandiye kuşatması sırasında Venedik, antlaşmanın tarafsız bir bölgede yapılması teklifini dile getirmelerine karşı Osmanlı buna direnmişse de nihayetinde anlaşma tarafsız bir bölgede imzalanmıştı. Babıâli'nin diplomatik ilişkilere yaklaşımı artık "*dar'ül harp"* ve "*dar'ül islam"* kavramının dışında kullanılmaya başlayacaktı. Mevcut konjonktür de "*küfür tek millettir*" (el-küfrü milletün vahidetün) lafzı tamını değişmeye başlayacaktı. ***Bir Osmanlı Gözüyle Avrupa Siyasetinde Güç Oyunu,*** s. XII-XIV.

[89] Birinci Madde: *"Erdel vilâyeti hâlâ müşârünileyh Çasar zabtında olmağla yine zabt ve tasarrufunda kalup Podolya tarafından Eflâk vilâyetinin intihasına varınca sınır-ı Eflâk ve Boğdan vilâyetleriyle mâbeynde vâki bu cenkden evvel olan kadîm-i hudûdu olan dağları ile ve Eflâk intihâsından Muriş (Morş) suyuna varınca kezâlik yine kadîm-i hudûdu olan dağları ile mahdûd olup tarafeynden hudûdu kadîmeye ri'âyet olunup ne öte ne beru kat'â tecâvüz olunmaya."* Nurgül Bozkurt,***1699-1736 Tarihli Ecnebi Defterine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Avusturya Münasebetleri,*** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 1994, s. 3; Mehmed Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid Ve Zeyli,*** C. I, s. 566.

[90] Üçüncü Madde: *"İki cengden evvel Leh vilâyetinin sınur-ı kadîmesi dâhilinde olan Kameniçe kalası içinde olan askeri ihrâc u tahliye olunmağla bütün kala. Ve badel-yevm Podolya ve Ukrayna vilâyetlerinde Devlet-i Aliyye tarafından bir dürlü alâka olmaya. Ve sonra nasb olunup Boğdan içinde oturan Ukrayna kazağı hatmanı ref oluna. Ve Leh ve Boğdan vilâyetinin hudûd-ı kadîmesi muayyen olmağla, havâ müsâ'id olur ise işbu gelecek mart ibtidâsından tahliyeye mübâşeret olunup, ne kadar mukaddemce mümkin olur ise, bir gün evvel Boğdan'dan Leh askeri ihrâc ve cümle kal'a ve yerleri*

Venedik'e[91] ve Azak Rusya'ya[92] bırakıldığı gibi Moskof Prensi yerine *"Rus Çarı/Çesarı"* olarak kullanılmaya başlanmıştı.[93]

Öte yandan Osmanlı diplomasisinin kırılma noktası olan Karlofça'yı kalemiye sınıfının yürütmesi geleneksel bir kopuştu, çünkü daha önce barış antlaşmalarını seyfiye sınıfına mensup komutanlar yapmaktaydı.[94] Karlofça Antlaşması ile Osmanlı toprak kaybetmeye ve de artık eski gücünde olmadığını kavramıştı. Bu kavrayışın getirdikleri arasında devletin artık diğer devletleri muhatap almasına ve *"ad hoc"* döneminin yani karşılıksız/tek taraflı diplomasinin sonunun geldiğine işaret ediyordu.[95] Bu antlaşma ile kalemiye sınıfı önem kazanmakla beraber devletin bürokratik işleyişinde fark yaratacaktı. Osmanlı imparatorluğu, Karlofçayla ilk kez sınırları bölge olarak değil egemenlik kavramının kullanıldığı tek bir sınır çizgisiyle ifade edebileceğini öğrenmiş olmuştu.[96]

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'daki fetih politikası geri plana atılmıştı, çünkü kendisine karşı oluşturulacak yeni bir ittifakla baş etmesinin zorluğunu

---

tahliye ve Boğdan vilâyeti tathîr oluna..." Mehmed Paşa, ***Zübde-i Vekayiât,*** (vrk. 365a-365b) s. 663*;* Mehmed Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid Ve Zeyli,*** C. I, s. 572.

[91] Birinci Madde: *"Mora dâhilinde olan şehir ve kal'a ve kastel ve varoş ve kurâ ve dağ ve enhâar ve göl ve orman ve liman ve her ne ki dâ'iren-mâdâr içinde var ise, cümlesiyle hâliyâ Venedik cumhûrunun zabtında olmağla yine âsûde-hâl üzere zabt u tasarruflarında kalup, deryâ hudûdu ve eski divâr nişânesi olduğu Eksamile hudûdiyle mahdûd ola. Şöyle ki: ne Mora tarafından Büyük-kıyıya ve ne Büyük-kıyı cânibinden Mora hudûduna bir dürlü dahl ü tecâvüz olunmaya."* Mehmed Paşa, ***Zübde-i Vekayiât***, (vrk. 367b) s. 667*;* Mehmed Efendi, Âsım Efendi***, Târîh-i Râşid Ve Zeyli,*** C. I, s. 575.

[92] Dördüncü Madde: *"Azak kal'ası ve hâlâ ana tâbi cümle atîk ü cedîd kasteller ve bu kastellerin arasında olan gerek arâzi ve gerek su, hâliyâ müşârün-ileyh Moskov Çarının zabtında olmağla, yine ol vech üzere cümlesi âsûde-hâl ile Çar-ı müşârün-ileyhin zabt u tasarrufunda kala."* Defterdar Sarı Mehmed Paşa, ***Zübde-i Vekayiât***, (379a) s. 694*;* Mehmed Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid Ve Zeyli,*** C. I, s. 590; Karlofça Mükâlemesine murahhas olarak Rus tarafından katılan Prokofiy Voznitzin, Kutsal Liga'nın her bir üyesinin kendi menfaatlerini gözetecek şekilde Babıâli ile antlaşma yapmasını protesto ederek görüşmeyi terk etmişti. Rus hükümeti İstanbul Antlaşması (3 Temmuz 1700) ile Kırım'a ödenen verginin iptali, Azak'ın Rusya'ya bırakılması, Don ve Kuban civarındaki bazı bölgeler Ruslara bırakılması ve Babıâli'de bir kapı kethüdası bulundurulması mesabesinde anlaşılmıştı. Fatih Ünal, ***XVIII. Asır Türk-Rus Münasebetlerinde Neplüyev,*** Titiz Yayınları, Ordu, 2010, s. 13.

[93] Virginia Aksan, ***Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)***, Çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Ocak 1997, s. 25.

[94] Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın sonuna kadar Avrupa'nın merkezlerinde sürekli ikamet elçileri bulundurmamasına karşın gerek duyması halinde tam yetkili *"fevkalede elçiler"* (plenipotentiary) görevlendirmişti. Bu tür elçilerin amacı: sultanın tahta çıkışını bildirmek, onaylanan barış antlaşmalarını teslim etmek (ratificatio), sultanın fermanlarını taşımak (credential), barış görüşmelerini ve mütarakeyi/ateşkesi müzakere etmek, Sınırları belirlemek, mütekabiliyet gereği gelen elçiye karşılık vermek, barış ve dostluk ilişkilerinin kurulmasını tesis etmek üzerine kuruluydu. Arı, "Early Ottoman Diplomacy", s. 48.

[95] Odaka, "Osmanlı Diplomasisinin Batılaşması", s. 677.

anlamıştı. Osmanlı'nın genel stratejisi savaş durumlarında tek bir cephede mücadele etme üzerine kuruluydu. XVIII. yüzyılda değişen askeri stratejiyle birlikte üstün savaş gücüyle teçhiz edilmiş savaşa hazır ordular oluşturulmuştu. Osmanlı'nın yeni dönemi takip etmekte pasiflik göstermesine karşın devlet içersindeki yetenekli kişiler fark yaratmayı başarmışsa da istenilen sonuç alınamamıştı. III. Ahmed (1703-1730) döneminde Damad İbrahim Paşa, Pasarofça Antlaşması'ndan (1718) sonra Batı'nın askeri yapısını ve kurumsal gelişmişliğini öğrenmek ve gözlemlemek için beş elçiyi Avrupa başkentlerine göndermişti. Bunlardan ikisi Viyana diğerleri Paris, Moskova ve Varşova ile görevlendirilmişti. Elçi raporlarının yansıttıkları, Batı'nın kurum ve kültürüne karşı bir hayranlığın oluşmasını sağlamıştı. Özellikle Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Paris'teki Fransız mimari, sanat, giyim, mobilya ve bahçeler hakkında gözlemleri dikkat çekmişti. Osmanlı matbaası ile ilgili Yirmisekiz Mehmed Çelebi ve oğlu Mehmed Said Efendi'nin girişimleri sayesinde Macar İbrahim Müteferrika üstlenerek geliştirmişti.[97] Mehmet Çelebi'nin Fransa'daki gözlemleri ve ilişkileri siyasal bir başarı olmasa da kültürel bağlamda etkili olmuştu.[98] Bu girişim diplomatik olarak yeni bir çağın seyrini simgeler nitelikteydi.

Diğer taraftan Osmanlı elçilerinin gittikleri Avrupa başkentlerinde maruz kaldıkları aşağılayıcı karantina[99] koşulları, elçiler masrafların karşılanması için gerekli olan paranın verilmemesi, kültürel açıdan kısıtlayıcı kurallar ve dinin yasakladığı yemekler ve ibadet yükümlülükleri büyük sorunlar teşkil etse de diplomatik ilişkiler devam etmişti.[100] Bunların yanında Fransız kültürel hayatı, Osmanlı'nın *"Lale Devri"* (Tulip Era) olarak anılan dönemde yoğun olarak hissedilmişti. Lale Devri'nde

---

[97] Avigdor Levy, "Military Reform and the Problem", s. 231. İbrahim Mütefferika'nın matbaa işini üstlendikten sonra kâğıt temini için bir kâğıt fabrikasının açılması ve çalışanlarının olması için teşebbüslerde bulunmuştu. BOA, C. İKTS. nr. 21/1018; BOA, C. İKTS. nr. 27/1311.

[98] Namık Sinan Turan***, İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasisinin İzinde***, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Ekim 2028, s. 257.

[99] Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Paris elçiliği sırasında uygulanan karantina ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: *"Bu milletin hastalıktan korkulan çok olmağla ol mahal boş bir yer olup, gelüp gideni olmadığı için kırantane (karantina) etmeye münasip görmüşler. Biz de gaflete elmiş bulunduk. Geri dönmek müşkil olmağla bin türlü fikir ve mülâhazadan sonra sabretmekten gayri iyi bir tedbir bulamadık*." ***Paris'te Bir Osmanlı Sefiri: Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi***, Haz. Şevket Rado, İş Bankası Kültür Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, Temmuz 2017, s. 17. Buna karşın Fransa'nın ilk ikamet elçisi (1797-1802) olan Moralı Esseyyit Ali Efendi, Sefâretnâmesinde Fransa'ya vardığında otuz altı gün boyunca karantina uygulamasına tabi tutulmasına rağmen bunun normal olduğunu ve aşağılayıcı bir uygulama içermediğini söyler. Onur Kınlı, ***Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi,*** İmge Kitabevi, İstanbul, 1. Baskı, Nisan 2006, s. 128.

[100] Virginia Aksan, Savaş ve Barış, ed., Suraiya Faroqhi, ***Türkiye Tarihi (1603-1839): Geç Osmanlı İmparatorluğu***, Çev. Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, İstanbul, s. 137.

Beşiktaş'ta Çırağan Sarayı (1719), Şehzade Camii civarında okul, kütüphane, çeşme ve türbe (1720), Topkapı Sarayı'nda bir kütüphane (1719), Sultan için 1720-1729 arasında Sadabad, Şerefabad, Neşetabad sarayları, kızı Fatma Sultan için Emnabad Sarayı'nın yanında birçok saray, çeşme vb. işlerin yapıldığı bir dönemdi.[101]

Sultan III. Ahmed'in patronajlığındaki Lale Devri, Patrona Halil İsyanı (1730) ile sonlandırılmıştı. Sosyo-kültürel kutuplaşmanın getirdiği sorunlar olarak algılansa da temelinde sosyo-ekonomik yapı ve İran'daki savaşlarda alınan kötü sonuçlar etkili olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki devlet adamları taht değişikliğine sebep olan amilleri okuyarak yapılacak reformlar konusunda daha dikkatli bir yol izleyerek devam etmişti. Öncelikle reform hareketi I. Mahmud'un (1730-54) başa geçmesiyle askeri ağırlıklı olmuştu. Bu noktada 1729 yılında Osmanlı'ya iltica eden bir mühtedi olan Claude-Alexandre Comte de Bonneval'in (1675-1744) devlet hizmetine girmesiyle Batılı tarzda reformların yapılması için girişimler başlamıştı. Topal Osman Paşa ve Hekimoğlu Ali Paşa, Humbaracı Ocağı'nın ıslah edilmesi Hendesehane Okulu'nun açılması ve pek çok askeri modernizasyonu hayata geçirmesi için Bonneval Paşa'yı desteklemişlerdi.[102]

Konuya tekrar dönecek olursak Osmanlı Devleti, Avrupalı hükümdarlara yolladığı namelerde: "*haşmetlu, miknetlu dostumuz"* veya *"ulu dostumuz"* tabirlerini kullanarak yeni bir yaklaşım göstermişlerdi.[103] Bu durum Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın devlet bürokrasisinde rasyonel aklı amil kılmak için bir dizi girişimlerde bulunduğunu ifade etmiştik. Ama bu adımların devlet bazında yapıcı etkileri sınırlı

---

[101] **Vusûl-i Elçi Mehmed Efendi be-Âstâne ez-memleket-i Françe: "***Bâlâda zikr olunduğu üzre Devlet-i Aliyye kıbelinden bâ-vech-i risâlet Françe Pâdişâhı tarafına bas ü irsâl olunan Yirmisekiz Çelebi denmekle ma'rûf Mehmed Efendi edâ-yı hidmet-i me'mûre-i sefâret eyledüklerinden sonra, bir Fransız kalyonuyla neşr-i bâd-bân-ı avdet ü kufûl ve mâh-ı zilhicceti'ş-şerîfenin on altıncı günü Âstane-i sa'âdete ilkâ'yı lenger-i vusûl eyleyüp, her husûsunu beyan ü tafsîl ve lâzıme-i sefâreti tekmîl eyledi."* Mehmed Efendi, Âsım Efendi**, *Târîh-i Râşid ve Zeyli***, C. II, s. 1237; Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, fevkalede elçi olarak Paris'e yollanmıştı. Yeniçeri ortasında çorbacılık, Muhzır Ağalığı, Darphane Nazırı, Üçüncü Defterdar ve Pasarofça Antlaşması'nda ikinci murahhas olarak görev almıştı. Hüner Tuncer, ***Osmanlı Diplomasisi ve Sefâretnâmeler***, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, 2010, İstanbul, s. 75; Fatma Müge Göçek, ***East Encounters West,*** s. 75-77.

[102]Avigdor Levy, "Military Reform and the Problem", s. 231-234.

[103] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV/I, TTK, 7. Baskı, Ankara, 2011, s, 171; Bu yaklaşımın temelinde devletin zayıfladığ, duraksadığı veya gelilediği argümanı üzerinde durulmuştur, oysaki bu konuda Streusand, Babür ve Safevi imparatorluklarını XVIII. yüzyılın ilk otuz yılı için *"gerileme dönemi"* olarak ele alırken, Osmanlı İmparatorluğu için kullandığı *"gerileme yerine baskı altında dönüşüm"* ifadesine yer verererk daha tutarlı bir yaklaşım sunmuştur. Douglas E. Streusand, ***Ateşli Silahlar Çağında İslam İmparatorlukları: Osmanlılar, Safeviler, Babürlüler***, Çev. Bahar Fırat, Ufuk Yayınları, İstanbul, Ekim 2013, s. 19.

kalmıştı, çünkü Osmanlı sultanlarının XVII. yüzyılda Fransa'da patlak veren Fronde İsyanına karşı XIV. Louis'in Paris'teki merkezi idareyi asillerin denetimden çıkarıp kendi idaresi altına almak için Paris yakınlarında Versay Sarayı'nı inşa etmesi ve XVIII. yüzyılda I. Petro'nun Moskova yönetimini strelsilerin baskılarından azade etmek için idari merkezini Petersburg'a taşıması gibi idari ve devrimci refleksler göstermeleri gerekiyordu. Ama Osmanlı bürokrasisinde bir kıpırdanışın olmaması mutad hale gelen düzenin işlemesi, gerileyişi beraberinde getirmişti. Buna en güzel örnek; 1706'dan 1711 tarihine kadar Çorlulu Ali Paşa'nın sadaret makamına gelmesinden sonra makama gelen sadrazamlar: Daltaban Mustafa Paşa, Kavanoz Ahmed Paşa, Damad Hasan Paşa, Kalaylıkoz Ahmed Paşa, Baltacı Mehmed Paşa, Çorlulu Ali Paşa, Köprülü Numan Paşa, Baltacı Mehmed Paşa gibi sadrazamların idareye gelmesi, bürokrasisinin sürekli değişmesi sistemin iyi işlemediğini gösteriyordu.[104] Aynı durum Patrona İsyanı'ndan (1730) sonra sadrazamlık makamını işgal eden kişilerin sürekli değişmesiyle de paralellik arz ediyordu. Bu durum otoriteyi hükümdarın elinde tutmak olarak lanse edilse de perde arkasında işin yürütücüleri olarak *"gri haşmetmeaplar"* (Darüssade Ağası Hacı Beşir Ağa) vardı. 1730-1748 arasında özellikle devlet kademesinde sadrazam değişikliği pek çok kez yapılmıştı. Özellikle 1730-1739 Osmanlı-Safevi (ve Kacar) ve Osmanlı-Romanov-Habsburg mücadelelerinde ordu komutasında tam bir istikrar hâkim değildi. Başarısızlıklar görevden el çektirilmeyle sonlanmaktaydı. Haremağaları'nın sultan üzerindeki ağırlığı devlet kademelerinde nüfuz mücadelesine dönüşmüştü.[105]

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı'da fark yaratmaya çalışanlar arasında Humbaracı Ahmet Paşa, Mehmed Said Paşa, İbrahim Müteferrika, Frenc Rakozci gibi devlet hizmetinde bulunan kişilerin çaba sarfetmişlerdi. Ama bu kişiler yeterli etkiyi yapacak yetkiye sahip değillerdi. Lakin entelektüel çevrelerle bağlantı halindeydiler. Bu kişilerden biri olan Alexandre-Comte de Bonneval, 1710-1716 tarihleri arasında Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) ile yaklaşık sekiz kez yazışmış ve Voltaire ile

[104] Akdes Nimet Kurat, ***Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711),*** C. I, TTK, Ankara, 1951, s. 3-4.
[105] Bekir Sıtkı Baykal, "Koca Ragıp Paşa ve Büyük Friedrich: 18 Yüzyılın Şark ve Garp Âlemine Kısa Bir Bakış Türkiye-Prusya Münasebetlerinin Başlangıç ve 1765 Senesine Kadar İnkişafı", ***Cumhuriyet Halk Partisi Konferanslar Serisi***, Kitap 5, 1939, s. 6.

de mektuplaşmıştı.[106] Bu profile sahip Bonneval'e göre Osmanlı İmparatorluğu'nun tekrar eski gücüne kavuşabilmesi için güçlü bir ordunun yeterli olmadığı, Rusya'nın Balkan yayılmacılığına engel olması gerektiği ve Batı siyasasının pasif üyesinden aktif bir üyesine dönüşme zorunluluğunu belirtmişti.[107] Osmanlı İmparatorluğu, Rus modernleşmesinin adımlarını atacak yeterli cesareti ve kavrayışı gösterecek vizyon sahibi bir klik veya hizbin teşekkülü için yüzyılın sonunu beklemesi gerekecekti.[108]

Milan Kundera'nın Rusya'nın Batılaşma anlatısında öne çıkardığı argüman: *"... hem Rus geleneklerinin sürekliliğini hem de Avrupa geleneklerinden köklü farklılığını öne sürer. Bu, onun açısından Orta Avrupa'nın Batı'ya bağlılığının neden doğal bir eğilim olduğunu açıklar. Kundera'ya göre bu bağlılık, kültürel geleneklerin sürekli iç içe geçmesinden kaynaklanır, oysa Rusya, Avrupa ile kültürel yakınlaşma dönemleri geçirmiş olmasına rağmen, bir öteki medeniyeti, temelden farklı bir kültürü temsil eder."*[109] Rusya üzerinden bunu biraz daha açarsak modernleşmeyi veya mutlakiyetçiliğin ayrımını ortaya koymamız için protitip olur. Rusya'nın Batı kültürünü özümsemede daha âtıl kalmasındaki gerekçelerden biri de Macaristan ve Lehistan gibi ülkelerde yer alan soylu sınıfın Rusya'da yer alan soylu sınıftan daha fazla olmasıyla da kısmen açıklanabilir.[110] Bunun birçok cevabı olmasına karşı ve aristokratik yapının zayıf kalması, monarşik yapıyı daha özgür kıldığı gerçeğini değiştirmez. Bu durum Batı'da ise farklı seyretmişti. Öyle ki Batılı uluslardaki aristokratik yapı idare üzerinde baskı unsuru olduğu kadar kültürel yaşamın ve aydınlanmanın patronajları olarak da bilinirdi. Bu durum Rusya'da daha farklı işlemişti, çünkü Rusya'da aydınlanma tepeden inme bir modernitenin dayatması sonucu halka benimsetilmeye çalışılmıştı. Oysaki Batı'daki Aydın despotlar iktidarlarını şekillendiren ve onları tanımlayan mutlakiyetçi aydın görünümünü patronajlığını yaptığı ve soyluların desteklediği aydınlar sınıfıyla övünç duyuruyorlardı. Bu durum bilginin dolaşımında önemli bir etkendi.

---

[106] Fatih Yeşil, "Bir Fransız Maceraperestin Savaş ve Diplomasiye Dair Görüşleri: Humbaracı Ahmed Paşa'nın (Kont Alexander Bonneval) Lâhiyaları", ***Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,*** Güz-15, 2011, s. 208-224.
[107] Yeşil, "Bir Fransız Maceraperestin savaş ve Diplomasiye dair Görüşleri", s. 223.
[108] Rifa'at Ali Abou-el-Haj, ***Modern Devletin Doğası: 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu***, Çev. Oktay Özel, Canay Şahin, İmge Kitapevi, 1. Baskı, Ankara, Kasım 2000, s. 124.
[109] Todorova, ***Balkanlar'ı Tahayyül Etmek***, s. 293.
[110] Todorova, ***Balkanlar'ı Tahayyül Etmek,*** s. 298.

Batı'daki aydınlanmanın diplomasi üzerinde belirgin bir fark yaratmasına karşı Osmanlı İmparatorluğu ise Pasarofça ve Belgrad süreçlerinde diplomatik aracılar kullanarak kazanım ve kayıplarını güvenceye almak için önemli siyasi bir araç olarak kullanmıştı. Diplomatik müzakereler veraset savaşlarında ve özellikle Petersburgla yapılan İran'ın Taksim Antlaşması (1724) Osmanlı'nın tarihte Hıristiyan bir ulusla yaptığı ortak çıkar antlaşması, İsveçle ittifak antlaşması (1739) yaprak tarihinde ilk kez Hıristyan bir ulusla taarruzi ve tedafüi bir ittifak yapması ve Avusturya Veraset Savaşı'nda gene tarihinde ilk kez tavassut rolüne soyunması gibi diplomatik girişimlerle fark yaratmaya çalışmıştı.

Bilahare Avrupa'da cereyan eden Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) sırasında Prusya Krallığı, Osmanlı'yı kendi müttefik olarak savaşa katmak istiyordu. Prusya Elçisi Adolf von Rexin 1757 yılında İstanbul'a geldiğinde Avusturya, Rusya ve Fransa'nın oluşturduğu gruba karşı cephe alması için uğraşmaktaydı. Lakin tecrübeli devlet adamı Koca Ragıp Paşa, Osmanlı'yı savaştan uzak tutmuştu.[111] Yedi Savaşları'nın ardından Osmanlı-Rus harbi (1768-1774), Osmanlı için başarısız bir savaş olmakla kalmayıp Küçük Kaynarca Antlaşması[112] ile Osmanlı bir doğu sorunu olmuştu. Osmanlı, Küçük Kaynarca ile Kırım üzerindeki hâkimiyetini, Karadeniz üstünlüğünü ve Rum Ortodoks himayesi elinden alınmıştı.

Özellikle II. Katerina'nın 1783'te Kırımlı Şahin Giray'la yaşadığı problemleri bahana ederek Kırım'ı ilhak etmek ve torunu Konstantin için bir krallık kurma hedefiyle *"Greek Projesini"* hayata geçirmek istiyordu. Greek tasavvurunu gerçekleştirmek için giriştiği savaşlarda Osmanlı'dan hep daha fazlasını koparma peşindeydi. Hakeza Osmanlı-Rus harbinden (1787-1792) sonra imzalanan Yaş Antlaşması (1792) ile Osmanlı-Rus sınırı Dinyester Nehri iken 1812'de Besarabya'nın (Bucak) kaybedilmesiyle Prut Nehri sınır olmuştu.[113] Osmanlı'nın Avrupa içlerinden çekilişinin ardında Habsburg-Romanov ortaklığı yatmaktaydı. Fakat İmparator II.

---

[111] Kemal Beydilli, ***Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. yüzyılda Osmanlı Prusya münasebetleri***, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985, s. 36.

[112] 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra İstanbul'a gelen Rus Elçisi Prens Reprin, büyük silahlı bir askeri alayla İstanbul sokaklarından geçmişti. Yalçınkaya, "Bir Avrupa Diplomasi Merkezi Olarak İstanbul", s. 668.

[113] Neumann, "Siyasi ve Diplomatik Gelişmeler", s. 78-79. Bu konu hakkında bkz. Uğur Demir, ***1768 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1755-1768)***, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012.

Joseph (1765-1790) ölmesiyle yerine kardeşi II. Leopold (1790-1792) tahta cülus etmesiyle Habsburg İmparatoru, Osmanlı'nın daha fazla zayıflamasının Avusturya için yararlı olmayacağını anlayarak stratejisini değiştirmişti. Hakeza Prusya, İngiltere ve Hollanda Osmanlı toprak bütünlüğünü korumak amacıyla oluşturdukları ittifakla (1790) Petersburg ile Yaş Antlaşması'nın (1792) imzalanmasını sağlamıştı.[114]

Yapılan savaşların yaratmış olduğu travmalar değişim ve dönüşümün zorunluluk olduğunu fark ettirmişti. Bu nedenle III. Selim'in (1789-1807) planladığı reformları uygulayabilmek için Yaş Antlaşmasıyla fırsat bulmuştu.[115] Öte yandan 1788-1791 yılları arasında modern Türk diplomasisinin kurulmasında yaptığı faaliyetlerle Reisülküttab Mehmet Raşid Efendi, III. Selim'in (189-1807) takdirini kazanmıştı. Mehmet Raşid Efendi, ikinci reisülküttaplığında (6 Eylül 1792) köklü değişiklikler yapmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve ekonomik alanda Avrupa'nın gerisinde olduğu ve ne olursa olsun Avrupa tarzında yeniliklerin elzem olduğunu bilincindeydi. Avrupa devletleri arasında geçerli olan diplomasi kurallarını tatbik etmek için[116] Avrupa'nın önemli destinasyon merkezleri olan Viyana, Paris, Berlin ve Londra'da büyükelçiler görevlendirmek için girişimlerde bulunmuştu. Reis Efendi, 1793 yılında Londra Büyükelçisi Sir Robert Ainslie ile temasa geçerek ilk

[114] Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı'yı paylaşım antlaşması (1787) yapması sonucu Osmanlı, Rusya'ya savaş (1787) açmıştı. Akabinde Avusturya'nın 1788 yılında Rusya'nın yanında savaşmasıyla; Fransız İhtilali'nin (1789) patlak vermesi, Flander (Avusturya Hollandası) ve Macaristan'daki ayaklanmalar Avusturya'yı zora sokmuştu. 1789 yılında İsveç'in Osmanlı ile ittifak yapması, İsveç'in Finlandiya'ya işgal etmesi ve Rusya'yla savaş halinde olması, II. Katerina'yı iki cephe arasında sıkıştırmıştı. 1790'da Prusya'nın Osmanlı ile ittifak antlaşması imzalaması, Lehistan'ın Rusya'ya set oluşturması, müteveffa II. Joseph'in yerine kardeşi II. Leopold geçmesi ve 1790 yılında Yergöğü mevkiinde Osmanlı ordusunun Avusturya'yı yenmesiyle Ziştovi Antlaşması yapmıştı. Bu antlaşma ile Avusturya işgal ettiği toprakları geri vermişti. Ayrıca Prusya'nın "*Hertzbert Planı"* ile topraklarını genişletmek istemesi Avusturya'yı Reichenbach Antlaşması'nı (27 Temmuz 1790) imzalamaya zorlamıştı. Babıâli, Rusya ile imzaladığı Yaş Antlaşmasıyla (8 Ocak 1792); Küçük Kaynarca (1774), 1779 ve 1784'te imzalanan antlaşmaları tanıdığını gibi Kırım ve Gürcistan'ın Rus egemenliğinde olduğunu da kabul etmişti. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmut Dönemleri Osmanlı Dış Politikası", ed., Güler Eren, ***Osmanlı***, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, s. 630-631.Sander, ***Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü***, s. 95.

[115] Osmanlı zihinsel değişiminin öncülerinden olan III. Selim 1789'da tahta oturmadan önce Avrupa'yı yakından takip etmeye başlamakla beraber Fransa Kralı XVI. Louis ile yazışmakla kalmayarak İstanbul'daki Fransız Elçisi Choiseul-Gouffier ile de haberleşmekteydi. Fransa Elçisi III. Selim'i geleceğin Büyük Petro'su olarak tarif etmişti. İbrahim Yıldırım, ***Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri***, Kitap Yayınevi, 1. Baskı, Mayıs 2014, s, 214. III. Selim'in çocukluk arkadaşı İshak Bey'i yurt dışında olup bitenleri takip etmesi için kişisel doktoru Lorenzo vasıtasıyla Paris'e (1786) göndermişti. İshak Bey, Fransız oryantalist *"Les Jeunes des Langues"* okulunun ilk mezunlarından Pierre Ruffin, İshak Bey'e rehberlik yapmıştı. Stanford J. Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan II. Selim ve Sultan II. Mahmut Dönemleri", ed., Güler Eren, ***Osmanlı***, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, s. 611.

[116] Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmut Dönemleri", s. 633.

dâimi elçiliğin Londra'da açılması için görüşüp müspet bir cevap almıştı.[117] Böylece Babıâli ilk ikamet elçiliğini Paris'e açmayı düşünürken, Fransız ihtilalinin olması nedeniyle ilk elçiliği Paris yerine Londra'ya (14 Ekim 1793) açmıştı. Babıâli'nin ilk ikamet elçisi olarak da Kalyonlar Kâtibi Yusuf Agah Efendi Londra'ya atanmıştı.[118]Osmanlı'nın ilk elçiliği Londra'ya açması Versay tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Buna karşı Babıâli verilen tepkiyi azaltmak için daha önce Berlin elçisi olarak belirlenen Seyyid Ali Efendi'yi Paris'e büyükelçi (27 Temmuz 1797) olarak görevlendirmişti. Ardından Berlin'e Ali Aziz Efendi (15 Haziran 1797) ve Viyana'ya İbrahim Afif Efendi (13 Eylül 1797) büyükelçi olarak görevlendirilmişlerdi.[119]

Kıta Avruıpası'nda yaşanan yeni gelişmeler Osmanlı'nın diplomasi stratejisinin değişmesine ve diplomatik faaliyetlerinin hareketlenmesine neden olmuştu. Çünkü Napolyon Bonapart (1769-1821), İngiltere'nin Uzakdoğu'daki sömürge kollarını kesmek ve onu alt etmek istediği için Mısır'a sefer düzenlemişti. Bu noktada Babıâli 'nin Napolyon'a karşı koyacak yeterli kapasitede gücü olmaması büyük bir sorun teşkil etmişti. 1799'da Napolyon'un Akka'yı kuşatmasına karşı Osmanlı geleneksel düşmanları Habsburg ve Romanovlar ile müttefik kuvvet oluşturmuşlardı. 1790'da Prusya ile gerçekleştirilen bir ittifak antlaşması zaten vardı. Osmanlı, Napolyon'un Mısır işgaline karşı Rusya (Rus donanması boğazlardan geçerek Balkanlar'da daha fazla isyan çıkarmak isyancı gruplara silah tedarik etmişti.) ve İngiltere'nin desteğiyle Mısır'daki Fransız ordusunu teslim (31 Ağustos 1801) olmaya zorlamıştı.[120] Napolyon, Avrupa için hala büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. 1804'te III. Selim, kendini imparator ilan eden Napolyon'un meşruiyetini kabul

[117] Yalçınkaya, "Bir Avrupa Diplomasi Merkezi Olarak İstanbul", s. 664.
[118] Türkan Polatçı, ***Osmanlı Diplomasisinde Oryantalist Memurlar***, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2013, s. 29.
[119] Ercüment Kuran, ***Avrupa'da İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821***, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1968, s. 23; verilen bilgilere ek olarak 1793'den 1811'e kadar Avrupa'da ikamet elçilikleri bulunan yedi kişiden ancak üçü döndükten sonra siyasetle uğraşmaya (Seyyid Ali, İbrahim Afif, Mehmed Said Halef Efendi) devam etmişti. Kuran, ***Avrupa'da İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu,*** s. 64
[120]Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reform", s. 617. Napolyon'un Mısır'dan çekilmesinden sonra Seyyid Ali Efendi barış görüşmeleri yapmak için Talleyrand ile müzakerelere memur kılınmıştı. Uzun görüşmeler sonrasında imzalanan senet Babıâli tarafından tasdik (9 Ekim 1801) olunmadı, çünkü Osmanlı ve İngiltere arasında imzalanan ittifak antlaşması gereği Londra hükümeti antlaşmayı kabul etmemişti. Kuran, ***Avrupa'da İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu*** s. 34. Osmanlı Paris elçisi Seyyid Ali Efendi hakkında dile getireceğimiz bir diğer husus baş tercümanı Rum Godrika'nın tüm yazışma dökümlerini Dışişleri Bakanı Talleyrand'a aktarırken Seyyid Efendi'nin ihaneti sezememesi ve Babıâli'ye tercümanın ödüllendirilmesini teklif etmişti. Akyıldız, ***Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme***, s. 22.

etmezken, Avusturya'yı Ulm (17 Ekim 1805), Avusturya ve Rusya'yı Austerlitz savaşıyla (2 Aralık 1805) mağlup etmesi sonucunda, III. Selim tavır değişikliğine giderek Napolyon'un Dalmaçya kıyılarındaki varlığını ve imparatorluğunu (1806) kabul etmek zorunda kalmıştı.

Austerlitz Savaşı'nda Rusya mağlup olsa da Osmanlıyla mücadeleye kaldığı yerden devam etmekteydi. Bu işgalci tutumu dolayısıyla Osmanlı'nın Eflak ve Boğdan voyvodalıklarına saldırılar düzenleyerek zayıflatmayı ve İstanbul'u işgal etmeyi hedeflediği gibi Napolyon'la Tilsit Antlaşması'nı (14 Haziran 1807) yaparak Osmanlı'yı pay etmişlerdi. Daha sonra yapılan antlaşmanın getireceği tehlikeleri fark eden Napolyon antlaşmayı geçersiz kılmıştı. Hatta Napolyon 1808'de Erfurt'ta, Rus Çarı ile yaptığı görüşmede, Osmanlı topraklarına yaptığı saldırıları sonlandırmasını istemişti. İngiltere ise Rus tehdidine karşı Osmanlı ile Kale-i Sultaniye Antlaşması'nı (5 Ocak 1809) yaparak topraklarını koruma altına almıştı.[121] Napolyon uyarılarını dikkate almayan Çar'a karşı ordusunu hareket (1812) ettirmişti. Napolyon, yaptığı hamleyle Rusya'yı Kıta Avrupası'ndan izole ederek pasif bir güç olarak kalmasını arzulamıştı. Fakat istediği başarıyı elde edemediyse de Rusya büyük bir darbe almıştı.

Yaşanan gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi topraklarını savunacak güçte olmadığı gibi kendi toprakları üzerinde pratikten uzak bir egemenliği vardı. Örneğin; Arabistan'da ortaya çıkan Vehhabiler'den Es-Suud Ailesi Mekke ve Medine'yi ele geçirerek kendi idarelerini (1804) kurmuşlardı.[122] Daha üzücü olan ise Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ve oğlu İbrahim Paşa'nın Konya (1823) ve Kütahya'yı (1833) işgal etmesiyle II. Mahmud'un Rusya'dan yardım istemesi ve Rus donanmasının İstanbul önlerine gelmesi (20 Şubat 1833) ile Mısır bir Avrupa meselesi haline gelmişti. Osmanlı'nın Rusya ile Hünkar İskelesi Antlaşması'nı (8 Temmuz 1833) imzalayarak kendisine karşı dışardan gelecek herhangi bir işgale karşı Petersburg'un himayesine bırakması İngiltere ve Avusturya'yı endişelndirmişti.[123] Bu durum Osmanlı'nın kendi valisine dahi karşılık verecek bir kuvvete sahip olamaması, kendi toprakları üzerindeki hâkimiyetini Avrupalı güçlerce sağlamak zorunda

[121] Stanford J. Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reform" s. 618-622.
[122] Neumann, "Siyasi ve Diplomatik Gelişmeler", s. 80.
[123] Stanford J. Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reform", s. 626

olduğunu görmüştü. Osmanlı İmparatorluğu'nda cereyan eden bu gelişmeler büyük bir kırılma yaratmıştı.

Öte yandan diplomatik alanda Vestfelya Antlaşması (1648) ile devletlerin karşılıklı olarak eşitliği ve egemenliğinin tanınmasını sağlarken, ilerleyen süreçte diplomatik temsilciliklerle ilgili ilk düzenlemeler Viyana Kongresi'nde (1815) başlayıp Aix-La Chapelle Protokolüyle (1818) şekillenmişti. Bu düzenlemeye göre büyükelçi, orta elçi ve maslahatgüzar olmak üzere üç tür temsilcilik kabul edilmişti. 1818'de ortaelçi ve maslahatgüzar arasına mukim elçilik dâhil edilmişti. Mütekabiliyet esas alınarak devletler arasında diplomatik temsilcilikler eşit ve aynı seviyede olması kararlaştırılmıştı.[124] Viyana Kongresi'nin amacı; Avrupa'da Napolyonvari bir yıkımı engellemek için bir sistem ağı oluşturmaktı. Örneğin; Osmanlı'nın Kırım Savaşı'na[125] (1853-1856) katılan Avrupalı güçlerin Rusya'ya verdiği mesaj, bu güç dengesini muhafaza etmek içindi. Ayrıca Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) sonucunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın (1878) şartları ağır olduğu için güç dengesi tekrar devreye girecekti.[126]

XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu denge politikası izlemesine karşın III. Selim döneminde başlayan reform süreci II. Mahmud'un girişimleriyle askeriye ve bürokrasi yeniden revize edilmişti. Rifa'at Ali Abou-El-Haj; II. Mahmud'un kurumsallaştırdığı merkezileşme, XVI. yüzyıldaki erken modern merkezileşmeden farklı olduğunu ve imparatorluğun dış dünyayla rekabet merkezli ve Avrupa devletlerinin askeri ve ekonomik müdahalelerinden kaynaklanan büyük iç sorunlarla da uğraşacak bir devlet oluşumu öngörmekteydi.[127] Osmanlı İmparatorluğunu zayıflatan unsurları ortadan kaldırmak ve devleti tekrardan kurumsal bir kimlik kazandırmak için yeni dönemin gerektirdiği modernist-aydınlıkçı bir yönetim anlayışının egemen olması konusunda ikna olmuştu. II. Mahmud, reformların önündeki Yeniçeri Ocağı için kesin bir çözüm bulması gerekiyordu, yoksa istenilen

[124] İpşirli, "Elçi", s. 14.
[125] Viyana Kongresi (1815) ile belirlenen diplomatik esasları Babıâli'de kabul etmişti. Babıâli'nin merkeziyetçi dış politikası ve buna paralel olarak yürütülen diplomasi, başlangıçtaki var olan hukuki anlayışı doğal olarak yitirmişti. Ve Paris Antlaşması (1856) ile Avrupa hukuk sistemine dâhil olmasıyla daha evvel korumada olduğu pozisyonu tamamen ortadan kaldırmıştı. Ali İbrahim Savaş, ***Osmanlı Diplomasisi***, 3F Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 40.
[126] Yurdusev, "The Ottoman Attitude toward Diplomacy", s. 26.
[127] Rifa'at Ali Abou-El-Haj, ***Modern Devletin Doğuşu: 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu***, Çev. Oktay Özel, Canay Şahin, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Kasım 2000, s. 120.

yenileşme çalışmalarında hiçbir ilerleme kaydedilemeyecekti. Böylece Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla (1826) reformların önündeki en büyük problemde ortadan kalkacaktı. Ahmed Cevdet Paşa, Yeniçeri Ocağı'nı şu sözlerle ifade etmişti: *"Rusya için strelsiler bir kamburken yeniçeriler, Osmanlı'nın kalbindeki bir seratan/kanser"* ifadesini kullanmıştı.

III. Selim döneminde belirli Avrupa başkentlerinde açılan ikamet elçilikleri, ilk etapta güzel düşünülmüş bir teşebbüs olarak kabul edilmişti. Lakin III. Selim ikamet elçiliklerinden istediği verimi alamayınca ve elçiliklerin devlete daha fazla külfet çıkarmasını istememekle beraber hemen kaldırmayı da uygun görmüyordu. Bu minval de Fenerli beyzadelerin/Rum tercümanların gönderilmesi için ferman buyruldu. Böylece İsmail Ferruh ve İbrahim Afif Efendi'nin yerlerine tercümanlarından birini maslahatgüzar olarak bırakarak payitahta dönmeleri emredildi. Londra, Viyana, Berlin elçilikleri maslahatgüzarlıklarla[128] idare edildi. Bu maslahatgüzarlar sadece Rumlar'dan değil aynı zamdan Müslüman olanlar arasından da seçiliyordu. Bu elçilik faaliyetlerden ayrı bir hususu belirtmek gerekir ki, o da Paris'te bir ikamet elçiliğinin devamlı bulundurulmasıydı. Fransa ile barış yapıldıktan sonra Mehmed Said Halet Efendi (1802) ve Abdurrahim Muhib Efendi (1806) Paris elçiliği için görevlendirilmişlerdi.[129] Yunan Ayaklanması (1821) ile Rum maslahatgüzarların Babıâli'yi yanlış bilgilendirdikleri ortaya çıkınca, II. Mahmud hepsini azlederek ikamet elçilikleri muvakkaten ortadan kaldırmıştı.[130] Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'da cereyan eden farklı gelişmelerin gölgesinde kalarak takipçisi olmuştu. 1834-1836 yılları arasında Londra, Viyana, Paris (kısmen) elçilikleri tekrardan aktif hale getirilmişti.[131] Bu durum elli yıllık dönemde çıkacak olan Tanzimat devlet

[128] Londra Büyükelçisi Sıdkı Efendi'nin vefatı (27 Mart 1811) üzerine yerine maslahatgüzar olarak atanan tercüman Ramadani Efendi geçreken, Paris'te 1811'den beri maslahatgüzar olarak bulunan Galip Efendi'nin yerine Panayotaki Efendi'nin (1814-1817) üç yıl süren maslahatgüzarlığında onun yerine Nikolaki Mano Efendi (182'e kadar) görevlendirilmişti. Viyana maslahatgüzarlığına 1821'e kadar Yanko Mavroyani devralmıştı. Ahmet Dönmez, "Osmanlı Devleti'nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Süreci", ed., Mehmet A. Yalçınkaya, Uğur Kurtaran, ***Osmanlı Diplomasi Tarihi: Kurumları ve Tatbiki***, Altınordu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2018, s. 170.

[129] Kuran, ***Avrupa'da İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu,*** s. 47-48.

[130] Kuran, ***Avrupa'da İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu,*** s. 64.

[131] II. Mahmut döneminde Paris, Viyana, Londra'ya yeniden büyükelçiler yollanılmıştı. Bunların dışında Berlin (1837), Atina (1840), Tahran (1849), Bürüksel (1854), La Haye (1854), Petersburg (1857), Washington (1867), Bükreş (1878), Belgrad (1879), Stockholm (1898), Sofya (1909), Kopenhag (1917) elçilikler açılmıştır. Temel İskit, ***Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması***, İstanbul, 2007, s. 160.

adamlarını ve yöneticilerinin yetişmesi ve ortaya çıkmasında önemli bir adımdı. Tanzimat'ın üç büyük mimarından olan Mustafa Reşid Paşa, Paris (1834) ve Londra'da (1736), Ali Paşa, Viyana'da (1836) ve Fuat Paşa, Londra'da (1840) elçilik yapmışlardı. Bu liderlerin önde gelen çalışma arkadaşları Sadık Rifat Paşa (1837) ve Mehmet Şekib (1841) Viyana'da sefirlik yapmışlardı. Bir diğer önemli şahsiyet Ahmet Vefik Paşa ise babası ile gittiği Paris'te (1834) 11 yaşından 14 yaşına kadar St. Louis Lisesi'nin öğrencisi olmuştu. Aynı zamanda Paris Büyükelçiliği ve sadrazamlık ve Meclisi Mebusan'ın başkanı (1877) olmuştu.[132]

Osmanlı bürokrasisini ilgilendiren bir diğer konu ise diğer devletlerle olan ilişkilerinde daha sağlıklı iletişim kurabilmek ve sınırlarının ötesinde olup bitenlerden haberdar olmak için bulundurduğu tercümanlar konusuydu. Bu tercümanlar arasında, Osmanlı tebaası olan Müslümanların kültürel geleneklerin temelini oluşturan üç dili (elsine-i selase: Türkçe, Arapça ve Farsça) çok bilen olmasına rağmen tercüme işini *"gavûr işi"* olarak görüldüğünden kalemiyede yabancı dillerde tercüme yapabilecek kişi sayısı oldukça azdı.[133] 1821'e kadar Müslüman tebaanın tercümanlık yapmamasını Hollanda'ya verilen ahidnâmede görebiliriz: "*Ve elçileri ve konsolosları istediklerü yasakçıları ve olageldüğü üzere murâd edindikleri kimesnelerü tercümanlıkda istihdâm eyleyeler ve Yeniçerilerden ve gayrıdan istemedükleri hıdmetlerine karışmayalar."*[134] XVIII. yüzyılda büyük devletlerin elçilik ve konsolosluklarında istihdam ettiği tercüman sayısı iki yüzün üzerindeydi.[135] Osmanlı bürokrasisinde Rum tercümanların bu kadar aktif olmaları, ileride devleti zora sokacak işlere zemin hazırlamıştı. Rum tercümanlar nüfuzlarını kullanarak elde ettikleri bilgileri yabancı devletlerle paylaşır olmuşlardı. Ayrıca Mora Yarımadası'nda başlayan Yunan İsyanı (1821-1829) bağımsız Yunan Devleti'nin kurulmasını (1832) sağlamıştı. Babıâli Rum tercümanların görevlerine son vererek yerine bürokrasiye yardımcı olması için Tercüme Kalemi/Dil Odası (1821) kurulmasını sağlamıştı.[136] Kalemiye'deki asıl değişim Divan-ı Hümayun baş tercümanı olan Constantin Mourouzi'nin (1821) idam edilmesiyle yerine Bulgarizade Yahya Efendi getirilmesi

[132] Lewis, ***Modern Türkiye'nin Doğuşu***, s. 124.
[133] Findley***, Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform,*** s. 166.
[134] Bülent Arı, ***The First Dutch Ambassador in Istanbul: Cornelis Haga and The Dutch Capitulations of 1612***, The Department of History Bilkent University, Ankara, December 2003, s. 329.
[135] İpşirli, "Elçi", s. 12
[136] Kınlı, ***Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi,*** s. 131.

olayıydı. Yahya Efendi ve oğlu Ruhuddin Efendi Rumca ve Fransızca evrak tercüme edecek bir ya da iki asistan yetiştirmek maksadıyla istihdam edilmişlerdi. Yahya Efendi'nin istenilen sonucu vermemesinin ardından yerine geçici olarak Rum tercüman Stavraki Aristarki getirilmişse de görevi yerine getirme konusundaki tedbirsizliği ve ehemmiyetsizliği yüzünden sürgün (1822) edilmişti.[137] Yahya Efendi'nin tekrardan sürdürdüğü baş tercümanlık (1823-1824) görevini vefatı nedeniyle İshak Hoca (1824-1830) getirilmişti.[138]

İmparatorluk bürokrasisinin yeniden modernize ve reforme edilmesi için yapılan teşebbüsler adım adım yerini bulmaya devam ediyordu. Tercüme Bürosunun kurulmasıyla başlayan süreç yeni reformların önizlemesi olarak algılanmalıydı, çünkü yapılan reformlar kurumsal birimler oluşturarak devlet içinde bürokratik bir devletin gelişimini sağlayacaktı. Reisülküttaplık makamı Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı sırasında Umûr-ı Hâriciye Nezareti'ne (11 Mart 1836) dönüştürülmüştü.[139] Hariciye nezaretinde görev yapacak unsurların oluşturulması için aynı yıl müsteşarlık makamının kurulması ve geleneksel "*mektubi"* ve "*amedi"* kalemlerinin iç ve dış işlerinden sorumlu alt birimlere ayrılarak bakanlıklara bağlanması, yenilikçi sürecin bir parçasıydı. Divanı Hümayun Mühimme Odası'nın çalışanlarının diğer birimlerle aynı ortamda çalışmasından dolayı odaya giren ve çıkanların önemli evraklara ulaşımı veya görevli kişilerle irtibatını kesmek için kalemde çalışanlara ayrı daireler tahsis edilerek sorun çözülmüştü. Babıâli, yabancı devlet murahhasları ve diğer zevatın gelişiyle ilgili protokol kurallarını belirleyen Teşrifat-ı Hariciye (1846) makamı Tahrirat-ı Hariciye Mektupçuluğu'na (1851) dönüştürülmüştü. Ayrıca sivil bürokratlar yetiştirmek için seküler yapıya sahip sivil okullar ağının ilk parçası olan "*Mekteb-i Maarif-i Adliye"yi* (1839) açmıştı.[140] II. Mahmud, yabancı dil öğrenecek genç diplomatların ve sivil memurların yetiştirilmesine büyük özen göstermişti. Bu iş hedeflediği gibi gerçekleşmese de onun için asıl olan devletin iç idari yapısını yeniden düzenleme ve modernleştirme gibi çok daha karmaşık çok daha zorlu geniş ölçekli bir

[137] Findley, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform,*** s. 229.
[138] Lewis, ***Modern Türkiye'nin Doğuşu***, s. 123.
[139] Kınlı, ***Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi,*** s. 130.
[140] Carter V. Findley, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform: Babıâli 1789-1922***, Çev. Ercan Ertürk, Alfa Yayınevi, 1. Basım, İstanbul, Nisan, 2019, s. 216-239.

hedefi benimsemesiydi.[141] Askeri yenilgiler ve ekonomik çöküş Osmanlı imparatorluğunu her geçen gün tüm dünyayı kapsayan Avrupa egemenliğinin içine çektiğini göstermekteydi. Osmanlı düşünürleri bunu fark etmelerine karşın onlar daha geniş kapsamlı idari reformlar üzerine eğilmişlerdi.[142]

[141] III. Ahmed (1703-130) ve III. Mustafa (1757-1774) gibi sultanların destek politikaları sayesinde 1703-1839 tarihleri arasında ulema ailelerinden sadrazamlar, kazaskerler ve mollaların çoğunluğu uzun ömürlü ailelerden (Dürrizade, Dürrizade, Mekkizade, Ebu İshakzade, Feyzullahzade, Arabzade, Damadzade, Mirzazade, Paşmakçızade, Pirizade, Salihzade, Vessafzade) çıkarak devlet makamlarını kendi tekellerine almaya başlamışlardı. Bu ulema ailelerinin etkinliği devlet bürokrasisi içerisinde o kadar artmıştı ki devlet kademelerinde göreve talip olanların sayısı sürekli olarak artmaktaydı. Böylece makam talebi ile makam sayılarının artması, makamların değerinin düşürülmesine ve telafi edici fahri unvanlar verilmeye ve terfi umudu kurum içi yükselmekte olan hamilere bağlıydı. Bir akrabanın özellikle babanın himayesinde hızlı yükselmek için bu adaylar için garanti koşuluydu. Bu durum XVIII. yüzyılda yükselişe geçerek *ulemazade kanunu/mollazadekanunu* sayesinde oğulları için temel seviyede iyi bir eğitim gördüğüne dair belge alarak kendi çocuklarını devlet kademelerinde hizmet görmesini garanti altına almış oluyorlardı. *Beşik ulemalığının* yarattığı adaletsiz yükselme hem ilmiye hem de ulema sınıfını zayıflatmıştı. III. Selim ve II. Mahmud ile muhafazakâr direnişin ezilmesi ve yukarıdan aşağı modernleşme veya batılılaşma süreci Avrupa ordusunun ithali, sivil bürokrasi, hukuk, eğitim, giyim kuşam, ölçü tartıları, sikkeler, banknotlar ve finans kurumlarının standardizasyonuyla devam etmişti. III. Selim'in reformlarının Osmanlı'dan süre gelen kültürel kalıplarını muhafazası üzerine odaklanmış bir dünya görüşünden uzaklaşarak değişimi kabul eden hatta bunu arzulayan düzenlemelerin yapılmasında ve hatta bunların meşrulaştırılmasına giderek geleneklerden çok akılcılığı esas alan bir görüşe yönelişinin sembolik başlangıcı kabul edilebilir. Medeline C. Zilfi, "Osmanlı Uleması", ed., Suraiya Faroqhi, ***Türkiye Tarihi (1603-1839: Geç Osmanlı İmparatorluğu)***, Çev. Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, C. 3, s. 264-272; Halil Berktay, "Birinci Lig ile üçüncü Lig Arasında Yüksek uygarlıklar: Küme Düşme Korkusuna Osmanlı-Türk Reaksiyonu"***,*** ed., Özlem Kumrular***, Dünya'da Türk İmgesi,*** Kitap Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, Mart 2015, s. 185; Findley, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform,*** s. 92; Lewis, ***Modern Türkiye'nin Doğuşu***, s. 125.

[142] Findley, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform***, s. 202.

2. BÖLÜM

KARLOFÇA'DAN PASAROFÇA'YA OSMANLI-AVRUPA İLİŞKİLERİ

I. İSPANYA VERASET SAVAŞLARI'NDA (1700-1714) OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN İZLEDİĞİ POLİTİKA

Osmanlı İmparatorluğu, Kutsal Liga'ya karşı verdiği uzun mücadele sonunda büyük toprak kayıpları yaşayarak Karlofça'yı imzalamaya mecbur kalmıştı. İmparatorluk, Karlofça sonrası yeni bir siyasi algılayışın hâkim paradigma haline geleceği bir sürece evrilmeye başlamıştı. İdarî, siyasî, iktisadî ve askerî kurumlardaki yetersizlik ve yenilikçi dönüşümün yaşanmaması, kurumların arkaik yapısını korumuştu. XVIII. yüzyıl ulus devletlerin oluşmaya başladığı ve aydınlıkçı monarşilerin hüküm süreceği büyük güçleri doğuracak yüzyıl olacaktı. Babıâli ise yaptığı savaşlardan yorgun ve bitkin halde mevcut sınırlarını korumak için savaştan uzak bir politika izlemekteydi. Bu dönemde İspanya'da Habsburg monarşisinden II. Carlo'nun bir erkek varis bırakmadan yerine Fransız Bourbonlar'dan taht namzeti göstermesine karşın Habsburg (Avusturya)ve Stuart (İngiliz-Flemenk) müttefik bloğu, Bourbonlara savaş açmışlardı.

Osmanlı İmparatorluğu kaybettiği toprakları telafi edebileceği bir fırsat doğmasına karşın, daha savunmacı bir politika izlemeyi uygun görmüştü. İspanya Veraset Savaşları yüzyılın başında patlak verdiğinde payitaht II. Mustafa'nın (1695-1703) idaresindeki kaosa sürüklenmekteydi. Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin kendi hizbini iş başına getirme çabası ve akabinde 1703 İsyanı, taht değişikliğine neden olmuşsa da III. Ahmed'in (1703-1730) tahta cülusu ve mevcut savunma politikasında değişime neden olmamıştı. III. Ahmed döneminde izlenen politikayı daha iyi kavramak için veraset savaşlarını detaylandırarak, olayların çerçevesini çizmeye çalışacağız.

Bu noktada ele alacağımız konulara değinmeden önce ilk etapta; İspanya Krallığı'nın pasifize olmaya başladığı, XVII. yüzyılın bahsederek başlayacağız. Ve bahsedeceğimiz bu süreci, İspanya egemenliğinden çıkan topraklar üzerinden okumaya çalışacağız. Otuz Yıl Savaşları'nın (1648) boyunca Hollanda

(Flemenk/Birleşik Şehirler) ve İspanya arasındaki savaş sekiz yıl sürmüştü. Ve Fransa, 1635'ten beri bir müttefik olarak, İspanya Krallığı'nın egemenliğinde olan Hollanda'nın bağımsızlığını kazanması için yardımda bulunmuştu. Nihayetinde İspanya, Hollanda'nın bağımsızlığını kabul etmeye mecbur kalmıştı. Bu uzun çatışma döneminden sonra Hollanda büyük bir güç olarak ortaya çıkmıştı. Bu güç yüzyılın ortasında göreceli bir ifade olarak görünse de Hollanda'nın kendi doğal gücünden daha çok diğer devletlerin zayıflığı onu güçlü kılmıştı. Otuz Yıl Savaşları'nın hemen ardından Fransa, *"Fronde İsyanı"* (1648-1653) olarak bilinen iç politik savaşla zayıflamıştı.[143] Bu isyan aristokrasi burjuvazisinin kraliyet monarşisine karşı olan ayaklanması olarak tanımlanmıştı. İngiltere bu isyanının sivil savaşa dönüşmesine ve onun getireceği sonuçları endişeyle izlemişti. İspanya kendi tabiiyetindeki Katalonya ve Portekiz'deki isyanları bastırmaya çalışırken, Avrupa'nın geri kalan irili ufaklı ülkeleri Otuz Yıl Savaşları'nın geriliminden uzak durmaya çalışıyorlardı.[144] Bu durum zaman içerisinde stabil hale geldiğinde, Kıta Avrupası, parçalı ve renkli bir görünüme kavuşmuştu. 1661'e gelindiğinde XIV. Louis, Başvekil Kardinal Mazarin'in ölmesiyle yerine kimseyi görevlendirmeyerek, Fransa'nın güvenliğini sağlamak ve sınırlarını genişletmek amacıyla dış politikayı kendi idaresine almıştı.

1672'de XIV. Louis, Flander (İspanyol Hollandası/Belçika*)* ve Hollanda Cumhuriyeti'ni işgal etmek için tüm hazırlıklarını yapmıştı. Hollanda Genel Valisi (stadtholder*)* William Orange (1650-1702) ve İspanya Kralı II. Carlo (1661-1700), Fransa'nın işgaline karşı direnç göstermişti. William Orange, Fransa'nın bu hırslarını dizginlemek için Avrupa'nın sayılı güçlerini, Fransa'ya karşı blok oluşturarak Louis'i durdurmayı planlıyordu. Ama bu süreç zarfında Louis, tam olarak işgal planında başarılı olamadıysa da hatırı sayılır toprak ele geçirmişti.[145]

---

[143] Nantes Fermanı (1598), Fransa'daki din savaşlarının (1562-1598) sebep olduğu derin yaraları sarmak ve Hugenot Protestanlar'a inanç özgürlüğü hakkını vermişti. Ancak XIV. Louis, yönetimi devraldığı ilk yıllarda Hugenotlara eziyet etmeye başlamıştı. Louis'in amacı krallığı tek bir inanca bağlı olarak yönetmek istiyordu. Bu yüzden Nantes Fermanı'nı iptal (1685) ederek birçok Hugenot'un ülkeden kaçmasına veya Katolik inancı benimsemeye zorlamıştı. J. H. Shennan, ***Louis XIV***, Routledge Press, London, First Published, 1986. s. 27.

[144] J. L. Price, "The Dutch Republic", ed., Peter H. Wilson, ***A Company to Eighteenth Century Europe***, Blackwell Publishing, 2008, s. 291.

[145] Andrew C. Thompson, "Diplomacy and The Great Powers", ed., Peter H. Wilson, ***A Company to Eighteenth Century Europe***, Blackwell Publishing, 2008, s. 372.

Diğer taraftan İngiltere Krallığı'nda iç karışıklık baş göstermişti. Katolik Kral II. James'in (1663-1701) dinsel uygulamalarından rahatsızlık duyan İngiliz halkı, II. James'i tacından ederek yerine yeğeni ve damadı olan Hollanda Stadtholder'ı Calvinist William Orange'ı kral ilan (1688) etmişlerdi. Buna karşın Katolik İrlanda, II. James'e sadakat bağlılığını göstererek, onun tekrar tahta oturtma girişimleri sonuçsuz kalmıştı.[146] Ve Stuartlı William Orange hem Hollanda hem de İngiltere idaresi üzerinde söz sahibi olmuştu.

İngiltere'deki taht değişikliği gerçekleşirken İspanya Kralı II. Carlo bir erkek varisi olmaması sorun yaratıyordu. Bu durum diğer devletler nezdinde İspanyol Habsburg monarşisinin paylaşımını gündeme getirmişti. XIV. Louis, Kutsal Roma Cermen İmparatoru I. Leopold (1658-1705) ile Viyana'da gizli bir antlaşma (1688) imzalamıştı. İspanya Kralı II. Carlo'nun mirasçısı olmadığı takdirde Leopold İspanya, Batı Hint Adaları ve Milan'ı isterken; Louis, İspanyol Hollandası (Flander), Franche-Comte, Filipinler, Navarre, Napoli ve diğer boyunduruk altında olan yerleri istiyordu. Oysaki Louis'in bu antlaşmanın geçerliliğinden şüphe etmesi ve August Birliği/Dokuz Yıl Savaşları'nın (1688-1697) yaşanmasına ve Rijswijk Antlaşması'nın (1697) yapılmasına neden olmuştu.[147]

Yaşanan bu gelişmeler 1697-1714 yılları arasında İspanya'yı, uluslararası diplomasi ve savaşın gölgesinde bırakmıştı, çünkü Avusturya Habsburg İmparatorluğu, Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi devletler İspanya siyasetinde söz sahibi olabilmek için mücadele ediyorlardı. XVII. yüzyılın son çeyreği ile XVIII. yüzyılın ilk yarısı İspanya tarihinin bir çeşit uzun bir karanlık çağı olmuştu. Bu dönem İspanya Krallığı'nın emperyal gücünü yitirmeye başladığı ve yeni güçlerin ortaya

---

[146] Christopher Duffy, ***The Fortress in the Age of Vauban and Frederick The Great 1660-1789: Siege Warfare***, Vol. II, Routledge and Kegan Paul Publication, London, Boston, Melbourne and Henley, Fisrt Published, 1985, s. 168.

[147] Henry Kamen, ***Spain, 1469-1714: A Society of Conflict***, Pearson Education Limited, Edinburgh, 2005, s. 282. Dokuz Yıl Savaşları sırasında Fransa, Osmanlı İmparatorluğu ile resmi olmayan şifahi bir müttefiklik ilişkisi kurulmuş olsa da müttefiklik ilişkisi resmi bir zeminde gerçekleşmemişti. Hakeza 1697'de Rijswijk Antlaşması yapıldığında Osmanlı ordusu Avusturya cephesinde Prens Eugen emrindeki Habsburg ordıusuna karşı Zenta'da ağır bir mağlubiyet alarak savaşın kaderini değiştiren en önemli zaferlerinden birini Habsburglar kazanmıştı. Habsburgların hem Fransızlar'a hem de Osmanlı'ya karşı müttefikleriyle verdiği savaş, onu üstün bir güç olarak tanınmasını ve sivrilmesini sağlamıştı. Fransa'nın Osmanlı politikası müttefiklik ilişkisinden çok Avusturya'ya karşı bir hamle ortağı olarak görmesiydi. Stratejik bir derinliği olmayan ama ortak motivasyonları Habsburglar olan bir birliktelikti.

çıkmaya başladığı döneme doğru evrilmeye başlamıştı. Bu düşüşün arka planında yatan unsurların başında askeri başarıların sekteye uğraması ve Portekiz[148] gibi bazı bölgelerin kaybedilmesi, sınır daralmalarının yaratmış olduğu demografik kayıplardı. Dolaylı olarak beraberinde getirmiş olduğu başlıca sonuçlar; potansiyel vergi mükelleflerinin kaybı, askeri insan kaynağı ve toprağı işleyecek insan gücünün azalması, Amerika (New Spain) gümüşünün tükenmesi, yerel politik zorluklar, II. Carlo'nun fiziksel ve mental zayıflığı, İspanya'yı ön görülemeyen bir trajediye doğru götürüyordu. Yönetimsel zayıflık ve güç kaybı İspanyol dominyonlarını hem karada hem de denizde tehlikelere açık bırakmıştı.[149]

Çöküş sürecinin başlangıcı; müteveffa IV. Philip'in (1605-1665) oğlu Carlo'nun henüz dört yaşında olmasından dolayı ülke idaresini Naibe Kraliçe Maria, Toledo Başpiskoposu Portocorrero, Engizasyon Mahkemesi üyesi General Don Balthazar de Mendeza, Kastilya ve Aragon Cortesler'inden Don Manuel Arias, Montolto Dükü ve devlet konsülünden Benevente Kontu ve Frigliana Kontu üstlenmişti.[150] Bunun yanında II. Carlo doğumundan beri hastalıklı bir vücut yapısına sahip olması ve onun İspanya'yı yönetebilecek bir lider potansiyeline sahip olamaması, onun meşruiyetini sorgular hale getirmişti.[151]

1689'da Carlo, görev duygusuyla ilk evliliğini Bourbon Prensesi Marie Louise d'Orleans (1679-1689) ile evlenerek yapmıştı. Fakat ilk eşinin vefat etmesi ve bir çocuk sahibi olamaması onu Palatine Elektörü'nün kızı Maria Anna (1689-1700) ile izdivaca itmişti.[152] Yapılan bu izdivaçta, 1690'a kadar İspanyol Habsburg

---

[148] 1668'e kadar İspanya, Portekiz'in bağımsızlığını tanımadı.

[149] Kastilya dışındaki periferi bölgeler arasındaki uyuşmazlık ve Katalan isyanı (1640-1642) sonrası konsensüs ile yönetilmişti. Kastilya Krallığı ve ona bağlı altı bölgesel cortes (parlamento) vardı. 1700'de cortesler daha az politik güce sahipti. Kastilya Cortes'i 1665'ten aktif bir şekilde hizmet etmemekteydi, çünkü Katalonya 1640, Valensiya 1645, Aragon 1665'te parlamento toplantıları yapılmıştı. Öte yandan Aragon ve Navarra Krallığı, Katalonya Eyaleti, Bask şehirleri ve diğer temsilciler kurulu hala aktifti. Roland Dennis Hussey, "The Spanish Empire Under Foreing Pressures 1688-1715", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25***, Vol. VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, s. 348; Christopher Storss, "İberian: Spain and Portugal in the Eighteenth Century", ed., Peter H. Wilson ***A Company to Eighteenth Century Europe***, Blackwell Publishing, 2008, s. 322.

[150] ***Memoirs of The King of Spain of The House of Buorbon, From The Accession of Philip V. To Death of Charles III. 1700-1788***, Vol. I, ed., William Coxe, Printed For: Longman, Hurts, Rees, Orme, Brown, Paternoster-Row, London, 1813, s. 87.

[151] Bu konuda Papa, yirmi beş yaşına gelen Carlo'yu tarif ederken: *"O hastalıklı bir bedene sahip akıllı bir kişi"* olarak tanımlamıştı. Henry Kamen, ***Spain 1469-1714***, s. 276.

[152] Roland Dennis Hussey, "The Spanish Empire Under Foreing Pressures", s. 351.

Hanedanı'nın en önemli sorunu, Maria Anna'nın bir mirasçı dünyaya getirememiş olması ve İspanyol Habsburg Hanedanı'nın sonu meselesiydi. Böyle bir durumda XIV. Louis tahtın varisi olarak en yakın kendini görüyordu, çünkü İspanyol Prenses Maria Theresa (1660-1683) ile olan evlilik şartında: *"prensesin İspanya topraklarına ilişkin herhangi bir hak talebinden vazgeçmesi karşılığında, çeyiz olarak büyük miktarda altın sözü verilmişti"* ama çeyiz ödemesi yapılmadığı için Fransa, kraliçenin feragatnamesini hükümsüz ilan ederek taca sahip olmak istedi. XIV. Louis'in İspanya mirası konusunda direnç göstermesi, İspanya'daki bazı çevrelerden de destek görmüştü. İmparator Leopold, İspanya Kraliçesi Maria'nın varisçi olarak güçlü görünmesi için elçisi Horrach'ı temsilci olarak (1697) göndermişti.[153]

Avrupa'nın diğer siyasi aktörleri ise İspanya tahtının varisçisi olarak 1692'de doğan Bavyera Prens'i Joseph Ferdinand[154] (İmparator Leopold'un torunu) olarak düşünülmüş ve İngiltere Kralı III. William'da[155] desteklemişti. Bavyera Prensi'nin ön plana çıkmasıyla Fransa ve Avusturya arasında 1698'de birinci paylaşım antlaşması yapılmıştı: Bavyera prensine İspanya, Flander ve denizaşırı imparatorluğu; Leopold'un ikinci oğlu Arşidük Charles'a[156] Milan Dukalığı ve XIV. Louis'in varisi Döfene (Valois ve Bourbon hanedanlarının veliahdına verilen ad) Napoli, Sicilya, Bask

[153] Jack L. Schwartzwald, ***The Rise of The Nation-State in Europe: Absolutism, Enlightenment and Revolution, 1603-1815***, Mc Farland and Company, Inc., Publishers Jefferson, Nort Carolina, 2017, s. 28.

[154] Joseph Ferdinand'ın annesinden dolayı tahttaki hak talebi İspanya Kralı III. Philip'in (1578-1621) kızı Maria Anna'nın Kutsal Roma İmparatoru III. Ferdinand ile olan evliliğinden olan çocuğu I. Leopold'un torunu olmasından kaynaklanıyordu. Ayrıca III. Philip'in bir diğer kızı Marie Anne ise Fransa Kralı XIII. Louis ile evlenmişti. Hakeza İspanya Kralı IV. Philip'in kızlarından Margaret Theresa (1651-1673) I. Leopold ile evlenirken, Maria Theresa, XIV. Louis ile evlenmişti. İspanyol II. Carlos'un bir varisinin olmaması iki kuzen Leopold ve Louis'i karşı karşıya getirmişti. Schwartzwald, ***The Rise Of The Nation-State in Europe,*** s. 49.

[155] 1688'de William Orange, Hollanda'ya ek olarak İngiltere tahtını devraldığında, iki deniz gücü Hollanda ve İngiltere XIV. Louis'in taleplerine karşı tek bir liderin emri altında birleşmiş ve karşı koymuştu. I. Leopold, İspanya ile ilgili planlarına olumlu cevap vereceğini düşünerek Orange'ı desteklemişti. Fransa transatlantik ticaret yollarının İngiliz ve Flemenk güçlerinin kontrolü altında olmasına karşı çıkmıştı. William'ın İngiltere Kralı ve Hollanda Cumhuriyeti'nin Genel Valisi olması, onu Batı Avrupa'nın en güçlü denizci ülkelerinin etkili lideri haline getirmişti. Kamen, ***Spain, 1469-1714,*** s. 283.

[156] İspanyol II. Carlo, Avusturya İmparatoru I. Leopold'un oğlu Arşidük Charles'ın, Milan'da genel bir valilik isteğini reddetmişti. Dokuz Yıl Savaşları sırasında imparatorluk ordusu İtalya'da kendisi gösterdiğinde nominal olarak imparatorluğun sayılan topraklardan vergi tahsilini yapmak ve diplomatik müzakerelere katılım gerçekleştirmek için kendine meşruiyet arıyordu. Bu meşruiyet arayışı Savoy Dükü, Toskana Grandükü gibi bir unvan istiyordu. Bu talep Milan ve Napoli'deki bazı küçük hiziplerce sempatiyle karşılansa da genel bir kabul görmemişti. J. W. Stoye, "The Austrian Habsburg", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25***, Vol. VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, s. 591.

Eyaleti ve Guipuzcoa'yı alacaktı. Ama Bavyera Elektörü Joseph Ferdinand'ın (1692-9) ölümü 1700'de ikinci bir paylaşım antlaşmasına zemin hazırlamıştı. Bu antlaşma ile Arşidük Charles İspanya, Flander ve denizaşırı imparatorluğu alacak ve karşılığında Döfen Napoli, Sicilya ve Guipuzcoa'yı alacaktı.[157] Bu durum İspanya'yı parçalanma korkusuna ve işin nasıl sonlanacağı konusunda düşünmeye itmişti. İspanya'daki Fransız yanlısı bir grup, düşman bir Fransa'dan daha ziyade müttefik bir Fransa'yı daha avantajlı görüyordu. Carlo ise ne Habsburg'u ne Bourbon'u ne de Bavyera'yı varisçi olarak görmüyordu.[158]

Papalık, İspanya ve Fransa arasında rekabet devam ettiği sürece Roma Makamı'nın bağımsızlığı ve özgürlüğü temel problem olmaya devam edecekti, çünkü bu devletler Avrupa politikası üzerinde baskın güç olmaları ve genel mücadele alanlarından birisi İtalya olması, onlar için büyük sorun teşkil ediyordu. Papa XII. İnnocent (1691-1700), İspanyol Carlo'nun mirasını, Fransız Anjou Dükü Philip'e bırakmasını tavsiye etmişti.[159] İspanya'da baskın bir ses olan Toledo Başpiskoposu Savoylu Luis Fernandez de Portocarrero gibi diğer asilzadelerde güçlü bir kral istiyordu. 1700 yılında monarşinin bölünme tehlikesine karşı II. Carlo ve konsüller XIV. Louis'in torunu Anjou Dükü Philip'i kral adayı olarak göstermeye karar vermişlerdi.[160] II. Carlo öldüğünde (1 Kasım 1700) vasiyeti gereği İspanyol mirasının tamamını Anjou Dükü Philip'e bırakmıştı. Ve Anjou Dükü, İspanya Kralı V. Philip (1700-1746) olarak anılacaktı. İspanya için daha dinamik daha karizmatik ve selefinden daha iyiydi.[161]

---

[157] Shennan, ***Louis XIV***, s. 43.
[158] Hussey, "The Spanish Empire Under Foreing Pressures", s. 353.
[159] Leopold von Ranke, ***The Ecclesiastical and Political History of The Popes of Roma: During The Sixteenth and Seventeenth Centuries,*** Translated From The German: Sarah Austin, Vol, III, John Murray, London, 1840, s. 186.
[160] Kamen, ***Spain 1469-1714***, s. 281.
[161] II. Carlo'nun vasiyetini açıklanması sonrasında Anjou Dükü Felipe on yedi yaşında (V. Felipe) 1701 Haziranı'nda İspanya'ya giren ilk Bourbon olmuştu. Ne tesadüftür ki 1517'de İspanya'ya giren ilk Habsburg V. Charles'da on yedi yaşındaydı. Tam bir paralellik arz eden bu durum diğer özellikleri de benzer kılmaktaydı; İspanya'ya iki farklı hanedana mensup kişiler girdiğinde ne İspanya'yı ne de İspanyolca'yı biliyorlardı. Devlet meselelerinde danışmanlık yapacak kişiler dahi İspanyol değil hanedanlığın mensup olduğu ülke menşeili idi. Kamen, ***Spain 1469-1714,*** s. 289.

I. Leopold, İspanyol kralının vasiyetname hazırlanırken sağlam bir zihne sahip olmadığını ileri sürerek yeni vasi kralı tanımamıştı. I. Leopold[162] İngiliz-Flemenk liderliğini üstlenen William Orange'ı yanına çekerek, müttefiki olmasını sağlamıştı.[163] I. Leopold savaşın patlak vermesi durumunda Prusya'yı kendi yanına çekmek için Elektör Friedrich'i kral olarak tanıyacağını kabul etmişti.[164] I. Leopold'un diğer Alman müttefikleri 1701'de, Hannover, Pfalz, Munster, Hesse-Cassel, Baden ve biraz daha küçük prensliklerdi.[165] XIV. Louis'in en önemli müttefiki ise Wittelsbach Hanedanı'ından Bavyera Elektörü Max Emanuel'di. Elektör, Flander valisi olmak için imparatorun tarafındaydı ancak hayallerinin gerçekleşmesinin imparator tarafından zor olduğunu görünce yönünü Versay Sarayına dönmüştü. Böylece kral unvanını ve Flander'in idaresini alabileceğini düşünmüştü. Bavyera Elektörü'nün kardeşi Köln Başpiskoposu Joseph Clement ve Liege Piskopos Prensliği Fransa'ya katılarak imparatorluğa karşı müttefik sayısını artırmıştı.[166] 1701'de XIV. Louis'in korkusuyla ittifaka katılan Savoy ve Portekiz'in konumu şüpheliydi. 1703 sonunda Savoylu Victor Amadeus, Fransa'nın düşman saflarına katılarak Kuzey İtalya'dan Fransa'yı tehdit etmişti. Portekiz Krallığı, İngiltere ile antlaşması sonucunda Fransız karşıtı koalisyona

---

[162] I. Leopold, Karlofça Antlaşmasıyla (1699) Osmanlı İmparatorluğu'ndan Macaristan ve Transilvanya'yı (Erdel) almıştı. Eğer İspanya'yı elde edecek olursa, V. Charles dönemindeki imparatorluk sınırlarına geri dönebilirdi. Bu durum İngiliz ve Flemenk iş birliğini rahatsız etmemekteydi, çünkü İspanya mülklerine ve deniz aşırı imparatorluğa bir kazanç ve fırsat kapısı olarak bakmaktaydılar. Fransa ise Avusturya'nın kurmuş olduğu müttefik ilişkilerini boşa çıkarmaya ve iki yüz yıla aşkın istediği İspanya'yı almak için savaşmaya hazırdı. Schwartzwald, ***The Rise Of The Nation-State in Europe***, s. 49.

[163] Price, "The Dutch Republic", s. 291; BOA, DVNSMHM.d. nr. 111, s. 722-726.

[164] Habsburglar, Kuzey Almanya'daki Prusya-Brandenburg'daki (Hohenzollern Hanedanı) en büyük rakiplerine sempati duymuyorlardı. Ama İspanya Veraset Savaşları'nda yanında yer alamsı için Friedrich'in 1701 Haziranı'nda Köninsgberg'de tacını takmasına ve krallığını ilan etmesine destek vermişti. İmparatorluk otoritesi, Kral I. Frederich'in daha iddialı tasarımlarını engellemek için sürekli olarak engel çıkarıyordu. Bu sayede onun ilerde kendisine bir sorun çıkarmasının önüne geçmeye çalışıyordu. Diğer taraftan Danimarka Kralı IV. Christian ve Rus Çarı I. Petro, İsveç İmparatorluğunu yıkma planları yapıyorlardı. Büyük Kuzey Savaşları (1700-1721) başladığında, Prusya hattın gerisinde kalmayı tercih etmişti. Prusya bölgesel olarak kilit bir rol oynuyordu. Leh Krallığı (Saksonya Elektörlüğü ve Litvanya Grandukalığı), Danimarka Krallığı (Norveç Prensliği) ve Rusya Krallığı, III. Frederich'in müttefikleri olması karşılığında onu kral olarak tanıyıp destekleyeceklerini söylüyorlardı. İmparator I. Leopold, III. Friedrich'i savaşa zorlamaya gönülsüzdü, fakat bu Friedrich'in elinde olan bir şeydi. Öte yandanPrusya Kralı I Friedrich William, İngiltere Kralı ve Hannover Elektörü olan I. George'un (1660-1727) kızı Sophia Dorothea Hannoverle (1687-1757) evlenmişti. İngiltere Kralı II. George, Prusya Kralı Büyük Friedrich William'ın dayısıydı. Stoye, "The Austrian Habsburg, s. 590; Simon Millar, ***Kolin 1757: Frederick The Great's First Defeat,*** Osprey Publishing, First Published, United Kingdom, 2001, s. 7-8.

[165] A. J. Veenendaal, "The War Of The Spanish Succession InThe Europe", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25,*** Vol. VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, s. 411.

[166] A.J. Veenendaal, "The War Of The Spanish Succession InThe Europe", s. 413.

dâhil olmuştu.[167] XIV. Louis'in, diplomatik stratejisi rakiplerinin üstün gücüne ve daha büyük başarısına kurban giderek Fransız ittifak sistemini genişletme girişimleri başarısız olmuşu. 1701'de Prusya ve Saksonya, Fransa'nın tekliflerini reddederek tarafını belli etmişlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu ise Kırım Hanlığı'ndaki olaylarla ilgilenmeye başlamıştı. Veraset savaşlarının ilk yıllarında Kırım Hanı Devlet Giray savaş yanlısı bir politika izlemesi Babıâli 'yi rahatsız eden bir gelişme olarak görülmüştü, çünkü devletin Karlofça sonrası devlet politikası barış yanlısı bir tutum üzerine kurulmuştu. Devlet Giray'ın yaklaşımının temelinde Kıta Avrupası'nın genel savaş halinde olmasından dolayı Moskof'a ve Leh'e yapılacak askeri bir harekette serbest bir konumda olarak kendini görmesiydi. Reayanın savaş bıkkınlığı ve uzun süren harplerden ve savaşın yıkıcılığı yeni bir macerayı olumlu kılan ortamın oluşmasına engel olan nedenlerden biriydi. Ayrıca Amcazade Köprülü Hüseyin Paşa'nın azlini istemesi ve devlet bürokrasisinden el çekmesi, idareyi Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin kendi kliğini oluşturmasının da önünü açmıştı. Devlet aklı zaafiyet yaşamaktaydı. Her ne kadar Daltaban Mustafa Paşa, savaş yanlısı bir politika izleme niyetindeyse de yeterli desteği görememişti. 1702-1703 tarihlerinde Tatar isyanın baş göstermesine neden olan bir gelişme olmuştu. 1702'de Kırım Hanı Devlet Giray'ın yerine daha uysal ve itaatkâr biri olan Hacı Selim getirilmişti. Bunun sonucunda 1702'de Babıâli, isyanı bastırması için Bender Seraskeri Yusuf Paşa'yı görevlendirerek vaziyeti kontrol altına almasını istemişti. Yusuf Paşa, Kırım'da durumu stabîl hale getirmesine karşın ilerde aleyhine gelişecek bir olayın baş sorumlusu olan Devlet Giray'ın nefretini kazanmasına neden olmuştu.[168]

---

[167] 1703'te imzalanan Methuen Anlaşmasıyla, Portekiz Kralı II. Pedro, koalisyona katılmayı kabul etmişti. Portekiz, Lizbon'u İngiliz deniz üssü olarak kullanıma sunmuştu. İngiltere için bu antlaşma büyük kazanç getirdiğinden yapılan antlaşmayı muhafaza etmeye büyük gayret sarf etmişti, çünkü Brezilya'daki son altın keşifleri, Atlantik'teki İngiliz ve Hollanda müttefik filolarına karşı her zamankinden daha hassas hale getirmişti. Diğer taraftan II. William Orange, Habsburlarla ittifak yaptığı zaman İspanya'yı Arşidük Charles'a vermeyi düşünmemişti, çünkü bu durum Habsburg imparatorluğunun yeniden birleşmesine yol açacaktı. Bu İspanya ve Fransa krallıklarının birleşimi kadar endişe verici bir ihtimaldi. Roger Lockyer, ***Tudor and Stuart Britain, 1485-1714***, Routledge, London, 2005. s. 459; Andrew Lossky, "International Relations İn Europe", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25,*** Vol. VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, s. 163.

[168] **Zübde-i Vekayiat'ta Devlet Giray'ın görevden alınışı şu şekilde bahsedilmektedir:** *"Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvend ile Moskof Çarı ve Leh Kralı mâbeyninde münakid olan sulh u salâha mugâyir vaz u hareketiniz ve bî-hûde böyle bir haber zuhûrundan serhadde olanlara ve sâir ibâdullâha vesvese tâbi olub bî-hûzur eyledünüz."* Mehmed Paşa, ***Zübde-i Vekayiât****, (*vrk. 407b-408a) s. 757-758; Mehmed

Bu dönemde Fransa'nın İspanya Veraset Savaşı'nın baş aktörü olarak ortaya çıktığında geleneksel şifahi müttefikliği bulunan Osmanlı İmparatorluğu'ndan Avusturya'yı zora sokması için Macaristan'da da bulunan Rakozcy'i desteklemesini istemişti. Ama Babıâli Kıta Avrupası'nın geneline yayılan bu savaşın bir parçası olmaya pek niyetli değildi.[169] Ayrıca Tökeli İmre başarısızlığını mevcut politik ekseninde tekrarlamak için uygun zaman olduğunu düşünmüyordu.[170] Versay Sarayı, Macaristan'da Frenc Rakozcy'i desteklemeye ve parasal yardımlarda bulunarak oradaki isyanı aktif tutmak için büyük çaba harcıyordu. Macaristan'da ise iki farklı mezhep uzantısı olması durumu güçleştiren bir diğer nedendi. Katolik grup Habsburglar'ın yanında yer alırken, Protestan grup Rakozcy'nin yanında yer almıştı. Babıâli'deki Fransa Elçisi de Ferioli, İzmit'te bulunan Tökeli İmre ile temasa geçerek onu da Macar isyanının bir parçası haline getirmeye çalışıyordu. 1703 yılına gelindiğinde Rakozcy, Macar tahtının varisi olduğunu ilan eden bir beyanname yayınlayarak davasına meşruiyet kazandırmayı ve Macar halkından kendisine destek verilmesini istemişti. Rakozcy'nin girişimleri karşısında, Viyana yönetimi uzlaşmak için İmparator Leopold, bağımsız bir güç olarak Rakozcy'i muhataplığa kabul etmişti. Gelişen olaylar Macar reformistlerin Rakozcy'nin yanında yer almasını sağlamıştı.

Rakozcy, Weissenburg'da Erdel Prensi seçilmesinin ardından 1707'de tekrar seçimi yenileyerek meşruiyet zemini sağlamaya çalışıyorlardı. 1701'de sığındığı Lehistan'dan istediği desteği görememesine karşın Babıâli'de Avusturya'yı karşısına

---

Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid Ve Zeyli,*** C.II, s. 766; Nicola Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 248. Bkz. ***Sadaret Yazışmalarına Hâvî Bir Münşeat Mecmuası (1114-1116/1703-1704),*** Haz. Esin Kırca, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2015.

[169] **Zuhûr-ı Rakofçiğlu:** *"Bir seneden beri Leh tarafından Rakofçi evlâdından bir Macar zuhûr idüp, Macar ve serhadler tavâyifinden elli-altmışbin kadar kefere cem olup, Nemçe memâlikine istîlâdan mâadâ, Orta-Macar memleketlerin ve kılâ'ların ba'zısın teshîr itdiği ve Nemçe'yi tekdîr itdüğü ve hurûcu ne minvâl üzere olduğu malûm olmamağla, ihtiyâten Belgırad ve Temeşvar'a beşyüz nefer yeniçeri ta'yîn olundu."* Mehmed Paşa, ***Zübde-i Vekayiât,*** (vrk. 315a) s. 839; Jeremy Black, ***From Louis XIV to Napoleon, The Fate of a Great Power***, UCL Press, United Kingdom and United State, First Published, 1999, s. 61.

[170] Tökeli İmre'nin Osmanlı macerası Avusturya'nın Macar Katolikleri kollarken Protestan soyluları öldürülmesi üzerine isyan eden bir Macar soylusu Tökeli, etrafına insanları toplayarak Habsburglar'a direnmeye çalıştıysa da başarılı olamamıştı. Tökeli daha güçlü bir hami arayışında Fazıl Ahmet Paşa'dan yardım istemesine karşın destek bulamamıştı. Fazıl Ahmet Paşa'nın yerine Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın veziriazam olmasıyla Tökeli, şansını bu kez yeni veziriazamda deneyerek müspet bir cevap almıştı. Babıâli 1682 tarihinde antlaşmayla onu Tökeli'yi kendisine bağlayarak Orta Macaristan Kralı ilan etmişti. Esat Nermi Erendor, ***Temeşvarlı Osman Ağa'nın Anıları***, Aksoy Yayıncılık, 2. Baskı, 1998, İstanbul, s. 147-148.

almamak için destek vermemekteydi. Fransa her ne kadar kendi politik hülyasını gerçekleştirmek için isyana destek vermişse de 1706-1709 arasında yapılan savaşlarda aldığı yenilgiler devlet ekonomisinde büyük gedikler açmıştı. Bu durum Macar isyanının finanse edilmesinde engel teşkil ettiğinden 1708'de Versay Sarayı mali yardımı kesmişti.[171] 1708'deki mali kesinti Rakoczy'nin 1710'da yönünü Petersburg'a dönmesine neden olmuştu. Petersburg idaresi mutad müttefiki haline gelecek ve ortak paydaşı olarak düşündüğü Viyana'yı zor durumda bırakmaya niyeti yoktu. 1711 yılına gelindiğinde Rakoczy, Babıâli'nin kendisini Erdel Kralı olarak tanımaması ve yardım etmemesi halinde destek almak için İsveç ve Leh devletlerine yöneleceğini haber etmişti. Rakoczy'nin pasif söylemleri hiçbir şekil de karşılık bulmayacaktı, çünkü Babıâli, Rusya'ya karşı savaş açma niyetinde olduğundan, Viyana idaresini kışkırtacak hareketlerden uzak durmak istiyordu.[172] II. Ferenc Rakoczi'nin sekiz yıllık ulusal kurtuluş savaşı (1703-11) Macaristan'ı mahvetmişti. Çeyrek asır süren Viyana Kuşatması ve kargaşanın ardından 1711'de Avusturya ve Macaristan arasında Szatmar Antlaşması (1711) ile barış sağlanmıştı.[173] Yanı sıra Avusturya'nın veraset savaşında olması onu Doğu Avrupa bloğundaki olaylara seyirci kalmasına neden olmuştu.

Öte yanadan Büyük Kuzey Savaşları (1700-1721) Danimarka, Lehistan ve Rusya'nın dâhil olduğu blok Kuzey Avrupa ve Doğu Avrupa'daki İsveç hegemonyasını kırmak üzere oluşturulmuştu. XII. Charles, 1700'de Danimarka'yı yenerek Travendal Antlaşmasını imzalayarak oluşturulan bloğa ilk darbeyi vurmuştu. 1704 tarihine gelindiğinde Narva'da XII. Charles'a mağlup olan Petro geri çekilirken; XII. Charles, Lehistan Kralı August'u Saksonya Elektörlüğü'ne mahkûm ederek, Altranstadt Antlaşması (1706) ile tacından feragat etmesini sağlamıştı. Charles'ın desteğini alan Stanislaw Lezcsinki yeni kral olmuştu.

Babıâli, XII. Charles'ın başarısını tebrik etmek için Bender Muhafızı Yusuf Paşa'ya bir elçi yollamasını söylemişti. Yusuf Paşa elçi olarak Mehmed Efendi'yi Charles'a göndererek, dostluk kurmaya çalışıyordu. Charles, Mehmed Efendi'nin gelişinden memnuniyet duyarak, Babıâli'nin tebriklerini kabul etmişti. Charles,

---

[171] Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 247.
[172] Hammer, ***Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XIII, s. 142-143.
[173] Belak Kiraly, "The Hungarian Church", ed., William J. Callahanand David Higgs, ***Church and Society in Catholic Europe of the Eighteenth Century***, Cambridge University Press, London, 1979, s. 106.

Babıâli ile ortak düşmana karşı uzun soluklu bir ilişki gerçekleştirme peşindeydi. Bunun için Mehmed Efendi'ye sual ederek *sizin devletinizle Ruslara karşı bana yardım eder mi?* Diye sorduğunda Mehmed Efendi, mesafenin uzak olduğunu bunun gerçekleşmesinin zor olduğunu dile getirmişti. Charles ise *ordumla Kamaniçe'ye gelmem halinde devletiniz o zaman yardıma gelir mi?* Diye sorduğunda, şifahen bunun mümkün olduğunu söylemişti.[174]

1706 yılına geldiğinde devlet bürokrasisinin başına barış yanlısı bir devlet adamı olan Çorlulu Ali Paşa gelmişti. Sadrazamlığı sırasında Avrupa'da yaşanan olayları barış çerçevesinde takip eden sadrazam, dönemin koşulları değerlendirecek basiret ve cesaretten uzak bir politika izlemesine karşın, düşmanları her an Osmanlı'nın kendilerine saldıracağı endişesi içindeydi. Bunun bariz gerekçesi veraset savaşının yaratmış olduğu ortamda düşmanlarını tek tek yenebilecek bir pozisyona sahip olmasıydı. Lehistan, Venedik, İran, Rusya ve Avusturya olası bir hareketi kendileri için öngörmekteyken, Babıâli idaresi savaştan uzak bir siyaseti takip etmişti. Rus ve Leh devletleri Osmanlı'yı artık eski haşmetinden uzak bir devlet olarak algılamaya başlamışlardı. Bu yanılgıya saplanan Rus Şansölyesi Glovki'nin Doğu Avrupa'da Slavist ve Ortadoksi bir politika izleme cüretini göstermesine neden olmuştu ve 1707'de Rum asilzade ailelerinden olan Kantakuzenli Mihail ve Thomas'la iletişime geçmişlerdi. Rusların bölgeyi rahatsız edici bir şekilde domine etme girişimleri karşı bölgenin meskûn sakinlerinden Don Kazakları duydukları rahatsızlığı dile getirmek için 1708'de Azak Kalesi'ne gelerek yardım talep etmişlerdi. Bu yardım talebine karşılık vermeyen Babıâli daha önce Macar isyancıların istediği yardımı geri çevirdiği gibi 1708'de İsveç Kralı Charles ve Leh Kralı Stanislaw'a da aynı tavrı sergilemişti. Devlet politikasının görmezden geldiği ve işlevsiz görünümü düşmanlarına özellikle de Ruslara cesaret veriyordu.[175] Fransa ise Kuzey Avrupa'da yer alan müttefiki İsveç'i Avusturya'ya saldırması için teşvik ediyordu.

Rusya'nın Doğu Avrupa blokunu domine eden bir güç olarak ortaya çıkması Kıta Avrupası'na farklı bir karizma katmıştı. Protestanlar'ın hamisi rolünü güçlü olarak temsil ediyordu. Bu durum Viyana'ya rahatsızlık vermeye başlamıştı. Ayrıca Habsburg monarşisi İspanya için savaşırken kuzeyin hâkim gücü ile karşı karşıya

[174] Hammer, ***Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XIII, s. 129.
[175] Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 248-250.

gelmeyi göze alamamıştı. XII. Charles, Versay'ın kışkırtmalarına karşı tepkisiz kalmakla beraber, Rusya'yı kökünden kazımayı kendine şiar edinmişti. Bu amaçla sefer harekâtını Poltova'ya (1709) yapmıştı. Burada yapılan meydan muharebesinde Charles mağlup olarak Osmanlı topraklarına sığınmıştı. Bu yenilgi Fransa'nın kuzeydeki en önemli müttefikini kaybetmesi anlamına geliyordu. Versay bürokrasi, Doğu Avrupa blokunda işleri tersine döndürmek ve Charles'ı tekrar eski gücünü kavuşması için Babıâli'yi Ruslar'a karşı kışkırtmaya çalışıyordu. Bunun için Kırım Hanı Devlet Giray ile de yakın temasta kalmışlardı. Fransa'nın amacı Atlantik tarafından müttefikliğini sürdürdüğü, İspanya'nın yanında İsveç-Leh ve Osmanlı hattını güçlü tutarak diplomatik ağırlığını ve baskı gücünü kıta genelinde hâkim güç unsuru olarak kullanma isteğindeydi. Bu yüzden öncelikli hedef Rusya'yı saf dışı bırakmak veBabıâli'yi mümkün olduğunca savaşa zorlamaktı. Öte yandan Charles'ın Bender'e sığınması Babıâli'yi Moskoflar'la karşı karşıya getirmeye yetmişti. 1710'da Babıâli'ye gelen Fransız Elçi Pierre Puchot Comte Des Alleurs, Macarista'a uğrayıp oradaki durumu gözlemledikten sonra Osmanlı'nın yolunu tutmuştu. Des Alleurs ve İsveç Elçisi Martin Neigebaur'da Kırım Hanı ve Leh Kralı Stanislaw'la birlikte Moskof'a karşı bir ittifak oluşturma arayışındaydı.[176]

Bender XII. Charles'ın karargâhına dönüşmeye başlamıştı. Askeri komutanların toplandığı ve diplomasi trafiğinin merkezi haline gelen Bender'e, Kiev Palatini Josef Potocki ve General Poniatowski gibi komutanlar bulunmaktaydı. Potocki, Macaristan'da Rakoczy'nin yanında bir süre durduktan sonra Bender'e hareket etmişti. Doğu Avrupa hattında gelişen olaylar ve Orta Avrupa içerisinde gelişen olaylar birbirinden kopuk değildi.[177] Poltova'dan sonra Leh tacına II. August kavuştuktan sonra Leh, Dan ve Rus ittifakı yenilenmişti. Tek fark Prusya'da bu ittifaka dâhil olmuştu.[178] Prusya, veraset savaşını çok sayıda asker sevk etmemesine karşı, asıl hedefi İsveç'in Kuzey Almanya'daki Pomeranya topraklarını ele geçirmekti. Rusya'nın başlangıçta kilitlendiği asıl hedef, Karadeniz'e hâkim olmak için Doğu Avrupa ve Karadeniz'in kuzey kısmını ele geçirmek ve Karadeniz hinterlandına sahip

[176] Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 252-254.
[177] Kurat, ***Prut Seferi ve Barışı***, s. 194.
[178] Bu arada parantez açmamız gereken bir diğer nokta; Poltova'dan önce Prusya, Skasonya ve Rusya Lehistan'ın paylaşımı söz konusu olmuştu. Rusya, Litvanya'yı çok istemesine karşın Prusya ve Saksonya doğusunda kalan toprakları almayı arzuluyordu. Johann Wilhelm Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** Çev. Nilüfer Epçeli, C. V, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Eylül 2011, s. 275-289.

olmayı arzuluyordu. Bu doğrultuda Petro, Don Nehri üzerinde yer alan Vronej ve Taygan tersanelerini aktif bir şekilde kullanmak için Aksu (Buğ) ve Turla (Dinyester) nehirleri arasında yer alan Ukrayna topraklarını ele geçirerek, Kazakları hâkimiyeti altına almak ve Kırım, Bender, Hotin ve Boğdan ticaret ağını ele almak gibi planlar yapmaktaydı. Babıâli ise Azak Denizi ve Don Nehri üzerinde bulunan Taygan ve Vronej'de tersane yapıp gemi inşasına girmesini tehlikeli olduğunu ve son vermesi gerektiğini söylemişti.[179]

Babıâli, Rusya'nın istilacı tavrını ve Lehistan'a müdahalesinin çok farklı bir yere evrildiğini fark ederek, harekete geçmeyi planlamaktaydı. Baltacı Mehmed Paşa, Viyana idaresinin tarafsız kalmasını sağlamak için elçi olarak Seyfullah Ağa'yı göndermişti. Bunun yanı sıra 1711 yılında Şansölye Prens Eugene von Savoyen tarafından kabul edilen Seyfullah Ağa savaşın gerekçelerini bildirmişti.[180] Prens Eugene, İsveç ve Rusya arasında tavassut (arabuluculuk) fikrine Babıâli'nin nasıl karşılık vereceğini Seyfullah Ağa'ya sorduğunda, elçi bu konuda söz sahibi olmadığını söylemişti. Diğer yandan Babıâli'deki İsveç Elçisi Funck ve daha sonra Funck'un yerine elçilik görevini yürütecek olan General Poniatowski, Osmanlı-İsveç ittifakını öne sürdüğünde Babıâli, ittifak teklifini erken bulduğundan tehir (ertelemek) etmişti. Mamafih Avusturya'nın La Haye'de bulunan elçisi Sinzendorff ise Rus-İsveç devletleri arasında arabuluculuk rolünü üstlenmek için İngiltere ve Hollanda öncü olmuştu. Babıâli'deki İngiltere Elçisi Robert Sutton, İsveç Elçisi General Poniatowski'ye Jefferyes adında bir kişinin Viyana'da olduğunu ve Petro'nun sulh şartlarını taşıdığı bilgisini vermişti. Charles, Bender'e gelen Jefferyes'in ağır şartlar içeren sulh teklifini kabul etmemesine karşılık; Petro, İspanya Veraset Savaşları'nda yer alan Avusturya blokuna Charles'a antlaşmayı kabul ettirmeleri halinde, otuz bin askeri destek teklifinde bulunmuştu.[181] Bu teklif veraset savaşı blokunu cezbeden bir teklif olarak görülse de Babıâli'deki Rus Elçisi Pyotr Tolstoy'un raporları Rakoczy'e dayanarak,bunun aksini iddia etmekteydi: Prut Savaşı'nın yaşanması Kıta Avrupası'nın genel isteğini yansıtmıştı, çünkü Rusya'nın Avrupa işlerine müdâhil

[179] BOA, DVNSMHM.d. nr. 6, s. 8-11; BOA, DVNSMHM.d. nr. 6, s. 26-28.
[180] Habsburg İmparatorluğu Başvekiline gönderilen nâmede, Venedik Cumhurunun sulhe aykırı işlere basvurup, karadan ve denizden Müslumanlara zarar vermekte olduğu ve engellenmesi için sefere karar verildiğini ve Viyana ile yapılan sulhe zarar verilmeyeceğini bildirmekteydi. BOA, DVNSMHM.d. nr. 6, s. 214.
[181] Kurat, ***Prut Seferi ve Barışı***, s. 286.

olmasını engellemek olduğunu dile getirmişti.[182] Bu iki bakış açısından Tolstoy'un Rakoczy'den aktardığı bilgi düşük ihtimal olarak görülse de Rusya'ya Kıta Avrupası'ndan bir destek verilmediğinden, böyle bir görüşü kabul etmek kendileri açısından tutarlı görünebilir. Bunların dışında Babıâli'deki Habsburg Kapıkethüdası Talman, Osmanlı-Rus savaşından yana olmadıkları ve İngiltere ve Hollanda'nın aracılığından yana olduklarını bildirmişlerdi. Babıâli, Rusya'ya savaş ilan ettiğinde İspanya Veraset Savaşları'nda olan Avusturya, İngiltere ve Hollanda'nın arabuluculuk tekliflerini değerlendirmeye almamıştı.[183]

Veraset savaşına dönecek olursak; Fransa, İspanya ve Wittelsbach müttefiklerine karşı, Kutsal Roma İmparatorluğu İngiltere, Hollanda, Portekiz, Savoy ve Prusya koalisyonu kurulmuştu. Avrupa'yı saran savaş hali İspanya'da iç savaşa ve düşman kuvvetlerinin mücadele sahasına dönüşmüştü Habsburg müttefikleri Arşidük Charles'ı III. Carlo olarak taht namzeti olarak kabul ediyorlardı. İspanya Kralı V. Philip ise tahtını ve sınırlarının güvenliğini sağlamak için büyükbabası XIV. Louis'in askeri gücünü, deniz gücünü ve finans desteğini almıştı.[184] Öte yandan 1702 Eylül'ün de İngiltere, Batı Hint Adaları'ndaki Vigo Limanı'nda bulunan Fransa gemilerini yok etmişti. Savaşın kopma noktasına geldiği 19 Mart 1702'de büyük ittifakın ruhu III. William Orenge, Hampton Court'ta atından düşerek ölmesi sonucu yerine sabık Kral II. James'in kızı Prenses Anne tahta çıkarak savaşı devam ettirmişti.[185] İngiliz Filosu ağırlıklı olarak Lizbon Limanı'ndan Cebelitarık, Barselona, Minorka ve Toulon'a saldırılar düzenliyordu.[186] I. Leopold, ölmesi (5 Mayıs 1705) üzerine tahta İmparator I. Joseph devralarak babasının Bourbon karşıtı politikasını daha fazla enerjiyle sürdürmesi gerekiyordu, çünkü I Joseph'te kendi sınırlarında vuku bulan isyanla da

---

[182] ***Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu***, Notlandırma ve Önsöz F. S. Oreşkova, M.R. Arunova Çev. İbrahim Allahverdi, Yay. Haz. İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009, s. L.

[183] Kemal Beydilli, İsmail Erünsal, "Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs Seyfullah Ağanın Viyana Elçiliği (1711)", ***Belgeler***, C. XXII, S. 26, TTK, Ankara, 2002, s. 8-10. Bir diğer bilgi olarak Lehistan Kralı August, Babıâli'ye elçisi Perrin'i yollayarak Rusya ile imzalanan antlaşmanın savunma amaçlı olduğu ama Rusya'nın asıl amacının bir *"Grek Monarşisi"* kurmak istediğini belirtmişti. Buna karşı Lehistan Avusturya, Venedik ve Osmanlı ittifakının kurulması gerektiği fikrini ortaya atmıştı. August'un Rus belasını başından savmak için öne sürdüğü proje, kendi menfaatini gözeten teoride gerçekliği bile olmayan bir tahayyüldü.

[184] Christopher Storss, "İberian: Spain and Portugal in the Eighteenth Century", ed., Peter H. Wilson, ***A Company to Eighteenth Century Europe***, Blackwell Publishing, 2008, s. 323.

[185] Veenendaal, "The War Of The Spanish Succession InThe Europe", s. 414.

[186] Veenendaal, "The War Of The Spanish Succession InThe Europe", s. 419.

mücadele etmek zorundaydı. Bu sırada Büyük Kuzey Savaşları (1700-1721), Batı Avrupa'ya yaklaşmış ve Lehistan'ı fetheden XII. Charles, 1706'da Saksonya'yı kuşatmıştı.[187] Kuzeyde bunlar yaşanırken, Atlantik tarafında İngiliz Filosu Cebelitarık, Mahon (1704) ve Minorka'yı (1708) alarak Akdeniz'i İngiltere'nin metresi haline getirmişti.[188] 1706'dan sonra Habsburglar'ın İtalya'daki ezici gücü, Papa XI. Clement ile Viyana arasındaki tartışmalı noktaları tekrar gündeme getirmişti. Roma ve Viyana arasındaki gerginlik, Papa VIII. Alexander'ın (1689-1691) zamanında başlamıştı ve Papa XII. Innocent (1691-1700) ile gerginlik artmıştı. En önemli anlaşmazlık konusu XI. Clement'in (1700-1721), İmparator VI. Charles'ın İspanyol dominyonlarındaki egemenliğini tanımamasıydı. 1708'de Habsburglar, Milan ve Napoli'deki dini gelirlerin Roma'ya devredilmesini yasaklamışlardı.[189]

Papa'nın desteklediği Fransa Blenheim'da (1704), Ramillies'de (1706), Flander'de ve Qudenarde'deki (1708) yapılan savaşlarda yenilgiye uğramıştı. Her iki taraf da Maubeuge'nin kuzeyindeki Malplaquet (1709) savaşında zafer kazandığını iddia etse de tek gerçek, XIV. Louis'in umutsuzca barış aradığıydı.[190] Çünkü Fransa, Ramilles (1706) yenilgisini almasıyla İspanyol Hollandası (Flander) elden çıkmıştı ve Wittelsbach Hanedanı'na mensup Bavyera, Pfalz ve Köln elektörlükleri de zor duruma düşmüştü. Diğer taraftan İsveç Kralı XII. Charles ise I. Joseph'in bu kadar güçlü olmasını kendisi ve Protestan Mezhebine mensup olanlar için tehlikeli görüyordu. XII. Charles, vaziyetin aciliyet içerdiğini fark etmişti. 1706'da Saksonya'ya kadar yürüyerek, II. August'un tacından etmesi, aynı zamanda Habsurglara karşı bir Protestan mesajı da içermekteydi. Fransa'nın ittifak kurma teklifi Charles için şimdilik acil bir durum değildi. Bununla beraber Hannover ve Prusya, Lehistan sorunun kendileri içinde bir problem haline gelmemesi ve çözümü için tavassut teklifi ile Charles'a elçi göndermişlerdi. Ama Charles, August'u tahttan indirerek istediğini almıştı.[191]

---

[187] Veenendaal, "The War Of The Spanish Succession InThe Europe", s. 431.
[188] Jeremy Black, ***Trade, Empire and British Foreign Policy, 1689-1815: The Politics of a Commercial State,*** Routledge, Londonand New York, Fisrt Published, 2007, s. 111.
[189] Stoye, "The Austrian Habsburg", s. 594.
[190] Shennan***, Louis XIV***, s. 46.
[191] Akdes Nimet Kurat, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Hayatı ve Faaliyetleri 1682-1718***, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, 1940, s. 92.

Diğer taraftan İspanya'da savaş devam ederken imparatorluk ordusu generallerinden Prens Eugen'in[192] istenen sonucu elde edememesi ve akabinde 1711'de I. Joseph'in ölümü müttefik kuvvetlerin fikir değiştirmesine neden olmuştu. Habsburg İmparatoru olan VI. Charles'ın tahtı devralması ve İspanya için uğruna savaşacağı bir kardeşi olmaması, müttefiklerin XVI. yüzyılda Kutsal Roma Cermen İmparatoru V. Charles döneminde olduğu gibi İspanya ve Avusturya tahtlarını tek bir monarşi altında toplanmasını istemiyorlardı. Böylece Büyük İngiltere, Hollanda Cumhuriyeti, Prusya, Savoy ve Portekiz[193] koalisyonu Fransa ve İspanya ile Utrecht'te Antlaşması'nı (1713) imzayarak uzlaşmışlardı.[194] 1713 yılında yapılan müzakereler sonucunda Avusturya ve Fransa arasında Rastatt ve Baden antlaşması (1714) yapılmıştı. VI. Charles, V. Philip''i İspanya Kralı olarak kabul etmek zorunda kalmıştı.[195] Böylece Prens Eugene, İmparator Charles adına Rastatt Barış'ını (7 Mart 1714) ve Avusturya Hollandası (Daha önce İspanyol Hollandası) ve Hollanda arasında Bariyer Antlaşması'nı (15 Mart 1715) imzalamasıyla savaş Anvers'te son bulmuştu.[196] Utrectht Antlaşması ile V. Philip İspanya ve Batı Hint Adaları ve Amerika dominyonlarının kralı olarak kabul edilmesine karşı, Fransa tahtında hiçbir hak talep etmeyecekti. Hakeza Savoy Dükü kraliyet unvanını ek olarak Sicilya'yı;[197] İngiltere

---

[192] Prens Eugen kendi hatıratını ele aldığı eserde savaşla ilgili durumunu savaş sırasında söylenen bir şarkı ile ifade etmekteydi: *"Viyana, Lahey, Londra ve Paris'teki şarkıya eleştiri konusu olduğumu söyleyebilirim, o şarkı benim güzel bulduğum ve beni çok az kelime ile anlatıyor: Eugene sefere çıkıyor, Büyük bir hırsla yemin etti, Champagne'ye doğru ilerledi, Şarabımızı içmek için çok heyecanlıydı. Keyifli bir Hollanda yolculuğu için, Peynirini Marchiennes'e yolladı; Villiars'ın zaferine, çaresizce ağladı, İnancın olduğun yerde sabırla beklemek daha iyi olurdu, Scheldts'ın çamurlu suyu, bence, senin içmen için yeterince iyiydi."* Prince Eugene, ***Memoirs of Prince Eugene of Savoy***, Translated From: The Genuine French Edition, ed., Frederick Shoberl, Printed For: Henry Colburn, London, 1811, s. 155.

[193] V. Felipe, Portekiz ile tanımlanmış bir anlaşmayı imzalamadan önce Katalonya, İbiza ve Mayorka'yı tazmin ederek mülklerini güvenceye alıp barışa dâhil etmek istiyordu. ***Memoirs of The King of Spain of The House of Buorbon,*** Vol. II, s. 57

[194] Küçük müttefikler arasında Prusya ve Savoy göze çarpmaktaydı. Bu savaş her iki devletin bölgesel gelişimi için belirleyici olmuştu. Brandenburg ve Savoy devletlerinin her ikisi de küçük egemen birimlerdi. İmparatorluğa olan bağlılıkları ise egemenliği altında olmadıkları ama imparatorluğun bir alt güç unsuruydular. Brandenburg ve Savoy gibi devletler egemenlik alan ve sınırlarını zayıf komşuları dâhil ederek genişleyebilirlerdi. Externbrink, "State Building Within The Empire:", s. 191.

[195] Veenendaal, "The War Of The Spanish Succession In The Europe", s. 444; Bu konu hakkında bkz: Samia Al-Shayban, "The Treaty of Utrecht and Addison's Cato: Britain's War of the Spanish Succession, Peace and the Imperial Road Map" ed., Renger E. de Bruin, Cornelis van der Haven, Lotte Jensen and David Onnekink, ***Performances of Peace: Utrecht 1713,*** Brill, Leiden, Boston, 2015; Clare Jackson, "Jonathan Swift's Peace of Utrecht" ed., Renger E. de Bruin, Cornelis van der Haven, Lotte Jensen and David Onnekink, ***Performances of Peace: Utrecht 1713,*** Brill, Leiden, Boston, 2015.

[196] C. A. Macartney, "The Habsburg Dominions", ed., J. O. Lindsay, ***The Old Regime (1713-63),*** Vol. VII, Cambridge At The University Press, London, 1966, s. 391.

[197] İmparator Charles'ın, Akdeniz yerleşimini altüst etmesinden endişe duyan İngiltere, Savoy'un krallık unvanına Hollanda'dan destek istemişti. Hollanda ise Bariyer Antlaşması'nın (1715) kabul edilmeden önce Viyana'ya karşı yabancılaşmak istemiyordu. Savoy kral unvanı Rastatt ve Baden'de karara

Cebelitarık ve Minorka'yı elde etmişti. Rastatt Antlaşması'na göre Kutsal Roma İmparatorluğu; Flander (Avusturya Hollandası), Milan, Sardinya ve Napoli'yi topraklarına katmıştı.[198]

1712 yılında V. Philip'in kardeşi Burgunya Dükü Louis'in ölümü ile tahtın varisçisi konumuna iki yaşında bile olmayan hastalıklı yeğeni Brittany Dükü namzet olmuştu. Utrecht Antlaşması'na ek olarak Fransa ve İngiltere arasında aktif bir yazışmanın sonucunda iki krallığın ayrı olması gerektiği fikri İngiltere ile yapılan protokolle kabul edilmişti. Bu süreç içerisinde beklenmedik olayların veraset savaşları gibi benzer sonuçlar doğurmasına engel olmak için diplomasi devreye girecekti, çünkü bu süreçte yeni bir savaş yorucu ve yıpratıcı olacaktı.[199] Utrecht, İspanya Veraset Savaşları'nın sonunu getirmekle kalmayıp diplomatik bir terimi kazandırmıştı. O da Avrupa'da oluşabilecek baskın güçlerin olmasını engellemek için güçler arasında sürdürülebilir bir denge yaratma düşüncesindeydi.[200] İspanya Veraset Savaşları'ndan sonra Avrupa ulusları arasındaki denge değişmiş ve İngiltere, Fransa'yı kontrol altında tutan ve sınırlayan bir güç olmuştu. Fransa artık hegemonik bir tehdit değildi.[201] Güneş Kralı XIV. Louis 1715'te ölünce yerine beş yaşındaki torunu Brittany Dükü Louis geçmişti. XIV. Louis'in naipliğini on beş yaşındaki yeğeni Orleans Dükü II. Philip'e (1692-1723) vererek güvenini göstermişti. Genç kralın bakımını ve Kraliyet muhafızlarının kumandanlığını ise Louis'in gayrimeşru çocuğu Maine Dükü[202] devralmıştı.

Bu süreç zarfında Orleans Dükü, XIV. Louis'in otoriter tedbirlerine geri dönüp dönmeyeceği ve yöntemleri gelecekteki krallar için bir örnek olarak onaylayıp onaylamayacağı sorusu pek çok kişi için soru işaretiydi. Bu sırada Bebek kralı yetiştirme görevi parlamento tarafından Frejus eski Piskoposu Andrew Hercules de Fleury verilmişti. Mamafih Bebek kralın hasta bir bedene sahip olması V. Philip'i, Fransa'yı kendi krallığına ekleme planları yapması için heveslendiriyordu. Lakin

bağlanmıştı. H. G. Pitt, "The Pacification of Utrecht", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25,*** Vol. VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, s. 477.
[198] Kamen, ***Spain, 1469-1714***, s. 291.
[199] ***Memoirs of The King of Spain of The House of Buorbon***, Vol. II, s. 33.
[200] Thompson, ***Diplomacy and The Great Powers***, s. 372.
[201] Price, "The Dutch Republic", s. 293.
[202] İspanya'nın desteğini arkasına alan Maine Dükü tahtı elde etmek için başarısız bir girişimde bulunmuştu.

İspanya Veraset Savaşları'nın sonunda ilerde oluşabilecek herhangi bir birleşimi ortadan kaldırmak için V. Philip, Fransa tacından feragat etmişti. Benzer bir durum İmparator I. Joseph 1711'de ölünce kardeşi VI. Charles'ın tahtı devralması ve İspanya için uğruna savaşacağı bir kardeşi olmadığı için müttefiklerinin de V. Charles döneminde olduğu gibi İspanya ve Avusturya tahtlarını tek bir monarşi altında toplanmasının önüne geçilmesini istemiyorlardı. Bu yüzden şartlar XIV. Louis'in torunu Philip'in lehine oluşmuştu. Ayrıca Fransa idaresi de böyle bir şeyin olmasını istemiyordu. Böylece Avrupa'nın diğer ileri gelen devletleri XV. Louis'in varis olarak kabul ederek oluşabilecek herhangi bir çatışmanın önünü almışlardı. Halbuki V. Philip, Fransa ile ilgili düşüncelerinden vazgeçmediği gibi Utrecht ve Rastadt Antlaşmaları ile tacını sağlama aldıktan sonra kendi kayıplarını telafi edebilmek için planlar yapmaya başlamıştı.[203]

[203] ***Memoirs of The King of Spain of The House of Buorbon,*** Vol. II, s. 98; ***Memoirs of The Life and Administration of The Late Andrew-Hercules de Fluery, Cardinal of The Roman Church, Formerly Bishop of Frejus, Prime Ministerto His Most Christian Majesty Lewis XV***., Printed For, J. Roberts, London, 1743, s. 8; Kamen, ***Spain, 1469-1714***, s. 239.

II. İSPANYA VERASET SAVAŞLARI VE BÜYÜK KUZEY SAVAŞLARI GÖLGESİNDE KALAN PRUT (1711)

Prut Savaşı'nı bu iki savaşla anmamızın sebebi, bu iki savaşın etkilerinin geniş çaplı sonuçlarının olmasındandır. Bu savaşların Prut'a yansımalarını ve etkilerini diplomatik temaslarını gelişen olaylar doğrultusunda inceleyeceğiz. Bu noktada bürokratik emperyal monarşiler, Doğu Avrupa'da kendine yer bulmaya ve bürokratik ordular inşa etmeye başladıkları çağda, Osmanlı geleneksel düzenini devam ettiriyordu. Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Avrupa'nın gelişen bürokratik aydın despot portreleri, daha belirginleşmeye ve çağın gereksinimlerine optimize olmayı başarabilmişlerdi. Bu başarı çoğu zaman kişisel bazda ilerleme gösterse de genelde kolektif aklın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştı. Avrupa'nın bürokratik devlet yapıları, orduların eski ve köhne gelenekleri terketmesine karşı, Osmanlı irticai faaliyetlerle eskiyi yaşamayı tahayyül ediyordu. Oysaki Askeri örgütlenmedeki kavrayış ve ilerleme beraberinde stratejik müdahaleleri ve taktiksel manevralarla büyük ilerleme sağlamıştı.

Bu noktada Osmanlı İmparatorluğu'nun dişli rakiplerinden olan Rusya'nın gelişimi üzerinde durarak, Prut sürecini değerlendireceğiz. Moskof Knezi I. Petro, bürokratik reformun gerekliliğine inanarak, ülkesine tatbik etmeye çalışıyordu,[204] çünkü Batı'dan bakıldığında Rusya, karanlık bir Orta Çağ ülkesi görüntüsü veriyordu: mimarisi, ikonaları, kilise müziği ve halk sanatı küçümseniyordu. Moskovi bir dini medeniyetin yansımaları altında eylemlerini gerçekleştiren bir insicamı vardı. Kökleri Doğu Roma İmparatorluğu'na kadar dayanan Doğu Kilisesi'nin ruhani geleneklerine

[204] İskandinav ve Baltık bölgesinin hâkim gücü olmaya çalışan Rusya, güç dengesini kendi lehine çevirmek ve değiştirmek için güçlü bir monarşi olma yolunda ilerliyordu. Rusya'nın kökenleri Avrupalı değildi. İlk Rusya devletinin merkezi olan Kiev dâhil olmak üzere Güney Rusya, asırlarca Asya'dan gelen göçmen; Gotlar, Hunlar, Avarlar ve benzeri toplulukların fetihleri için bir kavşak noktasından başka bir şey değildi. Volkhov Nehri üzerinde bulunan Novgorod Prensliği, Ruslar'ın yönetimine girdiğinden beri şehir Avrupa ile güçlü ticari bağlar kurmuştu. Öyle ki Hansa Birliği, Baltık ticaret kentlerinin en doğudaki bölgesi haline gelmişti. Bu süreçte kasaba tüccarlarının politika yaptığı cumhuriyetçi bir sivil toplum örgütü ve bir belediye meclisiyle (veçhe) önemli kararlar almak için oluşturulmuştu. Rusya yönetiminin en temel hedefleri arasında; orduyu yeniden düzenlemek ve bir donanma oluşturmaktı ama Rus ekonomisi üreticilerinin %90'nı köylü ve %50'si serf olmakla beraber kırsal temelli bir zirai ekonomiye sahiplerdi. XVIII. yüzyıl boyunca kasabada oturan kayıtlı nüfus oranı tüccar ve sanatkâr oranı %4'ü geçmiyordu. Şehirli nüfusun gelirlerinin arttığı sınıf; köylü tacirler, yabancı merkantlar ve askeri personellerdi. Schwartzwald, ***The Rise Of The Nation-State in Europe,*** s. 67-68; Lindsay Hughes, "Russia", ed., Peter H. Wison***, A Companion to Eighteenth Century Europe,*** Blackwell Publishing, 2008, s. 232.

dayanıyordu. Din, dil, adet ve pek çok açıdan Orta Avrupa'nın Orta Çağ kültürünü anımsatıyordu. Tarihsel ve kültürel olarak Avrupa'dan soyutlanmıştı. Moskova, Rönesans ve Reform hareketlerinin etkisine maruz kalmamıştı. Erken modern çağın denizcilik keşiflerinde ya da bilimsel devrimlerinde de yer almamıştı. Avrupa ölçüsünde büyük şehirleri olmadığı gibi sanatta koruyuculuk yapacak prensleri, piskoposlara ait sarayları, gerçek kasabalısı veya orta sınıfı, manastır akademileri haricinde üniversite ya da devlet okulları yoktu.[205]

Petro, Moskova'nın başına bela olan *"Streltsiler"*den[206] kurtulmadığı takdirde gerçekleştirmek istediği reform hareketlerine sürekli engel oluşturacaklardı. I. Petro'nun Rus Devleti'nin kitlesel olarak yeniden örgütlenmesinin ve Avrupa devlet sistemi içerisinde yer alacak yeni bir devlet yapılanmasına ihtiyacı olduğunun farkındaydı. Petro, Rus *"ethos"*unun şekil ve sembollerini, ritüel ve jestlerini belirleyen, toplumun iç hayatını düzenleyen ortak davranışları değiştirmek istiyordu. Çar kendini sanat, mimarlık ve bilim dünyasına sokmak için her fırsatı değerlendiriyordu.[207] Petro, modern diplomasi ile birlikte erken modern Avrupa'nın

[205] Orlando Figes, ***Nataşa'nın Dansı: Rusya'nın Kültürel Tarihi***, Çev. Figen Dereli, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Ekim, 2018, s. 40-41.

[206] 1682'de genç Çar Fedor ölüm döşeğindeyken Griboyedov Alay Albayı Seymon, Griboyedov askerlerinin maaşlarını alıkoyduğu ve Moskova dışında inşa ettirdiği evinde Paskalya haftasında kendilerini çalıştırmakla suçlamışlardı. Bu durum daha sonra *"Strelsi İsyanı"* olarak patlak verecekti. On yedi alay, albaylarını hilekârlık ve kötü muamele ile suçlayıp cezalandırılmalarını istemişti. Rusya'nın en eski ailelerinden birçok boyar; Dolgorukiler, Repninler, Romodanovskiler, Şeremetevler, Şeinler, Kurakinler ve Urusovlar, Petro ve annesinin arkasında yer almışlardı. Ancak hiçbiri Streltsileri nasıl yatıştıracaklarını bilememekteydi. Askerlerin gazabını teskin etmek için çırpınan Naibe Natalya sonunda albaylarını feda etmek zorunda kalmıştı. Bu durum Petro'nun hayatında çok önemli bir yer işgal etmişti. Hakeza Petro'nun Moskova'dan nefretinin çarpıcı bir benzeri XIV. Louis'in Paris'ten tiksintisinde bulunabilir. XIV. Louis on yaşındayken *"Fronde İsyanı"* (1648) patlak vermişti. İsyanı bastırmak için ordular teşkil edilmiş ve bunlarda krala karşı cephe almışlardı. Bu isyan Fransız soyluları başlatarak krala meydan okumuşlardı. Fırtına'nın en yüksek noktasında çocuk kral, annesi ile birlikte, Parisli bir güruh tarafından kuşatılmış, gece vakti öfkeli haykırışlar ve kulaklarında mermi vızıltılarıyla Paris'ten kaçırılmış ve götürüldüğü Saint Germain'de bir saman yığınının üstünde geceyi geçirmişti. Louis'in biyografisini yazanlar bu olayın onun üzerindeki kalıcı bir etki bıraktığını yazmışlardı. Bilahare Paris'ten yüz çevirmiş ve nadiren şehre ayak basmıştır. Tam da Petro'nun Moskova'dan uzaklaştığı ve yeni başkentini Neva'da kurduğu gibi, Versailles'ı inşa ettirmiş ve azametli şato Fransa'nın sembolü olmuştu. Fakat Petro'nun çektikleri daha acı olduğundan tepkisi de daha kapsamlıydı. Louis, ülkeyi Paris dışından idare edebileceği bir saray kurmuşken, Petro uzak bir yerde tamamen ayrı bir şehir yaptırmıştı. Massie, ***Büyük Petro***, s. 46-62.

[207] Eski Rus sarayları cinsiyetçi bir biçimde ayrılmıştı. Batılılar'da gördüğü şey Asya geleneğinde ve uygulamalarından farklı bir şeydi. Kadınlar Batı'daki kadınlarla muadil olmak için onları taklit etmek zorundaydı, toplumdan uzaklaşmış bir halde yaşamayı bırakmalı ve erkeklerle sosyalleşmelilerdi. Petro'nun başarıları kadınların sosyal hayata açılmalarına bir yol açmıştı. Petro, kadınlar için yaptıklarıyla da yetinmeyerek, soylularına nerede yaşayacaklarını, evlerini nasıl inşa edeceklerini, şehir içinde nasıl dolaşacaklarını, ne kadar hizmetçilerinin olacağını, balolarda nasıl yemek yiyeceklerini, nasıl giyinip saçlarını nasıl kestireceklerini, sarayda kendilerini nasıl taşıyacaklarını ve kibar bir

bürokratik devrimini Rusya'da gerçekleştirmişti.[208] Rus ordusunu ve alarm veren deniz gücünü yenilemek ve donanımlı hale getirmek için reformlar yapıyordu. Rusya ilk kez Osmanlı'nın elinden Azak'ı (1697) alarak kendi askeri gücünü, Osmanlı nezdinde sınamıştı. Bu sınama gerekli olan savaş ekonomisinin temel argümanı olan üretim ve maden metalürjisini devlet tekelindeki girişimciliğini zorunlu kılmıştı. Ayrıca devlet monopollerini azaltmak, korsanlığa teşvik etmek, Rus ticaretini korumak için koruyucu gümrük vergisi koymak, maksimum gelir elde etmek, askere alımlar, şehir reformları, senato oluşumu, rasyonalize edilmiş hükümet kurumları, meslek oluşumları, baş vergisi *"polltax"* (ilk kez 1724 yılında toplandı), kilise kurumunun oluşturulması ve gelirleri kamulaştırılması (1700-1701'de) gibi reformları uygulamaya sokmuştu.[209] Petro, hayal ettiği bürokratik devlet anlayışını yönetim sistemine adapte etmede kısmi olarak başarısız olsa da askeri ve kültürel anlamada büyük bir sıçrama gerçekleştirmişti.

Petro ilerleyişinin önündeki iki büyük engelden biri olan Osmanlı'ya karşı Viyana Kuşatması (1683) sürecinde 1687 tarihinde dâhil olarak Kutsal Liga'nın bir parçası olmuştu. Bu mücadelesinde pasif bir görüntü çizmesine karşı Osmanlı'nın Karadeniz'e açılan Azak Kalesi'ni (1697) ele geçirmişti.[210] Osmanlı'nın önemli ikmal noktalarından biri olan Azak Kalesi, Don Nehri'nin Azak Deniz'ine döküldüğü noktadaydı. Öte yandan Osmanlı'nın Habsburglar'ın barış müzakerelerini

toplumda nasıl sohbet edeceklerini öğrenmeye zorlamıştı. Baskı altındaki şehirde hiçbir şey şansa bırakılmamıştı. Petro'nun yaratmış olduğu kültürel atılım, günümüzün Rus büyük kültürel şahsiyetlerini ortaya çıkmasındaki önemli bir etkendi; Karamazin, Puşkin, Glinka, Gogol, Tolstoy, Turgenyev, Dostoyevski, Çehov, Repin, Çaykovski, Rimski-Korsakov, Diyagilev, Stravinski, Prokofyev, Şostakoviç, Chagall, Kadinski, Mandelstam, Ahmatova, Nabokov, Pasternak, Meyerhold ve Eisenstein gibi sanatçılar sadece Rus değil aynı zamanda Avrupalıydılar, bu iki kimlik iç içe girmişti ve karşılıklı bağımlılıkları vardı. Hughes, "Russia", s. 228; Orlando Figes, ***Nataşa'nın Dansı***, s. 28-42. Petro'nun hükümdarlığının erken dönemlerinde ve sonrasında kurulan özel okullar, onun vizyonunu gösteren örneklerdir; *"The Moscov School of Mathematics and Navigation", "The St. Petersburg Naval Academy"* 1714'te *"Arithmetic School",* 1725'te *"The Russian Academy of Science"*, ikincil öneme sahip bir diğer okul 1687'de *"The Moscow Academy"*, 1755'te Moskova'da ilk üniversite ve 1757'de St. Petersburg'da "*The Emperial Academy of Fine Arts"* kurulmuştu. Hughes, "Russia", s. 234. Jan Henning, ***Russia and Courtly Europe: Ritual and the Culture of Diplomacy, 1648-1725,*** Cambridge University Press, United Kingdoom, 2016, s. 190-191.

[208] Cracraft, ***The Revolution of Peter The Great,*** s. 58.

[209] Hughes, "Russia", s. 228.

[210] Viyana Kuşatması sürecinde Avrupa başkentlerinden yürüttüğü diplomatik görüşmelerde müzakere edilen başlıca konulardan biri Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulacak ittifakları yenilemek ve güçlendirmekti. Petro, 1697'de Azak Kalesi'nin alarak Kerç Boğazı'nı savaş filosuyla aşarak Karadeniz'e egemen olmayı düşünüyordu. Bunu gerçekleştirmek için sadece teknoloji ve eğitimli insan gücü yeterli olmamakla beraber güvenilir müttefiklere de sahip olmak gerekiyordu. Massie, ***Büyük Petro***, s.188.

başlatmasına gönülsüz olan Venedik ve Rusya, kazanımlarının az olduğunu ama Osmanlı'ya karşı tek başına mücadele de yetersiz kalacaklarını bildiklerinden Karlofça sürecine dâhil olmuşlardı. Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan İstanbul Antlaşması (1700) ile Azak'ı ve mansıp olarak da Moskof Prensi yerine *"çar"*[211] unvanını ve Babıâli'de bir elçilik bulundurma hakkını elde etmişti. Rusya, Osmanlı ile olan diplomatik ilişkilerinde 1700'e kadar güçlü politik bir figür olmayı beceremişti. Fakat Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan İstanbul Antlaşması (1700) ile Pyotr Aleksiyeviç Tolstoy, Rusya'nın Babıâli'deki ilk büyükelçisi olmuştu.[212]

Rusya'nın geleneksel düşmanlarından olan Osmanlı İmparatorluğu, Kırım Hanlığı ve İsveç İmparatorluğu, onun gelişimini engelleyen yapılardı. Bu yapıları ya zayıflatması ya da ortadan kaldırması gerekiyordu. Osmanlı ile olan hesabını belirli bir süreliğine askıya alan Rusya, askeri reformlarla yeniden dizayn ettiği ordusunu, Osmanlı'ya karşı giriştiği savaşta test ettikten sonra ordusunu revize ederek hedefini Kuzeybatı Avrupa yönüne çevirmişti. Petro'nun, Ladoga Gölü ve Baltık Denizi arasında inşa ettiği ve *"Kuzeyin Venedik'i"* olarak bilinen Petersburg'da bir donanma ve tersane şehri kurmuştu.[213] Bunun yanı sıra Petro, geleneksel düşmanı İsveç'i, Baltık Denizi'nden ekarte etmek için Rusya öncülüğünde Danimarka ve Lehistan koalisyon gücü oluşturarak İsveç İmparatorluğu'nu parçalamayı planlamıştı. Mevcut konjonktürün uygunluğu her şeyi kendileri için savaşa hazır hale getirmişti. Kıta

---

[211] Çar unvanını Petro'nun Avrupalı mevkidaşları kullanmakta çekingenlik gösterecekleri gibi diplomatik yazışmalarda kabul edilirken protokolde gerekli ihtimam gösterilmiyordu. Özellikle Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu, Hristiyan âleminin imparatorluk unvanını yeni gelişmekte olan bir devletle paylaşmayacağı aşikârdı. Bu konuyu ileriki bölümlerde tartışmaya açtığımızdan burada tekrar etmeyerek sadece Osmanlı açısından bunun diplomatik bir kabul olduğunu ve protokol ve teşrifat kurallarının diğer *"düvel-i nasara"ya* karşı nasıl uygulanıyorsa aynen tatbik edildiğini söyleyebiliriz. Dimitri Kantemir, ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi***, Çev. Özdemir Çobanoğlu, C. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s. 249.

[212] On Üçüncü Madde: *"İktizâ'iden umûru görmek içün Çar-ı müşârün-ileyhin Kapu kethudâsı, Der-i devlet-medârımda meks itmek iktizâ itdikde, kendüsü ve tercemânları sâir Devlet-i Aliyyem dostlarının kapu kethudâları ri'âyet olundukları inâmât ü mu'âfiyyet ile riâyet olunup, esnâ-i sulhda kâğıdlar ile gelüp-giden âdemlerine yol emirleri virilüp, vech-i Ahsen üzere mu'avenet oluna."* Mehmed Paşa, ***Zübde-i Vekayiât***, (vrk. 381b) s.698; BOA, DVNSMHM.d. nr. 6, s. 180-181; İlber Ortaylı, "XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri", ***Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992) Sempozyum Bildirileri***, TTK, Ankara, 1999, s. 146;

[213] Petersburg 1700'lerin başlarında yeni bir liman şehri olarak tanımlanırken aynı zamanda bir tersane görevi görmeye de başlamıştı. Petersburg, kuzeye açılan bir pencere olmuştu. Petro şehri düzenlerken kendi polisi ve kamu görevlilerine sahip bir kent olması arzusuyla inşa etmişti. Petro'nun asıl amacı seyahatlerde bulunduğu Avrupa'nın başkentlerini Petersburg'a taklit ettirerek yeni Venedik, yeni Amsterdam ve yeni Paris olarak anılması için şehri dizayn ve dekore ettirmişti. Hughes, "Russia", s. 224.

Avrupası'nda Fransa, Avusturya, İngiltere, Hollanda, Prusya ve diğer elektör ve dukalıkların dâhil olduğu İspanya Veraset Savaşları'nıda (1701-1714) fırsat bilmişti. Böylece Büyük Kuzey Savaşları (1700-1721) olarak bilinen savaşlar serisini başlatmıştı.

İşte bu noktada Osmanlı İmparatorluğu, Kıta Avrupası'nın doğu kısmında yaşanan olayları ve Avrupa'nın Atlantik kısmında cereyan eden havadisleri yakından takip etmekteydi. Kuzey Savaşları'nın, Osmanlı'yı ilgilendiren tarafı yükselmekte olan Rus gücünün kendi sınırları tehdit etmeye başlamış olmasıydı. Petro'nun XII. Charles'a karşı ilk mağlubiyetini Narva'da (1704) alırken; Lehistan ise Litvanya üzerinden Livonya (Estonya) ve Letonya'ya saldırılar düzenleyerek İsveç'i zayıflatma girişimi başarısız olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'da süre giden veraset savaşlarını fırsata çevirmek için Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa, bunu değerlendirmek istediyse de devleti yeni bir savaşa sürükleyememişti.[214] Babıâli için Büyük Kuzey Savaşları'nın önemi zayıflayan Leh Krallığı'nın Doğu Avrupa denkleminde oynadığı kritik roldü. İsveç Kralı XII. Charles, Leh Kralı II. August'u, cezalandırmak ve tacından etmek için açtığı seferde II. August, Saksonya Elektörlüğü'ne kaçmıştı. XII. Charles'ın elektörlüğü kuşatması sonucunda August, tacından feragat ettiğini Altranstadt Antlaşması'nı (1706) imzalayarak ilan etmişti. XII. Charles, Leh asillerinden olan Stanislaw Lezcsinki'yi Leh Kralı olarak (1706-1709) tahta oturtmuştu.[215]

---

[214] Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 246.

[215] **Rikab-ı humâyûn şehriyariye Leh Kralı Stanislavus tarafından gelen namenin tercümesidir**: *"Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye ile atik ve cedid haşmetlu Leh kralları ve cümle cumhurunun mabeyninde cari olan muhabbet ve ittihada layık olduğu üzere tarafı şehriyarilerine ilam olunan oldurki, Sakso Dukası ve Herseği haşmetlu Agustus iki sene tekaddüm Leh Krallığı'ndan defi ve refi ve bizim krallığa ihtiyar-i intihab-ile nasibimizden sonra ahali ve vilayet beyninde bazı ihtilal zuhuru ile mumaileyh Hersek Agustus müşevveş olan memleketliye izlal ve kenduye krallığa ibka içün bezm-ü vilayetmizin üzerine bihesab Mosko ve Kazak ve Kalmuk askerlerini davet ve tahrik itmekde …"*BOA, A. DVNSNMH. d. nr. 6/86, s. 160-161. Stanislaw'ın İsveç Kralı Charles ile birlikte August'un üzerine sefer düzenlemesi ve August'un krallık tacından vazgeçirdiğini ama Rusya'dan yardım isteyip ülkede karışıklık çıkarmaya çalıştığını söylemiş ve II. August ile imzaladıkları temessükleri Sefir Gorski ile yollayarak, kendisine itimat etmelerini, krallığını kabul etmelerini ve Karlofça Antlaşması'nın hala geçerli olduğunu ifade etmişti. Hakeza Babıâli tarafından, Çorlulu Ali Paşa, Özi Valisi Bender Muhafızı Çerkez Yusuf Paşa'ya XII. Charles'ın Leh Kralı II. August'u tahtan indirerek yerine Stanislaw'ı geçirmesi ve kazandığı başarılardan ötürü tebrik etmek amacıyla bir elçinin gönderilmesini ve dostluğun tesis edilmesini bildirmişti. Yusuf Paşa murahhas olarak Mehmed Efendi'yi namelerle Torn Şehri'ne göndermişti. Burada XII. Charles'ın huzuruna çıkan Mehmet Efendi, yaptığı görüşmede Charles'ın Babıâli'nin kendisine yardım edip etmeyeceğini sorduğunda; Mehmed Efendi, mesafenin uzaklığından dem vurarak bunun zor olduğunu söyleyince; Charles, Kamaniçe'ye varmam halinde yardım eder mi siniz? diye sorduğunda bunun değerlendirilebileceği cevabını vermişti. Charles, Osmanlı ile dostluk

Yaşanan bu gelişmeler Petro'yu Narva'da aldığı yenilgiden hemen sonra toparlanmaya ve yeniden saldırı pozisyonuna geçirmeye zorlamıştı. 1709 tarihi denk geldiğinde çanlar, Charles için çalmaya başlamıştı. Charles, gençliğinin vermiş olduğu mağrurlukla topraklarından uzakta herhangi bir lojistik destekten mahrum bir şekilde, Ukrayna steplerinde Petro'yu takibe alarak savaşa zorlamaktaydı. Ayrıca Charles, Petro'yu zayıf kılmak amacıyla Kazak Hetmanı İvan Mezapa'yı ve Zaporojyan Kazaklarını yanına çekmişti. Ama bütün Kazakları[216] birliğine dâhil edememişti. Charles, Poltova Savaşı öncesinde Kırım Hanı Devlet Giray gerçekleştirdiği yazışmalarda hanın ona yardıma gideceğini söylemesine karşı, Çorlulu Ali Paşa buna izin vermemişti. Charles, kendi kibrinin esiri olarak sayıca kendisinden üstün olan Petro'nun ordusunu küçümsemiş ve disiplinsiz olarak niteleyip yenebileceğini varsaymıştı. Ve Charles, Poltova'da (1709) Petro'ya karşı ağır bir yenilgi almıştı.

yapmak için öne sürdüğü beş şart içerisinde önemli olanı: "*Devlet-i Aliyye'nin dostuna dost, düşmanına düşman olmak, İstanbul'da elçi bulundurmak, Leh Kralı Stanislaw'ı destekleyerek Leh'den Moskof'u ve II. August'u kovmak"* olarak ifade etmişti. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi,*** C. V, TTK, 6. Baskı, Ankara, (t.y.), s. 59.

[216] Kazaklar'ın belirgin olarak göründüğü adlarından söz ettirdikleri ve menşei hakkında birçok tartışma yapıldığı gibi pek çok tez de öne sürülmüştür. Bölge olarak Kuzey Karadeniz, Ukrayna ve Kafkasya bölgelerinde ikamet eden farklı adlarla anılan ve dağınık gözüken ama muayyen zaman içinde birlik olma yolunda, toplu isyan başlatan topluluklar olarak yaşadıkları coğrafya içerisinde en çok Lehistan ile mücadele içerisinde olmuşlardı. 1637 ve 1648 tarihlerinde Kazaklar, Lehlilere karşı belirli aralıkla cereyan eden isyan hareketi, bağımsızlık yolunda yürütülen bir sürecin parçası olmuştu. 1638 ve 1648 tarihleri arasında baş gösteren isyanlar başarılı olmamıştı. Lehistan tarafından kontrol altına alınan iki büyük Kazak grubu olan Kayıtlı Kazakları ile Zaporog Kazakları'nı tabiiyeti altına almışlardı. Kazaklar'ın çoğu zaman Moskoflar'a ve Osmanlı'ya karşı yardımcı kuvvetler olarak kullanmışlardı. Kazaklar süreç içerisinde Lehistan ve Osmanlı arasında sorun oluşturacaktı. İlerleyen zaman içerisinde Kazak gruplarının bazıları Osmanlı'nın yanında yer alırken bazıları Leh ve Moskof'un yanında yer almıştı. Ama Kazaklar Osmanlı, Avusturya, Rusya ve Lehistan arasında yer alan nüfuz bölgesiydi. Lehliler'in XVIII. yüzyılın ilk yarısında pasifize olmalarıyla Ukrayna tarafında yer alan Kazaklar, Rus emperyal zümreleri içerisinde önemli bir yer alarak Doğu Avrupa blokunda Kırım'a karşı, alternatif serhad garnizonlarına dönüşecekti. Kelime kökeni olarak *"Ukrayna"* sınır hattı serhad kelimelerine karşılık gelmesi, bu durumu doğrular niteliktedir. XVIII. yüzyılda Doğu Avrupa'yı domine eden bir güç olan Rus yayılmacılığı bölgede baskın güç olarak, Ortodoks Kazak nüfusunu dini aidiyet ve tabiiyeti esas alarak, Ukrayna içerisinde yerleşik bir statü ve kimlik oluşumunda katkı sağlayacaktı. Yücel Öztürk, ***Özü'den Tuna'ya Kazaklar 1***, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Aralık 2004, s. 424-434; Kazaklar'ın kökenine dair eski bir görüşü dile getiren General Christopher Hermann V. Manstein tartışma içeren şu ifadelere yer vermiştir: Kazaklar hakkında bilgi verirken Kazaklar'ın kutuplardan (İskandinavları) geldiğini söyleyerek, Ruslarla aynı ırktan olduğunu ve Ortodoks inancına sahip olmalarıyla benzeşim kurmuştu. General Christopher Hermann V. Manstein, ***Contemporary Memoirs of Russia: From the Year 1727 to 1744,*** First Edited in English By David Hume and Now Re-Edited, Compared With The Original French, And Illustrated\With Brief Notes, By A Hertfordshire Incumbent, Longman, Brown, Green, And Longmans, London,1856; s. 17-20; Ayrıca bkz: Avigdor Levy, "The Contribution of Zaporozhian Cossacks to Ottoman Military Reform: Documents and Notes", *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. 6, No. 3, September 1982.

Devlet Giray, İsveç Kralı'nın yardımına gitmiş olması durumunda, Petro'yu yenmeleri mümkün gözükmekteydi. Osmanlı Devleti'nin barışçı yaklaşımı Doğu Avrupa'da devlet diplomasisinin dumura uğramasına ve Petro'nun bölgenin güçlü devlet rolünü oynamasında büyük katkı sağlamıştı.[217] Poltova'nın kaybedilmesinden sonra Charles, İvan Mazepa ile birlikte Osmanlı sınır topraklarında bulunan Bender'e ve Zaporojyan Kazakları ise Kırım'a sığınmıştı.[218] Charles'ın en büyük yanılgılarından biri Narva'da (1704) mağlup ettiği, Petro'nun hala aynı kuvvete sahip olduğunu düşünmesi idi. Daha önceki yapılan savaşta sayıca Petro'dan az olmasına karşın, Petro'yu mağlup etmeyi becerebilmişti. Ama Petro gücünü toparlayarak ordusunun modernleştirme yönünde büyük çaba sarf ederek geliştirmişti.

Osmanlı Devleti'nin bürokratik aklının felçli olduğu bir dönemde sadrazamlığa gelen kişilerin niteliksizliği, sultanın manipülasyona açık olması ve imparatorluğun yaklaşan tehlikeyi görmemekte direnmesinin sonuçlarıydı. Osmanlı, Doğu Avrupa'nın güç mücadelesinde pivot rolünü baştan Rusya'ya kaptırmıştı. Sultanın, Kırım hanına emir yollayarak herhangi Rus mücadelesine dâhil olmaması ve sulhu bozacak bir girişimin içinde yer almaması noktasında tembih edilmesi, Charles'ın Poltova sonrası Kırım'a değil de Bender'e avdet etmesi, hana gösterdiği bir tepkinin bir sonucu olarak algılanmıştı.[219] Poltova Savaşı'nın Osmanlı açısından ehemmiyeti önemliydi, çünkü

---

[217] Hammer, ***Büyük Osmanlı Tarihi,*** C. XIII, s. 130-131; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 250.

[218] BOA, İE. HR. nr. 17/1577.

[219] *"Moskov çarı, nehr-i Turla müncemid oldukda İsveç kralı üzerine ale'l-gafle biraz asker gönderüp istîsal etmek fikr-i fâsidinde olduğun bazı câsûslar haber verüp ve fi'l-hakîka Moskov çarı olan laîn gayet mağrûr u hodbîn olmak hasebiyle sulh u salâha mugayir hareketden çokluk ictinab etmeyeceği, bundan akdem İsveçlü mağlûb olup nefslerini tahlîs için Devlet-i Aliyye tarafına ilticâ kasdıyla hudûd-ı memâlik-i mahrûsaya dâhil olduğunda, hilâf-ı ahidnâme-i hümâyûn hudûdundan kırk sekiz sâ'at içerü girüp Aksu kenârında İsveçlü ile ceng ü harbe cesâret etdiğinden istidlâl olunmağla câsûsların haber verdiği üzre vakt-i incimâdda tahrîk-i râyet-i fesâd etmesi mukarrerdir. ... İsveç kralı Bender kurbunda ...bir gün bağteten memleketine on beş yirmi güne değin kalkup gitmek âvâzesiyle iki bin kadar İsveç askerini Boğdan nevâhîsinden Peçova nâm mahalle göndermek murâd etmeğin, "her çend ki Babadağı Muhâfızı Yusuf Paşa sizin halkınız tek durmazlar, düşmeniniz gördükde bî-karâr olup ahz-ı intikam sevdâsında olurlar, bizim ise sizin düşmenleriniz ile sulhümüz vardır, böyle iken bizim toprağımızda sizin askerinizin anlar ile hudumet edüp ceng etmeleri yolunda değildir. Ve hem bize askerinizi ol mahalde görüp gözetmek müşkildir, belki bir âfet erişe. Bu sevdâdan ferâgat edüp askerinizi yanınızdan ayırmanız" dedükde kral ... Boğdanlu'nun Moskov tâifesiyle ittihâdları olduğundan ruhsat ve tahrîkle ol etrâfa karîb mahallerde bulunan Moskov askeri Çernavuc kasabasında olan İsveçlüleri ale'l-gafle basup helâk ve mâlların garet ü istihlâk eylediler"* Mehmed Efendi, Âsım Efendi,***Târîh-i Râşid ve Zeyli,*** C. II., s. 823-824; Bu konu hakkında bkz: Ahmet Refik, ***Memâlik'i Osmaniye'de Demirbaş Şarl***, Yayına Hazırlayan: Bülent Arı, Yeditepe Yayınevi, 2010; Kurat, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı,*** Akdes Nimet Kurat, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kaldığı Zamana Ait Metinler ve Vesikalar (Ekler-I)***, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, 1943.

Leh siyasetinde Rus nüfuzunun yer etmesine neden olan olayların başında gelmekteydi. Poltova sonrası tacını tekrar takan II. August, Petro'nun aile üyelerinin Lehistan devlet idarelerinde yer almasını sağlamakla kalmamış aynı zamanda topraklarını kendi fiefiymiş gibi kullanmasına izin vermişti. Bunun yanında Lehistan topraklarının bulunduğu güney kısmında olan bölgelerde, Ruslar'ın Leh sınırlarına tecavüz hareketleri, Lehistan'ın Osmanlı için problem olmaya başladığı sürecin sadece ufak bir parçasıydı.

Petro'nun Poltova'daki başarısı ile Ukrayna'daki Kazaklar'ın Rus egemenliğine tabii olmalarını ve birleşimini yakın kılmıştı. Ama durumu tersine çevirmek isteyen Charles ve Giray Han, Babıâli'de teşebbüslerde bulunmaya başlamışlardı. Bir diğer girişimci ise müteveffa İvan Mazepa'nın ardılı Philip Orlik'in arzulanan İsveç-Kazak-Tatar ve Osmanlı koalisyonu oluşturmak için teşebbüslerde bulunmaya başlamasıydı.[220] Böyle bir koalisyonun oluşması için XII. Charles ve Kırım Hanı Babıâli'ye baskı yapıyorlardı. Babıâli, mevcut durumu göz önüne alınarak stratejini, Avrupa hattında cereyan eden olaylar bazında değerlendirmeye almıştı. Avrupa güçlerinin İsveç'e sempatiyle bakmadığı bilinen bir gerçek olduğundan, mağlubiyetine sevindiklerini söyleyebiliriz. Ama Osmanlı açısından asıl sorun, müttefik güçlere karşı birçok cephede verilen mücadelenin zorluğuydu. Babıâli'nin Rusya'ya savaş açmaya niyetlendiği zaman olası bir Romanov-Habsburg ittifakını elimine etmek için Babıâli, elçi olarak Viyana'ya Seyfullah Ağa'yı (1711 Ocak) göndermişti.[221] Bâbıâli, Rusya ile girişeceği savaşta güçlü komşusunu diplomatik manada hazırlamayı ve saf dışı bırakmaya çalışıyordu. Osmanlı dış politikasında önemli bir değişikliğinin de ilk göstergelerindendi.

---

[220] McNeill, ***Avrupa'nın Bozkır Sınırları***, s. 168-169.

[221] **Âmeden-i mektûb ez-taraf-ı Nemçe ba'de Elçi-i meb'ûs Seyfullah Ağa: "***Bundan akdem Moskov keferesi üzerine sefer-i hümâyûn vukû'u tahmîn ve Vezîria'zam-ı sâbık Teberdâr Mehmed Paşa serdâr-ı Ekrem nasb ü tayîn olundukdan sonra, ilâm-ı hâl içün Seyfullah Ağa yediyle taraf-ı Âsafânelerinden Nemçe başvekîline mektûb tahrîr ü irsâl olunmuşidi. Hâlâ başvekîlinden Moskov ile vukû bulan sulhü istihsân etdüklerini mutazammın mektûb ile ricat eyledi."* Mehmed Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid ve Zeyli,*** C. II., s. 866. *"Kıdvetü'l-ümerâ'i'l-milleti'l-mesîhiyye umdetü küberâ'i't-tâ'ifeti'l-îseviyye Roma İmparatorunun bâşvekîli olan muhabbetlü meveddetlü dostumuz Prens Ocinus de Savivya (Öjen de Savua) hutimet avâkıbehu bil-hayr ... Devlet-i Aliyye ile Moskov çarı beyninde sulh vâki' olmağla evvel zamandan berü sulh u salâh şerâîti taraf-ı bâhr'ül-şeref-i şehriyârinden aled-devâm olunub çar-ı müşârünileyh cânibinden dahî dostluk şerâîtini ri'âyetde muvâfakat lâzım iken fesâd niyetinden nâşî şurût-ı musâlahaya mugâyir ü hıyânet u a'dâvete da'ir etvâr-ı nâ-hemvâre şûru' idüb ...",* BOA, A.DVNS.NHM.d, nr. 6, s. 206; BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 120, s. 273; BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 121, s. 254; BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 125, s. 106.

Avusturya'nın Kıta Avrupası'nın dâhil olduğu İspanya Veraset Savaşları'na gömülmüş olması her ne kadar muhtemel bir Rus-Avusturya ittifakının oluşmasını zayıf kılsa da tedbiri elden bırakmamak gerekiyordu. Çünkü Habsburg kuvvetleri, Osmanlı'ya karşı Viyana Kuşatması'nda ve Dokuz Yıl Savaşları'nda (1688-1697) Fransa'ya karşı iki cephede savaş vermişti. Habsburg kuvvetlerinin iki cephede savaşabilecek askeri personel ve donanıma sahip olması dikkate alınmıştı. Habsburglar açısından böyle bir ittifakın ihtimali I. Joseph'in (1710) ölmesi ile zora girdiğini söyleyebiliriz. Yanı sıra İspanya taht namzeti olan Arşidük Charles'ın mütevveffa ağabeyi I. Joseph'in yerine Kutsal Roma Cermen İmparatorluk tacını takmıştı. Böylece Charles İspanya Krallığı'nın elde edilmesinin zorlaştığını kavradığından, İspanya tahtından ziyade elde ettiği kazanımları koruması gerekiyordu. VI. Charles, Osmanlı cenahından kendisine açılacak bir savaşın yıkıcı bir etkisi olmasının yanında Lehistan'a karşı yapılacak seferinde bir o kadar yıkıcı ve olumsuz etkilerini hesap etmişti. Babıâli'deki Avusturya Kapıkethüdası Talman ise Viyana'ya yolladığı raporunda (20 Aralık 1710), İstanbul'un Karlofça sulhunun devam etmesini ve dostluğun sürdürülmesi için elçi göndereceğini bildirmişti. Bunun yanı sıra Fransız ve İsveç elçilerinin Osmanlı'yı Avusturya üzerine bir sefer düzenlenmesi için manipüle ettiklerini ve sadrazamın zayıf karakterli bir kişiliğe sahip olmasından dolayı böylesi bir harekâtın olabileceğini belirtmişti. Oysa Akdes N. Kurat'ın ifade ettiği gibi; Fransa'nın olası bir Viyana seferini can simidi olarak görmesi mümkünken, İsveç'in böyle bir isteğinin olması şaşılacak bir şey olduğunu, bilakis söylenenin aksine İsveç'in Rusya üzerine bir sefer düzenlenmesi talebinin reelpolitikte daha mantıksal bir düzlemde oturduğunu ve Talman'ın raporundaki tutarsızlıkları göstermişti.[222]

Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya'yı savaş denkleminden çıkarmak için Habsburglar'ın, Lehistan hassasiyetini dikkate alarak ve de Rakozcy'nin 1711'deki sığınma talebini geri çevirerek tavrını göstermişti. Rusya'ya karşı yapılacak savaşta İsveç ve Fransa'nın desteklediği Lezcsinki'nin tekrardan Leh tacını alması için bir girişimi olmadığını bildirmişti.[223] Oysaki II. August'un elçisi Kiovski, Flemenk

[222] Kurat***, Prut Seferi ve Barışı,*** s. 198-199.

[223] Nemçe (Avusturya) Elçisi Talman: Osmanlı Devleti, Fransa'ya karşı olan yakınlığının Habsburglarca bilindiği ve onu bu konuda rahatlatmak için daha önce Leh tacından edilen II. August'un Poltova Savaşı sonrasından tekrar tacını geri takmasıyla August'un krallığını tanıdığını ve tacından edilen Lezcsinki'yi tanımadığı, bu elçilik ziyaretinde verilen güvencelerdendi. Ayrıca Rusya'ya ilan edilen savaşın Lehistan'da korkuya neden olduğu ve sefer harekâtının Leh üzerine olması düşüncesi,

elçisinin aracılığıyla görüştüğü Seyfullah Ağa'ya asıl endişelerinin yapılacak olan harpte olası bir mağlubiyet sonucunda, Rusya'nın daha da güçlenmesine sebep olacağı için savaşın olmamasını dile getirmişti.[224]

Öte yandan Osmanlı Devleti için İsveç ve Lehistan'ın *"raison d'être"*si Kuzey ve Doğu Avrupa hattının iki önemli bileşeni olmasıydı. Moskof Knezi'nin beklenilmeyen yükselişi bu iki dengeyi derinden sarsarak bölgede bir güç boşluğu oluşturmuştu. Osmanlı'nın Doğu Balkan uzantısı için önemli bir set görevi gören bu iki devletle her zaman bir muvazene içinde olmuştu. Oysa Moskovik yapının[225] güçlenerek Osmanlı sınırlarını tehdit etmesi ve Azak'ı elinde bulundurması, Rusya'yı Osmanlı'nın geleneksel düşman kategorisine dâhil olmasına sebep olacaktı. Osmanlı'nın iki emniyet supabı artık Rus tehdidine karşı dayanıksız ve zayıflık gösteriyordu. Poltova yenilgisi her iki devletin idarî, askerî ve iktisadî yapılarını paralize etmişti. Osmanlı'nın bu duruma müdâhil olması kaçınılmaz olmuştu, çünkü Lehistan'ın zayıf merkezi otoritesi, topraklarını savunmasız bırakırken, İsveç'in komşuları tarafından makaslanan toprakları, onu İskandinav sınırları içerisine hapsetmişti.[226] Petro, akıllıca hamleler yaparak İsveç'i marjinal bir güç olarak

August'u düşündürtüyordu. Savaşın XII. Charles'ın ve Fransa'nın teşvikleri ile açıldığı ve nihayetinde durumun Lehistan'a dokunacağı algısı, Lezcsinki'nin iktidarı tek başına ele geçirmesine yardım edeceği endişesi karşısında II. August, Bâbıâli'ye elçisi Perrin'i göndermişti. 1711 Martı'nda İstanbul'a gelen Perrin, kralın çar ile yaptığı ittifakın zaruretten kaynaklandığını ve Babıâli'ye karşı herhangi bir hareketin içinde bulunmayacağını temin etmekteydi. BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 6, s. 225-227; Beydilli, Erünsal, "Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs", s. 2-3.

[224] Beydilli, Erünsal, "Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs", s. 15.

[225] Rusya'nın bölge içerisinde nasıl güçlendiği ile ilgili bir bilgiyi buraya taşıyarak, konuya derinlik sağlamaya çalışacağız. 1484-1538 yılları arasında Lehistan-Litvanya İmparatorluğu, Doğu Avrupa'nın güçlü devletleri arasında yer alarak, Osmanlı'nın Boğdan'daki topraklarını tehdit ediyordu. Osmanlı'nın 1475'te Kırım'ın ilhakıyla birlikte, Osmanlı'nın Doğu Avrupa'da yeni komşular ve sınırdaşlar edinmişti. Bu devletlerden biri olan Altınordu Devleti, Kırım'ı ilhak ederek topraklarına katmak istiyordu. Bu durumda Osmanlı-Moskof iş birliği III. Vasilievich (1462-1505) arasında yakınlaşma böylece başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu, Kırım-Moskova hattını Lehistan-Altınordu blokuna karşı destekliyordu. 1502'de Kırımlı Mengli Giray, Altın Ordu Devleti'ni ortadan kaldırınca Ruslar'ın üzerindeki baskı azalmakla beraber yeni rakibi Kırım Hanlığı olacaktı. İnalcık, "Türk Rus İlişkileri 1492-1700", s. 25-31.

[226] 1711 başlarında Petro, Petersburg'un kuzey ekseninde bulunan ve tarihi bağları olduğu Vyborg ve Karelya provenslerini (şehirler) alarak Finlandiya üzerine yürümeye başlarken, güney hattında İngriya, Livonya (Estonya) ve Baltık Deniz'in iki önemli limanı olan Riga ve Reval'i alarak Baltık Denizi'nin önemli bir kısmını parsellemişti. XII. Charles'ın celay-ı vatanda (gurbette) yer ederek, Bender'i mesken edinmesi komşu devletlerin avuçlarını ovuşturarak, Petro'nun başlatmış olduğu yıkımdan pay alma yarışı başlatmıştı. 1713'te Prusya, öteden beri arzuladığı ve tarihi Tötonik bağları olduğu Kuzey Almanya Pomeranya bölgesinde olan Stettin topraklarını İsveç'ten cebren alınmasına karşı, İsveç'in Stralsund ve Wismar Limanında mavi-sarı bayrağı dalgalanmaya devam etmişti. 1716 tarihinde ise İngiltere Kralı (1714) ve Hannover Elektörü olan I. George, İsveç mülkü olan Verden'i işgali etmiş ve Danimarka işgalinde olan Bremen'i otuz bin taler karşılığında satın alarak, Weser Nehri üzerinde

kalmasını sağlayarak, Lehistan'ı kendi güdümünde özerk bir güç haline getirmişti. Petro, sağladığı başarıları kalıcı kılmak adına, Avusturya cenahında diplomatik temaslarını canlı tutmakla beraber, Avrupa'nın doğu ucunda yer alan bileşeni olmak içinde her türlü adımı atıyordu.[227]

Yanı sıra Lehistan'da yaşanan krizlerin temelinde Jagiellon Hanedanlığı'nın son bulmasından sonra Lehistan'da iktidar sorunu kronik bir hal almıştı. 1697'de Jan Sobieski'nin oğluna tanınmayan krallık hakkı, Sakson Elektörü II. August'a tevcih edilmişti. İsveç-Leh mücadelesinde tacından olan August'un Poltova Muharebesi'nden sonra Habsburg-Romanov hattının desteğiyle tahtına tekrar cülus edebilmesi için Bourbon-Wittelsbach hattının desteklediği Stanislaw'ı tahtan indirme süreci kaotik bir hale dönüşmüştü. Bunun çözümü coğrafi uzam içerisinde birçok saç ayağı olan yapıyı, bu cenderenin içerisine çekiyordu.[228] İşte bu noktada Osmanlı'nın Doğu Avrupa'daki denge siyaseti içerisindeki rolü, Lehistan olayıyla doğrudan bağlantılı bir hal almıştı. Bu durum artık Kırım'ı alakadar eden bir sorun olmaktan çıkıp, bir nüfuz sahasına dönüşmüştü. Moskof kuvvetlerinin Azak'ta inşa ettikleri donanmanın Kerç Boğazı bağlamında tasavvurlara ve Lehistan topraklarındaki tasarruflarına karşı, Rus'a müdahaleyi zorunlu kılıyordu.[229]

---

bulunan iki önemli ticari stratejik noktayı topraklarına katmıştı. Bremen'in Danlar'dan satın alınmasına karşı Danlar'ın Schlesswig-Holstein üzerindeki haklarını tanıyacağı noktasında da sözleşmişlerdi. Oldenburg Hanedanlığı'nın iki kolu olan Danimarka ve Schleswig-Holstein Dukalığı arasındaki düşmanlık sürekli bir çatışma ortamını doğuruyordu. Schleswig-Holstein Dükalığı, Danimarka'nın güney ucunda İsveç yanlısı politikalar izlemesi, uzun süredir rahatsız edici olmuştu. İsveç İmparatorluğu'nun çatırdamaları, Danimarka'yı Schlesswig-Holstein Dukalığı'nı savaş alanına çekerek topraklarını ele geçirme peşindeydi. Hakeza Danimarka, Polonya, Rusya, Prusya, İngiltere-Hannover, İsveç'in Kuzey Almanya'daki ve Baltık dominyonları üzerindeki hâkimiyete son vermek istiyordu. Derek Mckay-H.M. Scott, ***Büyük Devletlerin Yükselişi (1648-1815***), Çev. Eşref Bengi Özbilen, Dergah Yayınları, Kasım 2011, s. 108-109; ***The Military History of Charles XII.: King of Sweden,*** (Written by the express to order of his Majesty), By M. Gustavus Adlerfeld, Vol: I-III., I., Printed For J. And P. Knapton, J. Hodges, A. Millar, J. Nourse, London, 1740. s. 5; Micheal Bregnsbo, "The Scandinavian Kingdoms*",* ed., Peter H. Wilson, ***A Company to Eighteenth Century Europe,*** Blackwell Publishing, 2008, s. 278; Duffy, ***The Fortress in the Age of Vauban and Frederick the Great 1660-1789****,* s. 202; Akdes Nimet Kurat, ***Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar***, TTK, 2. Baskı, Ankara, 1987, s. 259.

[227] Petro, işgal ettiği topraklarda kalıcı olmak istediği kadar Kıta Avrupası'nın da bir parçası olmaya da çalışıyordu. Bu amaçla 1711'de oğlu Aleksey ile Wolfenbüttel Prensesi Charlotte Christina arasında bir dizi diplomatik evlilik gerçekleştirmişti. Böylece Kuzey Avrupa hanedanlıkları ile Romanovlar arasında Ortodoks-Protestan bir bağ kurmaya çalışmıştı. Hughes, "Russia", s. 238.

[228] Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 238-239.

[229] 1703 yılında III. Ahmed'in tahta cülus ettiğini bildirmek üzere Moskova'ya gönderilen elçiye güç gösterisinde bulunmak isteyen; Petro, kendisini gönderilen nameyi getiren elçiyi uzun süre kabul salonunun önünde bekletmişti. Karlofça'da kazandığı Azak'ın ona kattığı prestiji diplomatik bir güç olarak kullanmaya çalışmıştı. Özellikle Petro, elçinin Azak'taki donanma üssünü ve Varonej'deki tersaneyi görmemesi için görevliyi ikaz etmişti. Petro, Babıâli'de bulunan elçisi Tolstoy'a Osmanlı'nın genel işleyişi hakkındaki malumatları sorduğunda verilen cevaplardan en önemlilerinden bir tanesi

Poltova öncesi Osmanlı bürokrasisinin bu vaziyet karşısından âtıl kalması karşısında Kırım, daha gerçekçi stratejiler üreten ve bölgeyi okuyabilen Fransız diplomasini kendilerine daha yakın görmesi, durumu özetleyen acı bir tabloydu. Kırım Hanı Devlet Giray, Fransa'nın Doğu Avrupa bandında geliştirmiş olduğu stratejiyi, Babıâli'den daha iyi kavradığını ve bu stratejinin kendileri için en doğru plan olduğu söylemekte tereddüt etmemişti. Bu strateji geniş spektrumda kuzey-güney (İsveç-Kırım) boylamında işleyen diplomasi mekiğini devreye sokmuştu. Fransa'nın İspanya Veraset Savaşları'nın başladığı süreç içerisinde stratejik partnerlerinden biri olan İsveç'i Leh satrancında kuvvetli kılmak ve Habsburg diasporasını etkisiz kılmak için bölge içerisinde edindiği stratejik partnerini devreye sokmaya çalışıyordu. XIV. Louis, payitahttaki elçileri vasıtasıyla Tatar kuvvetlerini bölge içerisinde konumlandırmaya çalışıyordu. Doğrusu şu ki, Fransa'nın Kırım stratejisi bir noktada hanın, Babıâli'yi Moskova'ya karşı provoke etme amacı taşıdığı bariz bir gerçekti, çünkü Kırım'ın bölge içerisinde yapılacak olan askeri müdahalelerde hanın görüşlerine başvurulduğu bilinmekteydi. Bu vaziyet yaklaşmakta olan savaşın artçı şoklarıydı.[230]

Diğer taraftan XII. Charles'ın Bender'de geçirdiği zaman diliminde yaralı ayağının iyileşir iyileşmez, Lehistan'a dönmeyi Krasow ve Stanislaw'ın ordularının başına geçmeyi ve Stockholm'e bildirilen yeni alayların Baltık üzerinden gelerek komutasında birleştirmeyi planlıyordu. Ama bu planların gerçekleşmesi için sağlığı ona engel olmaktaydı. Yaşadığı sağlık sorunlarına ek olarak ablası Holstein Düşesi Hedwig Sofya'nın kızamık salgınından ve Kazak Başbuğu Mazeppa'nın yanı başında ölmesi onu derinden etkilemiş ve haleti ruhiyesinde büyük tesir etmişti.[231]Ama mücadelesine kaldığı yerden devam etmesi ve yeni pozisyonuna alışması gerekiyordu. Bunun için Charles, Bender'de yayımladığı bir beyannamede Lezcsinki'nin Leh tahtı için desteklenmesi gerektiği fikrini açıkça ifade etmesine rağmen, Türk tarafının nasıl

Karadeniz havzası üzerinden İstanbul'a gelen ve oradan Memalik-i Osmaniye topraklarına dağıtımı yapılan ürünlerin hayati öneme sahip olduğunu ve bu ürünlerin İstanbul'a gelmemesi halinde şehrin iaşe noktasında büyük zorluk çekeceğini bildirmişti. Rus Kapıkethüdası Tolstoy, İstanbul'da kaldığı süre zarfında Dubrovnikli tüccar Savva ve İstanbul Katolik Başpiskoposu Galano'dan istihbari bilgiler alıyordu. Bu bilgiler çerçevesinde Petro, Azak'ta yapımı devam eden savaş filosunun gelecekte Karadeniz ve Balkan hâkimiyetinin sağlanması halinde İstanbul ve Karadeniz hattındaki nevalenin geçiş bağlantısını kesmeyi planlıyordu. Massie, ***Büyük Petro***, s. 653; ***Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu***, s. XLVII-XLVIII; Kurat, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı***, s. 53.

[230] Kurat***, Prut Seferi ve Barışı***, s.179-180.

[231] Massie, ***Büyük Petro***, s. 656.

bir tepki vereceği belli değildi, çünkü Lehistan üzerine muhtemel bir harekât izlenime kapılmamıştı.

Poltova yenilgisinden sonra Lezcsinki, İsveç ve Leh askerlerinden teşkil edilmiş bir ordu ile birlikte İsveç'in Pomeranya topraklarındaki Stralsund'a yönelerek karargâh kurmuştu. Charles, bu ordunun Osmanlı-İsveç müttefikliğine hizmet etmesi için çaba sarfetmesine rağmen, Petro'nun Leh Kralı II. August ile yapmış olduğu antlaşma gereği bu ordunun hiçbir şekilde güneye inmesine müsaade edilmemişti. Hatta Osmanlı ile yapılacak mücadelede kendisine destek vermesi için ahitleşmişti. II. August, Petro'ya minnet borcu olmasına karşı, krallığı yeni bir savaşın eşiğine getirmeye hiç niyeti yoktu. Osmanlı İmparatorluğu'nun, Rusya'ya karşı açmış olduğu savaşta krallığın tekrar Stanislaw'a iadesi korkusuyla Babıâli'ye elçi olarak Perrin'i yollamıştı. Perrin, Lehistan'ın savaşta yeri olmadığını ve Rusya ile imzalanan antlaşmanın zoraki bir protokolden ibaret olduğunu, Karlofça'ya hala sadık olduklarını dile getirmişti. Öyle ki II. August, 1711'de müteveffa kral Leopold'un yerine imparatorluk tacını giyen VI. Charles'ın İspanya Veraset Savaşları'nda yer almasından dolayı kendisinin imparatorluğa vekillik ettiği bahanesiyle, Osmanlı'ya karşı açılan savaşta yer almayacağını belirtmişti. Ama Leh Elçisi Perrin, Pomeranya'da bulunan İsveç ve Leh kuvvetlerinin, XII. Charles'a katılımına ve güneye inmesine müsaade etmeyecekleri imasında da bulunmuştu.[232] Bu durum karşısında Osmanlı İmparatorluğu, Devlet Giray'a Hetman Mazeppa ve Zaporejye Kazakları'na yardım edilmemesini ve XII. Charles ile yapılan müttefikliğe pek fazla bağlanmaması noktasında ikaz etmişti. XII. Charles, Poltova yenilgisinden sonra Osmanlı topraklarına sığınması ardından Çar Petro, Kazak Hetmanı Mazepa'nın kendisine teslim edilmesini istemişti.[233] Buna karşın Çorlulu Ali Paşa iki yüz bin askerle

[232] II. August'un 1711 Ekimi'nde İstanbul'a yolladığı elçisi Perrin'e verdiği talimatta Rusya ile yapılan anlaşmanın tedafüi bir anlaşma olduğunu Rusya'nın "*Grek Monarşisi"* inşa etmek istediğini ve bunun için Lehistan, Nemçe Venedik ve Osmanlı ittifakının akdinden bahsetmekteydi. Lehistan'ın bu girişimlerinin bize gösterdiği reaksiyonların tek bir açıklaması vardı. Lehistan, Rusya belasından kurtulmak için her türlü ittifakın içinde yer almaya çalıştığı ama buna cesaret edecek gücü bulamadığından tüm planları söylem bazında kalmıştı. Kurat***, Prut Seferi ve Barışı***, s. 203.

[233]***"Rikâb-ı hümâyûn-ı şehriyârîye Moskov çarı tarafından gelen nâmenin tercümesidir:****"… İsveç kralı birkaç yüz …? ile bundan akdem Kazak hatmanı olan hâin Mazepa ile ma'ân Özi suyunun öte tarafına firâr ve cenâbı şehriyârîlerinin memleketine girdiği tahkîk üzere ma'lumumuz olmağla mâbeynde cârî olan dostluk ve meveddete ve mün'akid olan mübarek sulh ve salâha binâen düşmanımız olan İsveç kralını memleket-i padişahilerinden geçirmemek ve kabul eylememek üzere fermân buyurulub hâ'in Mazepa'nın ittibâ'ıyla reâyamız olduğu eclden ahz ve teslim olunması bâbında emr ve tenbîh buyurulmak taraf-ı mülûkhanelerinden dostâne iltimâs olunub … mîlâd-ı Hazret-i İsa'nın bin*

Charles'ı memleketine götüreceğini ama Mazepa'yı teslim etmesi gerektiği teklifini Charles'a ilettiğinde, Charles büyük azap duymuştu. Ali Paşa'nın bu tür girişimleri onu sadrazamlık makamından edecek gelişmelerdi, çünkü saltanat idaresinden izin almadan verilen sözlerdi.[234] Poltova öncesinde XII. Charles'ın Kırım Hanı ile irtibata geçtiği ve Kırım Hanı'nın Charles'a destek verme niyetinde olduğu ama Babıâli'nin buna yanaşmadığı gerçeği bizi olayın vahametini açıklayan başka bir durumdu.[235]

Yaşanan bu gelişmeler Rusya'nın Lehistan (1654-1667), Osmanlı (1687-1699) ve İsveç (1700-1721) ile girdiği savaşlarda kazandıkları ve kaybettikleriyle kendini her daim bir adım ileriye taşıyacak askeri atılımları gerçekleştirmişti. Rusya, kuzeydeki en önemli askeri güç olarak İsveç'in yerini aldığında kendisine yeni hedef olarak Osmanlı topraklarını seçmişti.[236] Bunun için Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Avrupa hattında bulunan imparatorluğa bağlı özerk Eflak ve Boğdan voyvodalıkları (hopsodar/gospodar) ile temasa geçmişti. Yerel prensler tarafından idare edilen voyvodalıklar bağımsızlıklarını ilan etmek için her an fırsat kolluyorlardı. Poltova Savaşı ile yıldızı parlayan Ortodoks lider Petro, Osmanlı tabiiyetindeki Hristiyanlar için bir kurtarıcı ve kendileri içinde iyi bir hami görünümü vermişti. Eflak Voyvodası Konstantin Brankovo ve Boğdan Voyvodası Dimitri Kantemir, Petro'nun Osmanlı'ya karşı harbe girmesi durumunda her türlü askeri ve lojistik desteği vereceklerini bildirmişlerdi. Petro, kendisine sunulan hizmetlere karşılık Brankova'nın aile hanedanlığı altında idare edilecek bağımsız bir Eflak sözü verirken, Dimitri Kantemir'e Moskof egemenliğinde özerk Boğdan Voyvodalığını kendi hanedanlığı altında hüküm sürmesi konusunda anlaşmıştı.[237] Ayrıca Petro, Babıâli'deki elçisi

---

*yedi yüz dokuzuncu ve çarlığımızın yigirmi sekizinci senesinde mah-ı Temmuz' un onuncu gününde Poltava kurbunda taburumuzda yazılmışdır",*BOA, A.DVNS.NHM.d, nr. 6, s.176; BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 6, s. 191-192; Mehmed Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid ve Zeyli***, C. II, s. 827-828.

[234] Voltaire, ***XII. Şarl'ın Tarihi***, Çev. Nahid Sırrı Örik, Hilmi Kitapevi, Ankara, 1939, s. 190.

[235] Kurat, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı***, s. 47.

[236] Lynn, "Çatışma İçindeki Devletler", s. 190-191. 1710 tarihinde Avusturyalı diplomat Otto Player: *" ... çarın aralıksız uygulamaları ve çabalarıyla, şiddetli cezalar, kayırma ve ayırma belirtilerinin yanı sıra, birçok milletten devşirilen her rütbeden yabancı subayların deneyimleri sayesinde, şaşılacak bir yetkinlik derecesine ulaştılar. ...Rusya'da askerlerin muhafazası üzerine pek az kafa yoruluyor. Kötü örgütlenme ve temel askeri stoklarda yetersiz gözetim, neredeyse tek ama en ciddi kusurları."* Virginia Aksan, ***Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri (1700-1870)***, Çev. Gül Çağlı Güven, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ocak 2010, s. 101.

[237] Burada Dimitri Kantemir'e ayrı bir parantez açmamız gerekiyor, çünkü kendisinin Boğdan Voyvadalığı'na gelişi entrikalı bir süreç içerisinde işlemişti. Bâbıâli, Konstantin Brankova'nın Eflak'ta güçlenmesine daha fazla müsaade etmemek niyetinde olduğundan, onu makamından alıkoymak için fırsat kolluyordu. Diğer taraftan Boğdan Voyvodalığı'na İskerletzade ailesinden Nicolas Mavrokordato

Tolstoy'a XII. Charles'ın Bender'deki misafirliğinin son bulması için müzakerelere başlamasını ve bir an önce sonuçlandırmasını söylemişti. Yürütülen müzakereler sonucunda XII. Charles'ın Lehistan sınırına sevkini, Osmanlı askerleri üstlenirken, Leh sınırından İsveç topraklarına sevkini de Rus askerleri devralacaktı.[238] Lakin Karlofça'dan beri Moskof'un tacizleri arttığı gibi hudut bölgelerine inşa ettiği kaleler, Leh topraklarındaki pervasızlığı ve Kırım'ı tehdit edecek vaziyete gelmesi artık dur deme noktasına gelmişti. Babıâli, Charles için yapılan antlaşmayı geçersiz kılarak savaş divanının toplanması için karar vererek Moskof hakkında yapılacaklar konusunu istişareye açmıştı.[239] Kırım Hanı Devlet Giray'ında divana teşrif etmesiyle yapılan meşverette han: *"Şevketlü Hünkârım, bu kâfir hileci, tuzakçı bir kâfirdir. Eğer ahd ve yaptığı sulh anlaşmasına güven, yaptığı arız ve gösterişlere göz yumulacak olursa işin sonu pek zor olur"*[240]diyerek savaşın gerekliliğini arz etmişti. Yapılan meşveret sonucunda Moskof tarafına bir sefer kararına varılınca Paşmakçızade Ali Efendi'nin fetvasıyla Moskof'a savaş (20 Kasım 1710) açılmıştı.[241] Köprülüzade Numan Paşa'ın azledilerek yerine sadrazamlığa tekrar getirilen Baltacı Mehmet Paşa'ya, Kaptan-ı

idaresinde hizmet verirken kendisine karşı hoşnutsuz olan ve zamanında kendisine yapılan bir saygısızlıktan ötürü, Rus ahvalini görüşmek üzere payitahta çağrılan Kırım Hanı Devlet Giray'ın isteği ile Boğdan Voyvodalığı'ndan azledilerek yerine Dimitri Kantemir geçirilmişti. Dimitri'ye verilen görevlerin başında Eflak Beyi Brankova'yı makamından ederek her iki voyvodalığı kendi idaresine almasını söyleyerek mansıbı kendisine vermişlerdi. Lakin Doğu Avrupa'da değişim rüzgârı Moskof lehine eserken Dimitri, Osmanlı idaresinde her an kendi makamından edilecek Müslüman bir haminin idaresinde yer almaktansa, Ortodoks bir haminin sahipliğinde ırsi prensliğini idare etmek daha kârlı olduğunu sezerek yönünü Moskof'a dönmüştü. Hammer***, Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XIII, s. 140; Massie, ***Büyük Petro,*** s. 666; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 257.

[238] Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 277-278.

[239] Divan'ın toplanmasından önce Osmanlı'nın Rusya'ya savaş açmasını engellemek isteyen İngiltere, Hollanda ve Prusya elçileri yoğun diplomatik faaliyetlerde bulunurken, Leh temsilcisi Ponitowski ve Fransız elçisi savaş çıkarmak için yoğun mesai harcamıştı. Hatta Venedik elçisi Osmanlı'nın Mora üzerine bir sefer düzenlenmemesi için Osmanlı'nın Avusturya veya Rusya üzerine yapacağı seferleri el altından destekliyordu. Kurat***, Prut Seferi ve Barışı***, s. 166.

[240] Ahmed Refik, ***Baltacı ve Büyük Petro***, Haz. Mevlüt Faruk İslamoğlu, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, Mart 2012, s. 31.

[241] *"Şeyhülislâm Paşmakcızâde es-Seyyid Ali Efendi hazretlerinden istiftâ olundukda, "Padişâh-ı İslâm ile ehl-i harb olan kefereden Moskov tâifesinin çarı beyninde sulh vâki olmuşiken, çar-ı mesfür hudûd-ı İslâmiyye ahâlîsi olan muslimînden nicesin kati ve nicesin esîr etmekle nakz-ı sulh ve hıyânet eylediği zâhir ve mütehakkık olmağın, Pâdişâh-ı İslâm çar-ı mezkûrun mazarratını bilâd-ı İslamiyye'den def içün üzerine asker gönderüp şer'an muhârebe eylemek lâzımdır" deyü iftâ etmeleriyle Moskov keferesi üzerine sefer-i hümâyûn muhakkak u mukarrer olup, meclis-i meşveret bu vech üzre itmâm ve duâ-yı icâbet-peymâ ile hatm-i kelâm olundukdan sonra, sefer-i mezbûr içün müceddeden otuz bin nefer yeniçeri ve on bin nefer cebeci ve yedi bin nefer topçu tahrîr olunmak ve donanma-yı hümâyûn kalyonlarından ve çekdirilerinden mâ'adâ Azak Denizi'ne münâsib ve sığlarda lüzûmu olan kalyete ve firkate ve vulık misillü ve sâir muktezây-ı vakt ü hâle göre lâzım olan sefâyin inşâ ve techîz olunmak bâbında fermân-ı âlî sadır oldu."* Mehmed Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid ve Zeyli***, C. II, s. 845.

Derya Mehmet Paşa'ya ve Kırım Hanı Devlet Giray'a savaş hazırlığı yapma emri verilmişti.[242]

Karadeniz kuzeyinde suların ısınmasına ve savaşın kaçınılmaz bir şekilde vuku bulacağı bu kararla anlaşılmıştı. Propaganda amaçlı yayımlanan bildirilerle mücadeleye meşru bir zemin oluşturma girişimleri her iki cenahta da aktif olarak işlerlik kazanmıştı. XII. Charles, yayımlamış olduğu (28 Ocak 1711) manifestosunda: Leh tahtını işgal eden ve Leh halkının isteğini hiçe sayarak ceberrut güçlerin desteği ile tahta cülus eden August'u tahtan indirmek, yerine tacın gerçek sahibi Stanislaw'ı geçirmeyi planladığını ve Leh idaresini Moskof nüfuzundan azade etmeyi, kendisine şiar edindiğini ilan etmişti. Charles, manifestosunda Osmanlı Sultanı ve Kırım Hanı'nı müttefiki olarak belirtiyordu. Ve İsveç manifestosuyla aynı tarihli *"Kırım Üniversali"* aynı paralel de düşünceler dile getirerek savaş ilanına meşruiyet atfederek ortak bir akıl ortaya koymuştu.[243] Buna karşı Leh-Rus ittifakının yenilenmesi (29 Mayıs/ 9 Haziran 1711) ardından Ruslar'a karşı herhangi bir şüphe uyandırmamak için II. August ele aldığı (15 Ocak 1711) manifestoda Türkleri Hristiyanlar'ın düşmanı olarak göstererek onlara karşı savaşılması gerektiğini söylemişti.[244] Leh canibinde bunlar yaşanırken Petro, Osmanlı toprakları üzerinde tahayyül ettiği *"Grek Projesi"*ini devreye sokmak için Hristiyanlar'ın kurtuluşu sloganıyla propagandasına destekçi aramıştı. Bu çağrı Sırbistan, Makedonya, Slovenya, Bosna ve Hersek'te bildiriler yayımlamış ve Amsterdam'da bastırmış olduğu bildiriler üzerine *"Rus ve Yunanlıların*

---

[242] Ahmet Rasim, ***Osmanlı Tarihi***, C. III, Haz. Metin Hasırcı, Emir Basın Yayın Elek Ltd. Şti, İstanbul, s. 842-846; İsmail Hami Danişmend, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, C. IV. Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 3-4; Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. V, s. 76-82. Bkz. Münir Aktepe, "Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut Seferi ile Alâkalı Emirleri", ***TED***, S. 1, 1970, s. 131-170; Münir Aktepe "1711 Prut Seferi ile İlgili Bâzı Belgeler", ***TED***, S. 34, 1984, s. 19-54.

[243] Kırım Hanı Devlet Giray'ın yayımladığı üniversalden kısa bir özet: *"Biz Prekopluların, Kırım ve Bucak halklarının ve Nogayların Büyük Hanının oğlu Sultan Mehmed Giray Hanız; Polonya Cumuriyeti'ni baskı altında tutmak isteyenler ve Polonya halkının hür seçimiyle tahta gelen Kral Stanislas ve askerlerini engellemek isteyenler; Zaporejye Kazakları ve Küçük Rusya (Ukrayna) vilayetlerini –ki hepsi hürdür- yağma ve katle, Moskova'nın esiri yapmak isteyenlere karşı bütün gücümüzle, komutamızdaki Bucak ve Nogay birlikleriyle karşı duracağız. Ve Osmanlı sarayı tarafından ilan edilen savaşta, müşterek düşmana karşı sonuna kadar savaşacağız. …"* Bu özeti yapan Ortaylı, konuyla ilgili sarf edilen düşünceler hakkında şu ifadeler öne çıkmaktadır: Osmanlı, otonomunda olan hanlığın yayımladığı bildiride izlenecek politikaları ve hedefleri payitahtın düşüncelerini yansıtmadığını daha çok hanın kendi politik yaklaşımının tezahürü olduğu belirtilmektedir. Ortaylı, üniversalin Fransa tesiri altında kalınarak beyan edilmediğini bilakis Babıâli'yi provoke etmek için tasarlandığı çıkarımını öne sürmektedir. İlber Ortaylı, "Kırım Hanlığı'nın Ocak 1711 Tarihli Bir Üniversali", ***Studies on Ottoman Diploamtic History***, İstanbul, 1987, s. 106-107; İlber Ortaylı, "XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri", s. 119; Kurat***, Prut Seferi ve Barışı 1***, s. 195.

[244] Kurat***, Prut Seferi ve Barışı***, s. 340-341;

İmparatoru I. Petro" yazılı broşürlerde dikkat çekmeye çalışmıştı.[245] Bu çağrıya istenilen destek beklenilenin altında olması bir hayal kırıklığı yaratmış olsa da Rus varlığını bu topraklara zerk etmeyi başarmıştı.[246]

Hasan Kürdi, Petro'nun Venedik donanması ile anlaşma yaptığını söyleyerek Akdeniz'de saldırı harekâtı yapacağını aktarmıştı.[247] Osmanlı tebaasından olan Ortodoks Papazlar, Rum reayasının kurtarıcısı olarak Petro'yu takdim ediyorlardı. Petro'ya gönderdikleri senetlerde: *"İslambol üzerine harekete geçtiğimizde, her şehirde ve kasabada bulunan biz Rumlar; varımız yoğumuz, çoluk çocuğumuz ve canımız başımızla ayaklanarak, siz gelmeden önce şehirleri zapt ederiz"* ifadeleri yer alıyordu. Petro, Osmanlı İmparatorluğu'na son verdiği takdirde: Boğdan, Bender, İsakçı, Babadağ ve Silistre'yi Dimitri Kantemir'e; Edirne'yi Şeremetev'e ve Diyarbakır'ı ayrı bir krallık olarak birisine verip sözde tayinler yaparak müstakil krallıklar kurma hayali vardı.[248]

Bender Seraskeri Çerkez Yusuf Paşa Leh, Rus ve Ukrayna ahvaline dair haberleri dikkatlice takip eden ve raporlayan bir görevliydi. Boğdan, Eflak ve Kırım'ı kontrol altında tutması için yetkiye haiz bir seraskerdi. Kırım'da patlak veren isyanı (1702-1703) sonlandırması ve 1707'de XII. Charles'a elçi yollama vazifesi ve 1709'da Charles'ı Bender'de ağırlama gibi birçok diplomatik vazifeyi ifa etmişti. Lakin Prut Savaşı öncesi sadrazam olma ihtimali olmasına rağmen, Kırım Hanı Kaplan Giray ile daha önce yaşanan isyan nedeniyle savaş divanında, Boğdan Voyvodası Nicolas Mavrokordato ile birlikte görevlerinden el çektirilmesi istemesi ve Baltacı Mehmed Paşa'nın da işine gelmesi sonucu ikisi de azledilmişti. Yusuf Paşa'nın sadrazam olması belki pek çok açıdan savaşın kaderini tayin edecek vizyona ve donanıma sahip bir paşa

[245]Aksan, ***Kuşatılmış Bir İmparatorluk***, s. 101; Derek Mckay-H.M. Scott, ***Büyük Devletlerin Yükselişi***, s. 107.

[246] Petro, Avrupa'dan kendine destek bulmak amacıyla Osmanlı ve İsveç'i Viyana, Berlin ve Lahey'e gönderdiği mektuplarla şikâyetlerini dile getirmişti. Petro, Charles'ın asıl amacının Osmanlı'yı Rusya'ya kırdırtmak ve Stanislaw'ı tekrardan Leh tahtına oturtmayı, Türkler'e Kamaniçe'yi vermeyi ve Lehistan'ı Türkler'in haraçgüzarı yapacağı iddialarını dillendirmekteydi. Zinkeisen'in ileri sürdüğü görüş ise Osmanlı'nın II. August'u tahtından indirip tekrar Stanislaw'a tahta geçirmek olduğu gibi bu ülkenin bir kısmını da ele geçirip haraçgüzarı yapmak ve müttefikleri İsveç-Leh kuvvetleriyle Habsburglara ve İsveç-Kırım ittifakıyla da Rus üzerine saldırmayı planladığı çıkarımını yapmıştı. Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. V, s. 283-29; Rasim, ***Osmanlı Tarihi***, C. III, s. 845;

[247]***Yeniçeri Katibi Hasan Prut Seferi'ni Beyanımdır***, Haz. Hakan Yıldız, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 7

[248]***Yeniçeri Katibi Hasan***, s. 4-5.

olmasıyla fark yaratabilirdi. Yusuf Paşa'nın en önemli avantajı coğrafyayı iyi tanıması ve diplomatik ilişkilerdeki becerikliliğinin bilinmesi açısından önemliydi.[249] Diğer taraftan Babıâli'deki diplomat sınıfının farkında olduğu bir konu vardı ki, o da şeyhülislamı kendi tarafına çekmek için gerekli yatırımın yapılmasıydı. Bu yatırım daha çok rüşvetin miktarı ile ilgili bir mevzuydu. Ve 1711 Prut Savaşı öncesi Rus Kapıkethüdası Tolstoy, Şeyhülislam Paşmakçızade Seyyid Ali Efendi ile yakın temas kurmaya çalışmıştı. Lakin savaş fetvasını veren kişi olmuştu. Şeyhülislam Paşmakçızade, Sadrazam Ali Paşa ve kızlarağasının sarayda nüfuz sahibi insanlar olduğu bilinmekteydi.[250] Bu noktada Babıâli'deki yabancı diplomatlardan biri Çorlulu Ali Paşa'nın savaş kararının daha önce alınmamasıyla ilgili şunu söylemekteydi: *"Harp yapmak suretiyle kendi vaziyetini tehlikeye koymaktan bilhassa çekinmiştir."*[251]

Zaman artık sözün bittiği kılıçların konuşmaya başladığı safhaya geçmişti. Serdar-ı ekrem Baltacı Mehmed Paşa komutasındaki ordu Prut'a doğru yol almış ve Tuna Nehri'ni hızlıca geçerek avantaj elde etme peşindeydi, çünkü Eflak Vovodası Brankova'nın ihanetinden haberdar olunmuştu. Bu yüzden Osmanlı ordusunun Tuna Nehri'ni, Rus ordusundan önce geçmesi halinde Petro, Eflak Voyvodası'nın sağlayacağı ikmal desteğinden mahrum bırakacaktı.[252] Ordu-yı hümâyunun Tuna'yı geçmesiyle Brankova, Petro'nun finansa ettiği gıda stokunu Osmanlı kuvvetlerine sunarak, suçunu mazur göstermeye çalışmıştı. Ayrıca Petro ile yaptığı gizli antlaşmaya sadık olmadığını, payitahta tabi olduğunu söylemişti. Rus ordusunun başında bulunan Şeremetev ise Tuna'yı Türkler'den önce geçemeyerek, ikmal kaynaklarından mahrum bir şekilde orduyu müşkül bir durumu sokmasına karşın, iki ordunun öncü kuvvetleri Prut Nehri'nin iki yakasında karşı karşıya gelmesi savaşın ne adar yakın olduğunu göstermişti. Bu ilk temas sadrazama haber verilince hiçbir savaş tecrübesi olmayan Mehmed Paşa'nın içine korku sarmıştı. Kırım Hanı Devlet Giray, Yeniçeri Ağası ve orduya eşlik eden General Poniatowski sadrazamı teskin ederek ordunun harekâta

[249] Kurat, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı***, s. 43-45.
[250] Kurat, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı***, s. 35-36
[251] Kurat, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı***, s. 27.
[252] Prut Seferi hazırlıkları ile ilgili şu eserlere bkz: Hakan Yıldız, ***Prut Seferi'nin Lojistik Hazırlıkları İle İlgili Emir ve Hükümler***, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1994; Hakan Yıldız, ***Prut Seferi'nin Lojistik Faaliyetleri***, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2000.

devam etmesine ve kendisini toparlanmasına yardım etmişlerdi.[253] Nihayetinde her iki ordu muharebe sahasına çıkarak çarpışmaya başlamıştı. Petro, sayıca yüksek olan Osmanlı ordusu karşısında üç gün boyunca verdiği savaşı, dördüncü gün devam ettirmeyeceğini anlayarak yenilgisini kabul ederek hezimete uğramıştı.

Petro, kuşatılmış olan ordusunu hiçbir şekilde hareket ettirmeyerek, mütareke yapılması için çadırındaki adamlarıyla istişare de bulunmuştu. Bu görüşmede Prut Savaşı ile hezimete uğrayan Petro, yirmi yıl içerisinde, Osmanlı'dan aldığı toprakları teslim etmeyi, İsveç'e Petersburg dışında Estonya, Livonya'yı ve tüm kazanımlarını iade etmeyi ve Ruslar'ın kadim şehirlerinden Peskov'u ve diğer toprakları pazarlığa koymayı tasavvur etmişlerdi. Ayrıca XII. Charles'ın ülkesine dönmesine, Stanislaw'ın Leh tacını takmasına ve Lehistan'a müdahaleden beri duracağı türden vaatler vermeye hazırlardı. Hatta Osmanlı karargâhındaki görevlilere rüşvet verme düşüncesi bile öne sürülen argümanlardandı. Sırf sadrazam için yüz elli bin rublelik (kimi yer de iki yüz bin ruble) bir meblağ bile düşünülmüştü. Ele alınan öneriler Rus Murahhası Peter Şafirov'un Türk ordugâhına avdet etmesiyle pazarlık başlamıştı. Sadrazam daha fazla savaş yapmayı göze almayarak kendilerine sunulan barışı kabul ederek müzakerelere başlamıştı. Kırım Hanı Devlet Giray ve Poniatowski'nin saldırı ısrarlarına rağmen savaştan geri durmasına öfkeliydiler, çünkü yapılacak son bir saldırıda Petro esir edilerek İstanbul'a götürülebilirdi. Baltacı savaş yanlısı olmadığını ve mütareke görüşmelerini sürdüreceğini ifade etmişti. Yapılan müzakerelerin uzaması Petro'yu *"kölelik dışında"* her türlü şartın kabul etmesi için Şafirov'a yetki vermişti, çünkü Rus ordusu açlıktan kırılmak üzere olduğundan müzakerelerden bir sonuç çıkmaması halinde, Petro son bir huruç hareketiyle saldırıya geçecekti.[254] Şafirov'un çabalarıyla Prut Antlaşması (22 Temmuz 1711) yapılarak savaşa son verilmişti. Nihayetinde Rusya, Azak Kalesi'ni ve içindeki mühimmatı teslim edecek. Taygan, Kamenka ve Samara Suyu civarındaki Yenikale yıkılacak. Lehistan'ın iç işlerine ve Kırım'a tabi Kazak unsurlarına müdahale edilmemesine, İstanbul'a karadan ve denizden tüccarların

[253] Poniatowski, yaşanan bu olay karşısında Baltacı Mehmed Paşa hakkında şu cümleleri sarf etmişti*: "Zira daha önce hiç düşman askeri görmemişti ve tabiatı icabı büyük bir ödlek olduğundan, derhal her şeyi yitirdiği tasavvur etti."* Massie, ***Büyük Petro***, s. 670.
[254] Massie, ***Büyük Petro***, s. 673-674; Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 296-298; Bkz. "Ahmed Muhtar, Rus Menâbi'ne Göre: Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut Seferi (1711)", ***TOEM***, C. VIII, S. 45, 1915; Ahmed Muhtar, Rus Menâbi'ne Göre: Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut Seferi (1711)", ***TOEM***, C. VIII, S. 46, 1915.

geliş ve gidişlerine izin verilirken, ikamet bir elçiye izin verilmemesine, ellerinde olan Müslüman tutsakların salıverilmesine, XII. Charles'ın topraklarına gitmesine müsaade edilmesine ve her iki tarafın reayasına bir zarar ilişmemesi üzerine anlaşmaya varılarak bir temessük verilmişti. Oysa asıl antlaşmanın İstanbul'da yapılacağı kaydedilmişse de Edirne Antlaşması (24 Haziran 1713) ile son şeklini alacaktı.[255]

Yapılan bu antlaşma da Lehistan konusu önem arz etmişti, çünkü Moskof askeri Leh'de çıkmamaktaydı.[256] Buna karşın Edirne Antlaşması'nın birinci maddesi bu konu üzerinde şekillenmişti: *"Moskov çarı Leh içinden askerini tarih-i temessükten*

[255] *"Devlet-i Aliyye ile Moskov Çarı beyninde vaki olan musalaha mevadını müstemil Sadrazam Mehmed Paşa Hazretleri tarafından verilen temessük suretidir."* BOA, A. DVNSNMH. d. nr: 6/133, s. 218-219; Ağır koşullar altında imzalanması gereken Prut Antlaşması'nın birkaç fasıldan ibaret bir anlaşması olması hakkında ortaya atılan varsayımlar şu şekildeydi: 1. Çarın bitik halinin Osmanlı'ya bir yarar sağlamayacağını ve bu yüzden Kuzey Avrupa'daki mücadelesine devam etmesinde yarar gördüğünü ve Kıta Avrupası'nda bir gerilime neden olduğundan, onun zayıf kalmasında fayda gözetmiyorlardı. 2. Rüşvetin etken olmadığını, Kuzey Avrupa coğrafyasında, İsveç'in daha fazla güçlenmesini engellemek ve onu dengede tutmak için akıllıca bir hamle olarak görenler. 3. Osmanlı vesikalarında Baltacı'nın *"söz dinlemez, kalın kafalı"* biri olarak tanıtıldığı. 4. General Mihael Şeremetev: kısa süre içerisinde istedikleri şeyi alabilecek durumdayken, cüzi şartlarda bir anlaşma önermeleri hakkında *"...Bunlar bu kadar aptal mı?"* sorusunu sormuştu. General Janus ise: *"İçinde bulunduğumuz şartlar dâhilinde sadrazam bizi bırakacak olursa ona dünyanın en büyük salağı derim"* demekteydi. Bir gerçek var ki o da Beydilli'nin ifade ettiği gibi: Prut Antlaşması ile istediğini dikte ettirme imkânı varken, bu fırsatı tepmesi ona Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile dönüşü ağır bir bedel ödemesine ve Prut'ta Osmanlı'nın öne sürmediği şartları Rusya, Kaynarca'da dikte ettirmişti. Bir *"Doğu Avrupa Sorunsalı"* yaratmak varken, Bir *"Doğu Sorunsalı"* yaratmıştı. Kemal Beydilli, "Prut Antlaşması", ***DİA***, C. XXXIV, s. 360-361; Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. V, s. 83.

[256] *Ahmed Bey'e Lehistan başhatmanına teslim edilmek üzere verilen nâmede elçinin görevleri şu şekilde izah ediliyordu: "... Leh cumhuru ve ahalisi Devlet-i Aliyye'nin kadimî dostları ve konşuları iken birkaç seneden beru Moskovlu, Lehlünün umûrına müdâhale ve memleketlerinden Moskov askeri çıkmaduğundan Leh vilâyetinin ihtilâline bâ'is olup ve hem-civârımız olan dostlarımızın bilâd u diyârlarına Moskovlu tarafından bu güne ihtilâl ilka olunduğu Devlet-i Aliyye'nin hamiyyet-i kāhiresini muhterik olmağla bu def'a Âsitâne-i sa'âdet'de olan Moskov rehinleriyle yüz yirmi dört senesi [17 Mayıs 1712] mâh-ı Rebiü'l-âhir'in onuncu gününde akd olunan musâlahada Moskov çarı Leh Devleti'nin beru tarafında olan askerini otuz gün temâmına değin ve öte tarafında olan askerini üç aya değin Leh memleketinden ihrâc eyleye deyu şürût-ı musâlahaya idhâl olunmuşiken bundan akdem ihrâc olunacak elçinizin taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kabul olunacağını ve ba'zı ahvâli mutazammın mektûblar ile Bender muhâfızı Vezîr-i mükerrem izzetlü İsma'îl Paşa canibinden tarafınıza varan âdemi avdet edüp geldikde el-yevm Moskov çârının oğlu yirmi, yirmi beş bin Moskov askeriyle Leh memleketinde vâkı' Daniska şehri semtinde olduğunu ve yine Leh vilâyetinde ba'zı kal'alarda ve kasaba ve karyelerde dahi birer ikişer bayrak Moskov askeri olduğunu istimâ' eyledim ve Moskov çarı dahi seksan bin kadar asker ile Leh memleketine geliyor deyu sizin kavminiz lisanından işitdim deyu haber virüp Moskov çarından bu makule hareket ise şerâit-i sulha mugāyir ve emr-i azîmi müstetbi' olmağla Leh cumhûru ile mâbeynde olan mezkûr dostluk ve müebbed sulh u salâh muktezasına binâen bu ahvâli mahallinde istitlâ' ve istifsâr ve ilm-i yakin hâsıl olacak vechle haber getürmekiçün ... pâdişâh-ı rûy-ı zemîn... hazretlerinin fermân-ı hümâyûn-ı cihândârîleri dergâh-ı mu'allaları kapucubaşılarından olup ve hâlâ rikâb-ı kâm-yâb-ı gerdûn cenâblarında küçük mirahur vekîli olan... Mustafapaşazâde Ahmed Beg dâme-mecdehu ta'yîn ve hâliyâ Âsitâne-i sa'âdet-âşiyânelerinde olan âdeminiz tarafından dahi yanına âdemler koşulup savb-ı maksûde müteveccih olmalarıyla tarafımızdan siz dostumuza mektûb tahrîr ve irsâl olunmuşdur..."* BOA, A.DVN.NMH.d. nr: 6, s. 254-255; BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 119, s. 284-285; BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 119, s. 289; BOA, C.HR. nr. 95/4719.

iki aya değin ihrâc eyleye, Leh içinde Moskov askerinden kimesne kalmaya ve bu mevâddın imzâsından evvel yâhûd sonra asker-i mesfûrun ulûfesini ben kat' ettim benim askerim değildir deyü kalmalarına illet u bahâne itmeyub elbette iki aya değin Leh içinden ihrâc eyleye ve Lehlünün umûruna karışmaya ve bir dürlü bahâne ile askerini bundan sonra Leh memleketine göndermeyüb Leh memleketinden külliyet ile el çeke ...,"[257] Şafirov'un boş bir kâğıtla geldiği anlaşmada kaybedilen tarihi fırsat maalesef yerini bulmayan bir anlaşma ile hiç edildiği daha sonra anlaşılacaktı. Poniatowski yapılan antlaşma şartlarından haberdar olunca derhal Bender'de bulunan Charles'a mektup yazarak ordugâha gelmesini haber etmişti. Ordugâha gelen Charles, yapılan antlaşmayı görünce büyük bir hayal kırıklığı ve şaşkınlık içinde sadrazama neden Rus ordusunu tarumar etmediğini sorduğunda: *"Devlet-i Ali için yeterli kazanç elde ettim. Barış isteyen düşmana merhamet göstermemek İslam'a aykırıdır"* demesi üzerine, padişahın bu işten memnuniyet duyacak mı diye sorduğunda ise: *"Ordunun komutası bendedir, istediğim zaman barış yaparım."* karşılığını vermişti.

Bu noktadan sonra Charles ve Baltacı birbirlerinin can düşmanı olmuşlardı. Baltacı, kralın Bender'de kaldığı süre boyunca sürekli onu baskı altında tutmaya ve Osmanlı topraklarını terk etmeye zorlaması karşısında; Charles, şikâyetlerini padişaha mektup yazarak ahvalini haber etmişti. Ayrıca Charles, payitahttaki temsilcisi saray ricaline Baltacı'nın Rus ordusunu serbest bırakmasının asıl sebebi olarak Petro'dan aldığı yüksek rüşvet şayiasını etrafa yayarak dillendirmişti.[258] Prut Savaşı sonrası

[257] BOA, A.DVNS.NMH.d, nr.6, s.280-288.

[258] Massie, ***Büyük Petro***, s. 676. XII. Charles, Baltacı'ya dönerek Petro'ya ağır teklifler sunmak ve de çarı esir edip İstanbul'a götürme şansı varken neden teşebbüs etmedin diye sorduğunda Baltacı: *"Ben onu esir edersem, memleketini sonra kim idare eder diye cevap vermişti."* Refik, ***Baltacı ve Büyük Petro***, s. 45. XII. Charles'ın sorduğu sorunun bir benzerini Prusya'ya elçi olarak giden Ahmed Resmi Efendi'ye Büyük Friedrich yönelttiğinde elçi şu cevabı vermişti: *"Vaka-i mezkûre Devlet-i Aliyye'nin dört kral ile on yedi sene ale't-tevâl'î müdafaa ve mücadele eylediği evkâtdan çok uzak olmadığına binaen etrafı çok açıkmahallerde reâyâ ve berâyânın pây-mâl olması tevîz-kerde-i cenâb-ı Hüdâvendigâr olmayub mücerred def'i sâil ve sedd Sikender gibi seyl-i aremreme hâil olmak için aceletü'l-vakt bir serasker tayin olmuş idi. Çar-ı mezkûur kendinin sû-i ameli belasına giriftâr ve ekl-i evrâk-ı eşçâr msüllû meşkatlere düçâr olmağla istîmân müsâraat ve etrafıyla Azak kal'asın teslime mübâderet etmeğin (el-afv zekâtü'z-zafer) medlûlünce ricasına müsaade ve sebili tahliye olunmak şime-i kerîme-i padişâneye münâsib olan umûrdardır."* Hülasa Friedrich'e verilen cevapta *"affetmek savaşın zekâtıdır"* cümlesi ile açıklamıştı. Verilen bu cevap münasip olarak görünse de Friedrich'in savaş mantığa ters işleyen bir görüş olduğunu söyleyebiliriz. Virginia Aksan, ***Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı: Ahmed Resmi Efendi (1700-1783),*** Çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Ocak 1997, s. 93; Lamartine, Osmanlı tarihi eserinde Baltacı için masum bir portre çizmişti. Onun XII. Charles'ın ve Poniatowski'nin iftiralarına inanan saf bir halk ve padişahı manipüle eden çevrelerin olduğunu söylemekteydi. Hatta padişahın *"Baltacı'nın erdemlerini takdir edecek kadar bilgi sahibiydi. Fakat halkın suçlu olarak gördüğü bir kimseyi suçsuz diye ilan edemeyecek kadar*

imzalanan antlaşma ile ilgili ortaya çıkan şayialardan bazılarının gerçeklik payı olduğu ortaya çıkmıştı. Osmanlı-Rus harbine katılan Yeniçeri Kâtibi Hasan Kürdi, Abdülkerim Ağa'nın da top sayımına yalnız gittiğini gibi eksik gösterdiği ve Kethüda Osman Ağa'nın da vaziyetin içerisinde yer aldığını ve cezai yaptırımın uygulandığını kaydetmişti.[259] Sadrazam Kethüdası Osman Ağa'nın hazineleri içinde Çariçe Katerina'nın yüzüğü, Sakson ve Rus damgası taşıyan yirmi bin altın bulunduğunu ifade etmişti.[260]

Hülasa Osmanlı-Rusya kapışmasında belirli kriterler öne çıkmışsa da Petro, savaşın mağlubu olarak büyük bir kayıp yaşaması gerekirken, cüzi şartlarda imzalanmış ve sürüncemede kalmış bir anlaşma ile kaldığı yerden devam etmişti. Ve Prut Muharebesi'nin kaybedenleri olarak: I. Petro, XII. Charles,[261] Eflak Voyvodası Konstantin Brankova ve Boğdan Voyvodası Dimitri Kantemir olarak yer almıştı. Konstantin başını kaybederken Dimitri ve şürekâsı Rusya'ya iltica ederek canlarını kurtarmışlardı. Osmanlı cenahında ise Kırım Hanı Devlet Giray görevinden azledilerek yerine Rodos'ta sürgünde olan Kaplan Giray getirilmişti. Baltacı Mehmed Paşa, Limni'ye sürgün edilirken işlerin asıl sorumlusu olarak suçlanan Kâhya Osman Ağa, Mektupçu Ömer Efendi ve Çavuşlar Kâtibi Abdülkerim idam edilerek cezalandırılmıştı.[262] Öte yandan XII. Charles'ın isveç'e geri dönmesi için planlamalar yapılmıştı. Ama bu dönüşün arkasında yatan bazı önemli sebepler vardı: İsveç'in, Danimarka ve Lehistan ile barış akd edeceğini öğrenen Petro'nun anlaşmayı

---

kamuoyundan çekiniyordu" diyecek kadar Baltacı'ya makbul bir rol biçmişti. Alphonse de Lamartine, ***Osmanlı Tarihi,*** Çev. Serhat Bayram, İndie Yayınları, Kasım 2019, s. 859; Danişmend, Kronolojisi'nde durumu aktarırken: Rus ordusunun ihata edilmesi ile karşılık veremeyecek hale gelmesi sonucunda iki yüz bin rublelik sulh fidyesiyle sadrazamdan aman dilediğini ve Katerina'nın sadrazamın çadırına avdet ettiğiyle ilgili bilgilerin zayıf olduğunu söylemektedir. Hatta verilen fidyenin savaş zamanlarında muzaffer komutanlara verilen hediyelerin eski bir gelenek olduğunu ve Baltacı hakkında söylenenlerin gerçeği pek yansıtmadığını dile getirmektedir. Danişmend, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, C. IV, s. 4-5; Bir diğer görüş ise: Bu kadar kısa sürede bir barışın yapılmasının tek bir açıklaması olduğunu ve bunun da yüklü miktarda alınan hediyelerin önemli bir etken olduğu gerçeğiydi. Beydilli, "Prut Antlaşması", s. 360; Münir Aktepe, "Baltacı Mehmed Paşa", ***DİA***, C. V. s. 35-36; Hammer***, Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XIII, s. 150.

[259] ***Yeniçeri Kâtibi Hasan***, s. 64-66

[260] Voltaire, ***XII. Şarl'ın Tarihi***, s. 228.

[261] Ponitowski, 1719'da İsveç Prensesi Leonora'ya yazdığı bir mektupta Prut olayını şöyle izah eder: *"XII. Charles ordugâha gelmiş olsaydı elden giden bütün vilayetlerin geri alınma imkânı vardı,"* çünkü Charles'ın gelmesi ile Türk-İsveç ittifakının pekişeceği ve İsveç'e duyulan sempati karşısında bunun olma olasılığını mümkün görmekteydi. Kurat***, Prut Seferi ve Barışı***, s. 292.

[262] BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 119, s. 8; BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 119, s. 148; BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 119, s. 152-153; BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 119, s. 211; Beydilli, "Prut Antlaşması", s. 361;

engellemek için Pomeranya'ya sefere çıkmıştı. Bu durum karşısında Kırım Hanı Babıâli'den sabık Kral Stanislaw'ın Leh kuvvetleri ile birlikte Moskof üzerine bir sefer düzenlemek için izin istiyordu. Babıâli, Hanı haklı bularak 1712'de Stanislaw'ı Lehistan'ın meşru kralı olarak tanıyarak, onu tahta çıkarmak için şeyhülislam fetvasıyla Petro'ya tekrar bir savaş ilan etmişti. 1712 tarihinde Stanislaw, İsveçli bir albay kimliğiyle tebdili kıyafet içerisinde Boğdan üzerinden Bender'e hareket ettiğinde Boğdan Voyvodası Nicolas Movrakordato tarafından tanınmış ve burada Kral gibi karşılanmıştı. Stanislaw, burada Charles ile görüşerek Leh tacından vazgeçeceğini, August ile anlaşacağını, Pomeranya'daki İsveç birliklerine komuta eden Mareşal Kont Steenbock ve II. August'un birliklerini komuta eden Kont Flemmingle imzalamış olduğu geçici anlaşmayı onaylatmak için izin almaya gelmişti, çünkü İsveç ordusu Pomeranya'da sıkışıp kalmıştı.[263] Charles bunu kabul etmeyeceğini kendisinin kral olmak istemiyorsa başkasını aday göstereceğini söyleyerek rest çekmişti. 1713'te Ruslarla son Prut akdinin yapılması ve II. August ile Karlofça Antlaşmasına binaen uzlaşıya varılmasına müteakip payitahta bulunan Leh Elçisi Masovya Platini Kommentovski'ye II. August'u kral olarak tanıdıklarını söyleyerek göndermişlerdi. 1714 başlarında İsveç Generali, Charles'ın kız kardeşi Ulrike Eleonore ve senato adına krala ülkesine dönmesini kendisinin idarede bulunmadığı zaman dilimi içerisinde orduda ve yönetimde ağır çöküşler yaşandığını dile getirmişti. Hatta cumhuriyetçi bir yönetim seslerinin yankıları olduğu varsayımı bile gündeme gelmişti. Durumun vehametini anlayan Charles için yola revan olma vakti gelmişti.[264] XII. Charles, yaklaşık dört yıldır ikamet ettiği Bender'de uzun süren müzakerelerden sonra Osmanlı topraklarındaki misafirliğine son vererek İsveç yoluna (1 Ekim 1714) koyulmuştu.

Yukarıda ifade ettiklerimize ek olarak Prut savaşı ile ilgili Rus Kapıkethüdası Tolstoy'un öne sürdüğü bir teoriye değinmek gerekiyor. O da Avrupa cenahının İspanya üzerinden verdiği mücadelede, Ruslara karşı olan yaklaşımının ortak bir payda içerdiğini ve Avrupa ahvalinin işlerine dahlini istemedikleri gerçeğiydi. Bu yüzden Osmanlı'yı Rusya'ya karşı emniyet supabı olarak gördüklerini ve Rusya'nın gelişimini

[263] BOA, AE. III. Ahmed, nr. 102/10062.
[264] Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 305-320; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 265-269.

kendileri için tehlikeli arz etmekteydiler. Bu paralel de Tolstoy'un argümanlarını destekler nitelikte sabık Erdel Kralı Rakozcy'de Prut Savaşı'nın asıl amacının Petro'yu Avrupa işlerine müdâhil olmaması için yapıldığı savını ileri sürmüştü.[265] Bu konunun düz bir bakış açısı ile ele alınamayacağı ve birçok parametresi bulunduğundan biraz açmamız gerekiyor: 1. Fransa, Rusya'nın güçlenmesini istemediği gibi bölge içerisinde stratejik ortaklarından İsveç'in kuzeyde, Osmanlı'nın güneyde güçlü olmasını istemekteydi. Böylece tek bir hat üzerinde yek pare bir blok görüntüsü olması için Lehistan tacını Stanislaw'a vererek, Doğu Avrupa hattını tek bir çizgi halinde müttefiklerden oluşmasını istiyordu. Bu sayede Habsburg'un arka bahçesinde her zaman için onu rahatsız edecek müttefiklerinin olması, onu Avrupa'da rahat hareket etmesini sağlayacağı gibi Rusya'nın Avrupa'ya dahli de geri planda olmasını sağlayacaktı. 2. Avusturya, Rusya'nın bölge içerisinde kendisine iyi bir müttefik olacağı hissine Viyana Kuşatması sırasında kapılmadığı ama Poltova Savaşı ile değişen Doğu Avrupa dengesinde kendisini önemli bir partner haline getirdiğini görmüştü. Avusturya'nın Lehistan'ı uydusu haline getirme çabaları II. August'u tahta oturtarak sağlamaya çalışmışsa da Poltova'dan sonra Rus uydusu haline gelerek görüntü olarak otonom hale dönüştürülmüştü. Avusturya için zayıf bir Lehistan iş göreceği için bunu göz ardı ettiğini söyleyebiliriz. Rus'un İsveç ve Osmanlı'ya karşı mücadelesi ayrıca onu İspanya üzerinden verilen savaşta rahatlatmakla birlikte bir güvence oluşturmuştu. 3. Rusya gelişmekte olan devletini modern görünüme kavuşturmak ve Avrupa'nın bir parçası yapmaya çalışıyordu. Özellikle Kuzey Avrupa taraflarına bu kadar seferler düzenlemesinin sebebi ilerlemeyi ve gelişmeyi orada görmesiydi. Yüzünü Batı'ya dönen Petro, geleceğin orada olduğunu görmüştü. Hatta kendisi için Litvanya Grandukalığı'nı alma fikri, Avrupa'ya kuzey paralelinde açılan bir kapısı olmasından ileri geliyordu. Ama bunları gerçekleştirmek için İsveç ve Türk setlerini aşması gerekiyordu. 4. İsveç, Rusya'nın katıksız bir düşmanı olarak gördüğü gibi onu gözünde büyütecek kadar da büyük görmüyordu. Narva'daki başarı Charles'a bir güven getirmişse de Poltova'da topraklarından uzakta her türlü lojistik destekten mahrum kalarak sayıca yüksek olan Rus ordusuna mağlup olarak imparatorluğunu krallık seviyesine taşımasına sebep olmuştu. Birçok kez hedeflediği Türk, Tatar ve İsveç koalisyonu akamete uğrayarak pasifize edilmiş bir güç olarak kalmıştı. Yıkılışına kesin gözü ile bakılmasına rağmen, Avrupa'nın büyük güçleri İsveç'i Kuzey Avrupa

[265] ***Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu,*** s. L.

ve Baltık Denizi'nin güvenliği için Danimarka ve Rusya denkleminde oyunda kalmasını sağlamıştı. 5. Lehistan Krallığı Litvanya, Saksonya, Belarus ve Ukrayna toprakları üzerine kurulu bir konfederasyon (commonwealth) devleti olarak parçalı bir görüntü çizmekteydi. Leh Sejm'inin (parlamento) parçalı yapısı, onu güçlü kılmaktan çok zayıf kılıyordu. Bu kadar geniş topraklara sahip olması, onu Rusya, Avusturya, İsveç, Prusya ve Osmanlı devletleriyle komşu yaptığı gibi her an saldırıya da açık hale getiriyordu. Özellikle Avusturya, Rusya ve İsveç'in müdahaleleriyle zayıflayan krallık idareden kopuk ve düzensiz işleyişi ile çatırdamaya başlamıştı. 6. Osmanlı Devleti, Moskof tehlikesini XVI. yüzyılda fark etmesine karşın, yeterli müdahalede bulunmayarak topraklarını genişletmesine ve güçlenmesine seyirci kalmıştı. Bu görmezden geliş XVIII. yüzyılda Osmanlı'nın kâbusu olacaktı. Prut Savaşı, Doğu Avrupa'daki dengeyi zaruri kılan bir durum olmasına karşı istenilen başarı anlaşma ile elde edilemeyince sorun büyümeye devam etmişti. Lehistan'ın zayıflığından yararlanan Rusya, Leh topraklarını istediği gibi at koşturmaktaydı.

Kuzey Avrupa bandında İsveç'in zayıflaması onu oyunun dışına itmişti. Osmanlı İmparatorluğu, Poltova Savaşı'nda XII. Charles'a istediği desteği verseydi veya Prut'ta Petro'yu tarumar etseydi, hipotetik (varsayım) olarak Doğu Avrupa çok farklı bir yer olabilirdi, çünkü 1740'dan I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı'yı harbe en fazla zorlayan ve onu zayıflatan devlet Rusya olmuştu. Kısaca Küçük Kaynarca (1774), Ruslar için Prut'un intikamı olmuştu. Prut bazında Osmanlı-Rus kıyası yaparsak, XVI. yüzyılda Osmanlı patrimonyal yapısı ordu ve lojistik kaynakları kendi gözetiminde sevk ve idaresini yaparken, XVIII. yüzyıla gelindiğinde bunun tersi bir duruma gelerek, Moskof üstünlüğünü kaybettiği tezi üzerine argümanlar ileri sürülmüştü. Prut yenilgisinden sonra Osmanlı ve Tatar tehlikesine karşı Osmanlı bürokratik uygulamalarını kendi yönetiminde tatbik ettirerek idarî, iktisadî ve askerî işleyişi geliştirerek despotik bir yönetim anlayışı ortaya koymuştu. Rus tarihçilerin ifade ettiği şekilde *"mali-askeri"* ve *"sıkı nizamlı polis devleti"* inşa etmeyi başarmıştı. Böylelikle Rus devlet yapısı kendi kaynaklarını yaratarak Osmanlı'ya nazaran yerel güçlerden azade kendi askeri gücünü oluşturarak merkezi ordusunu oluşturmuştu. İdareyi yerel güçlerin denetiminde çıkarak merkezi idareyi ülkeye amil kılmıştı. Ve Petro, Prut'ta yaşadığı hezimeti ve utancı tekrar yaşamamak için ordu

savunmasına devlet gelirlerinin üçte ikisini harcamıştı. Petro, soyluları askeri ve mülki hizmete almak için on dört kademeli rütbe listesi yaparak hizmete tabi tutmuştu.[266]

[266] Gabor Agoston, ***Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç***, Çev. M. Fatih Çalışır, Timaş Yayınları, Eylül 2019, s. 215-216; Kemal Beydilli, "Rusya", ***DİA***, C. XXXV, s. 255.

III. KARLOFÇA'YI TADİL GİRİŞİMİ: PASAROFÇA SÜRECİ (1715-1718)

Pasarofça sürecinde yapılan savaşların seyrini ve diplomatik faaliyetlerin nasıl işlev gördüğünü alt başlıklar altında tartışarak değerlendireceğiz. İlk aşamada Mora'nın istirdadını ve ardından Petervaradin mağlubiyetini ele alarak başlayacağız.

A. MORA'NIN FETHİ

Viyana Seferi sonrası imzalanan Karlofça Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun hala gücünü yitirmediği ve anlaşma içeriğinden bağımsız olarak güçlü devlet refleksi göstermişti. Bu refleks müzakereye katılacak murahhasların tarafsız bölge vurgusu ve anlaşmanın mağlubiyetten çok bir mütareke havası içerisinde algılanma meselesiydi, çünkü kaybedilen toprakların telafisi düşüncelerde yer edinen bir anekdottu. Toprakların tekrar geri kazanılmasında tek sorun zaman ve doğru an meselesi olarak görülmüştü. Bu bağlamda Pasarofça sürecini Avrupa düzleminde bir okuma yaparak anlamlandırmaya çalışacağız. Şöyle ki Viyana Kuşatmasını başarısız kılan Salankamen (1691) ve Zenta (1697) mağlubiyetlerinin yaşandığı zaman aralığında Fransa, Habsburg monarşisinin iki kolu olan İspanya-Avusturya ve müttefik kuvvetlerine karşı savaşmaktaydı. Dokuz Yıl Savaşları (1688-1697) olarak anılan bu savaş sırasında Osmanlı-Fransız ittifakı gri bir görüntü çizse de ortak motivasyonları Habsburgları mağlup etmek olduğu gayet açıktı.

Osmanlı İmparatorluğu, *"Kutsal Liga"*nın başını çeken Avusturya'nın iki cephedeki savaşı yürütmekteki kapasitesi ve başarısı, Viyana'ya güçlü bir görünüm vermişti.[267] Aslında ittifak sistemlerinin getirdiği cephe genişliği ve strateji sayesinde, avantaj sağlamıştı. Osmanlı, Avusturya'nın iki cepheli savaşında liga kuvvetlerine karşı başarı sağlayamamış ve anlaşmaya razı olmuştu.

[267] Habsburglar, XVII. yüzyılın ikinci yarında Barok dünyevilik ve Katolik sofuluğuna rağmen Batı ve Orta Avrupa'da ilerici bir yönetim benimsemeye başlamıştı. Bürokratik bir yönetim anlayışı, askeri ve stratejik teknik becerilerin kazanımı ve profesyonel uzmanlara yer açmıştı. Fransa ve İtalya'da gelişen idari ve karmaşık askeri yapıları, kendi yönetimsel ağlarına adapte etmeye çalışarak başarı sağlamıştı. Askeri maaşların düzenli ödenmesi, ikmal ve lojistik kaynakların denetimi, günlük talimler, rütbe hiyerarşisi, disiplin, giyim kuşam, barış zamanı ordugâhta uyuma, yeterlilik ve kıdem üzerine temellenen rütbe alma ve yağmalamak için sınırlı izin gibi askeri kurallar Avrupa'nın yeni modern askeri sisteminin geleceğine işaret etmekteydi. McNeill, ***Avrupa'nın Bozkır Sınırları,*** s. 160-161.

Bu süreç bize geleneksel monarşilerin yerine siyasi dengeleri gözeten ulus devletlerin yükselişe geçtiği ve büyük güçler ortaya çıktığı bir dönemin habercisi konumundaydı. Bu yeni sürecin Osmanlı açısından talihsizliği ise büyük toprak kayıpları ve akabinde yaşanan süreç, *"Doğu Sorunu"*nun ortaya çıktığı ve değişen dengeleri okuyan ama müdahalede yeterli bürokratik bilince ve *"entelijansiya"*ya sahip devlet kadrolarından yoksun oluşuydu. Bu durum Osmanlı Devleti askeri-mali kurumların paralize olduğu bir dönemde, yeni dünya ekspresinin son vagonları arasında yer almasına neden olmuştu.

Yaşanan bu süreçleri Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya-Venedik'e karşı verdiği savaşı ve Pasarofça sürecini mevcut veriler ışığında kritize edeceğiz. III. Ahmed[268] döneminde Osmanlı Devleti, Karlofça ile kaybettiği toprakları tekrardan imparatorluğa dâhil etmek için uygun şartların oluşmasını bekliyordu. 1713'te Doğu Avrupa hattında, bir Leh seferi fikrinin sanıldığının ötesinde tek düze bir yapı olmadığı gibi territoryal devletlerin birbirleriyle olan karmaşık aile ilişkilerinin yanında, belirli güç dengeleri sıralı duruyordu.[269] Bu dengeyi Prut'ta bozmak mümkün iken kaçırılan bir fırsat olarak kalmıştı.[270] Öyleki Doğu Avrupa hattında Petro, kuzey hattındaki kazanımlarını pekiştirmek ve korumak için mücadele etmeye devam etmişti. Petro, ordusunun hala var olduğu ve savaş gücünü yitirmediğini, Macklenburg Dukalığı'nı işgal ederek (1716); Prusya, İsveç ve İngiltere'ye bağlı Hannover'in olduğu bölgede ağırlığını hissettirmişti.

Avusturya Habsburgları ise her ne kadar İspanya Veraset Savaşları ile top yekün bir savaş içerisinde olsa da 1711'de I. Joseph'in ölmesiyle İspanya tacını Arşidük Charles'a getirmesi zor görünmekteydi. Kutsal Roma Cermen İmparatoru VI. Charles İspanya'dan ümidini kesmesine rağmen, kazanımlarını korumak için mücadeleye geri dönmüştü, çünkü müttefik kuvvetler Joseph'in ölmesiyle Charles'ın taht iddiasına soğuk bakmışlardı. Ama Osmanlı İmparatorluğu'nun olası Lehistan üzerine açacağı bir savaşta, Doğu blokunu geleneksel düşmanına karşı savunacağı, su götürmez bir gerçekti. Avusturya Habsburgları'nın Viyana Kuşatması'ndan beri

[268] Münir Aktepe, "III. Ahmed", ***DİA***, C. 2, s. 34-38.
[269] Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 272.
[270] Hatta Petro'nun Prut mağlubiyeti için ifadesi ettiği: *"Benim oradaki talihim, yüz darbe almaya mahkûm olduğum bir yerde elli darbe almam olmuştur"* diyerek vaziyetin ehemmiyetini ve kendisinin şanslı olduğunu söylemişti. Massie, ***Büyük Petro***, s. 681.

yaşadıkları genel savaş hali, devletin birçok sorunu beraberinde getirmişti. Özellikle savaştan yorgun düşmüş bir ordugâh ve alarm veren mali yapı, pek çok sorunu beraberinde getirmişti. Ama emperyal statüsünden taviz vermeyen Viyana, müttefiklerinin desteği ile İspanya ve İtalya'da verdiği savaşta çok hasar almamıştı. Mareşal Prens Eugen'in komuta ettiği ordunun Akdeniz ve Atlantik bölümünde hedefledikleri başarıları tam olarak elde etmeseler de büyük kazanç sağlamışlardı.

Veraset savaşları süresince Osmanlı'nın olası bir saldırısını ön gören Viyana, elli bin kişilik askeri birliği Macaristan ve Erdel üzerine sevkini gerçekleştirerek, muhtemel bir saldırıya meydan okuyordu. İstanbul'un rövanşist yaklaşımı bu hamleye karşılık veremeyerek diğer seçeneklere yöneltmişti. Bu şartlar kıta Avrupası'nın şark ve garp cenahlarında meydana gelen genel savaş hali Babıâli'ye büyük fırsat sunmuştu. Bu gelişmeler ışığında harekâtın kimin üstüne yapılacağı ile ilgili birçok varsayım devreye giriyordu. Bunlardan biri olası bir Leh seferinin daha kolay bir harekât olacağı kanısı yer etmişti, çünkü Lehistan'ın kozmopolit ve commowhwealth yapısının beraberinde getirdiği iç karışıklık, açlık, veba, kalelerin tahkimatsızlığı ve gerekli askeri personelin olmaması gibi pek çok sorunla boğuşuyordu. Bu durumlar Osmanlı için Podolya'nın geri alınması için şartları elverişli kılmıştı.

Avusturya'nın İspanya Veraset Savaşları'nda ön saflarda yer alması Macaristan ve Erdel üzerine bir seferi mümkün kılan bir durumdu.[271] Bir diğer varsayım ise Malta üzerine yapılacak bir sefer düşüncesinin olmasına karşın zayıf bir fikir olarak öne sürülmüştü. Oysaki Venedik'ten Mora'yı geri alma fikri, sürekli var olan bir düşünceydi, çünkü Mora Yarımadası, Osmanlı'nın Doğu Akdeniz hâkimiyetine gölge düşürmekteydi.[272]Ama Avrupa'nın iç içe geçtiği savaş halini ve ortaya atılan muhtemel sefer düşüncelerini fırsata çevirecek gerekli adımlar atılmamıştı.[273]

---

[271] Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 323-324.

[272] Zinkeisen'in Giacomo Diedo'dan alıntıladığı bu cümlede: *"Mora'nın yitirilmesi Türklerin onuruna batan bir dikendi; Türkler, uğradıkları hasardan dolayı heyecandan titreyerek, bu kadar belirgin zarara maruz kalarak barış yapmak zorunda kalmanın yakışıksızlığı yüzünden intikam için kaygıyla, uygun anı bekliyorlardı."* Bu da bize gösteriyor ki Mora, Babıâli'nin içinde bir ukde olarak kalmıştı. Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 324.

[273] Oysaki Kıta Avrupası'nın, Karlofça sonrası Osmanlı'ya yaklaşımı, pek çok açıdan zayıflayan bir devlet görüntüsünden çok, ne zaman saldırıya geçeceği düşüncesinin olmasıydı. Bu düşünce Babıâli'nin kaybettiği toprakları telafi etmek için savaşacağı ama yapılacak seferin hangi yöne olduğu düşüncesi

Köprülü Amcazade Hüseyin Paşa'nın[274] vefatıyla makama gelen sadrazamlar yeterli basireti ve cesareti gösterememişlerdi. Süreç içerisinde Doğu Avrupa serhaddinde İsveç Kralı XII. Charles'dan gelen haberler, Osmanlı'yı memnun eden gelişmeler olarak gözükse de Poltova Savaşı'nın (1709) sonucu beraberinde Prut'a (1711) uzanan bir süreci getirmişti. Prut sürecinde Babıâli, Rusya üzerine bir sefer düzenlemekten çok Venedik üzerine olası bir harekâtı planlamaktaydı. Fakat Doğu Avrupa serhaddinden gelen haberler, Moskof'un sınır ihlalleri yaptığı ve de Leh topraklarını izinsiz kullanımı, yaklaşan tehlikeye müdahaleyi zorunlu kılıyordu. Bu durum planlanan sefer düşüncelerini ve kuvvetle muhtemel bir Mora Seferi'nin gecikmesine neden olmuştu. Unutmamak gerekir ki, Venedik elçisi, Osmanlı'nın donanma hazırlıklarından haberdar olmasına karşı, Mora üzerine bir seferin yapılmaması için el altından Babıâli'nin Rus seferi yapması için kışkırtıyordu. Ama Prut Savaşı'nın sonlanması ve 1713'te nihai anlaşmanın şekil almasıyla Venedik'e yönelik yapılacak bir seferin önünde herhangi bir engel kalmamıştı.

Prut'ta hâsıl olan Karadağ eşkıya[275] gruplarının çıkardığı isyanları bastırmak için neticesinde Bosna-Hersek Beylerbeyi Numan Paşa hatekete geçmişti. Ve

beraberinde pek çok varsayımı da getirmişti. Bu gergin bekleyiş, eski ihtişamından uzak Venedik, topallayan bir Leh ve henüz caydırıcılığı olamayan Rusları endişelendiriyordu.

[274] Köprülü Amcazade Hüseyin Paşa, Karlofça sonrası orduyu disipline etmek için kapıkulu askerlerinin sayısını, hatırlı miktarda azaltmıştı. Özellikle 1690-1691'de 83.700 olan kapıkulu askeri 1701'de 59.100'e ve 70.000 olan yeniçeri sayısını 34.000 çekmişti. Tımarlı sipahi kategorisinde olmayanları izole etmek için tahrir defterlerini yeniden elden geçirerek, belirli miktarda kayıt dışı sipahi ordudan el çektirmişti. Kaptanıderya Mezomorto Paşa, donanmayı yeniden revize ederek (1695-1701), savaşa hazır hale getirmeye çalışmıştı. Ama Hüseyin Paşa'nın bu çalışmaları, Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin aracılığıyla makam sahibi olan devlet ricaline dert olmaya başlamıştı. Hüseyin Paşa 1702'de görevden azlini istedikten bir müddet sonra dâr-ı bekâya irtihal ederek, yapıcı reformları sonuçsuz kalmıştı. Robert Mantran, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devlet: Avrupa Baskısı", ed., Robert Mantran, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, Çev. Server Tanilli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, Nisan 2019, s. 335; Levy, "Military Reform and the Problem", s. 231.

[275] 1711 Prut Seferi sırasında, Çar Petro tarafından Belvardoğlu Mihail'i Karadağ halkını isyana teşvik ettirmek amacıyla Karadağ ve İşkodra'yı ayaklandırmıştı. Prut muzafferiyetinden sonra Bosna Seraskeri Ahmed Paşa, bazı birlikleri Karadağ üzerine sevk ettirerek müdahale de bulunmuşsa da yerine serasker tayin edilen Köprülü Numan Paşa, isyancı şakilerin Müslüman ve Hıristiyan tebaanın can ve mal emniyetini güvenceye almak için isyanı bastırmamaya memur edilmişti. İsyancıların Venedik hudutlarında olan Kator Dağları'ndaki mağaralara sığınmasıyla olaylar sıralanmaya başlamıştı. Karadağlı şakiler Adriyatik Deniz'inde piratlık (harami levend) yaparak Osmanlı tabiiyetinde olan gemileri gasp ve saldırı hareketinde bulunmakta idiler. Yanı sıra Venedik'te Akdeniz sularında, Osmanlı gemilerine tecavüzi hareketlerden geri kalmıyorlardı. Karadağ'da Mihail ile birlikte halkı isyana teşvik ettiren diğer kişiler ise bölge içerisinde ruhani ve dünyevi lider olan Vladikalar'ın faaliyetlerinden ötürü Kotor Dağlarına kaçan şakiler arasında yer almalarıydı. İsyancı liderlerin firari konumdayken, Venedik topraklarına sığınmasına Numan Paşa sınır ihlali yapmayarak takibata son verip Babıâli'yi bilgilendirmişti. Akdeniz'deki Venedik saldırılarına bir örnek olarak; Müteveffa Rakka Valisi sabık Sadrazam Hasan Paşa'nın dulu Hatice Sultan'a muhallefatını getiren gemiyi gasp edip ve

isyancıların müdahalesi sonucu Kator Dağları'na ve Dalmaçya sahillerine kaçarak Venedik'e iltica etmişlerdi.[276] Buna mukabil Kator mağaralarına sığınan şakileri takip eden Serasker Numan Paşa, Venedik Doçu'na isyancıların kendisine teslim edilmesini istediğinde olumlu cevap alamamıştı. Osmanlı kendisine yapılan bu hareketi savaş gerekçesi sayarak, Mora'yı geri almak için bir sebep yaratmıştı.[277] Venedikliler, Karlofça'ya aykırı davranışlar sergileyerek; Osmanlı, seyrüsefain ticaretini baltalamak ve 1713'te hamisi oldukları Karadağlıları tahrik ederek kışkırtmışlardı. Bu tahrikler Mora üzerine yapılacak bir sefer için yeterli argümanlardı. Babıâli payitahttaki, Venedik elçisine gerekli bildirimi yaparak şakilerin teslimini istemişse de San Marco Cumhuriyeti (Venedik), Babıâli'nin ikazlarını kale almayarak şakileri teslime yanaşmamıştı.[278]

Diğer taraftan Moralılar, Venedik'in Orta Çağlar'dan kalma baskıcı yönetim anlayışından, Ortodokslar'ın Katolik inancına tekrar dönmesi için yapılan zorlamalardan ve uygulanan zulümlerden dolayı Osmanlı'yı yardıma çağırıyorlardı.[279] Bu yardım çığlıkları ve savaş gerekçeleri artık Mora'nın istirdadını zorunlu kılıyordu. Bu süreçte İstanbul'daki Venedik Elçisi Andrea Memo, 1714 Temmuz'unda Osmanlı

---

mürettebatını esir etmişlerdi. Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. V, s. 98-100; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 237-238; Danişmend, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, C. IV, s. 7; Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. V, s. 328.

[276] Bilindiği üzre Kotor, Resne ve Nova semtleri Karlofça ile Venedik Cumhurun'a terk edilmişti. Onuncu Madde: *"Kotor semtinde Nova ve Resne hâliyâ Venedik cumhûrunun zabt u tasarrufunda olmağla, yine topraklariyle âsûde-hâl üzere zabt u tasarrufunda ola. Ve ol cânibde her ne asl kala zabtında var ise, kezâlik zabtında ola. Ve tarafeynden kay-ı hudûda ta'yîn olunan vükelâ hulûsu mücerreb âdemler olup, bu emr-i mühimi dahi hakk üzere bilâ-garaz görüp, ol tarafda dahi nâhiyeleri tefrîk ve vaz-ı alâyim-i mu'ayyene ile tecdîd eyleyeler ki, bi-l'külliye bâ'is-i ihtilâl olan ahvâl her ne ise cümle ref ü def oluna. Lâkin bu tarafdan dahi Dobra-Venedik arâzisinin Devlet-i Aliyye arâzisi ile bütün ittisâli münkatı olmaya."* Mehmed Paşa, ***Zübde-i Vekayiât***, (vrk. 369a) s. 670.

[277] Dukakinzade Feridun, ***1714-1718 Türk-Avusturya-Venedik Seferi***, Askeri Matbaa, 1932, s. 1.

[278] Rasim, ***Osmanlı Tarihi***, C. III, s. 850.

[279] Dönemin tanıklığını yapan bir Romen'in: *"Mora'daki Rumlar çok önceleri Babıâli'ye yazılı olarak onları Frenklerin köleliğinden kurtarmaları için arzuhalde bulunmuşlardı"* ifadesine yer vermişti. Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 238-241. Kiel ve Alexander, dönemin şahitliğini yapan Karytaina'nın Kocabaş Aile soyundan gelen Kanellos Deligiannes, Akdeniz'e gelen Rus kuvvet komutanı Orlofflar'ın tahrikleriyle meydana gelen ayaklanmaların geçtiği dönemi ve öncesini için (1184-1770) *"eski iyi dönem"* olaraktanımlamıştı. Bu ifadeden yapılacak çıkarım; verilen dönem içerisinde Venedik veya diğer kuvvetlerin bölge içerisinde kendilerine ihtimam göstermediği gibi Osmanlı dışındaki yönetimlerden memnuniyetsizliklerine bir örnek olarak verilebilir. Machiel Kiel, John Alexander, "Mora", ***DİA***, C. XXX, s. 283. İngiliz Şair Lort Byron ile birlikte Yunan bağımsızlık savaşına katılan George Finlay'in kaleme aldığı eserinde Mora'nın Venedik işgalinden kurtuluşu ile ilgili söylediği sözler hep müspet ifadeler içerir. George Finlay, ***A History of Greece: Ottoman and Venetian Domination***, William Blackwood and Sons, Edinburg and London, MDCCCLVI/1856, s. 283; Aksan, ***Kuşatılmış Bir İmparatorluk,*** s. 107.

donanmasının ciddi hazırlıklar içerisinde olduğu bilgisini Venedik. Senatosu'na bildirmişti. Donanmanın tam olarak nereye hareket ettiği noktasında tam enim olmasa da bunun Mora üzerine düzenlenecek bir sefer olduğu fikrinde sabitti.[280] Balyos Memo'nun bu yaklaşımının başka bir izahı olmayacağı muhakkaktı, çünkü Babıâli, Prut'ta Azak'ı alarak Karadeniz güvenliğini sağlamış bulunduğundan, deniz aşırı bir sefer düzenleme ihtimalinin çok zayıf olduğu bir ortamda, bu harekâtın tek bir hedef noktası olduğu açıkça barizdi. Mora Seferi, Azak'ın istirdadıyla tekrar Karadeniz güvenliği emniyete alınması ve Akdeniz hinterlandındaki Mora, esas ana gündem maddesi olmuştu.

Damad Ali Paşa'nın sadaret makamına gelmesiyle (1713-1716), Venedik Doçu'na on üç maddelik ültimatom vererek yapılacak olan sefer için gerekçe oluşturmuştu.[281] Venedik Balyosu Andrea Memo ve maiyeti, Damad Ali Paşa'nın huzuruna çıktığında, paşa birtakım suçlamalarda bulunarak balyosu ve maiyetindekileri, Tophane'deki özel bir hapishaneye ve ardından Çanakkale'deki hisarlardan birinde hapsetmişti. Memo, Tophane'de kaleme aldığı bir mektubunda (9 Ocak 1714/1715) sadrazamın kendisini on üç maddelik ültimatom kapsamında suçlamalarda bulunduğu ve bunların büyük çoğunluğunun ticaret ve eşkıyalık üzerine olduğunu yazmıştı. Ayrıca Babıâli bu şikâyetleri kendilerine bildirdikleri halde hiçbir

---

[280] Güner Doğan, ***Venedilkü ile Dahi Sulh Oluna: 17. Ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik ilişkileri***, İletişim Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2017, s. 232. Andrea Memo'nun yolladığı raporun içeriği bütünüyle bu mesele üzerine kaleme alınmamıştı. Rusya'nın kuzeyde İsveç'e karşı verdiği savaştaki başarıları da ele alınmıştı. XII. Charles, Baltık Denizi'nin güneye bakan bütün toprakları kaybetmesine rağmen, durumun ciddiyetini kavrayamamıştı. Toraklarını kazanmak için askeri seferleri tekrar başlatmakla beraber Baltık'a Atlantik tarafından gelen gemilere saldırılar düzenlemişti. XII. Charles, diğer devletlerin arabuluculuğunu kabul etmediği gibi saldırgan tavırlarından ötürü onların öfkesini de üzerine çekmişti. Kıta Avrupası bürokratik yapılarını güçlendirmek ve ordularını finanse edecek kaynaklar geliştirmesine karşın; İsveç, bu alanda üst klasmanda yer alırken birden alt kümeye düşmüştü. Bu durum Osmanlı'nın Doğu Avrupa hattındaki dengesini sarstığı gibi Moskof gücünün, İsveç modelini kendisine örnek alarak geliştirdiği ordu modernizasyonu ve gerçekleştirdiği idari reformlarla bölge de İsveç'in yerini alarak büyük bir güce dönüşmüştü. Ayrıca Rus ve Prusya kralları tek cephe olup, İsveç üzerine sefer düzenlemeleri sonucunda XII. Charles, Kırım Tatarları'ndan yardıma gelmesini istemişti. Mesafenin uzaklığı bir yana, yardım için Leh memleketini aşmak gerektiği bunun da sulhu bozmak anlamına geldiği için Babıâli, Tatarlara izin vermeyerek Charles'ın *"imdâ ü i'ânet"*ine karşılık vermemişti. Stephen J. Lee, ***Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789***, Çev. Ertürk Demirel, Dost Yayınları, 5. Baskı, Ankara, Ekim 2015, s. 151-152; Silâhdâr Silâhdâr Fındıklı Mehmed Ağa, ***Nusretnâme: Tahlil ve Metin (1106-1133/1695-1721),*** Haz. Mehmet Topal, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, (vrk. 314b) s. 845. Mora üzerine yapılacak sefer için yapılan hazırlıklar için bkz: Mehmet Yaşar Ertaş, ***Mora Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu (1714-1716),*** Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2000.

[281] Daniel Panzac, ***Osmanlı Donanması (1572-1923)***, Çev. Ahmet Maden, Sertaç Canpolat, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ocak 2020, s. 178.

şekilde müspet bir çözüm üretilmemesi ve müdahale edilmemesi sorun teşkil etmişti. Avusturya Elçisi Talman'ın araya girip balyosu özgür kılma girişimleri olmuşsa da sonuçsuz kalmıştı. Fakat daha sonra Andrea Memo, padişahın emri ile serbest (20 Haziran 1715) bırakılmıştı. Babıâli, bir yandan sefer hazırlıkları yaparken, diğer taraftan komşularıyla diplomatik temaslarda bulunuyordu. Avusturya ve Lehistan tarafına birer elçi yollayarak, düzenlenecek olan seferin sadece Venedik üzerine olduğu ve bölgesel sorunlar içerdiğini bildirerek tarafsız olmalarını rica etmekteydi.[282]

Osmanlı İmparatorluğu tarafından Venedik'e 9 Aralık 1714'te savaş ilan edilmişse de Mora Seferi üzerine yapılan harekât 25 Mayıs 1715'te yapılmıştı.[283] Böylece Mora üzerine yapılan sefer sonucunda, Venedik'in iki yıl süre zarfında ele geçirdiği Mora'yı Osmanlı Donaması üç aydan daha kısa bir sürede geri almıştı.[284] Nusretnâme'de Mora'nın anlatımı:*"Serdâr-ı ekrem Ali Paşa Mora diyârını baştanbaşa feth ü teshîr ve tahrîr ve kalalarının nizâm u intizâmın virüp Asitâne-i Saâdet tarafına avdet"*[285] ettiğini kaleme almıştı. Bu başarının Mora bağlamında farklı bir okumayı da beraberinde gerektiriyordu, çünkü Venedik'in savaş için gerekli olan

---

[282] Doğan, ***Venedilkü ile Dahi Sulh Oluna,*** s. 234-237; Taraf-ı hümâyûn-ı şehriyâriden Leh kralına gönderilecek nâme-i hümâyûnun suretidir: "…*Devlet-i aliye-i ebed-peyvendimiz ile sizin ve cumhûrunuzun beyninde mün'akıd olan sulh ü salâhın şerayiti tarafınızdan ve cumhûrunuz taraflarından kemâl-i meyl ü rağbet ile mürâ'at olunduğu izhârıyla taraf-ı hümâyûnumuzdan dahi musâlahanın hıfz u herâseti me'mûlünüz olduğu bil-cümle muhâtılm-i âlem-şumûl-i husrevânemiz olduğuna binâ'en* …" Mustafa Kesbi, ***İbretnümâ-yı Devlet,***Haz. Ahmet Öğreten, TTK, Ankara, 2002, (vrk. 111b) s. 379.

[283] Panzac, ***Osmanlı Donanması***, s. 178; Danişmend, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, C. IV, s. 7-8.

[284] Panzac, ***Osmanlı Donanması***, s. 179; Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. V, s. 104-108; Hüseyin Sarıkaya, Veysel Göger, "Mora'nın Yeniden Fethine Dair Osmanlıların Hazırladıkları Fetihnâme (1715)", ***Tarih Dergisi***, S. 67, İstanbul, 2018, s. 108-119; Mora Seferini ve Petervaradin Muharebesi hakkında: "*Nâdir'in Vâkı'ât-ı Gazavât'ı"*da bilgi vermektedir. Veysel Göger, Hüseyin Sarıkaya, "Mora'nın İstirdâdına Dair Bir Kaynak Değerlendirmesi ve Nâdir'in Vâkı'ât-ı Gazavât-ı" ***Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi,*** S. 20, İstanbul, 2009, s. 1-32.

[285] Mora fethinin ardından Damad Ali Paşa, Sultan III. Ahmed'e şöyle söylemekteydi: "*Vezîriazam Ali Paşa asân veçhile Mora fethine muvaffak olmağla kendüye azîm gurur gelüp Kapûdân Cânım Hâce Hacı Mehmed Paşa'nın ilkâsıyla Körfes (Korfu) ve Zadra ve Dîb-i Venedik şehrinin feth ü teshîri sevdâsına düşüp pâdişâha bi'l-müşafehe "ahvâl-i düşmen-i dîn hiçden hiç imiş işte varup gördüm ecdâdın otuz senede mâlik olduğu mülke otuz günde muvaffak kılından hayf geçen vüzereya işleri ihânet imiş."* Silâhdâr, ***Nusretnâme***, (vrk. 313b-314b) s. 836-840; Zinkeisen, Venedik'in eski bilgeliğinden ve haşmetinden eser kalmadığını, Damad Ali Paşa'nın Nusretname'de geçen ifadeleriyle paralellik göstermektedir: *"... gelecek ilk rüzgârda kendi içine çökecek boş bir kemik yığını; eti, kas gücü, sağlıklı bir kan dolaşımı olmayan ve her şeyden önce canlandırıcı bir ruhtan yoksun korkunç bir iskelet haline gelmişti."* Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 331; Venedik ile yapılan antlaşmasından sonra Viyana'daki San Marco Elçisi Pietro Grimani*: "Geçmişin başarısı maalesef geleceğin parlak olacağına dair umutlu olmamamızı bana gösterdi."* Güner Doğan, "İstenmeyen Barış Pasarofça'da Osmanlı-Venedik Diplomatları ve Diplomatik Tavırları", ***Harp ve Sulh300. Yılında Pasarofça Antlaşması ve Bildirileri***, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, s. 117, s. 122.

askeri ve mali desteği sağlayamadıkları gibi bir savaş için hazırlığada girişmemişlerdi. Mora'nın yayıldığı alanın genişliği ve kaleleri düşünülünce yeterli askeri malzeme olsa da yeteri kadar insan kaynağı sağlayamacağını biliyordu.[286]Ama Venedik, Osmanlı'nın savaş kararı ardından Hristiyan devletlerden İngiltere, Fransa, Avusturya, Hollanda ve İspanya'dan da yardım talebinde bulunmuş ancak istediği yardımı ancak Papalık, Malta ve Toskana Grandukalığı cevap vermişti.[287]

Damad Ali Paşa, Venedik'in bu zayıf halini görünce Adriatik ve Venedik'in kilidi olan Korfu'yu muhasara etmek için Kaptanıderya Canım Mehmed Paşa ve Diyarbakır Beylerbeyi Kara Mustafa Paşa'yı görevlendirmişti. Bu durum karşısında Venedik, Mora'nın fethi ile Adriyatik'in kilidi olan Korfu üzerine yapılan seferleri durdurmak için Papa'ya çağrı yapmıştı. Papalık Makamı, Venedik'e destek olmak için İspanya, Portekiz, Avusturya ve Malta kuvvetlerinden mürekkep *"Kutsal Liga"*nın kurulumu için ön ayak olmuştu.[288]Venedik, Osmanlı'nın Korfu Kuşatması'na karşı zamanın en iyi komutanları arasında gösterilen Prens Eugen ve İngiliz Mareşal Marlborough'a kıyasen saygı gören Sakson hizmetindeki Baron Johann von der Schulenburg[289] görevlendirilmişti. General Graf von Schulenberg, XII. Charles'a karşı II. August'un ordusunu komuta ederek bazı savaşlarda başarı kazanmıştı.[290] Schulenburg başarısını devam ettirerek, Korfu'da gerçekleşen savaş sonucunda Osmanlı'ya karşı büyük bir zafer kazanmıştı. Ama bu zaferi mümkün kılan olayların başında Osmanlı ordularının Petervaradin'de aldığı mağlubiyetin yankılarının donanama içerisinde şek ve şüphe yaratması ve yaşanan kargaşanın büyük payı vardı.[291] Korfu savaşını devam ettirmek isteyen Liga savaş filosunun amirali Pisani,

---

[286] Aksan, ***Kuşatılmış Bir İmparatorluk***, s. 108*;* Damad Ali Paşa'nın Mora çıkarmasına Rum halkının yardım etmesi ve ada sakinlerden Venedikliler gibi bedava erzak temin etme çabası içerisine girmeyerek alınan her erzak ücretini ödenmesi sanki Mora'daki düşman kuvvetleri mağlup etmekten çok yabancı işgali altında olan tebaası kurtarmış gibi muamele etmişti. Kiel, Alexander, "Mora", s. 183.

[287] Feridun, ***1714-1718 Türk-Avusturya-Venedik Seferi***, s. 2-3.

[288] Panzac, ***Osmanlı Donanması,*** s. 179; R. C. Anderson, ***Naval Wars in the Levat 1559-1853***, Princeton University Press, Princeton, 1952, s. 243-269.

[289] Hannover Hanedanlığı ile mensubiyeti olan Kont von der Schulenberg Johann Matthias, Alman bir aristokrat olarak Savoylular'a (Piemonte-Sardinya Krallığı), Wettinler'e (Saksonya Elektörlüğü), Habsburglar'a ve Venedikliler'e hizmetlerde bulunmuştu. 1687-1688'de Macaristan fethinde ve 1715-1716 Korfu Kuşatması'nda, Osmanlı'ya karşı savaşmıştı. Jean-François Solnon, ***Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa***, Çev. Ali Berktay, İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Kasım 2019, s. 350.

[290] Feridun, ***1714-1718 Türk-Avusturya-Venedik Seferi***, s. 12.

[291] Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 364-371; Hammer***, Büyük Osmanlı Tarihi,*** C. XIII., s. 199; Frederic C. Lane, ***Venice: A Maritime Republic***, The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1793, s. 411.

Çanakkale boğazına girerek, İstanbul'u tehdit etmeyi planlıyordu. Bu plana Schulenburg'in itirazlarına rağmen; Amiral, Çanakkale'de Osmanlı donanmasına karşı verdiği mücadelede başarısızlığa uğrayarak geri çekilmişti.[292]

B. PETERVARADİN SAVAŞI

İspanya Veraset Savaşları sonucunda imzalanan Utrecht (1713) ve Rastadt (1714) antlaşmaları ile veraset krizi çözümlenmişti. İngiltere; Cebelitarık, Minorka, Newfoundland, Hudson Körfezi ve Nova Scotia'yı ve Asiento Antlaşması'nı[293] yaparak, büyük kazanç sağlamıştı. Habsburglar; Flander (Belçika), Napoli, Sardinya ve Milan'ı topraklarına katarak, V. Charles dönemini andıran geniş topraklara sahip olmuşlardı. Diğer tali devletlerin kazanımı olmuşsa da Avusturya ve İngiltere devletleri kadar dikkat çekmemişti. Dokuz Yıl Savaşları ve veraset savaşlarının yıprattığı Hollanda Cumhuriyeti eski denizci ihtişamını kaybetmişti.[294] Hollanda güney hattında, başta İspanya ve Fransa ile mücadele ederken, şimdi de Avusturya sınırına dayanmıştı. Bu nedenle veraset savaşları sonrası Hollanda ve Avusturya arasındaki sınır sorunu Bariyer Antlaşması (14 Kasım 1715) ile çözüme kavuşturulmuştu.

Öte yandan Avrupa'da gelişen bazı olayları ele almak ve Avusturya politikasının nasıl şekillendirdiğine bakmamız gerekiyor. İngiltere'de Stuart Hanedanlığı'nın tali kolu olan Hannover Hanedanlığı 1714'te İngiltere tahtını devralmıştı. İngiltere bu sayede Atlantik'ten Kuzey Buz Denizi ve Baltık Denizi'ne uzanan stratejik bir hat oluşturmuştu. Ve Güneş Kralı XIV Louis'in ölümü (1715) Avrupa arenasında, güçlü bir figürü ortadan kalkmıştı. Bu gelişmeler Avusturya'nın Lehistan'ı güvenceye almasını ve Rusya'nın İsveç mücadelesi, onu geniş emperyal sınırları olan ve hala genişletme arzusunu içinde barındıran bir devlet şekline büründürmüştü.

---

[292] Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s, 387.

[293] 1702 yılında başlayan Asiento Antlaşmaları; İspanya ve Portekiz'in Latin Amerika kolonilerine köle taşımacılığı yapmak için daha çok İspanya imtiyazıyla taşımacılık yapan devletlerle imzalanan antlaşma.

[294] Paul Kennedy, ***Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri,*** Çev. Birtane Karanakçı, İş Bankası Kültür Yayınları, 14. Baskı, İstanbul, Eylül 2015, s. 145.

Bu da Avusturya'nın Osmanlı ile ilgili planlarını uygulamaya koymak için uygun fırsatı yaratmıştı. Viyana idaresi, Osmanlı'nın Venedik'e açtığı savaştaki meşruiyeti görmezden gelerek, kendisine yollanan Babıâli elçisine, Karlofça akdine sadık olduğunu ve kendilerinin de bu akde sadık kalmalarını rica etmekteydi, çünkü Habsburg Mareşali Prens Eugen, Korfu'yu kendi aleyhlerine bir durum olarak algılayarak, Osmanlı'nın Mora'yı ve aldığı adaları Venedik'e teslim edilmesini ve Karlofça'ya geri dönülmesi için tehditvari bir tepki göstermişti. Viyana hükümeti savaşın başında İstanbul'daki elçisi Talman vasıtasıyla tavassut fikri öne sürmüşse de Babıâli tarafından karşılık bulmamıştı. Buna mukabil Viyana hükümeti, Babıâli'ye çok sert bir nota göndererek, Osmanlı'nın yapmış olduğu sefer hazırlıklarını dikkate alarak, böyle bir girişimden uzak durmalarını aksi takdirde Karlofça Antlaşması'nın garantörü olarak, Venedik'i savunacağını dile getirmişti.[295] Ayrıca Viyana'da bulunan Venedik elçileri Pietro Grimani ve Michele Morosini ile birlikte teşviki mesaide bulunarak, Habsburglar'ı savaşa dâhil etmeye çabalıyorlardı.

Avusturya'nın veraset savaşlarını tam olarak sonlandırmadığı gibi on dört yıldır verdiği mücadelede mali kayıpların yanında askeri yıpranma yeni bir savaşı zorlu kılıyordu. Bu nedenle Venedik, elçisi Giovanni Delfino'yu Lehistan Kralı II. August'a yollayarak yardım istemişti.[296] Ama II. August ülkesinin tam idaresine sahip olmadığı gibi Rus ve İsveç dalgasını hala üzerinden atamamıştı. Ve Osmanlı'ya karşı yeni bir savaş büyük sorunlar yaratacaktı. Bu sorunların başında XII. Charles'ın tekrar saldırıya geçmesine, sabık Kral Stanislaw'ın yeniden ortaya çıkmasına ve Fransa'nın lehinde faaliyet göstermesiyle ilgili ihtimallerdi. August, sonuçları kesin olmayan bir savaşta, Lehistan'ın İsveç, Prusya, Rusya ve Avusturya tarafından parsellenme olasılığını düşünmüştü.

---

[295] **Zuhûr-ı sefer-i Nemçe ve vkû-ı meşveret:** *"…. Vezîria'zam hazretleri beyân-ı maksüda ibtidâ edüp, "cümlenizin ma'lûmlarıdır ki sene-i sâbıkada Venedik tâifesinden gereği gibi ahz-ı intikâm ve bu sene dahi Körfez cezîresini nez ü teshîre tahrîk-i i'lâm-ı zafer-encâm kılınmışidi. Ve Hudâ'yı müte'âl şâhid-i hâldir ki, Venedik üzerine musammem olan hareketlerimizden kat'â Nemçe tarafına tevcîh-i nigâh-ı intikâm murâdımız değil idi. … derûn-ı habâset-meşhûnlarında Devlet-i Aliyye üzerine sû-l kasd muzmerr olup bahâne-cûy olduklarından ne gûne hileye teşebbüs edeceğin bilmeyüp güya Venedik sulhü Nemçe ile bile akd olunmak üzre bir kizb-i sarîh peydâ eyleyüp nakz-ı sulha anı bahâne etmiş…"* Mehmed Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid ve Zeyli***, C. II, s. 983.

[296] II. August, Leh Kralı olmadan önce Saksonya Elektörü olarak Protestanlığa mensuptu. Ama Leh Kralı olması için gerekli olan Katoliklik şartını yerine getirerek *"Holy See*"ye (Kutsal Makama/Papalık) bağlılığını bildirmişti. Bu nedenle Venedik, Nicolo Dido'yu Papa XI. Clemens'e elçi göndererek, Leh Kralı II. August'u ve İmparator VI. Charles'ı yardıma sevk etmek için desteğini istemişti. Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 327.

Osmanlı açısından muhtemel bir Rus ve Avusturya ittifakı tehlikeli görünmekle beraber zayıf bir ihtimal olarak da gözüküyordu. Lakin Mora Ceziresi alındıktan sonra Viyana'dan yardım isteyen Venedik *"bugün bize ise yarın sizedir"* diyerek Viyana'yı kışkırtmaya çalışmıştı.[297] Venedik'in Viyana'yı kışkırtma girişimi, Osmanlı'nın Mora fethinin ardından Korfu harekâtının başarılı olması durumunda, Viyana'nın kıskaca alınacağı düşüncesi tehlike uyandırmıştı.Bu düşünce Dalmaçya ve Hırvatistan'ın fethedilmesi halinde, kendisine batı yakasından gelecek bir saldırıya açık bırakacağı tehlikesini görmüştü.[298] Bu sebeple Viyana, Papalık ve Venedik tarafından yapılan savaş çağrılarına yanıt vererek, Venedik ile *"tedafüi ve taarruzi bir ittifak"* (13 Nisan 1716) antlaşması yapmıştı.[299] Böylece Avusturya uygun şartlar oluşmasıyla savaşa katılabilmişti.

Avusturya 1715'te XIV. Louis'in ölmesiyle en büyük rakibi ortadan kalktığı gibi yeni çocuk kral ile toparlanmasının zor olduğunu düşündüğü Fransa'nın kendisine sorun çıkarmayacağını varsaymıştı. Yanı sıra İspanya'nın Habsburg taraftarı Katalonya'yı hala kontrolü altına alamaması, ayrı bir avantaj olarak gözüküyordu. Avusturya ve Venedik arasındaki antlaşmaya göre Osmanlı'nın Napoli'ye saldırması durumunda; Venedik, altı bin piyade ve sekiz savaş gemisi sevk edeceği gibi İtalya'da herhangi bir eyalete saldırı olması durumunda ise on iki bin piyade yardımcı kuvvet yollayacaktı. Napoli ve Milan'a aynı anda saldırı olması durumunda ise bahsedilen filonun sadece Napoli'ye hareket edeceği, onun dışında Napoli'ye üç bin, Milan'a altı bin askeri seferber edilecekti. Ayrıca Viyana hükümeti, Lehistan'ı, Rusya'yı ve diğer Hıristiyan unsurları savaşa katılmaya çağıracaktı.[300]

---

[297] Silâhdâr, ***Nusretnâme***, (vrk. 315a) s. 848.

[298] Jovan Pešalj, "1718 Pasarofça Barış Antlaşması ve Habsburg Osmanlı İlişkileri", ***Harp ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Antlaşması ve Bildirileri,*** Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, s. 44.

[299] Danişmend, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, C. IV, s. 9; Stanford J. Shaw, ***Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Gaziler İmparatorluğu: Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve çöküşü 1280-1808***, C. I, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, Kasım 2017, s. 285.

[300] Burada Moskova için bir parantez açmamız gerekirse; Petro, eğer kuzeyde başarıyla İsveç mücadelesini yürütmüş olmasaydı, bu ittifakın içerisinde yer alması kuvvetle muhtemeldi. Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 357-358; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 272. Yanı sıra Tatarlar'ın Rus topraklarına tecavüzü düşünüldüğünde savaş bahanesi mevcuttu. Bu konu hakkında:*"Bi-meşiyyetillâhi teâlâ Devlet-i aliyye-i ebed-peyvendim ile Moskov Çarı ve Leh kralı ve cumhûru beyninde mün'akıd olan sulh u salâhın şerâ'itına ahidnâme-i hümâyûnum mûcebince murâ'at olunmak ehem ve elzem iken, hâlâ Hotin kal'ası muhâfazasında olan tavâ'if-i askeriyeden ba'zıları Tatar tâifesine uyup, hılâf-ı ahidnâme-i hümâyûn Moskovla memleketlerine varup şerâ'iti musâlahaya mugâyir Moskovla re'ayâsına ve Moskovlunun ve Lehlünün devâbb ve mevâşilerine taarruz ve esâs-ı*

Avusturya, Osmanlı tarafından gelecek herhangi bir saldırıyı karşılamak için Karlofça sonrası sınır hatlarını güçlendirmişti.[301] Ayrıca 1716 yılında İngiltere'deki Jacobit İsyanı'nın son bulması ile İngiltere, Avusturya ile birlikte bir ittifaka ihtiyaç duymuştu, çünkü İngiltere, Fransa tehdidine karşı müttefikliği bir ihtiyaç olarak görürken, Avusturya ise Osmanlı ile yapacağı savaşta, İtalya'daki topraklarını İspanyol saldırısından korumak için İngiltere müttefikliğine ihtiyaç duyuyordu. Bunun için I. George ve VI. Charles birbirlerine verdikleri güvenceyle bir savunma ittifakı olarak Westminster Antlaşması'nı (1716) imzalamışlardı.[302] Viyana, Avrupa'daki mülklerini güvence altına almak için anlaşmalar yaparken, Sadrazam Damad Ali Paşa, Avusturya'nın harp girişimini tartışmaya açtığı divanda söz alan Anadolu Kazaskeri Mirzazâde şeyh Mehmed Efendi, *"Arada kan dökülmeden sulhu bozmak nâ-meşrûdur"* sözünü söylemesine karşılık Sadrazam Ali Paşa, *"İşte kâfir yakamıza yapıştı, artık nasıl sulh gözetilir"* cevabını vererek, Nemçe (Avusturya) üzerine seferi meşru sebeplerle gerekçelendirmişti.[303]

Bu noktada Frenc Rakoczy için ayrı bir parantez açmamız gerekirse; Avusturya, İspanya Veraset Savaşları sırasında, Macar bağımsızlık yanlısı gruplara karşı verdiği mücadelede; Rakoczy, Babıâli'ye mektup yollayarak savaşın vukufiyeti hakkında malumat verirken, Habsburg askerlerinin mebzul miktarda olduğunu ama

sulh ve salâhın ihtilâl ve indirâsına bâ'is olur nice ef'âl-ı munî'a ve kifâyet-i gayr-ı marzıyyeye cesâret eylediklerin sem-i hümâyûnuma ilkā olunup ve müşârun-ileyhim ile devlet-i aliyyem beyninde müşeyyed ve mü'esses olan sulh ve salâhın şerâitine ahidnâme-i hümâyûnum mûcebince murâ'at ve istihkâm aksâ-yı murâd-ı hümâyûnum olmağla, sen ki mîr-i mîrân-ı mûmâileyhsin rızâ-yı yümn-i iktizâ-yı mülûkâneme mugāyir ve ahidnâme-i hümâyûnuma muhâlif kavâid-i sulh u salâhın ihtilâline bâis olur vazı ve keyfiyete cesâret edenleri men' ve zecr ve muhkem te'dîb ve fî-mâ ba'd mevâd ve şerâit-i sulh u salâhın ahidnâme-i hümâyûnum mûcebince kemâ yenbeğî murâ'âtına ve seninle maan kala-i merkūme muhâfazasında olan kapum kulları sâir tavâif-i askeriyenin zabt ü rabtına ve kala-i merkūmenin hıfz u sıyânetine ve reâyâ ve berâyâ ve sükkân-ı vilâyetin hımâyetine ve sıyânetine ve sâ'ir uhdene lâzım gelen kâffe-i umûrun temşiyetine cidd-i tâm ve ikdâm ve ihtimâm eyleyesin..." BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 123, s. 9.

[301] Viyana idaresi, Güney Macaristan sınırını, eski Hırvat "*militärgrenzen"*i model alarak Sırp, Hırvat ve Romen askeri yerleşimcileri, bu topraklarına yerleştirerek özel bir askeri yönetimi kurumsallaştırarak, hayata geçirmişlerdi. Böylece sınır güvenliği yerel kaynakları hizmete alarak, ileri ki süreçte Osmanlı'ya karşı oluşturulacak milli şuur bilincini, Rusya'nınyardımıyla başlatacakları ayaklandırmalar için bir başlangıçtı. Ortak dini duygular üzerinden hareket edilen bu tavır, Osmanlı'ya karşı belirli davranış kalıplarını beraberinde getirecekti. McNeill, ***Avrupa'nın Bozkır Sınırları,*** s. 163.

[301] Mckay. Scott, ***Büyük Devletlerin Yükselişi***, s. 131-132.

[302] Mckay. Scott, ***Büyük Devletlerin Yükselişi***, s. 131-132.

[303] Damad Ali Paşa'nın savaşa dâhil olması hakkında Danişmend şu ifadelere vermişti: *"'Fitne-i kıyâme' ve 'iblis ve celis' denilen Sadâret kethüdası Giritli Köse İbrahim Ağa ismindeki hain devşirmenin kendisini 'Müeyyed min indillah' bir cihangir gösteren dalkavukluklarına kapıldığı için bu hazırlıksız sefere çıkmıştı."* Danişmend, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, C. IV, s. 9; Silâhdâr, ***Nusretnâme***, (vrk. 315a) s. 849.

mağlup olmadığını ve zayiatını bildirmeyerek, payitahtı aldatmaya yeltenmişti. Bu sayede kendisine destek bulmayı ümit etmişti. Ama Rakoczy daha sonra Lehistan ve Fransa'da sığınmasının ardından son olarak Osmanlı'ya sığınmıştı. Babıâli ise 1716 yılında Avusturya'nın da savaşa dâhil olmasıyla Rakozcy'yi etkin kullanmak için bir Macar ayaklanması çıkarmayı hedeflemişti. Bunlar yaşanırken diğer tarafta XVII. yüzyılın sonunda Avusturya Habsburg kuvvetleri Macaristan ve Erdel'i alarak Hırvatistan ile birlikte Güney Macaristan'ı Osmanlı'ya karşı yeni sınır hududu olarak, belirlemişti. Macaristan ve Erdel'in işgaline karşı II. Frenc Rakozcy, Habsburg güçlerine karşı meydan okuyarak 1703-1711 tarihleri arasında refleks göstermişti. Bu ayaklanma Bocskai, Bethlen ve I. György Rakozcy'nin çıkardığı ayaklanmalara benzer bir yapıya sahipti. Ama bu ayaklanmanın diğerlerinden farkı daha önce Macaristan ve Erdel'in tamamı Habsburg dominyonu değilken, şimdi onun egemenliğinde birer toprak parçası haline gelmişti. 1711'de Habsburg kuvvetleri Macar asilzadeleri ile Szatmar Barışını yapmıştı. Bu barış ile Macarlar kendi krallarını seçme özgürlüğünü Habsburglar'a bırakarak, kendi mülk ve imtiyazlarını güvence altına alan anlaşmaya imza koymuşlardı. Bu gelişmeler ışığında 1711'de II. Rakozcy ilk başlarda Rusya'dan istediği muaveneti görmeyince, Babıâli'den sığınma talep etmişti. Osmanlı Devleti, Moskof'a açtığı savaşı tek cephe üzerinden yapma niyeti olduğundan, Viyana'ya elçi olarak Seyfullah Ağa'yı yollayarak, dostluğunu bildirmişti. Bu girişme binaen Rakozcy'nin sığınma talebinin reddedilmesi bir zorunluluk arz etmişti. Avusturya'ya karşı şüphe çeken hareketlerden uzak durmaktaydı. Bu nedenle Rakozcy, Avusturya ile harpte olan Fransa'dan sığınma talep ederek, Paris'e geçmişti.[304] Lakin Osmanlı'nın Avusturya ile harpte olması olayın rengini değiştirmişti. Bu yüzden Sadrazam, Avusturya üzerine yapılacak sefer hazırlıklarını yürütürken, 1711'de Paris'e sığınan Rakozcy'i payitahta çağırarak, Osmanlı'ya katılımını (23 Mayıs 1716) sağlanmıştı. Bu sayede Macar asilzadeleriyle irtibata geçerek, Macaristan'da bir isyan çıkarmayı hedeflemekteydi.[305]

---

[304] Gabor Agoston, ***Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç***, Çev. M. Fatih Çalışır, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Eylül 2019, s. 196-197.

[305] **Davet-i Rakofçioğlu Kral-ı Erdel: "***Bundan akdem ocaklık ile Erdel kralı olup biraz müddet üzerine istilâ eden Nemçe çasarıyla muhârebe vü mukâteleden sonra, tâkat getüremeyüp gaybet ü firâr ve ağleb-i ihtimâl Frınçe kralına ilticâ vü i'tizâd eden mezbûr Rakofçioğlu'nun bu mevsim-i fursatda zuhûr ve rücû'una umûma Erdel ve Macar ceneralleri niyâz-mend olup ve bu emrin husülü Devlet-i Aliyye'nin i'ânetine mevküf olduğundan, mesfûr Rakofçioğlu dâimâ bu ümniyyeyi elsine-i vesâit ile îrâd ve pey-der-pey kıbel-i Devlet-i Aliyye'den istimdâd eder idi. Hattâ bir müddet Papayi Yani nâm mahrem-i esrârı bu niyâz ile Eflak havâlîsinde evkât-güzâr ve bu ana değin Devlet-i Aliyye ile Nemçe*

Babıâli, Rakozcy'den Viyana Kuşatması sürecinde Tökeli İmre'nin oynadığı rolü oynamasını isteyecekti. Bunun karşılığında Rakozcy'ye Erdel Voyvodalığını ve Macaristan Krallığı vaadinde bulunulmuştu.[306] Bunun yanında Kırım Hanı Kaplan Giray, Damad Ali Paşa ile yaptığı istişarede kuzeydeki Rus hareketliliğinin sorun teşkil edebileceğini ve aynı zamanda Lehistan'ın içinde bulunduğu karışıklığı da hesaba katan Damad Ali Paşa, kırk bin Tatar kuvvetinin sefere katılmasının Doğu Avrupa hattında tehlike yaratacağından, Belgrad'a on beş bin kişilik bir kuvvetin gönderilmesini söylemişti.[307] Böylece Doğu Avrupa hattından gelebilecek herhangi bir saldırıyı püskürtebilecek ek bir kuvvet bırakılmıştı.Yaşanan bu gelişmeler karşısında, Avusturya ve Osmanlı ordusu meydan muharebesinin yapılacağı Petervaradin güzergâhında karşı karşıya gelmişti.[308] Damad Ali Paşa komutasında yaklaşık 120 bin kadar askeri kuvvete karşılık, Mareşal Prens Eugen[309] komutasında da ona denk bir ordu vardı. Daha öncesinde Karlofça mevkiinde çarpışan Osmanlı öncü kuvvetleri

---

mâbeyninde sulh u salâh ma'kûd iken, Kral-ı mesfûrun recâsına müsâ'âde olunmak hadd-i imkânda olmadığı âşkâre idi. El-hâletü hâzihî Nemçe'yle olan sulh u müsâfât ber-taraf olduğun mesfûr Papayi Yani istimâ etdükde Eflak voyvodası olan İskerletzâde Nikola Voyvoda'yaarz-ı merâm edüp Devlet-i Aliyye'den ednâ teveccüh gösterilür ise kral-ı mesfûr meydâna çıkup Devlet-i Liyye'ye küllî hidmet edeceği mahal-i tereddüd değildir deyü Erdel ve Macar cenerallerinin mevsûku'l-uhûd iş erleri kral-ı mesfûra hevâdâr olup cânib-i Devlet-i Aliyye'ye mütâba'at ârzusunda oldukların i'lâm etdükde Voyvoda-i mesfûr mülâhaza edüp fi'l-hakîka Devlet-i Aliyye ile Nemçe beyninde olan ahd ü sulh ber-taraf olmağla, mahzûr mündefi olduğundan nâşî bu mâdde Nemçe'ye kesr verecek bir hâletdir deyü, mezbûr Papayi'nin hulâsa-i takrîrini der- i Devlet-i Aliyye'ye arz u inhâ eyledi. … Ve Macar krallığı mesfûr Rakofçioğlu'na tevcih olunup taraf-ı hümâyûndan bir nâme tahrîr ve derûnunda Memâlik-i mevrûsemizden olup biraz müddetden berü Nemçe tâifesinin istîlâ etdiği Erdel ve Macar krallığı ecdâd-ı izâmımız zamânlarından berü âbâ vü ecdâdına olduğu gibi kıbel-i Devlet-i Aliyye'mizden dahi hâlâ sana tevcîh ü ihsânım olmuşdur deyü, tasrîh ve mezbûr Papayi yediyle olduğu mahalle îsâl içün vezîr ağalarından Lipovalı Ahmed Ağa nâme-i hümâyûn ile Eflak'a varup mezbûr Papayi'yi Hotin Muhâfızı Mehmed Paşa'ya îsâl etmek üzre menzil ile Edirne'den irsâl olundu." Mehmed Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid ve Zeyli***, C. II, s. 994-995.

[306] Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 361; Hammer***, Büyük Osmanlı Tarihi,*** C. XIII, s. 206; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV., s. 272; Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. V, s. 115.

[307] Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. V, s. 116; Kemal Beydilli, "Avusturya", ***DİA***, C. 4, s. 174-177.

[308] BOA, AE. III. Ahmed, nr.183/17809.

[309] Burada Prens Eugen'e (1663-1736) ayrı bir parantez açmamız gerekirse; Habsburg ordusunu modernize eden ve geleneksel savaş yöntemlerini, yeni modern yöntemlerle törpüleyerek, standartize etmişti. Eugen, XIV. Louis'in sarayında bulunduğu dönemlerde, askeri yönetsel ve örgütlenmedeki kural ve kaideleri teorik bilgi olarak hafızasına aktarmıştı. Fransız askeri modernizasyonun ağrılık kazandığı ve yenilikçi girişimlerin vuku bulduğu yer olarak; Eugen, bilginin membaında yetişmişti. 1703'te imparatorluğun harp divan başkanlığını idaresine alarak, tüm düşüncelerini tatbik edeceği imkânı elde ederek uygulamaya sokmuştu. McNeill, ***Avrupa'nın Bozkır Sınırları,*** s. 161;Damad İbrahim Paşa, Sultan'a sunduğu bir takririnde sözü Prens Eugen'e getirerek: "*Birader-i ferişte-siyerleri cennet-mekân merhûm ve mağfûrun-[leh] Sultân Mustafa Hân tâbe serâhû zamânlarında en sonra Sente üzerinde vukû bulan ma'reke eyyâmında Franca pâdişâhı Nemçe mehâzîli ile cenk ü harb üzere iken hâlâ başvekîl olan kâfir cüz'î asker ile hücûm itmekle ma'âzallah zuhur iden keyfiyyet malûm-ı hümâyûnları olub bu iki senede cenge çıkan melâin … re'yen ve simâen mâlum olub."* Aynı takrir üzerine III. Ahmed de *"… tafsîl olan Mustafa Hân ahvâlini bir hoş bilirüm .."* demişti. BOA, AE. III. Ahmed, nr. 224/21599.

başarı sağlamış, fakat meydan muharebesinde iki ordunun çarpışması sonucunda Osmanlı kuvvetleri Petervaradin'de Habsburg kuvvetlerine mağlup (5 Ağustos 1716) olmuşlardı.[310]

Damad Ali Paşa, yaşanan bu mağlubiyeti en aza indirmek için öne atıldığı sırada, alnından vurularak öldürülmüştü.[311] Bu mağlubiyetin en büyük nedenlerinden biri rütbe kademesindeki yetenekli komutan ve subay eksikliğinin çok olmasıydı. Ve bu savaş sadece bir meydan muharebesi değildi, daha çok yaşanacak toprak kayıplarında habercisiydi. Ali Paşa'nın şehadetinden sonra makama gelen sabık Belgrad Seraskeri Halil Paşa, Temeşvar'ı kuşatan Prens Eugen'e müdahalede geçirek yüz altmış beş yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan Temeşvar, kırk dört günlük bir kuşatamadan sonra Habsburg kuvvetlerine (25 Kasım 1716) teslim olmuştu. Temeşvar'ın alınmasından sonra Eflak'ın yolunu açan Yaş'ı ele geçirmek için Nemçe (Avusturya) ordusundan Bavyeralı Dettin idaresinde iki bin Sırp birliği Bükreş'i işgal ederek, Eflak Voyvodası Nikola Mavrokordato ve maiyetini esir olarak almışlardı. Bükreş'te gösterilen başarıyı tatbik etmek isteyen Habsburg kuvvetleri, Boğdan Voyvodası Mihail Rakoviça'yı esir almak ve şehri zapt etmek için Yaş'a yaptıkları harekâtta, karşılarına çıkan Tatar savunmasını aşamayarak geri çekilmişlerdi. Babıâli Voyvoda Nicola'nın bir hainlik içinde olmaması ve dürüstçe iş gördüğü için Eflak Voyvodalığı'na kardeşi Johann Mavrokordato görevlendirmişti.[312] Balkanlar'da

---

[310] Serdar-ı ekrem Damad Ali Paşa, savaş esnasında Petervaradin'de gelişen bir olaya değinerek, savaşın kaybedilmesindeki bir nedene not düşülmüştü: *"Hani ocaklı hani gedikli"* diye feryad edince Ahmed Ağa, *"kendine yarar asker mi bıraktın işte şurada üç dört nefer ağa kaldı"*demişti. Silâhdâr, ***Nusretnâme***, (vrk. 315b) s. 856.

[311] Lamartine, Damad Ali Paşa'nın şehadetini dramatize ederek hikâyeleştirmişti: *"Sipahilerin sağa sola kaçıştığını fark eden sadrazam, Sancak'ı şerifi öteki eline kılıcını alarak şaşkınlık içinde kalan askerlerinin ortasında onları geri döndürmeye çalışıyordu. Orduyu savaş düzenine sokamayacağını anlayınca atına atladı. Bir avuç komutan ve iç oğlanıyla yenilginin utancını çekmemek için ölümün kucağına atladı. Alnına yediği bir kurşun onu atının ayaklarının dibine cansız serdi."* Alphonse de Lamartine, ***Osmanlı Tarihi***, s. 865; Hammer'in aktardığına göre: Damad Ali Paşa naaşı Sultan Süleyman Camii'nin avlusuna defnedildiği ama aradan geçen yetmiş yıldan sonra Belgrad'ın son fatihi Mareşal Loudon tarafından bir hatıra olarak, tabutu bulunduğu yerden çıkartılıp, Viyana yakınlarındaki Hadersdorf Ormanı'na gömüldüğünü iddia etmişti. Hammer***, Büyük Osmanlı Tarihi,*** C. XIII., s. 191; Abdülkadir Özcan, "Şehid Ali Paşa", ***DİA***, C. 34, s. 433-434.

[312] Hammer***, Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XIII, s. 197; Rasim, ***Osmanlı Tarihi***, C. III, s. 852; 1717 Mayısı'nda Habsburg İmparatoru VI. Charles, Eflak'ın tabiiyetini bildirdiği takdirde George Kantakuzen'i prens olarak tanıyacağını ve ulusal haklarını gözeteceğini bildirmişti. Ama 1716 tarihinde Johann Mavrokordato, Eflak'a genel af ilan ederek korku iklimini ortadan kaldırıp, Osmanlı'ya tabiiyetlerini sunmalarını istemişti. Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 274; Finlay, ***A History of Greece,*** s. 314-315.

durum stabîl hale gelse de Temeşvar'ı alan Habsburg kuvvetleri, artık Osmanlı'nın zayıflığını görebiliyordu.

Babıâli, İngiltere ve Flemenkler'in tavassutuyla sulh teklifini iletmesi için İngiliz Sir Worthley Montague yürütürken, Viyana kısmında ise Flemenk Hamel Bruyninx devreye girmişti.[313] Babıâli sulhun yapılması için Temeşvar'ı geri isterken, Viyana tarafı Temeşvar'ı teslime yanaşmadığı gibi Belgrad'ı da istiyordu. Viyana'nın tutumu barış görüşmelerini çıkmaza sokmuştu. Habsburg kuvvetleri, Belgrad üzerine Temeşvar'dan önce kuşatmayı planlarken, elinde yeterli askeri malzeme olmaması ve kalenin bulunduğu zorlu koşullar göz önüne alınarak, seferi Temeşvar'a yöneltmişti. Temeşvar'ın alınmasıyla Macaristan toprakları Habsburg idaresinde bütün olmuştu. Orta Avrupa için önem atfeden bir diğer stratejik kale olan Belgrad'a sıra gelmişti. Mareşal Eugen, Belgrad'ı alarak, Osmanlı'nın Tuna ötesine sefer düzenleme olasılığını zayıf kılma düşüncesindeydi.[314] Eugen komutasında Belgrad'ı işgal eden (22 Ağustos 1717) Habsburg kuvvetleri kaleyi vire ile teslim alarak içinde 600'ün üzerinde top, mebzul miktarda cephane bulmuşlardı. Belgrad ile birlikte 15 kadırga, 60 silahlı şaykadan oluşan Tuna Filosu'da kurtarılamamıştı.

Serdar-ı ekrem Halil Paşa'nın yerine Sadrazam olan Nişancı Mehmed Paşa, sulh teklifinde (7 Ekim 1717) bulunarak, savaşı sonlandırmak istiyordu.[315] Mehmed

---

[313] **İbtidâ-yı zuhur-ı sit ü sadâ-yı sulh u salâh:** *"İşbu vakitden sulh u salâh mün'akid olduğu vakde varınca Devlet-i Aliyye ile Nemçe beyninde mürâselât-ı kesîre vukû bulup tarafeynden vürûd u sudûr eden kavâim ü mekâtibîn her biri târih-i vürûduyla sebt ü îrâd olunmak lâzım gelse sâir vekâyi ile mahlût olup gereği giib mâ-cerâ-yı hâle ıttılâ tahsil olunmayacağı mülâhaza olunduğundan sulh u salâh tecdîdine ibtidâ-yı şürû ne vakitde olduğu ancak bu mahalde bu mertebe ile işâr ve vakt-i hitâm ve maslahata varınca ceste ceste zuhûr-ı keyfiyyât-ı ahvâl-i in'ikâd-ı sulh süret-pezîr olduğu mahalde alet-tafsil sebt ü tahrîr olunmak münâsib görüldü. Mukaddemâ Devlet-i Aliyye ile Nemçe mâbeyninde vukû bulan musâlahalarda İngiliz ve Nederlande elçileri hidmet-i tavassuta der-kâr olageldüklerinden nâşî, bu def'a dahi melhûz olan sulh mükâlemesine tavassut içün İngiliz elçisini Âstâne-i sa'âdetden kaldırup ordu-yı hümâyûn tarafına götürmeye."* Mehmed Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid ve Zeyli***, C. II, s. 1075.

[314] Hakan Karagöz, "Pasarofça Barışı'na Giden Süreçte Osmanlı-Habsburg Rekabeti (1716-1717)", ***Harp ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Antlaşması ve Bildirileri***, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, s. 64-69.

[315] Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 380-385; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s 277; Derya Derin, ***Abdülgaffar Kırımî'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi***, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, s. 66. Belgrad'ın ele geçirilmesi ile ilgili: *"Ordu-yı zafer-bûy ile Niş'den Belgrad'a azimet olunmak husûsu tavâif-i askeriyenin otuz kırk günlük tayînât-ı rûz-merrelerine vefâ idecek mikâr-ı zahire …"* mevcutmuş. Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, ***Subhî Tarihi: Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte***, Haz. Mesut Aydıner, Kitabevi Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 449-450. Orta Avrupa serhad şehirleri yeterli donanıma sahip olmayan gevşek kuvvetlerden meydana geliyordu. İleri karakol

Paşa'nın III. Ahmed'e gönderdiği takrirde: *"Düşman-ı dîn sulha rağbet gösterir ammâ kendü istediği vech üzere galibâne olması tarafın tutar ve bu aralıkda bir mikdâr yerleri dahi alırsam elimde bulunmuş olur fikrindedir."*[316] Bu takrirde de gözükmektedir ki, Avusturya'nın anlaşma masasına oturmadan önce ne kadar çok toprak elde edersem, benim için kârdır düşüncesiyle hareket etmiştir, çünkü Osmanlı'yı bir daha bu vaziyette ne zaman yakalayacağı meçhuldü.Kısacası Habsburg kuvvetleri Belgrad'ı, Eflak ve Boğda'a açılan Temeşvar'ı ve Küçük Eflak'ı (Oltenia) alarak, Osmanlı'ya büyük darbe vurmuştu.[317] Modern teçhizatlarla donatılmış ve disipline edilmiş; Alman topçusu, piyadesi ve süvari birliği geleneksel Osmanlı askeri kuvvetlerinden üstün bir konumda olduklarını ispatlamışlardı.[318]Gabor Agoston'un ifadesiyle:*"XVIII. yüzyıl başlarında Osmanlı daimî ordusu, Habsburg Avusturyası'nın sahip olduğu ordu ile nicelik yönünden rekabet edecek konumda"* olmadığını belirtmişti.[319]

görevi görevin bu noktalar ihmalkârlıklarına ek olarak çıkan herhangi bir kargaşada pozisyon almayı dahi beceremeyerek görev yerlerini terk etmişlerdi. Osmanlı için kilit bir nokta olan Belgrad dahi gerekli iaşeye sahip olmasına rağmen herhangi bir mukavemet göstermeden teslim olmuştu. Karagöz, "Pasarofça Barışı'na Giden Süreçte Osmanlı-Habsburg Rekabeti", s. 77; Belgrad'ın teslimi ile ilgili Kelemen ise şunları söylemekteydi: *"Belgrad'da Türkleri yenmişler, halk buradan Anadolu'ya kaçmaya başladı, sanki Nemçeli Edirne'ye gelmiş gibi, halbuki oradan yüz elli fersah uzakta."* ***Kelemen Mikes, Türkiye Mektupları***, Çev. Sadrettin Karatay, TTK, Ankara, 2014, s. 2.

[316]BOA, AE. III. Ahmed, nr. 228/21967.

[317] Doğan, ***Venedilkü ile Dahi Sulh Oluna,*** s. 255.

[318] Aksan, ***Kuşatılmış Bir İmparatorluk***, s. 110*;* Shaw, ***Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,*** C. I, s. 286.

[319] Yeniçeri sayısındaki mebzul artış beraberinde tımar sistemi ve eyalet sipahilerinin yozlaşmasıyla bağlantılı bir durumdu. İmparatorluktaki eyaletlerin yönetim sistemi ve gelirlerin idaresindeki düzenin 1610 tarihlerinde sonlandığı yeni yapılan araştırmalarda görülmekteydi. XVI. yüzyılda hazine gelirlerinin %58'ini kontrolü sağlanırken, XVII. yüzyılda %25 bandına gerilemişti. Hazine gelirlerinin azalmasının oluşturmuş olduğu boşluk, eyalet ayanlarının ekonomik ve askeri serbestiyet kazanmalarına ortam sağladı. Bu durum Taşra ayanlarının gelirlerden daha çok pay almasını sağladığı gibi sosyal sıkıntıları beraberinde getirmişti. Ama askeri anlamda daha büyük bir problemi beraberinde getirmişti. Yeni seçkin zümrenin yeniçerilerden oluşması sipahiler için dağıtın taşradaki tımar toprakları üzerinde kontrol sağlamıştı. Bunun sonucunda yerelde yeniçeriler ve sipahiler arasında gruplaşma ve rekabet olmasına neden olmuştu. XVII. yüzyılda taşra süvarisinde genel bir artış gözükse de savaş esnasında savaşa sevk edilen tımarlı sipahi sayısında azalma olmuştu. Prut Seferine iştirak eden eyalet askeri sayısı 65.000-70.000 olduğu varsayılmaktadır. Bu verilerin bize gösterdiği şey ise, XVIII. yüzyılda eyaletlerdeki ayanlar, imparatorluk kaynaklarını kullanarak kendilerine askeri birliklerden kurulu bir ordu kuracak kadar güç sahibi olmuşlardı. Bu yeni durum Osmanlı'nın sefer için gerekli olan askeri personel ihtiyacını karşılamadaki yaşadığı sıkıntıdan dolayı, eyaletlerdeki ayanlardan asker tedarik etmesine ve onlara bağımlı hale gelmesine sebebiyet vermişti. Hülasa Habsburg askeri kuvvetlerindeki subay miktarı ve subayların erlere oranı Osmanlı askeri kuvvetlerine kıyasla daha yüksek seviyedeydi. XVII. yüzyılın sonlarına doğru askeri kuşatmaların yerini meydan muharebeleri almasına karşın, Osmanlı kuvvetleri yetenekli askeri personele ve taktiksel beceride zayıflıkları ortaya çıkmıştı. (s. 206-211) Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli problemlerinden biri hasımları hakkında yeterli donelere sahip olmamasıydı. Lazarus Freiherr von Schwendi (İmparator II. Maximilian'ın 1565-1568 yılları arasında Macaristan ordu komutanı), Giorgio Basta (İmparator II. Rudolf'un1596-1606 yılları arasında Macaristan ve Erdel komutanı), Mareşal Raimondo Montecucoli (1664-1680 yılları arasında Habsburg orduları komutanı) ve Nikola Zrinski (1620-1664 yılları arasındaki Macar/Hırvat

Osmanlı ordusunun başarısızlığının nedenleri arasında; rütbe cetvellerinin hiyerarşiye göre tam düzene oturmaması, Sadrazam, kaptanıderya ve yeniçeri ağası arasındaki çekişmelerin savaş meydanında yaşanmasıydı. Buradan bir durum tespiti yapmamız gerekirse; göreve gelen kişilerin beceriden çok, tahtı humâyûnla kurduğu yakınlık sayesinde devlet kadrolarına gelmeleri, devlet idaresinde sistemsel problemlere neden olmuştu.[320]

Avusturya'nın askeri üstünlüğünü ispatladığı savaşta daha fazla toprak almak için mücadele etmeye hazırdı. Ama kıta Avrupası'ndaki gelişmeler bunu mümkün kılmıyordu. İspanya Başvekili Kardinal Giuglio Alberoni, İtalya'daki toprakları ele geçirmek için Osmanlı'nın Habsburglarla olan mücadelesine destek vermekteydi. Görünürde bir destek olmasa da kapalı kapılar ardında desteğini yeniliyordu. Hatta Osmanlı ile olası bir ittifak fikri dahi peyda etmek için İspanyol ve Fransız ajanları Babıâli'ye ulaştırmaya çalışıyorlardı. Macaristan ve Erdel'de bir iç isyan tertip etmek için Frenc Rakozcy ile de bağlantı kurmuştu. Rakozcy'nin Osmanlı'ya sığınmasıyla bu işin kendileri için daha elverişli bir ortam oluşturduğu aşikârdı.[321] Ayrıca İngiltere'de yeni bir Jacobit ayaklandırması başlatmak için teşebbüslerde bulunuyordu. Bunun nedeni Londra hükümetinin, Viyana hükümeti ile yaptığı Westminster Antlaşması'ndan dolayıydı. Yanı sıra Venedik'e arka çıkan bir görünüm sunan Alberoni, İspanya'nın eski toprağı olan Napoli, Sicilya, Sardinya ve Milan'ı Habsburglar'ın elinden almak için 1717'de Sardinya'ya ve Sicilya'ya saldırı gerçekleştirmişti. Böyle bir dönemde yapılan bu saldırı Papalık makamında şaşkınlık

devlet adamı ve askeri lider) gibi komutanlar Osmanlı İmparatorluğuna karşı verdikleri mücadelelerde Osmanlı'nın güçlü ve zayıf yönlerini tespit ederek, onları nasıl mağlup edecekleri ile ilgili layihalar kaleme almışlardı. 1680 ve 1690'larda Habsburg hizmetine giren Bolonyalı Luigi Ferdinando Marsigli'nin Osmanlı ordusu hakkında 1732'de kaleme aldığı *"Stato militare dell'Impero Ottomano"* adlı eseri de sayabiliriz. Habsburglar açısından böyle çalışmalar onlarda mevcutken Osmanlı'da buna muadil çalışmalar bulunmamaktaydı. Osmanlı'da düşman kuvvetlerini analiz edip değerlendirecek bir çalışma bulunmamasına karşın İbrahim Müteferrika Osmanlı'daki askeri eksiklikleri Batılı güçler üzerine 1732'den itibaren yaptığı gözlemleri *"Usul'ül-Hikem fi Nizami'l-Ümem"* adlı eserinde belirterek açıklamıştı. Müteferrika, Batılı güçlerin askeri yapısından bahsederken onların askeri birlikleri arasındaki mükemmel uyumunu, eğitim metotları, disiplinli oluşları, subay sayıları, kamp düzenleri, teknik beceri ve kapasiteye sahip komuta yapısı gibi birçok özelliği belirtmişti. Fransız Mareşal Maurice de Saxe, 1732 tarihinde yazdığı *"Reveries on The Art of War"* çalışmasında Osmanlı askeri kuvvetlerinde eksik olan şeyi ifade ederken: *"cesaret, asker sayısı ya da zenginlik değil; düzen, disiplin ve teknik"* olduğunu dile getirmişti. Agoston, ***Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç***, s. 209-212; Suraiya Faroqhi, ***Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya***, Çev. Ayşe Berktay, Kitap Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, Şubat 2010, s.148-152; Mark L. Stein, ***Guarding The Frontier: Ottoman Border Forts and Garrisons in Europe***, Tauris Academic Studies, London New York, s. 7-8.

[320] Aksan, ***Kuşatılmış Bir İmparatorluk,*** s. 109.

[321] BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 126, s. 269; BOA, AE. III. Ahmed, nr.223/21478; BOA, AE. III. Ahmed, nr. 223/21494; BOA, AE. III. Ahmed, nr. 224/21617; BOA, AE. III. Ahmed, nr. 224/21633.

yaratmıştı. Papalığa göre Haçlı ruhunun bir araya getirilerek oluşturulduğu Kutsal İttifak'a gölge düşürmekteydi. Bu saldırının arkasında sadece İspanya'nın eski özlemleri yatmıyordu. Aynı zamanda Kraliçe Elizabeth Farnese'nin Habsburglara duyduğu nefretin yanında 1716 tarihinde dünyaya gözlerini açan oğlu Don Carlo için toprak peşindeydi.

İspanya'nın saldırıları, Viyana'yı endişelendirmişti. Çünkü mevcut askeri kuvvetinin çok azını İtalya'daki topraklarda bırakmıştı. Venedik ile yapığı antlaşmanın Osmanlı kapsamında değerlendirildiği hesap edilirse, Venedik'in böyle bir teşebbüste bulunmayacağı mevcut konjonktürde tehlike arz ediyordu. Venedik'in malî, askerî ve toprak kayıpları yaşadığı bir süreçte, kendisinden daha güçlü bir denizci devleti başına sarmak istemiyordu. Viyana, Madrid hükümetine karşılık vermeden önce Orta Avrupa'daki kazanımlarını güvenceye alacak antlaşmayı imzalamalıydı. Çünkü Temeşvar (Banat) ve Belgrad gibi çok önemli iki stratejik mevkii topraklarına katmıştı. Osmanlı İmparatorluğu ile yapacağı Pasarofça Antlaşması ile İspanya'ya karşı daha öz güvenli bir duruş sergilemesini sağlayacaktı.[322] 1718'e gelindiğinde Osmanlı-Habsburg mücadelesinde Babıâli, elini güçlü kılmak için Lehistan ve Rusya ile münasebetlerini geliştirmeye çalışıyordu. Sadrazam Nişancı Mehmed Paşa'nın bu girişimlerini desteklemek için elçi olarak Mehmed Ağa'yı Lehistan Kralı II. August'a ve Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm'e (1713-1740) mektuplar göndermişti. Mehmed Ağa, August ile görüşmesinden sonra Prusya'nın II. August aracılığıyla kurduğu bağlantılardan I. Wilhelm'in cevabının ne olduğunu sorduğunda kaçamak cevaplar vermişti. Bunun nedeni August'un, Prusya ile Babıâli'nin temas halinde olmasından duyduğu memnuniyetsizlikti. Buna mukabil Mehmed Ağa, August'un tavrının nedeni

[322] Hammer, ***Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XIII., s. 218; A. C. Wood, "The English Embassy at Constantinople 1600-1762", ***The English History Review***, Vol. 40, No: 160, October 1925, s. 550. Hakeza Petervaradin mağlubiyeti işin rengini değiştirmişti. Hakeza Edirne'de ikamet eden Rakozcy, harbin devam etmesini İspanya'nın Avusturya'ya savaş açacağını ve Kardinal Alberoni'nin elçi yolladığını ileterek sadrazama savaşın devam ettirilmesi noktasında telkinlerde bulunuyordu. Sadrazam, İspanya Kralı V. Philip adına müzakere yapmaya yetkisi olup olmadığını sorduğunda Rakozcy, Padişah'ın müzakereye hazır olduğunda, V. Philip'in buna yanaşacağı bilgisini vermişti. III. Ahmed'in 1718'de İspanya'nın teklifini kabul etmesi gündeme geldiğinde büyük bir hareketlilik yaşanmıştı. Fakat Rakozcy'nin yanına gelen İspanyol Elçi Bossimene, gelişi güzel vaatlerde bulunmuş ve Rakozcy'ye doğrudan bir teminat vermediği gibi imza aşamasına gelen bir müzakere ortamı oluşmamıştı. Hakeza Kardinal Alberoni'nin planı Papalık Makamı'nda bulunan Viyana elçisi bu girimi Papa'ya bildirmesi sonucunda protestolarla karşılanmışsa da Alberoni böyle bit ittifak fikrini tekzip etmişti. Tayyip Gökbilgin, II. Rakoczy Ferencz ve Tevabiine Dair Vesikalar, ***Belleten***, C. V, S. 20, Ankara, 1941, s. 592-595.

olarak Babıâli'nin Berlin ile bir ilişkinin olmaması için çaba sarf ettiğini gördüğünde, Berlin ile yakın teması bulunan II. Frenc Rakozcy'nin Charlotte Amalie vasıtasıyla Prusya Başvekili'nin cevap mektubunu almıştı. Bu sayede Babıâli, Prusya ile 1718'de diplomatik ilişkilerini devam ettirmişti.[323] Bunun yanı sıra İspanyol filosunun 1717'deki Sardinya ve Sicilya seferi ve diğer sebepler Avusturya'yı Osmanlı ile sulh yapmaya zorlamıştı.

Bu süreç zarfında yapılan sulh teklifinden belirli bir müddet sonra Nişancı Mehmed Paşa'nın yerine sadaret makamına Damad İbrahim Paşa avdet etmişti. Yeni sadrazamın asıl gayesi antlaşmanın olabildiğince Osmanlı'ya toprak kaybettirmeden savaş öncesi sınırlarına döndürebilmeyi hedefleyerek yola çıkmıştı. Ama Viyana'nın niyeti İbrahim Paşa'nın Sultan III. Ahmed'e yolladığı takrirde ifade ettiği gibi: "*Düşman-ı dîn hud´a-âyînin sulha rağbeti vardır lâkin kendü devletlerinin tamam murâdları üzere olmasın*"ı [324] dilemektedir. Viyana hükümetinin isteği, talep ettiği şartlarının hepsinin kabul olması için baskı yapmaktaydı. Sultan III. Ahmed ise barış şartlarının hangi koşullarda olacağı hakkında fikrini sadrazama yolladığı hatt-ı hümâyûnda belirtmişti: *"…. imdi Nemçe ile musâlaha olunmak lâzım geldikde Tımışvar ile Belgrad'ı evvel emrde isteyesiz. Karındaşım merhûm cennet-mekân Sultân Mustafa Hân gününde ne gûne sulh mün´akid olduysa bu def´a dahi o hudûddan olmak üzere mükâlemeye me'mûr olanlara tenbîh eyleyesin. Ve Belgrad Kal´ası mukabelesinde bizden kal´a istemek ihtimâli olur ise kat´an uğratmasunlar. Bir palanka dahi virilmeğe rızâ-yı hümâyûnum yokdur. Eğer Tımışvar'ı virirse mukabili şâyed lüzûmsuz bir şey virilmek olabilür..."*[325] diyerek düşüncesini açıklamıştı. Padişah'ın Belgrad ve Temeşvar hakkındaki ifadeleri bu iki kalenin elde tutulmasının elzem olduğu noktasındadır. Ayrıca antlaşma için atılacak her adım için kendisinin bilgilendirilmesini istemekteydi.

[323] Uğur Demir, "Barış Asrı: Karlofça'dan Belgrad'a (1699-1739) Osmanlı-Lehistan Diplomatik Münasebetleri", ***Türkiye-Polonya İlişkilerinin 600. Yıl Dönümü Uluslararası Sempozyum Bildirileri***, 2014, s. 56-57.
[324] BOA, AE. III. Ahmed, nr. 232/22199.
[325] Erhan Afyoncu, "Sultan III. Ahmed'in Gözünden Pasarofça Barışı", ***Harp ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Antlaşması ve Bildirileri***, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, s. 10-11.

Viyana hükümeti, İngiltere ve Hollanda'nın aracılığını kabul ederek anlaşmaya oturmuştu. Babıâli bir barış yapılacaksa, bunun sadece Viyana ile yapılacağını ve Venedik'in dahlini istemiyordu. Viyana hükümeti ise Venedik'in antlaşmaya katılması için baskı yapmakla beraber, Lehistan'ında antlaşmaya dâhil olmasını istiyordu. Babıâli, *"Viyana hatrı"* için Venedik'in yapılacak olan mütarekeye katılmasını kabul etmesine karşı, Lehistan'ın dahline kesinlikle karşıydı.[326]Babıâli ile Viyana hükümeti *"uti possidetis/alâ halihi*" çerçevesinde anlaşmanın şekillenmesi esas almışken; Viyana hükümeti, uti possidetis içeriğinden farklı olarak savaş tazminatı olarak, Bosna'nın tamamını, Tuna Nehri'nin sağ kanadında Sırbistan'ı sol kıyısındaki Eflak'ı ve son olarak Moldova ve Turla arasındaki toprakları istiyordu.[327] Babıâli, yapılacak antlaşmanın adil bir çerçevede olması için çaba sarf etmişti.[328] Avusturya tarafının alâ halihi kapsamında olayı ele almayarak, ölçüsüz isteklerde bulunmuştu. Bu kapsamda Viyana hükümeti adına Virmont Kontu Hugo ve Mihail von Talman;[329] Venedik'i temsilen daha önce Utrecht ve Karlofça'da gösterdiği temsil tecrübesinden dolayı Cavaliere Carlo Ruzzini; İstanbul'u temsilen Silahdâr İbrahim Paşa, Yirmizsekiz Mehmet Çelebi ve tercüman olarak Eflak Voyvodası Johann Mavrokordato katılacaktı.

Bu arada Babıâli'nin arabuluculuğunu üstlenen İngiltere'den Sir Wortlhley Montague temsil ederken, yerine daha önce her iki tarafın saygısını kazanmış Sir Robert Sutton devralmıştı. Ayrıca İngiltere'nin Viyana elçiliğini yapan Abraham Stanyan, Babıâli'ye elçi olarak atanmasıyla da yapılan görüşmelere kaldığı yerden

---

[326] Doğan, ***Venedilkü ile Dahi Sulh Oluna,*** s. 257; Doğan, "İstenmeyen Barış Pasarofça'da Osmanlı-Venedik Diplomatları", s. 117.

[327] Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 389; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 279. Osmanlı tarafında İbrahim Paşa ise Habsburg isteklerine karşı vaziyetin ne gerektiği ile ilgili tecrübesizliğini şöyle dile getirmekteydi: "*Bu umûr pâdişâh vezîr işi değildir. Dîn ü devlet umûrıdır eslâflarınız gibi sizi söyledüp âdî müşâvere olsun demek değildir. Cümlemüz İslâm ehliyiz Muhammed dîni âşikârdır. Ben çok sefer görmedim cümleniz ihtiyâr ve hayrhâh-ı devlet ve ümmet-i Muhammedsiz münâsib olan ne ise hemân ifâde edin*" diyerek bu meseleyi kişisel bir idareden çıkarıp meşveret ve istişare ortamı peyda etmişti. BOA, AE. III. Ahmed, nr. 232/22199.

[328] BOA, İE. HR. nr. 22/2008.

[329] Bonnac, Pasarofça müzakerelerinde Prens Eugen'in Babıâli murahhaslarının sözlerine fazla itibar edilmemesiyle ilgili şu sözünü iktibas etmişti: *"Türkler iyi niyetle hareket ettikleri takdirde, amaçlarını ne şekilde ifade ederlerse etsinler, antlaşma şartlarına saygı gösterip uyarlar. Fakat antlaşmayı ihlal etmek niyetindeyseler kelimeler onların bu işi yapmalarına engel olamaz."* ***İstanbul'da Fransız Elçiliği: Marki de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri***, Çev. Ali Şevket Bizer, TTK, Ankara, 2017, s. 323.

iştirak ederek yardımcı olmuştu. Aracı olarak Hollanda'yı temsilen Kont Jacob Colyer, Viyana'nın arabuluculuğunu yürütmekteydi.[330]

5 Haziran'da toplanan kongrede söz alan Sir Robert Sutton, uti possidetis ilkesini tekrar vurgulayarak, taraflar arasında bunu kabul ettirmişti. Ama Viyana hükümeti uti possidetis tanımına uymayan farklı toprak isteklerinde bulunmaya devam etmesi ve her iki tarafın arabulucuları, bu antlaşmanın tehlikeli gidişatını fark etmesi sonucu anlaşmayı sağlıklı bir zemine oturtmak için çaba sarf ediyorladı. Özellikle Hollanda'nın Viyana Elçisi Kont Hamel Bruyninx, Habsburg Şansölyesi Kont Sinzendorf ile yapmış olduğu görüşmelerde, daha tutarlı isteklerde bulunmaları için yaptığı girişimler karşılık bulmuş ve Viyana hükümeti; Sırbistan, Eflak ve Boğdan'dan vazgeçtiğini söyleyerek anlaşmaya yanaşmıştı. Böylece Habsburglarla imzalanan yirmi maddelik antlaşmada Belgrad, Temeşvar ve Küçük Eflak gibi önemli yerler elden çıkmıştı. Osmanlı'nın on beş yıl olarak düşündüğü anlaşma yirmi dört yıla çıkarılarak kabul edilmişti. Ayrıca Viyana, Karlofça Antlaşması'na aykırı olarak Rakozcy ve yanındaki diğer asi beylerin teslim edilmesini istediyse de Babıâli, kendisine sığınanları teslim etmenin devlet adabında yeri olmadığını söyleyerek teslim etmeyeceğini bildirmişti.

Babıâli müzakereler sonrası ortaya çıkan antlaşma metninde, daha fazla toprak kaybetmekten çekidiğinden şartları uygun görmüştü.[331] Pasarofça mütarekesine ek olarak Viyana tarafından talep edilen ticaret anlaşması,[332] Babıâli tarafından kabul

[330] BOA, AE. III. Ahmed, nr. 226/21810.
[331] BOA, AE. III. Ahmed, nr. 230/22051.
[332] Pasarofça antlaşmasının yanında imzalanan ticaret antlaşmasına ek olarak bir de 1727 yılında *"seyrüsefain"* sözleşmesi yapılmıştı. XVIII. yüzyılda manifaktür alanında önemli bir başarı göstermekle beraber ticari kalemlerini artırmaya çalışıyordu. 1719 yılında Trieste'yi önemli bir liman haline getirerek, Adriyatik ve Akdeniz ticareti için önemli bir atılım sağlamıştı. Bunun yanında Avusturya ticari faaliyetlerini Venedik üzerinden de görmeye devam etmekteydi. Ayrıca 1722 yılında altı milyon guldenlik bir sermayeye sahip *"Doğu Hint Ticaret Kumpanyası*"nı kurarak okyanus ötesi ticaretle bağ kurmaya çalışmışsa da 1731'de *"Pragmatic Sanction/Faydacı Müeyyide"* kabul eden İngiltere, şart olarak Ostend Şirketi'nin kapatılmasını istemesiyle de dar bir alanda faaliyet gösteren kumpanya istenilen başarıyı sağlamayarak sonlandırılmıştı. XVIII. yüzyılın Babıâli'deki son Habsburg Elçisi Peter Herbert Rathkeal, Osmanlı'yı sadece Habsburg İmparatorluğunu genişletecekolan topraklar olarak değil aynı zamanda ticari faaliyetlerine işlerlik kazandırabileceği bir pazar olarak da görüyordu. Bu nedenle Pasarofça sonrası 1719 tarihinde İmtiyazlı Doğu Kumpanya (Privilegierte Orientalische Kompanie) şirketin kurulmasının Osmanlı ile yapılan antlaşma ile bağlantısı vardı. Şirket kurulduktan sonra Viyana, Belgrad, Schweehat ve Trieste'de manifaktür atölyeleri ve depoları kurarak, Osmanlı pazarında iş yapmaya başlamıştı. Lakin şirket Fransız, İngiliz, Flemenk ve Venedik ile rekabet edecek düzeyde olmadığından 1734'te kapatılmıştı. Pasarofça Antlaşma metninde yer alan bir maddede

edilerek, Feyzullah Efendi ve sabık elçi Fleischmann ile akdedilmişti. Barış görüşmeleri içerisinde dikkati çeken bir durum ise Venedik'in kayıpları oynadığı bir vaziyette, Babıâli'den Suda, İspirlonga, İstendil, Çuha adalarını ayrıca Mora'nın yerine Burinto, Preveze, Vonitsa, İşkodra, Ülgün ve Bar'ı talep etmesi şaşırtıcıydı. Hâlbuki Viyana hatırı ile anlaşmaya dâhil olduğu bir ortamda talep edilenler gerçekçi değildi. Osmanlı Devleti aslında Venedik'e hiçbir şey vermeyi düşünmezken, Çuka (Cerigotto) adasını Bosna ve Dubrovnik hattı üzerinde bulunan üç Planka'nın teslim edilmesi karşılığında razı geliyordu. Venedik, yirmi altı maddeyi içeren antlaşmasında; Çuka Adası, Korfu karşısındaki Butrinto sahillerini, Akdeniz'deki İfrindos, Preveze, Voniçe şehir ve kaleleri almakla beraber %5 olan gümrük vergisini %3'e düşürerek antlaşmadan pay almıştı.[333] Böylece Osmanlı, Habsburg ve Venedik arasında Pasarofça Antlaşması (21 Temmuz 1718) imzalanmıştı.[334]

Osmanlı'nın Avusturya'da sürekli olarak şehbender bulundurması kararlaştırılmıştı. Lakin Antlaşma üzerinden geçen yedi yıl boyunca herhangi bir girişimin yapılmaması ve ardından Damat İbrahim Paşa kethüdası olan ve daha önce Silahtar Süleyman Ağa maiyetinde Viyana'ya giden Kazancızade Ömer Ağa'yı 1725 yılında bu iş için görevlendirilmişti. Ancak Ömer Ağa'nın Viyana hükümeti ile geçinememesi ve İstanbul'daki Viyana Elçisi Dirling'in baskıları ve casusluk suçlamasında bulunmasıyla 1732 yılında Ömer Ağa geri çağrılmıştı. İlber Ortaylı, "1727 Osmanlı-Avusturya Seyr-i Sefâin Sözleşmesi" ***AÜSBF Dergisi,*** C. XXVIII, No: 3-4, Aralık 1973, s. 206; Pešalj, "1718 Pasarofça Barış Antlaşması ve Habsburg Osmanlı İlişkileri" s. 47-48; Fatih yeşil, "Pasarofça Antlaşması ve Osmanlı Diplomasisindeki Değişim", ***Harp ve Sulh300. Yılında Pasarofça Antlaşması ve Bildirileri***, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, s. 107; Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV/I, s, 151; Hammer***, Büyük Osmanlı Tarihi,*** C. XIII, s. 336-337.

[333] Antlaşmada yer alan önemli maddeler: Evvelki Madde: *"Hersek'de vâki İmoski kal'ası ve Dalmaçya ve Arnavudluk'da vaki Tiskovaç ve İstrunçe ve Üniste ve Prolog kal'ası ve Erşano ve gayrı ellerinde bulunan kılâ vü palanka ve kastel ve etrâfı mesdûd ü meftûh yerlerine Venedik cumhûrunun zabt u tasarruflarında kalup, hudûd u sınurları tefrîk u temyîz olunmak içün zikr olan yerlerin birinden birine hutût-ı müstakime çekilüp hutût-ı merküme dâhilinde Venedik mülkü ve deryâ cânibine doğru vâki olan yerler cumhûrun tasarrufunda kalup hutûtdan taşra olan yerler Devlet-i Aliyye'nin zabt u tasarrufunda kalalar. Karloviçe musalahasında olduğu gibi, zikr olunan hutût dâhilinde deryâ cânibine doğru cumhûr zabtında olan kal'aların önünde dahi yerin iktizâsına göre müstakim veyâhûd pergârÎ hatt ile her tarafdan birer sâ'atlik arâzî kat-ı hudûda me'mûr olan vekîller cânibinden alına. Lâkin hatt-ı mzekûrun kurbunda veyâhûd dâhilinde Devlet-i Aliyye'min kal'ası ensesinde olan bütün arâzi kendüye kalup önünde dahi bir sâ'atlik mikdârı yer pergârî hatt ile ta'yîn olunup içinde olan arâzî dâiren-mâ-dâr zabtında kala."* Yedinci Madde: *"Tarafeynden te'addiyât karada ve deryâda def olunup hüsn-i mu'âmele olunmak üzre sınurlarda olan zâbit ve hükkâm bu terk-i cidâlin vaktini bilmek içün Bosna ve Arnavudluk ve Dalmaçya taraflarına haber irsâl olunmak üzre otuz gün Girid ve Mora cezîreleri vechin-kâne Devlet-i Aliyye'me ve cumhûr- ı mûmâ-ileyh tarafına şol mevâdda ki ri'âyeti mümkin ola, muhâlif iş olunmaya. Ve re'âyâya külliyetle afv-nâmeler verilüp bu ceng esnâsında eyledükleri işleri ve cürmleri her ne ise bi'l-külliyye ferâmûş olunup, bu vechile ithâm olanlardan bir ferde ba'de'l-yevm cezâ tertîbiyle eziyet olunmaya."* Mehmed Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid Ve Zeyli***, C. II, s. 1128-1129.

[334] Antlaşma maddeleri arasında yer alan kişiler ve korsanlıkla ile ilgili bazı hükümler: Eflak Voyvodası Nikola Mavrokordato ve maiyetine karşılık olarak, Yedi Kule zindanlarından tutulan Habsburg generallerinden Baron von Petraş ve Baron von Stein takasının gerçekleşmesi Rakozcy ve yanında bulunan Macar asilerden Bercsenyi, Anton Esterhazy, Forgaç Adam Wai, Mihail Czaki gibi isyancı kaçakların sürgün edilmesi taahhüt ediliyordu. Ticaret antlaşmasında dikkat çeken madde ise Trablus, Cezayir, Tunus ve Ülgün korsanlıklarını son verileceği belirtiliyordu. BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 6, s.

Pasarofça Antlaşması'nda yer alan önemli bazı maddeler vardı: 1. Macaristan'ın bir parçası olan Temeşvar elden çıktığı gibi Orta Avrupa'nın kilidi konumunda olan Belgrad ve önemli bir mevki olan Semendire, Habsburg toprağı olmuştu.[335] Ek olarak Viyana idaresi Lehistan'ı antlaşmaya dâhil etmek istemişse de Babıâli buna yanaşmamıştı. Lakin var olan sorunlarını Babıâli'ye yaptıkları müracaatla çözüme kavuşturulacağı kaydedilmişti.[336] Antlaşmaya ek olarak Avusturya tarafına bir de Ahidnâme-i Hümâyûn verilmişti.[337] Yapılan antlaşma sonrası 1719 tarihinde Habsburg ve Osmanlı sınır hatlarının belirlenmesinden sonra mutad hale

420-431; BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 7, s, 346-358; BOA, AE. I. Mahmud, nr. 259/21092; BOA, AE. III. Ahmed, nr. 226/21780; BOA, AE. I. Mahmud, nr. 259/21086; Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 394-398; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 295-298; Mehmed Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid Ve Zeyli***, C. II, s. 1123-1128; Bozkurt, ***1699-1736 Düveli Ecnebiye Defterine Göre,*** s. 71-87; Abdulkadir Özcan, "Pasarofça Antlaşması", ***DİA***, C. 34, s. 177-181; Lane, ***Venice: A Maritime Republic***, s. 411; Uğur Kurtaran, "Pasarofça Antlaşmasına Göre Yapılan Sınır Tahdit Çalışmaları ve Belirlenen Yeni Sınırlar", ***The Journal of International Social Research,*** Vol. 11, Issue 55, February 2018, s. 285-300; Lavender Cassels***, The Struggle for the Ottoman Empire 1717-1740,*** Thomas Y. Crowell Company, First Published, USA, 1967, s. 14; Ayrıca bkz: Nikola Samardzic, "The Peace of Passarowitz, 1718: An Introduction", ed., Charles Ingrao, Nikola Samardzic, Jovan Pesalj, ***The Peace of Passarowitz1718***, Purdue University Press, Indiana, 2011.

[335] Evvelki Madde:*"Boğdan ve Eflâk vilâyetlerinin bir tarafı Leh ve bir tarafı Erdel hudûduna müntehi olup kadîmden beynlerinde olan dağlar ile mahdûd ve mu'ayyen olmağla tarafeynden kemâ-fi'l-evvel hudûd-ı kadîmelerine ri'âyet öteye ve beriye kat'a tecâvüz olunmaya ve Eflâk vilâyetinden Ölet suyunun karşu yakasında olan yerler Temeşvar kal'asıyla ma'an Roma imparatorunun zabt ve tasarrufunda olmağla esas ittihâz olunan alâ-hâlihi kavli muktezâsınca zabt ve tasarrufunda kala ve nehr-i mezbûrun cânib-i şarkisi Devlet-i Aliyye'm zabtında ve taraf-ı garbisi Roma imparatorunun zabt ve tasarrufunda olmağla Erdel tarafından cereyân iden Ölet suyu nehr-i Tuna'ya munsab kodluğu mahalle varınca ve andan sonra dâhi nehr-i Tuna kıyılarıyla İrşova'ya varmazdan mukaddem karşu yakadan Timok suyunun Tuna'ya munsab olduğu mahallin mukâbilinde vâki mevzi'e gelinceye değin zikr olunan sular hudûd olup …."* İkinci Madde: *"Timok suyunun nehr-i Tuna'ya munsabb olduğu mahalden nehr-i mezbûrun vasâtı ile tahmînen on sa'at yukaru doğru gidildikde zikr olunan Timok suyu hudûd olup İsperlek Bâna'sı arâzi-i kadîmesiyle Devlet-i Aliyye'm tarafında kalup Resve(?) Devlet-i çasariyede kalmak üzere dağlar arasından gidilüb Perâkine(?) varıldıkda zikr olunan Perâkin Devlet-i çasariye tarafında ve Râcana Devlet-i Aliyye'm cânibinde kalmak üzere ikisinin vasâtından münasib mahalden geçilüb Ustûlâc'a varılub andan nehr-i Küçük Morava geçilüb öte kıyısıyla Caca'ya varıla Caca ile Bilana beyninde yine mürûr olunup beren Bedka'ya varılub andan Cokol arazisini devr iderek Dirin suyu kenârında vâki Bine'ye varıla zikr olunan Perâkin ve Ustûlâc ve Caca ve Bedka ve Beline Belgrad kal'asıyla ma'an Devlet-i çasariye zabtında bulunmağla arazileriyle yine tasarruflarında kalup zikr olunan Çükûl ile Râcana arâzi-i kadîmeleri ile Devlet-i Aliyye'm tarafında kalalar ve zikr olunan hudûdda vâki Timok suyunda tarafeynin re'âyâsı müşterek olup cem-i menâfi'de ale's-seviye intifâ ideler."* Bozkurt,***1699-1736 Tarihli Ecnebi Defterine Göre,*** s. 73-74.

[336] On Altıncı Madde: *"Roma imparatorunun muranhâsları Leh kralı ve cumhûrunun dâhi bu müsâlehâya idhâl olunmaları husûsunu irâd idüb lâkîn Devlet-i Aliyye'm ile Leh kralı ve cumhûru beyninde sulh ve salâh müebbeden mukarrer olup Lehlü'nün bir dürlü nizâ'ları olmamağla Hotin kal'esine müte'allik ve sâ'ir husûslar içün bir cevabları var ise elçileri gelüb ve yahûd nâme gönderüp Âstâne-i sa'âdetde hakk ve adl üzere feysal virilmek içün arz ve i'lam eyemek câ'iz ola."* Bozkurt,***1699-1736 Tarihli Ecnebi Defterine Göre,*** s. 78.

[337] BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 6, s. 431-434; Mehmed Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid Ve Zeyli***, C. II, s. 1128-1136.

gelen elçi gönderiminde Rumeli Beylerbeyliği payesiyle İbrahim Paşa Viyana'ya yollanırken, Kont Virmont'ta İstanbul'a gönderilmişti.[338]

Pasarofça Antlaşmasını, Osmanlı açısından genel bir değerlendirmeye tabi tutarak Kıta Avrupası bağlamında ele alırsak; 1716 tarihinde Avusturya'nın Westminster müttefiki İngiltere, Petro'nun Kuzey Almanya'daki Mecklenburg Dukalığı'nı işgal etmesi Londra hükümeti, İstanbul ve Viyana hükümetleri arasında bir an önce barış görüşmelerinin yapılması için arabuluculuk rolünü oynayarak, Osmanlı'nın dikkatini Rusya'nın üzerine çekme düşüncesindeydi. Böylece Moskova'nın Baltık'tan geri durmasına ve işgali sonlandırması düşünülmekteydi. İngiltere Kralı I. George, Babıâli'de bulunan elçisi Abraham Stanyan'a bir Osmanlı-Rus savaşı çıkarması için emir vermişti İngiltere, kuzeyde mülklerini korumak için Rusya'ya karşı Osmanlı'yı kendisine stratejik partner yapmak istiyordu. Sadrazam, Osmanlı'nın bu savaş halinden kurtulup yeniden yapılandırılma düşüncelerini etkin kılmak için Kuzey Avrupa'da tekrar cereyan eden Rus-İsveç gerginliğine müdâhil olmaya hiç niyeti yoktu.[339] İngiltere, Babıâli'ye Mecklenburg ve Hazar Denizi üzerinden baskı yaparak Moskof üzerine sefer düzenlemesini istemekteydi. Payitaht ise daha temkinli hareket etme niyetinde olup, Bender ve Azak muhafızlarından gelen havadisleri değerlendirmekle beraber, Moskof'un İsveç üzerine Baltık'tan bir hareket düzenleyip düzenlemediği hakkında daha fazla malumat çerçevesinde olayları değerlendirmeye almıştı.[340]

---

[338] BOA, DVNSMHM.d. nr. 6, s. 468-469; Unat, ***Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri***, s. 52-53; Ahmed Refik, "Pasarofça Muahedesinden Sonra Viyana'ya Sefir İzamı", ***TOEM***, S. 40, s. 211-227; Ahmet Büyükaksoy, "Alman Seyyah Karl Ludwig von Pöllnitz'in Gözünden Dâyezâde İbrahim Paşa'nın Viyana Elçiliği", ***Harp ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Antlaşması ve Bildirileri***, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, s. 129-139; Hüner Tuncer, "Viyana Sefâretnâmesi (1131 H. 1719 M.) (Elçi: İbrahim Paşa)", ***Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni***, 4/2, 2011, s. 99-105.

[339] Mckay, Scott, ***Büyük Devletlerin Yükselişi***, s. 125-151; Shaw, ***Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,*** C.I, s. 286***;*** Münir Aktepe, "Damad İbrahim Paşa", ***DİA***, C. VIII, s. 441-443.

[340] BOA, AE. III. Ahmed, nr. 232/22202.

IV. İNGİLTERE KRALLIĞI'NIN PASAROFÇA GİRİŞİMİ: MECKLENBURG VE HAZAR DENİZ DİPLOMASİSİ

İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth (1533-1603), saltanatının ilk yirmi yılında Avrupa prenslerinin yarısını sarayına almış ancak hiçbiriyle evlenmemişti. Böylece yüz on sekiz yıl boyunca İngiltere'yi yöneten Tudor Hanedanlığı'nın sonu 1 Nisan 1603'te İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth ölümüyle son bulmuştu. I. Elizabeth'in bir varisçisi olmaması nedeniyle İskoç soyluların tahttan indirdiği sabık İskoç Kraliçesi Mary Stuart'ın oğlu I. James (1603-1625), İngiltere Kralı olarak tahta oturmuştu.[341] I. James 1589'da Danimarka kralı II. Fredrich'in kızı Anne ile olan evliliğinden Charles ve Elizabeth adında iki çocuğu olmuştu. I. James'in kızı Elizabeth, Pfalzlı V. Fredrich ile olan evliliğinden kızı Sophia doğmuştu. Prenses Sophia, Hannover Prensi Ernest August ile olan izdivacından İngiltere'nin müstakbel kralı olacak I. George dünyaya gelecekti.[342] 1701'de Elizabeth Stuart'ın kızı Sophia Hannover, Protestan bir soydan geldiğini ve İngiliz tahtının mirasçısı olduğunu ilan etmişti. İngiliz parlamentosu, Sophia Hannover'in veraset hakkını korumuştu, çünkü Sophia'nın Protestan inancına sahip olması onlar için önemli bir avantajdı. Hannover Elektörü I. George Ludwig, Sophia'nın en büyük oğluydu.

1714'te İngiltere Kraliçesi Anne'nin ölümü üzerine mirasçı konumuna gelen Sophia Hannoveri'nde aynı yıl içerisinde ölmesiyle doğrudan mirasçı konumuna gelen I. George, Whig ve Tori partilerinin yardımıyla Galler Prensi ilan edilerek İngiltere Krallık tacını giymeye hak kazanmış ve I. George hem İngiltere Krallığı'nı hem de Hannover Elektörlüğü'nü bir arada yönetecekti.[343] İngiltere Başvekili, Habsburg Elçisi

[341] Schwartzwald, ***The Rise Of The Nation-State in Europe, Absolutism***, s. 5.
[342] Ragnhild Hatton, ***George I,*** Yale University Press, New Haven and London, 2001, s. 9.
[343] Hem Hannover Elektörlüğü'nü hem de İngiltere Krallığı'na hükmeden yönetimlere benzer yapılar mevcuttu: Wettin Hanedanı, 1697'de Saksonya Elektörlüğü'nü, Leh Krallığı'nı ve Litvanya Grandukalığı'nı yönetirken; İsveç Krallığı, Finlandiya ve Pomeranya'yı yönetmekteydi. Böyle bağlantılara sahip devletlere *"personal unions"* (kişisel birlik) veya *"composite statehood"* (Birleştirilmiş devletler) deniyordu. Bu benzer yapıların idari yönetimlerinde sıkıntı olmazken Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu içerisinde yer alan topraklara olmaları hiyerarşide sorun yaratıyordu. Hiyerarşi içerisinde otonom bir yapı olan elektör imparatora karşı sorumluluğu varken, kral olarak da halkına karşı sorumluluğu vardı. Hatta I. George, Hannover'den ayrılmadan önce elektörlüğün nasıl yönetileceğini ilgili bir düzenleme yaparak kanunlaştırmıştı. Ayrıca iç meselelerle ilgili konularda çözüm üretmesi için *"Geheime Rate"* (Konsül Grubu) karar verecekti. Torsten Riotte, "Britain and Hannover", ed., Peter H. Wilson, ***A Company to Eighteenth Century Europe,*** Blackwell Publishing Ltd, First Published, Oxford, 2008, s. 354-357.

Karl Josef von Palm'a Hannover Antlaşması[344] (1725) gereğince I. George'u hem kral hem de elektör olarak kabul edildiğini imparatorluk elçisine söylemişti. Palm, George'un sadece imparatorun bir prensi olarak görüleceğini ve imparatorluk prensi olmasından dolayı bir İngiliz Kralı olamayacağını belirtmişti.[345] Bu sorunlar II. George'un "*Pragmatic Sanction"* taahhüdünü verdiği Viyana Antlaşması (1731) ile çözülecekti. Bunun yanı sıra I. George, Babıâli'ye gönderdiği nâmenin içeriğinde İngiltere'nin yeni kralı olduğunu ve dostluğun devam etmesini istemişti.[346]

İngiliz ve Hannover iş birliği sayesinde istihbarat networkü kurulmuştu. Hannover elçileri aynı zamanda Londra'ya da rapor vererek, Berlin ve Viyana'daki İngiliz meslektaşlarıyla birlikte önemli rol oynamışlardı. Öte yandan Hannover elçileri, Kutsal Roma Cermen İmparatorluk *"Reichstad"*ının bulunduğu Regensburg şehrinin önemli bilgi kaynakları olduklarını kanıtlamışlardı, çünkü İngiliz temsilciler imparatorluk diyetindeki hem karışıklığı hem de Alman prenslerinin politik yapısını anlama ve kavramada zorluk çekiyordu.[347] Bu veri akışı sayesinde İngiltere, kıta içindeki gücü Hannover'le beraber farklı bir boyuta ulaşmıştı. Diplomatik faaliyetler ve istihbari bilgilerin çokluğu, işleri daha da kolaylaştırmıştı. Ayrıca İngiltere'nin Kıta Avrupası devletleriyle olan ilişkilerinin temel argümanı, toprak kavgasından çok, ekonomik anlaşmazlıklardan ortaya çıkmıştı.[348]

---

[344] 1725'te Hannover Antlaşması imzalanmasının temelinde; Alman bakışı, Alman umutları ve korkusu yer almıştı. ***Two Historic Dissertations: I. On The Causes of The Ministerial Secession (A.D. 1717), II. On The Treaty of Hannover, Concluded (A.D. 1725),*** ed., William Coxe, Printed For: G. G. And J. Robinson, Paternoster-Row. London, (t.y.), s. 31.

[345] Jeremy Black, ***The Continental Commitment, Britain, Hannover and İnterventionism 1714-1793,*** Routledge, London and New York, First Published, 2005, s. 37.

[346]BOA, DVNSMHM.d. nr. 6, s. 418-420.

[347]XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Hannover diplomatik servisi eski önemini kaybetmeye başlamıştı. Riotte, "Britain and Hannover", s. 356.

[348] 1722'de İmparator VI. Charles ise, Hindistan ile ticaret yapabilmek için Ostend şirketini kurmuştu. Endüstriyel ve ticari teşebbüslere destek sağlamak amacıyla sadece Ostend ve Trieste'nin deniz aşırı ticaretini geliştirmek kalmayıp aynı zamanda dominyonlarındaki ticareti geliştirmeye çalışmıştı. Ostend Şirketi, sadece Doğu pazarlarında değil, aynı zamanda Asya'dan getirilen İngiliz mallarına gizlice girme ihtimalinden dolayı, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ne (ve muadili Hollanda'ya) karşı bir meydan okumaydı. Deniz aşırı ticaretin getirmiş olduğu kâr diğer devletlerin okyanus ticaretine özlem duymalarına sebep oluyordu ama büyük donanmaya sahip devletler için önemli bir problemdi. Avusturya, Danimarka, Prusya, Rusya, İsveç ve Toskana dâhil olmak üzere bir dizi devlet, Doğu ve Güney Asya'ya da ticaret yapan şirketler kurmuşlardı. Bu ticari şirketler; İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın sahip olduğu mevcut tekellerin varlığından istifade ederek onların gücünü tehdit ediyordu. İngiltere'nin Doğu Hindistan Şirketi, bu ülkeleri kârlarını azaltmakla suçlamıştı. İngiltere, yabancı çoğu şirketin, İngiliz sermayesini, denizcileri ve ofislerini kullanmalarını engellemeye çalışmıştı. 1740 yılında hiçbir İngiliz ofisinin, İsveç şirketine hizmet etmemesi için anlaşmaya varılmış olmasına rağmen uluslararası hukukta İngiltere, yeni şirketlerin ticaretini engelleyemedi. İngiltere ve Fransa arasında Batı Hint Adaları, Batı Afrika, Kuzey Amerika ve Hint Okyanusu'nda daha doğrudan bir rekabet vardı. Hint

İspanya Veraset Savaşları (1700-1714) sonlanırken, Büyük Kuzey Savaşı'nın (1700-1721) canlılığı hala devam ediyordu. I. George, Hamburg ve diğer ticari limanlara ulaşımda kilit rol oynayan Bremen ve Verden'i İsveç'ten almak istiyordu, çünkü Petro İsveç toprakları üzerine başlattığı seferlerde Finlandiya Körfezi'nin kuzeyinde bulunan Vyborg, Karelya ve güneyinde bulunan İngria, Livonya yanı sıra Baltık Denizi'ne bakan Riga ve Reval'i alarak kuzeyi parsellemişti. Prusya Kralı, İsveç'e ait olan Pomeranya bölgesinde yer alan Stettin Limanı'nı aldıktan sonra İsveç'in tepkisini azaltmak için dört yüz bin ekü ödeme yaparak topraklarına katmıştı.[349]

1716 tarihinde I. George'da pastadan pay almak için İsveç mülkü olan Verden'i işgal etmiş ve Danimarka işgalinde olan Bremen'i otuz bin taler karşılığında satın alarak Weser Nehri üzerinde bulunan iki önemli ticari stratejik noktayı topraklarına katarak hem İngiliz hem de Hannover çıkarlarını korumuştu.[350] Ayrıca I. George, Stockholm ve Petersburg hükümetlerinin kızgınlığını çok önemsemiyordu, çünkü

Okyanusu'ndaki 1720 ve 1730 yılları arasındaki rekabet ciddi boyutta değildi. 1719'da kurulan ikinci Fransız Doğu Hindistan Şirketi, Fransa'nın ticarette daha aktif olmasını sağlamıştı. Bir Fransız gemisi, 1600-64'te iki yılda bir, 1664-1719'da yılda üç veya dört, 1720–70'te yılda ortalama on defa Hindistan'a gidiyordu. Black, ***Trade, Empire and British Foreign Policy***, s.124-129; Ek olarak Brandenburg gibi denizcilikle ilişkisi akla gelmeyen bir devlet bile Altın Sahili'nde (bugünkü Gana'nın bir kısmı) koloni kurmuştu. Keşfedilen yeni bölgeler arasında en ümit vaat edeni Kuzey Amerika'nın doğu yakasında ilk Avrupa devleti (İngiltere ve Fransa) koloni imparatorluklarını tesis etmişti. Fransa'nın bölgesi toprak olarak daha genişti; Quebec'ten Montreal'e kadar uzanan Fransızlar büyük göller yoluyla günümüz Amerika'sına nüfuz etmekteydiler. 1689'da Fransızlar, Louisiana bölgesine de sınırlarına dâhil etmişlerdi. İngiliz yerleşimleri Massachusetts'den Georgia'ya kadar Atlantik sahili boyunca yayılmışlardı. Hollanda'nın, New Holland (Günümüz New York ve New Jersey eyaletleri) ile günümüzde Wilmington, Delaware yakınlarındaki New Sweden şehirlerine yayılmışlardı. Massie, ***Büyük Petro***, s.198.

[349] Voltaire, ***XII. Şarl'ın Tarihi***, s. 292.

[350] Bir diğer anlatı ise İngiltere'nin Hannover Elketörlüğü'de Danimarka'nın egemenliğinde olan Bremen ve Verden için altmış bin pistole karşılık topraklarına kattığı bilgisiydi. Hakeza Britanya ise 1715'te Danimarka ile bir pazarlığa oturmuştu. Bu pazarlık antlaşmasında Danimarka, Verden işgaline ses çıkarmayacağı ve Bremen'i satın almasının diyeti olarak İsveç'e savaş açmasını ve Schlesswig-Holstein üzerindeki tarihi haklarını tanınmasını istemişti. Oldenburg Hanedanlığının iki kolu olan Danimarka ve Schleswig-Holstein Dükalığı arasındaki düşmanlık sürekli bir çatışma ortamını doğuruyordu. Schleswig-Holstein Dükalığı'nın, Danimarka'nın güney ucunda İsveç yanlısı politikalar izlemesi uzun süredir rahatsız edici olmuştu. İsveç İmparatorluğu'nun çatırdamaları Danimarka'yı, Schlesswig-Holstein Dukalığını savaş alanına çekerek topraklarını ele geçirme peşindeydi. ***The Military History of Charles XII***, s. 5; Mckay, Scott, ***Büyük Devletlerin Yükselişi***, s. 108-109; Voltaire, ***XII. Şarl'ın Tarihi***, s. 292; I. George'un Bremen ve Verden üzerindeki tasarrufuna benzer bir atılımı II. George, Hannover'e avantaj elde etmek için İngiliz kaynaklarını kullanarak, Avusturya Veraset Savaşları'nda ortaya çıkan toprak elde etme fırsatını değerlendirerek, Kuzey Alman piskoposlukları olan Hildesheim ve Osnabrück'ü Hannover topraklarına katmak istiyordu. İngilizler, bu fikri imkânsız bularak destek vermemişlerdi, çünkü artık bölgede Prusya gibi diğer güçler Hannover'in daha fazla genişlemesine sıcak bakmıyorlardı. Riotte, "Britain and Hannover", s. 363.

Rusya ve İsveç hala savaş halindeydi ve her ikisi de savaşmak için yeni bir cephe açacak durumda değillerdi.[351] 1715 tarihinde Danimarka kralı ve İngiltere Krallığı, Wismar Şehri'ni kuşattılar.[352] İsveç, topraklarını korumak için yeni bir cephe açmak yerine İngiltere'deki Jacobit İsyancıları[353] kışkırtırken; Petro, Lehistan'ın zayıflığını, Habsburglar'ın veraset savaşında oluşu ve ardından Osmanlı ile yaşanan savaş süreci Petro'nun kuzeyde rahat hareket etmesini sağlamıştı. Petro, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu sınırlarında olan İsveç topraklarını ve Mecklenburg Dukalığı'nı (1716) işgale girişmesiyle beraberinde farklı güçleri devreye sokmuştu. Bölge dengeleri içerisinde yer alan İngiltere Kralı I. George ve Hollanda Cumhuriyeti bu işgale büyük tepki göstermişti. Oysa daha önce Prusya Kralı I. Friedrich William, Petro ile antlaşma yaparak, Güney Pomeranya'dan Stettin, Usedom ve Wollin topraklarını kendisine alma karşılığında antlaşmış ve topraklarına katmıştı.[354]

1716 tarihinde Avusturya'nın Westminster müttefiki İngiltere, Petro'nun Kuzey Almanya'daki Mecklenburg Dukalığı'nı işgaliyle gelen tehlikeyi görmüştü. Prusya'nın Petro'nun eylemlerine kısa süre göz yumması ve Avusturya'nın savaşta olması, muhtemel bir Fransız desteğinin İngiltere tarafında yer almasını ümit ediyordu. Ayrıca Londra hükümeti, Babıâli ve Viyana hükümeti arasında bir an önce barış görüşmelerinin yapılması için arabuluculuk teklifini yeniliyordu. Bunun nedeni Osmanlı'nın Avusturya ile olan harbine son vererek, dikkatleri Rusya'nın üzerine çekme düşüncesindeydi. Muhtemel bir Osmanlı-Rus savaşı Moskova'nın Baltık'tan geri durmasına ve işgali sonlandırmasına yaracağı noktasındaydı. Osmanlı için oluşturulan gerekçe ise, Rusya'nın Baltık'a bakan Kurland (Kaliningrad) Prensliği'ni topraklarına katma sevdası, beraberinde Lehistan'ın işgalini getireceği ve ardından Osmanlı'ya uzanan bir savaş serisine dönüşebileceği ihtimalini gündeme taşımıştı. Rusya'nın bu uzun soluklu planı zaman gerektiriyorsa da Petro bir defa kıvılcımı

[351] ***Two Historic Dissertations***, s. 11.
[352] Voltaire, ***XII. Şarl'ın Tarihi***, s. 390.
[353] Jacobitler uzun zamandan beri İrlanda ve İskoçya'nın batı dağlık bölgelerinde ikamet eden Katolik isyancı gruplardı. 1746'da Jacobitler askeri bir tehdit olarak son bulmuştu. David Ogg, "The Emergence of Great Britain As A World", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25***, Vol. VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, s. 255.
[354] Christopher Duffy, ***The Fortress in the Age of Vauban and Frederick the Great 1660-1789, Siege Warfare,*** Vol. 2, Routledge and Kegan Paul Publication, London, Boston, Melbourne and Henley, First Published, 1985. s. 208; J. O. Lindsay, "İnternational Relations", ed., J. O. Lindsay, ***The Old Regime, 1713-63,*** Vol. VII, Cambridge At The University Press, London, 1966, s. 196.

çakmıştı. İngiltere, Pasarofça Antlaşması'nın (1718) yapılması ardından Rus işgalinin kesintiye uğraması ve ilerleyişinin kısmen durmasıyla rahat bir nefes almıştı.

İngiltere Kralı I. George, Babıâli'de bulunan elçisi Abraham Stanyan'a bir Osmanlı-Rus savaşı çıkarması için direktif vermişti. I. George, Rusya'nın ikinci bir Prut vakası yaşamasını diliyordu. Bu hedefini gerçekleştirmek için 1718 tarihinde XII. Charles'ın Frederickshald (Norveç) kuşatmasında hayata gözlerine yummasına rağmen; İsveç, Moskofla mücadeleye devam etmişti.[355] Charles yerine İsveç tahtına Kraliçe Ulrica Eleonora'yı geçmesine karşın Londra hükümeti savaş yapmaya zorluyordu. Kraliçe ise savaşa Türklerin dâhil olması durumunda şartlı evet demişti. İsveç'in böyle bir savaşı kaldırabilecek ne mali yapısı ne de askeri personeli vardı. İngiltere, İsveçle Stockholm Antlaşması (1720) ile ittifak yaparak kuzey hattında durumu stabil hale getirmişti. Aynı zamnada Londra hükümeti, Stanyan'a on bin dolarlık bütçe vererek, Babıâli ricalini savaşa ikna etmesi için vermişti.[356] Böyle bir savaş planı İngiltere'nin Baltık politikasını güvenceye almakla beraber, Bremen ve Verden üzerindeki tehlikeyi de azaltacaktı. Babıâli'nin savaşa yanaşmaması sonucunda İngiltere, İsveç'in saldırıya uğrayıp daha fazla zayıflamaması için İngiliz armadasını Baltık'ta konuşlandırarak, olası bir Rus ve Dan saldırısını püskürtmeyi hedeflemişti. İngiltere'nin politikasına Hollanda'da destek vermekteydi, çünkü Baltık'ta sadece İngiltere'nin çıkarları söz konusu değildi. İngiltere şunu anlamıştı: Kuzeydeki dengeyi sağlamak istiyorsa Osmanlı'yı stratejik olarak Rusya'ya karşı desteklemesi gerekiyordu. Sadrazam Damad İbrahim Paşa'nın sadarete gelmesiyle 1683'den beri imparatorluğa hâkim olan genel savaş görüntüsünden azade etmek istemekteydi. Sadrazam, imparatorluğun yeniden yapılandırılması noktasında düşüncelere sahipti. Bu düşüncelerini etkin kılmak için Kuzey Avrupa'da tekrar cereyan eden Rus-İsveç gerginliğine müdahil olmaya hiç niyeti yoktu. Ayrıca Kırım Tatarlarının, Lehistan sınırlarına tecavüzi hareketleri sonlandırması için Lehistan ve Avusturya ile uzlaşmaya varmıştı. Babıâli, satranç tahtasına dönen kuzey hattı ve genel olarak kıta içerisindeki yeni oluşumların içinde yer almak istememişti.

Fransız-İngiliz ittifak antlaşmasıyla (28 Kasım 1716) başlayan süreç Hollanda, Fransa ve İngiltere'nin dâhil olduğu üçlü ittifak sistemine (4 Ocak 1717) dönüşmüştü.

[355] BOA, AE. III. Ahmed, nr. 126/12392.
[356] Wood, "The English Embassy at Constantinople 1600-1762", s. 549-551.

Dörtlü İttifak sistemi ilk etapta Fransa ve İngiltere ikinci etapta Hollanda, Fransa, İngiltere, Avusturya ve 1720 tarihinde İspanya'nın katılımıyla gerçekleşmişti. İspanya'nın ittifaka dâhil edilmesinin sebebi ise İtalya'daki emellerinden ve Fransa üzerindeki taht iddiasından vazgeçmesi için İngiltere'nin baskısı sonucu katılmıştı. Bu sayede Dörtlü İttifak 1724 yılına kadar, Avrupa barışını kısmen sağlanmıştı. İngiltere'yi endişelendiren durum kuzeyde Rusya'nın genişlemesini durdurmak istemesiydi. Bunun için Prusya ile Charlottenburg İttifakı'nı (1723) imzalayarak önlem almaya çalışmıştı. Rusya'nın kuzey-güney hattındaki batı ilerleyişi her iki tarafta da endişeye sevk ediyordu.[357] İngiltere Krallığı, Rusya'yı kuzeyde frenlemek İsveç ile yaptığı antlaşmaya Osmanlı'yı da dâhil etmek için hala çaba sarf ediyordu. Rusya, bu girişimler sonuçsuz bırakmak için Babıâli'ye Avusturya'nın Lehistan'a olası müdahalesi durumunda Leh'e asker sokmak için Prut Antlaşması'nı ve Leh maddesini yenilemek istiyordu.[358] Bunun için Petersburg'a elçi olarak Ivan Nepluyev'i yollamıştı. Babıâli'ye geldiği zaman Kıta Avrupası ile kopuk ilişkileri olan yalnız bir devletti. Petersburg hükümeti, Lehistan topraklarının Avusturya hâkimiyetine veya işgaline yer açmamak için Rusya'nın Lehistan'a askeri müdahale de bulunmayacak şekilde yer alan maddeyi tadil ettirmesine (1721) ve Leh'e girmesine onay veren maddeyi onaylayarak Prut Antlaşması'nı yenilemişti. Ayrıca Petro, kuzeydeki başarılarını taçlandıracağı Nystad Antlaşması'nı (1721) İsveç ile imzalayarak, büyük kazanımlar elde etmenin yanında, imparator unvanı alarak konumunu güçlendirmişti.

Rusya, Doğu Avrupa'yı kuzey-güney ekseninde kendini güçlendirerek batıya doğru yapacağı seferler için siper yapmıştı. Kuzeydeki çekişmeyi bir süreliğine son veren Petro, Kafkasya üzerinde Osmanlı-Romanov yakınlaşmasının oluşmaya başlamıştı. Rusya, Nystad Antlaşması ile imparatorluk görünümünü kavuştuktan sonra Avrupa'ya yapmış olduğu gezilerde, denizci devletlerin sahip olduğu mali yapıyı ve savaşları finanse edecek kaynaklara sahip olduğunu görmüştü. Petro bu yüzden denizlerle bağlantılı bir devlet olmayı zorunluluk olarak görüyordu. Ama denizci bir

[357]Mckay, Scott, ***Büyük Devletlerin Yükselişi***, 125-151; Wood, "The English Embassy at Constantinople 1600-1762", s. 549-551; Basil Williams, "The Foreign Policy of England Under Walpole", ***The English History Review***, Vol. 15, No: 58, April 1900, s. 251; G. C. Gibbs, "Parliament and Foreign Policy in the Age of Stanhope and Walpole" ***The English History Review***, Vol. 77, No: 302, January 1962, s. 18-37; Shaw, ***Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye***, C. I, s. 286; Aktepe, "Damad İbrahim Paşa", s. 441-443; J. F. Chance, "The 'Swedish polt' of 1716-7", ***The English History Review***, Vol. 18, No: 69, January 1903, s. 83-85.
[358] Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi,*** C. V, s. 149-150.

devlet olmak için yarışa geç katılmış olmanın vermiş olduğu zafiyet her zaman karşısına çıkmıştı. Petro, Petersburg'u Neva Nehri üzerine inşa ederek, Baltık Denizi'nde bir filo bulundurmaya ve ileriki aşamalarda Baltık'ı bir Rus gölüne çevirme planları yapmıştı. Bu planı devreye sokmak için İsveç'e karşı verdiği Büyük Kuzey Savaşı'nda başarı sağlasa da İngilizler, Flemenkler ve bölgenin diğer sakinleri buna müsaade etmeyecekti. Hatta İngiltere bu konuda canhıraş bir mücadele içerisine girmişti. Rusya, Baltık üzerinden kendi ticari ürünlerini ihraç etmek için bir teşebbüste bulunmasına rağmen, Atlantik'e bakan devletler bu girişimi bloke ederek, Baltık transit ticaretinde kendilerinin söz sahibi olduğunu göstermişti. Petro, Karlofça kazanımı olan Don Nehri üzerinde ki Azak'ı, Karadeniz ticareti üzerinde uzun vadeli planlarını gerçekleştirmek için tersaneler inşa ettirmişti.

Azak, Osmanlı için büyük öneme sahipti, çünkü gıda malzemeleri özellikle İstanbul iaşesi Doğu Balkanlar'dan gelen emtia ile karşılanıyordu. Petro'nun Balkanlar üzerinden yürüttüğü politika ve Karadeniz tasavvurlarının tehlike arz etmesinden dolayı savaş zorunlu olmuştu. 1711'de Prut'ta yapılan savaşta başarı sağlayan Osmanlı kuvvetleri, Azak'ın istirdadı gerçekleştirince, Karadeniz ve Balkan hattı emniyete alınmıştı. Petro'nun denizci bir devlet olma planı tekrar sükûta duçar olmuştu. Karadeniz'de kurduğu tersaneler yarım kalan bir hayalin kaybı olmuştu. Petro, Baltık'ta ve Karadeniz'de istediklerini gerçekleştiremeyince, Kafkasya ve Asya içlerine hareket etmeyi planlamaya başlamıştı.[359]

Bu doğrultuda Petro, İran'daki Safevi hâkimiyetinin sarsılmaya ve isyanların patlak verdiğiyle ilgili haberler işitiyordu. Bu haberlerin geldiği kaynaklar, bölge içerisinde etkin olan Nasranî ruhani liderlerdi. Ortodoks dindaşları, Ruslar'ın temel destekçisi ve bilgi kaynağı konumuna gelmişlerdi. Bu durum Ruslar'ın tarih sahnesine ciddi bir rol oynamaya başladığı XVIII. yüzyılda iyice belirginleşmeye başlamıştı. Yanı sıra Osmanlı *"Rum papazları"* ve Balkan *"vladikalar"*ı* nasıl etkiliyse Kafkas hattında ise Ermeni "*katalikos"*ları** da aynı şekil de etkindi. Özellikle İran Ermenileri

[359] Massie, ***Büyük Petro***, s. 971-974.

* Sırp ruhani din adamları.

** Ermeni ruhani din adamları.

ve Kafkas yerleşkesindeki olanlar önemli bir bilgi kaynağıydı.[360] Babıâli, askeri hazırlıklar yapılması için sınır boylarındaki beylerine emir yollamasına karşı İsfahan düşmeden herhangi bir askeri hareketin yapılmasını istememişti. Bu sırada Petersburg hükümeti askerî harekâta gerekçe olarak ticaret kervanlarına zarar veren Dağıstan'daki asi Lezgileri cezalandırma bahanesiyle bir sefer başlatmıştı. 1722 tarihinde başlayan harekâtın uzun sürmesi ve amacın Babıâli tarafından hâsıl olmasıyla Rusya'ya Nişli Mehmed Efendi elçi olarak (Ekim 1722) tayin edilmişti. Mehmed Efendi'nin Moskof hükümeti ile yaptığı görüşmelerde daha çok Balkanlar'daki sınır mevzuları işgal ettiyse de Kafkasya'nın Dağıstan bölgesinde bulunan Lezgi taifesinin Osmanlı tabiiyetinde olduğunu da şifahen bildirmişti. Rus tarafı ise kendilerinden yardım talep edildiğiyle ilgili gelen mektupları gösterince meseleye kani olan Mehmed Efendi olayı daha fazla sürüncemede bırakmayarak, sorunu çözüme kavuşturmuştu.[361]

Mehmed Efendi, Babıâli'nin ittifak fikrini gündeme taşıyarak, Moskof hükümetinin bu fikri Babıâli'deki kapıkethüdasına bildirerek, müspet veya menfi bir cevabın alınabileceğini söylemişti.[362] Osmanlı-Romanov ortaklığının söz konusu olacağı toplantının Babıâli'de görüşülmeye başlamasından önce Derbent, Rus kuvvetlerince alınarak Hazar Denizi'nin kuzey ve güney hattını kontrol altına alınmıştı. Böyle bir girişimin yapılmasının nedeni Osmanlı'nın Hazar kıyılarını ele geçirme planının önüne geçmekti. Bu durum Avrupalı devletleri endişeye sevk eden bir durumdu, çünkü Rusların ipek ticaretinin güzergâhını Astrahan üzerinden taşıma ihtimali söz konusu olmuştu.[363] Böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi durumunda İngiltere, Hollanda, Venedik, Fransa ve Osmanlı'nın levanten ticaretine darbe vuracak bir adımdı. Babıâli'deki İngiliz Elçi Stanyan, Rusya'nın Kafkasya seferlerini ve Hazar kıyıları ile ilgili haberlerin Avrupa basınında yer aldığı gazete manşetlerini Babıâli idaresine göstermişti. Böyle bir teşebbüsü akamete uğratmak için Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı askeri bir harekât düzenlenmesi için Batılı uluslarla beraber baskı

[360] ***Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak: I. Petros di Sarkis Gilanentz'in Kronolojisi, II. Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji***, Çev. ve Haz. Hrand D. Andreasyan, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1974, s. 1-51.
[361] ***Nişli Mehmed Ağa'nın Rusya Sefâretnâmesi (1722-1723)***, Haz. Aydın Mertayak, Gaziosman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2005, (vrk: 21/b) s. 103.
[362] ***Nişli Mehmed Ağa'nın Rusya Sefâretnâmesi (1722-1723)***, (vrk: 33/b) s. 125.
[363] Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 303;

yapıyorlardı. Özellikle İngiltere, Rusya'nın Hindistan'a uzanma ihtimaline karşı büyük bir endişe duymuştu.

Rusya'nın böyle bir rota değişiminin yapmasının mali olarak büyük olacağı gibi gerekli askeri finansmanı sağlamada sorun yaşayacaktı, çünkü Petro'nun ölmesiyle yerine tahta geçen I. Katerina, her yıl on beş bin askerin kayıp verildiği ve yüksek maliyete sebep olan Kafkasya harekâtını sınırlandıracaktı. Rusya'nın girişimini olası kılma düşüncesi bir sorun teşkil etse de Levant ticaretini yürüten devletlerde endişeye sebep olmuştu. Bu endişe İran ipek ticaretinin büyük çoğunluğunu elinde tutan İran Ermenileri'nin dindaşları olan Ruslar'a sadakatini gündeme getirmişti. Hatta İngiliz elçisi Abraham Stanyan, Osmanlı'nın Güney Kafkasya'ya ve dahi İran'a yönelik Rus harekâtına müdahale etmemesi durumunda İngiltere ve diğer düvel-i nasara ile olan dostluk ilişkilerine zarar geleceğini söylemişti. İngiltere Başvekili, Stanyan'a Babıâli'yi elinden geldiğince Rusya üzerine kışkırtması için çaba sarf etmesini emrediyordu. Diğer taraftan Dörtlü İttifak'ın bir parçası olan Fransa'dan ricada bulunarak, Babıâli üzerindeki nüfuzunu kullanmasını ve Rusya üzerine kışkırtmasını istemişti. İngiltere Kralı I. George, Rusya'nın amansız düşmanı kesilmişti, çünkü kendi çıkarlarını tehlikeye atan ve girişimleri sabote etmeye yönelik girişimleri engellemek istiyordu. Babıâli'deki Elçisi Stanyan, mümkün olduğunca Babıâli'yi ikaz ederek ortak menfaatlerine zarar veren bu devlete bir an önce müdahale etmesi noktasında baskı uygulamaya devam ediyordu. Stanyan, Babıâli'ye Avusturya-Rusya arasında imzalanan gizli antlaşmayı (1726) bildirmesine rağmen sonuç alamamıştı. Babıâli, bu antlaşmaya karşı tepkisiz kalmıştı, çünkü yeni bir cephe açmanın vereceği zararları gördüğünden böyle bir riske girmek istemiyordu. Babıâli'nin önceliği İran üzerindeki kazanımlarını bir neticeye kavuşturmaktı. 1727 tarihinde I. George'un ölmesiyle Rusya'ya yönelik sertliğin yerini yumuşama almıştı.[364] Bu olayları ve gelişmeleri bir sonraki başlıkta ele aldığımız İran seferlerini savaş ve diplomasi bağlamında tartışarak değerlendireceğiz.

[364] Robert K. Massie, age, s. 981. A. C. Wood, "The English Embassy at Constantinople 1600-1762", s. 551-552.

3. BÖLÜM

PASAROFÇA'DAN BELGRAD'A OSMANLI-AVRUPA İLİŞKİLERİ

I. LEHİSTAN VERASET SAVAŞLARI VE BELGRAD SÜRECİNDE İRAN MUHAREBELERİ'NİN (1722-1746) ROLÜ

İran muharebelerini bu konu başlıklarına dahil etmemizin sebebi, Osmanlı İmparatorluğu'nun İran ile mücadelesinde Rusya'nın Avusturya ile yaptığı antlaşmalara ve Lehistan Veraset Savaşları'nda uyguladığı politikalara etkisini inceleyeceğiz. Bu doğrultuda Afgan Gılzay Aşireti'ne mensup Mir Üveys, Kandehar Hâkimi Gürcü Yorgi'yi ortadan kaldırarak, yerel halkın desteğiyle başa geçmişti. Bu isyan İran Şahı'na karşı yapılan bir başkaldırıydı. Mir Üveys'in yerine kardeşi Abdullah Kandehar Valisi olunca, tekrar şahın idaresinde bulunmak istemeyen halk Mir Üveys'in oğlu Mahmud'a destek vererek amcası Abdullah'ı yerinden ederek Kandehar'a hâkim olmasını sağlamıştı. Mahmud'un Kandehar Valisi olmasıyla hedefini İsfahan'a çevirmişti. Ve Mahmud, Şah Hüseyin'i tahtından indirmek için İsfahan'a sefer düzenlemişti.[365]

Petro, İran'daki Safevi hâkimiyetinin sarsılmaya ve isyanların patlak verdiğiyle ilgili haberleri bölge içerisindeki Ermeniler'den alıyordu. Ruslar'ın Ortodoks dindaşları onların temel destekçisi ve bilgi kaynağı konumuna gelmişlerdi. XVIII. yüzyılda Osmanlı reayası olan Rum *"papazları"* ve Balkan *"vladikalar*"ı nasıl

---

[365] **Vürûd-ı haber-i istilây-ı İbn-i Mîr Üveys be-dârül- mülk-i Isfahan:** *"On altı on yedi seneden mukaddem aksâ-yı hudûd-ı Acem'de sâkin Afgan nâm kabîle-i meşhûre beyi olup şâh-ı memâlik-i İran olan Şâh Hüseyin'in Sünnî nâmına olan müslimânâna tezâyüd-i zulm ü udvânından nâşî adem-i tahammül birle mu'âzadat-ı şimşîr-i intikâma tevessül etmeğin, memâlik-i Acem'den Kandehar gibi bir hısn-ı üstüvâr-ı nâm-dârı zûr-ı bâzû-yı hud'a vü tedbîr ile feth ü teshîr ve beher sene şâh-ı Acem tarafından üzerine ta'yîn ü irsâl olunan leşker-i hezîmet-eser-i Revâfız'ı pâ-mâl-i sademaât-ı kahr u tedmîr eden Mîr Üveys'in oğlu olup pederi vefâtından sonra hükûmet-i Kandehar müsellem-i dest-i tasarruf u iktidârı olan Mahmud Hân nâm Mîr-i besâlet-unvân dâ'iye-i teshîr-i memâlik-i İran ve Kandehar'dan hareket eyleyüp, pîş-âmede-i reh-güzârı olan büldân ü emsârı teshîr ve gerden-keşân-ı muhâlif ü i'tizâli urza-i şimşîr-i temdir ederek kürsî-i memâlik-i İran ve karârgâh-ı Şâh-ı güm-râhân olan Isfahan 'a iki merhale karîb Verze nâm mahalle geldiğinden Şâh-ı bî-intibâh habîr ü âgâh oldukda sermâye-i âsâyiş ü ârâmı tebâh olup her ne hâl ise müdâfa'a vü mukâbele mu'muyla bil-cümle Isfahan'da mevcûd tavâif-i mütenevvi'ayı cem ü istishâb ve tertîb-i mühimât-ı müdâfa'aya şitâb eyledi."* Mehmed Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid ve Zeyli***, C. II, s. 1287; ***1720-1724 Osmanlı-İran Münâsebetleri ve Siâhşör Kemâni Mustafa Ağa'nın Revân Fetihnâmesi***, Haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970, s. 9-10.

etkiliyse Kafkas hattında Ermeni "*katalikos"*ları da aynı şekil de etkindi. İran Ermenileri ve Kafkas yerleşkesindeki olanlar önemli bir bilgi kaynağıydı.[366] 1710'da Petersburg idaresi, İran ile ticari antlaşmalar yapmıştı. Bu konuda en çok yardımını gördüğü grup İran tebaasından olan Ermeni tüccar taifesiydi.

Safevi idaresinin zayıflamasıyla Rus ticaretinde önemli bir güzergâh olan Şemahi'nin Hacı Davud'un eline geçmesi Rus ticaretini olumsuz etkileyen bir gelişmeydi. Bundan dolayı Petro, 1714 ve 1717 yılları arasında Kafkasya'ya seferler düzenleyerek askeri istihkâmlar kurmaya başlamıştı. Kafkasya'nın güneyi ve Hazar kıyılarını ele geçirme düşüncesini, Orta Asya'nın içerisine kadar Hive ve Türkistan hanlıklarını itaat altına alma planları uygulamaya sokmuştu. Orta Asya macerasının başarısız olmasıyla Petro, hedefini Kafkasların güneyine ve Hazar'a doğru çevirmişti. Kafkas bölgesinin dağlık bölgelerinde bulunan Hacı Davud'un Şirvanlılar'ın başına geçmesi ve Lezgileri'nde desteklemesiyle Şamahi, Şabran, Ereş, Berda ve Erdebil gibi yerler ele geçirilip, Osmanlı Sultanı adına hutbe okutulmuştu. Babıâli'ye gelen raporlarda Şirvan Hanı Hacı Davud'un liderliğini kabul etmelerini ve desteklerini beklediklerini yazıyorlardı. Babıâli'de bulunan Rus Elçisi Neplüyev'in Petersburg'a gönderdiği raporda; Şirvan taifesinin ve etbaının Sünni mezhebine mensubiyeti dolayısıyla Osmanlı'ya bağlılıklarını bildirmeleri arasında dini bir aidiyetin ve isyancı taifenin hami olarak Osmanlı'yı kabul ettiklerini yazıyordu. Petro, gelen haberleri detaylandırmak için Prut murahhası Şafirov'un yardımcısı Artemius Volinski'yi İran'a sefir olarak (30 Haziran 1717) göndermişti. Görevi ticari ilişkileri geliştirmek olsa da asıl amacı İran hakkında detaylı bilgiler toplamaktı. Toplaması gereken bilgiler arasında en dikkat çekici olanı ise Hindistan tarafından akıp da Hazar Denizi'ne dökülen bir akarsuyun olup olmadığıyla ilgili bilgiydi. Volinski'nin yolladığı raporlarda İran'ın içten içe çürümeye yüz tuttuğunu ve idaresinde zayıf bir yönetimin iş başında olduğuyla ilgili bilgiler içermekteydi. Ayrıca verilen bilgiler arasında vakit kaybetmeden Hazar kıyılarına akınlar düzenlenmesi ve ele geçirilmesinin zaruretini bildirmişti.[367] Petro, İsveç ile olan savaşını sonlandırmadan, böyle bir işe girişmeye niyeti yoktu, çünkü Osmanlı ile Prut barışını yenilerken, İsveç ile yaptığı antlaşma sayesinde Doğu Avrupa bloknu stabil hale getirdikten sonra yeni hedefine

[366] ***Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak,*** s. 1-51.
[367] Ünal, ***XVIII. Asır Türk-Rus Münasebetlerinde Neplüyev***, s. 38-41

odaklanabilecekti. Petro, Hazar kıyılarını ve Kafkas hattını ilhak etmek için yeni sefer hazırlıklarına başlamıştı.

Bu arada İran'da Afgan Gılzay Aşireti'ne mensup Kandehar Valisi Mahmud, Safevi tahtının yer aldığı İsfahan üzerine 1722'de askeri bir harekât düzenleyerek, şehri kuşatmıştı. Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu, sınır beylerinden gelen haberlerin hem doğruluğunu gözlemlemek hem de Pasarofça Antlaşması'nın (1718) İranlı tüccarları alakadar eden konu hakkında İsfahan hükümetine malumat vermek için Ahmed Dürri Efendi'yi elçi olarak (Ağustos 1720) görevlendirmişti. İsfahan hükümeti, Babıâli'nin bir sefir yolladığı haberini işitince telaşa kapılmışlardı. Çünkü ülkenin içinde bulunduğu vaziyetten haberdar oldukları ve kendilerinden toprak talep edeceklerini düşünmekteydiler. Hatta Revan ya da Kerkük şehrini teklif bile etmeyi düşünmüşlerdi. Dürri Efendi'nin İsfahan'a avdet etmesiyle konunun sandıklarının aksine bir malumat içerdiğini görünce rahatlamışlardı. Dürri Efendi, Sadrazam İbrahim Paşa'nın kendisine bildirdiği şekilde, İran hakkında malumat toplamasını tembih etmişti. Dürri Efendi'nin İstanbul'a gelmesiyle (5 Aralık 1721) sunduğu raporda, durumun sınır hatlarından gelen bilgileri desteklediği görülmekteydi.[368] İsfahan'ın kuşatıldığı haberi gelince, Babıâli bir divan toplantısı gerçekleştirerek (15 Mayıs 1722) durumu kritize etmişlerdi.[369]

15 Mayıs 1722'de toplanan Divan-ı Humâyûn'da İran ile ilgili çıkan kararda; Osmanlı topraklarını güvenceye almak ve doğuda asayişi sağlamak için sefer kararı çıkmıştı.[370] Babıâli, İsfahan düşmeden herhangi bir askeri hareketin yapılmasını istememesine karşı; Petersburg, ticaret kervanlarına zarar veren Lezgileri cezalandırma bahanesiyle bir sefer başlatmıştı.[371] Babıâli, Rusya'ya elçi olarak (Ekim

---

[368] ***Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefâretnâmesi***, Haz. Ayhan Ürkündağ, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, Eylül 2006, s. 66-101; Münir Aktepe, "Dürri Ahmed Efendi'nin İran Sefâretnâmesi", ***Belgelerle Türk Tarih Dergisi***, C. I, S. 3, s. 64-66.

[369] Aktepe, ***1720-1724 Osmanlı-İran ve Silâhşör Kemâni Mustafa*** s. 12; Şemdanizâde Fındıklı Süleyman Efendi, ***Müt'i't-Tevarih***, C. I, Haz. Münir Aktepe, İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1976, (vrk. 354b-355a) s. 21-22; Abdurrahman Ateş, ***Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri***, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Isparta, 2001, s. 25-27.

[370] ***1720-1724 Osmanlı-İran Münâsebetleri ve Siâhşör Kemâni Mustafa,*** s. 13-14.

[371] *"Moskov Çarı'nın Devlet-i Aliyye ile akd eylediği sulh-ı müebbedin devâm ü istihkâmına kemâl-i ihtimâmı olduğunu müş'ir kelimât ve "bir buçuk seneden mukaddem Lezgi tâifesi şâh-ı Acem'e isyân itdiklerinde Şemahı'da bulunan Moskov tüccârını kati ve emvâl-i firâvânlarını gasb itmeleriyle, Çar*

1722) giden Nişli Mehmed Efendi, Babıâli'nin ittifak fikrini gündeme taşıyarak, Petersburg hükümetinin de bu fikre sıcak bakması halinde Babıâli'deki kapıkethüdasına bildirerek müspet veya menfi bir cevabın alınabileceğini iletmişti. Sadrazam, Rus Kapıkethüdası İvan İvanoviç Neplüyev'e tedafüi ve taarruzi bir ittifak antlaşma düşüncesinden bahsettiğinde: "*Bu ittifakla biz bütün dünyayı dize getiririz. Biz Türkler, Ruslarla farklı dinden olsak da bu durum ittifakımıza engel değildir, çünkü inanç ahiret hayatı içindir. Bu dünyada ittifak antlaşmaları dine göre değil, devletlerin menfaatlerine göre yapılır."* Bu görüşmelerin ardından Petersburg, Babıâli'nin Hive Hanlığı ile bir ittifak içine girdiği haberini almıştı.[372] Bu konuyu değerlendirmeye alan Petersburg hükümeti, Babıâli nezdinde teşebbüslerde bulunarak antlaşmaya yanaşmıştı. Mehmed Efendi, elçilik faaliyetini tamamlayarak payitahta geri (17 Şubat 1723) dönerek sefaret raporunu sunmuştu.[373] 1721'de Babıâli'ye gelen Neplüyev,[374] 1735'e kadar Rus kapıkethüdası olarak görev yapmıştı.

Osmanlı-Romanov ortaklığının söz konusu olacağı toplantının Babıâli'de görüşülmeye başlamasından önce Derbent, Rus kuvvetlerince alınarak, Hazar Denizi'nin kuzey ve güney hattını kontrol altına almışlardı. Böyle bir girişimin yapılmasının nedeni Osmanlı'nın Hazar kıyılarını ele geçirme planının önüne geçmekti. Oysaki Babıâli, Şirvan Hani Davud'a İstanbul'da Petersburgla görüşmelerin başlamadan önce Hazar kıyılarını ve Bakü'nün Osmanlı askerleri tarafından ele

---

mezbûrların üzerlerine nâçâr hareket ve Derbend ahâlisi ilticâ itmeleriyle kal'a-i mezbûreye muhâfızlar koyup henüz Lezgi tâifesinden ahz-ı intikâm itmemişiken Devlet-i Aliyye tarafından sâhib çıklmağla, mezbûrlardan keff-i yed ancak memâlik-i İran'da zuhûr iden erbâb-ı tuğyândan havza-i memleketini te'mîn kasdıyla Bahr-ı Hazar taraflarına asker gönderüp Bakü ve Gilan tarafına muhâfızlar ta'yîn itmişidi" deyü temhîd-i mukaddimâtdan sonra" Mehmed Efendi, Âsım Efendi,***Târîh-i Râşid ve Zeyli***, C. III, s. 1369.

[372] Ünal, ***XVIII. Asır Türk-Rus Münasebetlerinde Neplüyev***, s. 44.

[373] "*… Bu iki büyük devlet dahi ittifâk olup birlik olur ise ol zaman Nemçe'nin yüreği çatlar ve ziyâde havflerinden hasedi derler'* dedük de biz dahi *'Şüphe yok, ancak çar hazretleri bizden ittifâk husûsunu sâhib-i devletten kendi kulağınız ile işitdin mi?'* deyüp '*Beli işitdik'* deyü takrîr eylediğimizde '*kendüleri sükût idüp reddi kelâm etmediler'* dediğimizde ya niçe başların eğip şöyle itdiler ve '*Siz bu husûsu kendülüğünüzden dostluğa binâen söylediniz. Eğer Devlet-i Aliyye tarafından söylediler iseniz cevap virmek değil temessük bile veririz. Bu husûsu siz bir kat isterseniz biz iki kat isteriz'* dediklerinde biz dahi "*Kapukethüdanıza yazın mukadder ise olur'* deyüp '*Beli yazdık'* deyü cevap eylediler." ***Nişli Mehmed Ağa'nın Rusya Sefâretnâmesi (1722-1723)***, (vrk: 33/b) s. 125.

[374] Petro, denizcilik alanında yetişmiş öğrencileri donanmaya eklemek ve 1716 tarihinde denizcilik alanında modern eğitim almaları için Batı'ya öğrenci gönderme kararı almıştı. 1717'de Venedik'e giden bir kısım öğrenciler arasında yer alan Neplüyev 1717'de Korfu'yu Osmanlı donanmasına karşı savunmak için Jentela adlı geminin mürettebatı arasında yer almıştı. Daha sonradan Rusya'ya dönemsi ve İtalyan diline hâkim olması nedeniyle diplomatik faaliyette bulunması için İstanbul'a elçi olarak gönderilmişti. Ünal, ***XVIII. Asır Türk-Rus Münasebetlerinde Neplüyev***, s. 27.

geçilmesini hedeflemişse de başarılı olmamıştı.[375] Bu durum Avrupalı devletleri endişeye sevk eden bir durumdu, çünkü Ruslar'ın ipek ticaretinin güzergâhını Astrahan üzerinden taşıma ihtimali söz konusu olmuştu.[376] Böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi durumunda İngiltere, Hollanda, Venedik,[377] Fransa ve Osmanlı'nın Levanten ticaretine darbe vuracak bir adımdı.

Babıâli'deki İngiliz Elçi Stanyan, Rusya'nın Kafkasya seferlerini ve Hazar kıyıları ile ilgili haberlerin Avrupa basınında yer aldığı gazete manşetlerini Babıâli'ye göstererek Rusya'ya karşı askeri bir harekât düzenlenmesi için baskı yapıyordu. Ama Petro'nun ölmesiyle yerine tahta geçen I. Katerina, her yıl on beş bin askerin kayıp verildiği ve yüksek maliyete sebep olan Kafkasya harekâtını sınırlandıracaktı. Rusya'nın bu girişimini olası kılma düşüncesi bir sorun teşkil etse de Levant ticaretini yürüten devletlerde endişeye sebep olmuştu. Bu endişe İran ipek ticaretinin büyük çoğunluğunu elinde tutan İran Ermenileri'nin dindaşları olan Ruslara sadakatini gündeme getirmişti. Hatta İngiliz elçisi Abraham Stanyan, Osmanlı'nın Rus harekâtına müdahale etmemesi durumunda İngiltere ve diğer devletlerle olan dostluk ilişkilerine zarar geleceğini söylemişti. Diğer taraftan Dörtlü İttifak'ın bir parçası olan Fransa'dan ricada bulunarak, Babıâli üzerindeki nüfuzunu kullanmasını ve Rusya üzerine kışkırtmasını istemişti. Babıâli'deki Fransa Elçisi Marki de Bonnac ise *"Family Compact"* ilişkilerinin gerektirdiği bir politika izlemekteydi. İngiltere Kralı I. George, Rusya'nın amansız düşmanı kesilmişti, çünkü kendi çıkarlarını tehlikeye atan ve girişimleri sabote etmeye yönelik girişimlerini engellemek istiyordu. Hatta Avusturya-Rusya arasında imzalanan gizli antlaşmayı (1726) bildirmesine rağmen Babıâli tepkisiz kalmıştı, çünkü yeni bir cephe açmanın vereceği zararları gördüğünden böyle bir riske girmek istemiyordu. Önceliği İran üzerindeki kazanımlarını bir neticeye kavuşturmak istiyordu. Ayrıca I. George'un 1727 tarihinde ölmesiyle Rus politikası değişim göstermişti.[378]

---

[375] BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 131, s. 209; BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 131, s. 213.
[376] Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 303; Christine Laidlaw, ***Levant'taki İngilizler***, Çev. Hakan Abacı, Alfa Yayınları, 1. Baskı, Kasım 2014, s. 41-44.
[377] Venedik için *"San Marco Cumhuriyeti"* veya *"Serenissima Cumhuriyeti"* tabirleri de kullanılmaktadır.
[378] Massie, ***Büyük Petro***, s. 981. Wood, "The English Embassy at Constantinople 1600-1762", s. 551-552.

Bu girişimler ışığında Osmanlı-Rusya arasında İran taksimi için gerçekleştirilen görüşmelerde, İran Mukasenâmesi'ne katılanlar: Reisülküttab Mehmed Efendi, Defter Emini Hacı Mustafa Efendi, Fransız Kapıkethüdası Marquis de Bonnac ve Rus Kapıkethüdası İvan Neplüyev katılmıştı. Hazar kıyıları üzerinden karşılıklı anlaşmazlıklardan dolayı üç aylık bir ara verilmişti. Bu görüşmelere aracılık eden Babıâli'deki Fransız Elçisi Marki de Bonnac'da kendi devletinin amacını devreye sokmak için Fransa, Osmanlı ve Rusya ittifakı peyda etmeye çalışıyordu. Lakin Bonnac'ın teşebbüsü hiçbir sonuç vermediği gibi görüşmelerin gerçekleşeceği bir sonraki tarihe kadar Rusya, bir askerî harekât daha düzenleyerek, Bakü'yü ele geçirmişti.

Bu durum Kafkas bölgesi seraskerliğinde bulunan İbrahim Paşa'nın sefer organizasyonunu ağırdan almalarını söylemişti. Lakin Osmanlı kumandanları arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden Bakü, Ruslar'ın eline geçmişti. Bu vaziyetin yaşanmasında Şirvan Hanı Davud'a zamanında yardım edilmemesi hem Bakü'nün hem de Derbend'in elden çıkmasına ve Kafkaslar'ın güneyinde Osmanlı'nın pasif kalmasına neden olmuştu. Serasker İbrahim Paşa görevinden azledilerek yerine 1723'te Tiflis valisi Arifi Ahmed Paşa seraskerliğe getirilmişti.[379] Osmanlı Devleti ise yapılan görüşmelerden çok önce Tiflis, Tebriz, Erivan, Hemedan, Kirmanşah ele geçirmesine[380] karşılık toplantının tekrar teşekkül etmesiyle Bakü'nün Ruslarca alınması, Hazar kıyıları ile ilgili tartışmaların Babıâli tarafından savaş boyutuna getirmişti. Yapılan görüşmelerin ardından *"İran Mukasenâmesi/İstanbul Antlaşması"* (24 Haziran 1724) yapılarak taraflar arasındaki anlaşmazlıklar çözülmüştü.[381] Bu antlaşmaya göre: Derbend, Bakü ve Hazar Denizi'nin güneyinde yer alan Geylan, Mazenderan ve Eterabad Rusya'ya bırakılırken Gence, Şirvan, Karabağ, Erivan, Mogan, Azerbaycan ve Irak-ı Acem diyarının bazı kısımları Osmanlı'ya bırakılarak

[379] ***1720-1724 Osmanlı-İran Münâsebetleri ve Siâhşör Kemâni Mustafa Ağa***, s. 19.
[380] Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. V, s. 175-182; Elvin Valiyev, ***XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Güney Kafkasya: Osmanlı, Safevi ve Rusya Kıskacında***, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014, s. 56-57.
[381] BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 7/49; BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 7/50; BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 7/55; BOA, CH. nr. 187/9328; Mehmed Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid Ve Zeyli***, C. III, s. 1369-1384; Danişmend, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, C. IV, s. 14; Stanford J. Shaw, ***Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye***, C. I., s. 292; Hammer***, Büyük Osmanlı Tarihi***., C. XIV., s. 64-65; Mehmed Yılmaz Akbulut, ***The Scramble for Iran: Ottoman Militarys and Diplomatic Engagements During The Afghan Occupation of Iran 1722-1729***, Boğaziçi University, Master of Arts in History, 2015, 59-76; ***Marki de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri***, , s. 227-229.

sınır düzenlmeleri yapılmıştı.[382] Ayrıca maktul Şah Hüseyin'in oğlu Şah Tahmas'ın antlaşmayı tanıması durumunda, İsfahan tahtını işgal eden Afganları ülkeden süreceklerdi. Oysa antlaşma metninde Petersburg hükümeti, Osmanlı-Safevi hududundaki toprakların ilhakına vereceği desteği yanı sıra Afganlar'ın ülkeden sürülmesiyle ilgili yükümlülükleri yerine getirmeyerek antlaşmayı teorik bir metin haline getirmişti.[383]

Sabık Şah Hüseyin'in oğlu Tahmas, askeri becerileri yüksek bir komutan olan Nadir'i ordunun başkumandanı yaparak, işgal edilen topraklarını tekrar almak ve toparlamak için savaşa sevk etmişti. 1725'te Afgan Şahı Mahmud'un öldürülmesiyle başlayan süreçte, tahta Eşref'in geçmesi ve yer yer isyanların baş göstermesi, İsfahan'da yönetimi zayıf kılmıştı. Nadir Han, 1729'da Afgan Şahı Eşref'i İsfahan yakınlarında yapılan savaşta mağlup ederek, Tahmas'ın tahta cülus etmesinden sonra seferlerine devam etmişti. Afgan tehlikesini büyük oranda bertaraf edilmesiyle sıra Rusya ve Osmanlı'nın ilhak ettiği topraklara gelmişti.[384] Rusya'nın İran'da işgal ettiği toprakları Rus Murahhası Vasili Levaşev ve İran Murahhası Mirza Muhammed İbrahim arasında Reşt Antlaşması'nı (21 Ocak 1732) imza ederek, Ruslar topraklardan geri çekilmişti. Rusya'nın ticari imtiyazlar elde etmesinin yanında Osmanlı

---

[382] BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 136, s.62-63; BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 136, s. 79.

[383] Beşinci Madde: *"zikr olunduğu üzre Devlet-i Aliyye'me tahsis olunan memleketler Çar-ı müşârûn-ileyhin tavassutuyla sühûlet ile Devlet-i Aliyye'me teslim olunduğu hînde, ol vakitde Devlet-i Aliyye'm tarafından Tahmasb'a Acem Şâhlığı'nı teslim ve istikrârı husûsunda kendüye emn-i küllî verilmekle Devlet-i Aliyye'mden münâsib olan vechile i'ânet ve nâme-i hümâyûn irsâliyle akd-i musalaha olundukdan sonra müşârün-ileyh Çar-ı bâ-vakâr, Tahmasb ile olan ta'ahhüdü muktezâsınca Tahmasb'a taht-ı mevrûsesi olan Isfahan'ı memâlik-i Acem'i Mîr Mahmud'un yed-i tasallutundan tahlîs içün akd olunan mevâdın muktezâsı üzre i'ânetini fi'le getürüp icrâ eyleye. Ve bu esnâda Mîr Üveysoğlu Mîr Mahmud tarafından Devlet-i Aliyye'me bağy ü tuğyânı zâhir olup ber-muktezâ-yı şer-i kavîm üzerine ba'a-i ecnâd olunmak lâzım gelür ise ol vakitde Devlet-i Aliyye'm dahi şer'an üzerine hareket ve şerâre-i bağy ü teğyânın bi'l-külliye itfâya dikkat ve tamâmen memâlik-i Acem'den tard u ib'âdına mübâderet ve müşârün-ileyh Çar-ı bâ-vakâr ile haberleşüp tarafeynin hareketiyle işbu mevâd muktezâsınca Isfahan teshîr olundukda Devlet-i Aliyye'm Tahmasb ile musalaha üzre bulunmak takrîbiyle pâyitahtında istikrârı husûsunda Çar-ı müşârün-ileyh ile muvâfakat edeler."* Altıncı Madde**:** ***"****Eğer Tahmasb müşârün-ileyh Çar-ı bâ-vakâr vesâtatıyla Devlet-i Aliyye'me teslîm olunacak memâlikin teslîminde veyâhûd müşârün-ileyhe tahsis eylediği memâlik müşâruün-ileyh Çar-ı bâ-vakâr yedinde kalmasına muhâlefet gösterir ise, bu iki devlet kendülere tahsis eyledikleri hisselerini evvelâ zabt idüp memâlik-i İran'da olan ihtilâf ber-taraf ve Acem'de müstehıkk-ı verâset olan hükûmetinde müstakill ü müstakarr olup cüzî ve küllî hükûmetine müdâhale olunmayup sâir Acem şâhlarına olan muâmelât ile mu'âmele ve kemâ fi'l-evvel âsûde-hâl olmak vechile tarafeyn ittifâku ittihâd üzre nizâm verüp Mir Mahmud'un îrâdını kabûl etmeye."* Mehmed Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid Ve Zeyli,*** C. III, s. 1383.

[384] Massie, ***Büyük Petro***, s. 981; Ayrıca bkz: Lawrence Lockhard, ***Nadir Shah: A Critical Study Based Manly upon Contemporary Sources,*** London 1938.

düşmanlığını körükleyerek saldırılarda bulunması için İran'a destek vermişti.[385] Bunun altında yatan sebep Çariçe Anna'nın, Osmanlı topraklarını işgal etme planlarına yardım sağlayacak bir girişim olarak görmüştü, çünkü 1734'te Osmanlı üzerine planlanan Rus sefer harekâtı, Lehistan'daki taht savaşlarıyla tehir edilmişti.

Osmanlı İmparatorluğu ise hükümdar değişikliğine yol açan Patrona Halil İsyanı ve Nadir Han'ın Herat seferinde olmasını fırsata çevirip kendini göstermek isteyen Şah Tahmas, Osmanlı idaresindeki topraklara saldırı düzenleyerek prestij kazanmak istemişti.[386] Ama yapılan seferde başarısız sonuçlar almasının yanında, pek çok kayıp vermesine ve tahtını kaybetmesine (1732) neden olacaktı.[387] Nadir Han, şahın basiretsiz ve idareden yoksun olduğunu söyleyerek, yerine Tahmas'ın oğlu Abbas'ın tahta oturmasını ama bebek yaşta olduğundan tahta kendisinin vekâlet edeceği noktasında, ordu mensuplarıyla hem fikir olmuştu.[388] Nadir Han, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı belirli aralıklarla süren savaşın birbirine galebe çalamama sorunu Kasr-ı Şirin Antlaşması esas alınarak yapılan İstanbul görüşmelerinde (1736) eski sınırlar imza edilmişti. Ve Petersburg ve İsfahan arasında da gizli bir antlaşma haberi de Babıâli'ye ulaştırılmıştı. Bu olayın temelinde Rusya'nın, Osmanlı'ya açacağı savaşta avantaj elde etmek için yapılmış bir girişimdi. Bu girişimin temelinde Rus kuvvetlerinin Kırım'a ve Azak'a girişlerine avantaj sağlamaktı. Bir diğeri ise Kırım Tatarları'nın Kafkas sınır hattında Nadir'e karşı verilen mücadelenin bir parçası olmasıyla Kırım toprakları savunmasız kalmıştı. Petersburgla İsfahan arasında antlaşma ve Nadir'in savaşı devam ettirmesi Petersburg idaresini memnun eden bir gelişmeydi, çünkü İran mücadeleleri, Lehistan ve Belgrad süreçlerine etki eden önemli bir ayrıntı olacaktı.

Nadir Han, naiplik yaptığı tahta cülus ederek, şahlık devrini (1736-1747) başlatmıştı. Nadir Şah, Oğuz boylarına mensup Avşar Türkleri'nden ve Ehl-i Sünnet'e tabi bir kişi olarak, İran tahtına oturmuştu. Lakin Nadir Şah, altı yıl süren barış akdini Caferiliğ'in beşinci hak mezhep olarak kabul edilmesiyle ilgili Babıâli'ye gönderdiği

[385] Ünal, ***XVIII. Asır Türk-Rus Münasebetlerinde Neplüyev***, s. 76
[386] Subhî Mehmed Efendi, ***Subhî Tarihi,*** (vrk. 29a-29b) s. 103-106.
[387] Mustafa Nuri Paşa, ***Netayicü'l-Vukuat***, C. II, Haz. Neşet Çağatay, TTK, Ankara, 1987, s. 32-33; Koca Ragıp Mehmed Paşa, ***Tahkik ve Tevfik: Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetlerinde Mezhep Tartışmaları***, Haz. Ahmet Zeki İzgüer, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 22-23.
[388] ***Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak,*** s. 104-106.

namenin karşılık bulmaması büyük problem olmuştu.[389] Bu konuda Ragıp Mehmed Paşa, Nadir Şah'ın Caferiliği beşinci mezhep olarak kabulü ile ilgili öne sürdüğü şartı gerekçeli bir şekilde kabul etmesine yönelik düşüncesini söylediğinde Darüssade Ağası Hacı Beşir Ağahaddini bilmesi, aksi takdirde sonuçlarına katlanacağını söylemişti.[390] Osmanlı İmparatorluğu'nun İran ile süren savaş serisi yüzünden Lehistan Veraset Savaşları içerisinde yer alamayarak sadece gözlemci olarak kalamsına neden olmuştu. Ayrıca Rusya'nın Avusturya ile ortak planlamalarının yapılmasını sağlamıştı. Bu problem Nadir Şah'ın, Dağıstan'da sorunlara sebep olan Lezgileri dize getirmek için 1742 dolaylarında verdiği mücadelede başarı sağlamayınca, yaşadığı prestij kaybını yeni bir savaşla gidermek istiyordu. Nadir, gerekçe olarak Caferiliğ'in beşinci mezhep olarak tanınmasını, aksi takdirde bu işin kanla çözüleceğini ifade ederek, savaşa yer aramıştı. Bu durum karşısında Babıâli, sınır hatlarını askeri sevkiyat yaparak, savaş hazırlıklarına başlamıştı. Nihai olarak yapılan bir dizi düzensiz savaşın (1743-1745) ardından hiçbir kazanım elde edilmemesi üzerine tekrar eski sınırlar üzerinde uzlaşılarak Kerden Antlaşması (1746) imzalanmıştı.[391] Bu arada Rusya, Osmanlı-İran savaşında tarafsızlığını ilan ederek, Kuzey Avrupa'da düzeni sağlamaya çalıştığını Babıâli'ye bildirmişti.[392]

---

[389] Şemdanizâde, ***Müt'i't-Tevarih***, C. I, (vrk. 369b-371a) s. 60-62; Yılmaz Karadeniz, ***İran Tarihi (1700-1925)***, Selenge Yayınları, İstanbul, 2012, s. 146-147; Azmi Özcan, "Nadir Şah", ***DİA***, C. 32, s. 276-277.

[390] Reisülküttab Râgıb Efendi: *"Mezheb-i hakk dörttür, lâkin pâdişâhımızın hükmü câri olan kazâlarda kadılar, Padişah Hanefiü'l-mezheb olmak hasebile dört mezhebden olanların da'vâsını dahi Hanefî ictihâdı üzre hükm ederler; Ca'feri mezhebi dahi tasdik olunsa yine Memleket-i Osmaniye'de Hanefî mezhebi câri olur; bu tâsdik lâfzî murâd bir şeydir. Bunun için otuz seneden berü Anadolu harab ve nice yüz bin nüfûs-ı muvahhidîn telef ve hazine tehî ve rahat merfu' olduğundan başka devletin Nemce ve Moskov gibi düşmanı zuhûr etti ve şimdi yine Acem ancak mezheb kavgası icün sefer açdı. Kuru bir kelâm icün böyle zaruretde şer'in müsa'adesi vardır ve zarar-ı âmdan zarar-ı hass evlâdır."* diyerek görüşünü ulema ile paylaşmıştı. Ama Hacı Beşir Ağa; "*Bir dahi bu kelâmı lisâna alma, mâdâma ben hayatda iken mezâhib-i erba'aya mezheb-i bâtılı hâmis ettirmem deyü sa'y edüp ve ... Bu tafsilimiz ibret icündür. Devlet-i aliyye'nin hail ü akd erbâbı da'imâ salâbet-i dini terk edüp rahatı taleb etmemek gerek bir kerre hasmm merâmına, sühûletle def' olunsun deyü müsâ'ade olunur ise, devletin mehâbeti gider, sonra devlete yazık olur, pek sakınacak işdir."* Şemdânîzâde, age, C. I, s. 123; Mesut Aydıner, "Dönemin Kaynakları ve Arşiv Belgilerine Göre Koca Râgıb Mehmed Paşa'ya Dâir Bir Portre Denemesi", ***Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi***, C. 25, S. 4, 2016, s. 8-9.

[391] ***Ruha Valisi Hamalızâde Ahmed Paşa'nın Vekâyi'i (1156-1158)***, Haz. Mehmed Günay, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1994, s. 2-33; Sırrı Efendi, ***Riâletü't-Târîh-i Nâdir Şâh (Makâle-i Vâkı'a-ı Muhâsara-i Kars),*** Haz. Mehmet Yaşar Ertaş, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 3-32; Ebu Sehl Nu'mân Efendi, ***Tedbîrât-ı Pesendîde (Beğenilmiş Tedbirler)***, Haz. Ali İbrahim Savaş, TTK, Ankara, 1999, s.-143-252; İzzi Süleyman Efendi, ***İzzi Tarihi***, Haz. Ziya Yılmazer, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 196-197. M. R. Arunova, K. Z. Eşrefyan, ***Nadir Şah-ı Avşar***, Çev. Nergize Turaeva, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015, s. 152-154;Münir Aktepe, "Nadişr Şah'ın Osmanlı Padişahı I. Mahmud'a Gönderdiği Taht-ı Tavus Hakkında", ***İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi***, S. 28-29, 1974, s. 113-123.

[392] BOA, CH. nr. 81/4006.

Hülasa İran mücadeleleri, Osmanlı İmparatorluğu'na Hazar Denizi ve Lehistan konularında problem çıkarmıştı. Hazar konusunda Rusya'nın bu toprakaları İran'a teslim etmesi kısmi olarak problemi çözmüşse de Lehistan konusunda büyük bir problem olmuştu, çünkü başlangıçta Lehistan'daki veraset savaşları Osmanlı'nın, Doğu Avrupa sorunuyken, Osmanlı'nın kendisinin doğu sorunu olmasına sebep olacak bir gelişmeydi. Bu konu minvalinde bir sonraki başlığı, Lehistan konusu altında ele alarak tartışıp değerlendirmeye alacağız.

II. OSMANLI'NIN DOĞU AVRUPA PROBLEMİ: LEHİSTAN VERASET SAVAŞLARI (1733-1738)

Osmanlı İmparatorluğu'nun Lehistan Krallığı ile olan ilişkisi 1414-1440 tarihleri arasında barış iklimi hâkim olmakla beraber Osmanlı-Macar savaşlarında arabulucu rolünü oynayarak, dostça gelişim göstermişti. Ama 1440'ta Leh Kralı III. Ladislas'ın Macar tahtını devralmasıyla Leh Krallığı'nın toprakları Litvanya, Ukrayna ve bir zamanlar Macaristan'ı da içine alan geniş bir imparatorluktu. Bu durum Osmanlı ile savaşı kaçınılmaz yapmıştı. Ve nihayetinde 1444'te Varna'da yapılan savaşta, Ladislas'ın ölmesiyle Osmanlı, Lehistan'ı dengede tutmayı başarmıştı. Macaristan'ın tekrar bağımsız olması ve Lehistan'ın elinden çıkmasıyla güç dengesi bölgede aleyhine işlemeye başlamıştı.

Başta Osmanlı, İsveç ve Rusya belirgin güçler olarak caydırıcı bir kimlik kazanmışlardı. Osmanlı'nın Orta Avrupa'nın içlerine doğru gerçekleştirdiği harekât Macaristan'ı da hedef aldığından Leh Krallığı, Osmanlı'yı düşman konumunda tutuyordu.[393]Bununla birlikte Osmanlı'nın Doğu Avrupa'da[394] izlediği yayılmacı politika iki devleti (Lehistan-Rusya) derinden rahatsız ederken, Habsburgları da endişeye sevk ediyordu. Leh-Moskof iş birliği ortak düşmana karşı birlikte hareket etme alanı oluşturmuştu. Bu da Leh-Moskof iş birliği 1647'de faal hale gelmesini ve Rusya'nın 1686'da Kutsal Liga'ya katılımını sağlamıştı.[395] Bizi bu noktada ilgilendiren süreç Lehistan'ın Jagiellon Hanedanı'ndan sonra ırsi bir yönetim anlayışının terk edilmesiyle taht adaylarının müdahaleye açık hale gelmesi ve kralların dışarıdan seçilmesi büyük problem oluşturmuştu. Bu anlayış beraberinde 1697'de Sakson Elektör II. August'un tahta çıkmasıyla başlayan ve onu izleyen taht krizlerini meydana getirmişti. Babıâli hükümetini endişe sevk eden asıl mesele de XVIII. yüzyılda ortaya çıkan *"Sakson Krallığı'nda Leh Tutulması"* olarak tanımlanan devrenin yaratmış olduğu *"hükümdarlı-hükümdarsız topraklar"* algısının komşuları tarafından vekâlet savaşlarının yürütülmesinin yaratmış olduğu güç boşluğunu,

[393] Öztürk, ***Özü'den Tuna'ya Kazaklar 1***, s. 206.

[394] Doğu Avrupa sınıflandırması aslında zaman ve mekân mefhumuna bağlı gelişen bir kronoloji içerisinde şekillenmeye başlayan ama diğer taraftan dini, siyasi ve kültürel değerler veçhesinde pek çok kişi tarafından tartışıla gelen bir konudur. Bu konu mahiyetinde tartışılan Orta Avrupa, Orta-Doğu Avrupa ve Doğu Avrupa kavramları için Maria Todorova'nın *"Balkanlar'ı Tahayyül Etmek"* kitabında yer alan *"Sınıflandırma İle Siyaset Arasında: Balkanlar ve Orta Avrupa Miti"* kısmına bakabilirsiniz.

[395] İnalcık, "Türk Rus İlişkileri 1492-1700", s. 34.

Rusya'nın Doğu Avrupa hinterlandında söz sahibi olmasına zemin hazırlamıştı. Bu süreci daha iyi anlamak için Büyük Kuzey Savaşları'nın yaratmış olduğu krizi daha yakından incelemeden önce Lehistan'ın tarihi kökenine değinelim.

Litvanya, XIII. yüzyılda Katolik bir krallık olarak teşekkül etmişti. Litvanya'nın pagan savaşçıları, bölgesel elitlerle ittifak ve evlilik bağıyla Kievli Ruslar'ın (Ruthenia) içerisine nüfuz etmişlerdi. XIV. yüzyılın ortalarında Rutenya Grandukalığı'nın sakinleri Rusça'nın farklı bir versiyonu konuşmaya ve Ortodoksluğu benimsemeye başlamışlardı. 1386'da Litvanya Grandukası Jagiello'nun, Macar ve Leh Kralı Louis'in kızı Jadwiga ile evlenerek hanedan birliği kurulmuştu. Lehistan soyluları Jadwiga'nın kraliçe olmasına hala iki yıl süre varken, hükümdarlığını ilan etmişlerdi. Hanedan birleşimin ilk altmış yılında türbülanslar yaşansa da artık yerleşik monarşinin bir parçası olmuştu. XV. yüzyılda Litvanya, Avrupa'daki en büyük devletlerden biri olarak büyümüştü. 1501'de Grandük Alexander, Leh Kralı seçilerek iki monarşiyi birleştirmişti. Litvanya Grandukalığı'na ait olan bölgelerin büyük çoğunluğu 1569'da Lehistan'a dâhil edilmişti. Jagiellonian Hanedanı'ndan Kral II. Sigismund August, Lehistan ve Litvanya'yı 1569'da birleşik bir "*Lublin Sejm"*i (Lublin Parlamentosu) olarak tasarlanmıştı. 1573'den beri parlamento çağrılarına uyması anayasal bir sorumluluk olmakla beraber; on iki Katolik piskopos, yüz otuz dört soylu ve bir başkandan oluşmaktaydı. Ve Lehistan Krallığı'nın sınırlarını oluşturan Litvanya, Courland, Moldovia, Yukarı Dejna ve Bug bölgelerini kapsaması, bu birleşimi olası kılmıştı, çünkü 1572'de Leh tacını takan son Jagiellonian olan müteveffa II. Sigisgmund August'un vârissiz olması ve Çar Korkunç İvan Muscovi'nin toprakları ele geçirmesinden korkuluyordu. 1658'de Lehistan'a dâhil olan toprakların tamamı dini, sosyal ve siyasi çatışmaların çözülmesiyle Leh Krallığı, Litvanya Grandukalığı ve Rutenya Grandukalığı olarak *"Commonwealth'in ilk nüvesi* ortaya çıkmıştı.[396]

[396] Richard Butterwick, "Lawmaking in a Post-Composite State? The Polish-Lithuanian Commonwealth in the Eighteenth Century", ed., D. W. Hayton, James Kellyand John Bergin, ***The Eighteenth-Century Composite State, Repsentative Institutions in Ireland and Europe, 1689-1800,*** Palgrave Macmillan, First published, United Kingdom, 2010, s. 223-224; Nisbet Bain, ***The Pupils of Peter The Great: A History of The Russian Court and Empire From 1697 to 1740,*** A. Constable and CO., Westminster, 1897, s. 4; Jerzy Lukowski, "Poland-Lithuania", ed., Peter H. Wilson, ***A Company to Eighteenth Century Europe***, Blackwell Publishing, 2008. s. 247

Lehistan ve Litvanya hala daha geniş kapsamlı kompozit monarşilerin bir parçası ve commonwealth yapısının karma bir politikasıydı. 1696'da Lehistan Kralı Jan Sobieski ölünce yerine 1697 yılında Lehistan Sejm'i kendilerine yeni bir kral seçmek için sıkıntılı bir sürece girmişlerdi. Wettin Hanedanı'ndan Saksonya Elektörü Nalkıran Güçlü Friedrich August ve onun tek ciddi rakibi Conde Prensi François de Bourbon bulunmaktaydı. Nihai süreçte Saksonya Elektörü Güçlü August[397] Waussel Tepesi'ndeki katedralde Leh Kralı olarak tacını takmıştı.[398] August'un krallığı, Osmanlı'nın Zenta mağlubiyetinin yaşandığı ve sulh arayışlarının başladığı bir dönemde, Babıâli'ye gelen haberler içerisindeydi.[399]

Saksonya'nın Lehistan Krallığı'na dahil olması, her iki devlet için de büyük ekonomik ve politik gelişme olanakları sunmuştu.[400] Ekonomik olarak Leh ve Sakson endüstrisinin birleşimi üretim ve ticaret için önemli bir teşvik yaratmıştı. Leh ve Baltık

---

[397] II. Friedrich August'un seçimi ve taç giyme töreni ile bağlantılı olarak başka bir faktöre dikkat edilmelidir. Sakson II. August, Kutsal Roma imparatorluğunun önde gelen Protestanları'ndandı. Oysaki Leh yasaları seçilecek kralın Katolik olma şartı vardı. Doğal olarak elektörün dönüşümü Protestan Almanya'da olumsuz olarak algılanacağı ancak August'un Leh tacı için ödemek zorunda kaldığı bir bedeldi. Adam Perlakowski, "The Polish-Lithaunia Commonwhealth and Electoral Saxony in the Early Eighteenth Century: Crisis and Cooperation, ed., ***The Holy Roman Empire, 1495-1806, A European Perspective***, R. J. W. Evans and Peter H. Wilson, Brill Leiden-Boston, 2012, s. 281-291.

[398] Perlakowski, "The Polish-Lithaunia Commonwhealth", s. 282-283.

[399] **Nemçe kıralı tarafından Leh memleketine Nalkıran'ın kıral ta'yîn olunduğudur: "***Leh kıralının nesl-i bed-aslı münkariz oldukda, İsveç Kıralı tarafından memleket-i Leh'e kıral nasb olunmak, kıralar beyninde mutâd imiş. Mürd ü helâk olup nesl-i bed-aslı bil-külliyye münkariz olmağla, Saz (Saksonya) Herseki Nalkıran didikleri la'in ki mukaddema 1108 senesinde Nemçe Kıralı asâkir-i İslâm ile muhârebe esnâsında hem-mezheb olan mülûk-i Nasârâ'dan istimdâd eyledikde, Saz Herseki'nin dahi istimdâdını ilticâ itmekle, ol mahzûl dahi makdûrunu yândan niçe bin Cehennemî ile gidüp ve Nemçe Kıralı tarafından ser-hayl-i hezîmet-şiârı olup, asâkir-i İslâm ile mukâbil oldukda münhezimen firâr iden Nalkırandır. Bâlâda tafsîl ü zikri sebkat itmiş idi. Nemçe Kıralının birkaç sene imdâdında bulunup gûyâ hizmet-i külliyesi sebkat itmekle, ol mukâbelede Nemçe Kıralı dahi bu melûnu Leh memleketine kıral nasb eylemek murâd idüp ve Moskov Kıralı dahi bu mahalde Nemçe Kıralına kemâl mertebe inkıyâd üzere olmağla, bu husûsda tarafeyn müttehid ü müttefik bulunmağın, Hersek-i mesfûru memleket-i Leh'e Kıral nasb eylediler. Lâkin Lehlünün bir mikdârı gerçi mütâbaat sûretin gösterdi, bir mikdârı ise adem-i itâat ile ser-keşlik idüp ve beynlerinde niçe kil ü kâl oldu. Ve bu keyfiyyetden İsveç Kıralını haberdâr eylediler. İsveç Kıralının dahi bu mevâdd içün ideceği harb u kıtâl bundan sonra mahallinde inşa'allahu te'âlâ keşîde-i silk-i tahrîr ve rişte-keş-i simt-i tahrîr kılınur."* Mehmed Paşa, ***Zübde-i Vekayiât***, (vrk. 382b) s. 700-701; Mehmed Efendi, Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid ve Zeyli***, C. I, s. 595.

[400] XVIII. yüzyılda İngiliz ve Leh Krallığı arasındaki en belirgin benzerlik her iki krallığın başına Alman elektör yöneticilerin gelmiş olmasıydı. Her ne kadar 1697'de Güçlü August'un seçilmesiyle kurulan Leh-Litvanya ile Saksonya arasındaki kişisel birlik 1763'te oğlu III. August'un büyük torunu Friedrich August'un ölümüyle kırılmıştı. 1791'de Lehistan'ın paylaşımına kadar Stanisław August Poniatowski, Leh Kralı olarak kalmıştı. Saksonya ve Polonya arasındaki ilişki bazı açılardan Hannover ve İngiliz egemenlikleri arasında görünmese de İrlanda'nın İngiltere ile olan ilişkisine benzer paraleldeydi. Bu paralellik parlamenter açıdan Lehistan-Litvanya Parlamentosu'nun Saksonya'ya olan bağı ile İngiltere'nin İrlanda ile olan ilişkisinden daha farklı değildi. Butterwick, "Lawmaking in a Post-Composite State?, s. 222; BOA, C.HR. nr. 179/8938.

ticaret yollarının Sakson tüccarlara erişim izni verilmesiyle Leh şehirlerinin refah seviyesi ve ticari hacminin artırmasına olanak sağlamıştı. İlk aylardan itibaren II. August krallığın ilk aylarında bir Baltık ticaret şirketinin kurulmasını, Polajja Limanı'nın (Memel'in kuzeyindeki Polangen) yeniden inşa edilmesini ve bunun sonucunda Leh ve Sakson deniz gücünün büyümesini öngörmüştü.[401]

XVIII. yüzyılda ise Lehistan, bölgede güç sahibi olan İsveç egemenliğine darbe vurmak amacıyla yeni müttefik arayışlarına girmişti. II. August, bürokrasiyi ve merkezi monarşinin kontrolünü kalıcı kılmak için mevcut ordu ve kurumları güçlü bir idare altına almayı hedeflemişti.[402] II. August kendi geliştirdiği hedefle Riga'dan Hazar'a kadar uzanan bir ticaret gücünü yanı sıra Lehistan ve Saksonya arasında bulunan Oder Nehri arasındaki bölgesel bir bağlantıyı değerlendirmek istiyordu. Fakat bu hedefler bir hayalden öteye gitmemekle beraber, Varşova'daki merkezi hükümetin güçlendirilmesi felaketle sonuçlanacaktı, çünkü özgürlüklerinin ellerinden alınacağından korkan muhalif soylular, II. Augustus'un mutlakiyetçi bir yönetim benimsemesi durumunda gerçekleştirilmesi mümkün olmayan amaçlar uğruna ülkeyi yabancı müdahalesine açacak girişimlerden korkuyorlardı.[403]

Bu durum İskandinav ve Baltık bölgesinde kendini gösteren Rusya, güç dengesini kendi lehine çevirmek ve değiştirmek için güçlü bir monarşi olma yolunda ilerliyordu. Bunun için Petro, tüm bu çabaları güçlü bir devlet olmak ve bölgede neredeyse tek söz sahibi olan İsveç İmparatorluğu'nu yıkmaya odaklanmştı. Çünkü İsveç, Otuz Yıl Savaşları sırasında Avrupa'nın en büyük güçleri arasına girmeyi başarmıştı. İskandinav ve Baltık bölgesindeki yegâne güç haline gelmişti. İskandinav ve Baltık bölgesindeki güç mücadelesi daha önce Danimarka ve İsveç arasında yedi yıl süren Kuzey Savaşı (1563-1570) ve Kalmar Savaşı (1611-1613) bölgede büyüyen Moskof hâkimiyet mücadelesi ikinci Büyük Kuzey Savaşı'nın (1700-21) patlak vermesine neden olmuştu.[404] İsveç'e karşı oluşan düşmanlığın kökeninde; Otuz Yıl

[401] Jozef Gierowski and Andrzej Kaminski, "The Eclipse of Poland", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia 1688-1715/25***, Vol. VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, s. 687.
[402] Lukowski, "Poland-Lithuania", s. 249.
[403] J. S. Bromley, "İntroduction", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25***, Vol. VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, s. 2.
[404] Erken modern İskandinavya'nın kolektif iki kimliğin ana bileşeni olan, Kopenhag ve Stockholm 1523'ten itibaren ikiye bölünmüş güçlü rakip monarşilerdi. 1397'de Kalmar Birliği'ni oluşturan ülkeler;

Savaşları sırasında Protestan kimliğin hamisi rolüne soyunması ve de bu savaşlardan elde ettiği topraklar büyük sorun teşkil etmişti. Özellikle Danimarka, Protestanlığ'ın liderliğini savunmak istemişse de Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'na karşı verdiği mücadelede başarı sağlayamamıştı. Bu görevi İsveç Kralı Gustav Adolf üstlenerek başarı sağlamakla beraber kendisinden sonra tahta çıkan halefleri de bu başarıyı devam ettirmişti. İsveç, Almanya'nın kuzey bölgelerinde pek çok toprağı ele geçirmekle kalmayıp, Protestanlar'ın liderliğini sürdürmüştü. Bu sonuçlar nihai olarak İsveç egemenliğine son vermek isteyen bölgedeki diğer güçler, bir dizi koalisyon kurmasına neden olmuştu. Danimarka, Lehistan[405] (Litvanya Grandukalığı, Saksonya Elektörlüğü), Rusya, Prusya, İngiltere'nin (Hannover) düşmanlığını kazanmıştı. İsveç'in Kuzey Almanya'daki ve Baltık dominyonları üzerindeki sahipliğine son vermek istiyorlardı.

Danimarka, Norveç ve İsveç'ti. Bu birleşim bir yüzyıl boyunca devam etti. Birkaç kez sarsılan birlik tekrar 1457 yılında Danimarka Kralı I. Christian tarafından sağlandıysa da Christian'ın ölümü üzerine bir kez daha dağılmıştı. 1520'de İsveç, II. Christian tarafından tekrar fethedilmesine rağmen, İsveç'te Gustav Vasa'nın yükselişiyle birlikten çıkmıştı. Kompozit devlet olma özelliği gösteren İsveç-Fin ve Danimarka-Norveç komşu sınırdaşlardı. Her iki monarşi önemli aile bağlarına ve ortak dini görüşlere sahiplerdi. Danimarka ve İsveç monarşisinin egemenliğine tabi Kuzey Alman toprakları, Avrupa'nın diğer devletleriyle olan ilişkilerinde köprü oluşturmuştu. Elbe Nehri üzerindeki Altonaya'ya bitişik olan Hamburg, Danimarka'nın Avrupa'ya açılan giriş kapısı olarak hizmet ederken; İsveç, Kuzey Almanya'nın Pomeranya bölgesinde bulunan; Stettin, Stralsund, Usedom, Wollin ve Greifswald gibi büyük şehirlerin tamamını mülkü yapmıştı. 1620'lerde yakın kültürel bağlara sahip iki İskandinav monarşisinin birbirine olan düşmanlığı IV. Christian ve Gustav Adolph dönemlerinde sürekli modern siyasal propaganda araçlarının kullanıldığı sanatsal etkinlik, tarihsel mitler ve diplomatik faaliyetlerle rekabetlerini devam ettiriyorlardı. Diğer taraftan XVIII. yüzyıl İskandinavya'sında Danimarka ve İsveç iki belirgin güç olarak hala etkinliklerini devam ettiriyordu. Danimarka, Schleswig-Holstein Dukalığı tarafından idare edilirken, Oldenburg-Delmenhorst Dukalığı'na geçmişti. Ayrıca Danlar Norveç, İzlanda, Grönland, Faroe Adaları yanı sıra Afrika, Hindistan ve Karayipler'deki küçük kolonilere hükmetmekteydi. Norveç, idari ve politik açıdan Danimarka'ya bağlıydı. Finlandiya ise herhangi bir statüsü olmadan doğrudan İsveç topraklarının bir parçası olmuştu. Norveç, Finlandiya'nın aksine ayrı bir krallık olarak değil, Danimarka monarşinin birleşik bir parçasıydı. Her iki krallık yoğun olarak tarımcılık faaliyetleriyle uğraşmışlardı. Danimarka'da çiftçiler toprak lortlarının altındaki kiracıları konumundayken, Norveç'te çiftçiler kendi topraklarına sahiplerdi. Norveç'in sosyal mobilizasyonunda soyluluğa rastlanmazken, Danimarka'da etkili bir meritokrasi yönetimi vardı. İsveç'e gelince üç farklı çiftçilik vardı: 1. Kral toprağındaki kiracı *"cronojord"*ler (köylüler), 2. Soylulara ait toprakların kiracıları *"fralsejörd"* ve 3. Vergiye tabi topraklar *"skattejord"* olarak ayrılmıştı. R. C. Anderson, ***Naval Wars in The Baltic: Durind The Sailing-Ship Epoch 1522-1850***, C. Gilbert-Wood, London, 1910. s. 1; Thomas Munck, "German Cultural Influences on the Danish-Norwegeian Kingdom During in the Enlightenment", ed., R. J. W. Evans and Peter H. Wilson, ***The Holy Roman Empire, 1495-180: A European Perspective,*** Brill Leiden-Boston, 2012, s. 294-295; Bregnsbo, "The Scandinavian Kingdoms*",* s. 276-277.

[405] Narva Savaşı'ndan önce Polonya ve Rusya arasında imzalanan yedi maddelik ön protokol antlaşmasında, karşılıklı bir uzlaşma sağlanmıştı. Leh elçisi, Moskova ve Smolonko'da Katolik dini uygulamalara izin verilmesini, aynı zamanda Papa'nın tanınmasını rica etmişti. Buna karşılık Çar, kilisenin başı olarak Papa'yı tanımadığını yine de Papa'nın dış işleri bakanlığında tanınmasına izin vermişti. Rusya, Katolik inancına sahip olanların serbestçe ibadet etmesine de izin vermişti. ***The Military History of Charles XII: King of Sweden,*** Vol. II, s. 29.

Bunu gerçekleştirmek için Rusya, Karlofça müzakerelerinde yer almadığından, Osmanlı İmparatorluğu ile henüz bir antlaşma imzalamamıştı. Ama Rusya 1699'da Lehistan ile gizli bir ittifak antlaşması imzalamasına karşın, İsveç'in tepkisini üzerine çekmemek ve Kardis Muahedesi'nin hala geçerli olduğunu bildirmek için 1700'de Dolgorukij Knezi Feodor İvan Schovskij'i elçi olarak Stockholm'e göndermişti.[406] Daha sonra Moskof, Leh ve Dan koalisyonunda belirginleşmesi sonucunda İsveç Kralı XII. Charles, Lehistan ve Danimarka'yı koalisyondan ayırmaya zorlamışsa da her iki monarşi çıkarları doğrultusunda koalisyondan ayrılmamışlardı.[407] Lehistan Kralı August ile aile bağı olan Danimarka Kralı Christian'a Holstein konusunu çözmede yardım edeceğine dair söz vermekle beraber, 1698 tarihinde bir uzlaşma metni imzalamıştı.[408] Büyük Petro müttefikleri Danimarka ve Lehistan ile ortak harekât kararını uygulamaya sokmak için İsveç mülkü İngria'yı ele geçirip, elli bin adamıyla Narva'yı işgal etmeye başlamıştı.[409] XII. Charles, Danimarka'ya karşı verdiği savaşta başarılı olunca Danlar'la Tranvendal Barışı'nı (18 Ağustos 1700) imzalayarak, dokuz savaş gemisi ve iki fırkateynle Narva'ya hareket etmişti. Akabinde XII. Charles, 1704'te Narva'da Moskof ordusunu mağlup ederek yönünü Lehistan'a çevirmişti,[410] çünkü Leh ve Litvanya soyluları Charles'a çağrılarda bulunarak, Lehistan'a girmesini gerekçelendirmişlerdi. Charles'a Kiev Palatini Jozef Potocki, Litvanya'nın önde gelen

[406] Kurat, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Hayatı ve Faaliyetleri,*** s. 56.

[407] 1720'den sonra Danimarka'nın başlıca problemi İsveç'ten ziyade Danimarka monarşisinin bir parçası olan Schleswig-Holstein Dukalık topraklarıydı. Gattorp Dükü tarafından kontrol edilen toprakların XVII. yüzyılda başlayan yabancılaşma, Danimarka düşmanlığına evirilmesiyle Schleswig-Holstein Dükü Gattorp kendi amaçlarına hizmet etmeye başlamıştı. Dukalık askeri bir tehdit değildi, fakat dukalığın bağımsızlığı uluslararası alanda tanınmıştı. Dukalık, İsveç ile akrabalık bağları kurmuştu. Danimarka'nın Gattorp'a karşı tek taraflı müdahalesi durumunda, uluslararası bir tepkiden çekinmişti. Altona Antlaşması (1689) ile çözülemeyen sorun kısmen 1720'de imzalanan barış antlaşmasıyla İsveç, İngiltere, Fransa ve Danimarka Gattorp'u tanımıştı. Fakat Danimarka, Gattorp'un Schleswig üzerindeki hâkimiyetini tanırken, Holstein Dukalığı üzerindeki hâkimiyetini tanımamıştı. XVIII. yüzyılın sonuna doğru Schleswig-Holstein Dükalığı, Oldenburg-Delmenhorst Dukalılığı ile takas edilerek sorun çözülecekti. Danimarka Schleswig-Holstein Oldenburg Ailesi'nin bir kolu olan Holstein Gattorp ailesi ile bu dukalığı idare etmekteydi. Altona Antlaşması (1689) ile Danimarka bu dukalıklara karışmayacağı gibi Prusya, Saksonya, Hannover elektörlükleri ve İngiltere, Hollanda, Avusturya ve İsveç'in garantörlüğünde olacaklardı. Danimarka'nın herhangi bir saldırısı olması durumunda bu devletler müdahale edeceklerdi. İsveç ile Hostein Gattorp Dükü arasındaki ilişki İsveç Prensesi Hedwig Sofia ile olan evlilik bağıyla da daha sıkı bir hal almıştı. Kurat, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Hayatı ve Faaliyetleri***, s. 24.

[408] Kurat, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Hayatı ve Faaliyetleri***, s. 29.

[409] Petro, XVII. yüzyılın başlarında İsveç, Moskof mülkü olan İngria ve Karelia'yı adil olmayan bir şekilde ele geçirmesine karşı bu toprakları geri almak için mücadele etmek istiyordu. Hughes, "Russia", s. 238.

[410] Narva bozgunun (1704) ardındanPetro, Kurland Dükü ile yeğeni Anna İvonovna'yı evlendirmişti. Lakin Petro, Lehistan'a bağlı olan Kurland Dükü Fredrick William'ın topraklarını işgal (1705) girşiminde bulunmuştu. Cassels***, The Struggle for the Ottoman Empire***, s. 30.

soylularından Jan Kazimierz Sapieha, Bazyli Zagwojski, Jan Grudzinski ve Litvanya Hetmanı Michal Serwacy Wisniowiccki gibi adamlar destek vermişti.[411] Litvanya Grandukalığı bu dönemde Sapieha ve Oginski ailelerinin hâkimiyetinde olan yerlerdi. XII. Charles'ın Sapieha Ailesini koruması altına alırken, II. August Oginski Ailesi'ne sahip çıkmamıştı. II. August zamanında Lomborskiler, Sapiehalar, Sobieskyler ve saltanat hazinedarı Leszcynski, XII. Charles'ın yanında yer almışlardı. II. August'un baş düşmanlarından Gnesne Baş Rahibi, krallığın ruhani lideri ve diyetin başı Kardinal Radjouski muhalif kişilikler olarak ortaya çıkmışlardı.[412] Leh ileri gelenleri II. August'u tahttan etmek için Litvanyalı Sapieha Ailesi ve Lehistan Baş Piskoposu Radziejowski, Jan Sobieski'nin oğlu Jakob Sobieski'yi tahta geçirmek istiyorlardı. Ama bunun için İsveç Kralı XII. Charles'ın yardımını almaları gerektiğini biliyorlardı.[413] İsveç ordusu Reval'i, 1702'de Krakov'u ardından 1704'te Lehistan'ı işgal ederek Güçlü August'un Saksonya'ya kaçmasına neden olmuştu. 1703 tarihinde İsveç ile Prusya Kralı arasında imzalanan antlaşmaya göre Prusya, Lehistan'a hiçbir şekilde yardım etmemesinin karşılığı olarak İsveç, Prusya'nın krallığını tanıyacaktı. 1703 dolaylarında Prusya Kralı Wilhelm, İsveç ordugâhına bir asker yollayarak Charles'a Lehistan'ı paylaşma vaadinde bulunmuştu. Prusya, Batı Lehistan'ı alırken İsveç, Litvanya Grandukalığı'nı alacaktı. Charles karşı çıkarak Lehistan'ın zayıf kalmasının İsveç açısından tehlikeli olduğu, Prusya'nın güçlenmesi durumunda İsveç'in Kuzey Almanya topraklarının güvencede olmayacağını biliyordu. Ayrıca Rusya'ya karşı Lehistan'ın güçlü kalması gerektiğinin farkındaydı. Bu paylaşıma Osmanlı'nın karşı çıkacağını eklemek de gerekiyor. XII. Charles, kendisine kukla bir kral seçmek için Leh soyluları arasından Posen Voyvodası Stanislaw Lezcsinki'yi (1670-1766) kral yapmıştı. 1704'te Narva zaferinden sonra Lehistan'a yürüyen Charles, II. August'u Leh tacından ederek yerine Stanislaw'ı geçirmeyi uygun bulmuştu. Stanislaw'a rakip olarak Charles'tan taraf olan Leh Baş Hetmanı Heironymus Lubomirski'de kral adayıydı. Baş Piskopos, Jakop Sobieski'yi desteklemekten vazgeçerek, hetmanı desteklemeye başlamıştı. Charles'ın inayetiyle Stanislaw tahta cülus etmişti. XII. Charles, Narva'dan sonra Rusya'dan gelecek

[411] Mariusz Kaczka, "Pashas and Nobles: Vernacular Diplomacy and Cross-Border Networks in Ottoman Polish Diplomatic Relations 1699-1730", ***Türkiye-Polonya İlişkilerinde 'Temas Alanları' 1414-2014 Uluslararası Konferansı Bildiriler Kitabı***, s. 525-526
[412] Voltaire, ***XII. Şarl'ın Tarihi***, s. 69-71.
[413] Kurat, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Hayatı ve Faaliyetleri***, s. 71.

tehlikeyi karşılamak ve Prusya'dan asker almak ve Stanislaw'ın krallığını tanıması için yapılan müzakereler sonuçsuz kalmıştı, çünkü Prusya, Kurlandiya'nın ve Batı Lehistan'ın kendisine verilmesini istiyordu.[414] XII. Charles, II. August'un tekrar Lehistan'a geri dönüşünü engellemek ve tahta hak iddiasından vazgeçirmek için Saksonya'ya kadar onu takip etmişti. II. Augustus,[415] Polonya tahtı üzerinde herhangi bir hakkı olmadığını ve İsveç'e yönelik herhangi bir girişimin içinde olmayacağını Altranstadt Antlaşması (1706) ile kabul etmişti.[416]

Leh tahtına cülus eden Stanislaw, Babıâli'ye elçi yollayarak krallığının tanınmasını istemişti.[417] Buna mukabil Babıâli, Stanislaw'ın tahta cülusunu tebrik etmek maksadıyla elçi göndererek dostluğunu ve krallığını tanıdığını bildirmişti.[418] Bunun yanında Avusturya, İngiltere, Fransa, İspanya ve Osmanlı kabul ederken, Papalık makamı yeni Leh Kralı'nın devrilme ihtimaline karşı tanımayı geciktiriyordu.[419] XII. Karl'ın Lehistan'ı pasifize etmesi, Danimarka'yı mücadele dışında bırakması ve Rusya'nın mağlup etmesi İsveç'i bölgede yegâne egemen güç olmasını sağlamıştı.

Petro, Narva bozgunundan sonra ordusunu tekrar revize ederek Charles'a karşı yeni bir savaşa hazırlanmıştı. Petro, Charles'ı Ukrayna steplerindeki Poltova'ya

---

[414] Kurat, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Hayatı ve Faaliyetleri***, s. 80- 88.

[415] II. Augustus'un, Saksonya'daki İsveç kuşatmasında pes ettiğini ve Polonya tacından feragat ettiğini resmi olarak kabul ettiğinde; Çar Petro, İngiltere Kraliçesi ve Lahey Elçisi Matueof, II. August'a mektup yollamışlardı. Bu mektuplar Kral August'a ağır tahkirler dolu olmakla beraber Leh tahtına oturan Stanislaw'ı kral olarak tanımadıklarını bildirmişlerdi. ***The Military History of Charles XII: King of Sweden,*** s. 332.

[416] Anderson, ***Naval Wars in The Baltic,*** s. 136.

[417] BOA, DVNSMHM.d. nr. 6, s. 161.

[418] **İsveç Kıralının Nalkıran ile olan cengidir: "***Moskov hudûdunun şimâl tarafı İsveç hudûdiyle mülâsık ve bir tarafı taşra denize çıkup asâleten krallıkdır. Ve keferesi gâyet cengci olup ve sâir kefere gibi perhîz tutup ve put-perest değiller imiş. Sâ'ir kefere "anlar kırızbaşdır" dirler imiş. Leh kıralına inkırâz geldikde memleket-i Leh'e kıral İsveç tarafından nasb olunmak üzere kıralar beyninde kadîmden bu kâide merî imiş ve gâh İsveç'e tâbi Purus'dan kıral nasb olunurmuş. Seksen dört senesinde Hotun muhârebesinden sonra Purus'dan Leh kıralı olan mürd oldukda zikr olunan muhârebede Leh askeri üzerine baş olan baş hatmanları Sobieski Lehlüden olup, bu gürûhdan kıral olmak mutâdları değil iken cümle ittifâkiyle hatman-ı mezkûru kıral nasb eylemişler idi. Lâkin Leh kıralı Sobieski dahi mürd oldukda Saz Herseki tabîr eyledikleri olan Nalkıran nâm melûn Nemçe tarafından kıral nasb olunduğu mukaddemâ tahrîr ü beyân olunmuş idi. İsveç Kıralı bu ahvâlden habîr oldukda, mutâd-ı kadîm üzere, "Leh'e kıral benim tarafımdan nasb olunmak iktizâ iderken Nemçe kıralının Leh'e kıral vaz-ı hilâf-ı mutâddır. Anı ref idüp kendü tarafımdan kıral nasbi derim" deyü yirmibin ceng-âver asker ile memleketinden çıkup vilâyet-i Leh'e azîmet eyledi. Leh Kıralı olan Nalkıran dahi asker cem idüp, karşulaşup, mukâbil oldukda İsveç keferesinin hücûmuna tâkat getüremeyüp münhezimen firâr eyledüğü haberi zuhûr eyledi."* Mehmed Paşa, ***Zübde-iVekâyiat***, (vrk. 391b***)*** s. 718-1719.

[419] Voltaire, ***XII. Şarl'ın Tarihi***, s. 145.

çekerek İsveç ordusunu lojistik desteğinden mahrum etmekle beraber iklim koşullarının en sert olduğu hatta hatıralarda yaşanılan en kötü kış olduğu gerçeği, İsveç'i savaş alanında kendi topraklarında uzakta zayıf bir halde bırakmıştı. Petro, Poltova Savaşı (1709) ile tarihte ilk kez İsveç'i mağlup etmeyi başarmıştı. Bu sayede Petro; Danimarka, Polonya ve Prusya ile ilişkilerini geliştirebilmişti.[420] 1706 yılında Leh tahtına oturan Lezcsinki tacından olmakla beraber Lehistan'ın Rus müdahalesine açık hale gelmişti. Lehistan, on yıllık savaş süreci içerisinde ekonomisi altüst olmuştu. Ve Saksonya'nın zayıflığı Prusya'nın lehine bir gelişme olmuştu.[421] 1711 ve 1712'de içten içe zayıflayan İsveç İmparatorluğu'nun Kuzey Almanya'daki toprakları komşuları tarafından pay edilmeye başlamıştı. Pomeranya'nın Baltık Denizi'ne bakan limanları Stralsund, Stettin, Wismar ve Wiser Nehri üzerindeki Bremen ve Verden İsveç'in kıtaya giriş limanlarıydı. Doğal olarak bölge Rusya, Danimarka, Prusya ve Hannover için bir çıkar meselesi haline gelmişti.[422]

Osmanlı açısından Lehistan sorunu, Güçlü August'un tahtın başına geçmesiyle başlayan bir kırılmaydı. Bu kırılgan süreç August'un vizyoner bir kişilik olmaktan çok, Saksonya Elektörü olan ve elektörlüğün Vestfelya sonrası konumunu sağlamlaşan aydın bir monarkıydı. Lakin kozmopolit bir devletin yönetimine gelmesi, onu maceracı ve fetihçi duygularla, sejmdeki retorik konuşmalarla, Büyük Kuzey Savaşları'nın içine sokarak, kırılgan yapıyı daha da artırmıştı. Ülkeyi dışardan müdahaleye açık hale getirmesi ve kendisinden sonra yaşanan veraset krizi, ülkeyi daha da kaotik bir ortama sokmuştu. Bu krizin kazananları belliyken Babıâli'yi de derin bir endişeye sevk etmişti. Nihayetinde Yedi Yıl Savaşları'nın (1756-1763) bitiminde Lehistan krizi ile Babıâli, Avrupa denge oyununda pivot rolden çıkmıştı.

XII. Karl'ın 1719'daki ölümü üzerine kız kardeşi Ulrica Eleonora kraliçe olarak İsveç tahtına oturmuştu. Frederich Hessen ise refakatçi olarak kral seçilmişti. İsveçliler uzun süren savaşları bitirmek için düşmanlarını tek tek satın almak zorunda kalmışlardı. Yanı sıra İngiliz donanmasının Baltık'a ulaşması geçici olarak Rusya'nın İsveç işgalini durdurmuştu. İngiltere, Prusya ve Danimarka'nın İsveç ile barış

[420] Hughes, "Russia", s. 238.
[421] Perlakowski, "The Polish-Lithaunia Commonwhealth and Electoral Saxony", s. 286.
[422] Massie, ***Büyük Petro***, s. 688.

yapmasını hızlandırmıştı. İsveç, Baltık'taki İngiliz donanması tarafından desteklenmişti, çünkü Rusya'nın bölgeye tamamen hâkim olmasını, diğer devletler gibi istemiyordu.[423] 1719 ve 1720'de Stockholm'de imzalanan iki anlaşmaya göre Bremen ve Verden'i Hannover'e; iki milyon ecus karşılığında Güney Pomeranya (Stettin, Usedom ve Wollin) Prusya'ya bırakmıştı. Almanya'daki tek İsveç toprağı Stralsund, Pomeranya'nın büzülmüş bir yaması olarak kalmıştı. 1720'de Danimarka, İskandinav anakarasını tahliye etmek için İsveç Kraliçesi Ulrica'dan Riigen, Wismar topraklarını, Schleswig-Holstein Dükü Gottorp'a desteği kesmesini ve tazminat talep etmişse de daha sonra Danimarka, Gattorp'un Schleswig hâkimiyetini tanıdığını ama Holstein üzerindeki egemenliğini tanımadığını söyleyerek antlaşmaya razı gelmişti. Rusya, Nystadt Antlaşması (1721) ile Livonya, Estonya, Ingria, Carelia, Vasa, Kexholm Eyaleti, Vyborg Kalesi ve başka bir deyişle Finlandiya Körfezi'nin güney kıyısını mülkü yapmıştı.[424]

Petro'nun hızlı yükselişi bölge dengeleri içinde Osmanlı aleyhine farklı bir tablonun oluşmasına neden olmuştu. Doğu Avrupa blokunun baskın gücü haline gelen Rusya, kuzeydeki ilerleyişini devam ettirerek toprak kazanımını devam ettirmişti. Babıâli'nin müttefiki konumundaki XII. Charles ölmüş ve yerine kız kardeşi Ulrica geçmişti. Stockholm bürokrasisi, Ulrica'yı kraliçe yapmadan önce abisi gibi maceracı davranmayacağına ve dış ilişkilerde alınacak kararlarda hükümet kabinesine danışacağı noktasında anlaşmaya varmıştı. Bu durum İsveç'te pasif bir görüntü çizmesine ve Baltık'ta denge politikası izlemesine neden olmuştu. Bölge içerisinde Rus nüfuzunun artmasına ve Rusya'nın Alman hanedan üyeleriyle kurulan aile bağları sayesinde Batı ile temelli bir ilişkinin önü açılmıştı. Eskiden izole edilmiş Moskova Knezliği'nin yerini Rus İmparatorluğu almıştı. Petro'nun Baltık filosu tarafından korunan Petersburg, hızla Kuzey Avrupa'nın başkenti olmuştu.[425] Petro, 1722-1723'te Hazar'ın batı kıyılarına ticari amaçlar için başarılı seferler yapmış; Derbent, Bakü ve İran'dan Gilan ele geçirmekle kalmayıp Orta Asya, Çin, Uzak Kuzey ve Pasifik'e ticari amaçlar için keşif seferleri düzenlemişti. Petro'nun başarılı hamleleri Rusya'nın

[423] ***Memoirs of The Life and Administration of Sir Robert Walpole: Earl of Orford***, Vol. I., By, William Coxe, M.A. F.R.S. F.A.S., Printed For T. Cadell, Junand W. Davies, London, 1800, s. 280.
[424] Duffy, ***The Fortress in the Age of Vauban and Frederick the Great 1660-1789***, s. 208; BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 7, s. 39-40; BOA, AE. III. Ahmed, nr. 224/21602.
[425] Cracraft, ***The Revolution of Peter The Great***, s. 73.

hedeflerini daha uzak noktalara taşımıştı.[426] Petersburg; Ortodoks Luteran, Hristiyan özneleriyle bir Avrupa imparatorluğuydu.[427]

Tekrar konuya dönecek olursak, Doğu Avrupa blokunun önemli bir devleti olan Lehistan Krallığı, Osmanlı İmparatorluğu ile teması XV. yüzyıla uzanan bir sürecin parçasıydı.[428] XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti 1672'de Kameniçe ve Podolya'yı alarak Dinyester Nehri'nin kuzey hattında Lehistan ile sınır hattını korumuştu. Viyana Kuşatması'nda Kutsal Liga'nın bir parçası olan Lehistan, Osmanlı'ya karşı verilen savaşta kazanan bloğun içerisinde yer alarak Karlofça'dan payına düşen eski topraklarını geri almıştı. Müteveffa Lehistan Kralı Jan Sobieski'nin yerine Leh tacını takan Sakson Hersek II. August, Leh Konfederasyonunu bir maceraya atarak başarısızlığa mahkûm olmuştu. İsveç karşıtı hizbin bir parçası olan Lehistan, hiçbir başarı gösteremeyerek, ülkeyi kaosa sürükleyerek başarısızlığa neden olmuştu.

XII. Charles'ın Poltova'dan sonra Bender'e sığınması ve beraberinde gelen yıkım, Doğu Avrupa terazi kefesinde Moskof gücünün ağır basmasına zemin

[426] Lindsay Hughes, "Russia",s. 239; Petro, XVIII. yüzyıl Rus methiyecileri tarafından Tanrı statüsüne çıkarılmıştı: O bir Titan'dı, Neptün ve Mars'ın bir araya gelmiş haliydi. Petersburg, Antik Roma ile karşılaştırılmıştı. Figes, ***Nataşa'nın Dansı***, s. 36.

[427] Avusturya, Fransa, İspanya, İngiltere ve Polonya I. Petro'nun imparatorluk iddiasına karşı çıkmıştı. I. Petro'nun imparatorluk unvanını Prusya Kralı I. Fredrich'in ilk kabul edip ve desteklediğini Berlin Sarayı'nın vakanüvisi Jacob P. Von Gundling tarafından yazılmıştı. Gundling'in *"Bestand des Rußischen Kayser"* adlı eseri1724'te Riga'da yayınlanan başlıkta yeni Rus İmparatoru'nun şerefine, uzun zaman önce verilmiş olan imparatorluk unvanını hak ettiğini göstermek için kullanılmıştı. I. Petro ve haleflerine imparatorluk unvanı verilmişti, ancak imparatorluk iddiasında bulundukları törenler, çarın doğrudan diplomatik karşılamalardaki üstünlüğünü öne sürmesini engellemek için keskin bir ayrım yapmıştı. İmparatorluk unvanı onaylanmasına rağmen, Rusya'nın diğer Avrupa sarayları tarafından bir imparatorluk olarak kabul edilmediği, Petersburg elçilerinin bu unvanı kullanmalarına izin verdikleri ama imparatorluk protokolünün uygulanmadığını belirtmeliyiz. Diğer monarşiler Rusya'nın emperyalist hırslarını engellemek, hiyerarşideki kendi yerlerini korumak veya erken modern dönemde yavaş yavaş kök salmış olan eşitlik vurgusunu sürdürmek amacıyla ritüel ve gerçeklik arasındaki çelişkiyi sürdürmüştü. Diplomatik ritüel statüsüne sahip bir rütbeye sahip olsa da çar giysisiz bir imparator olmuştu. Henning, ***Russia and Courtly Europe***, s. 244-246.

[428] Bir diğer önemli husus ise Osmanlı Devleti'nin kendi sınır komşuları arasında izlediği politikalarla çoğu zaman farklılıklar oluşturduğu gibi bazen geleneksel düşmanların oluşmasına da sebep oluyordu. 1484-1538 yılları arasında Lehistan-Litvanya İmparatorluğu Doğu Avrupa'nın güçlü devletleri arasında yer alarak Osmanlı'nın Boğdan'daki topraklarını tehdit ediyordu. Osmanlı'nın 1475'te Kırım'ın ilhakı ile birlikte Osmanlı'nın doğu Avrupa'da yeni komşular ve sınırdaşlar edinmişti. Bu devletlerden biri olan Altınordu Devleti, Kırım'ı ilhak etmek topraklarına katmak istiyordu. Bu durumda Osmanlı-Moskof iş birliği III. Vasilievich (1462-1505) arasında yakınlaşma böylece başladı. Osmanlı İmparatorluğu, Kırım Moskov hattını Lehistan-Altınordu blokuna karşı destekliyordu. 1502'de Kırımlı Mengli Giray Altın Ordu devletini ortadan kaldırınca Rusların üzerindeki baskı azalmakla beraber Kırım için büyük problem olmaya başlayacaktı. İnalcık, "Türk Rus İlişkileri 1492-1700", s. 25-31.

hazırlamıştı. Hatta Prut Savaşı (1711) sırasında Petro, Leh Kralı ile ittifak antlaşması yaparak, Osmanlı üzerine sefer düzenlemesi için baskı yapmıştı. Leh Kralı görünürde böyle bir destek vermesine karşın, pratikte savaş ortamından kaçınmıştı, çünkü ülkesinin tekrar yeni bir savaşla yıkıma gitmesini istemiyordu. Lehistan'ın bu zayıf durumu, Doğu Avrupa hattında Osmanlı için işleri zorlu bir hale getiriyordu. Rus kuvvetlerinin Leh topraklarında istediği gibi sınır ihlalleri yapmasına Varşova idaresi göz yummuştu. Buna mukabil Leh ve Litvanya soyluları Babıâli ile ilişkilerini sürdürmeye gayret ediyorlardı. Örneğin; 1713'te Büyük Lehistan-Litvanya Krallığı'ndan sürgün edilen Leszczynski ve yanındakileri Kaplan Giray, Kırım'a davet etmişti. Bu durumdan endişe duyan II. August, Babıâli ile ilişkilerini düzeltmek için elçi olarak Stanislaw Chomentowski'yi İstanbul'a göndermişti.[429] Büyük Lehistan-Litvanya Krallığı'nın Baş Hetmanı Adam Mikolaj Sieniawski, Osmanlı garnizon komutanlarıyla Boğdan Voyvodası ve Kırım Hanı ile doğrudan iletişime geçmek için Podolya (Kamaniçe) Palatini Stefan Humiccki vasıtasıyla komşularıyla uzlaşı sağlamak için yakın iş birliğine girişmişti. Ama bunların ötesinde pek çok Leh ve Litvanyalı soylu aileler adına Kiev Platini Potocki ve soylu sınıfından Jerzy Dominik Lubomirski, Boğdan boyarları ve Kırım Tatarlarıyla düzenli olarak temas halindeydiler. Baş Hetman Adam Mikolaj, Hotin seraskeri vazifesini yürüten komuta heyetinde yer alan görevlilerle düzenli olarak yazışmaktaydılar.

Bu ilişkiler bize göstermektedir ki; Babıâli'nin Lehistan Krallığı ve Litvanya Grandukalığı'nda meydana gelen olaylardan haberdar oldukları gibi Rusya ve Avusturya'daki havadislerden de dolaylı olarak haber almaları istihbari bilginin boyutlarını ve ilişkilerini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Örneğin, 1728 tarihinde Kırım'daki Şirin Beyleri'nden Kara Devlet ve Mehmet Çırçın, Kırım Hanı II. Mengli Giray'a isyan edince, Lehistan'da bir kasaba olan Jahorlyk'e sığınmışlardı. Bender Seraskeriyle arkadaşça bir ilişkisi olan Jerzy Lubomirski askerleriyle Kara Davut ve Mehmet Çırçın üzerine saldırıya geçmişti. Bu dönemde Leh Baş Hetmanı Stanislaw Mateusz Rzewuski ise Bender Seraskeri Mustafa Paşa'yı ve Kırım askerlerini sınırlarından uzak tutmaya çalışıyordu. Burada dikkatimizi çekmesi

[429] Kaczka, "Pashas and Nobles", s. 528.

gereken konu, isyandan ziyade Lubomirski'nin bağımsızca hareketi ve Leh sınır hatlarındaki Osmanlı devlet adamları ile olan ilişkisine dikkat çekilmeye çalıştık.[430]

1715'e gelindiğinde Babıâli'nin Venedik'e savaş açmasına karşı, San Marco Cumhuriyeti (Venedik) kendisine müttefik arayışına girmişti. Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu ile sınırı bulunan devletlerle temas halindeydi. Avusturya'nın İspanya Veraset Savaşları'nın tam olarak sonlanmaması ve Rusya'nın kuzeyde İsveç ile mücadele halinde olması onu müttefik arayışında Lehistan'ı öne çıkarmıştı. Lehistan böyle bir savaşa dâhil olmak istemediğini, askeri ve finansal kriz içinde olduğunu söyleyerek, savaşa dâhil olmayacağını belirtmişti. Bu süre zarfında Osmanlı İmparatorluğu, İran'da yaşanan iç karışıklıktan istifade ederek, İran topraklarını işgale başlamıştı. Rusya'da bu işgale dâhil olarak yeni bir Osmanlı-Rus kapışması yaşanmaması için Babıâli elçisi Nişli Mehmed Efendi'yi Petersburg hükümetine sefir olarak görevlendirmişti. Bu elçilik faaliyeti Babıâli ve Petersburg idaresi arasında İran Mukasenâmesi (1724) Antlaşması'nın önünü açmıştı. Lakin İran'da Tahmas Kulı Nadir Han'ın ortaya çıkmasıyla Petersburg hükümeti 1732 tarihin de işgal ettiği İran topraklarından geri çekilerek, Tahmas ile bir antlaşma yapmıştı. Bu antlaşma Osmanlı'ya karşı savaşın sürdürülmesi noktasında, varılan bir müttefiklik antlaşması idi. Yanı sıra Viyana idaresi 1726 tarihinde Habsburg-Romanov ittifakını yaparak Petersburg hükümeti Babıâli ile olan antlaşmasını rafa kaldırmıştı. Bu plan değişikliğinin sebebi 1725'te müteveffa Petro'nun yerine Rus Çariçesi I. Katerina, Petro'nun Kafkaslarla ilgili tasarruflarının Ruslar'a kazançtan çok zarar getirdiği düşüncesi, onu Habsburg müttefikliğini, Osmanlı topraklarına karşı yapacağı seferler için daha kârlı görmesiydi. Petersburg hükümeti 1732'de Nadir Han ile antlaşma yaparak, Osmanlı'nın İran cephesinde savaş halinde olması ve Kırım Hanı'nın Kafkaslarda Babıâli'ye yardıma gitmesini fırsat olarak gören Petersburg idaresi, 1733 tarihinde Osmanlı'ya savaş açmayı planlıyordu. Lakin Lehistan Kralı II. August'un ölümü ile yeniden ortaya çıkan veraset krizi, tahta kimin cülus edeceği tartışmalarını yaratmıştı. Çariçe Anna, Rus kuvvetlerinden otuz bin askeri Leh sınırına yığarak,

[430] Kaczka, "Pashas and Nobles", s. 530-532. Ayrıca bkz. Victor Ostapchuk, "The Publication of Documents on the Crimean Khanate in the Topkapı Sarayı: New Sources for the History of the Black Sea Basin" *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. 6, No. 4, December 1982, ss. 500-528. Bkz. Nigar Anafarta, *Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihi Belgeler*, İstanbul, 1979. Yücel Öztürk, Osmanlı-Lehistan İlişkilerinde Savaş, Diplomasi ve Ticaret, *Karadeniz Araştırmaları*, XIV/55, Güz 2017, ss. 225-252.

Varşova'da seçilecek kral seçimine müdahale etmeyi hedeflemişti. Habsburg-Romanov bloku II. August'un oğlu III. August'un yeni kral olmasını istiyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu ise Patrona Halil İsyanı (1730) ile tacından olan III. Ahmed'in yerine I. Mahmud tahta çıkmıştı. I. Mahmud'un cülusunu Petersburg'a bildirmek ve Rus-İsveç ittifakının olup olmadığını öğrenmek için Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi elçi olarak görevlendirilmişti.[431] Lehistan'dan gelen Said Efendi takririnde: Varşova'ya gittiğinde Avusturya, Rusya, İspanya, Fransa, İngiltere ve diğer Hristiyan ülke temsilcilerinin yer aldığını bildirmişti.[432] Babıâli, Leh krallık tacını Paris ve Stockholm'ün desteklediği sabık Kral Stanislaw Leszczynski'nin alması durumunda memnun kalacaktı, çünkü Doğu Avrupa'da Lehistan gibi dost bir müttefik sağlaması durumunda kuzey-güney hattı İsveç'ten Kırım'a kadar Moskof güçlerine karşı bir set çekmiş olacaktı.Ama Rusya'nın İsveç'i kıskaca alması ve Stockholm'ün Babâli'den yardım talebi, işleri olumsuz kılan bir durumdu.[433]

Petersburg-Viyana ortaklığı coğrafi olarak müdahalede onları daha başarılı kılan bir unsurdu. 1731 tarihinde Mehmed Said Efendi, Varşova'ya geldiğinde onunla temasa geçen Baş Hetman Poniatowski, XII. Charles'ın Osmanlı topraklarına sığındığı zaman Osmanlı'nın misafirliğinde duyduğu memnuniyeti dile getirdikten sonra Poniatowski, Rus askerlerinin Avusturya yardımcı destek kuvvet yollamaması için Leh topraklarını kullanmaması noktasında iki devlet arasında yapılan antlaşmanın

[431] BOA, TSMA. nr. 456/27; BOA, İE. HR. nr. 22/2006; Yanko İskender Hoçi, "Sadrazam Said Mehmed Paşa Merhûmun Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûnda İken İstokholm'a Vuku Bulan Sefâreti", ***TOEM***, S. 11, 1329, s. 658-677.

[432] Burada Lehistan'ın hanedan bağlarının nasıl diğer devletlerle iç içe girdiğini konu kapsamında ele almamız gerekiyor, çünkü bu durum Avrupa politik siyasi evliliğinin getirmiş olduğu müdahale ve koruma hakkını gündeme getirmişti. Müteveffa Leh Kralı August'un oğlu III. August, müteveffa Habsburg İmparatoru Joseph'in kızıyla evlenmişti. BOA, AE. III. Ahmed, nr. 11/1024; 1725'te de sabık Leh Kralı Stanislaw'ın kızıyla evelenen XV. Louis de Bourbon'la aralarında yaşanan prenses sorunu nedeniyle İspanya Kralı Philip de Bourbon'un oğlu Don Carlo, III. August'un kızıyla evlendirilmişti. Lehistan'a dışarıdan müdahale açık getiren durum, bu çoklu ilişkinin pek çok varyantının olmasıydı. Ayrıca Lehistan'ın bir konfederasyon devleti olması, olayı tek taraflı çözümünü mümkün kılmamıştı. Hakeza Babıâli, XV. Louis ile V. Philip'in kızının evliliği bağı inşa etmesinin avantajlı görmüştü, çünkü bu sayede İspanyol-Fransız hattı Habsburglara karşı daha güçlü bir tepki koymasını ve muhtemel Fransa-İspanya-Osmanlı ittifakının ileriki bir süreçte mümkün olması olasılıklar arasındaydı. Ama XV. Louis'in İspanyol prensesle evlilik bağı kurmaması ve Leh soylusu Stanislaw'ın kızını almaya itmişti. Bu durum Babıâli mutlu eden bir diğer gelişme idi. Böylece Fransa'nın Doğu Avrupa blokunda faal kalmasını ve Babıâli ortak bir politika geliştirmesine katkı sağlayacaktı.

[433] BOA, AE. III. Ahmed, nr.228/21946.

gözetilmesini belirtmesini istemişti. Bu ikazın önemini; İspanya'nın Napoli ve Sicilya üzerine sefer düzenlemesi sonucunda Avusturya müttefiki Rusya'dan yardım talep etmişti. Hakeza 1726 yılında yapılan antlaşmanın kapsamı bu tür bir yardımı kapsıyordu. Bu doğrultuda Habsburg-Romanov antlaşmasından haberi olan Poniatowski, Babıâli'nin bu noktada ikaz amaçlı bir hatırlatma yapmasını istemişti.

Mehmed Said Efendi, ilk etapta Rusya'ya ve 1732-1733 dolaylarında İsveç'e giderek ardından 1733'te Stockholm'den Varşova'ya gelmişti. Ama II. August'un yerinde olmaması nedeniyle görüşmeyi Başvekil Primas ile yapmıştı.[434] Said Efendi, II. August'un ölümüyle yapılacak olan kral seçimine müdahale etmeyi düşünen Rusya'nın aday olarak desteklediği II. August'un oğlu olan III. August'u taht namzeti olarak Avusturya ile birlikte destekliyordu. Lehistan Veraset Savaşları iki taht adayı III. August ve Stanislaw Leszcynski'den önce 1732 tarihinde Portekiz Kralı V. John'un kardeşi Prens Manuel Jose Francisco Antonio olması için Rusya, Avusturya ve Prusya'nın ortak adayı olarak Leh tacı için anlaşılmıştı. Bu karar Löwenwolde Antlaşması (1732) veya diğer adıyla Üç Siyah Kartal Antlaşması (Treaty of the Three Black Eagles) ile verilmişti. Ama 1733'e gelindiğinde taht için verilen mücadele de sessizliğini koruyarak geri durmuştu.[435] Öte yandan Petersburg idaresi, Avusturya'nın Lehistan seçimlerine dışarıdan müdahale olması halinde, Edirne Antlaşması (1713) gereği, Rusya'nın karşılık vermesini sağlayan maddeyi İstanbul Antlaşması (16 Kasım 1720) ile tadil ettirmişti.[436] 1720'de imzalanan antlaşmadan sonra II. August, elçi

---

[434] *"... Lehlünün makarr-ı hükûmeti olan Varşova Kal'ası'na vusûl müyesser olup lâkin vusûlümüzden evvel Leh kralı olan Nalkıran dedikleri düşmen-i bî-dîn mürd olmuş bulunmağla el-hamdü li'l-lâhi teâlâ rûy-ı bedîdini müşâhede müyesser olmayup kral vekili olan Prima nâm kimesneye varılup mektûblarımız teslîm ve huzzâr-ı meclîs müvâcehesinde derhâl feth ü kırâa'at edüp mefhûmları malûm oldukda tarafımıza hitâb edüp bizler Devlet-i Aliyyen'nin sadık dostu ve memûnu'l-gaile konşuları olup her vecihle Devlet-i Aliyye'nin hüsn-i himâyetinümid eder"* Kesbi, ***İbretnümâ-yı Devlet***, (vrk. 76a-76b) s. 164.

[435] Urszula Kosińska "Could a Portuguese Prince become King of Poland? The Candidacy of Don Manuel deBragança for the Polish Throne in the Years 1729–33", Translated by Piotr Jackowski, ***The Slavonic and East European Review,*** Vol. 94, No. 3, July 2016, s. 498-499.

[436] **Mükâleme-i teyîd-i sulh u salâh bâ-elçi-i Moskof:** *"Defterdâr-ı sâbık el-Hâc Mustafa Efendi ile Mükâlemeye sürû edüp, ekser-i mevâdda vaz-ı engüşt-i în ü ân olunacak hâlet olmadığından bahse muhtâc olunmamağla, Moskov çarı ve askeri Leh memâlikine girme mâddesine gelindükde elçi-i mesfûr, "bu mâdde bi'l-cümle etrâfında vâki devletlere muzır olan Nalkıran'ın ber-vech-i istiklâl Leh kralı olmasına ve mümâna'at üzre olan Leh cumhûrunun aczi sebebiyle kral-ı mesfûra hevâdar olmalarına bâ'is bir maddedir. Zirâ Cumhûr Kral-ı mesfûra mekâvemete kâdir değildir. Böyle mahallerde Moskov tarafından Cumhûra imdâd olmayıcak na-çâr kral-ı mesfûra muvâfakat izhâr edecekleri zâhir ü be-didârdır" dedükde "girmek mâni değil lâkin ıtlâk üzre olmayup Kral-ı mezbûrun Cumhûr üzerine istilâsı vakitlerinde Moskov çarının üzerine kasd eden düşmeni müdâfa'a içün girüp itmâm-ı kârdan sonra yine memleketine ric'at etmek şartıyla olursa be's yokdur" ... bu vech üzre*

olarak Christophe de Solima Popiel göndermişti. Babıâli, 1722 tarihinde Popiel'i kabul ederek, yapılan müzakerelerde karşılıklı dostluğun devam etmesi için uzlaşmaya varılmıştı.[437]

Babıâli, payitahta bulunan Habsburg elçisinden Leh konusu hakkında izahat istediğinde Viyana Başvekili Sinzendorf'dan gelen nâmede: Viyana'nın Pasarofça Antlaşma (1718) şartlarını gözettiğini ve Lehistan'ın bağımsızlığını tanıdığını söylemişti. Petersburg ve Viyana askeri kuvvetlerinin Leh sınırında konuşlandırılmasının sebebi yeni kral seçimine yardımcı olma amacı taşıdığını ve Babıâli'nin Ruslarla olan antlaşmayı bozmadıklarından dolayı duydukları memnuniyet dile getirmişti. Lehistan'da başlayan ihtilali Leh Başvekili Primas'ın yatıştıramamasından dolayı Avusturya ve Rusya'dan yardım talep ettiğini söyleyerek amaçlarının Leh milletinin dirliği olduğunu vurgulamıştı. Said Efendi, Varşova'da bulunan Rus elçileriyle yaptığı görüşmede kral seçimine müdahalede bulunacak mısınız? Sorusuna evet yanıtı vermişlerdi.[438] Fransa'nın kendi adayı Stanislaw'ı seçtirmek için çaba sarf etmesine karşılık, Litvanya beyzadelerinin Moskof kanadının desteğini sürdürmesi ve Stanislaw'a destek vermemesi olayı kızıştıran nedenler arasında gösterilmişti.[439] Babıâli tarafında ise Leh Kralı II. August'un ölümüyle Tekirdağ'da ikamet eden Frenc Rakozcy, Babıâli'nin Leh konusunda izlemesi gereken politik tavır hakkında kaleme aldığı mektupları İstanbul'a yollamıştı. Rakozcy'nin vurguladığı ifadeler Babıâli'nin Leh konusunda aktif rol alması gerektiği, seçimlere olası müdahalenin önüne geçilmesi ve kral seçiminin yapılacağı sejme bir murahhas göndermesinin uygun olacağını belirtmişti. 1733'te yapılan kral seçiminde beş ay süren tartışmalar ardından kral seçilmişti. Leh tahtına oturan Stanislaw, Babıâli'deki Leh Kapıkethüdası Jan Stadnicki ile mektup yollayarak yapılan seçimde kral seçildiğini haber etmişti. Fransa, Stanislaw'ın kral seçilmesine karşın, seçimlere müdahale edeceğini bildiği devletlere karşılık, Babıâli ile iş tutmaya çalışıyordu. Lehistan konusunda yardım taahhütlerini şifahi bir dille getiren Versay'ın aksine

ahidnâme-i hümâyûn tecdîd ve tâife-i Moskov ile olan musâlaha ilâ-mâşâallâhû te'âlâ te'bîd olundu." Mehmed Efendi, Âsım Efendi***, Târîh-i Râşid ve Zeyli***, C. II, s. 1172-1174; BOA, DVNSMHM.d. nr.6, s. 304; BOA, DVNSMHM.d. nr. 6, s. 305; BOA, DVNSMHM.d. nr. 6, s. 306.

[437] Demir, ***Barış Asrı: Karlofça'dan Belgrad'a (1699-1739)***, s. 58-59.

[438] Hacer Topaktaş, ***Osmanlı Sefâretnâmeleri Işığında 1730-1763 Yıllarında Osmanlı Devleti İle Lehistan/Polonya Arasında Diplomatik İlişkiler,*** Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2005, s. 50-52.

[439] BOA, A.DVN.MHM.d. nr. 228, s, 364-368.

Babıâli yazılı ve mühürlü bir antlaşma bekliyordu.1733'te Leh soyluları, şehir voyvodaları ve kale muhafızları Stanislaw'ı kral olarak seçerken, Litvanya beyzadeleri Rus kuvvetlerinin Varşova'yı muhasara etmesine ve Vistül Nehri tarafından top ateşine tutmalarına destek olmuştu.[440] Lehistan Başvekili Primas, Moskof müdahalesine manî olmaya çalışsa da on iki günlük muhasaradan sonra ulusal bir karakter olan Stanislaw'ın yerine III. August'un (15 Ekim 1733) kral olması ve Stanislaw'ın Danzing'e (Gadansk) çekilmesini sağlamışlardı.[441]

[440] Said Çelebi'nin Lehistan'a cülusu bildirmek için gittiğinde Başvekil Primas'a mektubu teslim ettiği ve II. August'un karşısına çıkmıştı. Daha sonra Stockholm tarafına avdet edip geri döndüğünde vaziyetin farklı olduğunu Leh sınırında Rus askerlerini ve Leh taburunu gördüğünü başvekile sorunca müteveffa kral yerine yeni kral seçilmediğini ve iki kral aday olduğunu söylemişti. Leh soylularının Stanislaw'ı seçmesine karşı, Litvanya beyzadeleri Sakson Elektör III. August'u seçmek istemektedirler. Moskof'un saldırısına cevap verebileceklerini ama sonuç almak için Osmanlı'nın yardımı gerektiğini söylemişti. Osmanlı'nın İran cephesinde olması böyle bir yardımı olası kılmamıştı. Hatta Prusya Krallığı, krallık seçiminde arabuluculuk rolünü oynamak istemişse de hoş karşılanmamıştı. Fransa Başvekili Kardinal Fleury hem İsveç'e hem de Lehistan'a yazdığı mektupta savaşmalarını ve kendilerine mali destek sağlayacağı vaadini vermişti. Ama İsveç, böyle bir maceraya atılmadan önce olayların nasıl şekilleneceğini beklemek istemişti. BOA, TSMA. nr. 450/21; BOA, İE. HR. nr. 22/1976. Bu konu hakkında Fransa Kapıkethüdası'nın verdiği malumat için bkz. BOA, HH. nr. 1427/58447.

[441] **Müteferrika İbrahim kullarına Rakoçi kralın yazdığı mektûbun tercümesidir:** *"Devlet-i Aliyye Leh'e sâhib çıkmak ve Leh Cumhûru serbestiyyetini hıfz, vikāye etmek eğerçi şân ve şevket-i Devlet-i Aliyye'ye muvâfık bir emr-i azîmü'ş-şândır ve lâkin bu bâbda mutavassıtlar tavassutuyla veya tedrîc ve teennî ile amel olunmak tedbîri dahi nâ-ber-câ idüğüne haml olunmaz ve eğerçi İstanislav'ın1 Leh'e kral intihâb ve nasb olunmasında Leh'in ittifâk-ı derûnları vâki' ve mu'tâd olan kavâ'id-i serbestiyyetleri icrâ olundığu müdde'â dahi sâbit olup merkūmun krallığa istihkākı zâhir olduğu sûretde dahi krallık gayrılardan selb olunup mücerred İstanislav'a tahsîs olunmak üzre Devlet-i Aliyye'den merkūma sâhib çıkmak mücerred França Kralı'nın nevâziş-i hâtırı için bir emr-i hatîre mübâşeret olunmak olur ve imtinân dahi götürür umûrdan olup mukābelesinde dûr-bînlik ve dûr-endîşlik ile Devlet-i Aliyye Françalu ile matlûbları olan ittifâk ve ahd ü mîsâk bast ve temhîdinde fâidesini arayup her ne mertebede hazm ve ihtiyât olunsa sezâdır. Ve bu mahalde Françalunun matlûbu Devlet-i Aliyye var kuvvetini bâzûya getirüp Moskov üzerine hareket ve İstanislav'ı istihkakıyla kuûd eyledüğü Leh Krallığı tahtında ibkā ve takrîr buyura … .lâkin Moskov'un kendi memleketlerine hücum olunsa Leh memleketlerine hücumdan enfa' ve evlâ görinür ve bu sûretde Ukrayna memleketi içinden mürûr oluna veyahut Azak tarafından Nehr-i İtil ve Volga didikleri nehr-i kebîr semtine azîmet oluna ki bu takdîrce asker-i Osmânî ilerüde yüriyüp Kazak ve Tatar makūlesi asker gerüde kafada olmalıdır ve Dağıstan'da Derbend taraflarında dahi Moskov üzerine hücum olunmalıdır ve lâkin gaflet olunmaya ki Moskov memleketleri mesâfe-i ba'îde olduğundan gayrı odunu, suyu yok kıraç yerler ve câ-be-câ berr u beyâbânlardan hâlî olmayup ol diyâra sefer kesret-i mesârıfa ve killet-i menâfi'a mü'eddî olup zamân-ı sâbıkda nice nâmdâr ser-askerler it'âb ve telef-i asker edüp tehî-dest avdet etdikleri vârid ve bu cümle birle umdetü'l-merâm olup ittifâk ve mîsâk zımnında der'uhde ve iltizâm olunan şart ki İstanislav'ın Leh tahtında ibkā ve takrîridir. … Don Karoloş'un Çeçilya ve Anabolu'ya kral olması Saksonya herseğinin Leh'e kral olmasından Devlet-i Aliyye'ye ziyâde muzırdır didikleri kelâm-ı nâ-ber-câdır. Zîrâ hersek-i merkūm Moskov ve Nemçe'nin nişândesi olmağla müstakil olup minbad tedbîr-i umûr-ı cumhurun olmamak görünür. Don Karoloş ise eğerçi ber-vech-i te'dîb Devlet-i Aliyye ittifâkına dâhil olur deyü taahhüd edemem ve lâkin kralzâde-i merkūm Devlet-i Aliyye'ye adüv farz olunduğu sûretde ancak bazı tüccâr taifesine îsâl-ı mazarrata kādir olur kendi memleketleri ise Devlet-i Aliyye sefîneleri gāreti havfından bir ân hâlî olamaz."* s. 136; Erhan Afyoncu-Ahmet Önal, İbrahim Müteferrika'nın Lehistan Elçiliği ve Bilinmeyen Sefâretnâmesi, s. 133-136; BOA, A.DVN.MHM.d. nr. 228, s, 364-368; Demir, ***Barış Asrı: Karlofça'dan Belgrad'a (1699-1739)***, s. 62-63.

Rusya'nın 1733 tarihinde Leh kral seçimine müdahalede bulunması, Kırım Tatarları'nın Kabartay üzerinden geçişine izin vermemesi, Petersburg'un başka devletlerin iç işlerine müdahalesini sormak ve Petro'nun dostluğa dair gramotasını hatırlatmak için Rus Kapıkethüdası Neplüyev'i Babıâli'ye çağırdığında elçi: "*Eğer Osmanlı kriz çıkarmak istiyorsa, bunu Kabarda meselesi olmadan da yapabilir. Eğer dostluk arzu ediyorsa, Petro'nun gramotasını diline dolamasına gerek yok. Devlet onuru konusuna gelince, bu Rusya içinde geçerli. Benim çariçem kendi hedefleri ve menfaatleri hususunda geri adım atmaz ve bunu gerçekleştirmek için gerekli imkânlara da sahiptir."*[442] Bu ifadeler Rusya'nın yayılmacılığını ve gücünü göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Buna mukabil Bonneval, 1734 yılında Babıâli'nin içinde yer alacağı bir ittifak bloku oluşturmayı planlıyordu. Bu ittifak bloğuna önce İsveç, Fransa ve İspanya'nın dâhil olduğu bir ittifak tasavvuruydu. Bu fikrin temelinde Rusya'nın İngiltere ve Flemenklerle birlikte hareket etme düşüncesinin zayıf olduğundan, Babıâli'nin içinde yer alacağı blokun başarılı olacağı düşüncesi yer edinmişti, çünkü İngiltere ve Flemenker'in coğrafi olarak, Rusya'ya uzaklığına ek olarak İsveç'in kuzeyde, Fransa ve İspanya'nın Atlantik kısmında her türlü hareketi engelleyebilecek kapasiteye ve avantaja sahip olmaları, onları bu ittifak düşüncesinde avantajlı kılıyordu. Yanı sıra Bonneval, Rusya'nın Hazar ve Hindistan ticaretini ele geçirmesine engel olmak ve Rusya'yı eski sınırlarına geri göndermek için ittifakın gerekli olduğu görüşündeydi. Bonneval, Fransa kapıkethüdası Villeneuve'nin ittifak fikrine sıcak baktığı hatta müttefikleri İspanya adına taahhütte bulunabileceğini dile getirmişse de bir antlaşma yapmaya yanaşmamışlardı. Fransa, Lehistan Veraset Savaşları'nın başlangıcında böyle bir ittifakı kendileri için zorlu görüyorlardı. Babıâli'nin bu konuda fazla ısrarcı olmamasının nedeni, Versay'ın ittifaka fazla istekli olmaması ve şifahi vaatlerde bulunması etkili olmuştu. Babıâli'nin istediği yazılı bir muahede olması halinde Fransa'yı ciddiye alacağını ifade etmişti. Bu sırada Ruslar'ın Danzing'i muhasaraya almasıyla Villeneuve, Lehistan'ın bağımsızlığı için Fransa'nın yeterli yardımı yapamaması sonucu Danzing'e sığınan sabık Kral Stanislaw, Rus ve Sakson muhasarasına karşılık veremeyerek, August'un kral olmasına engel olamamıştı. Fransa, Danzing'in kurtuluşu için İsveç'ten yardım istemişse de Stockholm hükümeti,

[442] Ünal, ***XVIII. Asır Türk-Rus Münasebetlerinde Neplüyev***, s. 83.

İstanbul hükümetinin dâhil olmadığı bir savaşı tek başına göğüslemeye niyeti olmadığını belirtmişti. Fransa'nın başarısız politikaları Doğu Avrupa hattında fiyaskoyla sonuçlanmıştı.[443]

August'un kral olmasından sonra Babıâli, Varşova hükümetine Karlofça Antlaşmasını hatırlatarak herhangi bir Moskof kuvvetinin Leh hudutlarında yer alamayacağı gibi topraklarından geçişine izin vermeyeceği noktasında antlaşmaya vardığını hatırlatmıştı. Leh tarafı ise bu antlaşmanın hala geçerli olduğunu ve yapılan sulha sadık olduğunu bildirmişti.[444] Maalesef beklenilenin ötesinde daha karmaşık ve gri bir hal almıştı. Lehistan'ın müteveffa Kralı Sobieski zamanından kalma gücü olmadığı gibi birleşik topluluğun parçalı olması, onu zayıf kılan unsurlardandı. Ayrıca II. August'un zamanında devlet kademelerinde Sakson Almanlar'ın yer alması, Leh aristokrasisinde büyük sorun yaratmıştı.[445] Poltova'dan sonraki Rus nüfuzu belirgin bir şekilde Leh Konfederasyonu'nun her kademesinde hissedilmişti. Leh bürokrasisi içerisinde önemli devlet makamlarına Rus yanlısı kişilerin yerleştirilmesi, ülkede Slav yanlısı bir politikanın şekillenmesine zemin hazırlamıştı. Bu durum III. August'un seçilmesiyle zirveye çıkacaktı.

Said Efendi, Leh Hetmanı'na Moskof kuvvetlerinin sınırdaki halini sorduğunda; hetman, seçime müdahelelerine müsaade etmelerine izin vermeyeceklerini Petersburg tarafına bildirdiklerini söylemişti. Ama ne tuhaf ki Varşova hükümetinin mesajını iletmesi için gönderdiği ulak, Romanov Hanedanı'na mensup şehir voyvodasıydı. Gönderilen ulağa karşılık Petersburg hükümeti, Lehistan'a müdahalelerinin söz konusu olmadığı gibi 1726 yılında imzalanan Habsburg-Romanov ittifakına binaen, İspanyol Bourbonlar'ın İtalya'daki işgaline karşı, Habsburg kuvvetlerinin yanında yer almak için Avusturya topraklarından geçeceğini söylemişti. Babıâli açısından şüphe uyandıran bir durum olsa da İran'daki

---

443 Albert Vandel, ***XV. Lui Zamanında Bir Fransız Sefirin Sefareti 1728-1741,*** C. I, Çev. Nahid Sırrı Örik, 1947.

444 BOA, C.HR. nr. 129/6426.

445 Leh Konfederasyonu'nun toplanma merkezi olan Grodno'da, Sakson askerinin Lehistan'dan ihracı, Leh Başvekili Conte de Broll'ün nezaretinde olan top ve cephane ve sair edevatın alınması, devlet kademelerinde yabancılara mevki verilmesi ve devletin mali bütçesi dikkate alınarak askeri personel sayısını artırmak için bir araya gelen konfederasyon temsilcileri hiçbir netice alınmadan dağılmıştı. Sakson askerlerin Protestan mezhebine mensubiyetleri ve verilecek maaşların Leh bütçesinden çıkışı Katolik Leh soyluları için sorun teşkil etmişti. Diğer bir konu olan yabancılara mansıp verilme olayı Avrupa genelinde uygulana gelen bir durum olmasına rağmen, Lehistan içerisinde hala yaygın bir uygulama değildi. BOA, HH. nr. 1/16.

devam eden askerî harekât yeni bir cephe savaşını kaldıramazdı. Hakeza Habsburglar'ın, Romanovlar'dan yardım istediği aşikâr ama Petersburg bürokrasisinin önceliği Lehistan olsa da Rus askeri kuvvetlerinden on iki bin kişilik bir ordu Avrupa içlerinden hareket etmiş ve *"Family Compact"* üyesi Fransa'nın hududuna gelerek hem Fransa'nın İtalya'daki İspanyol işgaline verdiği desteğe hem de Leh krallık seçimine müdahale etmemesi için gözdağı vermişti.

Veraset savaşlarının sonunu getiren Viyana Antlaşması (1738) ile İspanya, Parma ve Piecenza karşılığında Napoli ve Sicilya'yı takas etmekle kalmayarak, Napoli'nin, İspanya'dan bağımsız bir krallık olmasını sağlamıştı.[446] Böylece III. August'un krallığı da resmiyet kazanmakla beraber Lehistan'da kral seçimi bitmesine rağmen, kozmopolit yapısından kaynaklanan pek çok problem ortaya çıkmıştı. Şöyleki 1746 tarihinde Varşova'nın zayıf idaresinden kaynaklanan problemleri çözmek ve Leh Sejm'de bir gözlemci bulundurmak için Versay'ın Babıâli Kapıkethüdası Michael-Angel Castellane Babıâli'ye bir takrir sunmuştu. Babıâli gözlemci olarak Kırım Hanı'nın da uygun gördüğü Şah Mirza Ağa'yı görevlendirmişti. Lakin Mirza Ağa'nın Leh Sejm'indeki toplantıya yetişemediği gibi Kral Augustla da görüşememişti. Bu bilginin temelinde Versay, Babıâli'nin Doğu Avrupa denkleminde aktif olabilmesi için yaptığı bir girişimdi.[447] Sonuç olarak III. Petro ile II. Friedrich'in 1762 tarihinde geliştirdikleri ittifak girişimi ile Lehistan Kralı III. August'un ölmesiyle yerine geçecek kişi için anlaşmışlardı. Ve 1764'te yeni kral seçiminde II. Katerina, Stanislas Poniatowski isminde karar kılacaktı. Bu da Babıâli'nin savaşa dâhil olmasının önünü açan bir diğer nedendi. Ve Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile Kırım ve Balkanlar'da nüfuz sahası bulan Rusya'nın yayılmasından Prusya, Avusturya ve Fransa büyük rahatsızlık duymuştu. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun kıta diplomasisinde, denge siyasetinin içerisinde pivot rolden çıkmasına neden olan antlaşmaydı.[448]

---

[446] ***Memoirs of The Life and Administration of The Late Andrew-Hercules de Fluery***, s. 40. Ayrıca Versay'ın dostluğunu kazanmak isteyen Viyana, XV. Louis'e Lorraine Dukalığı'nı vererek faydacı müeyyideyi kabul ettirmişti. Black, ***From Louis XIV to Napoleon***, s. 77

[447] BOA, İE. HR. nr. 22/2006; Hacer Topaktaş, "Osmanlı-Kırım-Lehistan Üçgeninde Diplomasi: Şah Mirza'nın Varşova Temsilciliği", ***Bilig***, S. 6, 2014, s. 248-251.

[448] ***Bir Osmanlı Gözüyle Avrupa Siyasetinde Güç***, s. XXII-XXIII.

III. OSMANLI'NIN ROMANOV-HABSBURG MÜCADELESİ: BELGRAD SÜRECİ 1736-1739

Osmanlı diplomasisinin gelişiminde önemli kritik virajlardan biri de Belgrad sürecinde yaşanan gelişmelerdir. Ama öncesinde Belgrad'a gelinen süreci ele alacak olursak; Osmanlı İmparatorluğu 1714 tarihinde Venedik'e savaş açarak, Mora'yı üç aydan daha kısa bir sürede fethederek (1715) topraklarına katmıştı. Damad Ali Paşa'nın başlattığı seferin kısa sürede büyük başarı elde etmesi, Adriyatik'in kilidi olan Korfu'ya olası bir hareketi gündeme getirmiş ve Kaptanıderya Canım Mehmed Hoca'yı ve Kara Mustafa Paşa'yı bu işe vazifelendirmişti. Papalık tarafından Venedik'e destek olmak amacıyla oluşturulan *"Kutsal Liga"*nın bir araya gelmesiyle savaş başlamıştı. Ancak 1716 tarihinde Avusturya'nın Osmanlı'ya karşı savaş gerekçeleri üretmesi üzerine; Babıâli, mülki padişaha düzenlenecek bir saldırının muğlaklığını ortadan kaldırmak için Habsburg Viyanası'na savaş ilan etmişti. Osmanlı Petervaradin Savaşı'nda (1716) mağlup olduğu gibi Korfu Muhasarası'nda da başarısız olmuştu. Bu başarısızlığın ardından Osmanlı, Pasarofça Antlaşması (1718) ile Avusturya'ya Belgrad ve Temeşvar (Banat) vermek zorunda kalmıştı.

Bu süreçte Babıâli ise Mora'nın istirdadını gerçekleştirmiş ve Belgrad'ın istirdadını ise başka bir sefere bırakmıştı. Habsburg İmparatorluğu, Kıta Avrupası içerisinde Flander'i (Avusturya Hollandası-Belçika), Milan, Napoli, Sicilya, Macaristan, Belgrad ve Küçük Eflak'ı (Oltenia) alması ve büyük sınırlara sahip olması diğer devletleri endişelendiriyordu. 1720'de Dörtlü İttifak'ın oluşmasıyla bir bütünlük oluşturulmuşsa da 1724 yılında farklı çıkar ilişkilerinin devreye girmesiyle uzun ömürlü olmamıştı. Bu çıkar ilişkilerini biraz detaylandırmak gerekirse; 1724 yılında Fransız Başvekili Orleans'ın ölmesiyle, İspanyol Prenses'in XV. Louis ile olan evliliği tartışma konusu olmuştu, çünkü Versay bürokrasisi XV. Louis'in çocuk doğurabilecek yaşta birisiyle evlenmesinde kesin karar kılmışlardı. Bu nedenle XV. Louis, çocuk doğuracak yaşta olmayan prensesi ülkesine geri göndererek amcası İspanya Kralı V. Philip'i kızdırmıştı. V. Philip, Don Carlo ile evliliği planlanan Orleans Dükü'nün kızını Fransa'ya yollayarak cevap vermişti. Her iki taraf 1740'lara kadar Doğu Avrupa'nın dengelerinde rol oynayabilecek politik evlilikler yapmışlardı. XV. Louis, 1725 yılında sabık Leh Kralı Stanislaw Leszscynski'in kızı Maria ile evlenmişti. Dörtlü İttifak'ın 1724 tarihinde sonlanmasına Fransa-İspanya birliğinde yaşanan

politik evlilik çatlağı yüzünden İspanya-Avusturya politik evliliğinin gerçekleştirerek Fransa'ya kızgınlığını bir kez daha göstermişti. Avusturya, V. Philip'in oğlu Don Carlo'yu Habsburg Prensesi Maria Amalia ile evlilik bağı kurmasını sağlayarak İspanyollarla yakınlaşmayı hedeflemişti. Bu girişimler ilerde çıkacak olan Lehistan Veraset Savaşları'nda (1733-1738) önemli bir kritik viraj olacaktı. Leh Veraset Savaşları'nın iki tarafıyla kurulan aile bağları iki Bourbon devletini (Fransa-İspanya) karşı karşıya getirmekten çok birbirlerinin çıkarlarını hedefleyen ortak bir uzlaşı ortaya çıkarmıştı.

Osmanlı'yı bağlayan durum ise Leh Veraset Savaşları'nda Habsburg-Romanov grubunun III. August'u destekleyen güçler olması ve özellikle Rusya'nın askeri Leh sınırına yığdığı askeri garnizonların kral seçiminde etkin olma çabaları ilişkilendiriyordu, çünkü Fransa'nın desteklediği sabık Kral Stanislaw'ın seçilmesi durumunda (Leh halkının desteklediği), Babıâli ile iyi ilişkiler içerisinde olması ve hatta müttefiklik dahi söz konusu olabilirdi. Bu sayede müteveffa XII. Charles'ın çok arzuladığı İsveç, Kazak, Tatar ve Türk hattına Leh gücüde dâhil olacaktı. Müteveffa I. George, bu düşünceyi arzuluyordu, çünkü Baltık'a ve Kuzey Alman topraklarına Rusya gibi harici bir gücün dahline izin vermek istemiyordu. Sonuç olarak Habsburg-Romanov ittifakı III. August'a Leh tacını getirerek, Osmanlı'nın karın ağrısı olacaktı. Avusturya'nın zayıf bir Leh tercih etmesine ve Rus müttefikliğini kârlı görmesine karşılık; Rusya, Leh topraklarında üstünde rahat at koşturabileceği bir yönetimi ve Habsburg dostluğunu edinmişti. Doğu Avrupa ekseninde değişen dengelerin, Babıâli'nin aleyhine döndüğünü göstermekteydi. Yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda Leh Veraset Savaşları, Belgrad sürecine, Rusya'nın Doğu Avrupa'da güçlenmesine ve Osmanlı'yı hedef haline getirmesine sebep olan amillerdendi.

Bir diğer önemli konu Avusturya'yı savaşa hazır kılan nedenlerdi. VI. Charles'ın erkek bir çocuk sahibi olmaması ve kızı Maria Theresa'yı tahtın yasal varisi yapmak için "*Faydacı Müeyyide/Paragmatic Sanction"* olarak ifade edebileceğimiz bir uygulama sürece dâhil etmişti. Bu prosedürün diğer devletler tarafından kabul olması için VI. Charles tarafından İngiltere (Viyana Antlaşması 1731), İspanya'ya (1731) ve Fransa (Viyana Antlaşması 1738) gibi devletlere imtiyazlar verilmişti.[449] VI.

[449] Black, ***From Louis XIV to Napoleon***, s. 77.

Charles'ın girişimleri hazırlanmakta olduğu savaşa büyük katkı sağladığı aşikârdı, çünkü güçlü devletleri sürece dâhil ederek meşruiyet sağlamıştı.

Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu ise farklı bir şekilde ilerlemekteydi, çünkü imparatorluğunun başarısızlığının temelinde yatan dışarıya karşı yabancılaşmayı fark eden Damad İbrahim Paşa, yabancılaşmayı ortadan kaldırmak için etrafındaki dünyaya merak sarmıştı. Bu merakın temelinde Osmanlı'nın gerileyişi ve savaşlarda aldığı mağlubiyetler asıl rol almıştı. İbrahim Paşa, devlet politikasını iki temel argüman üzerine kurmuştu. 1. Avrupa işlerine müdâhil olmamak, 2. Avrupa'nın başarısının kaynağını öğrenmek. Bu iki görüşten birincisi aslında önceden var ola gelen bir devlet politikası olarak sürdürülmüştü. Ama ikincisi o zamana kadar merak duygusunun veya savaş kayıplarının nedeni olarak, Batı'ya karşı yeni bir vizyon uyandırmıştı. İbrahim Paşa, Paris'e Yirmisekiz Çelebi Mehmed'i (1720), Petersburg'a Nişli Mehmed Efendi'yi (1722) ve diğerlerinden farklı olarak İsfahan'a Ahmed Dürri Efendi'yi (1720) göndermişti. Bu sefirlerin ortak motivasyonu gittikleri ülkeler hakkında detaylı gözlemlerde bulunarak raporlar hazırlamaları istenmişti. Bu sayede dışarıya karşı bir algılayışın temeli de atılmış olacaktı. Özellikle, Paris sefaretinde bulunan Yirmisekiz Mehmed Çelebi ve maiyetinde yer alan oğlu Mehmed Said Efendi, Devlet-i Aliyye'nin zihniyet dönüşümünde önemli rol almışlardı.[450] Ve Pasarofça'dan sonra devleti daha rasyonel bir bakış açısıyla idare etmeyi hedefleyen İbrahim Paşa, Batılı güçlerle karşı karşıya gelebilecek girişimlerden uzak durmayı ve barışa esas alan bir politika takip etmekteydi, çünkü Osmanlı Devleti'nin, düşmanlarına karşı caydırıcılığını yitirmiş bir güç olduğunun farkındaydı.

Osmanlı İmparatorluğu, İran bölgesindeki idari boşluğu toprak kazanımına evirmeye çalıştığı dönemde, imparatorluğun farklı coğrafyalarında belirli gruplar mevcut statükoya (status quo) karşı gelmişlerdi. Bu hiziplerden Azm Aşireti Şam'da (1725) ve Zeydani Aşireti Celile'de (1710-1775) yerel idare üzerinde söz sahibi olmaya başlamışlardı. Bu durumun yıpratıcılığı devletin ileriki yıllarda, idare üzerinde baskın güç olma fonksiyonunu işlevsiz kılan girişimlerdi. Ayrıca Patrona Halil isyanı ise gelişen olaylar haricinde idareye ağır bir darbe indirmişti. Osmanlı yönetici sınıfının müdahalede pasif davranarak, kontrolün asi grupların eline geçmesine neden

[450] Fatma Müge Göçek, ***East Encounters West: France and The Ottoman Empire in the Eighteenth Century,*** Oxford University Press, New York, 1987, s. 75-77.

olmuşlardı. Sonuç Pasarofça sonrası oluşturulan rasyonel devlet aklı pasifize edilmişti. Ama değişimin beraberinde getirdiği atılımlar, devletin pragmatik mantalitesini ortaya çıkaran kazanımlar yaratmıştı. Bunların başında Kont Alexander Bonneval'in (1675-1747), XIV. Louis'e sonra VI. Charles'a sunduğu hizmetlerden sonra Habsburg Mareşali Prens Eugen ile yaşadığı anlaşmazlıklar neticesinde Babıâli'ye sadakatini (1729) sunmuştu.

Bonneval'in, Babıâli hizmetine girmesine ön ayak olan kişi ise Frenc Rakozcy idi. Bonneval'in önemi ilk kez orduyu revize etmesi için dışardan bir yabancının hizmete alınmasında bir sakınca görülmemesiydi. Bonneval'in, ihtidasıyla Ahmed ismi ve Humbaracı mahlasıyla da teşmil edilerek, Humbaracı Ahmed ismiyle terennüm edilecekti. Osmanlı askeri kuvvetlerini dönüştürme fikriyatı, zihninde yer edinmişse de devlet içerisindeki klikler buna müsaade etmeyerek bombacı/humbaracı ocağını revize etmesini istemişlerdi.[451] Sadrazam Topal Osman Paşa'nın (1731-1732) idaresinde humbaracı ocağının dönüşümü, modern standartları esas alınarak yapılmaktaydı. Bonneval hakkında değinmemiz gereken bir diğer husus ise Kıta Avrupası'ndaki haber kaynakları ve gelen haberleri değerlendiriş biçimiydi, çünkü Avrupa'nın genel işleyişi hakkında daha sağlıklı okumlar yapmaktaydı. Bu dönemde Fransa ve Osmanlı'nın iş birliği görünürde anlaşma metinlerine yansımayan bağlaşıklıklar içermesine karşın, İspanyol Bourbon monarşisi daha belirgin ittifaklar kurma peşindeydi.

1717'de İspanyol armadası, İtalya üzerine sefere çıkarmadan önce İspanyol Başvekil Kardinal Alberoni, Rakozcy üzerinden Macaristan'da bir iç karışıklıklar

[451] Bonneval, Pasarofça sürecinde Osmanlı'ya karşı harp eden Nemçeliler'in yanında yer alırken vaziyetin tersine dönmüş olmasıydı. Osmanlı hizmetine girdikten sonra topçu ocağını iyileştirmek ve modern teknisyen mühendisler yetiştirilmesi için Hendesehane Okulu'nu (1734) açmıştı. Bonneval, savaş şeklini değiştiren askeri taktiklerin uygulana geldiği Fransa'da bunu gözlemlemişti. Özellikle kale istihkâmlarını kolayca yıkacak ve işgale açık hale getirecek *"Vauban Çağı"* (Sebastien Le Prestre de Vauban 1633-1707) olarak adlandırılan savaş stratejisinin menşeinde beslenmişti. Unutmamak gerekir ki, Prens Eugen, Temeşvar Kalesini (1717) Vauban'ın taktiksel mantığıyla ele geçirmişti. Bonneval'in, Prens Eugen'e dolayısıyla Viyana'ya duyduğu nefret, onun yeni hami arayışında Devlet-i Aliyye'yi öne almasını muhtemel kılmış gibi duruyordu. Batılı çağdaşlarının dini duygular esas alınarak yapmış oldukları değerlendirmelerde, Bonneval'in hami arayışında neden Hristiyan bir ulusun hizmetine girmediği eleştirisi yapılmıştı. Değindiğimiz husus üzeri bunun daha çok nefretten kaynaklandığını hatta İngiltere Başvekili Newcastle Dükü'ne yazan Babıâli'deki elçisi de aynı gözlemi yapmıştı. Hammer***, Büyük Osmanlı Tarihi****, C.* XIV-XIV, s. 121; Uğur Demir, ***Humbaracı Ahmed Paşa: Osmanlı Hizmetinde Bir Mühtedi***, Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 2015, s. 32-32; Abdülkadir Özcan, "Humbaracı Ahmed Paşa", ***DİA****,* C.18, s. 351.

çıkarmak, İngiltere'de Jacobitleri ayaklandırmak ve Osmanlı'nın Avusturya muharebesinin sürdürmesi için çaba harcamıştı. Alberoni'nin planları her ne kadar verimli olmasa da İspanya'nın İtalya seferi, Babıâli için faydası Viyana'nın, Pasarofça Muahedesi'ni imzalamaya zorlamıştı. Bu nokta-i nazardan Alberoni, İtalya'ya yapılan seferde hiçbir kazanım elde edemeyerek başarısızlığa uğramıştı. İspanya'nın Dörtlü İttifak'a katılımı (1720) Alberoni'nin, Osmanlı yakınlaşmasının aksine Ratisbon Konferası'nda Osmanlı paylaşım antlaşmasını gündeme taşımıştı.[452] Dörtlü İttifak'ın son bulmasıyla (1724), bu fantezi planı rafa kalkmıştı. İlerleyen süreç içerisinde İspanya'nın İtalya arzusu tekrarlamıştı. Kraliçe Farnese, oğulları için toprak arayışı onu her türlü müttefikliği mubah görmesini sağlıyordu. Bonneval, İspanya-Osmanlı müttefiklik fikrini ortaya peyda ederek, Habsburg düşmanlığını kazanca çevirme peşindeydi. Paris'teki, İspanya elçisiyle yapılan yazışmalar, Bonneval'in bu işi ne kadar ciddiyetle ele aldığını göstermekteydi. Hatta İspanya, bu fikre sıcak bakarak bir anlaşma zemini bulmaya çalışırken, Rakozcy'de Babıâli'yi ikna etmeye çalışıyordu. Babıâli ise İran coğrafyasında Nadir Şah'la giriştiği mücadeleyi riske etmemek ve yeni bir cephe açmamak gibi düşünceler mevzu bahisken, ittifak fikri gündem dışı kalmıştı.

[452] Alberoni girişimlerini 1718 tarihlerinde Sicilya, Napoli ve Sardinya üzerinden projelendirmesine karşın, yürüttüğü savaşta başarılı olamamış ve Lahey Antlaşması (1720) ile Dörtlü İttifaka dâhil olmuştu. Dörtlü İttifak'ın Ratisbon Konfreransı'nda Alberoni'nin öne sürdüğü plan ilk olarak Londra'da aşağıdaki başlıkla beraber ortaya çıkmıştı: Kardinal Alberoni'nin planı, Türk İmparatorluğu'nun düşüşünü sağlamak ve Hristiyan prensliklerin boyunduruğu altına almakla birlikte aralıksız yapılan toplantıların tasarısı, halkın huzurunu sağlamak için fethedilmiş yerleri bölmekti. Vebu tasarı planı Versay'da bulunan Sicilya Elçisi Prens Torella'nın elindeki orijinal bir kopyadan çevrilmişti*: "Bu tasarının başlığı, Ratisbon'da gerçekleştirilen toplantıya, bir ittifak içerisinde tüm Hristiyan krallar katılacak. Yukarıda ifade edildiği gibi: bu toplantı, ittifakın her bir üyesinin payına düşen adam, para ve gemiler sağlanmış olacak. Alman İmparatoru yüz bin adam tedarik edecek. Rus İmparatoriçesi yüz binden daha fazla adamla, Tatarlara karşı harekete geçecek. Fransa, İspanya ve diğer Avrupalı güçler tarafından yüz yirmi bin kişilik bir ordu sağlanmış olacak. Yüz gemi ve firkateynden oluşacak şekilde bir filo oluşturulacak ve bu filo denizci devletler tarafından sağlanmış olacak. Filo'ya otuz gemi ve on fırkateyni İngiltere tahsis edecek. Bu filo aynı zamanda Cezayir, Tunus ve Trablus'u ablukaya almak üzere filonun bir bölümü teçhiz edilip donatılacaktı. Bazı kararlar savaşın seyrine göre değişikliğe uğrayabilir. Türk toprakları fethedilince Holstein Gottarp Dükü, Konstantinopolis İmparatoru ilan edilecek. Asya ve Afrika'daki Türk dominyonları ve Avrupa'daki Romanya eyaleti dahîl yeni Doğu Roma İmparatorluğunun şekillendirilecek. Katoliklik resmi din olarak ilan edilecek ve sonra Fethedilen topraklar farklı güçler arasında pay edilecek. (Ratisbonda'ki toplantıda tüm Hristiyan âleminin temsilcileri tarafından oluşturulmuş bir temsilciler meclisi teklif edilmişti. Bu temsilciler Hristiyan devletler tarafından belirlenecek. Kararlar çoğunluğundur. Karara reddeden devlet, önerisini geri çekerken diete karşı çıkmış olur.)"* George Moore, ***Cardinal Alberoni and The Duke Of Ripperda Of Phillip V. King Of Spain,*** Vol. I, London, 1806, s. 114. Bu düşünceler dörtlü ittifaklar zamanında ortaya atılmıştı. Bu fantezileri satırlara taşıyan Zinkeisen'de biraz daha geniş versiyonuna yer vermişti. Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 495-496.

Ayrıca Babıâli, İspanya'nın İtalya'daki Habsburg topraklarını alması için vereceği herhangi bir destekte, İngiltere'yi karşısında bulabilirdi.[453]

Kuzey Avrupa coğrafyasında yer alan Prusya Krallığı'na Rakoczy vasıtasıyla Sadrazam Mehmed Paşa dostane bir mektup göndermesine karşı, Kral II. Fredrich, elçi olarak Jrgofsky'i gerekli diplomatik bağlantıları kurması için yetkilendirmek yerine "*at satın alımı"* için görevlendirmişti.[454] Hipotetik olarak II. Fredrich, tedbirli siyasetini bir yana bırakarak güçlü ordusuyla caydırıcı bir rol oynayarak ortaya çıkmış olsaydı, Osmanlı-Avusturya muharebesi kuzeyde farklı değişkenlerin araya girmesini sağlayabilirdi, çünkü VI. Charles'ın, *"Pragmatic Sanction"* müeyyidesini kabul etmeyen Wittelsbach Hanedanına mensup Bavyera, Cologne ve Trier elektörlükler ile birlikte bir kıvılcım yakabilirdi.[455] Hatta Sakson Elektörü, III. August Leh tahtına

---

[453] Bunun nedeni İspanya'nın Cebelitarık ve Minorka'yı tekrar ele geçirmek için fırsat kollamasıydı. Ama öncelikli hedefi İtalya'daki toprakları ele geçirmekti. Lehistan Veraset Savaşı 1733'te patlak verince İspanyol kuvvetleri 1734'te İtalya Yarımadası'na taarruz harekâtını başlatmıştı. *"Family Compact"* birliğinin bir diğer destekçisi Fransa'da yardımlar da bulunmuştu. Lakin 1726 yılında yapılan Habsburg-Romanov ittifakından dolayı Viyana, zaruri bir desteği Petersburg tarafından bekliyordu. Vaat edilen askeri desteğin tam olarak verilmemesinin nedeni olarak, Leh tarafına askeri sevkiyat yapıldığı ayrıca mesafenin uzunluğu problem teşkil etmişti. Napoli önlerinde yapılan Bitonto (1734) Savaşı'nda Habsburg ordusu, İspanyol Bourbonlar'a Napoli ve Sicilya kaybına ek Toskana Grandukalığı'ndaki bazı toprakları kaybetmişti. 1735'te Viyana hükümetinin Petersburg'daki elçisi Nicolaus Sebastian Edler von Hochholzer, Çariçe Anna'nın yirmi altı bin kişilik askeri bir kuvvetin yardıma geleceğini ama İtalya'ya gönderimi planlanan yirmi altı bin askerin sadece yarısı gönderileceği ifade edilse de İtalya tarafında sulh zorunlu olmuştu. Rus askeri kuvvetleri, İtalya cephesinin sonuçsuz kalması ile askeri sevkiyatın Fransa cephesine kaydırılması planlanarak, Rus General Lacy komutasındaki kuvvetler Bohemya'dan geçip Fransa hududuna avdet etmişti. Rus tarihindeki ilk kez Rus askeri kuvvetleri Avrupa'nın içlerine kadar askeri bir harekâta katılmışlardı. Hakeza 1734'te Osmanlı'ya karşı planlanan Rus akınının Leh Veraset Savaşları ile akim kalması ve Rus kuvvetlerinin 1735'te Avrupa içlerine girmesinin uzun süreceğini dile getiren Viyana, Petersburg Elçisi Hochholzer, Rus askeriyesinin İtalya üzerinden Balkanlar'a geçmesinin daha kolay ve pratik olacağını noktasında, Petersburg idaresini ikna etmeye çalışmıştı. Iskra Schwarcz, "Sadık Müttefik:" Tarihsel Bir Problem Olarak Prens Eugen'in Ordusunda Rus Birlikleri/"The Loyal Ally:" Russian Troops in the Army of Eugene of Savoy as a Historical Problem", Çev. Mehmet Yılmaz Akbulut, ed., P. Mitev, I. Parvev, M. Baramova, V. Racheva, LIT, ***Empires and Peninsulas: Southern Europe between Karlowitz and the Peace of Adrianople 1699-1829***, 2010, s. 5-8; Selim Güngörürler***, The 1736-1739 War with Russia and Austria: A Study in Diplomacy and Chancing Perceptions of The Ottoman Empire***, PhD. Diss, Boğaziçi University, İstanbul, 2011, s. 26.

[454] Hammer***, Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XIV, s. 22.

[455] VI. Charles, müteveffa kardeşi I. Joseph'in iki kızından birini Bavyera Elektörlüğü'ne diğerini Saksonya Elektörlüğü'ne gelin olarak verilmişti. Avrupa politik evlilik piyasası içerisinde gerçekleşen bu olay, belirli hakları da yanında getiriyordu. Bunlar Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun bir erkek varisi olmaması durumunda, aileye mensup en yakın erkeğin tahtın varisi olma hakkıydı. Ama VI. Charles'ın bir erkek çocuğu olmaması ve kızı Maria Theresa'yı tahta oturtmak için evlenen her iki yeğenini taahhüt altına sokacak şekilde, taht iddiasında bulunmayacaklarına dair anlaşma imzalattırmıştı. Lakin Sakson Elektör III. August başta yanaşmamasına karşın, Leh tacını almasına yardım etmesi karşılığında tanıyacağını bildirmişti. Oysaki Bavyera Elektörü, hiçbir şekilde kabul etmeyeceğini söyleyerek yakın zamanda cereyan edecek savaşta tarafını belli etmişti. Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 459.

geçmesine yardım eden VI. Chrales'a karşı yaşanacak bir savaş olasılığında, askeri yardımı askıya alabilirdi.[456]

Osmanlı-Avusturya muharebesi sırasında bahsettiğimiz krallık ve elektörler askeri yardımda bulunmamıştı. Normal şartlar altında Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'na vergi vermekle mükellef olmayan elektörlükler, sadece savaş sırasında askeri yardım yapabilirlerdi. Ama İspanya Veraset Savaşları (1701-1714) sırasında, Bourbonlar'ın yanında Habsburglara karşı mücadele vermişlerdi. Osmanlı, Doğu Avrupa blokunda yaşanan Lehistan Veraset Savaşları'na müdâhil olması gündemdeyken; İngiltere, Babıâli'ye konu minvalinde yardım edeceği taahhüdünde bulunuyordu.[457] Babıâli, Avrupa muvazenesini imkanları ölçüsünde dengede götürmekteydi. Benimsediği devlet politikası gerçekçi bir yapıya sahip olduğu gibi kısmi olarak da işlerlikte kazanmıştı. Batılı güçler, Osmanlı'yı kendileri için daima stratejik bir hamle veya partner olarak görüyorlardı. Osmanlı ise Orta Avrupa'da ve Balkan coğrafyasındaki kalan topraklarını müdafaa için siyaseten yalnızlaşmak istemiyordu. Bunun için geleneksel düşmanları Habsburg-Romanov blokuna karşı her türlü ittifakın içinde yer alacağı düşüncesi yer etse de kendi kazanımları ölçüsünde olaya bakmaktaydı. Örneğin, İngiltere'nin Kuzey Almanya ve Kafkasya'da Ruslara yönelik savaş tahrikleri göz ardı edilmişti.

---

[456] Zinkeisen bu konuda bazı referans kaynaklar göstererek Bonneval'in maceracı kimliğinin 1729'da son olarak şekillendiği, Osmanlı topraklarında Habsburglar'a karşı yapılacak ittifakın Konstantinopolis-Petersburg'dan ziyade Versay'la yapılmasını daha değerli buluyordu. Versay ve Babıâli arasındaki bu ittifak ilişkisi çok temenni edinen bir oluşum olarak görünse de Babıâli kâğıda dökülmeden söylenen sözlerin pek bir anlam ifade etmediğini biliyordu. Babıâli, Fransa Başvekili Kardinal Fleury elli bin kişilik bir Fransız kuvvetinin İtalya üzerinden Bosna'ya yollanacağını ve Bavyera Elektörü'nün ise Viyana üzerine yürüyeceği söyleminin taahhüt altına alınması durumunda anlam bulacağını söylemişti. Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 461.

[457] Lehistan, Osmanlı'nın mahvına yol açacak zayıflığı yüzünden, Osmanlı-Rus harplerinin yapılmasına neden olacaktı. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa zamanında Lehistan (Bucaş Antlaşması-1672/Zoravno Antlaşması-1676) ve Moskof (Bahçesaray Antlaşması 1681) ile yapılan savaşların temel hedefi Leh ve Rus güçlerinin güneye inmesini engelleyecek bir sefer planlamasıydı. Lehistan üzerine yapılan seferde Podolya ve Kamaniçe'nin alınmasıyla Eflak, Ukrayna ve Lehistan hattı boyunca uzanan Doğu Karpat Dağları'ndan Dinyeper'in kuzey hattının Dinyester'in kuzey hattına çekilerek bir set oluşturulmuştu. Fazıl Paşa'nın niyeti Ukrayna'daki Kazak Başbuğu Pyotr Droşenko idaresinde, Osmanlı metbuluğunda otonom bir yönetim kurarak, Tuna ve Dinyeper hattının güney kısmında ikinci bir Kırım-Ukrayna seti planlamıştı. Lakin bu plan istenildiği gibi şekillenmeyince Karlofça Antlaşmasıyla Podolya ve Kamaniçe Lehistan'a verilirken, Rusya'da Azak'ı almıştı. Azak'ın istirdadı gerçekleşirken, Podolya, Kamaniçe ve Ukrayna tasarısı akamete uğramıştı. Plan başarılı olmuş olsaydı; Lehistan, Osmanlı kontrolünde uydu bir devlet konumuna gelebilir, Rusya'nın güneye inme planlarına set çekilir ve Avusturya ile yapılacak savaşlara stratejik üs edinmekle beraber, askeri destek de sağlamış olurdu. Mantran, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, s. 374-375.

Bu süreç zarfında Mehmed Said Paşa, Sultan Mahmud'un tahta cülusunu (1730) bildirmek için önce Rusya'ya ardından İsveç'e uğramıştı. Bu gidişin amaçlarından biri Rusya ve İsveç arasında bir ittifak ilişkisinin olup olmadığını öğrenmekti.[458] Mehmed Said Efendi, Sultan I. Mahmud'un tahta cülusunu bildirmek için Petersburg'a hareket ederek, yapılan antlaşmaların yürürlükte olduğunu tasdik etmişti. Bu sırada Rus hâkimiyetinde bulunan Kalmuklar'ın lideri Donduk-Ombo Kırım Hanı'nın tabi olmuştu.[459] Rusya ile savaş baş gösterdiğinden Babıâli, III. August'un krallığını tanıyarak, Lehistan'ı tarafsız kılmaya çalışıyordu. 1736 tarihinde yapılan bu girişime ek olarak İbrahim Müteferrika sabık Kiev Palatini ve Leh Baş Hetmanı Jozef Potocki'ye gönderilmişti. İbrahim Müteferrika'nın götürdüğü namede; hudut sorunların çözümü, August'un krallığını tanındığını ve Karlofça Antlaşması'na uyulması belirtilmişti.[460]

Rusya'nın Osmanlı'ya savaş ilanının gerekçeleri 1. Lehistan Veraset Savaşları (1733-1738): ırsi bir yönetim anlayışının olmaması beraberinde müteveffa kraldan sonra baş gösteren veraset krizini ortaya çıkarmıştı. Bu krizi ganimete çevirmek isteyen Moskof, Leh sınırına asker yığarak kral seçimine müdahale etmeyi planlayarak Habsburg-Romanov adayı Sakson Elektörü III. August'u desteklemişlerdi. Petersburg hükümeti, kendisinin Lehistan'a müdâhil olmasını gerektirecek konumu, Prut'ta yer alan Leh maddesini tadil ettirerek (1721) kendisine gerekçe oluşturmuştu.[461] Babıâli ise Moskof'un niyetinin Leh'i denge unsuru olarak tutmak değil, bilakis uydusu haline getirme planları olduğunu bildiğinden olaya müdâhil olmasını istemiyordu. Bu yüzden Kırım Tatarları'nın, Leh sınırlarını taciz etmesi noktasında serbest bırakmıştı. Tatarlar'ın girişimi Petersburg yönetimi için savaş gerekçelerinden biri sayılmıştı. Buradaki değişken ise, Fransa Başvekili Kardinal Fleury'nin izlediği politikada belirleyici bir rol oynamıştı.

XV. Louis'in kayınpederi sabık Kral Stanislaw'ın tekrar krallık potasına girmesi durumu karmaşık hale getirmişti. Çünkü Stanislaw'ın kral olmasını isteyen taifenin başında Fransa olmasına rağmen, onu destekleyen İsveç, Babıâli hatta kısmen

[458] Erhan Afyoncu, "Mehmed Said Efendi", ***DİA***, C. XXVIII, s. 524.
[459] Ünal, ***XVIII. Asır Türk-Rus Münasebetlerinde Neplüyev***, s. 82.
[460] Afyoncu, Önal, ***İbrahim Müteferrika'nın Lehistan Elçiliği,*** s. 107-108.
[461] BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 116, s. 305-306.

İngiltere'yi de katabiliriz. Babıâli, görünürde destek olmasa da tarafsız bir kral bir seçiminin yapılacağı Varşova'daki Sejm'de (parlamento) *"liberum veto"*sunda (bağımsız seçim) Leh kralı olarak Stanislaw ağır basmaktaydı. İngiltere ise Babıâli'nin savaşa girme durumunu kendi çıkarları için tehlikeli görmekte ve yapılacak herhangi bir savaşta Moskof-Viyana müttefikliğine başarı kazanma olasılığını düşük görmekteydi. Ayrıca Lehistan toprakları üzerinde yapılacak bir savaşta İngiltere ve Hollanda'nın Baltık çıkarları zarar görebilirdi.

İspanya, Sakson Herseği III. August'un kızıyla[462] yaptıkları evlilikten dolayı veraset denkleminde yer almamasına karşı, İtalya üzerindeki planlarını gerçekleştirmek için fırsat olarak görmüştü. 2. Dağıstan sorunu: Babıâli, Nadir Şah'la yapılan savaşta kuzeyden bir destek sağlamak amacıyla Tatar kuvvetlerinin yardıma gelmesini istemişti. Kuban Nehri üzerinde yer alan Taman Kalesi, Kuban Tatarları ile Kabartay Çerkezleri'nin kontrolünü sağlayan stratejik bir mevki olmasına ek, İstanbul ve Petersburg arasında Büyük ve Küçük Kabartay Çerkezleri'nin hamiliği sorun olmuştu. Ruslar açısından Taman Kalesi, tersane inşa etmek için oldukça elverişli olduğundan kıymetliydi.[463] Bu durum karşısında Rusya Kabartay ve Dağıstan bölgesinin kendisine ait olduğunu ve Tatar kuvvetlerinin geçişinin sınır ihlali sayılacağını söylemişti. Oysaki daha önce Dağıstan'daki Lezgiler'in, Osmanlı hâkimiyetini tanıdığını, hatta Nişli Mehmed Ağa ile yaptıkları mükâlemede de ifade olunmuştu. Küçük Kabartay Çerkezleri'nin Osmanlı, Büyük Kabartay Çerkezlerinin ise Rus tabiiyetinde olmasına karşın; Rusya, Kabartay'ın tamamını kendi tabiiyetinde göstermeye çalışmıştı. Petersburg hükümeti, ikinci savaş gerekçesi yaratmıştı. Kafkaslarla ilgili problemlerin kaynağı olarak ifade ettiklerimize ek olarak, 1732 ve 1735 tarihinde Nadir Şah'a karşı verilen mücadeleye destek olması için Kırım Hanı Kaplan Giray'a kuzeyden güneye Dağıstan içlerine hareket ettiklerinde, Rus Kapıkethüdası sınır hatlarının taciz edildiğini ve kabul edilemez olduğunu söylemişti.

Babıâli, Kırım ordusunun İran üzerine seferber edildiğini söyleyerek Petersburg'u teskin etmeye çalışmıştı. Yaşanan süreç Kafkas nüfus bölgeleri

[462] Sakson Elektörü III. August, müteveffa Habsburg İmparatoru I. Leopold'un kızıyla yaptığı evlilikten doğan kızı İspanyol V. Philip'in oğlu Don Carlo (Napoli Kralı) ile izdivacı yapılmıştı.
[463] Kurat, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı***, s.7.

üzerindeki hâkimiyet sorunsalına ve Ruslar için savaş bahanesine dönüşmüştü.[464] Ayrıca Petersburg yönetimi 1732 tarihinde Şah Tahmas'a işgal ettiği toprakları geri vererek iyi niyet göstergesinde bulunmuştu. Nadir Şah, Osmanlı ordusunu zorlayan komutan imajıyla Ruslar için müttefiklik konumuna gelmişti. Rus Başvekil Andrey Ivanovich Ostermann'ın girişimleriyle 1732 tarihinde gizlilikle akdedilen antlaşma 1735 tarihinde tecdit edilerek Petersburg ve İsfahan arasında Gence Antlaşması ile müttefiklik ilişkisi kurulmuştu.[465] Gence Antlaşması'nı Zaporog Kazakları Başbuğu Mazeppa'nın yerine gelen Orlik haber vermişti.[466] Bu haber Nadir Şah'ın, Anadolu içlerine girme isteğini gündemine getirmişti. Her ne kadar zor bir olasılık olsa da 1726 Habsburg-Romanov[467] ve 1735 Petersburg-İsfahan ittifakı, İran'dan Viyana'ya uzanan

---

[464] *"Moskov'un… Acem seferi icün Moskov'a musamâha ettiğini Moskov, devletin acz u za'fına hami edüp, devletin üc koldan Acem ile muhârebesi olduğunu ve Kırım'ın Han'dan ve Kalgay'dan hâlî olduğunu nimet ve fırsat ve ganîmet addedup …"* Fındıklı Süleyman Efendi, ***Müt'i't-Tevarih***, C. I, s. 42; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 345-346; Rasim, ***Osmanlı Tarihi***, C. III, s. 870-871; Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 457; Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV, s. 251; Hakan Karagöz, ***1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması***, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2008, s. 15-16.

[465] Petersburg hükümetinin savaşa katılımı için Viyana hükümetine yaptığı çağrıyı bir Nemçe'nin sabık bir kapudanı şöyle ifade etmişti: Moskoflu Nemçe Devletü'ne yazdılar ki: "*Acem Şâhı Osmanlu'nun seraskerlerini katl ve ordularını külliyen zapt ve Anatolı memleketüni ahz ve askerlerini kırmak ve esîr itmek ile dökülüp, mecalleri kalmadı. Bizler Rumili'ne yüriyecegüz, sizler dahi sizün taraflara yüriyesüz, bundan eyü fırsat vakti olmaz."* Bu sözler 1735'te yenilenen Petersburg-İsfahan arasındaki antlaşamsına atfedilecek bir diyalog olarak da görülebilir. Nu'mân Efendi, ***Tedbîrât-ı Pesendîde***, (vr. 79b) s. 135; Güngörürler***, The 1736-1739 War with Russia and Austria,*** s.41.

[466] Hetman Orlik: *"Moskovlu ile Acâm tâifesi akd-i musâlaha-i müebbede idüp, cânib-i Devlet-i Aliyye'ye ale'l-ittifâk sûikasd niyyet-i fâsidesinde oldukları malûm-ı devletleriolmak içün, tarafeynden ahz u itâ olunan temessükünün sureti dersaâdetlerine irsâl olunmuşdur."* Subhî Mehmed Efendi, ***Subhî Tarihi,*** (vr.76b) s. 285.

[467] Bu ittifakın önemi Habsburglar'a karşı tarihin önemli dönemlerinde askeri yardımlar sunmuş, Moskof hattının ilk kez savunma amaçlı bir müttefiklik içerisine girmesiydi. Moskof, Habsburg'un yanında yer almak için 1527 tarihinde Moskof Knezi III. Vasili, İmparator V. Charles'a elli bin askeri yardım teklifinde bulunmuş ve dönemin Kıta Avrupası'nda bu yardım teklifi hayretle karşılanmıştı. Hakeza I. Viyana Kuşatması (1529) sırasında şehri savunan on yedi bin Moskof askeri savunma hattında yer alarak, Osmanlı'ya karşı mücadele etmişti. Her ne kadar Moskof Knezliği'nde XVII. yüzyılın başlarında bir hanedan değişikliği yaşasa da yerine gelen Romanovlar'da aynı stratejiyi devam ettirmişlerdi. 1726 antlaşması tarihi dayanışmayı sadık ama tehlikeli bir müttefikle yapılan bir antlaşmaydı. Bu antlaşma gerçekleşmeden önce Petersburg idaresi Fransız Bourbon ve İngiliz Hannover ilişkisi kurmak istediyse de eurocentric bağlamın dışına itilmişti. Bu yalnızlık başka politikalar gerçekleştirmesine sebep olmuştu. Bu değişim ilkin kendini Osmanlı-Romanov iş birliğinin yer aldığı İran Mukasenâmesi'nde kendini gösterse de Moskof mali kriterlerini aşan bir külfet getirmişti. Bunun dışında Versay'ın Babıâli'deki elçisi Marki de Bonnac'ın Habsburglar'a karşı Osmanlı-Romanov-Bourbon bloğu oluşturma düşünceleri muhayyel bir tasarı olarak kalmıştı. Viyana idaresinin yaşanan bu olaylardan habersiz olmadığı gibi stratejisini yeniden yapılandırarak, düşman bir Romanov'dan müttefik bir Romanov'un yararlı avantajlarını elde etmek için eurocentric politikaya katılımını sağlamıştı. Bu katılımın temelinde Petersburg'u izole etmek isteyen Habsburg kanadı, Çariçe Katerina'nın direnciyle karşılaşmıştı, çünkü Petersburg antlaşmanın yapılabilmesi şart öne sürmüştü. Bu şart Moskof güçlerinin İran toprakları içerisinde yer alan garnizon birliklerine herhangi bir Osmanlı askeri saldırısı olması halinde Viyana'nın Babıâli'ye harp ilan etmesi gerektiği yükümlülüğünü üstlenerek, müttefikliğin peyda olacağını öne sürmüştü. Habsburglar'ın böylesi bir yükümlülüğün altına girmekten kaçınmıştı. Sabık Babıâli Kapıkethüdası Tolstoy, çariçe bunun olmazsa olmaz koşulu

bir müttefik blokunu ortaya çıkarmıştı. Bu ilişkinin temelinde yatan Osmanlı işgal planı, Rusya açısından büyük bir iştah uyandırıyordu.

Rusya, Lehistan Veraset Savaşları'nın patlak vermesiyle 1734'te düşünülen Osmanlı harekâtı akamete uğrayarak iki yıl tehir edilmişti. 1730 yılında Rus tahtına oturan Anna, deniz filosunu güçlendirmek için tahsisat ayırmıştı. 1733 yılında Osmanlı'ya saldırıyı düşüncesi planlanmışken, 1734 yılında Leh Veraset Savaşları'nda rol almayı daha önemli görerek müdâhil olmuştu. 1736 tarihine gelindiğinde Feldmareşal Lassi komutasındaki Rus askeri birliği Azak üzerine hareket ederken, Azak Filosu'nun başında bulunan Amiral Predal, dokuz büyük ve yetmiş küçük gemi ile Lassi'ye destek olmuştu.[468] Çariçe Anna, Petro'nun idealize ettiği Rus İmparatorluğu fütuhatını gerçekleştirmek için 1736 tarihini beklemişti, çünkü iyi bir fırsat yakalanmıştı. Tatar kuvvetlerinin büyük çoğunluğunun Kafkas cephesinde olması, Kırım'ı savunmasız bıraktığı gibi Kafkaslar'da büyük kayıplar vermişti.[469]

Babıâli, Rus Kapıkethüdasını çağırarak, Kırım Hanı'nın Dağistan'dan İran'a girişi, Nogay ve Zaporog Kazakları arasındaki çatışmalar ve Tatar hududunda ve Ten Nehri civarında Moskof askerinin tertibat almasını sual etmişti.[470] Çünkü Rusya savaşa hazırlığı yapmaya başlamıştı. Ama Rusya'nın, Osmanlı'ya savaş ilan etmesine (Nisan 1736) karşın; Babıâli, savaş yapma taraftarı değildi. Aynı şekilde Avusturya'da Doğu Avrupa hattında bir savaşı görünürde sıcak bakmayarak, 1736'da başlayan savaşın sonlanmasına arabuluculuk edeceğini 1737'de bildirerek kendisini kamufle etmişti. Habsburg-Romanov dostluğu (1726) Avusturya'nın Bosna ve Hersek'i, Rusya'nın Azak ve Kırım'ı taksim ederek, savaş sonundaki kazanımları da ortak kılmayı hedeflemişlerdi. Avusturya-Rusya müttefikliğinin Habsburglar tarafından okumaya

olduğunu söyleyerek, nihai antlaşmayı sonuçlandırmışlardı. Hatta iddiaya göre Habsburg kanadının müttefikliğe İspanyol Bourbonlar'ı da katmak istediğini ifade etmişti. Ama Romanov hattını ikna etme söyleminin bir geçerliliğinin olmadığını bilinmelidir, çünkü müteveffa Orleans dükünün yerine gelen Bourbon dükü, XV. Louis ile izdivacını planlanan İspanyol prensesin çocuk doğuracak yaşta olmaması nedeniyle Madrid'e geri göndererek bir döfen/veliaht prens verecek yaşta bir gelin arayışını, sabık Leh Kralı Stanislaw'ın kızını alarak, 1725'te evlilik bağını kurmuştu. Bu durum İspanyol Bourbon monarşisindeki karşılığı Habsburglarla akrabalık bağı kurulmasına ve 1725'te bir müttefiklik oluşmasına sebep olmuştu. Bu müttefikliğe Romanov bağlamında 1726 tarihinde İspanyol Bourbonlar'ın dahli için Romanov hattını iknadan ziyade, 1725'te kurulan bloğa aslında Romanovlar'ın dâhil olması anlamı gelirdi. Schwarcz, "Sadık Müttefik", s. 1-4.

[468] Mozgfesky, ***Rus Karadeniz Filosu Tarihi***, Çev. Fevzi Kurtoğlu, Deniz Matbaası, 1935, s. 9.

[469] Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 458-465.

[470] BOA, CH. nr. 154/7685.

açarsak; olayın farklı bir şekilde değerlendirmeye alabiliriz. Viyana hükümeti: 1.Kıta Avrupası'nda yalnızlaşan Petersburg hükümetinin Babıâli ile yapmış olduğu İran Taksim Antlaşması'nı (1724) ve süreç içerisinde Fransız Elçisi Marki de Bonnac'ın Moskova, Paris ve İstanbul müttefiklik ilişkisini, Viyana'ya karşı oluşturma teşebbüslerini engellemek, 2. Lehistan'ın Moskov güçlerince işgal edilmesi durumunda, Rusya'yla karşı karşıya gelmemek, 3. Moskof'un kuzey hattında Prusya-İsveç güçlerine karşı denge unsuru olması, 4. Eflak ve Boğdan üzerine yapılacak seferlerin Rus ilhakına yol açmaması için Rusları kendi politikasına ortak ederek hedeflerine tehlike oluşturmasını engellemek. Bu tasarılar Viyana hükümetinin stratejik olarak düşündüğü gerçekçi bir plan olarak kafalarının bir köşesinde yer ettiği gayet açıktır.

Rusya tarafında ise bu partnerlik siyasi yalnızlığını sonlandıracağı gibi Osmanlı'ya karşı savaşta güç sağlayacaktı. Bu düşüncenin temelinde belki Prut'un vermiş olduğu eziklik duygusunu tekrar yaşamamak için ihtiyaç duymuş da olabilir. Bunun yanında Petersburg yönetimi, Balkanlar ve Lehistan üzerine yapacağı seferlerde, Viyana'nın karşısına çıkmaması için stratejik ortaklığı kendileri için zorunlu görüyor olması da muhtemeldi. Boğdan Voyvodası Ghika, Rus Mareşali Münnich'in Kırım'a ve General Lascy'nin ise Azak'a hareketini bildirmişti.[471] Ama nihayetinde Rusya'nın savaş ilanı komutan Burkhard Christoph Münnich'in emrinde beş bin Don kazağı, dört bin Ukrayna Kazağı, üç bin Zaporak Kazağı'nın yer aldığı elli dört binden oluşan askeri kuvvetiyle Kırım tarafına hareketiyle kesinleşmişti.[472]

Babıâli, Nadir Şah ile verdiği mücadeleden dolayı top yekûn, Doğu Avrupa hattına askeri sevkiyatı ve motivasyonunu veremiyordu. Orduy-u humâyûn hazırlıklarını yaparak, Davud Paşa'dan ayrılarak Edirne'ye avdet (22 Haziran 1736) etmişti. Rus kuvvetlerinin Kırım'ın başkenti Bahçesaray'a rahatça girerek şehri ateşe vermeleri ve Lascy'nin komutasındaki ordunun Azak'a girmesi ve Azak Denizi'nde

[471] Rus kuvvetlerinin Kırım ve Azak'a yönelmesi hakkında bir anekdotu buraya taşımamız gerekiyor. 1732 tarihinde Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi'nin Leh elçiliği sırasında Leh Başkomutanı Ponitowsky'nin zamanında, Osmanlı dostluğunu görmüş biri olarak şu ikazı yapmıştı: Azak ve Kırım'ı iyi tahkim edin, çünkü Ruslar ansızın ilk olarak oraya saldıracaklarını söyleyerek ikaz ediyordu. Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV/I, s. 251; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 347.
[472] Karl A. Roider, "The Perils of Eighteenth-Century Peacemaking: Austria and the Treaty of Belgrade, 1739", ***Central European History***, Vol. 5, No. 3, September 1972, s, 196.

bulunan Rus donanma kuvvetlerine karşı, Kaptanıderya Canım Hoca'nın denizden mücadelesi sonuç vermeyerek başarı elde edilememişti.[473] Rus kuvvetleri, Prekop/Orkapı ve Azak'taki (13 Temmuz 1736) işgal girişimleri başarılı olmasına rağmen, Kırım hattında tam bir hâkimiyet tesis edememişti. Tatar kuvvetleri ise Ruslar'ın ikmal kaynaklarına saldırılar düzenleyerek, ordunun iaşesini sıkıntılı bir hale sokmuşlardı. Rus sefer organizasyonun ikmal noktalarından uzaklaşması, beraberinde pek çok hastalığı ve ordunun açlıktan kırılmasına neden olmuştu. Osmanlı ve Tatar kuvvetlerinin üs edindikleri Kefe Limanı hem ikmal hem de lojistik faaliyette önemli bir görev üstlenmişti. Savaşın ilk yılında Ruslar'ın 1736 yılında gerçekleştirdikleri saldırılarda yaklaşık otuz bin askerin açlık, kıtlık ve hastalıktan telef olmasıyla yüzleşmişti.

Babıâli ise gut hastalığından muzdarip Kırım Hanı Kaplan Giray'ın yeterli savunmayı gerçekleştirememesinden dolayı Kalgay Fethi Giray'ı hanlık makamına getirmiş ve Kaptanıderya Canım Hoca, Azak'ta başarı gösteremediğinden dolayı geri hizmete çekilerek, yerine Süleyman Paşa geçmişti.[474] Lakin Petersburg'un savaş ilanının kendisinin de savaşa dâhil olması anlamına geleceğinden Viyana hükümeti, Babıâli'deki Elçisi Leopold von Talman vasıtasıyla dost görünümlü düşman rolünü oynayarak, arabuluculuk teklif etmişti. Bu arada Fransa Başvekili Kardinal Fleury, Viyana'nın savaş hazırlığında olduğu bilgisi haberini elçisi Villeneuve aracılığıyla Babıâli'ye bildirmişti. Fakat Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa ve Sadaret kethüdası Halisa Osman Efendi itibar etmeyerek, Viyana Elçisi Talman'ın sözlerine daha fazla güven verici bulmuşlardı. Bunun nedeni Versay'ın Babıâli'yi Habsburg üzerine yapılacak bir sefer için sürekli olarak kışkırtmasıydı. Bu durum haberin gerçekliğine

---

[473] V. Manstein, ***Contemporary Memoirs of Russia***, s. 110-112.

[474] 1736-1737 Osmanlı-Rus deniz muharebesinde bulunan bir denizcinin Moskof askerine müdahalenin gecikmesi ile ilgili ve Nemirov Konferansı'na giden süreci ve Azak'a müdahalenin gecikmesi hakkında bunları aktarmaktadır: "*Kâfiri bi din Özü Kalesini dahi senei atiyede Azak'ı aldığı gibi hile edüp bugün sulh oluruz, yarın sulh oluruz deyu Devlet-i Aliyeyi sefer tedarikinden ihmal ve müsamaha ettirüb orduyu hümâyun dahi Babadağı'ndan hareket etmemekle böyle zuhur etti. Yoksa ordumuz hareket etse Hüdai mütteal böyle olmazdı.*" ***1736-1737 Seferine İştirak Eden Bir Türk Denizcisinin Hatıraları***, Haz. Fevzi Kurdoğlu, Denizci Matbaası, 1935, s. 30; Subhî Tarihi'nde "*Zikr ü Keyfiyyet-i Ta'ife-i Moskov ve Beyân-ı Hareket-i Nâ-hemvâr-ı Melâ'în-i Mesfûrîn*" başlığı altında bu konu ele alınmıştır. Subhî Mehmed Efendi, ***Subhî Tarihi***, (vrk. 74b-80a) s. 280-298; Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 462-463; Aksan, ***Kuşatılmış Bir İmparatorluk***, s. 112-113; ***Keyfiyeti Rusiyye'nin Transkripsiyonu ve Tahlili (H. 1206/M. 1791-1792),*** Haz. Öznur Tübençokrak, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Ağustos 2007, (vr. 33b-46a) s. 51-61; Fındıklı Süleyman Efendi, ***Müt'i't-Tevarih***, C. I, s. 64.

gölge düşüren bir sebepti. Bu durumda devlet ricalinin basiretsizliği de ayrıca değerlendirmelidir.[475] Viyana'nın bu yönde adım atmasının sebebi, Rus kuvvetlerinin Bender'de püskürtülmelerine (1737) rağmen, Eflak ve Boğdan'ı sadece tek elden ilhakı gündeme gelmişti. Bu nedenle savaşa katılması durumunda kazanımlardan daha az pay alması halinde, Ruslar'ın sınır komşusu olma riskini ortadan kaldırmak ve savaşa katılımını hızlandırmak için teşebbüs etmekteydi.

Bu arada Rusya ile 1726 yılında yapılan antlaşma tecdit edilerek, Petersburg ile yeni bir paylaşım antlaşması (9 Ocak 1737) imzalamıştı.[476] Bundan mütevellit İngiltere'den Chevalier Fawkener, Hollanda'dan Cornelius Kalkoen ve Avusturya'dan Lepold von Talman'ın[477] arabuluculuk tekliflerinin kabul olmasıyla orduy-u humâyûnun karargâh kurduğu Babadağ yakınlarında olan Nemirov'da görüşmeler gerçekleşecekti. Bu görüşmelerde III. August'un arabuluculuk rolü oynamak istemesi ve aynı zamanda Rus kuvvetlerine gıda ikmal kaynağı sağlaması, ayrı bir tezatlık içeriyordu. Leh Veraset Savaşları sırasında İngiltere, Babıâli'yi teskin ederek Rusya'nın Lehistan'a müdahalesine engel olacağı güvencesini veriyordu. 1734 tarihinde Leh Sejmi'nde yapılan Rus askeri müdahalesiyle, Stanislaw bir kez

---

[475] Bu konuda Derviş Abdullah, Risâle-i Teberdâriyye Fî Ahvâl-i Darü's-sa'âde adlı eserinde Kızlarağası Hacı Beşir Ağa hakkında oldukça sert ifadeler kullanarak durumu şöyle izah etmişti: *"Azak Kalası'nı kâfir aldukda İstanbul'da sâkin Nemçe kâfirinün kapu kethudâsı olan Talman nâm kâfir bir dekkâk veled-i zinâ olup, birkaç seneden berü İstanbul'da sâkin olmagla gördi ki; Devlet-i Osmân bir kara hâdım elinde kalmış ki; yir ile gögi fark itmez. ... Talman kâfirün efâl ve ahvâlini gerçek zann idüp, hemân siz bilürsinüz, dimege başladılar. Ol vaktde Talman kâfir kızlar agası Hâcı Beşîr tarafına haber gönderdi ki; eger murâd idersenüz Çâsâr tarafına kâgıd yazayım ki; beni murahhas eylesün. Moskov kâfirinün ilâcını murâdunüz üzre göreyim didük de kızlar agası cevâbeyledi ki: "Hemân Câsârıña mektûb yaz ki; seni murahhas eylesün"didi. Der-akab Câsâr tarafına iki mektûb yazdı. Biri aşikâre ve biri gizlü. Aşikâre yazdıgı malûm gizlü yazdıgı mektûbda böyle dimiş ki; Âl-i Osmân Devlet'inde iki yumurta pişürecek âdem kalmamışdur. İşgüzâr ve kârgüzâr ve umûr dîde âdemlerün cümlesi ayakaltında kalup, menkûb olmuşlardır. Ancak Âl-i Osmân Devleti bir kara hâdım elinde kalup, cümle vüzerâ ve vükelâ ve sâ'ir ricâl lisanında ol kara hâdımun adı söylenür. Pâdişâhlarınun adını unutmuşlardır. Ben bu tarafda ol kara hâdımı elime aldım. Şol mertebe iyledim ki; kuş tüyünden yasdıklar yapdırup kara hâdımuñ ve hünkâr imâmı Pîrî-oglınuñ başları altına kodum. Bu fursat ele girmez. Hemân iş göresiz. Memleket taksîm idecek vaktdir. Moskov tarafıyla haberleşüp, Osmânlu memleketine yüriyesiz. İstanbul bizim olacagına şekk ü şübhe itmeyesiz,"* Bu ifadelerin anlatış biçimi çok sert olsa da yaşanan durumu kritize etmek için önemli bir materyaldir. Derviş Abdullah, ***Risâle-i Teberdâriyye Fî Ahvâl-i Darü's-sa'âde (Değerlendirme-Çeviri Metin)***, Haz. Pınar Saka, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, (vrk. 69b-70a) s. 85-86; Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV/I, s. 249.

[476] Hammer***, Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XIV, s. 222; Karagöz, ***1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi,*** s. 21-22.

[477] Nemirov Kongresi öncesi Viyana'nın Babıali'ye yolladığı metupta gizli niyetini kamufle etmekteydi: "*Nemçe İmparatoru'nun Başvekili Kingsen'den Vezirazam Seyyid Mehmed Paşa'ya gelen nâmede Rusya ile yaptıkları ittifaktan endişe duyulmaması gerektiğini" söylemekteydi."* BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 7, s. 453.

dahatacından olmuştu. Babıâli, III. August'un krallığını tanımadığını ve gaspçı bir kral olduğunu ilan ederek, protesto ediyordu. Hatta August'un elçileri Matuyeviç ve Standniçki'yi huzura bile kabul etmemişti. İlerleyen süreç içerisinde bölge konjonktüründe değişen olaylar, Babıâli'yi Leh Kralı August'u tanımaya ve Karlofça Antlaşması'nın yenilenmesi için İbrahim Müteferrika'yı elçi olarak (1736) görevlendirilmişti. Leh Elçisi Joseph Zaluski'nin getirdiği mesajda, Tatar akınlarının durması halinde, Karlofça'ya riayet edeceklerini bildiriyorlardı. Babıâli ise Tatar akınlarının durması için Leh ikmal kaynaklarının Ruslara tedarik sağladığı müddetçe akınların durmayacağını söylemişti. Babıâli, Tatar akınlarının çok saldırgan olmasını da istemiyordu, çünkü Leh'in ittifaka dâhil oması halinde, Rus cephe hattının genişlemesi sorun teşkil edecekti. August ise Babıâli 'yi tedafüi ve taarruzi bir ittifak antlaşması yapmak için elçisi Growski'yi görevlendirmişti.[478]

Bu antlaşma isteği babası II. August zamanında kaybedilen toprakların tekrar tazminini sağlama amacını taşıyordu. Babıâli'ye sundukları antlaşma metninde öne çıkan maddeler özetle: 1. Leh Konfederasyonu üyelerinin imza atacağı ittifak antlaşmasına Babıâli'nin de imza atması, 2. Antlaşmanın onaylanması halinde ayrılmaz müttefikler olacakları, 3. Osmanlı kuvvetlerinin Leh sınır hattında konakladıkları vakit, her türlü gıda tedariki sağlanacağı, 4. Babıâli gerektiğinde Leh'e mali ve askeri destek sağlayacağı, 5. Leh Cumhuru'na hizmet etmesi için bu yıl elli bin Tatar kuvvetini ve diğer serhad şehirlerindeki garnizon askerlerini talep etmişti. Bu şartların Babıâli lehine pek müspet bir antlaşma olarak görülmediği gibi ciddi külfet ve sorumluluk yüklüyordu. Ayrıca Habsburg ve Romanov yanlısı birliğin vermiş olduğu sözlerin geçerliliği şüpheliydi. Babıâli'nin yanaşmadığı antlaşma taslağı konfederasyon üyelerinin güvenilmezliği ve kozmopolitliği önemli bir faktördü. Ama Leh Kralı August, savaşın ilerleyen safhalarında tarafı olmak istemediği bir savaşta topraklarını Ruslara açarak, geçiş güzergâhı olarak kullanılmasına müsaade etmişti.[479]

[478] BOA, C.HR. nr. 176/8784.
[479] Hammer, ***Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XIV, s. 255-257; Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 460. Bu antlaşma ile ilgili Subhî Tarihi'nde *"Beyân-ı Muhârebe ve Mükâtebe-i Cumhûrı Leh bâ-Devlet-i Aliyye ez-İbtidâ-i Nakz-ı Ahd-i Moskov"* başlığı altında yer almaktadır. Subhî Mehmed Efendi, ***Subhî Tarihi,*** (vrk.141b-143b) s. 504-508.

Petersburg idaresi, Leh Cumhuru'nun bu işe dâhil olmasını istemiyordu. Çünkü dâhil olduğu anda yapılacak herhangi bir antlaşmaya dâhil olacağı gibi görüşmeye aracılık eden devletlerinde garantörlüğü söz konusu olacaktı. Pek çok faktörün rol oynadığı süreçte, Petersburg'un Leh'e uyguladığı sindirme politikasıydı. Leh Başhetmanı/Başbuğu Jozef Potocki'nin Çariçe Anna İvanovna'ya Babıâli'den gelen mektubu yollayarak *"alâ hâlihî"* ilkesine bağlı kalarak şaibeli tarafsızlığını ilan ediyordu.[480] Nemirov Kongresi'nde Petersburg'dan Şafirov, Nepluyev ve Volinsky; Viyana'dan Babıâli'daki elçisi Talman ve Petersburg'daki elçisi Kont Ostein ve Kont Wolseck; Babıâli'den Sadaret Kethüdası Halisa Osman, Reisülküttap Mustafa Efendi, Mektupçu Ragıp Efendi, Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi, Ruznameci Mehmed Efendi ve Boğdan Voyvodası Grigore Alexander Ghika yer aldığı (16 Ağustos 1737) kongre görüşmelere hazırdı.[481] Bu görüşmelerde Babıâli, Petersburg yönetiminden Azak'ı ve işgal ettiği yerlerden çekilmesini isterken, Rus tarafı Kırım, Kuban, Eflak ve Boğdan'ın kendisine verilmesini, Anna İvanova'nın Çariçe olarak anılmasını, İstanbul ve Çanakkale boğazlarından Karadeniz ve Akdeniz'e serbestçe geçiş izinlerinin verilmesini talep etmişti. Kısaca talep ettikleri şey savaştı. Görüşme aralarında Sadrazam, Rusya'nın savaş gerekçelerinin mantıklı gerekçeler olmadığını ve haksızca girişimini Kuran'dan, İncil'den ve hatta Hugo Grotius'un *"The Rights of War and Peace"* adlı eserinden pasajlar iktibas ederek, çürütmeye çalışıyordu.[482] Sadrazamın yaptığı *"Tilkiye derdini anlatmak"*tan başka bir şey değildi. Viyana tarafı ise bu savaşta müttefikini yalnız bırakmayacağını ve yanında savaşa dâhil olacağını bildirerek; Babıâli'den Bosna Bihaç, Yenipazar, İzvornik ve Vidin'in dâhil olduğu Bulgaristan'dan Tuna'ya akan Lom Suyu'nun kapsadığı alana ek olarak Eflak ve

---

[480] İbrahim Müteferrika'nın Lehistan Sefareti Takriri: *"...sâhib-i devlet efendimizden hatmana götürdüğümüz mektûb tercemesinin bir suretin Moskof Çariçesi'ne dahi göndermişler idi. Anun dahi Kiev'de mukîm kapıkethüdâları vesâtatıyla cevâb-ı gelüp mademki Leh Cumhûru alâ hâihî durup ve Devlet-i Aliyye tarafına meyl ve inhrâf ile Moskof Devleti aleyhine adüvviyâne hareketi zâhir olmaya Moskov Devleti tarafından Leh taraflarına taarruz olunmakdan emîn ola deyü tahrîr olunmuş. Badehû Münih3 nâm Moskov cenerali Kiev'e geldikde hatmana kapu kethüdasından kâğıdlar gelüp mefhûmunda merkūm kapu kethüdâsı Münih Ceneral'e varup buluşdukda sulh sadedi açılıp bizim çariçemiz sulha kā'ildir ve murâdı ancak hudûdumuzun emniyetidir. Osmanlı yerlerine çariçenin ihtiyâcı yokdur, bilmem araya niçin bî-gâneler girdi iki devlet vâsıtasız sulh olmak evlâ idi ve aksar-ı tarîk bu idi didüğünü merkūm kapu kethüdâsı tahrîr eylemiş."* Afyoncu, Önal, "İbrahim Müteferrika'nın Lehistan Elçiliği", (vrk. 145b-146a) s. 115-119.

[481] BOA, DVNSMHM.d. nr. 7, s. 542-544.

[482] Hammer***, Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XIV, s. 226; Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV/I, s. 258-259; Karagöz, ***1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi***, s. 31-32; Uğur Demir, "Muhayyel Bir Kırım Tarihçisi Kefevî İbrahim Efendi ve Humbaracıbaşı Ahmed Paşa'nın Rusya'ya Dair Raporu" ***İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası***, 24, Güz 2014, s. 24-30.

Boğdan'daki bazı bölgeleri talep etmişti. Ayrıca savaş hazırlığı tazminatı olarak on iki milyon florin istemişti.[483]

Burada Habsburg-Romanov iş birliğine Venedik'in katılımı için yürütülen müzakerelerde, Venedik'in böyle bir savaşta yer almak istediği ancak savaş sonrası kazanımlarının güvenceye alınması noktasında garanti istiyordu. Çünkü Pasarofça sürecinde Viyana himmetiyle antlaşmaya dâhil olduğu ve hiçbir kazanım elde etmediği gibi toprak kaybı yaşaması ve yeni bir savaşın yükünü beraberinde getireceği finansal desteğin sağlanmaması, savaşa katılımı zorlaştıran bir unsurdu. Romanov hattı Venedik'in savaşa katılmamasına fazla baskıcı yaklaşmayarak, Venedik'ten yollanacak olan on Rus vatandaşına gemicilik alanında meslek edinmeleri için eğitim vermelerini rica ediyordu. Babıâli ise Venedik balyosuna böyle bir ittifakın içinde yer alıp almadığıyla ilgili soruya; eğer Babıâli bize karşı bir savaş sebebi vermediği sürece barış akdinin geçerli olduğunu ifade etmişti.[484]

Nemirov görüşmeleri sonuçsuz kalmasının ardından Babıâli, Avusturya-Rusya ittifakına namzet olarak Osmanlı-Fransız ittifakını kurmak istiyordu. Bu amaç doğrultusunda Bonneval, *"Family Compact"* iş birliğine önce Babıâli'yi ardından Stockholm'ü katarak genişletmeyi düşünüyordu. Babıâli, Fransa'yı ittifakın olabilirliği üzerine ikna etmeye çalışmıştı. Fakat Paris hükümeti buna çok sıcak bakmayarak, Babıâli'nin çıkarlarını gözeteceğini söylemişti. Burada değinmemiz gereken hususlardan biri Babıâli, İspanyol Bourbonlar'ın ittifak teklifine sıcak bakmazken, Fransız Burbon ittifakını arzulaması önemli bir detayı ortaya çıkarmıştı. Şöyle ki, İspanya'nın tek arzusu İtalya'da Habsburglar'ın işgaline uğrayan eski topraklarını tekrar geri almaktı. Ama Fransa'nın, Kıta Avrupası'nın doğu blokunda stratejik girişimlere askeri destek sevk etmişliği vardı. Habsburg karşıtı düşmanlığı aşikârken, böyle bir ittifakın yarar sağlayacağı muhakkaktı. Fransa başvekilinin bir kardinal olmasının yanında Hristiyan uluslarını, Müslüman bir devletle karşısına almayı göze almadığı gibi böyle bir savaşın maliyetine ortak olmakta istemiyordu.[485]

---

[483] Karagöz, ***1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi***, s. 36.
[484] Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 499.
[485] Özcan, "Humbaracı Ahmed Paşa", s. 351-352; Bonneval'in fikir ve girişimlerini pasifize etmek için Viyana Elçisi Talman engel olmaya çalışıyordu. Bunu daha çok Bonneval'in Babıâli'deki ağırlığını zayıflatarak başarmaya çalışıyordu. Hakeza Bonneval'in Osmanlı kariyeri daha çok sadaret makamına gelen kişilerin zihni yapılarına bağlı olarak gelişiyordu. Fatih Yeşil, "Bir Fransız Maceraperestin savaş

Mareşal Münnich, Ortodoks dindaşlarını ayaklandırmak ve bir isyan tertip etmek için ajanlarını Teselya ve Epiros bölgelerine göndererek, Boğdan'ı işgal etmeyi planlamıştı.[486] Habsburg kuvvetleri Temeşvar hattı üzerinden Eflak için kilit bir rol oynayan Vidin'e ve önemli bir askeri üs olan Moravya Nehri üzerindeki Niş'e saldırmayı planlamışlardı. Habsburg kuvvetleri üç kısma ayrılarak doğu-batı paralelinde sefer harekâtını başlatmıştı. Eflak-Boğdan'a George Olivier Wallis, Bosna'ya Joseph Friedrich Hildburghausen, Vidin ve Niş'e Feldmareşal Friedrich Heinrich von Seckendorf görevlendirilmişti. Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa ise Viyana idaresinin savaştan yana olmadığı ve bu yüzden dikkatini Rusya'ya çevirmesine neden olmuştu.[487] Bunun nedeni Sadaret Kethüdası Halisa Osman Ağa'nın etkisinde kalarak, Babıâli'de bulunan Talman'ın imparatorluğun savaş niyetinin olmamasını söylemesiydi. Hatta Darüssade Ağası Hacı Beşir Ağa dahi Talman'a inanarak, Habsburg serhad hattına askeri bir sevkiyatı engellemişti. Vidin Muhafızı İvaz Mehmed Paşa ise Habsburg kuvvetlerinin saldırı hazırlığında olduğunu ve bir an önce tedbir alınması gerektiği noktasında Babıâli'ye rapor etmişti. Talman, Viyana'ya yolladığı mektuplarda, Darüssade ağasını avucun içine aldığını ama imparatorluk harp şurasının bir an önce muharebe sahasında yer alması gerektiğini

ve Diplomasiye dair Görüşleri: Humbaracı Ahmed Paşa'nın (Kont Alexander Bonneval) Lâhiyaları", ***Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi***, 15, Güz 2011, 209-210.

[486] Doğu Avrupa tarafında Osmanlı tabiiyetinde olmak isteyenlerle Habsburg ve Romanov idaresini arzulayan farklı klikler oluşmuştu. Balkanlar'da ise durum biraz daha farklı bir sürecin parçası olmuştu. Sırp ve Karadağ dini diasporası Slav destekçiliğinin önemli bayraktarları olmuşlardı. 1711'de ruhani vladikalarla gerçekleştirme teşebbüsüne ek olarak, 1688'deki savaş sürecinde Peşte Patriği III. Arsenij Crnojeviç, Osmanlı karşıtlığına dini vaazlarla destek olarak Haçlı zihni yapısını yer etmeye çalışmıştı. Bunun bir benzerini 1736-1739 savaşı sırasında Sırp Patrikliği'ndeki vladikalardan biri olan IV. Arsenij, vaazlar vererek, halkı isyana teşvik etmişti. Özellikle Karadağ Vladikaları ve Slav bağlaşıklığı kurdukları Ruslarla yakın temas içerisine girmişlerdi. Hatta Piskopos Danilo (1696-1737) tarafından başlatılan rahip kral idaresindeki bağımsızlık ruhu ve tahayyülü, onlar için yakılmış bir kıvılcımdı. Piskopos Danilo, Katuni bölgesi içerisinde yer alan Nijegos kabilesine mensup Petroviç ailesine mensuptu. Gene aynı klanın bir diğer üyesi olan Piskopos Vasilij Petroviç (1737-1782), Petersburg'a üç kez gitmiş ve 1754 tarihinde Rus halkını Karadağlılar hakkında aydınlatmak için Karadağ Tarihi'ni neşretmişti. Babıâli tarafında ise Doğu Avrupa hattında Eflak ve Boğdan voyvodalıkları/hospodorları 1711'e kadar yerel boyarlar arasında prensler seçmişti. Ama Eflak Voyvodası Branciavo ve levanten bir kişiliğe sahip olan Boğdan Voyvodası Dimirtri Kantemir'in Prut Savaşı öncesi Petro ile olan bağlaşıklıkları, ikisinin de ırsi bir idare üzerinde veraset anlaşması yapmışlardı. Prut'un kazanılmasıyla Kantemir ve maiyeti Moskof'a iltica ederken, Kostantin Branciava'ın ihanetini ortaya çıkmasıyla 1714'te ailesiyle birlikte idam edilmişti. Bu süreç zarfında idareye Fenerli Rumlar'ın atamaları gerçekleşmişti. Konstantin Mavrokordato, Belgrad sürecinde Eflak'ın idaresine atanarak, savaş sırasında Babıâli'ye babası Nicolaos Mavrokordato gibi sadakatini ispat edecek tedbirler almıştı. Robert Mantran, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, s. 392.

[487] Nemçelü ile mütareke görüşmelerine başlandığını, sulh olunca Nemçe hududlarındaki askerin Moskof üzerine yollanacağı hakkında bkz. BOA, YB. nr. 10/33.

belirtmişti.[488] Viyana hükümetinin savaş ilanından sonra Osmanlı İmparatorluğu serhad garnizonlarını güçlendirerek, iyi bir şekilde tahkim etmek için askeri ve lojistik sevkiyat yapmaya başlamıştı, çünkü Tuna ve Dinyeper'in kuzey hattını sağlam tutmaları gerekmekteydi.

Bu savaşta Babıâli için esas olan mevcut topraklarını savunmakla beraber mümkünse Belgrad, Küçük Eflak (Oltenia) ve Temeşvar'ın fethini sağlamaktı. Bunu gerçekleştirmek için Pasarofça'da olduğu gibi Belgrad'a giden süreçte de diğer tali girişimlerin desteğini almak için Rakozcy'i Macaristan'da bir isyan çıkarmasını istemişti. Babıâli, Nadir Şah ile gerçekleştirdiği barış antlaşmasından sonra tüm dikkatini kuzeyindeki savaş hattına çevirmişti. Avusturya ise Tuna hattını güvenceye almak ve yarım kalan Pasarofça kazanımlarını ele geçirmek için müttefikinin yanında savaşa dâhil (1737) olmuştu.[489] Osmanlı kuvvetleri, Kırım'ın stratejik kilidi olan Özi'nin (Oçakov) istihkâm ve tahkimatını güçlendirmek için hızlıca harekete geçmişti. Özi Kalesi'nin yer aldığı Aksu Nehri (Bug) ile Bender Kalesi'nin yer aldığı mevki

[488] Hammer'in aktardığına göre Eflakve Boğdan voyvodalılığı yapmış olan Ghika'nın 1736 tarihinde Viyana hükümetine yolladığı bir mektupta, kendisinin İmparator Charles'a tabi olduğu ve kendisine istekleri doğrultusunda Özi veya Bender'in verilmesiyle ilgili aktardığı bilginin Ghika'nın Habsburglar'ın niyetini öğrenmekle ilgili olduğu tasavvurunu ortaya atmıştı. Değerlendirmesinde bunun Babıâli'ye ihanet sayılacağını ama Ghika'nın bunu yem olarak kullandığını ifade ettiği gibi Babıâli nezdinde güvene layık biri olduğu tezini de ortaya atmıştı. Bu güven argümanın haklılık içerdiğini Ghika'nın görevi bırakmak için Babıâli'ye yazdığı takrirde dile getirmesine karşılık; Babıâli, savaşa girecekleri ve kendisine ihtiyaçları olduğunu söyleyerek görevde ibkasını vermişlerdi. Hammer**,** ***Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XIV, s. 218.

[489] Nemirov Görüşmelerinin gerçekleştiği sırada İsveç, Osmanlı ile istediği ticaret antlaşmasını yapmak için İstanbul'a gelen İsveç elçileri Karl Frederik von Höpken ve Ifwar Karlson ile bir ticaret antlaşması (10 Ocak 1737) imzalamıştı. Bu görüşmelere katılan devlet ricalindeki görevlilerin yer almasıyla kolay hale gelmişti. Bu antlaşma daha sonra imzalanacak olan tedafüi ve taarruzi antlaşmaya ön ayak oluşturmuştu. Hatta 19 Nisan 1738 tarihli bir belgede birlikteliğin müttefikliğe çevrilmesi için *"minbad dosta dost düşmana düşman olmak manâsını mutazammın muâhede-i mütedâfiye akd olunmak takdîrce ..."* Babıâli'ye olan borçlarını yetmiş top ve otuz bin tüfekle dolu bir gemi karşılığında tazmini noktasında anlaşma sağlamışlardı. Ayrıca Stockholm hükümeti, Babıâli'den dört milyon akçe tutarında finansal bir destek istiyorlardı. İsveç elçilerinin Ruslar'a yönelik bir ittifak iş birliğini hayata geçirmekte istiyorlardı. Bonneval Paşa, bu girişimi desteklemekle beraber Nemirov'da gerçekleşen kongreye İsveç delegesinin katılımı için Versay Elçisi Villeneuve'nin desteğini umarak devlet ricaline bildirmişti. Ama Villeneuve böyle bir girişimin yararsız olduğu kadar kongreyi çıkmaza götüreceğini fark etmişti. BOA, AE. I. Mahmud, nr. 118/8565; BOA, HH. nr. 1427/58450; BOA, HH. nr. 1427/58450A; BOA, HH. nr. 1427/58450B; BOA, HH. nr. 1427/58451; BOA, HH. nr. 1427/58453B; BOA, HH. nr. 1427/58453E; BOA, HH. nr. 1427/58453F; BOA, HH. nr. 1428/58458; BOA, TSMA. nr. 457/22; BOA, TSMA. nr. 457/23; BOA, TSMA. nr. 457/24; BOA, TSMA. nr. 457/26; BOA, TSMA. nr. 457/27; Hammer, c. 14, s. 219. Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 350; Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 533; Cem Görür, ***1736-1743 İttifak Sürecinde Osmanlı-İsveç İlişkileri***, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s. 49-57; Mustafa Ünver, ***18. Yüzyılda Osmanlı-İsveç Diplomatik ilişkileri***, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman, 2018, s. 93-103.

Turla Nehri (Dinyester) önemli noktalardı. Özi merkezi yapıya sahip olmasına rağmen, seraskeri Bender'de konumlandırılmıştı. Özi'ye bağlı sancaklar Bender, Silistre ve Babadağ idi. Bender'in merkezi konumda olması ve paşanın burada ikamesi, Leh ve Rus akınlarına karşı stratejik öneme sahip olmasından ileri geliyordu.[490]

Osmanlı kuvvetlerinin normal şartlarda uzak mesafelerdeki askeri operasyonlar için maksimum hazırlığı dört ve altı ay arası değişen süre içerisinde sefere hazır hale getirilirdi. Özi'nin müdafaası için Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa, Trabzon Valisi Yahya Paşa'yı Özi muhafızlığına atamıştı. Lakin Özi ve Kılburun'un yeterli miktarda garnizon askeri barındırmaması nedeniyle kendisinden kat ve kat üstün olan düşman ordusu tarafından teslim alınmıştı. Bu durum sadrazamın ordu kademesindeki hareketsizliğine ve idarede zayıf kaldığı gösterilerek, görevinden azledilmişti. Yerine sadrazamlık görevini fiilen üstlenen Osman Halisa'da savaş gereksinimlerini yerine getirmeyerek idam edilmiş ve yerine Serdar-ı ekrem olarak Bender Seraskeri Muhsinzade Abdullah Paşa tayin edilmişti. Aynı şekilde Özi ve Kılburun'un kaybedilmesinde yeterli muvaffakiyeti göstermeyen Kaptanıderya Süleyman Paşa görevinden alınarak yerine sabık Kaptanıderya Canım Hoca tekrar göreve tevdi edilmişti.[491]

Habsburg kuvvetlerinin ilk harekât noktası Macaristan'ın güneydoğu ucunda yer alan Temeşvar'dan Eflak'ı işgal etmek için Niş ve Vidin plana alınmıştı. Habsburg komutası, Rus güçlerinin desteğini beklediği bir vakitte farklı kararlar almışlardı. Bu da merkezi idarede ortak bir iş birliğinin olmadığını ve müttefiklikten başka bir anlam çıkarılmayacağını göstermişti, çünkü Rus kuvvetleri Özi ve Kılburun üzerinden bir askerî harekât düzenliyorlardı. Kaleye komuta eden Trabzon Valisi Yahya Paşa, kaleyi savunmak için yeterli asker ve personel sayısı yirmi bin olsa da karşıt kuvvetler altmış bin civarındaydı. Osmanlı kuvvetlerinin askeri desteği tam olarak verememesinin nedeni, mevcut kuvvetlerin Bosna ve Eflak taraflarında da mücadele ediyor olmalarıydı. Rus taarruzunda istenilen askeri mukavemet gösteremeyen müdafilerce kale düşman kuvvetlerine teslim edilmişti. Rus kuvvetleri, Özi Kalesi'nde beş bin

[490] Kurat, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı***, s. 5.
[491] ***Keyfiyeti Rusiyye,*** (65b) s. 77; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 352; Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV/I, s. 266; Aksan, ***Kuşatılmış Bir İmparatorluk***, s. 116-120.

askeri garnizon birliğini bırakarak, Rus tarihinin kırılma noktası olan Poltova'da bulunan kışlık askeri karargâha çekilmişti. Kış ayları içerisinde Osmanlı ve Tatar kuvvetlerinden oluşan kırk bin askeri birlik, Özi'yi geri almak için teşebbüs ettiyse de başarılı olamayarak geri çekilmişti. Bu kuşatmanın başarısızlıkları arasında gösterilen Tuna filosunun, Rus gemilerine saldırmak için inisiyatif almaması, savaşın iyi idare edilmediğini göstermişti. Bu nedenle komutaya Serdar-ı ekrem Muhsinzade Abdullah Paşa yerine savaşçı yapısıyla öne çıkan Yeğen Mehmed Paşa görev (1737-1739) almıştı.

Burada Darüssade Ağası Hacı Beşir'e ayrı bir parantez açmak gerekiyor, çünkü İbrahim Paşa'nın himmetiyle darüssade makamını elde etmişti. Yanı sıra maktul Damad İbrahim Paşa'nın ikazıyla devlet işlerine müdâhil olmaması tembih edilmişti. Lakin devletin Patrona Halil'in ve hizbinin eline geçmesiyle devlet ricali ehemmiyetini yitirmeye başlamıştı. Bu noktada inisiyatif alan Hacı Beşir Ağa, Patrona ve yardakçılarını ortadan kaldırarak, devlet idaresinde baskınlığını ortaya koymuştu. Hacı Beşir Ağa, sadrazam değişikliklerinde ve devlet kademesinin her noktasında etkin olmaya başlamıştı.[492] Vakanüvis kayıtlarında Hacı Beşir Ağa'nın pek ismi anılmasa da perde arkasındaki haşmetmeap idaresi vardı.[493] Ve güç Silahdar Mehmed Paşa'nın sadrazam olmasını da sağlamıştı.[494]

Habsburg Mareşali Seckendorf, Niş ve Vidin kaleleri üzerine yaptığı kuşatmalarında istediği başarıyı kısa sürede elde edemese de Niş Kalesi'ni teslim almayı (20 Ekim 1737) başarmıştı.[495] Bu her iki tarafın yaşadığı yorgunluk belirtilerine ek olarak, sınır tahkimat noktalarında bulunan plankalarda yer alan askeri

[492] Münir Aktepe, ***Patrona İsyanı (1730)***, Altınordu Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2016, s. 119-136; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 341.
[493] Derviş Abdullah devlet idaresini ele geçiren Beşir Ağa hakkında şunları söylemektedir: *"Devlet-i Osmân bir kara hâdım elinde kalmış ki; yir ile gögi fark itmez. Ve Sultân Mahmûd dahi bu kara hâdıma ol mertebe kapılmış ki; mübârek sakalını ol kara hâdımuñ eline virmiş. Hattâ şol mertebeye varmış ki; İstanbul ahâlîsi ve ricâl-i devlet ve taşra vüzerâsı lisânlarında kızlar agası söylenür pâdişâhuñ adı unudulmuş kat'a lisâna gelmez."* Abdullah, ***Risâle-i Teberdâriyye Fî Ahvâl-i Darü's-sa'âde***, (vrk. 69b) s. 85; Ayhan Ürkündağ, ***Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa ve Hayratı***, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar, 2017, s. 41; Efkan Uzun, "Sultan I. Mahmud'a Ait Bir Ruznâme (H. 1147/m. 1734)", ***Turkish Studies***, Vol. 8/7, Ankara, Summer 2013, s. 687-703; Jane Hathaway, ***Osmanlı Sarayı'nın En Ünlü Haremağası: Hacı Beşir Ağa***, Çev. Hazal Yayın, Kitap Yayınevi, İstanbul, Nisan 2014, s. 69-72.
[494] Ürkündağ, ***Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa***, s. 60-65.
[495] Subhî Mehmed Efendi, ***Subhî Tarihi***, (vrk. 100b-101a) s. 371.

garnizonların başarısızlığı da eklenmişti. Bu vaziyetin Vidin'de yaşanmaması için kale tahkimatları güçlendirilerek, askeri garnizon sayısı artırılmıştı. Çünkü mareşalin bir sonraki hedefi Vidin olacaktı. Ama Hildburghausen komutasındaki Hırvat ordusu, Bosna'daki İzvornik ve Banyaluka kuşatmasında Bosna Valisi Hekimoğlu Ali Paşa'nın başarılı taarruzu sayesinde düşmana karşı zafer (Ağustos 1737) kazanmıştı.[496] Serdar-ı ekrem Yeğen Mehmed Paşa, Özi tarafından Bender'e yönelik herhangi bir Rus tehdidinin olmadığı görülünce, mevcut askeri kuvvetlerinin Vidin'de toplanmasını emretmişti. Vidin'deki askeri garnizonu komuta eden İvaz Mehmed Paşa'nın kaleyi teslim etmesini istemelerine karşı, kaleyi teslim etmeyerek, taarruza direnç göstermişti. Bosna cephesinde ise yenilgi haberini alan Mareşal Seckendorf savaş konseyini toplayarak, kuşatmayı kaldırmış ve Sava Nehri'nin öte tarafına geçmişti. Bu vaziyeti fırsat bilen İvaz Paşa, Niş üzerine askeri kuşatma yaparak başarılı olmuştu. Bu başarılar İvaz Mehmed Paşa'nın seraskerliğe terfi etmesine ve Orsova üzerine hareket etmesine olanak sağlayarak, Küçük Eflak'ı ve mümkünse Temeşvar'ı ele geçirme planlarının yapılmasını sağlamıştı. Habsburg karargâhında morallerin çok düşük olması, Mareşal Seckendorf'un savaş bitimine kadar ev hapsinde tutulması ve Niş Kalesi'nin savunmasında yer alan General Doksat de Morez'in savaşmayı reddettiği için idam mangasına teslim edilmesi çöküntüye sebep olmuştu. Bu gelişme Karlofça'dan beri Habsburglara karşı alınan mağlubiyetler ordu üzerinde kötü tesir etmişti. Ama Niş'in alınması ve Habsburg ordusunun geri çekilişiyle sağlanan psikolojik üstünlük Osmanlı ordusuna özgüven vermişti.[497]

Osmanlı Devleti, 1738 tarihinde Sırbistan'ın kuzey hattına asker sevkine başlayarak, Belgrad'ın fethine hazırlanıyordu. Ali Paşa komutasındaki on beş kişilik askeri kuvvetle Morava vadisi üzerinde bulunan askeri garnizonları ele geçirerek,

[496] Novili Ömer Efendi, Tarih-i Bosna, Haz. Fatma Sel Turhan, Küre Yayınları, İstanbul, Mart 2016, vrk. (13a-33a) s. 62-86; Danişmend, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, C. IV, s. 25-26; Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 525-526; Shaw, ***Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye***, s. 299; Hekimoğlu Ali Paşa için bkz: Orhan M. Çolak, ***Arşiv Belgeleri Işığı Altında Sadrazam Hekimoğlu Paşa'nın Hayatı, İcraatı ve Hayratı***, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.

[497] Bu başarının sadece askeri başarı olarak hesaba katılmaması gerektiğini vurgulamak gerekiyor, çünkü 1737-1739 yılları arasında veba hastalığının kol gezdiği ve savaştan daha çok hastalığın can aldığı gerçeğini unutmamak gerekir. Özellikle Rus kuvvetlerinin Belgrad Antlaşması sonrası Kırım ve Boğdan'da çekilmelerinde temel argüman yeterli ikmal sistemine sahip olmamak ve sağlıklı yaşam koşullarının olmadığı yer de askeri seferlerin sonuçsuzluğa ve yıkıma götürdüğüydü. Danişmend, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, C. IV, s. 26-27; Virginia Aksan, Aksan, ***Kuşatılmış Bir İmparatorluk***, s. 123-125; Uğur Kurtaran, Sultan I. Mahmud Dönemi 1730-1754, Atıf Yayınları, Ankara, 2014, s. 194-195.

kuşatma hazırlığına başlanmıştı. Bu arada Rus ordusu Özi'den Bender'e sefer harekâtını başlatmasına rağmen, ordunun ağır hareket etmesiyle kısa sürede hedeflenen sevk gecikmişti. VI. Charles'ı düşündüren asıl şey askeri lojistiğin kötü olmasından daha üzücü olan yetenekli askeri komutanın olmamasıydı. Prens Eugen'in ölmesiyle (1737) yerini dolduracak beceriye sahip bir kişi ortaya çıkmamıştı. VI. Charles, Habsburg kuvvetlerinin başına Feldmareşal Lothar Kont Königsegg'i görevlendirerek, komuta yetkisi vermişti.

Habsburglar, mümkün olduğunca Osmanlı kuvvetleriyle bir meydan muharebesine girmekten imtina etmişlerdi, çünkü yeterli insan kaynağı, lojistik ve ikmal kaynaklarının yetersizliği, savaşı kendi aleyhlerine döndürebilirdi. Bu yüzden mümkün olduğunca kaçak bir dövüş yapmayı tercih etmişlerdi. Osmanlı kuvvetleri, Tuna üzerinde bulunan Eski Orşova'yı ve Yeni Orşova'yı (Adakale) ele geçirerek, Banat'ın derinlerine nüfuz edeceği bir alan açmışlardı. Lakin Adakale'nin tekrar Habsburglarca geri alınması ve İvaz Mehmed Paşa'nın dirayetini ortaya koyması sonucu Mehadiye'nin alınmasını sağlamıştı. Osmanlı'nın Adakale'yi tekrar alma girişimleri sonuç vermemiş ve İvaz Mehmed Paşa kuşatmayı kaldırmıştı. İvaz Mehmed Paşa, Mehadiye'nin alınmasında gösterdiği yararlılık ve diğer hizmetleri göz ardı edilerek, seraskerlikten el çektirilerek yerine Bender Muhafızı Genç Ali Paşa, Vidin seraskerliğine getirilmişti. Genç Ali Paşa'nın seraskerliğe gelmesi Adakale'nin alınmasında bir yarar göstermediği gibi Mehadiye civarında yapılan Cornea Savaşı'nın kaybedilmesine de sebep olmuştu.

Bu yaşananlar dışında Mehadiye'de Avusturya kuvvetlerinin eline geçmesinde savaş komutasında yer alan imparator namzeti Franz Stephan,[498] Viyana'ya dönüşünde nümayişlerle karşılanmıştı. Ama orduy-u humâyûn kadısı Esad Molla'nın tavassutuyla kızağa çekilen İvaz Paşa tekrar seraskerliğe getirilmişti.[499] Serdar-ı ekrem Yeğen

[498] Lorrein Dükü olan Franz Stephan, Maria Theresa'nın müstakbel eşi olarak 1735'te Viyana'da yaşamaya başlamıştı. 1737'de Maria Theresa ile evlenmesi ve Lorrain Dukalığı'nın Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun bir askeri garnizonuna dönüştürülmesi, Fransa'nın doğu kanadı tehlikeli bir dukalık meydana getirmişti. Lehistan Veraset Savaşları sırasında imzalanan Viyana Antlaşması (1738) ile Lorrain Dukalığı, veraset savaşının ve *"Paragmatic Sanction"*ın diyeti olarak Fransa'ya verilmişti. Sabık Lorrain Dukası Franz Stephan, VI. Charles'ın himmetiyle 1737 tarihinde ölen son Toskona Grandukası Gaston di Medici'nin dukalığını devralarak unvan verilmişti.

[499] Aslında İvaz Paşa'nın başarılı bir komutan olması Yeğen Mehmed Paşa'yı fazlasıyla tedirgin etmişti, çünkü sadaret makamı için kendisine rakip görmekteydi. Bu durum aslında ordu kademesi ve devlet bürokrasisinin rekabete açık olduğu fikriyle sempati uyandırsa da devlet kademesindeki mesleki deformasyonu da ortaya çıkaran bir görüntüydü. Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV/I, s. 281-282.

Mehmed Paşa'nın ordu kuvvetlerini Temeşvar'ın kilidi konumundaki Mehadiye ve Küçük Eflak'ın kilidi komundaki Adakale üzerine saldırı gerçekleştirerek, iki kalenin alınmasını (1738) sağlamıştı. Bu sayede Küçük Eflak'ın fethide tamamlamıştı. 1738 Temmuz'unda Yeğen Mehmed Paşa emrindeki asıl ordu Aşağı Tuna mevkiinde, Eflak'a kalkan görevi gören Vidin'e avdet ederek, yeni hedefi belirlemişti. Bender'de harekete geçen Mareşal Burkhard Christoph von Münich ise ağır kayıplar vererek ilerlemesi ve büyük çoğunluğunun hastalık, kıtlık ve ikmal kaynaklarının yetersizliğinden Özi ve Kılburun'dan askeri garnizonlarını geri çekmişti. Bu süreçte Yeğen Mehmed Paşa, 1735'te müteveffa Frenc Rakozcy'nin oğlu Joseph Rakoczy ile bir antlaşma imzalayarak, onu Macar ve Transilvanya/Erdel hakîmi olarak (25 Ocak 1738) ilan etmişti.[500] Bu formalitenin amacı Bonneval'in desteklediği ve Rakozcy'nin gerçekleştirmek istediği Macar isyanıyla alakalıydı. Ama istenen Macar İsyanı sonuçsuz kalarak sukuta uğramıştı.[501] Diğer tarafta İspanyol ve Osmanlı ortaklığını oluşturmak için baba-oğul Rakozcyler ve Bonneval çok çaba sarf etmişlerdi. Lakin Babıâli, ittifakın yararlı olabilmesi için Fransa'nın dâhil olmasını istiyordu, çünkü coğrafi uzamı yarar sağlamayan İspanya'nın müttefiklik ilişkisini sorgulamıştı. Madrid hükümetinin Osmanlı-İspanyol ittifakının kurulmasının amacı İngiltere'ye karşı olmadığı gibi Kaptan Jenkins'inin kulağı meselesinin Amerika Kıtası ile ilgili gelişmeleri içermesi, Babıâli'yi bağlam dışı bırakıyordu. Madrid'in Konstantinopolis ittifakını arzulamasının nedeni, Habsburglara karşı güçlü bir müttefiklik sağlama amacı gütmekti. Bu ittifakın Babıâli'ye bir avantaj kazandırması için Fransa'nın dâhil olması gerekiyordu, çünkü Fransa üzerinden doğrudan Habsburg mülklerine bir saldırı gerçekleştirilebilir. Ama İspanya'nın sağlayacağı yardımlar üç noktadan gerçekleşebilirdi: 1. Fransa üzerinden ki bu Fransa'yı da savaşa kattığı anlamına geleceğinden bunun zor olacağı, 2. Adriyatik üzerinden düşünülmesi zor olamsının yanında Venedik ve Papalık kuvvetlerine ek Dalmaçya'nın kuzeydoğusundaki

[500] BOA, DVNSMHM.d. nr. 7, s. 488-489.

[501] Joseph Rakoczy, 1734 yılında Viyana'dan gizlice ayrılarak, İtalya tarafına avdet etmişti. Babasının taht hakkını savunmak için Napoli Kralı Don Carlo'nun yardımıyla da Joseph Venedik ve Papalık Makamı ile bir dizi görüşme gerçekleştirmesine karşın, müspet bir cevap alamamıştı. 1735'te müteveffa babasının yerine Macar davasının yürütücüsü olarak payitahta gelmişti. Osmanlı hattındaki savaşın taraftarı olan Rakoczy ve yandaşlarını aforoz eden Papa XII. Clemens (1730-1740), Habsburg kuvvetlerinin güç kaybettiği savaşın son safhalarında, Macar ayaklanmasında yaşanacak bir isyanın önüne geçmeye çalışmıştı. BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 140, s. 378; Hammer, ***Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XIV, s. 239-241; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 355; Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 518; Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV/I, s. 277-283.

Habsburg garnizonlarının oluşu, 3. Akdeniz rotası üzerinden Ege'den yapılacak olan çıkartmanın her iki taraf için mali külfet ve zaman içermesi açısından zor görünmesi. Ayrıca İspanya'nın coğrafi konumu Avusturya için zorlu bir sefer organizasyonu gerektirdiğinden, tek kaybının İtalya'daki topraklar olduğunu söyleyebiliriz. Habsburg kuvvetlerinin İber Yarımadası üzerinden İspanya'ya düzenlediği saldırı, İspanya Veraset Savaşları (1701-1714) zamanında İngiliz filolarının yardımıyla İspanya topraklarına girmişti. Bu yüzden Babıâli, pek kârlı görünmeyen bu ittifakın içinde yer almak istemiyordu.[502]

Habsburg-Romanov iş birliği 1739 yılına gelindiğinde yaşanan bu başarısızlığın ardında iki müttefik gücün koordinasyonsuzluğunu ortaya çıkarmıştı. Habsburg-Romanov muhasebesi artık ortak bir karar mekanizması etrafında hareketin zaruret arz ettiği noktasında hem fikirlerdi. Rusya'nın askeri kuvvet olarak Hotin ve Bender'e yirmi bin askerle Habsburg kuvvetlerine destek vereceğinin güvencesini vermişti. Osmanlı kuvvetleri, daha önceden Morava Vadisi'nde bulunan Sebeş ve Lugoş kalelerinin alınması ve sınır karakolları görevi gören plankaları devre dışı bırakılmasıyla Belgrad kuşatmasının önüne engel olacak girişimleri minimum seviyeye indirmişti. İvaz Paşa'nın emrindeki askeri kuvvetlerin Belgrad'ı kuşatmasıyla Orta Avrupa'nın kilidi konumda olan stratejik bir mevziinin kazanımı,

[502] Bu konuyla ilgili bir belgede Joseph Rakoczy, müteveffa babasının yapmış olduğu girişimleri devam ettirerek, müttefik bir İspanya dostluğunu bağlaşık hale getirmek için Yeğen Mehmed Paşa'ya (14 Eylül 1739) takrir göndermişti: *"Malûm-ı devletleridir ki, Fransa ve İspanya ve Sardinya kralları geçen senelerde ittifâk edüp Nemçe üzerine hareket etmişler idi. Nemçelünün istilâsından vâfir yerlerini tahlîs edüp henüz cenk üzere iken Fransalu ile Nemçelü mahfice musâlaha edüp Fransalünün matlûbu hâsıl oldukdan sonra İspanya ve Sardinya kralları içün dahi mevâdd akd eylemişler idi. Velâkin merkumân kabûl ve imzâ etmeyüp Nemçelü ile mâbeynlerinde vâkı' husûmet bu âna gelince alâ-hâle kaldı ve Fransalu aralarından çekilüp Nemçelü ile musâlaha olmağla merkumân İspanya ve Sardinya ve Messina kralları egerçi Nemçelü ile cenge ikdâm edemediler. Velâkin umûm sulhlerini imzâ ve kabûl etmeyüp hâlâ tarassud-ı fırsat ile Nemçe üzerine harekete bahâne-cûlerdir. Hatta bu dâ'îleri ol tarafda iken Devlet-i Aliyye ile dostluga ve Nemçe üzerine he hâlde ittifâka meyl ü ragbetlerini izhâr etmişler idi. Velâkin hareket etdügümüz sûretde arada deryâ ile mesâfe-i ba'îde vâkı oldugundan sıkça mekâtibeve mürâsele mümkün olmayup şâyed ki hareketimizden sonra bizim haber ü âgâhımız olmaksızın Devlet-i Aliyye ile Nemçelü beyninde sulh zuh'ur eder ve biz bu sûretde pâreden atılmış otururuz deyü vehm ve vesveseye zâhib olmuşlar idi. Bu dâ'îleri ise eger Nemçe üzerine harekete azîmetiniz var ise Devlet-i Aliyye'yi âgâh edüp i'timâd virin. Bu sûretde Devlet-i Aliyye dahi sizi âgâh etmedikce sulha ragbet etmeyecegine tarafınıza i'timâd vireceginde iştibâhınız olmaya deyü cevâb virilmiş idi. Bu esnâda dâ'îleri tarafından merkum İspanya ve Sardunya ve Messina krallarına mektûb yazılup mahsûs âdemim kullarıyla gönderilüp siyâg ve sibâk-ı sâbık üzere Nemçelü üzerine harekete tergib hud'adandır ve Nemçe tarafına azîm tefrîka virilecek tarikdir. Zirâ henüz Nemçe üzerine sefer zuhûrundan mukaddem Devlet-i Aliyye ile bu gûne ittifâka ragbetlerini dâ'îlerine izhâr etmişler idi. Ve Müteveffâ babam hayâtda iken bu dâ'îye ile der-i devlete elçi dahi göndermişler idi"* BOA, A.AMD. d., nr. 4/75, s. 2; BOA, A.AMD.d., nr. 3/88 s.1-2; BOA, A.AMD.d. nr. 3/98, s.1-2.

söz konusu olacaktı. Habsburg kuvvetlerinin başında yer alması planlanan Franz Stephan, askerî harekâtın gerçekleştiği coğrafya üzerinde hastalığın kol gezmesiyle savaş meydanının mareşali olarak Wallis görevlendirilmişti. Belgrad kuşatmasının güç kazandığı ve Belgrad'ın güneydoğusunda ve Tuna Nehri üzerinde yer alan Groçka (Hisarcık) mevkiinde, Habsburg birliği mağlup (22 Temmuz 1739) edilmişti.[503]

Osmanlı Mehadiye, Orsova ve Küçük Eflak'ı alarak, sınır tahkimatlarını kuvvetlendirmiş ve Pasarofçayla kaybettiği diğer kalelere yoğunlaşmıştı. Bu girişim Habsburg kanadında askeri hareket planlamaların başarısızlığına ek olarak, Belgrad Kalesi'nin daha fazla kuşatmaya dayanamayacağını biliyorlardı.[504] Bu yüzden Viyana tarafı Babıâli ile bir uzlaşma arayışına girmişti.[505]Babıâli'deki barış taraftarlarının uzlaşından yana tavır alması, bir antlaşma zemini sağlamıştı. Fransa'nın tavassutunu öncelikli olarak kabul eden Yeğen Mehmed Paşa; Özi, Kılburun, Azak, Belgrad, Temeşvar kalelerinin teslimi ve Macar ve Erdel hakîmi olarak, Rakoczy'nin kabul edilmesi şartıyla masaya oturacağını söylemişti. Bunun kabulünün zor olduğu ve bu şartların savaşın devamı nitelinde okunması, Yeğen Mehmed Paşa'nın azledilmesine ve yerine barış taraftarı grubun desteklediği İvaz Mehmed Paşa sadaret makamına gelerek, barış müzakerelerinin yapılmasının önünü açmıştı.[506]

---

[503] Hammer***, Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XIV, s. 261; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 359; Danişmend, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, C. IV, s. 27; Derviş, ***Risâle-i Teberdâriyye Fî Ahvâl-i Darü's-sa'âde***, (vrk. 68b-75a), s. 84-93; Musaffa Mehmmed Efendi, ***Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel (Tahlil ve Metin)***, Haz. Melek Çoruhlu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, (vrk. 25a-28a) s. 47-52.

[504] Avusturyalı generallerin askeri plan ve raporları hakkında: Feldmareşal Khevenküller, Korgenaral Neipperg'in, Feldmareşal Wallis'in raporları, Harp Şura Başkanı Kont von Harrach'ın ve VI. Carles'ın tutum ve görüşleri kapsamında savaşın genel süreci ve hedefler hakkında bilgiler için Hakan Karagöz'ün "***1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması"*** adlı doktora çalışmasının 127-146 sayfaları arasında detaylı olarak anlatılmaktadır.

[505] França pâdişâhının Asitâne-i Saâdette mukim elçisi ıslâh-ı zâtü'l-beyn içün tavassut ve sulh u salâh recâsıyla ordu-yı hümâyûna gelüp duhûlü beyanındadır: *"Nemçe çasarı Devlet-i Aliyye ile olan musâlaha vü mütârekeyi fesh eyledigine be-gayet nâdim ü pismân olup fîmâ ba'd Devlet-i Aliyye ile dostluk ve mahabbet ü meveddet câygîr-i zamîri oldugun França devleti tarafına inhâ vü i'lâm ve França pâdisâhının Âsitâne-i sa'âdette mukim büyükelçisi ve bas vekîli beyne humâya tavassut ve tecdîd-i musâlaha olunmasın istircâ eylemis."* Mehemmed Efendi, ***Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel***, (vrk. 43a) s. 72.

[506] Hammer***, Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XIV, s. 240, Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 517; Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV/I, s. 285; Fikret Sarıcaoğlu, "Hacı İvaz Paşa", ***DİA***, C. XIV, s. 487-488.

Babıâli, müzakerelere aracı rolü için Flemek, İngiliz ve İran tavassutlarını reddederek, Fransa'yı öne çıkarmıştı.[507] Babıâli'nin bu müzakerelerdeki stratejisi ise ayrı ayrı antlaşmalar imzalamaktı. Bu durum Viyana tarafında pek sorun etmediği aşikârdı, çünkü Ruslar'ın doğu hattında ilerlediği haberinin gelmesi ve Habsburg kuvvetlerinin savaşa devam etmesinin bu koşullar altında mümkün kılmıyordu. Bu sayede yalnız kalan Rusya'nın da kazanımlarını kaybedeceği ve barış yapmaya mecbur kalacağını bilerek Rusya'nın Doğu Avrupa hattında âtıl kalmasını sağlamıştı. Viyana idaresi, Petersburg'un Babıâli ile gizli bir ittifak içinde olduğunu düşündüğü Mareşal Münnich'in sadrazamla gizli bir antlaşma yaptığı ve Rus ordusunun Viyana üzerine hareket etme olasılığı gündemlerini meşgul etmişti. Bu bilgilerin taşıdığı şüpheleri destekleyecek bazı girişimlerin yorumlanması Viyana tarafını düşündürtmüştü. Diğer taraftan Mareşal Münnich, Dinyester hattını geçerek Hotin'de Osmanlı kuvvetlerini mağlup ederek Yaş'ta karargâh kurmuştu.[508]

---

[507] Bu antlaşma özelinde bir şeyi detaylandırmamız gereken bir diğer husus Felemenk ve İngiliz elçiliklerinin tavassut girişimleri neden Babıâlice çok muteber kabul edilmediğine değinmemiz gerekiyor. Bunun nedeni İngiltere Kralı I. George'un Rus düşmanlığını büyük bir hışımla devam ettirmesine karşın idareye gelen II. George'un bu politikayı terk ederek daha ılıman bir politika izlemesi, Lehistan Veraset Savaşları'nda hem İngiliz hem de Flemenk elçilerinin, Babıâli'nin çıkarlarını koruyacağı sözünü vermesini Şemdânizâde şöyle anlatmaktadır: *"... cânib-i Kırım'a gideriken devlet haber aldıkda, Moskov Balyosu'na su'al edicek, Moskov kıralı Devletin dostudur, bu dahi Tatar'ın mel'anetidir deyu Balyos tecâhülane devleti iğfâl güne cevab verdikde, İngiltere ve Niderlanda balyoslarından dahi su'âl olundukda bundan akdem, Moskov, Leh vilayetine duhûl ettikde, sizlerden su'âl ettiğimizde, sizler Moskov ve Nemce, Devlet-i aliyye'ye ve Memâlik-i İslâmîye'ye suikasd etmiyeceklerine, bizler kefil deyü ta'ahhud etmişidiniz; şimdi Azak muhâsara olunmuş, henüz bir haber dahi vermediniz denildikde, Moskov'da olan İngiliz elcisinden şimdi kâğıd geldi, bakdık, dostlukdan gayrı bir şey yok. Size gelen haber iftirâ olmak gerek dediler. Lâkin mudebbirân-ı devlet, bu balyoslarm bu lâğvîyâtma bakmayup, mahsûr olan müslümanlara imdâd lâzım deyü ..."* Fındıklı Süleyman Efendi, ***Müt'i't-Tevarih***, C.I, s. 42-43. Bu devletlerinBabıâli nezdinde itibari bir güvensizliğe neden olmuştu. İngiliz ve Flemenklerle ilgili tasavvurların birçok şey öne sürülebilir. Ama Fransa'nın Habsburglar'a karşı güttüğü düşmanca siyaset, 1688'den beri canlı bir şekilde devam etmekteydi. Ayrıca Babıâli ile geçmişe dayanan ilişkinin devam etmesi ve Bourbon monarşisinin Atlantik'e bakan Avrupa kısmında güçlü bir blok oluşturması da ayrı bir avantajdı. Versay bürokrasisi zaten Doğu Avrupa blokunda zayıflayan İsveç ve Leh güçleri üzerindeki nüfuzunu Babıâli'ye kaydırmıştı. Bu sayede Babıâli nezdinde birçok girişimin içerisinde aktif rol almasını sağlıyordu. Rusya'nın Fransa'nın tavassutu kabul etmeden önce 1737'de Kandahar Seferi ile başarı sağlayan Nadir Şah'ı İsfahan'da görmeye giden Rus elçilik heyetinin payitahttaki karşılamalarından kıyasla daha fazla saygı arz ettiği ve bu nedenle Nadir Şah'ın Osmanlı-Rus tavassutuna aracı olmak isteğini, Fransız Başvekili Kardinal Fleury, Babıâli'ye yolladığı (10 Nisan 1738) mektupta bildirmekteydi. Çariçe'nin bu fikir üstünde tefekkür ettiği ve Babıâli düşmanı olan doğulu bir Müslüman devletin tavassut fikrine sıcak bakmasıydı. *"Sultan I. Mahmud Han tarafından Nadir Sah'a gonderilen name-i humayunun sureti olup, Osmanlı-Rus sulhunun temini icin Rusya'ya heyet gönderdiklerinden dolayı memnuniyet duyduğunu"* bildirmişti. Ayrıca Babıâli'ye karşı müttefiklik ilişkisi vardı. BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 3, s. 26-28; Hammer***, Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XIV, s. 241-243; Güngörürler***, The 1736-1739 War with Russia and Austria,*** s. 55.

[508] Karagöz, ***1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi,*** s. 249; Aksan, ***Ahmed Resmi Efendi***, s. 118; McNeill, ***Avrupa'nın Bozkır Sınırları,*** s. 172.

Bu olaylar cereyan ederken Fransız Elçi Marquis Louis Sauveur de Villeneuve arabuluculuğu her iki tarafın onayıyla kabul edilmişti.[509] Viyana hükümeti tarafından Neipperg baş müzakereci olarak antlaşma yapmak için yetkilendirilmişti. Osmanlı tarafında müzakerelerin yürütücü olarak İran müzakerelerinde faal rol oynayan Mektupçu Koca Ragıp Paşa yanı sıra Reisülküttap Tavukçubaşı Mustafa Efendi ve Hekimoğlu Ali Paşa'da yer almıştı. Barış müzakerelerinin kaleme alınmasıyla varılan anlaşma maddeleri her iki imparatorluk tarafından kabul edilerek imzalanmıştı. Antlaşmanın imzalanması Yaş'ta karargâhını kuran Münnich'i şaşırtmıştı, çünkü Lehistan ile yaptığı antlaşma sayesinde Leh topraklarından hareket ederek, Sitavuçane/Stavutschan Muharebesi'nde (28 Ağustos 1739) yapılan savaşı kaybeden Hotin Muhafızı Veli Paşa, Bender'e çekilmişti.[510] Hotin'den sonra Yaş'ın alınması iki önemli stratejik konumun kaybedilmesi, Rus kuvvetlerinin Boğdan'a yönelmesi Eflak ve Beserebya'nın (Bucak) ilhak edileceği fikri yer etmişti.[511] Ama yaşanan ikmal ve lojistik eksikliğine, bir de hastalık eklenince, Kırım ve Boğdan'dan askeri birliklerini çekmek zorunda kalmıştı. Petersburg hükümeti, Fransa'nın arabuluculuk teklifine sıcak bakarak (3 Ekim 1739), görüşmelerde yer alması için Cagnavi'yi murahhas olarak görevlendirmişti. Mareşal Münich, Çariçe Anna adına, Boğdan Voyvodalığına bağlı kilise ruhbanıyla ve de dünyevi boyar liderlerle yapmış olduğu antlaşma sonuçsuz kalmıştı.

Barış görüşmelerine giden süreci Osmanlı açısından biraz sancılı olmuştu. Ama Babıâli'de barış yanlısı hizbin baskın gelmesiyle Viyana-Petersburg barışı gerçekleşmişti. Nemirov görüşmelerinden Habsburglar'ın savaşa dâhil olması ile verilen mücadele sürecinde savaş ve barış yanlıları olarak, Babıâli içerisinde bazı klikler oluşmuştu. Barış yanlısı hizipler Osmanlı askeri kuvvetlerinin Orta Avrupa'da gösterdikleri başarıları pek müspet bir sonuç olarak görerek, Viyana idaresinin barış teklifine sıcak bakmışlardı. Ama savaş yanlıları avantajlı oldukları bir durumda barış yapılmasına olumlu bakmamışlardı. Serdar-ı ekrem Mehmed Paşa'nın amacı Macar ve Sırp hattındaki askeri garnizon ve kaleleri ele geçirerek Belgrad üzerine yapacağı

[509] BOA, İE. HR. nr. 19/1722; BOA, CH. nr. 157/7844.
[510] Babıâli, Moskof'un Leh topraklarını kullanarak Hotin'i istila etme girişimine göz yummalarını protesto ederek bunun tekrarlanmaması hakkında ikaz etmişti. BOA, HH. nr. 1/7.
[511] Rasim, ***Osmanlı Tarihi***, C. III, s. 880; Danişmend, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, C. IV, s. 27; Karagöz, ***1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi***, s. 244; Shaw, ***Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye***, C. I, s. 299; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 360-361; ***Mikes, Türkiye Mektupları***, s. 211.

sefer için kuvvetlendirmeyi planlamaktaydı. Böylece sadrazam, Osmanlı'nın serhad hatlarının ötesine hedeflediği sefer organizasyonunu devreye sokabilecekti. Barış yanlısı grubun riskli gördüğü girişimin yeniden revize edilmesi gerektiği noktasında hem fikirlerdi, çünkü böyle bir harekâtın iki cepheli bir savaşta sürdürülmesinin zor olduğu kanaati hâkimdi. Barış yanlısı klikte: Reisülküttap Mustafa Efendi, Nişancı İsmail Efendi ve Mektubi Ragıp Efendi etkin olarak öne çıkmaktaydılar. Hatta grubun içerisine Ordu kadısı Esad Molla'yı ve Kırım Hanı'nı da katabiliriz.

Vidin Seraskeri İvaz Mehmed Paşa'nın 1738'deki Adakale kaybı büyük sorun olarak gören ve yükselmesini daha fazla istemeyen sadrazam, onu Vidin seraskerliğinden alarak idam edilmesine Nişancı İsmail Efendi araya girerek engellemişti. Lakin yerine Vidin muhafızlığına gelen Genç Ali Paşa'nın başarısızlığı İvaz Mehmed Paşa'nın tekrar göreve gelmesi için Esad Molla, sadrazama baskı yapmıştı. Yeğen Mehmed Paşa'nın prestijine vurulan bir darbe olarak görülse de Babıâli içerisindeki barış yanlısı kliğin başarısı olarak da görülebilir. Babıâli, Habsburg kanadının öne sürdüğü barış teklifi ile ilgili görüşünü sorduğunda barışın bu koşullarda yapılmasının daha avantajlı olduğunu söyleyerek barış yanlısı hizbin daha fazla kuvvetlenmesini sağlamıştı. Yeğen Mehmed Paşa ise barış hizbine destek çıkan bir diğer önemli figür olan Hacı Beşir Ağa'yı makamından etme gibi bir düşüncesi olduysa da başarı sağlayamamıştı. Ayrıca sadrazam devlet ricalinde yer alan barış yanlısı hizbi tasfiye etmeye başlamıştı. Bu tasfiyelerde Numan, Selim ve Hasan paşaların barış hizbinde yer aldığı düşüncesinden dolayı vezirlik rütbelerinden etmişti. Ayrıca Defterdar Atıf Efendi'yi de görevinden alarak yerine Yusuf Efendi'yi atamıştı. Bu vaziyet sadrazamın savaş hizbini daha zayıf kılan girişimler olarak da görülebilir, çünkü bu tür otoriter kararlar nihai olarak bir sona işaret eder. Sonuç olarak Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa, Viyana'ya sunduğu teklifin savaşın devamı niteliği taşıması, barış yanlısı grubun sesinin daha çok çıkmasına neden olmuştu. Böylece Yeğen Mehmed Paşa görevinden azledilerek, yerine barış yanlısı grubun desteklediği İvaz Mehmed Paşa göreve gelmişti. İvaz Paşa, ilk işlerinden biri Defterdar Yusuf Efendi'yi azlederek yerine sabık Defterdar Atıf Efendi'yi tekrar göreve tevdi etmişti. İvaz Paşa, barış yanlısı grubun beklentileri doğrultusunda Belgrad Antlaşmasını (1739) yapmıştı. Yapılan antlaşmanın garantörlüğünü de Fransa üstlenmişti.[512]

[512] BOA, DVNSMHM.d. nr. 7, s. -612-613; BOA, DVNSMHM.d. nr. 7, s. 617-622; BOA, AE. I. Mahmud, nr. 264/21404.

Ordunun payitahta avdet etmesiyle vezirlik makamında bulunan İvaz Paşa, sorunların çözümünde yeterli beceriyi gösteremeyerek, 1740'ta görevinden alınmıştı. Bu görev değişikliğinde yerine Şehla Ahmed Paşa devralmıştı. Belgrad Antlaşması'nın sorumluluğunu yerine getirmeyen Petersburg idaresi ile sorunlar yaşanması üzerine antlaşmanın garantörü olan Fransa'ya Said Efendi elçi olarak (1740) yollanmıştı. Bunun haricinde Viyana tarafında müzakerleri yürüten ve ordu idaresinde yer alan Neipperg ve Mareşal Wallis'e yönelik ağır suçlamalar yapılmıştı. Ve suçlamaların temelini de Belgrad'ın verilmesi oluşturuyordu.[513]

Belgrad Antlaşması/Mukaddemât-ı Sulhiyye (18 Eylül 1739) ile Moskof ve Habsburgla antlaşmaya varılmıştı.[514] Bu antlaşma Viyana ve Petersburg iş birliğinin bitmeyerek, devam ettiğini ve müttefikliklerinin sürdüreceklerini, Babıâli tarafına bildirmişlerdi. Ama Petersburg'un yarım yüzyıldır zorladığı Tuna ve Karadeniz hattı istenilen sonuçları vermemişti. Hedeflenen Kırım, Kabartay, Kuban, Besarabya, Eflak ve Boğdan hayali ileriki bir tarihe ertelenmişti. Avusturya'nın Eflak ve Sırbistan'da işgal ettiği yerler olan Belgrad,[515] Orsova (İrşeve),[516] Böğürdelen, Semendire ve

---

[513] Roider, "The Perils of Eighteenth-Century Peacemaking" s, 196. Güngörürler***, The 1736-1739 War with Russia and Austria,*** s. 134-148; Karagöz, ***1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi***, s. 291.

[514] BOA, DVNS.NMH.d, nr. 7, s. 518-524; BOA, HH. nr. 1428/58455; BOA, HH. nr. 1428/58456; BOA, HH. nr. 1428/58456A; BOA, TSMA. nr. 472/34; BOA, TSMA. nr. 557/33; BOA, HH. nr. 1428/58471; BOA, AE. I. Mahmud, nr. 59/3751; Bozkurt, ***Osmanlı-Avusturya Münasebetleri***, s. 26-31; Uğur Kurtaran, ***Osmanlı-Avusturya Diplomatik ilişkileri (1526-179),*** Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2006, s. 298-313; Belgrad Hakkında Râgıp Paşa'ya Ait Bir Risale: ***Fethiyey-i Belgrad***, Haz. Fatma Çiğdem Uzun, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, Mart 2000, (vrk. 1a-25b) s. 26-44; Mustafa Münif, ***Zafernâme-i Münif yahut Fetihnâme-i Belgrad*** adlı eserde Belgrad'ın alınışı ve sürecini konu alan çalışmaya bkz: Agâh Sırrı Levend, Gazavâtnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavâtnâmesi, TTK, Ankara, 2000; Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Diplomasisi", s. 31-33; Mehemmed Efendi, ***Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel***, (vrk. 69a-69b) s. 110-11; Uğur Kurtaran, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya ilişkileri", ***Journal of History School***, Year 7, Issue XVII, Mart 2014, s. 397-406. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun, Habsburg İmparatorluğu'na başarı sağlaması hakkında, Klemens Mikes'in mektuplarında şöyle yansımıştı: *"Türk'ün Nemçeli'yi yendiğine zaman görülmüştür? Fakat o mucizeyi gösterdi. Belgrad'ı geri aldı ve Türk'ün Nemçeli'ye karşı kazandığı bu şanlı savaşı iyi bir barışta taçlandırdı."* ***Mikes, Türkiye Mektupları***, s. 217.

[515] Üçüncü Madde: ***"****Sırp eyâleti ve bu eyâletin içinde vâki Belgrad kalası Devlet-i Âlîyye'ye Roma İmparatoru tarafından teslîm olunub nehr-i Tuna ve nehr-i Sava iki devlet eyâletleri beyninde hudûd ola ve Sırp eyâletlerinin hudûtları kezâlik Bosna tarafında Karloviçe nâm mahalde akd olunan mevâdd üzre olalar."* Nurgül Bozkurt, ***Osmanlı-Avusturya Münasebetleri (1740-1780),*** Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2000, s. 26-31.

[516] Beşinci Madde:***"****Irsova'nın ada ve kal'ası ve Santa Elizabeta tesmîye olunan şansı min-haysü'lmecmû' Devlet-i Âlîyye'ye kala ve Temesvar eyâleti min-haysü'l-mecmû Nemçe Eflâkı'nın hudûduna varınca Roma İmparatoru'nun tasarrufunda kala ve lâkin sol istisnâ ile ki Irsova adasının karsusında olan küçük ova Mehadiye tarafından Zerne ırmâgı ile ve bir tarafdan nehr-i Tuna ile ve bir tarafdan dahi Nemçe Eflakı'nın hudûdı olan ırmâk ile ve bir tarafdan dahi ada-i merkûmenin karsusında olan Temesvar'ın ibtidâları olan daglar ile mahdût olub bir ırmâkdan ol ırmâga varınca*

Küçük Eflak (Oltenia) fethü'l-İslam'a katılmıştı. Belgrad ile ilgili yapılan tartışmalar anlaşmazlığa neden olsa da Viyana'nın içinde bulunduğu durum, yeni bir savaşı kaldıracak boyutta değildi. Avusturya tarafında sınır düzenlemeleri nihayete (2 Mart 1741) kavuşmuştu.[517] Belgrad'da Rusya ile yapılan sulh antlaşmasında; Azak istihkâmlarının yıkılıp, her iki taraf arasında hâli kalarak sınır teşkil edilecek, Azak Denizi'nde ve Karadeniz'deki Rus gemileri geri çekilecekti.[518] Rus tüccarlara ait yük taşımacılığı Osmanlı gemileriyle yapılacaktı. Yanı sıra Rus reayasının ticari faaliyetlerinde serbestlik tanınacağı ama kapitülasyon kapsamında olan devletlere tanınan imtiyazların kendilerine tanınmayacağı gibi işgal ettiği topraklardan çekilmesi, Büyük ve Küçük Kabartay'ın bağımsızlığını tanıması ve Rus hükümdarlarının imparator/imparatoriçe unvanları[519] kullanımıyla ilgili kararların yer aldığı temessük on beş madde ve süresiz olarak imzalanmıştı.[520] Ayrıca Rusya ile sınır tâhditlerinin belirlenmesi için Babıâli tarafından muhaddid olarak Mevkufati Ahmed Meram Efendi ile Kethüda Kâtibi Mustafa Hatti Efendi görevlendirilmişti. Sınır raporlarının kaleme alınması ve sunulmasıyla her iki tarafın onayıyla Nissa (Niş) Sınır sözleşmesi (3 Ekim 1739) akdedilmişti.[521]

Irsova adası karsusında olan daglardan surût olunub bu mahalde olan fâsıla ile her-mahalde zikr olunan iki ırmâga gelince müsâhâ olunub bir hât çekile ve bu hât ile tefrîk olunan ova Devlet-i Âlîyye-i Osmâniye'nin tasarrufunda kala ve …. zikr olunan atîk Irsova Roma İmparatorluğu'na kala bundan baska hudûd-ı merkûmesiüzre Mehadiye mahallinin istihkâmları Roma İmparatoru tarafına âid olmaları ile Devlet-i Âlîyye-i Osmâniye cânîbinden bilâ te'hîr hedm ve İmparator-ı müsârün-ileyh tarafından müceddeden binâ olunmaya bundan gayrî nehr-i Tuna ve nehr-i Sava sevâhilinde karârdâde olan vechile Roma İmparatoru'na kalub ve hedm olunacak sanslar hedm olunub müsârünileyh tarafından müceddeden binâ olunmaya." BOA, DVNS.NMH.d, nr. 7, s. 518-524; Bozkurt, ***Osmanlı-Avusturya Münasebetleri***, s. 26-31.

[517] Nu'mân Efendi, ***Tedbîrât-ı Pesendîde***, (vr.54b-85a) s. 97-142.

[518] Üçüncü Madde: *"Azak kalası bi'l-külliye hedm olunub tarafeynden murad olunan sulh müebbeden nizam ü takrir içün bin yediyüz yağni on üç tarihinde olan hudud ile tarafeynin tasarrufundan ihrac ve haliyetü'l-haliya beyne'd-devleteyn fasıla kala ve bunun mukabili kadimden Moskov Devleti'nin hududı olup Ton suyunda olan Çerkaski adası kurbundaki Azak semtinde olan mahalindir ve müceddeden bir kala binası caiz olundukları Devlet-i Aliyyem tarafından dahi Kuban hududundan Azak semtine olan mahalinde müceddeden kala binası caiz ola ve işbu kal'aların bina olunacak münasip mahalleri tayini tarafeynden tayin olunan muhadditler adl ü insafına havale oluna ve mukaddema hedm olunan Taygan Kalası dahi bina olunmaya ve Moskof Devleti tarafından Azak Denizi'nde ve Karadeniz'de sefayin ve cenk gemileri ihdas ve icra olunmaya"* BOA, A. DVN. DVE. d. nr. 83/1, s. 82-86.

[519] On İkinci Madde: *"Haşmetlü Moskov Çariçesinden imparator elkabı içün dostâne ve ale't-tevabi müzakere olunub çasariçe-i mümâileyhanın şan ve miknetine müvafik ve münasib oldığı vechle tarafeynin tatyibi karar virile…"* BOA, A. DVN. DVE. d. nr. 83/1, s. 82-86.

[520]BOA, DVNS.NMH. d, nr. 7, s. 538-544; BOA, DVNSMHM.d. nr. 7, s. 617-622; Kesbi Efendi, ***İbretnüma***, (vrk. 116b-118a) s. 381-384.

[521]BOA, A. DVNS.DVE.d. nr: 83/1, s. 82-86; BOA, HH. nr. 1428/58455; BOA, HH. nr. 1428/58456; BOA, HH. nr. 1428/58456 A; BOA, TSMA. nr. 71/44; Muâhedât Mecmûası, C. III, TTK, Ankara, 2008, s. 245-250; Ali İbrahim Savaş, "Takrîr-i Ahmed Merâmî Efendi (Azak Muhaddidi Ahmed Merâm'i Efendi'nin 1740/1741 Sınır Tespit Çalışmaları Hakkındaki Raporu)", ***Belgeler***, C. XVI, S. 20, 1994-1995, s. 169-172; Danişmend, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, C. IV, s. 29; Uğur Kurtaran, "Sultan

Yapılan antlaşmalar gereği mutad olduğu üzere Mehmed Emni Efendi,[522]Petersburg'a ve Canibi Ali Paşa Viyana'ya gönderilmişti.[523] Petersburg tarafında ise Alexander Romonzoff ve Viyana tarafından Anton Korfiz Ulufeld İstanbul'a gönderilmişti. Marquis de Villeneuve'nin yararlılığından ötürü ülkesi adına kapitülasyonların sürekli (1740)hale getirilmesi ve genişletilmesini sağladığı gibi Babıâli nezdinde en çok saygı duyulan krallık olmasını sağlamıştı.[524] Fransa ayrıca imzalanan antlaşmaların ve sınırların garantörü olarak önemli bir rol oynamıştı.[525]Petersburgla yapılan antlaşmada, yer alan sınırları taciz eden Moskof askerlerini, antlaşmanın garantör devleti olan Fransa'ya Çelebizade Mehmed Said Efendi yollanarak haber verilmişti.[526] Ve yaşanan bu süreç zarfında Rusya'ya karşı Stockholm-İstanbul arasında tedafüi ve taarruzi ittifak antlaşması (22 Aralık 1739) yapılarak, ortak düşmana karşı yeni hat oluşturmuşlardı.[527] Rusya'nın süren gelen düşmanlığa karşı, ilk defa Babıâli bir Hristiyan ulusla resmi bir müttefiklik antlaşması yapıyordu. Moskof hükümeti bu antlaşmanın gerçekleşmemesi için büyük çaba harcamıştı. Hatta Babıâli'deki elçisi Wisniakoff aracılığıyla çözmeye çalıştıysa da sonuçsuz kalarak antlaşma nihayete erdirilmişti.[528] Böylece İsveç'in daha önce arzuladığı Fransa-Danimarka ittifak birliğini, Osmanlı-Romanov kapışmasında, kâra

---

Birinci Mahmud'un Rusya'ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnâmenin Diplomatik Açıdan Tahlili", ***Tarih İncelemeleri Dergisi***, XXIX/1., 2014, s. 221-227; Uğur Kurtaran, "Sultan Birinci Mahmud Dönemi Osmanlı-Rus Siyasi ilişkileri, ***Belleten***, C. LXXIX, Ankara, Ağustos 2015, s. 594-602.

[522] Münir Aktepe, ***Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nin Rusya Sefâreti ve Sefâretnâmesi***, TTK, Ankara, 1989, (vrk. 3a-17b) s. 41-86.

[523]Detaylı bilgi için bkz. Tahir Sevinç, ***Emni Mehmed Paşa ve Canibi Ali Paşa'nın Rusya ve Avusturya'ya Sefaret Hazırlık ve Yolculukları***, Gece Akademi Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2019.

[524] BOA, C.HR. nr. 146/7292.

[525] Robert Mantran, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, s. 388; Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, s. 364; Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 557-560; Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV/I, s. 296. Bu konu hakkında bkz: Robert Olson, "The Ottoman-French Treaty of 1740: A Year to be Remembered?" ***Turkish Studies Association Bulletin***, Vol. 15, No. 2 September 1991.

[526] BOA, HH. nr. 3/87.

[527] İkinci Madde: *"Moskov Devleti, Devlet-i Aliyye ve İsveç Devleti ile müebbeden musâlaha üzere olub ve lâkin teceddüd-i havâdisât-ı kevniyeye binâen Moskov Devleti tarafından ahad-ı cânibeynin aleyhine dâir ve der-miyân olan musâlahalara mugâyir harekât hudûs eder olur ise öyle husûs içün işbu iki devlet-i müttefikanın beyninde sıdkla ve bilâ-te'hîr muhâbere olunacağından başka bu makûle mahall-i müsâleme olur hâletin tard u def' içün hayırlu olan tedâbir-i müstahsene tarafeynden irâd oluna",*BOA, A.DVNS.DVE.d, nr.49/1, s. 33-34; BOA, DVNSMHM.d. nr. 7, s. 584-590; BOA, HH. nr. 1428/58462; BOA, HH. nr. 1427/ 58453D; BOA, HH. nr. 1427/ 58453G;BOA, TSMA. nr. 457/28; BOA, TSMA. nr. 457/29; BOA, HH. nr. 1448/11; BOA, İE. HR. nr. 19/1696; Kesbi, ***İbretnümâ-yı Devlet,*** (vrk. 68b**)** s. 310; Detaylı bilgi için bkz: Ünver, ***18. Yüzyılda Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri***, 2018; Görür, ***1736-1743 İttifak Sürecinde Osmanlı-İsveç ilişkileri***, 2012.

[528] Kesbi, ***İbretnümâ-yı Devlet,***(vrk. 68a-70a)s. 308-312; Demir, ***Humbaracı Ahmed Paşa***, s.78-80. Hammer**,** ***Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XV, s. 7; Zinkeisen, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** C. V, s. 568; Görür, ***1736-1743 İttifak Sürecinde Osmanlı-İsveç ilişkileri***, s. 64-68; Ünver, ***18. Yüzyılda Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri***, s. 109-113.

dönüştürme girişiminin istenileni vermemesi sonucunda Babıâli ile yürütülen ittifak birliği, bir nebze olsa da Romanov saldırılarını geri planda tutmasını sağlamıştı.[529]

[529] Mckay, Scott, ***Büyük Devletlerin Yükselişi***, s, 189. İsveç kralından Babıâli'ye gelen nâmede: *"Holştayn Dukası vekili olan Edliko Frideriko nâm dâ'îleri fi'l-asl İsveç krallarının hânedânzâdesi ve zâtlarında mavsûf olan etvâr-ı hasene ile mücerreb olmakdan nâşî mûmâ-ileyh dâ'îleri cümlelerinin re'y ü ittifaklarıyla veliahd nab u ta'yîn olunmağla inşâ'Allâhü te'âlâ eyyâm-ı hükûmetinde nice semerât-ı hasene me'mûl ü melhûz olduğundan mâ'adâ İsveç Devletimiz ile dostluk ve musâfât üzre olan düvel ile ve ale'l-huhûs Devlet-i aliye-i ebed-peyvend ile teşyîd-i hüsn-i müvâlâta ve ber muktezâ-yı şurût-ı mu'âhede icrâ-yı levâzım-ı musâfâtda kusûr u futûr olmayacağı hulûs- sadâkat üzre i'lâm u beyân olunur."* Kesbi, ***İbretnümâ-yı Devlet***, (vrk. 162b) s. 431.

4. BÖLÜM

BELGRAD SONRASI OSMANLI-AVRUPA İLİŞKİLERİNDE BARIŞ SİYASETİ

I. WİTTELSBACH-HABSBURG MÜCADELESİ'NDE OSMANLI'NIN ROLÜ: AVUSTURYA VERASET SAVAŞLARI (1740-1748)

"İmparatorluğun ana niteliklerinden biri, birleşmiş üstün bir otoritesinin olmamasıydı. Burası daha çok iç içe geçmiş yasal haklarla örülü, hiyerarşik bir siyasal topluluktu; bunda birçok insan ve örgüt çeşitli dereceler de güç kullanıyordu."[530]

Habsburg Dükleri 1438'den itibaren imparatorluk tahtını işgal etmiş ve Hohenstaufen İmparatorluğu döneminin sonunu takip eden kaosun aksine Habsburg Hanedanlığı üzerinden imparatorluk devam etmişti. Habsburglar, Alman prensleri arasında sivrilen ve imparatorluğu kalıtsal hale getiren aile olmuşlardı.[531] XVIII. yüzyılın başlarında Kutsal Roma Cermen İmparatorluk diyeti içerisinde öne çıkan bölgesel devletler seküler, dini, soylu ve şehir elektörlerinin temsilcilerinden oluşmaktaydı. Habsburglar, otoriteyi imparator olarak konumlarından almış olabilirler, ancak asıl güçleri diğer prenslerinki gibi topraklarının boyutundan, aile miraslarından ve hazinelerindeki servetlerinden geliyordu. Habsburg mülklerinin en büyüğü ve en önemlisi Macaristan olmakla beraber, İspanya Veraset Savaşları ile Flander, Lombardiya, Milan Napoli ve Sardunya'yı alarak topraklarına katmıştı. Ama imparatorluğun sahip olduğu ve sınırları içerisinde yer alan diğer idari birimlerle uyumlu bir ilişkisi yoktu. Kan bağı ile bağlanmamış büyük Alman Reich'ı üniter bir Habsburg mülkiyeti değildi.

Habsburg İmparatorluğu elde ettiği yeni toprakları ve mevcut sınırlarını korumak için zorlu bir sürece giriyordu. İmparator Leopold'un (1658-1705) tahtı oğlu Joseph'e bırakması ve Kutsal Roma Cermen İmparatoru Joseph'in, İspanya Veraset Savaşları sırasında otuz iki yaşında beklenmedik bir şekilde ölmesi (17 Nisan 1711)

[530] Stollberg-Rilinger, ***Kutsal Roma İmparatorluğu***, s. 139.
[531] Fraser, ***Frederick The Great, King of Prussia,*** s. 16.

sonucunda, İspanya planları sekteye uğramıştı. Habsburg İmparatorluğunun yeni varisi Joseph'in kardeşi Arşidük Charles olmuştu. Ama VI. Charles'ın imparator oluşu ve bir erkek çocuğunun olmaması, Habsburg mülklerinin geleceği hakkında derinden endişe duymasına ve *"Faydacı Müeyyide/Pragmatic Sanction"*[*] olarak bilinen bir aile belgesi oluşturmasına neden olmuştu. VI. Charles, 1713'te erkek çocuğun, başa geçme kaidesinde değişikliğe giderek faydacı müeyyideyi uygulamaya sokmuş ve kızının tahta geçmesi için ön hazırlık yapmıştı.[532] VI. Charles'ın kızı Maria Theresa'nın kendisinden sonra mülklerinin varisçisi konumunda olması için böyle bir teşebbüste bulunmuştu. Bunun yanı sıra Joseph'in iki kızından biri Bavyera Elektörü Charles Albert ile diğeri Saksonya Elektörü III. August ile evlenmişti. Ama İmparator VI. Charles, ilerde doğabilecek taht iddialarını boşa çıkarmak için evlilik sözleşmelerine büyük özen göstermiş ve taht haklarından vazgeçmelerini sağlamıştı. Ayrıca faydacı müeyyidenin bir zorunluluk olmadan ayakta durması için geniş uluslararası bir anlaşmaya varılması gerekmişti.[533]

Avusturya'nın, Avrupa coğrafyasında merkezi bir güce sahip olması, hanedanlığın geleceğini belirlemede, diplomasisinin önemini ortaya çıkarmıştı. VI. Charles'ın faydacı müeyyidesi; 1732'de Bavyera, Saksonya ve Pfalz sarayı muhalif olarak kalırken, diğer Alman prensleri duruma temkinli yaklaşmıştı. VI. Charles,

---

[*] Alm. Pragmatische Sanktion

[532] Stollberg-Rilinger, ***Kutsal Roma İmparatorluğu***, s. 159.

[533]XVIII. yüzyılda Habsburg federal Almanya'sı bir nevi üçüncü dünyaydı. Birinci dünya: Würtemberg, Hesse, Mecklenburg, Baden, Guelph, Wettin, Wittelsbach ve daha sonra Habsburg'ların ve Hohenzollern güçlerinin dâhil olduğu büyük güçler arasındaki hanedanlık çatışmasından doğmuştu. İkinci dünya: Alman topraklarının büyük çoğunluğu Katolik, Protestan, hanedanlık veya cumhuriyetlerden oluşuyordu. Üçüncü dünya: Almanya'nın güney-batı Ren hattı boyunca uzanan Carolingian, Sakson, Salian ve Hohenstaufen dönemlerinden bu yana yüzyıllarca idari sürekliliğin bel kemiğini sağlayan Alman piskoposluk otonomisi, kilise devleti birliği ve manastır güçlerinin bakiyelerinden oluşuyordu. İmparatorluk diyetinde yönetici olarak altmış beş başpiskopos, piskopos, başpapaz ve manastır başrahibi, kırk beş hanedan prensi, altmış hanedan lortu ve altmış imparatorluk şehri vardı. Ancak kırk beş hanedan prensi imparatorluğun toprak nüfusunun yüzde seksenini ve altmış beş din yöneticisi federal nüfusun yaklaşık yüzde on ikisini, toplam alanın ise yüzde on dördünü kontrol etmekteydi. Dini topraklarda tahminen üç buçuk milyon tebaa vardı. Yirmi prens yönetiminde iki buçuk milyon, imparatorluk şehirlerinin her birinde bir milyon tebaa ve bunun yanında yarım milyon şövalyesi vardı. Habsburg İmparatorluğu sınırları içerisinde bu kadar küçük prensliklerin yer almasının nedeni tarihinde güçlü bir geleneğin var olmasıylaoluşmuştu. Küçük prenslikler ve hamileri arasındaki ilişki o kadar da kolay değildi, çünkü Avrupa tarihinde çoğu zaman sadece politik faaliyetlerini değil, aynı zamanda her iki tarafın çıkarlarını ve menfaatlerinin ayrışma noktasına gelmesi durumunda, ilişkiler bir travma haline gelebiliyordu. Fraser, ***Frederick The Great, King of Prussia,*** s. 17-18; Benecke, "The German Reichskirche", s. 78; Jean Berenger, "The Austrian Church", ed., William J. Callahanand David Higgs, ***Church and Society in Catholic Europe of the Eighteenth Century,*** Cambridge University Press, London, 1979, s. 90.

Lehistan Veraset Savaşları'nda Saksonya Elektörü III. August'u, Fransa'nın adayı Stanislaw Leszczynski'ye karşı, desteklemek için müttefiki Rusya'nın yanında yer almış ve III. August, VI. Charles'ın veraset uygulamasını kabul etmişti.[534] İngiltere Krallığı ise Hannover Elektörlüğü'nün güvenliği konusunda endişelerini gidermek için Habsburglarla gizli bir müzakere yürütmüştü. İngiltere, ikinci Anglo-Avusturya Viyana Antlaşması'nı (1731) yaparak, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun bölünmezliğini ve Maria Theresa'nın veraset hakkını tanımıştı.[535] Bunun karşılığında Viyana hükümeti, Hannover'e 1716 tarihinde dâhil olan Bremen ve Verden topraklarını tanımakla beraber Trieste Limanı'nda kurulan Ostend Şirketini kapatacağı gibi uzak doğu faaliyetlerinden geri duracaktı. Fransa ise İngiltere'nin, Avusturya ile yapmış olduğu anlaşmaya karşılık İngiltere ile olan müttefiklikten ayrılıp, faydacı müeyyideyi kabul etmediğini ilan etmişti. İspanya ise Sevilya Antlaşması (1729) ile Habsburglarla kurduğu ittifakına son vermesinden iki yıl sonra 1731'de Elizabeth Farnese'nin oğlu Don Carlo'nun Parma, Piacenza ve Toskana toprakları üzerindeki hukuki haklarını tanıdığını söyleyerek, Fransa'nın aksine veraset uygulamasını kabul etmişti.[536]

Bu doğrultuda Lorraine Dükü Francis, Maria Theresa'nın eşi, babası VI. Charles tarafından seçilmişti. Bu evlilik projesi XV. Louis'in kolayca işgal edebileceği Lorraine Dukalığı'nın çözümü için zor bir mesele haline getirmişti. 1728'de Fransa Başbakanı Kardinal Fleury, Avusturya'nın Fransa doğu sınırında bulunan Lorraine Dukalığı'nı Kutsal Roma İmparatoru tarafından desteklenmesine karşı olduğunu söylemişti. Lorraine evliliğinin yol açtığı diplomatik ve stratejik ikilemi çözmedeki başarısızlık Versay için tehdit olmaya başlamıştı. Öte yandan Lehistan Veraset Savaşları (1733-38) sonunda tahta geçen kişi Avusturya ve Rusya'nın ağırlıklı olarak desteklediği Saksonya Elektörü III. August olmuştu. Versay'ın dostluğunu kazanmak isteyen Viyana, XV. Louis'e Lehistan Veraset Savaşları sonunda imzalanan Viyana Antlaşması (1738) ile Lorraine Dukalığı'nı vererek, faydacı müeyyideyi kabul

[534] Macartney, "The Habsburg Dominions", s. 397.
[535] Geleneksel İngiliz stratejisi Fransa'ya karşı Avusturya'yı desteklemekti. Ancak Hannover'in tarafsız kalması ve müzakerelerde karar vermesi için II. George baskı yapılmıştı. II. George, Fransa'nın 1742'de Hannover Elektörlüğü'nü işgal etme tehdidinden dolayı Fransızlar'ın desteklediği Bavyera adayına oy vermeyi kabul etmişti, çünkü İmparatoru belirleyecek seçiminde oy kullanacak olan elektörlerdi. Riotte, "Britain and Hannover", s. 363.
[536] Black, ***From Louis XIV to Napoleon***, s. 77.

ettirmişti.[537] Nihayeetinde İngiltere, Fransa, İspanya, Hollanda, Rusya ve Prusya faydacı müeyyideyi kabul etmiş ve 1723'te Viyana'da yaşamaya başlayan Franscis, 1736'da Maria Theresa ile evlenmişti. VI. Charles, 1737'de Medici ailesinin son varisi ölünce, Toskana Grandukalığı'nı sabık Lorraine Dükü Franscis'e vermişti.[538] Ancak VI. Charles'ın kızı Maria Theresa'nın tacını savaş vermeden takacağı çok az bir ihtimaldi.

VI. Charles'ın ölümüyle (20 Ekim 1940) birlikte problemler ortaya çıkmaya başlamıştı. Habsburg soy ağacı göz önüne alındığında öncelikli hak I. Joseph'in kızlarına aitti. Bavyera Elektörü Charles Albert ve Saksonya Elektörü III. August'un haklarıydı. Elektör Albert ise kendi hakkından vazgeçmemekte ve faydacı müeyyide hiçbir şekilde kabul etmemek için karşı koyuyordu. III. August ise VI. Charles'a vermiş olduğu sözü yerine getirerek, faydacı müeyyideyi kabul etmişti. Ama III. August, Albert'ın taht iddiasına da destek sözü de vermişti. Gelişen olaylar çerçevesinde Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'na ilk meydan okuma Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm'den gelmişti.[539] Bu meydan okumanın kökeninde 1740'ta

[537] Black, ***From Louis XIV to Napoleon***, s. 77.

[538] Fransa Kapıkethüdası'nın Toskana Grandkalığ'nın Franz Stephan'a geçişi hakkında Babıâli'ye sunduğu takrir. BOA, AE. I. Mahmud, nr. 212/16698.

[539] Hohenzollern Ailesi yaklaşık 1145'te Güney Almanya'nın Württemberg Şehri'ndeki Kont Zollern Friedrich'ten geliyordu. Kont Friedrich'in oğlu ve torunu İmparator Hohenstaufen'in ilk destekçilerindendi. Nurembergli Burgrave'nin kızıyla olan evliliğinden sonra müteveffa eşi tarafından yaklaşık 1190'da kedisine miras kaldı. Daha sonra 1411'de Friedrich'e miras kalan mülkler nedeniyle kendisi Brandenburglu Margrave (Margrave: Kont, Markiz) olarak adlandırıldı. Nuremberg'deki haklarından vazgeçtiğinden dolayı Hohenzollern Ailesi'nin Brandenburg kolu olarak tanımlandı. Hohenzollern ailesi yaklaşık iki yüz yıldır imparatorluğun elektörlerinden biriydi. Doğu Prusya Dukalığı, Lehistan Krallığına tabi olarak Habsburg İmparatorluğu'nun dışında kalmıştı. Baltık Denizi civarındaki Töton Şövalyeleri'nin dini bir lideri tarafından yönetilmişti. 1525'te Lutheran kimliğini benimseyen Hohenzollernli Büyük Üstad Albert, Prusya'nın ilk dük unvanı alan kişisi olmuştu. 1591'de iki Hohenzollern prensliğinin birleşimi Doğu Prusya Prensesi Anne ile Brandenburglu John Sigismund'la evlenmesiyle gerçekleşmişti. Brandenburg'un 1578 tarihli anlaşmasıyla Doğu Prusya toprakları güvence altına alınmıştı. Lehistan Kralı, 1611'de John Sigismund'u Dük Albert'ın varisçisi olarak tanımıştı. 1618'de Doğu Prusya Dükü'nün ölmesi ile Prusya Dukalığı ona kalmıştı. Hanedanlık bağları Brandenburg'un genişlemesinde önemli bir unsurdu. Fraser, ***Frederick The Great, King of Prussia,*** s. 7; Margaret Shennan, ***The Rise Of Brandenburg-Prusia***, s. 4; Bu noktada Prusya'ya (Brandenburg) ayrı parantez açacak olursak zaman içerisinde Prusya Kralı I. Friedrich Wilhelm (1701-1713) ve Pietistler'in getirmiş olduğu eğitim alanındaki gelişmeler tamamen kolektif bir zihniyet yaratmıştı. Walter Dorn'un ifadesiyle: *"Prusyalılar modern Avrupa'nın en disiplinli insanları oldular."* Prusya bürokrasisi, Avrupalı muadillerinden çok daha yüksek standartlarda dürüst ve etkili olarak bilinir. Bu gelişmeler Prusya'yı, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun gölgesinde bulunan Saksonya, Bavyera, Württemberg, Mainz, Trier, Hannover, Köln ve Palatine (Pfalz) gibi elektörlüklerin bağımlı bir dış politika izlemesine ve bağımsız kararlar almasının önünde engel olan Viyana'ya tek meydan okuyan güç olarak ortaya çıkmasıyla dikkat çekmişti. Bavyera, Köln, Tirer, Palatine gibi akrabalık bağları olan elektörlüklerin bağımsız girişimleri olmuşsa da sonuçsuz kalmıştı. Prusya ise

Çariçe Anna'nın ölümü ile yerel terör saltanatı *"Anna Bloody"* son bulmuş ve her şey Prusya Kralı Friedrich Wilhelm için kazanç ve şans kapısı olarak görülmüştü.[540] Ve Prusya Krallığı'nın kökenleri XVIII. yüzyılda Bavyera ve Cologne elektörlüğü gibi birkaç devlet doğrudan Habsburg İmparatorluğuna karşı gelmeye cesaret etmişti. Ve elektörlerin, İspanya Veraset Savaşları sırasında Fransa ile yaptıkları iş birliğinden ötürü imparator tarafından kendi topraklarından sürgün edilmişlerdi. Ancak Fransa'nın baskısı sonucunda barış müzakerelerinde topraklarına dönebilmişlerdi.[541]

Osmanlı İmparatorluğu ise Habsburg monarşisindeki veraset uygulamasındaki değişiminin yansımalarını yakından takip etmekteydi. Hatta Nemçe kapıkethüdası Babıâli'yi Kıta Avrupası'nda cereyan edecek, veraset savaşlarının dışında tutmak için sürekli olarak dostluk nameleri göndermekteydi. Ve Babıâli'nin Viyana hükümeti ile imzaladığı Belgrad Antlaşması (1739), Babıâli'ye tekrardan bir prestij kazandırmıştı. Bu prestijin tekrardan yeni bir savaşa neden olmaması için sadece Batı'daki gelişmeleri takip etmekle yetinmişti.[542] Rusya tarafında ise Çariçe Anna'nın yerine gelen III. İvan, Babıâli ile Belgrad Muahedesi'nin tecdid edilmesi ve dostluğu devamını arzulamıştı.[543] Diğer taraftan Belgrad Muahedesi süresince, Babıâli içerisinde yer alan savaş ve barış yanlılarının mücadelesinde, barış yanlılarının

bağımsız bir güç olarak Alman ulusunun ilk nüvesini oluşturan yapı olarak belirmişti. Peter Watson, ***The German Genius***, Harper Perennial, First Published, New York, 2011, s. 44-49.

[540] BOA, TSMA. nr. E. 534/16; Schwartzwald, ***The Rise Of The Nation-State in Europe,*** s. 82.

[541] Wilson, "The Empire Austuria and Prusia", s. 269.

[542] **Taraf-ı hümâyûn-ı hazret-i cihândârîden sâbıka mevkufâtî olup, Nemçe Devletü'ne nişancılık rütbe-i sâmiyesiyle elçi tayin buyurılan Hattî Nustafa Efendi kullarınun takrîridür:** *"Bin yüz elli iki senesinde Blegrad Kal'ası kabza-i teshîr-i şehriyâr-ı âlem-gîre dâhil olduktan sonra Roma imparatorı olan Karlos-ı sâdis az müddet mürûrından sonra fevt olup, veled-i zükurı olmamağla devlet-i çasariyye vârise-i müstakillesi olup, hâlâ Roma imparatoriçesi olan Mariye Tireze nâm kızına intikal eyledükde müteveffa pederi ile Devlet-i Aliyye-yi ebed-müddet beynünde mün'akid olan rişte-i sulh u müsâlemeyi ke-mâ fi'l-evvel ta'kîd ü istihkâm itmiş idi. Bu vech ile bir müddet imrâr-ı evkat eyledikden sonra Françe pâdişâhınun iânetiyle Bavarya Elektorı olan (Karl Albrecht) müteveffâ-yı mesfûr Karlos'un selefi olan birâderi Yosef kıralın damadı olmak mülâbesesin der-pîş iderek da'vâ-yı saltanat ile ref'-i livâyı i'tidâ ve Beç tarafında olan ekser mahallere istîlâ idüp, tahtgâh-ı Beç'den Çasariçe-i mesfûreyi ihrâç üzre iken Macar taifesinün iânetiyle müdde'i-yi mesfûra gâlib olup, saltanatı pâyidâr oldukdan sınra ba'de zamânin imparatorlığını ittifâk-ı ârâ ile zevci olan Toşkana Elektorı Françesko'ya ferâgat ve Asitâne-i Sa'âdetde mukîm kapu kethüdâlarına orta elçilik rütbesini irsâl idüp, zevci kıral-ı mesfûrun dahi sulha idhâl olunmasını ve musâlaha-i kadime-i mezbûrenün dahi sulh-ı müebbed olmasını pâye-i serîr-i şevket-mâsir-i hüsrevâneden şefa'at itmekle mes'ûline müsâ'ade-i aliye-yi cihândâri erzânî buyurılup, musâlaha-i mümtedde ile sulh-ı sâbık bi'l-cümle mevâddı ile karâr-dâde ve müceddeden ahdnâme-i hümâyûn i'tâ buyuruldukdan sonra akîb-i sulhda mu'tâd-ı kadîm oldığı üzre taraf-ı Devlet-i aliyye'den dahi bu abd-i nâçiz nişâncılık rütbe-i sâmiyyesiyle Nemçe Devletü'ne orta elçi tayîn buyurılıp."* Mustafa Hattî Efendi, ***Viyana Sefâretnâmesi***, Haz. Ali İbrahim Savaş, TTK, Ankara, 1999, s. 17-18.

[543] BOA, TSMA. nr. 1197/33; BOA, TSMA. nr. 457/18; BOA, TSMA. nr. 716/38.

muhalefeti başarı kazanmıştı. Barış yanlılarının temel argümanı mümkün olduğunca hem Habsburg hem de Romanov düşmanlığına karşı yeni bir cephe savaşı vermemekti.

Müteveffa VI. Charles'ın yerine büyük kızı Maria Theresa ülke idaresini ele aldığını Sultan I. Mahmud'a göndermiş olduğu nâmede belirtmişti. Ve Olfend Kontu Forekciyo'yu büyükelçi olarak görevlendirerek, Belgrad Antlaşması'na uyacağını bildirmişti.[544] Bunun yanında Sadrazam Şehla Ahmed Paşa'ya gelen diğer nâmelerde, Toskana Grandukası Franz Stephan'ın imparator olarak belirtilmişti.[545] Burada bir durumu kritize etmemiz gerekiyorsa; o da Viyana idaresinin güney sınırlarında Osmanlı'nın açacağı bir savaştan duyduğu korkuydu, çünkü İspanya, Fransa, Bavyera, Colonge, Prusya'ya karşı verilecek bir savaşta, bu kadar çoklu cephe hattına yetiştirebileceği ne askeri ne de mali kaynağı vardı. Bu yüzden Babıâli ile olan ilişkileri dostluk üzerine sürdürmek için payitahta bulunan kapıkethüdası çaba sarf etmekteydi. Habsburg Viyanası'nın korktuğu bir diğer konu ise Babıâli ile Versay arasında yakınlığın getirdiği endişeydi. Daha önceden Belgrad sürecinde bir ittifak bloğu kurulması istenmesine rağmen, Kardinal Fleury çekimser davranmıştı. Hatta Joseph Rakozcy, Babıâli'nin Madrid hükümeti ile bir ittifak ortaklığı kurması fikrini öne çıkarmıştı. Bu ikinci ittifak birliği teşebbüsüne İspanya yanaştıysa da Osmanlı idaresi uzak durmuştu, çünkü Fransa'nın dâhil olmadığı ittifakın bir yarar sağlayamayacağı düşünmekteydiler. Ama şimdi *"Franco-Spanish/Family Compact"* (Escorial Antlaşması) birliğine Osmanlı'nın dâhil edilmesi söz konusu olabilirdi. İspanya Lehistan Veraset Savaşları sırasında Bitonto Savaşı'nı vererek (1734) Napoli ve Sicilya'yı Habsburg'dan almış ve Viyana Antlaşması (1738) ile Parma ve Piacenza dukalıklarını Habsburglara vererek takas etmişti. Lakin Kutsal Roma Cermen

[544] BOA, A.DVN.MHM.d, nr: 367, s, 606-607; BOA, TSMA, nr. E.420/44; A.DVN.MHM.d, nr. 369, s. 608. *"Nehr-i Menos (Main) kenarında vaki Frankfurt nam şehirde elektörlerin hüsn-i iradetleriyle ve hatem-i zerrin tabir olunur kanunnamenin kaidesi üzre mübarek devlet-i Roma'nın tahtına şeran mürtefi ve şehr-i mezbura azim alay ve şenlikler ile girip mutad olan divan-ı merasimi edadan sonra Oktobrus'un dördüncü günü kübera ve ayan-ı devletin azim izdihamında tac-ı imparatoriyle mütevvec olduğumuz."* BOA,TSMA, nr. E. 421/1.

[545] BOA, A.DVN.MHM.d. nr. 368, s. 607-608. Osmanlı Devleti, Toskana Grandukalığı arasında akdedilen dostluk antlaşmasında: *"Macar ve Çeh kraliçesi ve Avusturya'nın Arşidükası ve hâlâ Roma İmparatoriçesi olan dostumuz haşmetli miknetlü Maria Teresa, dostumuz haşmetli miknetlü Françesko*" ibarelerine yer verilmişti. BOA, HH. nr. 1428/58459; Bir diğer bilgi ise Toskana Grandukası Franz Stephan, Ahidname-i Hümayu'nun yenilemesi için imparatorluğun Babıâli'deki Elçisi Enriko de Nikler'i görevlendirmesiyle beraber Babıâli, Toskana Grandukası ve İmparator Franz ile ilişkilerin geliştirmek için bir nâme yazmıştı. BOA, HH. nr. 1428/58470; BOA, HH. nr. 1428/58459; BOA, HH. nr. 1428/58472.

İmparatorluğu'nda baş gösteren veraset krizini, yeni bir fırsat olarak gören İspanya, eski mülkleri olan Sardinya, Milan, Parma ve Piacenza'yı geri almak için yeni bir sefer düzenlemişti.[546]

Bu çerçevede geleneksel İngiliz politikası, Kıta Avrupası dengesini korumaya çalışan bir devletti. Bunu sağlamak için Fransa'ya karşı Habsburglar'ın yanında yer almıştı. Habsburg-Hannover yakınlaşması, Viyana Antlaşması'nın (1731) amacını yansıtan faydacı müeyyidenin kabul edilmesiyle birliktelik başlamıştı. Habsburg bloğu Hollanda'nın Lahey Şehri'nde gerçekleştirdiği toplantıda ilk etapta İngilizlerin kırk bin ve Hollanda'nın yirmi bin asker yardımında bulanacağı vaadi verilmişti. Ama bunun yetmeyeceğini bilen Viyana idaresi, Petersburg'dan yardım talebinde bulunmayı istemişse de Viyana Antlaşması'nda Moskof askerinin Leh hudutlarına girmeyeceği şartının yer almasından rahatsızlık duyması ve talebinin olumsuz sonuçlanmasından korkuyordu. Bu nedenle Viyana hükümeti, Londra'nın arabuluculuk faaliyetinde bulunmasını istemişti.

İmparatorluk diyetinde hayır oyu kullanan Bavyera, Colonge, Pfalz/Palatine elektörlükleri ve Prusya imparatorluk için yeterince tehdit ediciydi. Bu düşman hattının diğer müttefikleri Fransa ve İspanya yer almaktaydı. İngiltere'nin bu savaşta en büyük çekincelerinden biri muhalif elektörlerin, Hannover Elektörlüğü'ne herhangi bir saldırı düzenleme girişimiydi. Bu noktada Babıâli'ye gelen istihbarat raporlarında geçen bilgiler devletin olayları ne kadar yakından takip ettiğini gösterir cinstendir.[547] Bu süreçte Babıâli ile temasa geçen Prusya, dostluk bağlamında Babıâli ile adı konmayan bir süreci başlatmıştı.[548] Bu girişimin temelinde ortak motivasyonları Habsburgları kuzey-güney hattında düzenlenecek saldırılarla zayıflatma tasarısı

[546] BOA, HH. nr: 3/75; BOA, A.DVN.MHM.d. nr. 367, s, 606-607; BOA, A.DVN.MHM.d. nr. 372, s. 609.
[547] BOA, AE. I. Mahmud, nr. 258/21014.
[548] *"Basmacı İbrahim Efendi kullarının kaimesi takririne göre Prusya kralının Devlet-i Aliyye'ye müracaat birle akd-i muvalata tergibi havi muma-ileyh İbrahim Efendi ve Humbaracıbaşı Ahmed Paşa kulları taraflarından bundan akdem hâkimanece tabirat ile kral-ı muma-ileyhin baş vekiline mektub gitmiş idi. Mektub-ı merkum dahî mahalline varıp tahminen cevabı gelmek üzre olduğu ihbar olunmağla ona dair adamları vürudunda nev-i nevaziş ile bila-tehir Deraliyye'ye irsal eylemesi için Hotin muhafızı vezir izzetli Süleyman Paşa kullarına dahî mektub tahrir olunduğu malum-ı hasafet-mersum-ı kerimaneleri buyuruldukda zikr olunan takrirlere dahî bade'n-nazar ber-vech-i muharrer elçi-i mesfur ile yevm-i mezkurda yalı-i muhliside mi mülakat münasibdir yahud bir âhar mahal mi tahsis buyurulur ne gûne ise taraf-ı halisaneme ihbar vabeste-i rey-i dirayet-asarlarıdır."* BOA,A.DVN.DVE.d. nr. 151, hk. 14.

yatmaktaydı. Ve Friedrich'in Silezya'yı işgal girişimi, Kıta Avrupası'nda dikkat çeken bir eylem olarak görülmekle beraber, diğer muhalif güçler tarafından da hor görülmüştü. Maria Theresa ise Friedrich'i; *"silahlı bir Protestan soyguncusu"* olarak tanımlamıştı. Prusya'nın Silezya sevdası sadece bir toprak parçası olarak anılacak bir yer değildi, öyle ki Silezya'yı sadece Prusya değil aynı zamanda Saksonya ve Bavyera'da istiyordu. Tek fark Prusya'nın önce hareket etmesi ve ordusunun hazır olmasıydı.[549] Askeri bir deha olarak Friedrich her zaman hıza inanırdı. Friedrich'in pratik düşüncesiydi ve daha sonra reelpolitik olarak adlandırılacak bir şeydi.[550] Friedrich, Paris'in müttefiki Stockholm'ün Rusya'ya karşı savaş açması ve Moskof ordusunun Thresa'nın yardımına gelememesini ve Babıâli'nin Habsburglara karşı savaş açması durumunda kazanımlarının daha kolay olacağını hesap etmişti.[551]

Prusya için Silezya Dukalığı'nı değerli kılan şeyler; kalay, demir, çelik, bakır, balmumu, kereste, cam ve hepsinden önemlisi keten endüstrisiydi. İspanya'ya giden ketenin Hamburg, Cadiz, Malaga, Sevilla, Barcelona, Sanpelayo ve Bilbao gibi limanlarda yer alan mal akışının neredeyse yüzde ellisini oluşturuyordu. Silezya bir buçuk milyon Protestan Alman'ın yaşadığı bir bölgeydi. Brandenburg (Prusya) için artık savaş kaçınılmazdı, çünkü ekonomisi toprağa bağımlı olmaya devam ettiğinden, kentsel orta sınıfın ekonomik gelişimi yavaşlıyordu. Bunu önlemek ve fark yaratmak için alması gereken bir riskti.[552] Maria Theresa, Friedrich'in saldırısına karşı duramayarak, Silezya'yı (9 Ekim 1741) teslim etmişti. Friedrich, Maria Theresa'nın Silezya'yı, bırakmayacağını sezince 1744'te tekrar Avusturya ile mücadele ederek, Dresden'e giden yolu açmıştı.[553] 18 Aralık 1745'te Friedrich, Saksonya başkenti Dresden'e birliklerinin başında yıldırım harekâtı düzenleyerek ilk kez *"Büyük Friedrich"* olarak kendisine ün kazandırmıştı. Saksonya'nın işgal edilmesine sebep

[549] Rusya, İsveç tehdidiyle Prusya'ya karşı herhangi bir eylem içerisinde olmadığından yıl içinde İsveç ile savaşta olacaktı. Avusturya ise 1736 yılında imparatorluğun en büyük generallerinden biri olan Prens Eugen'in ölmesi ve yerini dolduracak iyi niteliklere sahip bir komutan bulunamaması, orduyu durağan ve vasat bırakmıştı.

[550] Fraser, ***Frederick The Great, King of Prussia,*** s. 71.

[551] Viyana ve Petersburg arasında 1726 tarihinde yapılan tedafüi ve taarruzi ittifak antlaşmasının üçüncü maddesinde; düşman kuvvetlerden birinin ülkelerine saldırmaları durumunda ortak hareket edecekelerini beyan etmişlerdi. Bu madde daha çok Osmanlı İmparatorluğu kapsamında ele alınmış olsa da diğer düşman kuvvetleri de içine alacak şekilde hazırlanmıştı. BOA, AE. I. Mahmud, nr. 259/21087.

[552] Mary Lindemann, ***Liaisons dangereuses, Sex, Law, and Diplomacy in the Age of Frederick The Great,*** The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2006, s. 80.

[553] BOA, AE. I. Mahmud, nr. 158/11908.

olan husus ise Lehistan Kralı ve aynı zamanda Sakson Elektörü olan III. August'un, Habsburg İmparatoriçesi Maria Theresa'ya otuz bin asker yardımında bulunmasıydı. Saksonya'nın işgal girişimiyle Maria Theresa, Dresden Antlaşması (1745) ile Silezya'yı daha önce kabul edilen imtiyazlarla tekrardan imzalamıştı.[554]

Babıâli'ye savaşla ilgili malumatı İzmir'e gelen Flemenk gemisi aktarırken, Fransa'nın Avusturya'ya mağlup olduğu ama Prusya'nın zafer kazandığı ve Friedrich'in Habsburg komutasında yer alan Prens Charles'ı takibe alarak yaptığı savaşta başarı sağlayarak, Maria Theresa'yı antlaşma yapmaya zorlamıştı.[555] Kuzeyde İsveç-Rus kapışmasında İsveç'in kaybettiği yerleri telafi etmeye çalışırken, Danimarka'da Scheleswig-Holstein Dukalığı üzerinde hak talebini tekrar gündeme taşımıştı. Böylece Rus-Dan ilişkisi farklı bir boyuta gelmişti, çünkü Çariçe Elizabeth, Holstein Gattorp Dükü'nü kendinden sonraki varisi ilan ederek, tacına ortak etmişti. Danimarka böyle bir girişimde bulunduğu takdirde karşısında Rusya'yı da bulmuş olacaktı. Kuzeyde sorunlar hala çözümsüz ve gri bir hal almıştı. Rusya'nın İsveç'i tamamen Baltık'tan izole etme ve Kuzey Almanya'daki topraklarına da göz dikmişti. Bu gelişmeler Prusya, Danimarka ve İsveç'in Rusya'ya karşı ortak bir müttefikliliğin yolunu açmıştı.[556] Habsburg kuvvetleri ise Bohemya ve Bavyera üzerine yaptıkları seferlerde başarı sağlamışlardı. Fransa, Flander'i (Avusturya Hollandası) işgal girişimine Habsburglar'ın müttefiki Hollanda karşılık vermişti. Ama Flander'in kurtuluşu Sakson Elektör III. August sayesinde gerçekleşecekti. Flander'i vire ile

[554] BOA, AE. I. Mahmud, nr. 89/6056; BOA, TSMA, nr. E. 421/1. Prusya'nın 1740-1745 zaferleri sadece Avusturya üzerinde değil aynı zamanda diğer Alman rakiplerine de yönelikti. Saksonya, Silezya'yı elde etme şansını kaybetmişti. Bavyera'nın imparatorluk hırsı ve mücadelesi yıkımla sonuçlanmıştı. Prusya, yükselen güç olarak hem Fransa hem İngiltere'nin takip eden süreçte müttefiki oldu. Avusturya veraset savaşları sırasında herhangi bir krallığın doğrudan desteği olmaksızın ilk büyük mücadelesini Avusturya'ya vermişti. Avusturya'nın 1744'teki Silezya mücadelesinde yaklaşık on yedi bin askerin kendilerine savaş kaçağı olarak geldiklerini iddia etmişlerdi. Diğer kaynaklar; otuz altı bin askerin Silezya'ya geri döndüğünü ve bunların yaklaşık yarısının dizanteriden öldüğü ifade edilmişti. Wilson, "The Empire Austuria and Prusia", s. 269; Christopher Duffy, ***Frederick The Great A Military Life,*** Routledge and Kegan Paul Publication, London, 1. Baskı, 1985. s. 56; Büyük Friedrich hakkında Babıâli'ye rapor edilen bir takrirde: Prusya Kralı'nın keskin bir dehaya ve çok güçlü askerlere sahip olduğu yazılmıştı. BOA, AE. I. Mahmud, nr. 258/21012.

[555] BOA, AE. I. Mahmud, nr. 258/21012. Bu konu hakkında Macar ve Çek Kraliçesi ünvanıyla Babıâli'nin yazdığı nâmeye geç vermesi hakkında kapıkethüdasının verdiği takrirde imparatorluğun içinde bulunduğu savaş hali hakkında genel bir malumat vererek durumu izah etmişti. BOA, CH. nr. 74/3683.

[556] BOA, HH. nr. 1428/58469; BOA, HH. nr. 1428/58475.

teslim alan August, bu toprağın kendisine verilmesini istediğinde, İmparatoriçe olumsuz cevap vermişti.[557]

Bu gelişmeler çerçeçvesinde değinmemiz gereken birkaç ayrıntıya dikkat çekmek gerekirse; Maria Theresa ve Franz Stephan'ın imparatorluk üzerinde haklarını tescil ettirmek için VI. Charles'ın pragmatic sanction kabul ettiklerini hatırlatmalarına rağmen, bazı devletler bu müeyyideyi geçersiz kabul etmişlerdi. Viyana ev sahipliğini yapan Maria Thesa, Babıâli'ye mektup yollayarak, kocası Franz'ın Franfurt am Main'de taç giyeceğini bildirerek meşruiyetini kabul ettirmeye çalışıyordu.[558] 21 Ekim 1741 tarihine gelindiğinde Fransız ve Bavyera birlikleri Viyana'yı kuşatmaya hazırlanmıştı. Avusturya'nın, Prusya'yı yenememesi ve pazarlık yapmaması Fransa ve Prusya'nın Breslau Antlaşması'nı (1741) imzalamasına neden olmuştu. İngiltere'nin Avusturya'yı, Prusya ile uzlaştırmak ve güçlü bir Fransız karşıtı koalisyon kurma çabaları kadar başarısızlıkla sonuçlanmıştı.[559] Ve 1740'ta VI. Charles'in ölümünden sonra Habsburg mirasını üzerindeki mücadeleyi Bavyera Elektörü Charles Albert 1740-1742 arasında hükümdarsız geçen dönem sonunda Frankfurt'ta İmparator VII. Charles olarak tacını takarak imparatorluk unvanını (12 Şubat 1742) almıştı.[560] Böylece 1437'de bu yana ilk kez Habsburg olmayan bir kişi imparator olmuştu. 1742'de elektörler ilk defa Habsburg olmayan Wittelsbach Hanedanlığı'ndan Bavyera Arşidükü Charles Albert'ı imparator seçmişti. Wittelsbach Hanedanı üyesi Pfalz, Trier ve Köln elektörlüklerinden başka Hannover ve Prusya'da Charles Albert'ın imparator olması için desteklemişlerdi. Frankfur am Main'da yapılan törenle VII. Charles unvanını alarak, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu resmileşmişti. Fakat Maria Theresa'nın birlikleri Bavyera'nın merkezi Münih'i işgal ettiğinden yeni imparator Frankfurt'tan ayrılamıyordu. 1744'te Bavyera müttefiki olan Prusya, Silezya'nın meşru sahibi olduğunu Maria Theresa'ya tekrar hatırlatmak için tekrar saldırdığında İmparator VII. Charles Münich'e geri dönebilmişti. VII. Charles'ın farkına vardığı durum ise imparatorluk gücünün büyük çoğunluğunun yanında yer almayışıydı. İmparator, Bavyera civarındaki piskopos prensliklerden Regensburg, Ulm ve

[557] BOA, AE. I. Mahmud, nr. 258/21011; BOA, AE. I. Mahmud, nr. 258/ 21013; BOA, İE. HR. nr. 17/1588.
[558] BOA, İE. HR. nr. 19/1721.
[559] Jeremy Black, ***Eighteenth Century Europe 1700-1789,*** Macmilan Education, Fisrt Published, New York, 1990, s. 290-91.
[560] Wilson, "The Empire Austuria and Prusia", s. 264.

Augsburg'u dünyevileştirip mülküne katma girişimi de başarısız olmuştu. Bunun yanı sıra 1745'e gelindiğinde VII. Charles, hayata gözlerini yummuş ve Maria Theresa'nın kocası Franz Stefan emperyal diette imparator seçilmişti. Buna mukabil muhalif olarak Prusya ve Pfalz sadece karşı durmuştu.[561]

1741–1742 Bavyera ve 1743'te İngilizlerin savaşa girişi Fransız çıkarları üzerinde etkisi olmuştu. Kardinal Fleury ölmesiyle (30 Ocak 1743), XV. Louis'in Fransa'sı, İngiltere'ye savaş ilan etmişti, çünkü Fransa, Habsburg'un zayıflığını fırsat olarak görmüştü. Hatta Versay, Babıâli'den askeri destek isteğinde, İran ile mücadelede olduğundan asker yardımını yapamayacağını söylemişti.[562] Diğer taraftan 1743'te XV. Louis, İspanya ile daha önce imzalanan "*Family Compact"* (1733) Anlaşması'nı 1743'te tekrardan yenileyerek, doğrudan İngiltere ile savaşmaya başlamıştı. İngiltere donanması zaten 1739'dan beri İspanya ile savaş halindeydi.[563] 1743'te XV. Louis, *"Family Compact"*ı imzalarken, İspanya Kralı Philip'e Cebelitarık, Minorka'yı geri almasına yardım edeceğini, aynı zamanda V. Philip'in oğlu ve XV. Louis'in damadı olan Don Philip için de Parma, Piacenza ve Lombardiya'yı güvence altına alma sözü vermişti.[564] Ve Napoli Kralı Don Carlo, İspanya'nın Balear Denizi'nde yer alan Ahibar'da konaklayarak, İspanya'dan götüreceği cephaneyi ve geçiş güzergâhı üzerinde bulunan Sardinya Krallığı ile herhangi bir sorun yaşamdan İtalya'ya sevk etmişti. İspanyol ve Fransız askeri birliklerinin Parma ve Piacenza'yı işgal girişiminde Habsburg kuvvetlerinin mağlup olması ve İngiltere yardımlarının yeterli olmaması sonucunda iki dukalık İspanyol Bourbon mülkü olmuştu. Habsburglar'ın İtalya'daki son toprağı Milan'ın muhasara ve Habsburg müttefiki olan Savoy'da (Sardinya Krallığı) Torino üzerinden hareket edilmişti. İtalya'da Habsburg koalisyonunda yer alan İngiltere, Hollanda ve Savoy yer

[561] Prusya Kralı II. Friedrich, Bavyera Elektörü Charles Albert ile yaptığı anlaşmada imparatordan Brandenburg'u bir imparatorluk fiefiymiş gibi almak istememesi ile ilgili şartını kabul etmişti. Bunu duyan elektörlükler aynı şartın kendileri içinde uygulanmasını istemişti. Stollberg-Rilinger, ***Kutsal Roma İmparatorluğu***, s. 160-162.
[562] BOA, AE. I. Mahmud, nr. 88/6037.
[563] Michael Rapport, "France", ed., Peter H. Wilson, ***A Company to Eighteenth Century Europe,*** Blackwell Publishing, 2008, s. 344.
[564] Mark A. Thomson, "The War Of The Austrian Succession", ed., J. O. Lindsay, ***The Old Regime, 1713-63,*** Vol. VII, Cambridge At The University Press, London, 1966, s. 429; BOA, AE. I. Mahmud, nr. 258/21019; BOA, AE. I. Mahmud, nr. 33/1962; BOA, AE. I. Mahmud, nr. 33/1972.

yer başarı sağlasalar da karşı koalisyon genel olarak üstündü.[565] Habsburg Mareşali Lipoviç'in İtalya'daki askeri savunması başarısız olmuştu.

1745'e doğru Fransa, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'na karşı mevcut durumu, kendi lehine çekmek ve bir ittifak peyda etmek için elçisi Castallane'yi Babıâli'ye göndermişti. Castallane'nin Babıâli'ye yaptığı teklifler arasında; 1. Aix La Chapelle Konferansı'na bir murahhas göndermesi, 2. Kutsal Roma İmparatoru seçilen Franz Stefan'ın tacından feragat etmeye zorlamak, 3. Macaristan'ın tekrar Osmanlı toprağı olmasını sağlamak, 4. Franz Stefan'ı tacından edinceye kadar mücadele etmek, 5. Fransa ile yapılacak antlaşmaya müttefikler de katılım sağlayacak, 6. Bu antlaşmaya dâhil olan devletlerin hiçbiri kendi başına Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu ile görüşme yapmayacaktı. Lakin antlaşmanın yapılacağı dönemde Osmanlı İmparatorluğu, İran ile barış müzakerelerini yürütürken, diğer taraftan Prusya Kralı Büyük Friedrich, Silezya kazanımını garanti altına almak için giriştiği mücadele de Viyana ile Dresden Antlaşmasını (1745) imzalayarak, Fransa'nın öncülüğünü yaptığı ittifakı baltalamıştı.[566] Prusya'nın kendi çıkarlarını ön plana alarak[567] hareket etmesi birliğin oluşumunu engelleyen bir girişimdi. Daha önceden Babıâli ile dostluk teşebbüsleri[568] olmasına rağmen Silezya'yı tehlikeye atmak istemiyordu.

---

[565] BOA, AE. I. Mahmud, nr. 258/21015; BOA, AE. I. Mahmud, nr. 89/6101; BOA, AE. I. Mahmud, nr. 258/21011; BOA, AE. I. Mahmud, nr. 258/21012; BOA, AE. I. Mahmud, nr. 258/21013; BOA, AE. I. Mahmud, nr: 258/21014; BOA, HH. nr. 3/75; BOA, C.HR. nr. 97/4828.

[566] Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Elçisi Mustafa Hatti Efendi'nin Sefareti ile ilgili Üç Belge", ***Tarih İncelemeleri Dergisi***, S. 12, 1997, s.126; ***Mustafa Hatti Efendi'nin Viyana Sefâretnâmesi***, Haz. Ali İbrahim Savaş, TTK, Ankara, 1999, s. 9. Ayrıca Versay'ın Babıaâli'nin çıkarlarını koruması hakkında bilgilendirmek ve yapılacak ittifaka katılımı için öne sürdüğü gerekçeleri elçisi vasıtasıyla iletmişti. BOA, HH. nr. 17/38; BOA, İE. HR. nr. 17/1587.

[567] Öte yandan 1749 tarihinde Prusya Krallığı, Osmanlı'nın geleneksel düşmanlarından biri olan Rusya'nın Kuzey Almanya içlerine nüfuz etmesine engel olmak için Babıâli ile müzakere etmek için çaba sarf ediyordu. Lakin Fransa'nın Babıâli'deki elçisi Des Alleurs'un araya girmesiyle yapılacak olan müzakerelerin oluşmasında yol alınamıyordu. II. Friedrich, Rusya'ya karşı Avusturya'nın da içinde olduğu bir ittifak bloğu oluşturma niyetinde olsa da bunun olması pek olası değildi. Fransa ve Prusya, Osmanlı'yı bir diplomasi manevrası olarak, düşmanlarını telaşa düşürmek için müttefiki olarak göstermeyi strateji edinmişlerdi. Baykal, "Koca Ragıp Paşa ve Büyük Friedrich", s. 10-11.

[568] Babıâli için ittifak üyeleri içinde ön plana çıkan ve ciddi bir güç olarak ortaya çıkan Prusya'nın Babıâli ile olan ilişkileri yeni değildi. Osmanlı İmparatorlu ile Prusya Krallığı arasındaki ilişki II. Friedrich (1713-1740) zamanında dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi için 1718 tarihinde Fransızlar aracılığıyla bir mektup yollanmıştı. 1720 tarihine gelindiğinde ise Friedrich, padişaha ve sadrazama yönelik mektuplar kaleme alındığı bilinmektedir. 1721'de Prusya Kralı bir Stallmeister (Ahır Kethüdası) Johannen Jurgowsky'yi İstanbul'a göndermişti. Gönderiliş amacı olarak *"at satın"* alması öne sürülmüştü. Babıâli ile bir dostluk kurma peşinde olan Prusya'nın I. Friedrich (1688-1713) zamanında doğrudan bir ticari ilişki geliştirme çabası içinde olduğuydu. Bununla beraber 1701 tarihinde Viyana'da bulunan Prusya Elçisi Bartholdi, konuyla ilgili raporunu Berlin idaresine sunmuştu. Böylesi bir düşüncenin ana sebebi olarak İngiltere ticaretinin Fransa ile olan harptan dolayı mallarının taşınması ile ilgili yaratacağı sıkıntıyı Prusya aracılığıyla halletmeyi düşünmesiydi. İngiliz mallarının kara yoluyla

Avusturya Veraset Savaşları'nın devam ettiği yıllarda Osmanlı İmparatorluğu, bu savaşın sonlandırılması için her iki tarafa arabuluculuk teklif etmişti: *"müluk-ı Nasara'nın cenk ve cidalleri güya kalıb-ı sulh u salaha ifrağ olunmak için cümle taraflarından rağbet olunur ise tavassut olunmak şayet mümkündür deyu ba-emr-i humâyûn taraf-ı çakeranemden Avrupa müluku başvekillerine"*[569] mektuplar göndermişti. Babıâli'nin yolladığı mektuplara ilk cevaplar Venedik ve Napoli tarafından gelmişti. Venedik, savaşa kendisinin dâhil olmadığını ama gönderilen mektuptan dolayı teşekkür ettiğini bildirmekteydi. Napoli Krallığı Başvekili Kont de Sales'ten sadrazama gelen mektupta kralın böyle bir savaşa girişmediği ama babası İspanya Kralı V. Philip'in savaş için yardım istediği takdirde, kendisine yardımda bulanacağını belirtmişti. Bunun haricinde Babıâli'nin tavassut girişiminden memnuniyet duyduğunu ama kendisinin böyle bir teklifi cevaplamaya yetkisi olmadığını ve hamisi İspanya'ya danışacağını bildirmişti. Bunun dışında Napoli Kralı Don Carlo, savaşlar yüzünden zarar gören Akdeniz ticareti için Habsburg koalisyonunu suçlayarak, savaşı devam ettiren taraf olarak belirtmişti. Babıâli'nin arabuluculuk girişimini Viyana'ya bildirmesi için Napoli elçisinin Leh elçisine varması ve Leh elçisinin Babıâli'ye bununla ilgili sunduğu takrirde; savaşın Toskana Grandukalığı ile ilgili bir durum olmadığı, vaziyetin bir imparatorluk sorunu olduğu belirtilmişti. Prusya Kralı'nın Saksonya Elektörlüğü'ne saldırısının Lehistan Krallığı'na karşı açılmış bir savaş olduğunu[570] ve Başvekil Kont de Brull'dan

---

Doğu'ya sevkini gerçekleştirme planları İngiltere'nin Babıâli'deki Elçisi Robert Sutton tarafından da çözüm aranmaktaydı. Hamburg Limanı'na çıkarılan malların Elbe-Spree-Oder-Tuna nehirleriyle Karadeniz'e aktarmayı düşünmekteydiler. Bu planın gerçekleşme olasılığı sadece teoride kalsa da Prusya'nın Babıâli ile ilişki kurma çabalarının başlangıç noktasını vurgulamak açısından kıymetlidir. Öte yandan 1739 Belgrad Muahedesi'nin gerçekleşme sürecinde ise Prusya Krallığı'ndan Teğmen Johan de Sattler'in Bender'de bulunduğu bilinmektedir. Hakeza Büyük Friedrich, Boğdan Voyvodası Ghika ile Kiev Palatini Potocki aracılığıyla da mektuplaşmışlardı. Prusya Kralı'nın adına 1740-1745 tarihleri arasında İstanbul'da faaliyet gösteren bir Rum'dan bahsedildiği ama kimliği hakkında malumat belirlenememişti. Bu kişi Babıâli'ye Macaristan üzerinden ortak çıkarları olduğu bilgisini dile getirerek, Maria Theresa'ya karşı ortak hareket etme gerekçesini belirtmişti. Bunun yanında Versay Sarayı, Babıâli ile ittifak ilişkisi kurmaya çalıştığı bir dönem de böyle birisinin payitaht etrafında olması müttefiklik ilişkisini desteklemek olarak da görülebilir. Ayrıca belirtmek gerekir ki: At satın alma işlemi Kıta Avrupası'nda Babıâli ile temas kurmanın paravanı haline gelmişti. BOA, DVNSMHM.d. nr. 6, s. 494-495; BOA, DVNSMHM.d. nr. 6, s. 498-500. Buna benzer bir olay Danimarka Kralı V. Frederik (1746-1766) Ahır Kethüdası Sigurd de Gahler'i 1752 yılında "*at satın"* alma bahanesiyle bir ahidname alması için görevlendirmişti. 14 Ekim 1756 tarihinde Sultan III. Osman ve V. Frederik arasında resmi antlaşma imzalanmıştı. Kemal Beydilli, "İlk Prusya-Osmanlı Münasebetleri Hakkında Bazı Kayıtlar ve Düzeltmeler", ***Serta Balcanica-Orientalia Monacensia***, 1981, s. 219-224; Ingolf Boisen, ***Asırlar Boyunca Türkiye ve Danimarka***, Kampsax Müşavir Mühendislik Firması tarafından Yayınları, t.y. s. 21-23.

[569] BOA, A. DVN. DVE. d. nr. 151, hk. 14.

[570] BOA, HH. nr. 1428/58468; BOA, AE. I. Mahmud, nr. 45/2717.

sadrazama gelen nâmede, Lehistan'ın yapmış olduğu muahedelere bağlı olduğu ama gerektiği takdir de savaşa dâhil olabileceklerini bildiriyordu.[571] Babıâli'daki Fransa elçisi ise takririnde *"İmparator müselehâsı içün akd-u ferman cemiyetde Brandenburg ve Platine hersekleri kendi vükelası ve selatinleriyle Toskana Dukasını imparatorluğa kabul ile cevap virub"* Fransa'nın kabul etmediğini ama Prusya'nın bunu kabul etmesinin gerekçesi olarak, Silezya hâkimiyetini meşru zemine taşımak için yaptığıydı.[572] Fransa elçisinin bir diğer husus olan Babıâli'nin tavassut teklifi için verdiği takrirde: Avusturya toprakları üzerinde cereyan eden savaşın Prusya ve Bavyera tarafından Macar Kraliçesi Maria Theresa'ya karşı yürütüldüğünü aktarmıştı. Savaşın genel seyri hakkında verdiği malumattan sonra Babıâli'nin tavassut fikrinin iyi niyetli olduğunu söylemekle yetinmişti.[573] İsveç Krallığından'da Babıâli'ye tavassutla ilgili mektup gelmişti.[574]

Burada önemli olan nokta; Osmanlı İmparatorluğu tarihinde ilk kez arabuluculuk (tavassut) diplomasisini kullanmaya başlamıştı. Bu girişimin altında yatan sebep devlet politikasının *"ad hoc"* bir zeminden çıkıp, merkezi bürokrasisinin olayları daha iyi okuyabildiği bir düzleme geçildiğini göstermesiydi. Karlofça sonrası Osmanlı diplomasisindeki değişimler ketebe sınıfının ağırlık kazandığı ve Batı ile olan teması, devletin mevcut gücüyle orantılı bir zorunluluğu ortaya çıkarmıştı. Ve Babıâli, gene tarihinde ilk kez Hristiyan bir ulus olan İsveç ile tedafüi ve taarruzi bir antlaşma

[571] BOA, HH. nr. 3/89; Lehistan Kralı III. August, Osmanlı İmparatorluğu ile dostane ilişkiler kurmak ve Babıâli'nin ikamet izni vermesi için elçi olarak Pavlo Benoe'yi görevlendirmişti. Gelen nâmede Lehistan Veraset Savaşı sırasında krallığın sahipsiz kaldığını ama Viyana Antlaşması (1738) ile Leh Cumhuru'nun kararını vererek III. August'u kral seçtiğini belirtmekteydi. Hakeza 1736-1739 yılları arasında cereyan eden savaşta Lehistan'ın tarafsız kaldığı ve Osmanlı Devleti ile yapılan antlaşmaya sadık olduğunu bildirmekteydi. Babıâli'nin Petersburg hükümeti ile yapmış olduğu Niş Sınır Antlaşması'ndan (1739) dolayı memnun olduğunu söylemekteydi. Konuyu Avusturya Veraset Savaşları'na getirerek Bavyera Elektörü Charles Albert, VII. Charles olarak imparatorluk tacını giydiğini ve desteklediği gibi Babıâli ile dostane ilişkilerin devam etmesi ve her iki devletin yararına olacak konuları görüşmek için elçinin memur edildiği ifade edilmişti.BOA, TSMA. nr. E.815/5; Lehistan'ın Babıâli ile dostluk kurmasının birçok nedeni vardı. Başlıca nedeni Rus askerlerinin sürekli olarak sınır tecavüzlerinde bulunması ve iç işlerine müdahalesi ülkeyi idare edilemez hale getiriyordu. Bu yüzden Belgrad Antlaşması'na giden süreçte III. August, Babıâli ile belirli şartlar altında taarruzi ve tedafüi müttefiklik ilişkisi kurmaya çalışmıştı. Babıâli'nin müttefiklik ilişkisine yakın durmamıştı. Her şeyden önce Lehistan Krallığı kendi içinde üç hizbe ayrılmıştı. Ayrıca 1739'da Belgrad Antlaşması'nın yapılacağı sırada Rus kuvvetlerine kendi topraklarını açarak kuzey hattından Hotin'i işgal girişimine arka çıkmıştı. Lehistan güvenilmez kimliği, krallığından ziyade devlet yapısından geliyordu. II. August ve III. August'un baba oğul olarak Leh tacını Rus himmetiyle elde ettikleri gerçeği durumu izahtan varestedir.

[572] BOA, AE. I. Mahmud, nr. 212/16698; BOA, C.HR. nr. 35/1722.

[573] BOA, AE. I. Mahmud, nr. 89/6056.

[574] BOA, AE. I. Mahmud, nr. 41/2451.

yaparak, diplomasisini eurocentric bir kontekste oturtmaya başlamıştı. Askeri gücünün Batılı güçler karşısında zayıf kaldığını ve varlığını daha fazla devam ettirmenin, Batılı müttefiklerle izleyeceği siyasete bağlı olduğunu görmüştü. Arabuluculuk rolünün diplomasinin Babıâli'de farklı bir seyir izlediğini, hegemonik yapısının sarsıldığını ve diplomasinin kendisini sağlama almak için bir araç olarak görmesi önemli bir girişimdi. Avrupa ahvâli hakkında bilgiler içeren haberler devlet elçiliklerinden ve diğer istihbari kaynaklardanyararlanarak ve yakından takip ederek, devletin diplomatik anlamda güçlü olmasına çalışmıştı.[575]

Kıta Avrupası'nda ise cereyan eden veraset savaşlarının diğer bir cephesi olan İtalya'nın Akdeniz donanma savaşlarına ve korsanlık faaliyetlerine neden olduğu bilinmekteydi. Babıâli'deki İngiliz elçisi, İspanya ve Fransa'nın Akdeniz'de yürüttükleri korsanlık faaliyetlerinde zararlarını tanzim edemedikleri ve yapılan saldırılara karşılık verebilmek için İngiltere egemenliğindeki Minorka Adası'nın hâkimi ve zabitanı olan Tomasio'ya Babıâli'nin korsanlık patenti vermesini rica etmişti. Babıâli'den bir diğer isteği Fransız ve İspanyol gemilerinin gasp ettiği nesnelerin ve esir aldığı mürettebatın ise Osmanlı limanlarına alınmasına ve satılmasını engel olunmasını rica etmişti.[576]

Osmanlı Devleti Akdeniz'deki korsanlık faaliyetlerinin artmasından dolayı ticaretin çok zarar gördüğünü ve korsanlık faaliyetlerinin veraset savaşlarına dâhil olan devletlerin patentine sahip gemilerce yapılması, büyük sorun teşkil etmişti. Korsanlık faaliyetlerine ek olarak korsanlık patentine sahip olmayıp, piratlık yapan taifenin artması ise yaşanan olayın Orta Deniz'i (Akdeniz) güvenli bölge olmaktan çıkarmasıydı. Ayrıca Avusturya Veraset Savaşları nedeniyle Akdeniz'deki hâkimiyet sahasına bakılmaksızın karşı karşıya gelen her iki düşman grup birbirlerine saldırı düzenliyordu. Babıâli artık olaya el atması gerektiğini fark etmişti, çünkü savaş kendi karasularında da cereyan etmekle beraber egemenliğini ve ticaret güvenliğini tehdit etmeye başlamıştı. Babıâli, İmparatorluğun idari merkezi olan Mainz Piskopos

[575] Babıâli'ye Avrupa ahvali hakkında gelen bazı malumatlar için bkz. BOA, AE. I. Mahmud, nr. 89/6101; BOA, C.HR. nr. 66/3262; BOA, C.HR. nr. 66/3280; BOA, C.HR. nr. 69/3439; BOA, C.HR. nr. 70/3459; BOA, C.HR. nr. 72/3554; BOA, C.HR. nr. 88/4381; BOA, C.HR. nr. 91/4521.
[576] BOA, İE. HR. nr. 18/1638.

Elektörlüğü'ndeki yabancı devlet elçilerine mektuplar göndermişti.[577] Bu mektupta Babıâli, Akdeniz'de kendi ticaret ve emniyeti güvenceye almak için savaş sınırı çizilmesini istemişti. Bu sınır hattı Mora Yarımadası'nın güney ve doğu tarafının tamamını ve de Arabistan kıyılarını içine alacak şekilde tâhdit edilmişti. Eğer bu sınırlar içerisinde her iki tarafa ait gemilerin savaş ortamı yaratması durumunda, gemilere müdahale edileceği gibi mürettebatına esir muamelesi yapılacağı uyarısında bulunulmuştu.[578] Bu konuda Viyana hükümetinin Babıâli'deki elçisinin verdiği cevapta: Toskana Grandukalığı'nın, Malta Şövalyeleriyle bir alakalarının olmadığını ve korsanlık faaliyetlerinde bulunmaları için teşvik edilmediğini söylemişti. Toskana ahalisi ve tüccarlarının korsanlardan çok çektiğini belirterek, Babıâli'nin dostluğundan memnun olduklarını dile getirmişlerdi.[579] Napoli Krallığı'nın Babıâli'deki Elçisi

---

[577] Kutsal Roma Cermen İmparatorları'na taç giydirme işlemini genelde Köln Başpiskoposu yaparken erken modern zamanda Mainz Başpiskoposu bu işi görmeye başlamıştı. Lakin 1562 yılına geldiğinde taç giyme işlemi Frankfurt am Main'da yapılması mutad hale gelmişti. Elöktörler arasında en kıdemli ve siyasal etkinliği en yüksek olan Mainz Elektörlüğüydü. Emperyal dieti organize eden ve imparatora tacını giydiren makamdı. Ayrıca saray kançılarya (reichshofkanzlei) görevini ve sekreterya işlerini yürütmekteydi. Stollberg-Rilinger, ***Kutsal Roma İmparatorluğu***, s. 22-46.

[578] **Bonn'da olan müstemin elçilerine ve kapı kethüdalarına ve vekillerine dostane irad ve okunan hususdur:** *"Devlet-i Aliyye-i ruz-efzun ile dostluk üzre olan müluk-ı Nasara'nın beynlerinde havadis-i dehr muktezasınca vuku bulan ihtilafat taraflarınızdan verilen muharrerata göre deryada dahî cenk ve harb zuhuruna müeddi olduğu malum olmuşdur. Müsafat üzre olan düvel beyninde bu gûne hadis olan keyfiyetler Devlet-i Aliyye tarafından mutlaka na-mülayim görülür ve lakin cümlesi müsafat üzre olduklarından memalik-i mahruse sularında ve tabi olan yerlerde bir türlü birbirlerine hasaret ve husumet eylemelerine şevketli kudretli ve cümleye şefkatli veliyyü'n-niam-ı alem padişah-ı cemm-i haşem efendimiz hazretlerinin rıza-yı meyamin-iktiza-yı hüsrevaneleri olmayıp dâhil-i memalik-i mahruselerinde her biri adet-i cariye üzre kemal-i emniyet ile amed-şüd edip dostluk vechiyle ticaretlerine halel gelmemek hususları matlub-ı zıllu'llahileri olmağla bu mevaddın tesviyesi size dostane şöyle irad olunur ki bundan akdem bu misilli halet zuhurunda Devlet-i Aliyye sularında ma-beyne'l-husema nice keyfiyetler vukuundan başka müstemin sefinelerinde bulunan bazı reaya ve tüccarımıza dahî fil-cümle hasaret vaki olmağla mukaddema Deraliyye'de mukim elçilere ve kapı kethüdalarına tazmini mübeyyin sual ve cevab iktiza eylemişidi ve böyle vakitlerde Akdeniz sevahilinde bulunan bazı şakiler dahî husumet üzre olan tarafların birine inzimam ile ellerine izin kağıdı ve müstemin bayrağı alıp kendi hasmını aramak sevdasıyla beri sularda kıyılara ve limanlara gelip müstemin bayrağı ile görünmelerinden naşi teaddilerinden gaflet ile kendi hallerinde duran reayaya dahî zad u zevade talebiyle taarruz eylemeleri ve tüccarlarınız sefayini dahî mesbukun bi'l-mesel olduğu vechile birbirlerine husumet üzre olacakları zahir olmakdan naşi aceze-i reayayı sıyanet ve hususen maye-i sulh u salah olan emr-i ticareti muhafaza ve himayet mühim ve muktezi olmağla dostluğa binaen Devlet-i Aliyye sularında o makule korsanların men'i ve ticaret emrinin emniyeti için deryada hadd tayin olunmak müşfikane istisvab olunmuşdur. ... Hudud dahî şöyle münasib görülmüşdür ki Mora ceziresinin verasında vaki nihayet-i hudud-ı İslamiyye'den karşı-be-karşı cenub canibinde iklim-i Mısır'ın nihayet-i garbisi olan Girid körfezine doğru bir hatt-ı müstakim farz olunup o hattın şarkisinde vaki Devlet-i Aliyye sularında bulunan bi'l-cümle cezireler ve açık enginde ve Rumeli ve Arabistan kıyılarına bir türlü cenk gemileri ve korsanları duhul eylemeye."* BOA, AE. I. Mahmud, nr. 45/2717.

[579] Viyana hükümetinin pek samimi olduğunu söylemek doğru olmaz, çünkü Malta Şövalyeleri'nin zamanında Tunus'a yerleştiren ve daha sonra Malta'ya naklini sağlayan Kutsal Roma Cermen İmparatorluğuydu. Bu vaziyetin görünürde bağlaşık bir ilişki olmadığı söylense de Malta Şövalyeleri'nin Toskana Grandukası ve Kutsal Roma İmparatoru Francis'ten yana oldukları çıkarımını yapabiliriz. BOA, A.DVNSMHM.d. nr. 17, s. 1-4; BOA, AE. I. Mahmud, nr. 257/20916.

Ludolf ise takririnde: Habsburg müttefiki Savoy'un kaptanlarından birinin korsanlık faaliyetlerinde bulunduğunu ve Akdeniz'de yer alan Napoli tüccar ve sefinesine zarar verdiği ama *"Family Compact"* birliğinin Sardinya'yı kuşatarak, sayesinde sorunu çözdüklerini söylemişti.[580]

Osmanlı'nın diplomatik girişmlerinden bahsettikten sonra veraset savaşlarına dönecek olursak; Maurice de Saxe[581] altındaki Fransız ordusu 1745-1748 yılları arasında Fontenoy (1745), Raucoux (1746) ve Lawfeldt'te (1747) Avusturya, İngiliz ve Hollanda ordusunu mağlup etmesine karşı, istediğini gerçekleştirememişti.[582] Çünkü Bavyera Elektörü ve Kutsal Roma İmparatoru VII. Charles'ın yirmi yaşında ölmesi (4 Ekim 1745) sonucu Franz Stephan'ın elektör seçilmesine ve imparatorluk tacını takmasının önü açılmıştı. Böylece Avusturya Veraset Savaşları, Aix-la-Chapelle Barışı (1748) ile sonuçlanmıştı. Yapılan bu antlaşma çerçevesinde Büyük Friedrich, Dresden'i yani Teschen, Troppau-Jagerndorf ve Glaz'ın dışındaki tüm Silezya kazanımlarını koruyarak kazançlı çıkmıştı. Fransa ise Flander'i deniz aşırı sömürge kayıplarını geri kazanmak için tahliye etmesi gerekmişti. İspanya; Parma, Piacenza ve Guastalla'yı alarak İtalya'da tekrardan Napoli Krallığı ile beraber güçlü bir yer edinmişti.[583] Nihayetinde Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun imparator ve imparatoriçesi Franz Stephan ve Maria Theresa olmuştu. 1745'te Bavyera Elektörü Albert'ın ölmesiyle Babıâli, Maria Theresa'nın veraset hakkına saygı duymuştu.

Babıâli genel olarak Avrupa meselelerine dâhil olmamaya büyük özen göstermişti. Lakin değişen mevcut konjonktürde ittifak ilişkilerinin gerekliliğini fark etmişti. Avusturya Veraset Savaşları'nın karmaşıklığı ve gelişen olaylar Babıâli tarafından sadece takip edilmişti. Tek ciddi tepki Akdeniz üzerinden gelişen olaylar üzerinden olmuştu. Bu noktada Toskana Grandukası Franz Stephan'ı imparator olarak

---

[580] BOA, C.HR. nr. 175/8728.

[581] XV. Louis'in güçlü bir komutana ihtiyacı vardı. Uzan zamandır Fransa hizmetinde olan Saksonya Elektörü II. August'un gayrimeşru oğlu Maurice de Saxe'ye vermeyi uygun görmüştü. Louis, onu büyük bir ordunun başına koymak için çok istekliydi; çünkü yetenekleri o kadar olağanüstüydü ki sonunda Mareşal olarak terfi ettirildi. Mark A. Thomson, "The War of The Austrian Succession", s. 431.

[582] Jeremy Black, ***Eighteenth Century Europe 1700-1789,*** s. 291-92.

[583] C. A. Macartney, "The Habsburg Dominions", s. 410; Babıâli'deki Fransa elçisinin sunduğu takrirde: Toskana Dukasını, imparator olarak onaylamaktan başka çare olmadığını bildirmekteydi, çünkü Bavyera Elektörü'nün ölümü üzerine, taht üstünde başka bir kimsenin hakkı kalmadığını söylemişti. Her ne kadar Sakson Elektörü III. August'un hakkı varsa da *"Pragmatic Sanction"ı* onaylamanın diyeti olarak Lehistan tacını elde etmişti. AE. I. Mahmud, nr. 89/6056.

tanıdığını Toskana'ya verilen kapitülasyon metinlerinde geçen elkablardan da anlaşılabilir. Osmanlı, Toskana Grandukalığı'na verilen imtiyazın 1747'de tekrardan tecdid edilmesini sağladığı gibi esirlerin serbest bırakılması ve Garp Ocakları ile antlaşma yapılmasını da sağlamıştı.[584]

Aix La Chapelle Antlaşmasıyla Kutsal Roma Cermen İmparatoru'nun resmiyet kazanmasıyla Franz Stefan imparator oluşunu, Babıâli'ye tebliğ etmek maksadıyla Heinrich von Penkler'i fevkalade elçi olarak göndermişti. Buna mukabil Babıâli, Franz Stefan'ın tahta cülusunu tebrik etmek amacıyla Mustafa Hatti Efendi'yi nişancılık payesiyle Viyana elçi olarak (23 Ocak 1748) göndermişti. Hatti Efendi'ye iki nâme-i hümâyûn ve bir antlaşma tasdiknâmesi verilerek hem imparatora hem imparatoriçeye hem de Başvekil Harrach'a mektuplar vererek göndermişti.[585] Mustafa Hatti Efendi, Viyana'ya vardığında, Maria Theresia nezdinde yaptığı ilk resmi kabul konuşmasında: *"... şevketlü kudretlü azametlü mehâbetlü efendim Sultan Mahmûd Hân hazretleri dostunuz ve mühibbünüz taraf-ı hümâyûnlarından siz ki şevketlü ulu rağbetlü Roma imparatoriçesi ve Macar ve Çeh kraliçesi hazretlerisüz"*[586] ifadeleri dostluğun devam etmesi için söylenen sözlerdi. Maria Theresa ise Babıâli 'nin bu hareketinden büyük memnuniyet duyduğunu ve veraset savaşları sırasında düşmanlık gözetmediği için elçiye büyük alaka göstererek, operaya davet etmekle beraber çocuklarını tanıştırmıştı. Kayser Franz Stephan ise Hatti Efendi'nin yazdığı bir şiirikendi meclisine asarak hediyeler vermişti.[587] Ayrıca Hatti Efendi, VI. Charles döneminde yapılan Belgrad Antlaşması'nı da tecdidi gerçekleşmişti.[588] Bu temasuzun bir süre savaşların yapılmamasının da önünü açmıştı.

---

[584] BOA, C.BH, nr. 186/8736.

[585] ***Mustafa Hatti Efendi'nin Viyana Sefâretnâmesi***, s. 9-10; BOA, AE. I. Mahmud, nr. 71/4670.

[586] Savaş, "Osmanlı Elçisi Mustafa Hattî Efendi'nin Safâreti İle İlgili Üç Belge", s. 129.

[587] Ali İbrahim Savaş, "Mustafa Hatti Efendi'nin Viyana Sefaret Raporu Üzerine", ***Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi***, S. 6, Samsun, 1991, 252.

[588] "*… Hâlâ Roma İmparatorı ve Çarmanya Kıralı ve Lorinye ve Toskana'nın duka-i kebîri olan, iftihârü'l-ümerâ'i'l-izâmi'l-îseviyye muhtârü'l-küberâ'i'l-fihâmi'l-mesîhiyye muslihu mesâlihi cemâhîri't-tâ'ifeti'n-nasrâniyye sâhibü ezyâli'l-haşmeti ve'l-vakâr sâhibu delâ'ili'l-mecdi ve'l-i'tibâr dostumuz haşmetlü miknetlü Ferançesko hatema'llâhu avâkıbehû bil-hayri ve'r-reşâd ve ahsene ileyhi tarîka's-savâb ve's-sedâd cenâblariyle bu defa müceddeden akd olunan …Roma imparatorı müteveffâ altıncı Karoloş ile akd olundığı vech üzre işbu musâlaha şöyle kavî ve muhkem ola ki, resm üzre bu günki günde müceddeden sulh u salâh ahidnâmeleri akd olunmış misillü ve kezâlik musâlaha-i mezkûre ve mevâdd temessüklerinde mestûr olan mâddeler bil-cümle tekrâr derc olunup, dâhil olmış ki, ri'âyet olunup, bi tamâmihâ cümlesi mer'i ve mu'teber tutıla ve müceddeden …"* ***Mustafa Hatti Efendi'nin Viyana Sefâretnâmesi***, s. 55-56.

II. XVIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA NAPOLİ KRALLIĞI'NIN AVRUPA DİPLOMASİSİNDEKİ YERİ VE NAPOLİ-OSMANLI İLİŞKİLERİ

A. HABSBURG NAPOLİSİ'NDEN BOURBON NAPOLİSİ'NE GEÇİŞ SÜRECİ (1700-1738)

III. Carlos'un İspanya Kralı (1759) olmadan önceki Napoli Krallığı'nın[589] oluşum evrelerini, veraset savaşlarınıve Don Carlo'nun Napoli Kralı (1734-1759) olmasıyla başlayan, Osmanlı-Napoli siyasi ilişkilerini ve İspanya'nın Osmanlı ile kurmak istediği diplomatik temasları bağlamında ele alacağız. Bu çerçevede Osmanlı ve Napoli ilişkisi 1707 yılına kadar İspanyol Habsburglar üzerinden okunurken, 1734'te Bourbonlar üzerinden farklı dönüşümün yaşandığı bir evreye geçilecekti. Ve XVIII. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde, Akdeniz coğrafyası dâhil Avrupa'yı saran aydınlıkçı fikirler, coğrafi sınırların değişmesinden ayrı olarak bir dönüşüm ve değişim başlatmıştı. Geleneksel devlet düzenlerinin yerini artık düzenli ordu birliklerine sahip devletler ve bürokratik yapının diplomasi ile kendini gösterdiği çözüm odaklı, siyasi yapılanmalar ortaya çıkmıştı. Avrupa artık büyük güçler olma yolunda sivrilen devletlerin kendini gösterdiği bir dönemdi. XVIII. yüzyılda Prusya Krallığı, Savoy Krallığı ve Napoli Krallığı'nın ortaya çıkışı bu aydınlıkçı yeni dönemin ilk nüvelerindendi.

Bu noktada Napoli Krallığı'nı İspanya Veraset Savaşları, Lehistan Veraset Savaşları, Avusturya Veraset Savaşları ile ortaya çıkış serüvenine ve veraset savaşlarının ortaya çıkış sebep ve amillerinde aramaya çalışacağız, çünkü bu savaşların çıkış nedeni; Avrupa devletleri arasındaki akrabalık bağları, mevcut krallığın kendi soyundan yasal varisi olmaması durumunda, akrabalık bağlarına dayanarak mevcut varissiz topraklar üzerinde hak iddia etmesi olayına dayanıyordu. Bu olayın Avrupalı devletler nezdinde bir diğer olumsuz yönü ise hak sahibi olduğunu iddia eden krallığın, daha fazla toprak elde etme düşüncesiyle mevcut sınırlarının genişletmesine ve bunun getirmiş olduğu ekonomik güç ve prestijin diğer Avrupalı devletler üstünde büyük bir güç ve baskı unsuru olmasıydı. Bu durum diğer Avrupalı devletler nazarında bir tehdit olarak algılamasına ve olaya meşru müdahale gerektiren

[589] Napoli Krallığı, yerli ve yabancı belgelerde "*Sicilyateyn Krallığı"* veya *"İki Sicilya Krallığı"* (Il Regno delle due Sicilie) olarak ifade edilse de kabul gören genel tanım Napoli Krallığı'dır. Biz de bu ifadeyi daha uygun bularak tez içerisinde Napoli Karllığı ibaresine yer verdik.

bir sebep olarak görmelerine neden olmuştu. Napoli Krallığı'nın ortaya çıkışı böyle bir olayın sonucunda gerçekleşmişti.

Napoli Krallığı'nın oluşum serüveni ve Bourbon Hanedanlığı'na geçişinde, krallığın hala embriyo halinde olmadığı zaman ve koşullara değinerek başlayacağız. XVII. yüzyılın sonlarına doğru pek çok adla anılan Dokuz Yıl Savaşları (1688-1697), Avrupa geneline yayılmış bir savaş iklimi havası yaratmıştı. Hakeza Osmanlı İmparatorluğu'nun Viyana Kuşatması (1683), Avrupa'da cereyan eden savaşla aynı dönemi kapsamı açısından buhranlı yıllar olduğunu söyleyebiliriz. İşte bu olayların yaşandığı bir zamanda, Habsburg monarşisinin iki kolundan biri olan İspanya, büyük bir sorun ile karşı karşıyaydı. Bu sorun İspanya Kralı II. Carlo'nun (1661-1700) yasal bir mirasçısının olmamasından kaynaklanıyordu. İspanyol Kralı II. Carlos ve danışmanlarıyla yaptığı istişareden sonra XIV. Louis'in torunu Anjou Dükü Philip'i namzet göstermişlerdi. Bu durum Habsburg monarşisinin diğer kolu olan Avusturya'yı rahatsız etmiş ve olası bir Fransız ve İspanyol ortak monarşisinin oluşmasının önüne geçilmesi için diğer Avrupalı devletler de harekete geçmişti. Böylece İspanyol Veraset Savaşları birçok Avrupa krallığı, elektörlüğü ve dukalığı gibi pek çok oluşumun parçası olduğu bir savaşa dönüşmüş ve yapılan savaşların birçok kazananı olmasına karşın, İspanya'da hanedanlık el değiştirerek yeni bir döneme girilmişti. XVIII. yüzyılda İspanya Veraset Savaşları (1700-1714) sonucunda İspanya Krallığı tahtında V. Charles'dan (1500-1558) beri süre gelen Habsburg Hanedanlığı, II. Carlo'nun (1661-1700) ölümü ile başlayan veraset savaşları sonucunda imzalanan Utrecht (1713), Rastatt ve Baden (1714) antlaşmaları ile Fransız Bourbon Hanedanlığı'na geçmişti. Bu yeni değişim İspanya'ya pek çok toprak kaybına sebep olmuştu.[590]

[590] İspanya Veraset Savaşları'ndan en kârlı çıkan devletin Avusturya olduğunu açık bir şekilde aşikârdı. Özellikle 1683-1720 yılları arasında Kutsal Roma İmparatorları: I. Leopold, I. Joseph ve VI. Charles kompozit bir devletin yöneticileri olarak, toprak gücündeki çarpıcı bir artıştan yararlanarak, Avrupa coğrafyasında caydırıcı bir güç haline gelmişlerdi. Habsburglar: İtalya'da, Napoli, Sicilya, Mantua, Milan, Balkanlar'da; Macaristan, Transilvanya, Küçük Wallachia, Sırbistan'ın çoğunu ve Flander'i topraklarına katmıştı. Bu genişleme askeri güçte ve itibarda bir büyümesi onun emperyal otorite ve gücünü kullanmadaki kararlılığıydı. 1725'te Lahey'deki Wittelsbach Elçisi Jacobvan Gansinot: *"Kutsal Roma İmparatorluğu'nun kuruluşundan bu yana VI. Charles'ın en güçlü imparator olduğunu yaz*mıştı*"*. Bunu söylemekte haksız değildi, çünkü imparatorluk sınırları, Avrupa'nın geneline yayılmış bir durumdaydı. Kendisine bağlı haraçgüzar yani vassalı olan devletleri de hesaba katmak lazımdı. Tabi ki bu toprakları başta Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere İspanya Krallığı ile yaptığı savaşlarda kazanarak sınırlarını genişletmişti. Jeremy Black, ***Kings, Nobles and Commoners: States and Societies in Early Modern Europe: A Revisionist History***, I. B. Tauris, 2004, s. 66.

Bourbon monarşi toprak kayıplarını tekrar nasıl telafi edeceği noktasında çözüm arayaşı içerisindeydi.

Bu çözüm İspanya Kralı V. Philip, on dört yaşında olan Savoylu Victor Amadeus'un kızı Mary Luisa Gabriela ile 1701 yılında evlenmişti. Bu evlilikten doğan iki çocuğu Louis ve Fernando ilerde babasının tacını takacak kişilerdi. Maria Louisa'nın 1713'teki ölümü Philip için yeni bir eş arayışını zorunlu kılmıştı. İspanya Krallığı, İtalya'da kaybettiği toprakları telafi etmek ve tekrardan İtalya'da üs oluşturarak, Akdeniz siyasetinde yer edinmek istiyordu. İspanya Krallığı için en uygun aday Farnese Hanedanlığı'ndan Parma-Piacenza dükünün üvey kızı yani yeğeni Elizabeth'ti.* Elizabeth yetişkinlik çağında olan, iyi bir eğitim almış, yetenekli bir genç kızdı. Elizabeth seçiminin en bariz sebebi; hüküm süren amcasının hiçbir erkek çocuğu olmadığı gibi diğer amcası Anthony'nin de aynı durumda olması, onu Parma ve Piacenza'nın tek mirasçı yapıyordu. Ayrıca Toskana Grandukası Gaston de Medici'nin de bir varisi olmaması ve Farnese'nin Medicilerle olan aile bağları onu dukalık mirasçılarından biri yapıyordu.[591]

Elizabeth Farnese, sıra dışı bir muhakeme kavrayışa olan, çok canlı ve diplomatik ilişkilerinde mükemmel derecede bilgili ve birçok ayırıcı niteliğini sahip olmasıyla dikkatleri üzerine çekmişti. Papa XI. Clement, kendi el yazısıyla Fransa Kralı XIV. Louis'e yolladığı mektupta, Elizabeth'in V. Philip için iyi bir eş olacağını tavsiye etmişti.[592] XIV. Louis'in onayıyla V. Philip'in evliliği için görüşmeler başlatılmıştı. Ama bu evliliğin gizlilikle yürütülmesi için büyük titizlik gerektiriyordu, çünkü Avusturya Habsburg monarşisi, bu evliliği onaylamayacakları gibi engellemek içinde ellerinden geleni yapacaklardı. Habsburglar, İspanyollar'ın tekrardan İtalya'da toprak almalarını durumunda kendi dominyonlarına göz dikeceğini bilmekteydi. Bu yüzden Parma Dükü,** Elizabeth ve V. Philip'in tüm evlilik müzakerelerini yürütmesi

* Parma Dükü Francis'in hiç çocuğunun olmaması ve merhum kardeşi Odoardo'nun eşi Sophia Dorothea ile evlenerek yeğeni Elizabethi'de yanına alarak yakın bir bağ inşa etmişti.

[591] Moore, ***Cardinal Alberoni and The Duke Of Ripperda***, Vol. I, s. 22.

[592] ***Memoirs of Elizabeth Farnesio, The Present Queen Dowager of Spain,*** Translated from a Spanish Manuscript, Printedby T. Gardner, London, 1746, s. 8.

** Parma Dükü'nün ve kardeşlerinin bir erkek vasisi olmaması, dukalık topraklarının büyük ihtimalle Habsburg monarşisi tarafından iç edileceğini bildiğinden, bu evliliğe sıcak bakıyordu. Bu fikirlerinde ne kadar haklı olduğu ileriki süreçlerde, Habsburglar'ın hem Parma-Piacenza hem de Toskana Grandukalığı topraklarını işgal girişiminde bulunması dükün haklılığını ortaya çıkaracaktı.

için XIV. Louis'e, Kardinal Alberoni'yi tavsiye etmişti. Çünkü onun canlı bir karakteri ve girişimci bir kişiliği vardı. Alberoni'nin aracılığıyla evlilik 1714'te resmî törenle kutlanarak Parma ve Piacenza dukalıkları arasında bağ kurulmuştu.[593] Ve İtalya'da kaybettiği topraklarını tekrar geri almak için ilk adım atılmıştı. Hakeza İspanya'nın İnebahtı (1571) Savaşı'ndan bu yana Akdeniz'de *"de facto"* bir durumda bulunmadığı açıkça ortadayken, böyle bir girişimde bulunmasının sebebi açıkçası eski imparatorluk algısının hala canlı olduğunu gösteren bir durumdu. Hakeza İspanya'nın halihazırda Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri çok aktif olmamasına karşın, hala eski bir düşman görünümün devam ettiğini varsayabiliriz, çünkü hanedanlıkların ülkelerde değişimi, hiçbir zaman ülke politikalarının değişeceği anlamına gelmediği, bilakis devam ettirildiği gerçeğiydi.

Avrupa'daki bu güç mücadelesi sürekli olarak teyakkuzda beklemeyi gerektiriyordu. İspanyol Kraliçe Elizabeth Farnese ise saray içerisindeki etkinliğini artırarak ağırlık oluşturmaya başlamıştı. Özellikle 1716'da bir erkek çocuk doğurması, onu daha da etkili kılarak, konumu sağlamlaştırmasına yardımcı olmuştu. Elizabeth oğlu Carlo'ya varisi olduğu topraklar üzerindeki haklarını alması için bebek yaşta olmasına aldırmadan, kiliseyi zorlayarak haklarını teslim almıştı. Parma ve Piacenza topraklarının sahibi yanı sıra Toskana'nın son Grandükü Gaston de Medici'nin ölmesi üzerine Toskana mülkleri üzerinde hak iddiası olacaktı. Kraliçenin amacı işgalci olarak gördüğü Habsburglar'ı İtalya'dan sürmekti.[594] Bu hedeflerini gerçekleştirmek için Parma ve Piacenza mirasını hatta Toskana üzerindeki hak iddiasını Napoli, Sicilya ve Sardinya'yı fethetmekle projelendirmişti.[595] 1718 Haziran'ında Farnese, İspanyol Başvekili Alberoni'ye Lepanto'dan (İnebahtı) bu yana en güçlü İspanyol filosunu göndermesini emretmişti. Alberoni tüm diplomatik becerisini Avusturya, İngiltere ve Hollanda'yı meşgul edecek iç karışıklıkları çıkartarak, rakiplerinin dikkatini dağıtmak için kullanmıştı. Bu girişimlerin başında Avusturya'nın karın ağrısı Frenc Rakoczy'yi tekrar devreye sokarak, Osmanlı'yı Avusturya'ya karşı savaş açacak pozisyona getirmekti. Bu arada 1711'deki başarısız girişiminden sonra 1716'da Osmanlı topraklarına sığınan Rakoczy'yi tekrardan Macaristan'da bir isyan çıkarması için

[593] ***Memoirs of Elizabeth Farnesio***, s. 16.
[594] ***Memoirs of Elizabeth Farnesio***, s. 25.
[595] ***Memoirs of Elizabeth Farnesio,*** s. 43.

teşvik etmeye çalışıyordu.[596] İngiltere ve Hollanda'yı etkisiz kılmak için ise Jacobitleri ayaklanadırmaya çalışmıştı.[597]

İtalya'da Napoli toprağının Habsburg idaresinde olmasına karşın, Sicilya toprağı Savoy Krallığı'ndaydı. Savoy Dükü II. Victor Amadeus'un, Sicilya'yı korumak için karşılık vermesi olanaksızdı, çünkü Utretch Antlaşmasıyla diğer büyük güçlerin desteğini arkasına alarak, Sicilya'yı elde ettiğinden güçlü bir donanma ve ordusu olmayan bir krallıktı. Ve Avusturya ile Osmanlı arasında cereyan eden savaşı, kendileri için bir avantaj olarak görmüşlerdi. İspanya ve Fransa ittifakı (Family Compact), Sicilya'yı işgale başlamıştı. Habsburg İmparatoru VI. Charles'ın İspanyol ve Fransız ittifakına karşı İtalya'daki dominyonlarını korumak için şart koşamayacağını ve durumun kendisi için bir çıkmaz olduğunu fark etmişti. Bu nedenle Sicilya ve Sardinya'nın yeni durumunu kendisine tehdit oluşturmaması için yeniden ele almıştı. İmparator, Sardinya karşılığında Sicilya'yı takas ederek, İspanyol saldırılarının duracağını ve imparatorluğa savaş açamayacağını düşünüyordu. Bu takasın teoride bir caydırıcılığı olsa da pratikte Savoy Dükü, bu değişimden memnun kalmamıştı.[598] Nihayetinde Avusturya ve İngiltere'nin dâhil olmasıyla İspanyollar, Sicilya ve Sardinya'dan askerlerinin tahliyesini gerçekleştirmişti. İspanyolların kaybettiği topraklardan vazgeçmeyeceğini İngiltere ve Avusturya'da bu sayede anlamışlardı. Bu yüzden Avrupa'yı tekrar saracak bir savaşın olmaması için barış tesis etme kararı almışlardı. Bu barış, Dörtlü İttifak'ın baskıları altında, Haziran 1720'de İspanya Kralı Philip'in, Fransa tahtı üzerinde iddia ettiği tüm haklarından vazgeçmesiyle, kısa süreli olsa da bir çözüm sağlamıştı.[599]

---

[596] Alberoni'nin birçok plana sahip bir adam olmakla beraber, bunları gerçekleştirecek ne diplomatik becerilere ne de bağlara sahipti. II. Carlo dönemiyle pasifize olmuş ve rakipleri tarafından sürklase edilmişti. Alberoni'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu olası bir Avusturya savaşına sürüklemek istemesi ve bunu Frenc Rakocy üzerinden yapacağı varsayımı, sadece bir proje olarak kaldığını söyleyebiliriz. Bourbon monarşisinin Fransız kolundan böyle bir desteği ummuş olması, mümkün gibi gözükse de çıkartılacak isyana İspanyol mali desteği sağlanmasına gerek kalmadan; Avusturya, Osmanlı'ya savaş açmıştı. Osmanlı Devleti, Venediklere 1715'te açmış olduğu savaşta Avusturya, Osmanlıya karşı Viyana'da oluşturdukları müttefikliği sürdürerek, 1716 tarihinde savaşa dâhil olarak yeni bir cephe açmıştı. Alberoni'nin planlayıp da yapması zor olan bir iş kendiliğinden çözülmüştü. Alberoni için bu bir şans faktörü olabilir ama Osmanlı için ise durum zorlayıcı olmuştu, çünkü daha öncesinde Karlofça'ya giden süreçte yaşadığı çoklu cephe savaşında aldığı kayıplar ortada iken, tekrar böyle bir duruma düşmek istemiyordu. 1715'te başlayan savaş nihayetinde Pasarofça Antlaşması (1718) ile sonuçlanmıştı.

[597] Lindsay, "İnternational Relations", s. 197.

[598] Moore, ***Cardinal Alberoni and The Duke Of Ripperda,*** Vol. I, s. 114.

[599] Moore, ***Cardinal Alberoni and The Duke Of Ripperda,*** Vol. I, s. 127.

Öte yandan 1724 yılında Kraliçe Elizabeth Farnese'nin en yakın müttefiki olan Fransa Naibi Orleans Dükü'nün ölmesiyle yerine Bourbon Dükü Louis-Henri gelmişti. Louis Henri'nin gelmesiyle birlikte değişikliklerde kendini göstermişti. Bu değişiklik XV. Louis 'in yetişkinlik çağına gelmesi ve bir varisi olması için ayarlanan kraliçe adayı amcası V. Philip'in kızı Maria Anna'dan başkası değildi. Anna'nın bir çocuk doğuracak yaşta olmaması sebebiyle, XV. Louis, 1725'te onu İspanya'ya geri göndermişti. XV. Louis'in, çocuk doğurma çağına yakın bir kadınla evlenmek istemesi, İspanya'da öfkeli bir tepkiye yol açmıştı. Bu karar sadece Louis'e ait olmamakla beraber Fansa soyluları ve kral naibi tarafından da destekleniyordu. Bu nedenle Louis kendisine Lehistan'nın sabık Kralı Stanislaw Leszcsinski'nin on yedi yaşındaki kızı Maria'yı eş olarak seçmişti.[600]

Bunu fırsat bilen Avusturya ise İspanya'yı kendi yanına çekmek için 1725'te İspanya ile bir barış anlaşması imzalamıştı. İmparator bu gelişmeler doğrultusunda İspanya ile olan ilişkileri geliştirebilmek için Habsburg prenseslerinden birinin Elizabeth Farnese'nin oğullarından biriyle evlenmesi gerektiği konusunda ikna olmuştu. Böylece XV. Louis'in Maria Anna'yı göndermesine karşılık olarak; V. Philip, Don Carloile sözlenen Orleans Dükü'nün kızı Madame Bounjolois'i Fransa'ya göndererek, Avrupa'nın en umut verici prensesi ve tatlı bir kişiliğe sahip olan Avusturya Prensesi ve Saksonya Elektörü III. August'un kızı Maria Amalia'yı oğluna eş olarak seçmişti.[601] Bu yakın ilişkiler ilerleyen süreç içerisinde tekrar çıkar ilişkileriyle çatışma noktasına gelecekti. Bu evlilik diplomasisinde istenilen başarıyı elde edemeyen İspanya, Avusturya ile ittifak yaparak Sevilya Antlaşması'nı (1729) imzalamıştı. Ama ittifak antlaşmasının kısa süreceğini ve İspanya'ya bir şey kazandırmadığı anlaşılınca bozulmuştu. Bu durum 1730 yılına gelindiğinde Habsburg imparatorluğu, Don Carlo'yu, Toskana Grandukalığı'nın varisi olarak tanımadığını ve İspanyol birliklerinin İtalya gelmesi durumunda Toskana'yı işgal etmekle tehdit etmişti. 1731 Ocak ayında Parma Dükü'nün ölümü üzerine İmparator, dukalığı imparatorluğun bir fiefiymiş gibi işgal etmek için savaşçı birlikleri göndermesine rağmen, askerlerini Parma'dan çekerek, İspanyol garnizonlarının yalnızca Parma'yı değil aynı zamanda Toskana'nın Leghorn'a bölgesinde belirmesine ve belirli bölümlerini işgal etmesine göz yummuştu.

[600] Black, ***From Louis XIV to Napoleon***, s. 75.
[601] ***Memoirs of Elizabeth Farnesio***, s. 59.

Habsburg İmparatoru VI. Charles Fransa'nın *"Faydacı Müeyyide/Pragmatic Sanction"* kabul etmemesine karşılık, İspanya'yı yanına çekmek için 1731'de Elizabeth Farnese'nin oğlu Don Carlo'ya Parma ve Piacenza'yı vererek, faydacı müeyyideyi kabul etmesini sağlayarak yanına çekmişti.[602] Aslında VI. Charles bu sayede İspanya'nın saldırganca tutumunun olası bir Avrupa savaşına dönmesinden de çekinmekteydi. Çünkü böyle bir savaşın kızı Maria Theresa'nın tahtta oturmasını sorun çıkaracağı açıktı. Ve aynı dönemde 1731 Mart ayında İngiltere, Viyana Antlaşması ile VI. Charles'ın varisi olarak kızı Maria Theresa'nın tanınması için hazırladığı faydacı müeyyideyikabul etmişti. İngiltere'nin güç dengesindeki arabulucu tavrı Anglo-Fransız ittifakıyla, Avrupa barışı güvence altına alınmıştı. Yanı sıra Toskana Granddükü Gaston de Medici, VI. Charles'ın isteği Sevilya Antlaşması'nı (1729) imzalayarak, kendisinden sonra topraklarını imparatorluğa bırakmıştı. İspanya Kralzadesi Don Carlo, resmi olarak Parma-Piacenza dukalıklarını (1732) devralmıştı.[603] Ama İspanya, İtalya'da kazandığı toprakları yeterli gelmemesi ve Lehistan Veraset Savaşları'nın (1733-1738) patlak vermesi üzerine, adada bulunan altı bin kişilik kuvvetiyle iş yapabilecek durumda olduğunu fark etmişti. Ve Avusturya'nın Lombardiya'da yeterli gücünün olmadığını biliyordu. Fransız ve Savoy kuvvetleri 1733–1734'te Milan'ı kolayca ele geçirince, Don Carlo, Parma'dan Napoli'ye Montemar Kontu altındaki ordusuyla hareket ederek, Belmonte komutasındaki Habsburg ordusunu Bitonto Savaşı'nda (1734) mağlup etmişti. Ve ardından Napoli'yi ardından Sicilya'yı ele geçirmişti.[604]

Sonuç olarak İspanya, Lehistan Veraset Savaşları'nı sonuçlandıran Viyana Antlaşması (1738) ile Parma ve Piecenza karşılığında Napoli ve Sicilya'yı almakla kalmadı, aynı zamanda Napoli'nin İspanya'dan bağımsız bir krallık olarak, kabul etmek zorunda kaldı.[605] Napoli'nin Bourbonlara geçişi hakkında Benedetto Croce, Antonio Cenovesi'den şunları aktarıyordu: *"Kralın, barışı, gerçek özgürlüğümüzü ve*

[602] Black, ***From Louis XIV to Napoleon***, s. 77.
[603] Lindsay, "İnternational Relations", s. 202.
[604] Bu savaşın sonucunda Papalık, İspanya'ya Napoli'de verdiği destek sadece sözlü olarak değil aynı zamanda Napoli ve Sicilya'da bulunan Engisizyon Mahkemeleri'nin ve kilise yöneticilerinin vermiş oldukları kararlarda, VI. Charles'ın valisini tanımadığını yeni kral olarak Don Carlo'yu tanıdıkları belirten açıklamalar yapmışlardı. Henry Charles Lea, ***The İnquisition in The Spanish Dependencies: Sicily, Naples, Sardinia, Milan, The Canaries, Mexico, Peru, New Granada***, MacMillan Company, New York, 1922, s. 42.
[605]***Memoirs of The Life and Administration of TheLate Andrew-Hercules de Fluery***, s. 40.

büyüklüğümüzü yeniden geri alması Tanrı'yı memnun etti, çünkü hiçbir insanın bir prense sahip olmadan gerçekten özgür olduğunu söyleyemez ve insanlık tarihi boyunca hiç kimse herhangi bir köle bir şehirden daha fazlasını bilemez."[606] Bu sözler aslında yerel halkın duygularına tercüman olmuştu. İspanyol Bourbonlara karşı herhangi bir direncin olmasından ziyade, işgali mutlulukla karşıladıkları gerçeğiydi.

Avusturya ise Sevilya Antlaşması gereği, Toskana Grandükü Gaston de Medici'nin altmış yedi yaşında ölmesiyle topraklarını (1737) devralmıştı.[607] Bu gelişme dışında Habsburg İmparatoru, İspanya ve Fransa'nın oluşturmuş olduğu *"Family Compact"* (Escorial Antlaşması) birliğinin isteklerini gerçekleşmemesi için çaba sarf etmişti. Çünkü Fransa'nın hanedanlık, jeopolitik ve ticari nedenlerden dolayı İspanya'ya daha yakındı. Bu yakınlık XV. Louis'nin en büyük kızı, Elizabeth Farnese'nin küçük oğlu Don Philip ile (26 Ağustos 1739) evlenerek sağlanmıştı. Elizabeth Farnese, Viyana Antlaşması'yla elde edilen Napoli ve Sicilya'yı Don Carlos için yeterli görürken, küçük oğlu Don Philip için hala arayış içindeydi. Viyana bir çözüm yolu bulmak için savaşa harcanan zaman kadar diplomasinin araya girmesiyle yapılan müzakereler sonucunda Lichtenstein[608] Prensi M. Amelot ve Savoy Krallığı'ndan Marquis de Mina ile Versailles Antlaşması (21 Nisan 1739) imzalayarak bölgede güçlü olmak istiyordu.[609] Bu girişimiyle bölge üzerindeki hakimiyetini ve baskısını hissettirmek isteyen imparator, İspanya'nın toprak edinimine tehdit oluşturmaya çalışıyordu. Ama 1740'ta Kutsal Roma İmparatoru VI. Charles'ın ölmesiyle başlayan Avusturya Veraset Savaşları (1740-148) yeni bir dönemin habercisi olmuştu. Avrupa'daki ittifaklar tekrar devreye girerek yeni kazanımlar söz konusuydu.

---

[606] "*Piacque a Dio di restituirne il Re, la pace e la nostra vera libertà e grandezza, perchè niun popolo può dirsi veramente libero il quale non abbia un principato domestico e niente è piu per la storia umana quanto che ogni provincia è schiava."* Benedetto Croce, ***Storia del Regno di Napoli***, Adelphi Edizioni, Milan 1992, s. 244.

[607] Black, ***Eighteenth Century Europe 1700-1789***, s. 288.

[608] 1608'de Lihtenştayn bir prenslik haline gelirken 1614'te Silezya'daki Troppau Dükü tarafından toprakları ele geçirilmişti. Yeni prensler arasında özellikle Wallenstein ve Lihtenştayn'a verilen bazı imtiyazlar o kadar genişti ki, gelecekte Habsburg Hanedanı'nın üzerlerindeki egemenlik haklarını azaltacaklardı. Petr Mata, "Bohemia, Silesia and The Empire: Negotiating Princely Dignity on the Eastern Periphery", ed., R.J.W. Evansand Peter H. Wilson***, The Holy Roman Empire, 1495-1806: A European Perspective,*** Brill Leiden-Boston, 2012, s. 158.

[609] ***Memoirs of The Life and Administration of TheLate Andrew-Hercules de Fluery***, s. 64.

Bu doğrultuda 1743'te XV. Louis, İspanya ile daha önce imzalanan Franco-Spanish *"Family Compact"* (1733) Anlaşmasını 1743'te tekrardan yenileyerek doğrudan İngiltere ile savaşmaya başlamıştı. Bu savaş zaten İspanya ve İngiltere arasında Kaptan Jenkins'in Kulağı Savaşı (1739-1748) ile başlamıştı.[610] Bunun yanı sıra 1743'te XV. Louis, *"Family Compact"*ı imzalarken, Kral Philip'e Cebelitarık, Minorka'yı ve Prens Philip için Parma, Piacenza ve Lombardiya'yı güvence altına alma sözü vermişti.[611] İspanya, Avusturya Veraset Savaşları'nda almak istediği Cebelitarık ve Minorka'yı elde edemediyse de Aix-la-Chapelle (1748) Barışı ile Maria Theresa, Parma, Piacenza ve Guastalla'yı İspanya'ya bırakmayı kabul etmişti.[612]

Veraset savaşları gölgesinde kurulan bir krallık, aile bağları sayesinde teşekkül etmişti. İspanya ve Avusturya'nın sürekli olarak İtalya üzerinde giriştiği mücadele, stratejik bir özelliğinin olmasının yanında, aynı zamanda kendi çocuklarının yönetebileceği bir idare sistemin olmasını istemelerinden ileri geliyordu. Örneğin; Habsburg İmparatoru I. Leopold'un kendi oğlu Charles için (VI. Charles) İspanya Kralı II. Carlo'dan Milan Dukalığı'nın idaresini istemesi; Elizabeth Farnese oğlu Don Carlo için Napoli ve Sicilya ve diğer oğlu Don Philip için Parma ve Piacenza dukalıklarını almak için gösterdiği mücadeleyi bu bağlamda değerlendirebiliriz. Bu ilişkiler ve kazanımlar daha çok evlilik diplomasi ile yürütüldüğü gibi bazen de savaşla (Napoli örneğinde görüldüğü üzere) idare edilmekteydi. Yaşanan bu gelişmeler çerçevesinde XVIII. yüzyılın ilk yarısında Papalık makamı, İtalya'da Habsburgları görmektense, İspanyol Bourbonları görmeyi neden tercih ettiğine değinmek gerekiyor. Bunun İspanya'nın Katolik yapısından kaynaklanmadığını belirtmek lazım, çünkü Avusturya'nın da Katolik yapıya sahip olduğu gerçeği yadsınamaz. Papa'nın bu girişiminin altında Habsburglar'ın kendi otoritelerini baskıladığı gibi mali ve finansal kriterler açısından parasal akışını kesiyordu. Ama Katolik İspanya'nın dini aidiyetlerinin güçlü olması ve *"Kutsal Makama"* duyduğu saygı, Habsburglar'dan daha fazlaydı. Ayrıca Kilisenin sahip olduğu topraklardan elde ettiği kaynaklara ve vergilere İspanya karışmazken (bahsettiğimiz bu topraklar ve vergiler krallık sınırları içerisinde olanlar), Avusturya bu gelirlere müdahale ederek, yerine göre kesinti yapıyor veya el koyuyordu. Kısaca Roma'nın bu yaklaşımının kesinlikle ekonomik

[610] Rapport, France, s. 344.
[611] Thomson, "The War Of The Austrian Succession", s. 429.
[612] Macartney, "The Habsburg Dominions", s. 410.

sebeplerle olduğunu belirtelim. Papa'nın V. Philip için eş olarak Parma Dükü'nün kızı ile evlenmesi için gönderdiği referans mektubu ve Napoli, Sicilya, Parma ve Piacenza dukalıklarının İspanyol Bourbon monarşisine geçmesine yakınlık göstermesinden de anlaşılabilir. Ama Papalığın İspanyol Habsburglar'dan gördüğü saygı ve ihtimamı İspanyol Bourbonlar'dan göreceği belirsizdi.

B. OSMANLI-NAPOLİ İLİŞKİLERİ (1740-1759)

Akdeniz coğrafyası birçok medeniyet ve devletin kurulup yıkıldığı ve kültürel miraslarının taşıyıcısı olduğu bir mozaiği oluşturmaktadır. Asya, Afrika ve Avrupa'nın kesiştiği noktada, Akdeniz'i çevreleyen toplumları birbirine bağlayan ekonomik, kültürel ve politik etkileşimlerin olduğu bir bölgedir. Bu bölgenin diğer bileşenleri ise konumları ve tarihleri açısından bir bütün olarak ele alınması gereken Akdeniz adalarıdır; çünkü her ada birbiriyle bağlantılı olmakla beraber, yaşamsal formların sürdüğü ve insani faaliyetlerin gerçekleştiği yerleşik yapılardır. Antikçağ, Orta Çağ ve Erken Modern dönemlerin çok kültürlü ve katmanlı doğası, denizi çevreleyen toplumların tarihi hiçbir zaman sabit ulusal sınırlara, dini kimliklere veya istikrarlı bir etnik kökene sahip olmamıştı. Aksine uzun zamandan beri savaşların sürdüğü tartışmalı bir yerdi. Farklı dinler, farklı politikalar ve farklı etnik grupların bir araya geldiği ve birbirine karıştığı bir yer olmaya, binlerce yıldır devam etmekteydi.[613]

Dört yüzlü Janus olarak tarif edebileceğimiz Akdeniz'i; batısı Atlantik'e, güneyi Afrika'ya, doğusu Levant'a, kuzeyi İspanya ve Avrupa'ya bakmaktaydı. Akdeniz, yeryüzünün en önemli kavşağı[614] olma özelliğine haiz olmakla beraber insanlık tarihinin önemli hafıza merkezi olma özelliği de gösterir. Akdeniz hinterlandındaki halkların hareketliliğini dört tema üzerinde incelersek: Birinci Tema: Akdeniz'deki nüfus mobilizasyonları: Göç, kölelik, hac, ticaret, korsanlık. İkinci Tema: Devlet gelişiminde savaşlar, fetihler, bölgesel çatışmalar, güç ve meşruiyet, yöntem ve strateji, kültürel hareketler ve sanatsal patronajlar, dini ideolojiler, seçkinler/elitler ve kent merkezlerinin gelişimi. Üçüncü Tema: Ticari ve ekonomik gelişim, ticari metotlarda yenilik, üretim ve tüketim kalıpları ve tüccarlar arasındaki

[613] Monique O'Connell, Eric R. Dursteler, ***The Mediterranean World: From The Fall of Rome to The Rise Of Napoleon***, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2016, s. 15.
[614] Ernle Bradford***, Gibraltar: The History of a Fortress,*** Endeavour Press Ltd., UK, 2016, s. 6.

etkileşimin dâhil edilmesi. Dördüncü Tema: Sınır çizgilerini ve temas bölgelerini izleyerek, monolitik veya statik etki veya kimlik blokları olmayan bir ortamda, karmaşık gerçekliği vurgulamak.[615] Bu dört tema aslında Akdeniz'i var eden başlıca temel unsurları içeren genel içeriklerdir. Bu yüzden liderler için Akdeniz her zaman arzulanan ve sahip olunmak istenen yüce bir amaç ve hedef olmuştur. Bu doğrultuda Akdeniz'de faal olmak isteyen devletler Avrupalı devletler için İtalya hep mücadele sahası olmuştu. Bu devletlerden biri olan İspanya'da Napoli bağlamında mücadelenin önemli bir parçası olarak boy göstermişti.

İspanya'nın sosyo-ekonomik yapısı ve hanedan değişiminin, Osmanlı İmparatorluğu'na olan etkilerini iki başlık altında ele almak gerekirse; 1. Coğrafi Keşifler: Coğrafi keşifler çağı ile birlikte Kuzey Batı Avrupası bir dönüşüm yaşıyordu. Bu dönüşüm dünya ölçeğinde merkezi ekonomilerin artık sahip olduğu coğrafi avantajlardan daha çok üretim ve tüketim bandında yeni endüstriyel devletlerin ortaya çıkmasıydı. Bu devletlerin kurmuş oldukları merkantil bağlar ve sömürge merkezleri sayesinde endüstriyel sanayilerini geliştirerek, dünya ekonomisinin Akdeniz hinterlandından Atlantik bölgesine kaymasına sebep olmuştu. Atlantik'in merkezi bir noktaya oturmasının nedeni kâr marjından kaynaklanmayıp, daha çok değişen dünya düzeni içerisinde, iş bölümlerinin XVI. yüzyılda ortaya çıkmasıydı. Bunu XVII. yüzyılda demografik nüfus verilerinde düşme ve sektörel daralmanın yaşanmasıyla yeni iş bölümleri oluşturmuştu.[616]

Coğrafi keşiflerin genel etkilerinin küresel ölçekte dünya ekonomisi üzerinde büyük etkisi olmuştu. Bu keşifler Hint ticari rotaları dâhil Amerika Kıtası'nın keşfiyle beraber Avrupa'nın Atlantik kıyısına bakan devletlerin birer ekonomik güç merkezi olmasını sağlamıştı. Ekonomik getiriler, askeri teknolojik yatırımlarını da beraberinde getirmişti. Bu kazanımlarını artırmak ve devam ettirmek için gerekli tüm ticari adımları atıyorlardı, çünkü artık Batı devletlerin genelinde ekonomik yönelimleri ve yönetim bazında alınan kararlar merkantilist bir anlayışla artık alınıyordu. Bu keşiflerin ardından Batılı unsurların Levant bölgesine yerleşmesi ve buradaki ticari faaliyetlerine devam etmeleri, kazançlarını artıran bir girişimdi.

---

[615] O'Connell, Dursteler, ***The Mediterranean World***, s. 17.

[616] Immanuel Wallerstein, "Faruk Tabak, Osmanlı İmparatorluğu, Akdeniz ve Avrupa Dünya Ekonomisi (1560-1800)", ***Osmanlı Ansiklopedisi***, C. III, s. 204.

Osmanlı İmparatorluğu'nun konu bağlamında durduğu nokta ise keşiflerin getirdiği ticari kayıpları azaltma ile ilgili girişimleriydi. Coğrafi keşiflerin, Osmanlı'ya getirmiş olduğu ekonomik zararlar muhakkak ki vardı. Ama tüm ticari rotaların değiştiği anlamına gelmiyordu. Ticari rotalar üzerinde değişime uğrayan başlıca ürün baharat ticareti olmasına rağmen, ticaret Akdeniz hinterlandında miktar olarak az olsa da ticari emtia olarak devam etmekteydi. Yanı sıra Atlantik Ticaret Üçgeni, Avrupa ekonomisini şekillendiren unsurların başında geliyor. Avrupa, Afrika ve Amerika üçgeni, yeni ticaret ağı olarak uzun yıllar devam edecekti. Afrika'daki köleler, Amerikan kolonilerinde çalıştırılmak üzere plantasyonlara götürülerek üretimin artırılmasında kullanılıyordu. Osmanlı açısından zararı ise Latin Amerika'da üretilen kahvenin yavaş yavaş Osmanlı pazarında yer alan kahveye rakip hale gelmesiydi.

Amerika'dan gelen İspanyol gümüş miktarının Avrupa ve Osmanlı ekonomisi üzerinde olumsuz etkileri gözlenmişti. XVIII. yüzyılla birlikte artan endüstrileşme ve iş gücü Osmanlı gibi İspanya'yı da etkileyen unsurların başında geliyordu. 2. Hanedan Değişikliği: Osmanlı İmparatorluğu daha önce İspanyol Habsburg monarşisiyle karada ve denizde birçok mücadelenin içinde yer aldığını bilmekteyiz. Ama Habsburg monarşisinin yerine Bourbonlar'ın geçmesi ile değişen bir Akdeniz profili izlenmeye başlanmıştı. Bunun başlıca yaratıcısı Napoli Kralı (1734-1759) olan Don Carlo'nun İspanya kralı (1759-1788) olması ile değişen süreçti. Napoli Kralı iken Osmanlı imparatorluğu yapmış olduğu benzeri bir antlaşmayı, İspanya içinde düşünmüş olmasıydı. Sadrazam Koca Ragıp Paşa zamanında böyle bir teşebbüsün yapıldığı ama Ragıp Paşa'nın vefatı (7 Nisan 1763) dolayısıyla bir süreliğine rafa kalkmasına rağmen, İspanya teşebbüslerine devam etmişti. İşte bu noktada Osmanlı için güvenlik sorunu olan bir mesele İspanya ile olası bir antlaşma zemini yaratmıştı. Rusya, Baltık Donanması'nın Cebelitarık'tan geçişi ile Çeşme'de yaşanan yenilgi sonrası, İspanya ile geliştirilmek istenilen stratejinin bir parçası olacaktı. Osmanlı ve İspanya arasında imzalanan dostluk ve ticaret antlaşması (14 Eylül 1782) ile Sunt/Septe Boğazı'ndan Ruslar'ın Akdeniz'e geçişini engelleme gibi stratejik eklemeler metne yapılmıştı.[617]

[617] Kemal Beydilli, "İspanya", ***DİA***, C. XXIII, s. 167-168.

Konuyu İspanya bağlamında ele aldıktan sonra Napoli üzerine eğilmemiz gerekirse; Napoli,[618] modern çağın başlarında Avrupa'nın önde gelen büyük şehirlerinden bir olma özelliğine sahipti. Yaklaşık iki yüzyıl boyunca İspanya Krallığı'nın egemenliğinde (1503-1707) idare olunan bir şehirdi. Yüksek binalara, kalabalık ve gürültülü caddelere ve pek çok kilise ve saray zenginliklerini içinde barındıran, doğal bir güzelliğe sahip bir yerdi. Napoli topraklarında saçılmış birçok antik kalıntı olmakla beraber, aktif yanardağların olması, onu Avrupa'nın ünlü şehirlerinden biri haline getiriyordu.[619] Ama bu topraklar üzerinde savaşın ve kanın eksik olmadığı gerçeği, tekrardan kendini hatırlatıyordu. XVIII. yüzyılda Napoli tekrar bir krallık olarak kurulunca (1738) Bourbonlar yönetiminde farklı bir seyir izlemeye başlamıştı. İspanya'nın, Napoli'deki Bourbon kolunun Akdeniz'deki faaliyet alanını genişletmek için birçok devletle iş birliğine girmişti. Osmanlı İmparatorluğu da bu iş birliği içinde olduğu devletlerden bir tanesiydi.

Bu kapsamda Osmanlı ile Napoli arasındaki ilişkiyi Akdeniz üzerinden okumaya çalışırsak; Osmanlı İmparatorluğu, XVI. yüzyılda Habsburg İmparatorluğu ile Orta Avrupa ve Akdeniz bağlamında yoğun bir mücadele içerisine girmişti. 1517'de Avusturya ve İspanya monarşilerinin tek çatı altında toplanması ve Avrupa'nın genelini domine eden bu güç unsuru olarak belirmişti. 1520 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın idaresindeki imparatorluk, Habsburglara karşı amansız bir mücadele içerisine girmişti. Habsburg İmparatorluğu'nun Osmanlı'ya karşı Akdeniz üzerinden geliştirmiş olduğu saldırılar bir egemenlik savaşına dönüşmüştü. Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki mücadelesi Venedik'ten sonra en azılı düşmanı İspanya Krallığı ile süre gelmişti. Değişen konjonktürel yapı, olayların farklı gelişmesini sağlamıştı. İspanya ve Osmanlı arasında cereyan eden İnebahtı

[618] Arşiv kaynaklarında Napoli isminin telaffuzuyla ilgili yer alan bir belge de bu konuya dair kendilerince bir açıklama getirmişlerdi. Trablusgarp Ocağı'ndan Ali Ağa'nın gönderdiği takrirde: Sicilyateyn isminin tesniyesi hakkındaki malumat vererek, ismin Latin lisanından türediğini ilkin belirtmişti. Hicri 66'da Araplar'ın fethi ile adanın "*Endülüs*" olarak isimlendirildiğini ve sonrasında kefere taifesinin eline geçen adanın *"kâh İtalya kâh Anapolya kâh Pulya"* diyerek lafz edildiğini ve isimlerin kullanımı Garp Ocaklarında ve Kaz Dağları dillerinde duyulduğu gibi tabir edilerek "*Napoli*" şeklini aldığını aktarmıştı. BOA, HH. nr. 1427/58436. Bir diğer belgede Napoli, *"Küçük Sicilyateyn"* olarak tanımlanmıştı. BOA, C.DH. nr. 224/11187.

[619] Tommaso Astarita, "İntraduction: Naples is The Whole World" Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, s. 1.

Savaşı'ndan (1571)[620] bu yana Osmanlı ve İspanya arasında ciddi bir mücadele ortamı olmamıştı. İspanya'nın *"Yeni Dünya"* olarak lanse ettiği Amerika'nın keşfiyle Akdeniz bağlamından kopararak, yeni bir alternatif sunmuştu.

İspanya'nın Akdeniz'deki hâkimiyet mücadelesinin bir kazançtan çok zarar getirdiğini, geri planda durduğunu[621] ve bu dönemden itibaren Osmanlı'nın Akdeniz'de daha çok Venedikle muhatap olmuştu. Özellikle Fransa Kralı I. Fronçois ile Kanuni döneminde başlayan yakınlaşma, Avrupa'da müttefik bir güç bloğu oluşturulmasıyla bir denge güdülmüştü. Bu ilişkinin bizi ilgilendiren tarafı ise Fransız Bourbon Hanedanlığı'ndan bir üyenin İspanya Krallığı'na geçmesi ile değişen mevcut konjonktürel yapıydı. Osmanlı ile İspanya arasında nasıl bir ilişki geçirdiğini kavramak, araştırtma konumuzun dışında olsa da konuyu Napoli üzerinden algılamak ve okumak uygun olacaktır.[622] Çünkü Napoli Kralı olan Don Carlo'nun 1759 yılında İspanya tahtına oturmasıyla Osmanlı-İspanya ilişkileri yeni bir anlayışla kendini göstermişti.

Veraset savaşlarının gölgesinde kurulan bir krallık olan Napoli Krallığı, müstakil bir krallık olarak teşekkül etmişti. Napoli Krallığı her ne kadar İspanya Krallığı'ndan ayrı bir idare olarak gözükse de sürekli olarak bir temas halindeydi. Napoli Kralı Don Carlo, annesi Elizabeth'ten devraldığı Parma ve Piacenza dukalıkları ile başlayan serüvenini Napoli Krallığı ile taçlandırmıştı. Krallığın daha önceden

[620] Bu savaşın Napoli açısından önemi: Fatih Sultan Mehmed'in Otronto Seferinden (1481) beri oluşan *"Turkish obsession"* (Türk takıntısı) bir türlü aşılmış değildi. İnebahtı Savaşı'nda, Osmanlı düşman kuvvetlerinin başında bulunan Don Juan ve Marcantonio Colonna tüm savaş hazırlıklarını Napoli şehrinde yapmışlardı. Bu şehrin Türklere karşı oluşan korku ve saplantısı kültürlerinin bir parçası olmuştu. Peter A. Mazur, "A Mediterranean Port in the Confessional Age: Religious Minorities in Early Modern Naples", Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, s. 222.

[621] İspanya'nın Akdeniz'deki faaliyetlerine coğrafi keşiflerin getirdiği zenginlikler doğrultusunda, ticari rotasını daha kazançlı bulduğu bir alana doğrulttuğu çıkarımı yapılabilir. Bu durumun Osmanlı açısından zararı ise imparatorluk donanmasının zayıflamasına ve çağın gereksinimlerinin karşılanmaması olarak görülebilir. Akdeniz'de aktif kalabilmek için daima sizi güçlü tutacak bir rakibinizin olması gerekiyordu.

[622] 1753'te Napoli Krallığı'nın dışişleri bakanlığını ve 1754'te başvekilliğini yapan Bernardo Tanucci, krallığın siyasi ve ekonomik genişleme olasılıklarını gerçekçi bir şekilde değerlendirmişti. Karada Papa tarafından ve denizde Türkler tarafından kısıtlanmış ve diğer taraftan Avusturya tehdidi altındaydı. Ayrıca Fransa ve İngiltere'nin kibriyle ekonomik ve ticari kalkınmaya olan özlemleri engellenmişti. Tanucci, krallığın tek geçerli garantisi olarak İspanya'nın sağladığı koruma olduğunu fark etmişti. Maria Grazia Maiorini, "Neapolitan Diplomacy in the Eighteenth Century: Policy and The Diplomatic Apparatus" Edited by, Daniela Frigo, ***Politics and Diplomacy in Early Modern İtaly***, Translated: Adrian Belton, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000, s. 10-181.

İspanya hâkimiyetinde olduğu ama İspanya Veraset Savaşları ile Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'na geçmesi (1707-1734) bir kesinti olarak görülse de krallık kısa bir aradan sonra tekrar İspanya'ya aile bağlarıyla bağlanmıştı. Napoli'nin Avusturya Habsburg şubesine bağlanmadan önce Napoli soyluları ve ileri gelenleri V. Philip'i kral olarak tanımış ve sadakatlerini göstermişlerdi. 1707'de imparatorluk kuvvetleri ile verilen mücadelede V. Philip Napoli ve Sicilya'yı kaybetmişti. Napoli, Habsburg yönetiminde valilerce yönetilmesine karşın zayıf bir yönetim tarafından temsil edildiği gibi adli makamlardaki yargıçlar dahi birer vali gibi hareket ediyordu.[623] Ve Lehistan Veraset Savaşları (1733-1738) sonucunda imzalanan Viyana Antlaşması ile kurulan krallık, yeni bir monarşinin (Bourbon) idaresine geçmişti. Bu yeni krallığın başında bulunan Don Carlo, XVIII. Yüzyılın *"Aydın Despot"* tarifine uyan reformatör bir kişilikti. Carlo, *"Il Palazzo Reale di Napoli"* sarayında krallığı siyasî, iktisadî ve içtimaî yönde geliştirmek için çeşitli girişimlerle rekontrüksiyon ve reformasyon dönemini başlatmıştı.[624] Bu girişimlerin başında krallığın ekonomik rezervlerini

[623]Angelantonio Spagnoletti, "The Naples Elites Betwen City and Kingdom" Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, s. 210.

[624] Silvana Musella Guida, "Relazzioni Politiche e commerciali tra il Regno di Napoli la Porta Ottomana nei anni del regno di Carlo di Borbone. I doni per e da Mahmud I.", a cura di, Annalisa Porzio, ***Mondi lontani Quaderni di Palazzo Reale***, Napoli, Dicembre 2014, s. 9; Napoli Krallığı'nın kurulması ile birlikte krallığın monarşik gücünü artırması için soyluların politik gücünü zayıflatılması gerekiyordu. Bunun için krallığa hem ekonomik bir gelir hem de soyluları zayıflatacak projeyi devreye soktular. Bu proje iki yüz duka karşılığında *"Napoli Seggi"*sine (Napoli şehir hükümeti) katılacak olan yeni aile üyelerinin eklenmesi ile olacaktı. XVIII. yüzyılın sonuna kadar yaklaşık iki yüz elli aile krallık divanına dâhil olarak, güçlü bir monarşi altında zayıf oligarklar sınıfını oluşturulmasıyla başarı sağlamışlardı. Don Carlo'nun başlatmış olduğu projeyi *"Vesuvian Villas"* (Vezüv Vilları) olarak adlandırılmıştı. Bu villalar Napoli'nin doğu sahili boyunca yüksek aristokrat sınıfı için yapılarak yeni gelen üyelere yer açılıyordu. Carlo'nun bu girişimlerini Piedmont/Savoylu Aristokrat Alberto Radicati di Passerano için İtalya birliğini gerçekleştirecek kişi olarak görülüyordu. Papalığın ve ruhban sınıfının sömürücü etkisini savaş açarak dini, Napoli hayatının her alanında sınırlamaya başlamıştı. İtalya vatandaşlarının gerçek sıkıntılarına yönelmişti. Özellikle engizisyon mahkemelerin yaptığı usulsüzlükler, kralın sarayına kadar gelince Roma tarafından görevlendirilen ve Napoli'ye atanan (1734) Başpiskopos Giuseppe Spinelli kovuşturma başlatmıştı. Nusco, Ortono ve Cassano engizisyonlarındaki üç piskoposun bulaştığı yolsuzluklar aşikâr olmuştu. Ama Carlo, bunu fırsat bilerek dini sömürüyü azaltmak için kendisine gerekçe sağlamıştı. Bu söylemlere karşı bir argüman olarak; Bourbon yönetiminin insanlara tanıdığı imtiyazlı vergiler yüzünden, kırsaldaki insanların şehirlere göç etmesi sonucunda oluşan kentleşme sıkıntıları meydana gelmişti. Bu sorun şehrin kalabalıklaşmasına, kirlenmesine, sağlık sorunlarına ve engellenemez kaosa neden olmuştu. Vergi indirimlerinin nedeni ve kaynağı, İspanyol deniz aşırı imparatorluğunda ihtiyaç duyulan insan kaynağını, bir kısmını kendi topraklarından karşılaması, kırsal bölgelerden gelen insanların şehirlere doluşması sonucunda, oluşan avam tabakanın havasa üstün gelmesiyle ters düz edilen kültürün yozlaşmasına sebep olmuştu. Angelantonio Spagnoletti, agm, s. 210; Gaetana Cantone, "The City's Architecture", Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013; Anna Maria Rao, "Conclusion: Why Naples's History Matters", Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, s. 478; Lea, ***The İnquisition in The Spanish Dependencies***, s. 104; Gabriel Guarino, "Public Rituals and Festivals in Naples 1503-1799, Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, s. 258.

artırmak vardı. Carlo, iki yüz yıldan fazla İspanyol Habsburg monarşisi tarafından idare edilen şehrin etkileyici kamu, tiyatro ve saray kompleks yapılarının yer aldığı ve sosyo-kültürel hayatın aktif olduğu Napoli Krallığı'nı zenginleştirmek istiyordu.[625] Bunun için Kuzey Afrika Garp Ocakları'nın tecavüzi hareketlerine son vermesi gerekiyordu. Garp Ocakları ile antlaşma zemini bulmada büyük zorluk çekmişti. Ama kendi hanedanlık bağları olduğu Bourbon monarşilerinden İspanya ve Fransa, ona artı değer katıyordu.

Carlo, Vezir Mehmed Paşa'ya yolladığı namede *"... deri Devleti Aliyye ile sulh u salah ve sefaiyinin amed şud ve ticaret sefain mevadının akd ve teyidi hususunda..."* kapitülasyon almak peşindeydi.[626] Carlos'un bu teşebbüsüne dayanak olarak eklediği önemli bir nokta vardı. Krallığın kuruluş belgesi olan Viyana Antlaşması'nın (1738) hamisi olan İspanya aracılığıyla Fransa ve Avusturya gibi devletler tarafından tanınarak meşruiyet kazanmıştı. Yaptığı antlaşmanın kapsamını genişletmek isteyen Carlo antlaşma yaptığı devletlerin ağırlığını ortaya koyarak, Osmanlı İmparatorluğu'nuda antlaşmanın dolaylı bir parçası yapma amacıydı. Aslında yaklaşımı oldukça politik bir adım olmakla beraber pragmatist bir bakış açısına sahip olduğunu da ortaya koyuyordu. Carlo, antlaşmayı Akdeniz'deki pozisyonunu belirginleştirmesi açısından önemli görüyordu. Carlo'nun böylesi bir teşebbüse davet eden kişinin Humbaracı Ahmed Paşa olduğunu ve antlaşmanın mimarı olduğu gerçeğini unutmamak gerekiyor, çünkü Bonneval daha önce Osmanlı-İspanya ittifakı kurmak için yoğun bir çaba içerisine girmişti. Bu nedenlerinden biri İspanya'nın Avusturya'ya olan düşmanlığının alenen aşikâr olmasının yanında, İspanya'nın sabık Başvekili Kardinal Alberoni'nin zamanında, Osmanlı ile olası bir ittifak kurma girişiminde bulunduğu hafızalardaydı. Alberoni'nin sabık Erdel Kralı Frenc Rakozcy üzerinden yürüttüğü diplomatik girişim daha sonra Bonneval ve Rakozcy tarafından olası İspanya ve Osmanlı ittifakı kurma girişmişleriyle devam etmişti.[627]

---

[625] Don Carlo, sosyo-kültürel alanda yapılan faaliyetlere sponsorluk sağlıyor ve bu sayede ülkesinin kültürel değerlerini artırıyordu. 1737'de inşa edilen *"Teatro di San Carlo",* ve kazılarına başlanan *"Herculaneum"* (1738) ve *"Pompeii"* (1748) arkeolojik sit sahaları kraliyet desteğiyle fonlanmıştı. Bourbonlar döneminde Napoli müzeleri, müzikal performansları, arkeolojik sahaları, volkanik yanardağları ve doğal güzellikleri ile Avrupalı ziyaretçileri kendisine çekiyordu. Tommaso Astarita, "İntraduction: Naples is The Whole World", s. 4.

[626] BOA, A.DVN.MHM.d. nr. 344, s. 555.

[627] Demir, ***Humbaracı Ahmed Paşa,*** s. 80.

Bu İttifak girişiminin temelinde İspanya'nın Avusturya ile imzaladığı Sevilya Antlaşması'ndan (1729) bir kazanç elde edemeyince Avusturya, İspanya'yı yanına çekmek için *"Pragmatic Sanction"ı (*1731) kabul etmesi halinde Parma, Piacenza ve Toskana Grandukalığı'ndaki haklarını tanıyacağını söyleyerek dizginlemişti. Ama İspanya Kraliçesi Elizabeth oğlu Carlo için bu toprakları yeterli görmüyordu. Bu yüzden hala Avusturya'ya karşı bir düşmanlık içindeydi. Bu da Leh Veraset Savaşları (1733-1738) sırasında oluşan ittifaklar sistemleri içerisinde İspanya'nın yer almasını sağlamıştı. İşte bu noktada Bonneval ve Rakozcy böyle bir girişimin öncüleri olmuşlardı. Rakozcy'nin 1734 yılında payitahta sunduğu raporda İspanya'nın böyle bir ittifaka hazır olduğunu bildirmesine karşın, Osmanlı Devleti olumlu bakmamıştı.[628] Frenc Rakozcy'nin ittifak girişimleri ölümünden sonra oğlu Joseph Rakozcy'i devam ettirmişse de 1738'de ölmesiyle bu girişim akamete uğrayarak sonuçlanmamıştı.[629] Bonneval ise ittifak girişimini oluşturmak için Napoli Kralı'nın Paris'te bulunan elçisine 1736 tarihinde haber vererek, böyle bir antlaşmanınyapılabileceğini bildirmişti.[630] Bu girişimden müspet bir sonuç alınamamasına karşın daha sonra Napoli Krallığı böyle bir ilişkiye olumlu bakarak, Bonneval Paşa ile irtibata geçmişlerdi. Boneval'in girişimi sonrası Napoli Başvekili; İngiltere, Fransa, Hollanda ve İsveç gibi devletlere verilen kapitülasyonların kendilerine de verilmesi için Giuseppe Finocchietti di Foulon'u[631] elçi olarak göndermişti. Finocchietti, soylu bir

[628] BOA, A.AMD, nr: 3/88. Bu konu hakkında bkz: BOA, A. AMD. nr. 3/98; BOA, A. AMD. nr. 3/100, s. 2.
[629] Demir, ***Humbaracı Ahmed Paşa,*** s. 81.
[630] Nahid Sırrı Örik, "İstanbul'da Sicilyateyn Elçileri", ***Türk Tarih Encümeni Mecmuası***, C. I, S. 3, Letafet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 69.
[631] Napoli Kralı tarafından Finocchietti'nin bu işe görevlendirilme sebebi Bonnevalle, Venedik'te bir tanışıklığının olmasından kaynaklanıyordu. Bir colonnel (albay) olan Finocchietti, İstanbul'a Yeşilköy sahillerinden gelerek (6 Kasım 1739) Bonneval'in sayfiyesine gizlice geçiş sağlamıştı. Böyle bir gizliliğe ihtiyaç olmasının sebebi, Fransa gibi devletlerin böyle bir teşebbüsü engelleme çabalarını boşa çıkarmak istiyordu. Bonneval, imparatorluktaki nüfuzunu kullanarak, antlaşmanın yapılmasına ön ayak olmuştu. Finoccietti, antlaşmadan sonra "*kont"* unvanı alarak makamını yükseltmişti. Lakin Bonneval'in etkisiyle Fransız elçisine gösterdiği tavırlardan ötürü; Fransa, İspanya aracılıyla Napoli'ye iletilen şikâyetler üzerine Finocchietti'nin elçiliği kısa sürerek, Napoli'ye geri dönmüştü. Örik, "İstanbul'da Sicilyateyn Elçileri", s. 69; Ayrıca Finocchietti'nin masraflarının karşılanması için günlük olarak beş yüz guruş bir tayinat ayrılmıştı. BOA, C.HR. nr. 134/6679; Fransa'nın antlaşmaya mani olmak ve Finocchietti'nin İstanbul'a gelişini engellemeye çalışıyordu. Bu durumdan çıkarsamalar yapmak mümkündür, çünkü iki Bourbon monarşisinin *"Family Compact"* gibi antlaşmalar yapmakla beraber birçok ortak paydayı paylaşmaktaydılar. Bu kabulsüzlüğünün temelinde yatan asıl sebep daha önceden bahsettiğimiz Osmanlı ile bir müttefiklik ilişkisi geliştirmesine engel olmak için mi yoksa Atlantik'teki pazar payını daraltmak istememesi mi! Bunun gibi birçok soru bu engellemenin içinde yatan bir unsur olarak görülebilir. Bir diğer şey ise Hüseyin Efendi'nin Napoli Elçisi olarak görevlendirilmesi sırasında Fransa, İngiltere, Venedik ve Hollanda'nın bundan rahatsızlık duymalarını da katabiliriz. Buradan yapacağımız bir diğer çıkarım aslında Napoli Krallığı'ndan çok İspanya'nın işin

aile mensup, meraklı ve çalışkan biri olmasının yanında İngiltere, Fransa ve İspanya gibi ülkelere yaptığı ziyaretlerle bilgi ve görgüsünü geliştirmiş bir şövalyeydi. Memleketi Livorno'ya geri dönünce 1731'de şehre gelen Don Carlo ile tanışarak, Carlo'nun mücadelesine katılmıştı. Kendisi bir şövalye iken Bitonto Savaşı (1734) sırasında colonnel olarak hizmet etmiş. Ve savaşın ardından Napoli ve Sicilya şehrinin alınmasıyla Finocchietti, diplomatik faaliyetlerde bulunmak için Venedik Dukalığına gönderilmişti. Daha sonra Finocchietti'nin diplomatik becerilerinden faydalanmak için 1737 yılında, Osmanlı İmparatorluğu ile ticaret ve dostluk anlaşması yapması için İstanbul'a Bonneval'in yanına gönderilmişti. Ama Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya ile olan savaşı (1736-1739) olmasının yanında, Venedik ve Fransa elçilerinin böyle bir anlaşma istmemesi, antlşamayı mümkün kılmıyordu.[632]

Bonneval, Belgrad Antlaşması (1739) sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun bir sükûnet veya *"şahane-i rehavet"* olarak adlandırılan bir döneme girmesini fırsat olarak değerlendirip, girişimleri tekrar başlatmıştı. Finocchietti, diğer devletlerin aldığı *"ahidnâme-i humâyûn"* gereğince elçi, konsolos ve tercüman bulundurma haklarına sahip olmak için *"beratı şerifi"* talep etmişti.[633] Bu sayede Napoli serbest bir şekilde *"seyr ü sefer"* yaparak ticaretini yapabilecek ve tüccar reayasını gözetmiş olacaktı. Bonneval'in[634] aracılığı ile Divân-ı Hümâyûn tercümanlarından Ghika ve Reisülküttâb Mustafa Efendi ile sürdürülen müzakereler[635] sonucunda Napoli Krallığı'na Ahidnâm-i Humâyûn /Kapitülasyon (7 Nisan 1740) verilerek, yirmi bir maddeden oluşan ve yirmi yıl geçerli ticaret ve dostluk antlaşması yapılmıştı.[636] Bu

içinde asıl faal rol oynaması ve yer alması olarak da görülebilir. Abate Francesco Becattini, ***Storia del Regno di Carlo III. di Borbone: Re Cattalico delle Spagne e dell'İndie***, Venezia, 1790, s. 115.

[632] Francesco Pera, ***Ricordi e Biografie***, Livorno, 1867, s. 197-205.

[633] BOA, HH. nr. 1428/58464.

[634] İngiliz Elçisi'nin Newcastle Dükü'ne yazdığı mektupta Bonneval'in Fransız elçi Villeneuve'ye karşı kazandığı bir zafer olarak tanımladığı gibi kendisinin bu işi kısa sürede bitirmesinin bir başarı olarak, görüleceğini ve diğer Avrupalı devletler nezdinde kredibilitesi olacağını düşünmesiydi. Bunun altında yatan asıl unsurun, Avusturya'da Prens Eugen ile yaşadığı sorunlar ve ardından Fransız Elçisi Villeneuve'nin Bonneval'in sığınma taleplerinin geri çevirdiği gibi bir Fransız vatandaşı olarak görmemesi nefretini artıran bir sebepti. Demir, ***Humbaracı Ahmed Paşa***, s. 83.

[635] Örik, "İstanbul'da Sicilyateyn Elçileri", s. 69.

[636] BOA, A.DVNSDVE.d. nr: 96/1, hk. 7; BOA, HH. nr. 1428/58461; Ahidname-i humâyûn'un bir başka mükerrer metni Kral Carlos tarafından gelen tasdiknamede yer almakla beraber Napoli Başvekili İspanyol Salas Dükü Jose Joaquin Guzman de Montealegre'nin imzası bulunmakta idi. BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 366, s, 603-606. Osmanlı-Napoli antlaşmasına dair bir diğer kayıt Suphi Tarihi'nde geçer: *"İtalya memleketi kralı ve İspaya'nın kralzâdesi olan Karaloş (Carlos) tarafından bu def'a Devlet-i Aliyye-i rûz-efzûn ile müceddeden temhîd-i mebânî-i muvâneset ü musâfât ve te'sîs-i esâs-ı musâdekat u muvalât içün… Devlet-i Aliyye'de ticâret ile ktisâb-ı nisâb-ı emn ü râhat iden sâir mülûk-*

antlaşmayı Şemdânîzade Fındıklı Süleyman Efendi şöyle aktarmıştı: *"... hâlâ İtalya memleketinin kıralı ve İspanya'nın kıralzâdesi Karaloş (Carlo) devlet ile sulh oldu ve sâ'ir düvel gibi ticârete izin içün Asitâne'de balyosu oturmağa ruhsat verildi..."*[637] Osmanlı İmparatorluğu'nun Napoli Krallığı'na verdiği imtiyazla siyasî, iktisadî ve içtimaî konular, karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesinde temel argümandı.* Krallık başta İspanya, Fransa ve Osmanlı ile yaptığı anlaşmalara ek olarak İsveç, Danimarka ve Hollanda devletleriyle de ticari anlaşmalar yapmıştı.[638] Bu durumda krallığın potansiyel nüfus rezervini de göz önünde bulundurmak gerekiyor, çünkü XVIII. yüzyılın sonuna kadar Venedik, Milan ve Roma gibi şehir devletlerinin her biri Napoli nüfusunun en fazla yarısına sahiplerdi.[639] Bu nüfus oranının krallığın diğer topraklarındaki eklenince ithalat ve ihracatını yapabileceği malzemeleri üretmek ve satın almaları gerekecek emtialar için gerekli devletlerle anlaşma zemini bulmaları gerekiyordu. İşte bu noktada Osmanlı İmparatorluğu yaptıkları anlaşma önemli bir ticari hamleydi.

ı Nasârâ ... müşârünileyh hazretleri dahi semere-i müsâlaha vü müsâfat olan ticârât ü mu'âmelât husûsunu beyzâde-i merkûm ile yegân yegân müzâkere ve yirmi bir madde ile bir hâtime üzerine reşide-i hüsn-i hitâm olun..." Subhî Mehmed Efendi, ***Subhî Tarihi***, s. 618; Muâhedât Mecmûası, C. II, TTK, Ankara, 2008, s. 55-65; Hammer, ***Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XV, İstanbul, s. 8; Becattini, Don Carlo'nun, Osmanlı İmparatorluğu ile yaptığı anlaşma hakkında Finocchietti'nin Bonnevalle yapmış olduğu anlaşmanın ne kadar kısa sürede yapıldığını ve anlaşmayı yazmıştı:*"Cavalier Giuseppe Finocchietti ... e col famoso rinnegato Conte di Bonneval che gli riusci di con chiudere in pochissimo tempo il detto Trattato diviso in 29 articoli (21 articoli), in vigore del quale i sudditi Napoletani venivano ammessi a commerciare negli Stati del gran signore con gli istessi privelegi delle altre Nazioni amiche della porta ..."* Becattini, ***Storia del Regno di Carlo III. di Borbone,*** s. 115.

[637] Şemdanizâde, ***Mür'i't-Tevârih***, (vrk. 383a) s. 96. İngiliz elçisi Fawkener, Bonneval'in bu antlaşma için harcadığı paranın miktarını tahmini olarak yirmi bin sterlin olduğunu yazmaktadır. Bonneval'in 1742 Haziran'ında Hekimolu Ali Paşa'ya sunduğu layihada: Napoli Krallığı ile yapılan antlaşmada yapılan masraflar için kimsenin kendisine sormadığını şu cümlelerle ifade etmişti: *"Zât- Âliniz takdir buyururlar ki, dâima sadakatla çalışanlar her zaman iyi muamele görmedikleri gibi en iyi şekilde mükâfatlandırılmaktan da uzak kalmışlardır."* Hammer, ***Büyük Osmanlı Tarihi***, C. XV, s. 51; Demir, ***Humbaracı Ahmed Paşa,*** s. 83.

* Napoli Krallığı tarihinde ilk dostluk muahedesi 1479'da Fatih Sultan Mehmed ile Aragonlu Ferdinand arasında yapılmıştı. Dostluk muahedesinden sonra birinci sulh muahedesi 1483'te ve ikinci bir sulh muahedesi ise 1498'de II. Beyazıt zamanında yapılmıştı. Reşat Ekrem Koçu, ***Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920: Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923***, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1934, s. 30-34.

[638] Rao, "Conclusion: Why Naples's History Matters", s. 480.

[639] Napoli nüfusu: 1688'de 186.000, 1743'te 294,241, 1765'te 337,095 ve 1795'te 416,905 tarihlerinde mevcut nüfus oranlarıdır. Bu bilgiler ev hanelerindeki nüfus, kilise kayıtları, ekmek dağıtım listelerinden ve diğer belgelerden çıkartılmıştı. Giovanni Muto, "Urban Structures and Population", Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, s. 43.

Osmanlı açısından bu antlaşma sadece Napoli Krallığı ile değil dolaylı olarak İspanya Krallığı ile de bir bağ kurulmuştu. Napoli Krallığı'nın aile bağları Atlantik kıyısının iki önemli devleti ile güçlenmişti. Carlo, Osmanlı İmparatorluğu ile yaptığı anlaşma akitlerinde İspanya kralzadesi olarak egemenliği altında olan toprakları; Napoli, Sicilya, Castro (Lazio), Parma, Piacenza ve Toskana Grandukalığı'nın şehirleri, olarak göstermişti.[640] Osmanlı Devleti'nin tüccar ve reayası bu sınırlar içerisinde ticaret ve işlerini göreceklerdi. Napoli Krallığı'nın kendi tüccar ve reayası için imparatorluk sınırları içerisinde aynı durum geçerli olmakla beraber, krallık reayası için "*hac*"[641] faaliyetlerinin yapılmasını da geçerli kılınmıştı. Ayrıca Don Carlo, İstanbul'da ikamet etmekte olan elçisi Finocchietti'nin gerekli yetkilere sahip olduğunu ve gerektiğinde krallık adına görüşmelerde bulanabildiği gibi kararlar alabilecek bir statü olduğunu belirten mektupları Sultan I. Mahmud ve Sadrazam Şehla Ahmed Paşa'ya yazarak elçisine kolaylık sağlanması için rica etmişti.[642]

---

[640] BOA, A.DVNSDVE.d. nr. 96/1, hk, 7, BOA, A.DVNSDVE.d. nr. 96/1 hk, 4. Osmanlı-Napoli muahedesinde geçen yerlerle ilgili bazı detayları açarak netleştirmek gerekiyor, çünkü Parma ve Piacenza'nın kendi sınırlarında göstermesi erken bir tarihleme olduğu gibi Toskana Dukalığı'nda sahip olduğu yerleri bildirmemesi bir eksiklik oluşturmaktadır, çünkü temessük metninde yer alan Toskana Dukalığı'nın kısmi bölgelerinden bahsedip, tamamını kapsamadığı anlamı çıkartılabilir ama her iki monarşinin (Habsburg-Bourbon) dukalığı pay ettiği gerçeğini belirtmemiz açısından önemlidir. İspanya Veraset Savaşları sonrasında Carlos'un annesi Elizabet'in mülkü olan Parma ve Piacenza dukalıklarını Avusturya İmparatoru VI. Charles'ın *"Pragmatic Sanction"* kabul etmesi nihayetinde Lehistan Veraset Savaşları sonucunda Napoli ve Sicilya şehirlerine karşılık takas ettiğini ifade etmiştik. Hakeza Parma ve Piacenza dukalıklarını Don Carlo'nun kardeşi ve XV. Louis'in damadı olan Don Philip'e Avusturya Veraset Savaşları sonrasında imzalanan Aix-La-Chapelle Antlaşması (1748) sonucunda Maria Theresa tarafından verildiğini bilmekteyiz. Diğer bir şey ise Toskana Grandukalığı'nın son dükünün ölümü ve varisinin olmaması 1737'de ve İspanya Kraliçesi Elizabeth'in miras hakkı olmasına karşın, Toskana Dukalığı'nın tamamını topraklarına katamadığını, Avusturya İmparatoru VI. Charles'ın bu toprakları önemli bir bölümünü işgal ederek kendi imparatorluğuna eklemişti. Hatta Maria Theresa'nın kocası Lorrain Dukalığı'nın eski dükü Franz Stephan'ın Toskana'nın yeni dükü olarak kabul görmesi ve ardından 1748'de imparator unvanı alması ile dukalığı oğulları için sancak haline getirdiğini söyleyebiliriz. Bu bilgiler ışığında Napoli Krallığı'nın Toskana bölgesinde Busseto ve Val della Torra topraklarına sahip olduğu ve Parma ve Piacenza topraklarında da hak iddiası erken bir tarihleme olarak karşımıza çıksa da ileriki süreçte krallığa dahli teoride geçerliliği olan bir sembolik bir değer biçilmişti. Napoli Krallığı'na karşı Kutsal Roma Cermen İmparatoru VI. Charles, Belgrad Antlaşması'nda (1739) Napoli Krallığı'nı (İki Sicilya Krallığını) kendi imparatorluğu sınırlarında göstermesi ise imparatorluğun hala Napoli toprakları üzerindeki hırsını göstermişti. BOA, A.DVN.MHM.d. nr. 329, s, 518-524.

[641] Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yer alan ve semavi dinlerin ortak değerlerinden olan Kudüs şehrinin ziyareti için verilen ahidnamede yer alan ifadenin, diğer imtiyaz sahibi devletlere tanınan hakkın Napoli içinde karar kılındığını görmekteyiz: *"Re'âyâlarının mezhebi husûsunda ve Kudüs-i şerîf vesâ'ir yerlere varan seyyahlariyçün sâ'ir dost olan düvele mürâ'ât olunduğu üzre müsâ'ade oluna…"* BOA,A.DVNSDVE.d. nr: 96/1, hk: 7.

[642] *"… Devlet-i Âliyye-i … ile krallığımız beyninde musâlaha ve sefâine âmed-i şud ve ticaret-i umûriyenin akd ve temyîdine der-devlet-i âliyyelerinde tarafımızdan bundan akdem me"mûr-u merhus vekiller olan Kont de Favlon Fenoki nâm dâî"leri itmâm-ı hıdamât-i me"mûriyeti ile tarafımızdan bu defa iâde ve ircâ" ettirilmekle…"* Name-i Humâyûn Defteri, 8, nr.73, s.89; BOA, Name-i Humâyûn Defteri, 8, nr.74, s. 90.

Don Carlo'da Sultan I. Mahmud'a hediyeler yollayarak dostluğunu pekiştirmek ve Devlet-i Aliyye ile sağlıklı bir ilişki geliştirme için hediyeler göndermişti.[643] Aynı şekilde Osmanlı Devleti, Napoli Krallığı ile gelişen dostluğu pekiştirmek amacıyla Nadir Şah'ın Hindistan seferinde elde ettiği başarılar nedeniyle göndermiş olduğu bir fili hediye olarak Napoli Krallığı'na yollamayı uygun görmüştü.[644] Ayrıca filin bakımı için bir görevli ve mübaşir de yanlarına vermişti.[645] Carlo, Osmanlı'nın gönderdiği hediyeye çok sevinmiş ve filin resmini saray ressamı Giuseppe Bonito'ya yaptırarak, babası İspanya Kralı V. Philip'e doğum günü hediyesi olarak yollamıştı.[646]

---

643 "*Altı gümüş kupa (6 sottocoppe d'argento da rinfreschi), Ponce içmekte servis edilmek için saf porselenden yapılmış birkaç büyük fincan ve kahve için çeşitli porselenler (un assortimento di porcellane per The e Caffè ed anche qualche tazza grande pure di porcellana di quelle che sogliono servirsi per bere in ponce), tütün koymak için Sicilya akik taşından yapılmış on iki sigara tabakası (12 Tabacchiere di pietra d'agata di Sicilia fatte a urna e che ponno servire per mettere l'oppio, che sogliono li Turchi portare addosso), on iki dürbün (altı tane uzun, altı tanede cep boyu (12 Cannocchiali, cioè 6 lunghi e 6 da saccoccia), sahte ipekten yapılmış altı çiçekli dört veya altı kutu (4 o 6 scatole di fiori finti di seta), kaplumbağa kabuğundan yapılma iç içe geçirilmiş altın ve gümüş desenli altı çeşit tarak (6 sortimenti di pettini di tartaruga intrecciati parte d'oro e parte d'argento) ve likör ve spiriti (içkili içecekleri)in içinde lduğu küçük şişelerin korunması için kadife astarlı üç veya dört çekmece (3 o 4 cassettine foderate di velluto con le sue Caraffine per conservare spiriti e liquori).* Guida, "Relazzioni Politiche e commerciali tra il Regno di Napoli la Porta Ottomana", s. 14.

644 BOA, C. HR. nr. 2/93.

645 BOA, C.HR. nr. 157/7814; BOA, A.DVN.MHM.d, nr. 208, s, 100. Fil'in yollandığı ile ilgili detaylı bir belge: "*Asitâne-i saâdetimde Draç iskelesine varub gelince yol üzerinde vaki kuzât ve nüvvâb ve kethüda yerleri ve yeniçeri serdârları ve cizyedârlar ve sâ"ir zâbitâna hüküm ki Elçi-i mûmâileyh arzuhâl gönderüb bu defa kral-ı mûmâileyhe inâyet bahş ve itâ olunan bir aded fîl Draç iskelesine bade"l-vusûl andan kral-ı mûmâ ileyh tarafına îsâl elçi-i mûmâ ileyh tarafından tayîn kılınan İtalya beyzâdelerinden Antonyo Romiti nâm beyzâde ile Falo nâm tercümân iki nefer müstemen hidmetkârları ve bir nefer yasakcı ile asitâne-i sadetimde iskele-i mezkûra varub gelince her kangınızın taht-ı kazâsına varub dâhil olur ise esnâ-yı tarîkde vaki menâzil ve merâhilde ve benâder ve maberde cizyedârlara cizye mutâlebesiyle ve gayrilere dahi âhar bahâne ile gelüşde ve gidüşde ve bir mahallde evân-ı mekslerinde kendülerine ve yanlarında olan müstemen hidmetkârlarına ve esvâb ve davarlarına mugâyir ahidnâme-i hümâyûn kimesneye bir dürlü taaddî ve rencîde etdürülmeyüb ... vech-i meşrûh üzere amel ve hareket oluna deyü yazılmışdır."* Fî evâhir-i Cemaziyelevvel sene 155. Reyhan Yirşen***, 6 Numaralı Sicilyateyn (Düveli Ecnebiye) Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi***,* Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Merkezi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2008, s. 23; Sareo, özetle filin krallarına hediye edilişini ve Napoli'ye bir Kasım'daki gelişini ve zorlu geçen yolculuğun nasıl geçtiğini ve merakını bu pasajda dile getirmişti: "*Un Elefante in dono al Re Nostro Signore, per continovazione, e conferma di un'officiosa non volgar Amicizia con Lui novellamente contratta; furono rapiti gli animi di ogni ordine di perſone all' aspettamento di questa strana comparsa; e quasi furono coll'affetto e colla fantasia a seguirlo da presso in tutto il suo lungo e difficile viaggio, cercando di lui novelle, e di ogni sua avventura. Giunse questo finalmente nella Regal Villa di Portici, dove la Corte ſi tratteneva, il dì primo Novembre*." Francesco Serao, ***Descrizione dell'elefante pervenuto in dono dal Gran Sultano alla regal corte di Napoli il primo novembre 1742***, Napoli, 1742. s. 5. Diğer taraftan Trablus Beyi Ahmet Paşa'nın damadı Derne Beyi Mustafa Bey'in götürdüğü hediyeler: on beş Arap atı, iki beyaz hecin devesi, bir aslan ve iki kaplanı hediye olarak göndermişti. Rosita D'Amora, "The Diplomatic Relations Between Naples and The Ottoman Empire in The Mid-Eighteenth Century: Cultural Perceptions" ed., Maurist H. Van den Booggert and Kate Fleet, ***The Ottoman Capitulations: Text and Context***, Oriente Moderno, Nuova Serie, Anno 22 (83), No: 3, 2003, s. 724.

646 D'Amoro, "The Diplomatic Relations Between Naples and The Ottoman Empire", s. 725.

Napoli Kralı'nın bir diğer hamlesi Garp Ocakları ile yapılacak olan müzakerelerdi. Bu müzakerelerin kolay olmayacağı başından beri Napoli için büyük bir sorun teşkil etmişti, çünkü ocakların her birinin bağımsız bir yapı gibi hareket etmesi, başlıca bir problemdi. Garp Ocakları, Beydilli'nin ifadesiyle *"kavm-i serkeş"* olması ve Osmanlı'nın yapılan antlaşmalarda garanti vermesini zorlaştıran bir unsurdu. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu *"düveli nasaraya"* verdiği imtiyazlara bir madde daha ekleyerek, kendilerinin Garp Ocakları ile irtibata geçmesini ve antlaşma imzalamalarını belirtmişti. Bu durum Osmanlı otoritesinin Akdeniz havzasında etkinliğinin azaldığını ve bir deniz gücü olmaktan çok bir siyasi figür olduğu gerçeğini gün yüzüne çıkarıyordu.

Finocchietti, Napoli Başvekili Salas Dükü'nü bilgilendirmek için yazdığı mektupta Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa aracılığıyla Cezayir, Trablus ve Tunus ocaklarına mektup yazdığını *(Grande Ammirglio Capitano Pacha Mustafa, scritta alle Reggenze d'Algeri, Tripoli e Tunis)* ve bir anlaşma zemini arandığını iletmişti.[647] Ama Napoli Krallığı ile Garp Ocakları arasında sadece Trablusgarp ile bir antlaşmaya varabilmişti.[648] Trablusgarp ve Napoli arasında imzalanan antlaşmanın alt zemini hazırlayan unsur; Osmanlı ile Napoli arasında imzalanan antlaşmanın on yedinci maddesinin verdiği izinle gerçekleşmesini mümkün kılınmıştı. Ama bu maddenin giriş kısmında, Garp Ocakları'nı hakkında şu ifadeler yer alıyordu. Krallık, Garp Ocakları'ndan patente alan Ülgünlü ve Arnavutluk korsanlarının diğer devletlere uygulanan kaidelerin kendileri içinde geçerli olmasını, herhangi bir düşmanlık yapılmamasını, antlaşmanın hükümlerini yerine getirmelerini ve ihlalden kaçınmalarını içeriyordu. Osmanlı İmparatorluğu, Napoli Krallığı'na Garp Ocaklarıile yapılacak girişimler için ayrıca izin vermişti.[649] Bu antlaşmayla Napoli Krallığı,

[647] D'Amoro, "The Diplomatic Relations Between Naples and The Ottoman Empire", s. 719.

[648] Napoli ve Trablus arasında imzalanan Antlaşma (3 Haziran 1741) on yedi madde bir hatimeden oluşmakta idi. Boa, A.DVNSDVE.d. nr. 96/1, hk: 9; BOA, HH. nr. 1428/58465. Bu antlaşma ile ilgili bir diğer husus ise Napoli Arşivindeki kayıtta (ASN.MAE. n. 187, cc. 101-110) antlaşmanın kabul edildiği ama kendi evraklarına imza ve tarih iliştirmedikleri görülmüştü. D'Amora, "The Diplomatic Relations Between Naples and The Ottoman Empire" s. 717. Osmanlı Arşivindeki belgede ise antlaşmanın *"İmzâ-yı Murahhas Kral-ı Sicilyateyn Çaçentovoski"* ibaresi antlaşmanın imzalandığını göstermektedir. Alida Clement, "Da Tripoli a Messina: Spazi Contesi nel Mediterraneo Settecentesco, Tra Complementarità Macroeconomiche e Gelosia del Commercio", a cura di, Alida Clemente, Giuseppe Moricola, ***Storia Economica***, XXI/I, 2018, s. 22.

[649] *"…işbu akd olunan mevâdd dersa'adetimden Cezayir ve Tunus ve Trablus ocaklarına ihbâr olunub müşârun ileyh İtalya krallığının tüccâr ve sefâyini ve re'âyâsı zikr olunan ocaklar ile emniyet üzre amed ü şüdleri husûsu ne güne münâsib görülür ise o vech üzre bir kâlibe ifrâğ ve ol vakit mezkûr ocaklar*

imparatorluk ile karşılıklı ticari kalemlerini yürütebileceği gibi Garp Ocakları ile yaşadığı ticari ve korsanlık sorunlarının çözümü için payitahtta resmi bir temsilci olarak Finocchietti'yi bulundurmaktaydı.

Napoli Krallığı'nın İspanya ile arasında olan organik bağı unutmamak gerekir ki, Napoli'nin verdiği bazı kararlarda İspanya monarşisinin onayını gözetmekteydi, çünkü bu antlaşma İspanya'dan bağımsız bir şekilde gelişmemişti. İspanya'daki Bourbon monarşisiyle aile bağları olan Napoli Krallığı ayrı bir statüde olsa da reelde verilecek önemli kararlarda İspanya'ya danışılmaktaydı. Bu onun tabiiyetinden ziyade, sırtını dayadığı gücü ve hamisini gösterme açısından önemli idi. Napoli Krallığı daha çok özerk bir yapı olarak hareket ettiğini söyleyebiliriz.Krallığın, Osmanlı tüccar ve reayasını Akdeniz'de Malta, Ceneviz, Papalık ve İspanya bayrağı altında korsanlık yapanları engelleyeceğini ve bunlarla mücadele edeceği maddesinin yer almasına karşın, bu ifadenin sembolik bir değeri ve geçerliliğinin sadece kâğıt üzerinde bir mürekkep olduğu gerçeği dışında, bunun İspanya sayesinde sağlanacağının düşünülmesiydi.[650] Ama her iki tarafın kesin olarak anlaştığı bir durum vardı. O da düşman devletlere karşı ortak bir tavır geliştirmelerini sağlayan maddeydi. Bu madde*: "... iskele ve limanlarda tarafeynin düşmanlarına cenk sefâyini techîz olunmasına cevâz verilmeye ve düşman bayrağı ile gelen sefâyinden tarafeynin sefâyinine te'addî olunmasına cevâz verilme"*mesi kararlaştırılarak düşman gemilerinin her iki devletin sınırları içerisinde teçhiz ve donanımına izin

dahi işbu mevâdda idhâl olunmak için bu keyfiyetin ya dersa'adetimde müzâkere olunması veyahud der-devlet-medârımdan zikr olunan ocaklara bir malûm kimesne tayîn ve irsâl olunub tarafımızdan tayîn ve irsâl olunan kimesne ile bu husûsa sa'y eylemeleri câiz ola…." BOA, A.DVNSDVE.d. nr. 96/1, hk. 7. Bu ifadenin içerisinde yer alan ocaklara bu antlaşmayı haber edeceklerini ve krallığın tüccar ve gemilerinin güvenliği için gerekirse bu antlaşmayı bir şekle sokama ve bunun için ocakları da içine alarak bir antlaşmanın yapılması öngörülmekteydi. Hakeza ocakların dahli noktasında ya payitahtta müzakere edilmesini ya da imparatorluğun bir görevli göndererek ocaklara ve dahi krallığın bu antlaşmanın kapsamını çizmeyi uygun görmüşlerdi. Her ne kadar bu antlaşma metnin de böyle ifade yer almışsa da yek pare bir antlaşma metni içerisinde tüm ocaklar yer almamıştı. İşte bu noktada bağımsız bir özerk yapı gibi hareket eden ocakların birbirleri ile olan mücadeleleri krallığın bu ocaklarla ile birer birer antlaşma yapmaya zorlamıştı. Osmanlı Devleti, Trablus Ocağı'nın yaptığı gibi Tunus ve Cezayir ocaklarının da böyle bir antlaşma yapmasını istemekteydi. BOA, HH. nr. 1427/58435. Napoli Krallığı'nın murahhası Çaçentovoski'nin Trablusgarp ile imzaladığı antlaşmayı diğer ocaklarla da yapma girişimi sonuçsuz kalmıştı. Finocchietti'nin payitahta sunduğu takrirde: *"Tunus ve Cezayir ocaklarıyla dahî sulh u salah akdi hususu vabeste-i himmet-i aliyyeleri"* yani Osmanlı'nın yardımı ile çözüme kavuşacağını belirtmişti. BOA, A. DVN.DVE.d. nr. 151, hk. 6/b. Trablusgarp Ocağı'nın imzaladığı antlaşma metninin bir kopyasının payitahta yollanmasıyla ilgili bilgiden çıkaracağımız husus, devletin hala hamiliğini yaptığı ocakların yaptığı antlaşma metinlerinin Osmanlı tarafından onaylandığını ve kontrolden geçtiğini görmekteyiz.

[650] BOA, A.DVNSDVE.d. nr: 96/1, hk, 7.

verilmemesinin yanında, her iki tarafın liman ve iskelelerde düşmanlık yapılmamasına müsaade edilmemesine karar verilmişti. Bunun yanında her iki tarafın liman ve iskelelerde çıkışının düşman gemilerle aynı zamana denk getirilmemesi için *"... tarafeynin sefîneleri limanlardan çıkdıklarında yirmi dört saat mürûrundan sonra zikr olunan cenk sefâyininin ihrâcına cevâz verile ...*[651]*"* kararı alınmıştı. Bu durum düşman gemisinin herhangi bir tecavüzi hareketine maruz kalmaması ve düşman bayrağı altında faaliyet gösteren devletlere *"izn-i sefine"* verilmemesiyle de desteklenmişti. Hakeza krallığın *"... reâyâlarından bir kimesneye barut ve top ve silah vesâ'ir memnûâtdan...*[652]*"* birini ticari emtialarla birlikte yüklemesi durumunda, engel olunması istenmişti. Osmanlı İmparatorluğu ile Napoli Krallığı'nın ortaklaşa almış olduğu kararların önemli bir kısmının güvenlik bazlı olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu, karşılıklı olarak ilişkilerinin geliştirilmesi ve Napoli Krallığı'na gitmesi için bir elçi tayin edilmişti. Bu kişi Cizye Muhasebecisi Küçük Hüseyin Efendi'den[653] başkası değildi. 1741'de Hacegân sınıfından olan Hüseyin

---

[651] BOA, A.DVNSDVE.d. nr: 96/1, hk, 7; BOA, AE. III. Mustafa, nr. 294/23585.

[652] BOA, A.DVNSDVE.d. nr: 96/1, hk, 7. Benzer bir durum Napoli Krallığı ve Trablusgarp Ocağı arasında yapılmışsa da farklılıklar mevcuttu: *"... memnû'âtdan maada her gûnâ emti'a bey' ü şirâ edüb alışveriş ideler..."* derken yasaklı maddelerin dışında her türlü alım ve satımının serbest kılındığını bildirmekte. Hakeza bir diğer hükümde ise *"memnû'âtdan olan emti'a-i ceng erzâkının her nev'ine ıtlâk olunub madamki iki tarafın mahsûs emriyle rızâ verilmedikçe bey' ü şirâsı câiz olmaya..."* gibi bir ifadede yasaklı olan nesnelerin alım ve satımın serbest olduğunu ve bunun iki tarafın rızası dâhilinde gerçekleşmesini kayıt altına alınmıştı. Ayrıca maddenin devamında gerekli olan malzemenin azlığına ve çokluğuna bakılarak alım ve satımın durdurulma kararı alınmasının dostluğa zarar verilmediğini sadece bunun bir gereksinimden kaynaklandığını ifade edilmişti. BOA, A.DVNSDVE.d. nr. 96/1, hk, 9; *"Tarafeynin sefâyini asker ve cebehâne naklinde vesâir hıdmetde istihdâm olunmak üzre cebr olunmayalar."* BOA, A.DVNSDVE.d. nr: 96/1, hk, 7. Bu madde geçen ifadeler aslında kapsamlı bir durumunu içerdiğini dile getirmesi noktasında önemlidir, çünkü her ne kadar iki tarafın gemilerinin asker ve cephane taşıması için hizmete tabi tutulmasını, gönüllülük esasları kapsamında değerlendirilip, karara bağlasa da Napoli Krallığı'nın İspanyol monarşisinin İtalya'daki diğer ayağı olduğunu düşünerek, bir bağlama oturtabiliriz. Osmanlı Devleti, Akdeniz'de oluşabilecek olası herhangi bir savaşta her türlü ihtimali göz önüne almıştı. XVIII. Yüzyıla girilirken müttefiklik sistemin kazançlarının farkındaydılar. Ve Osmanlı bu müttefik ilişkilerin kendisini ne kadar yaraladığını Karlofça'da (1699) görmüştü. İspanya ile dostluk temelli bir antlaşmanın hali hazırda olmaması aynı şekilde Venedik ile olası bir savaşın her zaman mümkün görünmesi es geçilecek bir konu değildi. Avrupa'daki *"Dörtlü İttifaklar Sistemi"* her ne kadar Avrupa barışını temel alan bir birlik olsa da sonuç itibari ile Osmanlı'nın Avrupa dengesi açısından tehlike bir yakınlaşma olarak görülmüştü. İspanya'nın Avusturya Veraset Savaşları öncesi Viyana ile olan müttefikliği göz önüne alınması gerekir. On Üçüncü Madde: Osmanlı İmparatorluğunun düşmanlarında olan korsanların mürettebatına katılım sağlayan ve gemileriyle hizmetlerini sunanların imparatorluk patentli korsanların emtialarına el konulacağını kayda geçirmişti.

[653] "*Bundan mukaddem zikr olunduğu üzere sâye-i Devleti Aliyye'ye ilticâ ve mahûs murahhaslar irsâl edüp müceddeden akd ü temhîd-i musâlaha ve müsâleme ile dâhi-i hiâye-i tâcdâr-ı adâlet-fermâ olan Çiçilya Kralı canibine taraf-ı saltanat-ı seniyyeden dahi mahsus elçi irsâl olunmak bâ'is-i mübâhât u iftihrları olduğu bi'd-defeât sadrıa'zam hazretlerine Asitâne-i sa'âdette mukim beyzâdelericânibinden iş'ar ü inhâ ve husus-u merkuma müsâ'ade-i aliyye-i cihânbâni erzânî buyrulmak niyâz u recâ olunup ve keyfiyeti merkume cenâb-ı sadâret-penâhî tarafından dahi pâye-i serîr-i mu'allâya arz u telhis*

Efendi*"süvari mukabelecisi"*[654] olarak bu işe görevlendirilmişti.[655] Hüseyin Efendi'nin, Napoli'ye nasıl gideceği hakkında yaşanan sorun üzerine Bonneval Paşa'nın daha önceden Venedik'te bulunduğu ve İtalya coğrafyası hakkındaki malumatlarına binaen kendisine danışıldığında, elçinin gemi yolculuğuyla yol almasının daha uygun olacağına kanaat getirmişti.[656] Bu fikre Bâbıâli'nin onay vermesiyle Hüseyin Efendi, Tersane-i Amire'den iki kalyonla ve yanındaki hediyelerle[657] Napoli Krallığı'na yelken açarak31 Ağustos 1741'de varmıştı.[658] Hüseyin Efendi'nin Napoli yolculuğunda lazareto[659] bölgesinden çıktıktan sonra krallık sınırları içerisine geldiğinde ikamet etmek için Messina'da bulunan *"il Palazzo di Teora"* saraydaki sekiz odayı Türk kültürüne göre döşenerek hazırlamışlardı. Hüseyin Efendi, bu sarayda bir ay boyunca misafir olarak ağırlanacaktı. Bu süreç zarfında Hüseyin Efendi'nin Napoli'de bulunduğu sırada portrelerini Giuseppe Bonito (1707-1789) *"il Palazzo Reale di Napoli"*de resmetmişti.[660] Bu eseri yorumlayan De

---

olundukda lütfen ve inâyeten bu merâmlarına dahi is'af lunmak husûsuna izn-i hümâyûn-ı mülûkâne şeref-sudûr bulmağın, mâh-ı merkumun evâhırında hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Cizye Muhâsebecisi olan Küçük Hüseyin Efendi ber-vech-i sefâret mahall-i merkuma me'mûr olup, kıralı mûmâ-ileyh trafından mukaddemâ Asitâne-i Sa'âdet'e vürûd iden Vardakosta ta'bîr olunan kalyonları ile Çiçilya tarafına bâd-bân-güşâ-yı azîmet oldu." Subhî Mehmed Efendi, ***Subhî Tarihi***, s. 707.

[654] Mukabele-i Süvari: "Süvari ve piyade yetiştirmek üzere köyler, nahiyeler, vilayetler derece derece yayabaşılara, zaimlere, sancak beylerine, beylerbeyilere arazi taksim edilir ve şu kadar piyade ve süvari yetiştirmek üzere memur edilirdi. İşte bu usule göre süvari ve piyadelerin bir taksimatını, adlarını, vefat, azil, nasp, veraset gibi muameleleri kayıt ve takip ve miraslarını defterlere tespit eyleyen kalemlere "Mukabele-i Süvari ve mukabele-i piyade" derlerdi. Tabii bu kalemlerin, diğer kalemler gibi, reisleri, baş halifeleri, muavin, mümeyyiz, kâtip ve şâkirtleri vardı. Meşhur Kâtip Çelebi, mukabele-i süvari kaleminde ikinci halife olarak tarihe geçmiştir." Mehmet Zeki Pakalın, ***Osmanlı Tarih ve Deyimler Sözlüğü,*** C. II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 575.

[655]Mehmed Süreyya, ***Sicili Osmani: Osmanlı Ünlüleri***, C. III, Haz. Nuri Akbayar-Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 705.

[656] Demir, ***Humbaracı Ahmed Paşa***, s. 84.

[657] Hazine kethüdası tarafından Hacı Hüseyin Efendi'ye *"Taraf-ı humâyûn-ı cihan-dariden Sicilya kralına hediye olmak üzre Enderun-ı Humâyûn hazinesi tarafından ve mehterhane-i amireden ve baş-bakıkulu ağa marifetiyle"* hediyeler verilmişti. BOA, TSMA. nr. 659/46; BOA, TSMA. nr. E.534/16; Semavi Eyice, "Bir Türk Elçisinin Portresi", ***Belleten***, C. XLI/163, Temmuz 1977, s. 555-563; Tahir Sevinç, "Osmanlı-Sicilya İlişkileri ve Cizye Muhasebecisi Hüseyin Efendi'nin Sicilya Elçiliği (1740-1742)", ***History Studies; International Journal of History***, Vol. 5/2, s. 411-429; Guida," Relazzioni Politiche e commerciali tra il Regno di Napoli la Porta Ottomana", s. 9-28.

[658] BOA, A.DVN.MHM.d. nr: 147, s. 46-467.

[659] Lazareto: *"Karantina mahalli, bulaşık olarak vârid olanların karantinada bekledikleri yer*." Şemsettin Sami, ***Kâmûsı Türkî: Latin Harfleriyle***, Haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 950. *"Devlet-i Aliyye'min sefâyini memâlik-i mahrûsemden dostluk üzre olup kral-ı müşârun ileyhin memleketine giden sâ'ir düvelin sefâyini misillü mutâd olan lâzâreteden sonra kabûl olunala."* BOA, A.DVNSDVE.d. nr. 96/1, hk. 7.

[660] Giuseppe Bonito'nun sadece Hacı Hüseyin Efendi'nin değil aynı zamanda Tripoli (Trablus) Beylerbeyi Karamanlı Ahmed Paşa'nın elçisi Derne Beyi Mustafa'nın da portresini yapmıştı. *"il Palazzo Reale di Napoli"*de bulunan tabloların alt kısmında 1742'de Napoli'ye Kral Carlo di Bourbon'un sarayına gelen Türk elçisini *(Ambasciatori Turchi venuti a Napoli nel 1742 alla corte del re Carlo di Borbone),* diğeri ise 1742'de Napoli'ye Kral Carlo di Bourbon'un sarayına gelen Trablus

Dominici, Bonito'ya büyük ün getiren portrelerden biri olduğunu ve yapmış olduğu portre çalışmalarda benzerliği iyi yakaladığını ve bu yüzden kral tarafından övülen birisi olarak bahsetmişti.[661] Öte yandan Napoli Başvekili Salas Dükü, Hacı Hüseyin Efendi ile görüşmek için Napoli'den iki savaş gemisi ve altmış mürettebatla Messina'ya gelerek Türk delegasyonuyla görüşme gerçekleştirmişti. Bu görüşmelerin ardından Hüseyin Efendi, Don Carlos ile görüşmek üzere Napoli'ye hareket ederek bir görüşme gerçekleştirmişti. Diplomatik faaliyetlerin ardından 11 Ekim 1737 yılında inşa edilen *"Teatro di San Carlo"*da Başvekil Salas Dükü'nün hazırladığı bir tiyatro eğlencesine katılan elçilik heyetinin üç saatten fazla süren gösteriden sonra büyük bir memnuniyet duyarak hoşnutluklarını göstermişlerdi.[662] Napoli'den ayrılma vakti geldiğinde Don Carlo, Hüseyin Efendi'ye yüz Napoli dukası ve hediyeler vererek ihsanda bulunmuştu.[663]

Osmanlı İmparatorluğu ile geliştirilen temaslar dışında; Napoli kültürel hayatı aydınlanma dönemi içerisinde birçok yapı inşa edilmekle beraber, entelektüel insanların bulunduğu bir şehirdi. Bourbonlar'ın gelişiyle yeni hanedanın ilk on yıllarını karakterize eden genel dinamizm içinde şehre modern dekorlar sağlamak amacıyla çeşitli projeleri uygulamaya koymuştu.[664] Napoli Krallığı'nda "*Bourbonic Dönem*"le birlikte sanatın ve sanatçıların patronajlığını yapmaya başlamışlardı. Napoli yapılarında mimar olarak Ferdinando Fuga (1699-1781) ve Luigi Vanvitelli (1700-

elçisi *(Ambasciatori Tripoloni venuti a Napoli nel 1742 alla corte del re Carlo di Borbone)* resmettikleri yazılmıştı. Orijinal tablo İspanya'daki *"il Museo del Prado"*da yer almaktadır. Don Carlo'nun gelen elçinin görünümün nasıl olduğu ile ilgili tabloyu babası V. Philip'e yollamıştı. Giuseppe Bonito'nun 1751 yılında sarayın resmi ressamı olduğunu da ekleyelim. Eyice, "Bir Türk Elçisinin Portresi", s. 556-561.

661 *"Per queste belle opere, e per i suoi somigliantissimi ritratti venuto in gran fama, fu proposto alla Maestà del nostro clementissimo Re, per döver fare i ritratti dell'inviato del gran Signor, coi suoi cortegiani, ed i quali riuscirono così naturali, e ben situati insieme, sedendo l'inviato sul cuscino, adattato nel suolo su un ricco tappeto, com' è loro usanza, che essendo stata quest'opera lodata dal maestro, volle questi vederla, e molto la commendò."* Bernardo De Dominici, ***Vite dei Pittori, Scultori ed Architetti Napoletani***, Tomo IV, Dalla Tipografia Trani, Napoli 1846, s. 612. (Tropoli elçisi hakkındaki düşünceler için aynı sayfaya bakınız.)

662 Hüseyin Efendi'nin Mora'ya avdetine kadar aynı gemide İstanbul'da ikamet eden Kont Giuseppe Finocchietti di Foulon'un yerine elçi olarak atanan Şövalye D. Nicola de Majo'da bulunmakta idi. Guida, "Relazzioni Politiche e commerciali tra il Regno di Napoli la Porta Ottomana", s. 22. Hüseyin Efendi'nin Napoli'ye vardıktan sonra hakkında tutulan bir *"Ruznâme"* olduğu ve bu belgenin *"Relazioene della venuta di Hagi Hussein Effendi"* başlığı altında "Societa di Storia Napolitana" da muhafaza edildiğini 1902'de Giuseppe Cosenza'nın bir yazısında değinmişti. Eyice, "Bir Türk Elçisinin Portresi", s. 558.

663 Guida, "Relazzioni Politiche e commerciali tra il Regno di Napoli la Porta Ottomana", s. 12-22.

664 Giuglio Sodano, "Governing The City", Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, s. 122.

1773) ağırlıklı olarak çalışmışlardı. "*Poorhouse ve Caserta Palace"* gibi önemli yapılarda imzaları vardı. Mimari yapılardaki ustalığından dolayı Fuga 1762'de sarayın ilk resmi mimarı olacaktı.[665] Napoli Kraliçesi Maria Amelia'nın III. August'un kızı olması ve Saksonya Elektörlüğü'nün merkezi olan Dresden gibi sanat merkezlerinden birinde yetişmiş olması önemliydi, çünkü II. August'un sanat faaliyetlere olan düşkünlüğü ve sanatçılara verdiği değeri oğlu III. August'a devam ettirmişti. Giambattista Vico (1668-1744) yazılarıyla Napoli döneminin erken aydınlanma dönemini en önde gelen kişisiydi. Vico'nun çağdaş düşünürlerinden Paolo Mattia Doria (1667-1746), Pietro Giannone (1676-1748) ve sonraki kuşaktan Ferdinando Galiani (1728-1787) çeşitli alanlarda yaptıkları çalışmalarla Napoli'nin entelektüel havasına renk katan insanlardı.[666] Yanı sıra Sakson Elektörleri'nin Habsburg Hanedanlığı'ndan devamlı olarak eş almaları, saraylar arasındaki bağlantının kültürel etkileşimi bir üst seviyeye taşıdığını söyleyebiliriz. Bu sanatsal faaliyetlerinin Napoli Krallığı'nda en üst seviyeye Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa'nın kızı Maria Carolina'nın (1752-1714), İspanya Kralı I. Ferdinando'nun (1751-1825) eşi olmasıyla zirveye çıkacaktı.[667]

Bu kültürel yapılanma ve çalışmalar devletin görünümünü değiştirdiği gibi krallığa bakış açısı da değişmeye başlamıştı. Carlo'nun oluşturmuş olduğu devlet yapısı, askeri alanda olduğu kadar devlet bürokrasisinde büyük ilerleme kaydetmişti. Carlo, İspanyol veliaht prensi olarak ölen abisi VI. Ferdinand'ın yerine tahta geçmek için düzenlemeler yapıyordu. Bu düzenlemelerin çoğu Carlo, İspanya için ayrıldığında bitmesi gereken işlerdi. Bu noktada 1754'te Napoli Başvekili Bernardo Tanucci tarafından diplomatik ilişkilerin çoğu iyileştirilerek, sistematize edilmişti. Dresden, Viyana, Londra, Lizbon, İstanbul, Torino, Venedik, Parma ve Roma'da bağlar kurulmuştu. Hollanda, Bologna, Floransa ve Avrupa'nın dört bir yanına ajanlarını yerleştirmişti. Carlo, bu bağları kurmak ve faaliyetlerini gerçekleştirmek için kraliyetten hazinesinden önemli bir bütçe ayırmıştı.[668] Carlo, diğer devletlerle olan ilişkilerini bir şekilde devam ettirmesi kolayken, bunun Osmanlı için fark yaratıp

[665] Cantone, "The City's Architecture", s. 352-353.
[666] Melissa Calaresu, "The Enlightenment in Naples, Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, s. 408.
[667] Elisa Novi Chavarria, "The Space of Woman", Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, s. 191.
[668] Maiorini, Neapolitan Diplomacy in the Eighteenth Century", s. 191.

yaratmayacağını bilmiyordu. Bunun için Carlo, Osmanlı İmparatorluğu'na yazdığı namede kendisinin İspanya, Hindilerin (Amerika), Parma, Piacenza, Castro (Lazio), İki Sicilya (Napoli) ve sair yerlerin kralı olarak tanımlayarak yeni makamını belirtmişti.

İspanya Kralı III. Carlo Napoli Kralı iken, Osmanlı ile imzaladığı antlaşmanın devamını ve dostane ilişkilerin sürdürülmesini III. Mustafa'ya gönderdiği namede rica etmişti. İspanya Kralı olmasının ilişkilerini etkilemeyeceğini yerine oğlu Ferdinando'nun geçeceğini bildirmekteydi.[669] Osmanlı İmparatorluğu buna karşılık olumlu cevap vererek, III. Carlo'nun ricasını kırmamıştı. Napoli tahtına geçen oğul Ferdinando, Osmanlıya bir name yollayarak, ilişkilerinin devam etmesinden memnuniyet duyduğu ve İstanbul'da ikamet eden elçisi Giullaume de Ludolf ile ulaştırmıştı.[670] Osmanlı İmparatoru, III. Osman'ın vefatıyla yerine geçen III. Mustafa'nın taht cülusunu tebrik etmek için ayrıca hediyeler yollamıştı.[671]

[669] BOA, TSMA, nr. 495/24;BOA, TSMA. nr. 495/24.
[670] BOA, TSMA. nr. 495/25; BOA, HH. nr. 9/312. Osmanlı İmparatorluğu'nun Napoli Kralı olan oğul Ferdinando'yu tebrik maksadıyla bir müsvedde yazıldığını ve kayıtta tüccar ve reayasının imparatorlukta himaye edilip korunduğu yazılmıştı. BOA, AE. III. Mustafa, nr. 371/29402.
[671] BOA, İE. HR. nr. 22/1967.

SONUÇ

Orta Çağ'dan beri devletlerin temel amacı iktidarlarını sağlama almak için gelir seviyelerini yükseltmek ve toprak sınırlarını genişletme politikaları izlemişlerdi. Bu fetihçi politikalar beraberinde potansiyel vergi mükellefi olan reayalarını korumak ve güvenliklerini tesis etmek başlıca vazifelerindendi. Diğer devletler de olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da benzer politikaları tatbik ederek, varlığını devam ettirmekteydi. Kıta Avrupası'nda ve diğer devletleri tanımlayan argümanların yanına monarşik yapılardan farklı olarak XV. yüzyılda cumhuriyetler ve dukalıkların yer aldığı İtalya Yarımadası'ndaki şehir devletleriarasında yeni bir ilişki biçimi gelişmişti. Bu diplomatik anlamda temsilciliklerin yerleşik yani *"ikamet elçiliklere"* dönüşmesiyle daha medeni bir ilişki biçiminin geliştirilmesine katkı sunmuştu. Şehir devletlerindeki eğitimli ve sermaye sahibi kent soylularının varlığı ve idari mekanizma, kendi çıkarlarını ve güvenliklerini sağlama almak için geliştirdikleri bir politik araçttı. Bürokratik devlet yapısı içerisinde diplomasinin Avrupa coğrafyasını biçimlendirdiği, dönüştürdüğü ve "*ancien regime"*lerin gelişmesinde önemli bir parametre olması başlı başına progresive bir hareketti.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise yeni düşünsel atılımların ortaya çıktığı ve aydınlıkçı monarşilerin şekillendiği yeni bir çağın simgelerinden de biriydi. XVIII. yüzyıldan itibaren *"Modern Çağ"* vurgusu ulusal kimliklerin kendini gösterdiği, halkın vatandaş statüsüne çıktığı, kültürel, sanatsal ve bilimsel faaliyetlerin gelişim gösterdiği bir yüzyıldı. Dönüşümün ve değişimin yönetimsel aygıtlar üzerinde şekillendiği bürokratik devlet yapısı, yeni bir devlet tipolojisini ortaya çıkarmıştı. Bu da imparatorluk ve krallıklarda mikro güç olarak görülen halkın günlük hayatı iktidarlar için önemli değilken, aydınlıkçı monarşilerde kamusal hayatın ve birey merkezli yaşamın daha görünür olmaya başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki durum XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıla gelinen süreçte daha çok askeri-mali kurumlar üzerinde gerçekleştirmeye çalışılan reform hareketleri, ulema ve yeniçeri hiziplerinin müdahalelerine maruz kalmasıyla bir üst seviyeye çıkamıyordu. Böylece iktidar ilişkileri bazen yüksek bir idarenin olduğu üstyapıyı (halk) teşkil etmesi gerekirken, belirli çıkar gruplarının hırslarıyla örülü yapılar türetmişti. Ve XVIII. yüzyılın başlarında siyasi iradenin gerçeklikten uzak politikalar üretmesi ve siyasi karar mekanizmasının tutuk ve gevşek hali, iç dinamiklerin farkında olmayan ve dış politik

algılayışı nötürleşen bir yönetim zihniyeti (governmentality) ortaya koymuştu. Osmanlı zihniyet dünyası 1699 ve 1759 yılları arasında bize gösterdiği değişimler; Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı diplomasisinin önemli bir paydaşı ve ayrı tutulamayacağı gerçeğiydi. Çünkü Osmanlı'nın kuruluşunda itibaren Doğu Roma İmparatorluğu, Venedik, Ceneviz, Floransa gibi devletlerle geliştirdiği ticari ve askeri temaslar, diplomatik ilişkilerin şekillenmesini ve gelişmesini sağlamıştı. Bu ilişkiler Osmanlı'nın hâkimiyet alanının genişlemesi ve fethettiği yerlerde yeni devletlere komşu olmasıyla egemenliğini ve gücünü bölgede hissettirmesiyle farklı bir boyuta geçmişti.

Bu dönüşüm ve değişimin yaşanmaya başladığı evreyi ele almadan önce Osmanlı İmparatorluğun merkezi bir devlet yapısının nasıl oluştuğu ve gelişim gösterdiğiyle ilgili bilgileri ele alarak, diplomasinin bürokratik devlet yapısı içindeki tekâmülünü kavramamız açısından önem arz edecektir. Öncelikle imparatorluğun merkezi bir yapıya kavuşmadan önce devlet kademelerinde görevli aile mensuplarının olması ve serhadda bulunan güçlü ailelerin baskın yapısı, merkezi idareyi etkin kılmada zorluk çıkarıyordu. Yıldırım ve Timur arasında cereyan eden Ankara Savaşı'nda (1402) Timur'un galip gelmesiyle *"Fetret Devri"* olarak anılacak bir dönemin yaşanmasına sebep olacaktı. Bu süreç kardeşler arasındaki iktidar mücadelesinde, devlet içinde söz sahibi hiziplerin belirli taraflar arasında yer alması, iktidar mücadelesini zorlu kılan bir unsurdu. Bu mücadeleden başarılı bir şekilde çıkan Mehmet Çelebi iktidarını sağlamlaştırmak için bir Mevlevilik unvanı olan *"çelebi"* elkabını alarak, dini yapıya sahip grupları kendi yanına çekmeyi hedeflemişti. Bu girişim zayıflayan devletin birliğini diri tutmak için yapılan akıllıca hamleydi.

Yaşanan bu tür gelişmeler devletin merkezi bir hüviyete henüz sahip olmadığı ve idare üzerinde hala güçlü aile ve dini grupların varlığını hissetmesinden kaynaklanıyordu. Vizyoner bir kişiliğe sahip olan II. Mehmed'in iktidara gelmesi ve Kostantinopolis'in fethiyle, merkezi idare üzerinde ve hanedanlığın tek egemen güç odağı olması için "*kul taifesini"* devlet kademelerine getirerek başarı sağlamıştı. Merkezi bir imparatorluğun kurulması ve fetihçi politikalarla desteklenmesi, bürokratik kurumların gelişmesinin de önünü açmıştı. Ama imparatorluğun dış politikada diplomasiyi etkin kullanmaması ve gelişim göstermemesi, hegemonik yapısından kaynaklanıyordu. Zamanının süper gücü konumunda olan Osmanlı

İmparatorluğu, diplomatik bağımlılıklardan kendini azade kılmak için *"ad hoc"* veya *"muvakkat"* diplomasisini kullanmıştı. Yanı sıra yabancı devletlere verdiği kapitülasyonların temelinde yine karşılıklı bir uzlaşmadan çok, imparatorluğun himmetiyle sonuçlanan antlaşmalardı. Ama Viyana Kuşatması'nın beraberinde getirdiği kavrayış, Osmanlı zihniyet dünyasında yeni bir uyanışın ve dönüşümün sesi olmuştu. Osmanlı'nın diplomatik argümanlar geliştirmeye başladığı süreç, Karlofçayla birlikte *"kâtipler sınıfı"*nın diplomatik müzakerelerde ve devletin üst kademelerinde etkin görev almasının önünü açmıştı. Ayrıca *"Kutsal Liga"*ya karşı verilen savaşın geniş bir cephe hattında olmasıyla verilen mücadele etkili olmamıştı. Çünkü savaş yöntemlerinin değişmesi ve yeni modern teknik ve ekipmanlarla desteklenmesi *"eurocentric"* bağlamda güçlü devlet yapılarını ortaya çıkarmıştı. Bu durum Vestfalya Antlaşması'nın (1648) getirdiği devlet düzeninin yaratmış olduğu denge unsuru beraberinde, Avrupa konjonktürünün irili-ufaklı devletlerin güvenliğini esas alan politikalar geliştirmişti. Bu da XVIII. yüzyıl aydınlıkçı monarşilerin temelinin atılmasını sağlamıştı. Egemen gücün hâkimiyet alanının daralması (Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu) ve denge sistemin yerleşmesiyle, sınır bölgeleri (frontier) netlik kazanmıştı. Siyasi hâkimiyetin teorik bir kavram olarak kabul edildiği ama yaptırım gücünün sınırlandırıldığı bir imparatorluk geriye kalmıştı. Avrupa'daki bu gelişmeler XVIII. yüzyılda yeni bir devlet tipi olan modern ulusların inşasına ve yükselişine zemin hazırlamıştı. Bunun kaynağı geleneksel burjuvazinin ve aristokrasinin getirmiş olduğu kültürel birikimin yaratmış olduğu düşünsel ortamın sınıf ve zümreler (estates) üzerine nüfuz etmesiyle gelişim göstermişti.

Bu gelişim aklın keşfinden (Rönesans) bireyin keşfine (Aydınlanma Dönemi) giden sürece uzanan bir düşünce çizgisiydi. Modern devletlerin ortaya çıkışıyla *"raison d'etat"* doktrini hâkim paradigma haline gelmesi ve kimliklerin inşa evresi başlamıştı. Bununla birlikte ulusların ortaya çıkışının ilk etapta, dilin kimlik kazanması ve ortaya çıkmasıyla da derin bir bağlantısı olduğunu unutmamak gerekir. Peter Watson'ın deyişiyle: *"Dili bir fikir olarak ele aldım, çünkü dil insanların nasıl düşündüklerini yansıtır ve diller arasındaki farklılıkların nitelikleri, farklı toplulukların toplumsal ve entelektüel tarihlerini belirler."* Bu da bizi kültürel birikimin getirdiği değişimin yaşam, sanat, edebiyat, bilim, teknoloji gibi alanlardaki yeniliklerin "*Aydınlanma Dönemi*"nin oluşmasına katkı sağladığı gerçeğini karşımıza çıkarır. Kentsel devrimlerin *"gentry sınıfı"*nın (burjuvazi/burgesses) gelişmesinde ve

yaygınlık kazanmasına da ortam hazırlamıştı. Vestfalya sisteminin getirdiği diplomatik argümanlar devletlerin bağımsızlığını ve karşılıklı muhataplığı esas alan bir düzen teşekkülü Dokuz Yıl Savaşları'nda (1698-1697) ve İspanya Veraset Savaşları'nda (1700-1714) belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştı. Kıta Avrupası'nın genel yapısının muhafaza edilmesi ve gücün tek bir noktaya eğilmesinin önüne geçmek için yapılan girişimler Vestfalya'nın ortaya koymuş olduğu koruyucu denge politikasının getirisiydi.

İspanya Veraset Savaşları'nın hem Avrupa için hem de Osmanlı için yeni bir dönemde, yeni bir politik söylem üretti. O da *"eşitsizlik korkusu"* var olma mücadelesiydi. Kıta Avrupası birleşik monarşilerin yıkıcılığı ve baskısı altında kalmamak ve kendi bağımsız yapılarını ayakta tutabilmek için Fransız Bourbon Hanedanlığı'nın İspanyol Habsburglar'ın yerine gelerek, birleşik bir monarşi kurma düşüncesini ortadan kaldırmak için Avusturya Habsburgları yanında İngiltere, Hollanda, Prusya, Savoy ve Hannover gibi devletler Bourbon hattına karşı savaş açmıştı. Bu bir toprak paylaşımının ötesinde Atlantik kısmında hâkim bir güç bloğunun, Avrupa'nın diğer güçlerini sürklase edeceği düşüncesinin yaratmış olduğu korkuydu. Kutsal Roma Cermen İmparatoru I. Leopold'un (1705) ve I. Joseph'in (1711) ölmesi ve yerine VI. Charles'ın imparator olmasyla İspanya tahtının XVI. yüzyılda olduğu gibi V. Charles'ın idaresinde Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun tek bir elden yönetiminin sancılarını tecrübe eden müttefik devletlerden İngiltere ve Hollanda, XIV. Louis'in torunu Anjou Dükü Philip'i kral olarak kabul etmelerinin tek şartı olarak, birleşik bir Bourbon monarşisinin olmayacağına, İspanyol ve Fransız monarşilerinin birer ayrı krallık olarak kabul edilmesi sağlayarak, Anjou Dükü'nü V. Philip olarak Utrecht Antlaşması (1713) ile tanımışlardı. Bu antlaşmaya Habsburg monarşisi dâhil olmayarak tepki göstermişse de diğer devletlerin açısından bir denge politikasıydı. Yanı sıra veraset savaşlarının Osmanlı İmparatorluğu için büyük bir fırsat olmasına karşın, imparatorluğun iç dinamikleri olası bir savaşa sıcak bakmamıştı. Viyana Seferi gibi yıpratıcı uzun bir savaşın getirdiği sonuçların, tekrar edilmesinden çekinilmesi ve çoklu cephe savaşlarının getirdiği yıkımın devletin askeri ve mali yapısını sarstığı gibi toprak kayıplarının yaşanması, devletin hegemonik yapısına darbe vurmuştu. Ayrıca 1703'te yaşanan Edirne Vakası'da devlet idaresindeki istikrarsızlığı gözler önüne sermişti.

Öte yandan Doğu Avrupa hattın da gerçekleşen olayları belirli epizotlar halinde ele alacağımız bu pasajda, Rusya'nın ekonomik ve demografik açıdan büyümesinin getirmiş olduğu sorunlar ve sonuçlar üzerinden değerlendireceğiz. Rusya'nın önündeki en büyük iki engelden biri olan İsveç Krallığı, Osmanlı İmparatorluğu'na nazaran daha mücadele edilebilir, bir rakip olarak gözükmüştü, çünkü İsveç'in yıkılması için bölge içerisinde yerleşik veya aktif olan Danimarka, Lehistan, Prusya, İngiltere ve Hollanda gibi devletler, Otuz Yıl Savaşları'nın güçlü figürüne meydan okuyacak kararlığa sahip değillerdi. Baltık Denizi'ne ve bölgenin geneline hâkim olması, onun güçlü bir askeri yapıya sahip olduğunun göstergesiydi. Hollanda ve İngiltere için coğrafi uzaklıkken, Leh ve Dan için bir güç sorunuydu. Bu yüzden Çar I. Petro, Petersburg, Varşova ve Kopenhag'ın yer aldığı müttefik bloğu Büyük Kuzey Savaşları (1700-1721) olarak adlandırılacak bir evrenin fitilini ateşlemişti. İsveç Kralı XII. Charles'ın ittifak bloğunu yıkmak için başta Danimarka ile Travendal Antlaşması (1700), Rusya ile yaptığı Narva Savaşı (1704) ve Lehistan Krallığı ile Altranstadt Antlaşması (1706) ile ittifak bloğunu dağıtmıştı. Lakin Petro'nun mücadeleci kişiliği ve Poltova (1709) zaferi onu Doğu Avrupa'da baskın bir güç olmasını sağlamıştı.

Bu yıkıcı savaş her ne kadar XII. Charles'ın hatalarından kaynaklansa da Babıâli yönetiminin dış politika da gösterdiği pasifliğinde, bu yenilgide payı olduğunu belirtmemiz gerekir. Poltova, Rusya'nın Doğu Avrupa'da belirgin bir güç olarak ortaya çıkmasını sağlamıştı. Altranstadtla tahtından olan II. August'un yerine gelen Stanislaw Lesczynski'nin tahtdan edilmesiyle yerine tekrar sabık kral II. August'un gelmesini sağlayan Petro, Leh Krallığı üzerinde söz sahibi olmaya başlamıştı. Doğu Avrupa sorunu Osmanlı'nın *"raison d'etat"ı* olacak kadar önemli bir rol oynayacaktı. XII. Charles'ın Osmanlı İmparatorluğu'na sığınması ve Petro'nun saldırganca politikaları, Petersburg'a karşı yapılacak savaşın kaçınılmazlığını ortaya koymuştu. Bu savaş aynı zamanda *"beyannâme/üniversaller"*in dağıtımda olduğu bir propaganda savaşının da ön hazırlığıydı. Prut'ta gerçekleşen savaş, Osmanlı imparatorluğu'nun zaferiyle sonuçlanması, imparatorluğun dönüm noktalarından biri olması ve istenilen sonucun masa başında alınamaması, büyük sorunların çıkmasına neden olmuştu. XII. Charles ve Kırım Hanı'nın baskılarına rağmen, Petro'ya karşı dayatılması düşünülen ağır koşulların hiçbirinin tatbik edilmeyerek zayıf bir antlaşma imzalamıştı. Prut, İngiltere'nin Mecklenburg ve Hazar diplomasisiyle Babıâli'ye baskı yapmasına, İsveç'in zayıf kalmasına, Lehistan'ın Rusya uydusu haline gelmesine ve en önemlisi

Küçük kaynarca Antlaşması'nın (1774) imzalanmasına neden olacak bir sonuç olduğunu söylemek abartı olmaz.

Prutla ilgili ifade ettiklerimize ek olarak, Prut Seferi öncesi Babıâli'nin sergilediği diğlomatik girişimlerden bahsetmemiz gerekir. Babıâli, Prut'ta yanlış politikalar sergilemelerine rağmen, denge politikasına işlerlik kazandırarak, Viyana'nın İspanya Veraset Savaşları'nda olmasını fırsat bilerek, geç kalınmış bir muharebeyi pratiğe geçirmek için Viyana'nın yapılacak savaşta tarafsız kalmasını sağlamaya çalışmıştı. Bu politik stratejinin Venedik'te de işlerlik kazanması için Viyana'ya elçi gönderilmişti. Bu diplomatik girişimin ileriki süreçlerde yeni politik argüman ve araç haline gelmesi, devletin bürokratik işlerliğini artırmasına yardımcı olmuştu. Hakeza Venedik Cumhuriyeti'nin imparatorluk içindeki isyancı grupları, topraklarında korumaya alması, Babıâli için Mora'nın alınmasında gerekçeli bir karar olmuştu, çünkü Akdeniz hâkimiyeti için kilit bir rol oynayan Mora'nın alınması çok mühim konuydu. Lakin 1715'te Mora'nın alınması ve Korfu'ya çıkarma yapılması, Viyana'nın tutumunu değiştirmesine neden olmuştu. Viyana idaresi, Kutsal Liga'nın partnerlerinden olan Venedik'in çıkarlarını korumak için kendini sorumlu gösterme refleksi daha çok sınırlarını genişletmek için yapılan bir hamle olmakla beraber, Osmanlı'nın Adriyatik'e sahip olması halinde gelecek tehlikeyi sezmişti. Ama Osmanlı'nın Korfu'nun hamlesine İspanya, Malta, Papalık, Saksonya, Toskana ve Avusturya'nın desteklediği filolarla karşı cevap verilmesi, Korfu hamlesinin pek mantıklı bir teşebbüs olmadığınıgöstermişti. Avusturya'nın Petervaradi'nde gösterdiği başarıyla Osmanlı, Temeşvar ve Belgrad gibi iki kilit noktayı kaybetmişti. Orta Avrupa'nın kilidi konumunda olan Belgrad'ın ve Temeşvar'la birlikte Macaristan'daki son toprak parçası da elden çıkmıştı. Mora'nın istirdadı sağlanmışsa da Orta Avrupa'da iki önemli toprak parçası Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun mülkü olmuştu.

Osmanlı İmparatorluğu, jeostratejik olarak Akdeniz ve Adriyatik'in iki önemli bileşeni olan Mora ve Korfu hamlelerinin stratejik partnerlerini hesaplanmamıştı. Kısacası Damad Ali Paşa'nın Korfu'da hamaseti ve Petervaradin'in iyi komuta edilmemesi, hezimetle sonuçlanmıştı. Oysa Korfu Muhasarası'nın olmaması ve Babıâli'nin İspanya ile şifahi bir ittifakın içinde olma olasılığı, savaşın gidişatına etki edecek katkılar sunabilirdi. Çünkü İspanyol Bourbonlar'ın İtalya Yarımadası'ndaki

gaspedilen topraklardan ötürü Avusturya'ya karşı artan düşmanlığı stratejik partnerliğe evrilebilirdi. İspanya Başvekili Kardinal Alberoni'nin Frenc Rakozcy üzerinden yürüttüğü politikaya daha sıcak bakabilir veya ilerisi için stratejik partner yapılabilirdi. Coğrafi uzaklık ve farklılıklar stratejik ortaklığı zora sokan unsurlar olarak görülseler de Fransa'nın katılım sağlanması durumunda *"Family Compact"* grubu artı bir güç kazanacaktı. Unutmamak gerekir ki; Pasarofça Antlaşması'nın (1718) yapılmasını sağlayan başlıca gelişmelerden biri İspanya donanmasının Sardinya ve Sicilya'ya yaptığı çıkartma etkili olduğu kadar Hollanda ve İngiltere'nin diplomatik arabuluculuğu da önemli bir etkendi. Ama İngiltere'nin Pasarofça Antlaşması'nda etkin rol alma çabasının altında Bremen ve Verden'i (1716) topraklarına katan Hannover Elektörü ve aynı zamanda İngiltere Kralı olan I. George, Rusya'nın Mecklenburg'u işgal girişiminin altında İsveç'i dize getiren güç olarak kendini görmesi ve bu toprakların kendi hakkı olduğu iddiasını ileri sürmesiydi.

Londra hükümeti, Petersburg'u dize getirmek için daha önce Viyana Büyükelçisi Abraham Stanyan'ı İstanbul kapıkethüdası olarak görevlendirerek Babıâli'yi Ruslara karşı savaşmaya ikna etmeye çalışıyordu. Böylece Kuzey Almanya'daki çıkarlarını koruduğu gibi İskandinav Yarımadası'ndaki durumu da stabil hale getirebilecekti. Londra, Stockholm hükümetini Petersburg'a karşı kışkırtma girişimlerine cevap olarak, İstanbul'un dâhil olması halinde savaşmayı kabul edeceğini bildirmişti. Babıâli ise Londra için bir vekâlet savaşı yürütmeye niyeti olmadığı gibi yeni bir savaş girmeyi de düşünmüyordu. Lakin Rusya'nın Kıta Avrupa siyasetinden izole etme girişimleri neticesinde Baltık egemenliğini ele geçirememesi, Petro'yu Kafkas ve Asya hattına yönelmesine neden olmuştu. Petro'nun Baltık ve Karadeniz hâkimiyet mücadelesinin sonuçsuz kalması ve İran'daki Safeviler'in zayıflaması Kafkas politikasını geliştirmesine zemin hazırlamıştı. Babıâli'nin İsfahan yönetimin zayıfladığını fark etmesi ve ülke içindeki karışıklıkların çoğalması ve Afganlar'ın işgali ülkeyi kaosa sürüklemişti. Ama Osmanlı ve Rusya'nın toprak elde etme girişimleri Kafkas hattında gerilimlere neden olmuştu. Hazar kıyılarına hâkim olan Rusya'nın ipek ticaretini tehlikeye girdiğini gören İngiltere Kralı I. George, Mecklenburg'da olduğu gibi bu seferde Hazar için diplomatik baskı yapıyordu. Bu sefer Fransa, Hollanda ve Venedik gibi devletlerin desteğini de yanına almıştı. Babıâli'nin Kafkas hattındaki olayların savaş boyutuna gelmesi ve ciddiyet kazanmasının ardından İstanbul-Petersburg arasında gelişen diplomasi trafiği, İran'ın

paylaşımıyla sonuçlanmıştı. Bu antlaşma Rusya ile ilk kez resmi bir paylaşım ve ortak bir girişim olarak yer almıştı. Babıâli'nin çıkarları doğrultusunda gerçekleştirdiği girişim yeni diplomatik argümanların siyaset içerisinde nasıl konumlandığını gözler önüne sermişti. Hristiyan bir devletle yapılan antlaşmayı farklı kılan iki neden vardı: 1. Müslüman olan bir ülkenin Hristiyan bir devletle pay edilmesi, 2. Hristiyan bir ulusla resmi bir ittifak imzalanması olayıydı.

Petersburg'un İstanbul hükümetiyle olan yakınlaşması ve Paris'in Petersburg'a yakın markajı Viyana'nın Kıta Avrupası'ndan izole edilmesi ve yalnızlaşması, yeni müttefikler edinmesine ve kendisine karşı oluşturulacak blokların içinde olmaması için 1726 yılında Petersburgla bir ittifak antlaşması imzalamaya zorlamıştı. Osmanlı'ya karşı oluşturulan ittifakın gizli yapılması ve Petersburg'un İran'da Nadir Şahkulu'nun askeri komutasındaki ordunun Afganları İsfahan'dan atmasına ve Osmanlı'ya karşı başarı göstermesi sonucunda Petersburg, işgal ettiği toprakları geri vererek Nadir Şahkulu ile antlaşma (1732) imzalamıştı. Bu antlaşma İsfahan-Petersburg'un Osmanlı'ya karşı düşmanca girişimlerinde ortak motivasyonlara sahip olduklarını deklare eden ve şifahi desteklerini belirten ifadelerin yer aldığı bir uzlaşıydı. Aynı yıl içinde Petersburg-Viyana müttefikliği de tecdid edilmişti.

Babıâli'nin dış politikayı takip etmesine karşı, tepki vermekte zayıf kalmasının sebebi, düşmanın gücünün farkında olmasından kaynaklanıyordu. Paralel olarak Doğu Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmesine karşılık, İran'la harpte olması ve II. August'un ölmesi (1733), Leh tahtına kimin geçeceği kavgasını başlamıştı. Rusya ve Avusturya'nın 1734'te Osmanlı'ya karşı savaş açma düşüncesi, Lehistan Veraset Savaşları'nın (1733-1738) patlak vermesiyle tehir edilmiş ve 1732 tarihinde Kutsal Roma Cermen İmparatoru VI. Charles, Madrid hükümetinin *"pragmatic sanction"*ı kabul etmesiyle Parma ve Piacenza dukalıklarını (1731) vermişti. Lakin bu toprakların Madrid için yeterli gelmemesi ve Leh Veraset Savaşları'nın çıkışı, Napoli ve Sicilya'nın İspanyol topraklarına dâhil edilmesi için büyük bir fırsat olarak görülmüştü. Leh krizi Avusturya ve Osmanlı'nın zayıf kaldığı ve Fransa'nın tutuk davrandığı, İsveç'in seyirci kaldığı ve Rusya'nın pivot rol oynadığı taht mücadelesiydi.

Babıâli, Versay'ın öne sürdüğü savaş argümanlarını şifahi ortaklıktan resmi bir zemine taşıması durumunda ciddiye alacağını vurgulamasına karşılık, Fransa Başvekili Kardinal Fleury iş birliğine yanaşmamıştı. Sabık Kral Stanislaw'ın aday olduğu hatta Varşova Parlamentosu'nda kral seçilmesine rağmen, Rus askeri gücünün Varşova'ya girişi ve Stanislaw'ın Gdansk'a kaçmasıyla II. August'un oğlu Sakson Elektör III. August kral ilan edilmişti. Fransa'nın samimiyetsiz tutumun sergilememiş olmaması durumunda Paris, İstanbul ve Stockholm'e ek olarak, Varşova'nın da yer aldığı bir ittifak bloğu Doğu Avrupa'nın kuzey-güney hattında güvenli bir alan oluşturulabilirdi. Leh tarihçilerin, Leh tahtındaki Sakson döneme *"Leh Tutulması"* olarak kavramsallaştırmaları da yaşanan trajediyi anlatan güzel bir ifadedir. Ve Osmanlı açısından Lehistan'da yaşanan ve süreç içerisinde yaşanacak olaylar, Osmanlı İmparatorluğu'na tesir eden gelişmelere sebep olması açısından belirleyicidir.

Lehistan Veraset Savaşları sırasında III. August'un Leh tahtını gasp etmesi (1734) ve Viyana Antlaşması'nın (1738) imzalanmasıyla III. August, Leh tahtının resmi kralı olmuştu. Petersburg ve Viyana'nın Leh tahtında kendi adaylarını konumlandırmaları ve Petersburg'un Viyana ile 1732'de tecdid ettiği antlaşmayı 1735'te tekrar yenilemesi ve İsfahan idaresi ile Gence Antlaşması'nı (1735) imzalayarak, Osmanlı'ya karşı Kafkaslar'dan Viyana'ya uzanan bir savaş hattı oluşturmuştu. Babıâli, Nadir Şah ile 1736'da antlaşma imzalayarak, eski sınırların tekrar geçerliliği noktasında anlaşmışlardı. Yaşanan gelişmeler Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açmasına ve akabinde İngiltere ve Hollanda'nın tavassut girişimlerine ek olarak Avusturya'nın sahte arabuluculuk teşebbüsünün eklenmesiyle Nemirov Kongresi (1737) gerçekleşmişti. Diplomatik girişimlerin sonuçsuz kalması ve Avusturya'nın Osmanlı'ya savaş ilan etmesiyle ikinci bir cephe açılmıştı. Daha öncesinde Babıâli'ye Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun sınır hatlarındaki askeri hareketlilikle ilgili gelen uyarılara kulak vermeyerek, Habsburg'un dostane tutumuna daha çok güven duyması, yönetim zihniyetinin dış politik algılayışının zayıflığını bir kez daha göstermişti.

Babıâli, Versay idaresine Viyana-Petersburg ittifakına benzer bir blok oluşturma düşüncesini ilettiğinde Kardinal Fleury çok sıcak bakmamıştı. Lakin Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarlarını koruyacağına ve destek vereceğini bildirmişti. Nihayetinde Osmanlı'nın askeri başarıları sonucunda Viyana ve Petersburg ile

imzalanan antlaşmalar neticesinde işgal edilen yerlerden çıkılması ve Belgrad gibi önemli bir kilit noktanın geri alınması *"yenilenin tekrar doğrulması"* argümanına hayat vermişti. Osmanlı'nın Avusturya ve Rusya'ya karşı verdiği savaşta, Belgrad Antlaşması (1739) ile imparatorluk yeniden bir prestij kazanmıştı. Bu süreç içerisinde İspanya'nın müttefiklik geliştirme girişimleri karşılıklı diplomasinin ağır işlemesi sonucunda istenilen müttefiklik oluşmamıştı. Humbaracı Ahmed Paşa ve Frenc Rakozcy ve oğlu Joseph Rakozcy'nin Fransa ve İspanya ile gerçekleştirmek istedikleri müttefiklik girişimleri sonuç vermemişti. Öte yandan Lehistan Veraset Savaşları'nın sonucunda imzalanan Viyana Antlaşması (1738) ile Napoli Krallığı'nın İspanya'dan bağımsız bir krallık olarak kurulması kararlaştırılmıştı. Bu krallığın oluşumunu Avusturya Veraset Savaşları'ndan (1740-1748) gelen toprak kazanımlarıyla tam şekillenmişti. 1740 tarihine gelindiğinde İspanyol Bourbon monarşisinin bir diğer üyesi olan Napoli Kralı Don Carlo, Osmanlı İmparatorluğu ile ticari bir antlaşma yaparak, İspanya ile gerçekleştirilemeyen müttefikliğin Napoli üzerinden yeniden şekillenmesine zemin hazırlamıştı. Napoli Kralı Don Carlo'nun 1759'da İspanya tahtına cülus etmesi ve Napoli'de yaptığı benzeri bir antlaşmayı İspanyayla'da yapmak için girişimlerde bulunmuştu. Ama istenilen antlaşma şartları sağlanamamıştı. Nihayetinde Rusya'nın Kuzey Buz Deniz'inden hareketle Septe Boğazı'nı kullanarak, Cebelitarık'tan Akdeniz'e girişini engellemek için dostluk ve ticaret antlaşması (1782) imzalanmıştı. Aynı şekilde Napolyon'un Mısır seferi sırasında Napoli Krallığı ile savunma amaçlı bir ittifak antlaşması (1799) gerçekleştirilmişti.

Yaşanan başka bir gelişmse ise Kutsal Roma Cermen İmparatoru VI. Charles'ın ölmesiyle (1740) Avusturya Veraset Savaşları'nın başlamasıydı. VI. Charles, "*pragmatic sanction/faydacı müeyyideyi"* Avrupalı büyük devletlerin tamamına kabul ettirdiği halde, Bavyera Elektörü Charles Albert veraset hakkını savunmuştu. Fransa ve Prusya veraset savaşlarının başat aktörü olarak Maria Theresa'nın veraset hakkını kabul etmediklerini deklare ederek, Bavyera Elektörü'nün yanında yer almışlardı. Prusya Kralı Friedrich Wilhelm'in 1740 tarihinde tahta oturmasıyla ekonomik ve demografik büyümesine katkı sağlayacak Silezya'yı gözüne kestirmişti. Prusya Krallığı'nın en büyük avantajı askerleri olduğu kadar, Fuggerler'in ardından XVIII. yüzyılda Junkerler gibi bankerlerin ülkenin zenginliğini artıracak teşebbüsleri desteklemeleri ve finansman sağlamaları önemli bir kritik eşikti. Hakeza Prusya'nın askeri gelişimi ve disiplinli bir toplum oluşu onun büyük bir güç olarak

yükselişe geçmesini sağlamıştı. Prusya'nın Protestan Silezya'yı işgal girişimi başarılı sonuç vermişti. Bunun yanında Fransa'nın Prusya, Bavyera, Pfalz, Köln, Trier gibi elektörlüklerin yer aldığı bloğa Osmanlı İmparatorluğu'nun dâhil olması için ilk kez resmi bir müttefiklik sunması, ayrıca kayda değer bir gelişmeydi. Antlaşma içeriğinin dahi hazır olduğu müttefiklik girişimi Prusya'nın 1745'te Maria Theresa ile Dresden Antlaşması'nı tecdid etmesi ve Bavyera Elektörü ve aynı zamanda Frankfurt am Main'de elektörler tarafından imparator ilan edilen VII. Charles'ın ölmesi (1745) sonucunda Maria Theresa'nın kocası Franz Stephan imparator ilan edilmesiyle Versay'ın hesapları altüst olmuştu. Babıâli ise Maria Theresa ve Franz Stephan'ın taht iddialarını daha önceden kabul etmesine ek olarak elçi yollayarak tebriklerini iletmişti. Ve Aix La Chapelle Antlaşması (1748) ile Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu üzerindeki veraset savaşlarını bitirmesini sağladığı gibi aynı zamanda Prusya'nın *"Büyük Güçler"* statüsüne çıkmasını sağlayan bir antlaşma olmuştu.

Hülasa Osmanlı imparatorluğu, II. Viyana Kuşatması ile Kutsal Liga'ya karşı verdiği mücadelenin yıpratıcılığı ve çoklu cephe savaşının getirmiş olduğu eşitsizlik korkusu nedeniyle Osmanlı'nın Batı ile sürekli temas halinde kalmasına ve denge siyaseti izlemesini gerektirmişti. Bu da Avrupa'da cereyan eden olaylar çerçevesinde oluşan ittifak sistemlerinin içerisinde yer almasına zemin hazırlamıştı. Osmanlı'nın Avusturya-Rusya'ya karşı verdiği savaşta (1736-1739), Lehistan'ın Rusya'ya karşı Osmanlı'ya müttefiklik teklif etmesine karşılık; Babıâli, bağımsız bir idareden yoksun Lehistan'ın teklifini ciddiye almamıştı. Doğu Avrupa'da gösterdiği münhasır politikalar, devletin stratejik anlamda geri itmesine neden olmuşsa da zaman içerisinde gelişen diplomatik temaslar pratik anlamda gelişim göstermişti. Ama Doğu Avrupa hattında fark yaratabilmek için İsveç ile ticaret antlaşması (1737) ve ardından Rusya'ya karşı tedafüi ve taarruzi bir ittifak antlaşması (1739) yapması önemli bir diplomatik hamleydi.

Osmanlı İmparatorluğu, denge siyasetini sürdürmek için diplomasiyi bir zorunluluk olarak kullanması gerektiğini kabul ettiği gibi Babıâli, diplomasinin gücünü Karlofça, Pasarofça ve Belgrad antlaşmalarıyla tecrübe etmişti. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu ilk kez Hristiyan bir devletle savunma ve saldırı antlaşması yaparak, devlet çıkarları gereği esnek politikalar izlemesi gerekmişti. Ve Osmanlı İmparatorluğu ilk kez Avusturya Veraset Savaşları sırasında arabuluculuk rolü

oynamak için yabancı devlet elçilikleriyle temasa geçmişti. Babıâli'nin bürokratik devlet yapısı içerisinde diplomasi, devletin önemli bir argümanı ve aracı haline gelmişti.

XVIII. yüzyılda *"vites değiştiren"* devletler olarak, Büyük Güçler'in ortaya çıkmasında, sömürge merkezleri olarak periferiler ve yarı periferi yapıların varlığına ek olarak, kentsel ve endüstriyel imparatorlukların oluşmasında önemli bir katkısı olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu gibi *"pastoral toplum"* yapısına sahip devletlerin gelişim aşamaları yavaş ve durağan kalmıştı. Damad İbrahim Paşa'nın sadrazamlık makamındayken izlediği vizyoner politikalarla Batı'yı keşfetme ve taklit etme de önemli bir adım atmış olsa da siyasi olarak Batı'yı algılamada "*konformist"* bir yaklaşım sergilemişti. Oysa çağdaşı olan Avrupalı devletler *"kameralist"* ve *"fizyokratist"* paradigmalar geliştirerek, bürokratik aydınlıkçı monarşilerine ivme kazandırıyorlardı.

KAYNAKÇA

YAYIMLANMAMIŞ KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Hatt-ı Hümâyun Tasnifi

nr. 1427/58436, 1428/58461, 1428/58464, 1428/58465, 1427/58435, 9/312, 1/16, 1428/58455, 1428/58456, 1428/58456 A, 1428/58459, 1428/58470, 3/75, 1428/58468, 3/89, 1427/58453D, 1427/58453G, 1428/58462, 1428/58475, 1428/58471, 1428/58472, 1428/58469, 1427/58451, 1427/58453B, 1427/58453D, 1427/58453E, 1427/58453F, 1428/58458, 1427/58447, 1427/58450, 1427/58450A, 1427/58450B, 1/7, 3/75, 3/87,17/38, 7/250, 7/253, 7/254, 7/259, 8/299, 8/298C, 9/303, 9/308,

Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Tasnifi

nr. E.421/1, 659/46, E.534/16, E.495/24, E.495/25, E.456/27, E.450/21, E.420/44, E.815/5, E.813/30, E.1197/33, E.457/18, E.457/22, E.457/23, E.457/24, E.457/26, E.457/27, E.457/28, E.457/29, E.472/34, E.557/33, E.716/38.

Düvel-i Ecnebiye Defteri

nr: 96/1, 151, 83/1, 49/1

Ali Emiri Tasnifi

III. Ahmed: nr. 224/21599, 228/21967, 232/22199,11/1024, 102/10062, 126/12392, 230/22051, 226/21780, 228/21946, 226/21810, 183/17809, 224/21602, 232/22202, 223/21478, 223/21494, 224/21617, 224/21633.

I. Mahmud: nr. 258/21014, 258/21015, 258/21011, 258/21012, 258/21013, 264/21404, 257/20916, 45/2717,258/21019, 212/16698, 89/6056, 59/3751,259/21086, 259/21087, 118/8565, 158/11908, 33/1962, 33/1972, 71/4670, 41/2451, 259/21092, 88/6037, 89/6101.

III. Mustafa: nr.294/23585, 371/29402.

Cevdet Tasnifi

Hariciye: nr. 134/6679, 2/93, 157/7814, 129/6426, 175/8728,146/7292, 176/8784, 179/8938, 74/3683, 81/4006,154/7685, 157/7844, 177/8836, 187/9328, 95/4719, 97/4828, 35/1722, 66/3262, 66/3280, 69/3439, 70/3459, 72/3554, 88/4381, 91/4521.

Dâhiliye: nr. 224/11187

Bahriye: nr. 186/8736

İktisat: nr. 21/1018, 27/1311.

İbnülemin Tasnifi

Hariciye: nr. 19/1696, 22/1976, 19/1721, 19/1722,22/1967, 22/2006, 22/2008, 18/1638, 17/1577, 17/1587, 17/1588.

Name-i Hümâyûn Defter Tasnifi

nr. 6, 7, 8.

Mühimme Defterleri

nr. 3, 17, 111, 116,119, 120, 121, 123, 125, 126, 131, 136, 140, 147, 208, 228, 329, 344, 366, 367, 368, 369, 372.

Amedi Kalemi Tasnifi

nr: 3/88, 3/98, 3/100, 4/75.

Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi

Albert Vandel, ***XV. Lui Zamanında Bir Fransız Sefirin Sefareti 1728-1741,*** C. I,Çev. Nahid Sırrı Örik, 1947, T/0074.

Yayımlanmış Kaynaklar

1720-1724 Osmanlı-İran Münâsebetleri ve Siâhşör Kemâni Mustafa Ağa'nın Revân Fetihnâmesi, Haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970.

1736-1737 Seferine İştirak Eden Bir Türk Denizcisinin Hatıraları, Haz. Fevzi Kurdoğlu, Denizci Matbaası, 1935.

Abate Francesco Becattini, ***Storia del Regno di Carlo III. di Borbone: Re Cattalico delle Spagne e dell'İndie***, Venezia, 1790.

Abdülgaffar Kırımî'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi, Haz. Derya Derin Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.

Agâh Sırrı Levend, ***Gazavâtnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavâtnâmesi***, TTK, Ankara, 2000.

Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefâretnâmesi, Haz. Ayhan Ürkündağ, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon Eylül 2006.

Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Elçisi Mustafa Hattî Efendi'nin Safâreti İle İlgili Üç Belge", ***Tarih İncelemeleri Dergisi***, S. 12, 1997, ss. 125-134.

Ali İbrahim Savaş, "Takrîr-i Ahmed Merâmî Efendi (Azak Muhaddidi Ahmed Merâm'i Efendi'nin 1740/1741 Sınır Tespit Çalışmaları Hakkındaki Raporu)", ***Belgeler***, C. XVI, S. 20, 1994-1995, ss. 151-173.

Alphonse de Lamartine, ***Osmanlı Tarihi***, Çev. Serhat Bayram, İndie Yayınları, Kasım 2019.

Belgrad Hakkında Râgıp Paşa'ya Ait Bir Risale: Fethiyey-i Belgrad, Haz. Fatma Çiğdem Uzun, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Mart 2000.

Benedetto Croce, ***Storia del Regno di Napoli***, Adelphi Edizioni, Milan 1992.

Bernardo De Dominici, ***Vite dei Pittori, Scultori ed Architetti Napoletani***, Tomo IV, Dalla Tipografia Trani, Napoli 1846.

Bir Osmanlı Gözüyle Avrupa Siyasetinde Güç Oyunu 'Avrupa'ya Mensûb Olan Mîzân-ı Umûr-ı Hâriciyye Beyânındadır' Haz. Fatih Yeşil, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012.

Büyük Frederik, ***Anti Makyevel***, Neş. Voltaire, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, I. Baskı, Eylül 2016.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, ***Zübde-i Vekayiât (Tahil ve Metin 1066-1116/1656-1704),*** Haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 1995.

Derviş Abdullah, ***Risâle-i Teberdâriyye Fî Ahvâl-i Darü's-sa'âde,*** Haz. Pınar Saka, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Dimitri Kantemir, ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi***, Çev. Özdemir Çobanoğlu, C. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979.

Ebu Sehl Nu'mân Efendi, ***Tedbîrât-ı Pesendîde (Beğenilmiş Tedbirler)***, Haz. Ali İbrahim Savaş, TTK, Ankara, 1999.

Erhan Afyoncu-Ahmet Önal, "İbrahim Müteferrika'nın Lehistan Elçiliği ve Bilinmeyen Sefâretnâmesi", ***The Journal of Ottoman Studies***, Vol. XLVIII, 2016, ss. 105-142.

Francesco Guicciardini, ***Storia d'Italia***, a cura di, Silvana Seidel Menchi, Einaudi, Torino, 1971.

Francesco Serao, ***Descrizione dell'elefante pervenuto in dono dal Gran Sultano alla regal corte di Napoli il primo novembre 1742***, Napoli, 1742.

General Christopher Hermann V. Manstein, ***Contemporary Memoirs of Russia: From the Year 1727 to 1744,*** First Edited in English By David Hume and Now Re-Edited, Compared With The Original French, And Illustrated\With Brief Notes, By A Hertfordshire Incumbent, Longman, Brown, Green, And Longmans, London,1856.

George Finlay, ***A History of Greece: Ottoman and Venetian Domination***, William Blackwood and Sons, Edinburg and London, MDCCCLVI/1856.

George Moore, ***Cardinal Alberoni and The Duke Of Ripperda Of Phillip V. King Of Spain,*** Vol. I, London, 1806.

Hüseyin Sarıkaya, Veysel Göger, "Mora'nın Yeniden Fethine Dair Osmanlıların Hazırladıkları Fetihnâme (1715)", ***Tarih Dergisi***, S. 67, İstanbul, 2018, ss. 101-120.

Islahatlarla İlgili III. Selim'e Sunulan Lâhiyalar (Tatarcık Abdullah Efendi'nin Lâhiyası, Haz. Besim Özcan, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum,1985.

"İbrahim Müteferrika ve Usul'ül-Hikem fi Nizami'l-Ümem" Haz. Adil Şen, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

İstanbul'da Fransız Elçiliği: Marki de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri, Çev. Ali Şevket Bizer, TTK, Ankara, 2017.

İzzi Süleyman Efendi, ***İzzi Tarihi***, Haz. Ziya Yılmazer, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019.

Kelemen Mikes, Türkiye Mektupları, Çev. Sadrettin Karatay, TTK, Ankara, 2014.

Kemal Beydilli-İsmail Erünsal, "Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs Seyfullah Ağanın Viyana Elçiliği (1711)", ***Belgeler***, C. XXII, S. 26, TTK, Ankara, 2002, ss. 1-180.

Keyfiyeti Rusiyye'nin Transkripsiyonu ve Tahlili (H. 1206/M. 1791-1792), Haz. Öznur Tübençokrak, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir Ağustos 2007.

Koca Ragıp Mehmed Paşa, ***Tahkik ve Tevfik: Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetlerinde Mezhep Tartışmaları***, Haz. Ahmet Zeki İzgüer, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.

Leopold von Ranke, ***The Ecclesiastical and Political History of The Popes of Roma: During The Sixteenth and Seventeenth Centuries,*** Translated From The German: Sarah Austin, Vol, III, John Murray, London, 1840.

Martin Luther, ***Doksan Beş Tez***, Çev. C. Cengiz Çevik, İş Bankası Kültür Yayınları, I. Baskı, İstanbul, Ocak 2018.

Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nin Rusya Sefâreti ve Sefâret-nâmesi, Haz. Münir Aktepe TTK, Ankara, 1989.

Mehmed Süreyya, ***Sicili Osmani: Osmanlı Ünlüleri***, C. III, Hazırlayan/Aktaran: Nuri Akbayar-Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

Memoirs of Elizabeth Farnesio, The Present Queen Dowager of Spain, Translated from a Spanish Manuscript, Printedby T. Gardner, London, 1746.

Memoirs of The King of Spain of The House of Buorbon, From The Accession of Philip V. To Death of Charles III. 1700-1788, Vol. I-I-III, ed., William Coxe, Printed For: Longman, Hurts, Rees, Orme, Brown, Paternoster-Row, London, 1813.

Memoirs of The King of Spain of The House of Buorbon, From The Accession of Philip V. To Death of Charles III. 1700-1788, Vol. II-III, ed., William Coxe, Printed For: Longman, Hurts, Rees, Orme, Brown, Paternoster-Row, London, 1813.

Memoirs of The Life and Administration of Sir Robert Walpole: Earl of Orford, Vol: I-II-III., By, William Coxe, M.A. F.R.S. F.A.S., Printed For T. Cadell, Junand W. Davies, London, 1800.

Memoirs of The Life and Administration of The Late Andrew-Hercules de Fluery, Cardinal of The Roman Church, Formerly Bishop of Frejus, Prime Ministerto His Most Christian Majesty Lewis XV., Printed For, J. Roberts, London, 1743.

Muâhedât Mecmûası, C. II-III, TTK, Ankara, 2008.

Musaffa Mehmmed Efendi, ***Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel,*** Haz. Melek Çoruhlu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul, 2005.

Mustafa Hattî Efendi, ***Viyana Sefâretnâmesi***, Haz. Ali İbrahim Savaş, TTK, Ankara, 1999.

Mustafa Kesbi, ***İbretnümâ-yı Devlet,*** Haz. Ahmet Öğreten, TTK, Ankara, 2002.

Mustafa Nuri Paşa, ***Netayicü'l-Vukuat***, C. II, Haz. Neşet Çağatay, TTK, Ankara, 1987.

Nişli Mehmed Ağa'nın Rusya Sefâretnâmesi (1722-1723), Haz. Aydın Mertayak, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosman Paşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tokat, 2005.

Novili Ömer Efendi, ***Tarih-i Bosna***, Haz. Fatma Sel Turhan, Küre Yayınları, İstanbul, Mart 2016.

Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak: I. Petros di Sarkis Gilanentz'in Kronolojisi, II. Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji, Çev. Hrand D. Andreasyan, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1974.

Paris'te Bir Osmanlı Sefiri: Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi, Haz. Şevket Rado, İş Bankası Kültür Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, Temmuz 2017.

Prince Eugene, ***Memoirs of Prince Eugene of Savoy***, Translated From: The Genuine French Edition, ed., Frederick Shoberl, Printed For Henry Colburn, London, 1811.

Prut Seferi'ni Beyanımdır: Yeniçeri Kâtibi Hasan, Haz. Hakan Yıldız, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mayıs 2008.

Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmaîl Âsım Efendi, ***Târîh-i Râşid ve Zeyli***, C. I-II-III, Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013.

Ruha Valisi Hamalızâde Ahmed Paşa'nın Vekâyi'i (1156-1158), Haz. Mehmed Günay, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü İstanbul, 1994.

Sadaret Yazışmalarına Hâvî Bir Münşeat Mecmuası (1114-1116/1703-1704), Haz. Esin Kırca, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2015.

Sırrı Efendi, ***Riâletü't-Târîh-i Nâdir Şâh (Makâle-i Vâkı'a-ı Muhâsara-i Kars),*** Haz. Mehmet Yaşar Ertaş, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012.

Silâhdâr Fındıklı Mehmed Ağa, ***Nusretnâme (1106-1133/1695-1721)***, Haz. Mehmet Topal, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2001.

Şemdânîzâde Fındıklı Süleyman Efendi, ***Mür'i't-Tevârih***, C. I, Haz. Münir Aktepe, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976.

Tayyip Gökbilgin, "II. Rakoczy Ferencz ve Tevabiine Dair Vesikalar", ***Belleten***, C. V, S. 20. Ankara, 1941, ss. 592-595.

The Military History of Charles XII. King of Sweden, By M. Gustavus Adlerfeld, Vol: I-II-III, Printed For J. And P. Knapton, J. Hodges, A. Millar, J. Nourse, London, 1740.

Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu, Notlandırma ve Önsöz: F.S. Oreşkova, M.R. Arunova Çev. İbrahim Allahverdi, Yay. Haz. İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009.

Two Historic Dissertations: I. On The Causes of The Ministerial Secession (A.D. 1717), II. On The Treaty of Hannover, Concluded (A.D. 1725), ed., William Coxe, Printed For: G. G. And J. Robinson, Paternoster-Row. London, (t.y.)

Uğur Demir, "Muhayyel Bir Kırım Tarihçisi Kefevî İbrahim Efendi ve Humbaracıbaşı Ahmed Paşa'nın Rusya'ya Dair Raporu" ***İ.Ü. Türkiyat Mecmuası***, 24, Güz 2014, ss. 23-32.

Vakanüvis Subhî Mehmed Efendi, ***Subhî Tarihi: Sâmi ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte***, Haz. Mesut Aydıner, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007.

Veysel Göger, Hüseyin Sarıkaya, "Mora'nın İstirdâdına Dair Bir Kaynak Değerlendirmesi ve Nâdir'in Vâkı'ât-ı Gazavât-ı" ***Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi***, S. 20, İstanbul, 2009, ss.1-32.

Viyana'da Osmanlı Diplomasisi: Zülfikâr Paşa'nın Mükâleme Takrîri (1688-1692), Haz. Songül Çolak, Yedi Tepe Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, Temmuz-2007.

Voltaire, "A Neo-Augustan Age", ed., John B. Wolf, ***Louis XIV: A Profile***, Macmilan Education, United Kingdom, 1972, ss. 222-228.

Voltaire, ***XII. Şarl'ın Tarihi***, Çev. Nahid Sırrı Örik, Hilmi Kitapevi, Ankara, 1939.

Araştırmalar

Abou-El-Haj, Rifa'at Ali, "Ottoman Diplomacy at Karlowitz", ***Journal of American Oriental Society,*** Vol. LXXXVII, 1967, ss. 498-512.

Abou-el-Haj, Rifa'at Ali, ***Modern Devletin Doğası: 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu***, Çev. Oktay Özel, Canay Şahin, İmge Kitapevi, 1. Baskı, Ankara, Kasım 2000.

Abou-El-Haj, Rifa'at Ali, "Ottoman Attitudes Toward Peace Making: The Karlowitz Case", ***Der Islam***, Vol. 51, 1974, ss. 131-137.

Abou-El-Haj, Rifaat Ali, ***The Reisulkuttab and Ottoman Diplomacy at Karlowitz***, Princeton University, Ph.D., 1963.

Afyoncu, Erhan, "Sultan III. Ahmed'in Gözünden Pasarofça Barışı", ***Harp ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Antlaşması ve Bildirileri***, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, ss. 1-17.

Afyoncu, Erhan Mehmed Said Efendi, ***DİA***, C. XXVIII, 2003, ss. 524-526.

Agoston, Gabor, ***Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç***, Çev. M. Fatih Çalışır, Timaş Yayınları, Eylül 2019.

Ahıshalı, Recep, ***Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık Müessesesi (XVIII. Yüzyıl),*** Yayımlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1999.

Ahıshalı, Recep, Reîsülküttâb, ***DİA***, C. XXXIV, 2007, ss. 546-549.

Akbulut, Mehmed Yılmaz, ***The Scramble for Iran: Ottoman Militarys and Diplomatic Engagements During The Afghan Occupation of Iran 1722-1729***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi University, Master of Arts in History, 2015.

Aksan, Virginia, ***Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı: Ahmed Resmi Efendi (1700-1783),*** Çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Ocak 1997.

Aksan, Virginia, ***Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri (1700-1870)***, Çev. Gül Çağlı Güven, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ocak 2010.

Aksan, Virginia, Savaş ve Barış, ed., Suraiya Faroqhi, ***Türkiye Tarihi 1603-1839: Geç Osmanlı İmparatorluğu***, C. III., Çev. Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2016, ss. 109-147.

Aktepe, Münir "1711 Prut Seferi ile İlgili Bâzı Belgeler", ***TED***, S. 34, 1984, ss. 19-54.

Aktepe, Münir, "Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut Seferi ile Alâkalı Emirleri", ***TED***, S. 1, 1970, ss. 131-170.

Aktepe, Münir, "Baltacı Mehmed Paşa", ***DİA***, C. V, 1992, ss. 35-36.

Aktepe, Münir, "Damad İbrahim Paşa", ***DİA***, C. VIII, 1993, ss. 441-443.

Aktepe, Münir, "Dürri Ahmed Efendi'nin İran Sefareti", ***Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,*** İstanbul, S. I/1 (1967), ss. 56-60; S. I/2 (1967), ss. 60-63; S. I/3 (1967), ss. 64-66; S. I/4 (1968), ss. 60-62; S. I/5 (1968), ss. 53-56; S. I/6 (1968), ss. 82-84.

Aktepe, Münir, "III. Ahmed", ***DİA***, C. II,1989, ss. 34-38.

Aktepe, Münir, "Nadir Şah'ın Osmanlı Padişahı I. Mahmud'a Gönderdiği Taht-ı Tavus Hakkında", ***İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi***, S. 28-29, 1974, ss. 113-123.

Aktepe, Münir, ***Patrona İsyanı (1730)***, Altınordu Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2016.

Akyıldız, Ali, ***Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme***, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2012.

Al-Shayban, Samia, "The Treaty of Utrecht and Addison's Cato: Britain's War of the Spanish Succession, Peace and the Imperial Road Map" ed., Renger E. de Bruin, Cornelis van der Haven, Lotte Jensen and David Onnekink, ***Performances of Peace: Utrecht 1713,*** Brill, 2015, Leiden, Boston, ss. 123-141.

Anafarta, Nigar, ***Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihi Belgeler,*** İstanbul, 1979.

Anderson, R. C., ***Naval Wars in The Baltic: Durind The Sailing-Ship Epoch 1522-1850***, C. Gilbert-Wood, London, 1910.

Andre, Louis, "Louis XIV and Foreign Affairs", ed., John B. Wolf, ***Louis XIV: A Profile***, Macmilan Education, United Kingdom, 1972, ss. 47-72.

Arı, Bülent, "Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period", ed., A. Nuri Yurdusev, ***Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional***, Palgrave Macmillan, First Published, New York, 2004, ss. 36-65.

Arunova, M. R., Eşrefyan, K. Z., ***Nadir Şah-ı Avşar***, Çev. Nergize Turaeva, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015.

Asad, Talal, ***Sekülerliğin Biçimleri: Hıristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik,*** Çev.Ferit Burak Aydar**,** Metis Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Şubat 2020.

Astarita, Tommaso, "İntraduction: Naples is The Whole World" Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, ss. 1-8.

Ateş, Abdurrahman, ***Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri***, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2001.

Aydıner, Mesut, "Dönemin Kaynakları ve Arşiv Belgilerine Göre Koca Râgıb Mehmed Paşa'ya Dâir Bir Portre Denemesi", ***Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi***, C. 25, S. 4, 2016, ss. 1-36.

Bain, Nisbet, ***The Pupils of Peter The Great: A History of The Russian Court and Empire From 1697 to 1740,*** A. Constable and CO., Westminster, 1897.

Balcı, Sezai, "Osmanlı Devleti'nde Tercümanlar", ed., Mehmet A. Yalçınkaya, Uğur Kurtaran, ***Osmanlı Diplomasi Tarihi: Kurumları ve Tatbiki***, Altınordu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2018, ss. 39-94.

Barber, W. H., "Tendencies in Thought and Literarture", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25,*** Vol. VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, ss. 72-118.

Barkey, Karen, ***Farklılıklar İmparatorluğu Osmanlılar: Bir Karşılaştırmalı Tarih Perspektifi***, Çev. Ebru Kılıç, Versus Kitap, 2. Baskı, İstanbul, Ekim 2013, ss. 27.

Benecke, Gerhard, "The German Reichskirche", ed., William J. Callahan and David Higgs, ***Church and Society in Catholic Europe of the Eighteenth Century***, Cambridge UniversityPress, London, 1979, ss. 77-87.

Berenger, Jean, "The Austrian Church", ed., William J. Callahanand David Higgs, ***Church and Society in Catholic Europe of the Eighteenth Century,*** Cambridge University Press, London, 1979, ss. 88-105.

Berkes, Niyazi, ***Türk Düşününde Batı Sorunu***, Yapı Kredi Yayınları,5. Baskı, İstanbul, 2015.

Berktay, Halil, "Birinci Lig ile üçüncü Lig Arasında Yüksek uygarlıklar: Küme Düşme Korkusuna Osmanlı-Türk Reaksiyonu"**,** ed., Özlem Kumrular***, Dünya'da Türk İmgesi,*** Kitap Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, Mart 2015, ss. 179-204.

Berridge, G. R. and Lloyd, Lorno, ***Dictionary of Diplomacy,*** Palgrave Macmillan, Third Edition, UK, 2012.

Berridge, G. R., "Diplomatic Intregation with Europe before Selim III", ed., A. Nuri Yurdusev, ***Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional***, Palgrave Macmillan, First Published, New York, 2004, ss. 114-130.

Bertrand, Louis, "The World of İdeas", ed., John B. Wolf, ***Louis XIV, A Profile***, Macmilan Education, United Kingdom, 1972, ss. 160-168.

Beydilli, Kemal, "Avusturya", ***DİA***, C. IV, 1991, ss. 174-177.

Kemal Beydilli, ***Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. yüzyılda Osmanlı Prusya münasebetleri***, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985.

Beydilli, Kemal, "Prut Antlaşması", ***DİA***, C. XXXIV, 2007, ss. 359-362.

Beydilli, Kemal, "Rusya", ***DİA***, C. XXXV, 2008, ss. 253-265.

Beydilli, Kemal, "İspanya", ***DİA***, C. XXIII, 2001, ss. 162-170.

Black, Jeremy, ***Eighteenth Century Europe 1700-1789,*** Macmilan Education, Fisrt Published, New York, 1990.

Black, Jeremy, ***From Louis XIV to Napoleon, The Fate of a Great Power***, UCL Press, United Kingdom and United State, First Published, 1999.

Black, Jeremy***, Kings, Nobles and Commoners: States and Societies in Early Modern Europe: A Revisionist History***, I. B. Tauris, 2004.

Black, Jeremy, ***The Continental Commitment, Britain, Hannover and İnterventionism 1714-1793,*** Routledge, London and New York, First Published, 2005.

Black, Jeremy, ***Trade, Empire and British ForeignPolicy, 1689-1815: The Politics of a Commercial State,*** Routledge, Londonand New York, Fisrt Published, 2007.

Bloch, Marc, ***Feodal Toplum***, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, 5. Baskı, Haziran 2015.

Boisen, Ingolf, ***Asırlar Boyunca Türkiye ve Danimarka***, Kampsax Müşavir Mühendislik Firması tarafından Yayınları, (t.y.).

Boogert, Maurist H. Vanden, ***Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi: 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Beratlılar***, Çev. Ali Çoşkun Tuncer, İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Ocak 2014.

Bozkurt, Nurgül, ***1699-1736 Düveli Ecnebiye Defterine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Avusturya Münasebetleri,*** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 1994.

Bozkurt, Nurgül, ***Osmanlı-Avusturya Münasebetleri (1740-1780)***, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2000.

Bradford, Ernle***, Gibraltar: The History of a Fortress,*** Endeavour Press Ltd., UK, 2016.

Bregnsbo, Micheal, "The Scandinavian Kingdoms*",* ed., Peter H. Wilson, ***A Company to Eighteenth Century Europe,*** Blackwell PublishingLtd, First Published, Oxford, 2008, ss. 276-288.

Bromley, J. S., "İntroduction", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25,*** Vol. VI, Cambridge At TheUniversityPress, London, 1971, ss. 1-36.

Butterwick, Richard, "Lawmaking in a Post-Composite State? The Polish-Lithuanian Commonwealth in the Eighteenth Century", ed., D. W. Hayton, James Kellyand John Bergin, ***The Eighteenth-Century Composite State, Repsentative Institutions in Ireland and Europe, 1689-1800,*** Palgrave Macmillan, First published, United Kingdom, 2010, ss. 221-243.

Bülent Arı, ***The First Dutch Ambassador in Istanbul: Cornelis Haga andThe Dutch Capitulations of 1612***, The Department of History Bilkent University, Ankara, December 2003.

Büyükaksoy, Ahmet, "Alman Seyyah Karl Ludwig von Pöllnitz'in Gözünden Dâyezâde İbrahim Paşa'nın Viyana Elçiliği", ***Harp ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Antlaşması ve Bildirileri***, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, ss. 129-139.

Calaresu, Melissa, "The Enlightenment in Naples, Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, ss. 405-426.

Callahan, William J., "The Spanish Church", ed., William J. Callahanand David Higgs, ***Church and Society in Catholic Europe of theEighteenth Century***, Cambridge UniversityPress, London, 1979.

Cameralism in Practice State Administration and Economy in Early Modern Europe, ed., Marten Seppel and Keith Tribe, The Boydell Press, First Published, UK, 2017.

Cantone, Gaetana, "The City's Architecture", Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, ss. 331-358.

Cassels, Lavender, ***The Struggle for the Ottoman Empire 1717-1740,*** Thomas Y. Crowell Company, First Published, USA, 1967.

Chance, J. F., "The 'Swedish polt' of 1716-7", ***The English History Review***, Vol. 18, No: 69, January 1903, ss. 81-106.

Charbit, Yves, ***The Classical Foundations of Population Thought: From Plato to Quesnay,*** Springer, London-New York, 2010.

Chavarria, Elisa Novi, "The Space of Woman", Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, ss. 177-196.

Clement, Alida, "Da Tripoli a Messina: Spazi Contesi nel Mediterraneo Settecentesco, Tra Complementarità Macroeconomiche e Gelosia del Commercio", a cura di, Alida Clemente, Giuseppe Moricola, ***Storia Economica***, XXI/I, 2018, ss. 5-28.

Contini, Alessandra, "Aspects Of Medicean Diplomacy In The Sixteenth Century", Edited By Daniela Frigo, ***Politics And Diplomacy In Early Modern Italy: The Structure Of Diplomatic Practice 1450-1800***, Translated By Adrian Belton, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000, ss. 49-94.

Cooper, J. P., "General Introduction", ed.; J. P. Cooper, ***The Decline of Spain and The ThirtyYears War 1609-48/59***, Vol: 4, Cambridge At The University Press, 1971, ss. 1-66.

Cracraft, James, ***The Revolution of Peter The Great,*** Harvard University Press, London, 2003.

Çolak, Orhan M., ***Arşiv Belgeleri Işığı Altında Sadrazam Hekimoğlu Paşa'nın Hayatı, İcraatı ve Hayratı***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.

D'Amora, Rosita, "The Diplomatic Relations Between Naples and The Ottoman Empire in The Mid-Eighteenth Century: Cultural Perceptions" ed., Maurist H. Van den Booggert and Kate Fleet, ***The Ottoman Capitulations: Text and Context,*** Oriente Moderno, Nuova Serie, Anno 22 (83), No: 3, 2003, ss. 715-727.

Danişmend, İsmail Hami, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, C. IV. Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972.

Demir, Uğur, "Barış Asrı: Karlofça'dan Belgrad'a (1699-1739) Osmanlı-Lehistan Diplomatik Münasebetleri", ***Türkiye-Polonya İlişkilerinin 600. Yıl Dönümü Uluslararası Sempozyum Bildirileri***, 2014, ss. 49-67.

Demir, Uğur, ***1768 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1755-1768)***, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012.

Demir, Uğur, ***Humbaracı Ahmed Paşa: Osmanlı Hizmetinde Bir Muhtedi***, Yediepe Yayınevi,1. Baskı, İstanbul, 2015.

Doğan, Güner, "İstenmeyen Barış Pasarofça'da Osmanlı-Venedik Diplomatları ve Diplomatik Tavırları", ***Harp ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Antlaşması ve Bildirileri***, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, ss. 111-127.

Doğan, Güner, ***Venedilkü ile Dahi Sulh Oluna: 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik ilişkileri***, İletişim Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2017.

Dönmez, Ahmet, "Osmanlı Devleti'nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Süreci", ed., Mehmet A. Yalçınkaya, Uğur Kurtaran, ***Osmanlı Diplomasi Tarihi: Kurumları ve Tatbiki***, Altınordu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2018, ss. 145-178.

Duffy, Christopher, ***Frederick The Great A Military Life,*** Routledge and Kegan Paul Publication, London, 1. Baskı, 1985.

Duffy, Christopher, ***The Fortress in the Age of Vauban and Frederick the Great 1660-1789, Siege Warfare,*** Vol. 2, Routledge and Kegan Paul Publication, London, Boston, Melbourne and Henley, First Published, 1985.

Dukakinzade, Feridun, ***1714-1718 Türk-Avusturya-Venedik Seferi***, Askeri Matbaa, 1932.

Efkan Uzun, "Sultan I. Mahmud'a Ait Bir Ruznâme (H. 1147/M. 1734)", ***Turkish Studies,*** Vol. 8/7, Ankara, Summer 2013, ss. 687-703.

Emecen, Feridun, ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600),*** İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Kasım 2015.

Erdem, Gökhan, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasiye Geçiş Süreci***, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Erendor, Esat Nermi, ***Temeşvarlı Osman Ağa'nın Anıları***, Aksoy Yayıncılık, 2. Baskı, 1998, İstanbul, ss. 147-148.

Ertaş, Mehmet Yaşar, ***Mora Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu (1714-1716),*** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2000.

Externbrink, Swen, "State Building Within The Empire: The Cases of Brandenburg-Prusya and Savoy-Sardinia", ed., R. J. W. Evansand Peter H. Wilson, ***The Holy Roman Empire, 1495-1806: A European Perspective,*** Brill, Leiden-Boston, 2012, ss.187-202.

Eyice, Semavi, "Bir Türk Elçisinin Portresi", ***Belleten***, C. XLI/163, Temmuz 1977, ss. 555-563.

Faroqhi, Suraiya, ***Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya***, Çev. Ayşe Berktay, Kitap Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, Şubat 2010.

Figal, Sara Eigen, "The Point of Recognition: Enemy, Neighbor, and Next of King in the Era of Frederickthe Great", ed., Elisabeth Krimmer and Patricia Anne Simpson, ***Enlightened War: German Theories and Cultures of Warfare from Frederickt he Great to Clausewitz***, Camden House, 1. Baskı, New York, 2011, ss. 21-40.

Figes, Orlando, ***Nataşa'nın Dansı: Rusya'nın Kültürel Tarihi***, Çev. Figen Dereli, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Ekim, 2018.

Findley, Carter V., ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform: Babıâli 1789-1922***, Çev. Ercan Ertürk, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Nisan 2019.

Fleischer, Cornell H., ***Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı ve Aydın ve Bürokratı***, Çev. Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

Fletcher, Catherine, ***Diplomacy in Renaissance Rome: The Rise of the Resident Ambassador***, Cambridge University Press, United Kingdom, 2015.

Fraser, David, ***Frederick The Great, King of Prussia,*** International Edition, New York, 2001.

Frigo, Daniela, ***Politics And Diplomacy In Early Modern Italy: The Structure Of Diplomatic Practice 1450-1800***, Translated By Adrian Belton, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000.

Fubini, Riccardo, "Diplomacy And Government In The Italian City-States Of The Fifteenth Century (Florence And Venice)", Edited By Daniela Frigo, ***Politics And Diplomacy In Early Modern Italy: The Structure Of Diplomatic Practice 1450-1800***, Translated By Adrian Belton, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000, ss. 25-48.

Ghobrial, John-Paul A., "On the Road to Carlowitz: Visions of Ottoman Diplomacy in the Letters of Thomas Coke, 1691–1694" ed., Colin Heywood, Ivan Parvev, ***The Treaties of Carlowitz (1699): Antecedents, Course and Consequences***, Brill, Leiden, Boston, 2020, ss. 19-34

Gibbs, G. C., "Parliament and Foreign Policy in the Age of Stanhope and Walpole" ***The English History Review***, Vol: 77, No: 302, January 1962, ss. 18-37.

Gierowski, Jozef and Kaminski, Andrzej, "The Eclipse of Poland", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia 1688-1715/25***, Vol. VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, ss. 681-715.

Goffman, Daniel, "Rönesans Devletleriyle Müzakere Etmek: Osmanlı İmparatorluğu ve Yeni Diplomasi", ed., Virgina H. Aksan, Daniel Goffman, ***Erken Modern Osmanlılar: İmparatorluğun Yeniden Yazımı***, Çev. Onur Güneş Ayas, 1. Baskı, İstanbul, Ocak 2011, Timaş Yayınları, ss. 87-104.

Göçek, Fatma Müge, ***East Encounters West: France and The Ottoman Empire in the Eighteenth Century,*** Oxford University Press, New York, 1987, ss. 75-77.

Görür, Cem, ***1736-1743 İttifak Sürecinde Osmanlı-İsveç İlişkileri***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

Greene, Molly, ***Osmanlı Devleti ve Rumlar, 1453-1768***, Çev. Zeynep Rona, 1. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul, Ekim 2018.

Guarino, Gabriel, "Public Rituals and Festivals in Naples 1503-1799, Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, ss. 257-279.

Guida, Silvana Musella, "Relazzioni Politiche e commerciali tra il Regno di Napoli la Porta Ottomana nei anni del regno di Carlo di Borbone. I doni per e da Mahmud I", a cura di, Annalisa Porzio, ***Mondi lontani Quaderni di Palazzo Reale***, Napoli, Dicembre 2014, ss. 9-28.

Güngörürler, Selim***, The 1736-1739 War with Russia and Austria: A Study in Diplomacy and Chancing Perceptions of The Ottoman Empire***, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi University, Institute of Graduate Studies in Social Sciences, İstanbul, 2011.

Hall, John A., "Batı'nın Yükselişi Üzerine Bir Teori" Der. Huri İslamoğlu, ***Neden Avrupa Tarihi?***, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1997, ss. 25-41.

Hammer, Joseph von, Büyük Osmanlı Tarihi, C. XIII-XIV-XV, Çev. Vecdi Bürün, Refik Özdek, Haz. Mümin Çevik, İstanbul, 1992.

Hathaway, Jane, ***Osmanlı Sarayı'nın En Ünlü Haremağası: Hacı Beşir Ağa***, Çev. Hazal Yayın, Kitap Yayınevi, İstanbul, Nisan 2014.

Hatton, Ragnhild, ***George I,*** Yale University Press, New Haven and London, 2001.

Henning, Jan, ***Russia and Courtly Europe: Ritual and the Culture of Diplomacy, 1648-1725***, Cambridge University Press, United Kingdoom, 2016.

Hoçi, Yanko İskender, "Sadrazam Said Mehmed Paşa Merhûmun Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûnda İken İstokholm'a Vuku Bulan Sefâreti, ***TOEM***, S. 11, 1329, ss. 658-677.

Hughes, Lindsay, "Russia", ed., Peter H. Wison***, A Companion to Eighteenth Century Europe,*** Blackwell Publishing Ltd, First Published, Oxford, 2008, ss. 227-243.

Huri İslamoğlu, "Modernities Compared: State Transformations and Constitutions of Property In The Qing and Ottoman Empires", ed., Huri Islamoglu &Peter Perdue***, In Shared Histories of Modernity in China, India and the Ottoman Empire,*** London, New Delhi, Routledge, 2009, ss. 109-136.

Hussey, Roland Dennis, "The Spanish Empire Under Foreing Pressures 1688-1715", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25,*** Vol. VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, ss. 343-380.

İbrahim Yıldırım, ***Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri***, Kitap Yayınevi, 1. Baskı, Mayıs 2014.

İnalcık, Halil, "Türk Rus İlişkileri 1492-1700", ***Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992) Sempozyum Bildirileri***, TTK, Ankara, 1999, ss. 25-31.

İnalcık, Halil, ***Devlet-i Âliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar,*** C. I., İş Bankası Kültür Yayınları, 54. Baskı, İstanbul, Kasım 2014.

İnalcık, Halil, ***Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600),*** Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, Ekim 2006.

İpşirli, Mehmet, "Elçi", ***DİA***, C. XI, 1995, ss. 3-15.

İskit, Temel, ***Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması***, İstanbul, 2007.

Jackson, Clare, "Jonathan Swift's Peace of Utrecht" ed., Renger E. de Bruin, Cornelis van der Haven, Lotte Jensen and David Onnekink, ***Performances of Peace: Utrecht 1713,*** Brill, Leiden, Boston, 2015, ss.142-158

Jacob Burckhardt, ***İtalya'da Rönesans Kültürü***, Çev. Bekir Sıtkı Baykal, Okyanus Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ağustos 2013.

Jorga, Nicola, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, C. IV, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2000.

Kaczka, Mariusz, 'Pashas and Nobles: Vernacular Diplomacy and Cross-Border Networks in OttomanPolish Diplomatic Relations 1699-1730', ***Türkiye-Polonya İlişkilerinde 'Temas Alanları' 1414-2014 Uluslararası Konferansı Bildiriler Kitabı***, ss. 523-535.

Kamen, Henry, ***Spain, 1469-1714: A Society of Conflict***, Pearson Education Limited, Edinburgh, 2005.

Karadeniz, Yılmaz, ***İran Tarihi (1700-1925)***, Selenge Yayınları, İstanbul, 2012.

Karagöz, Hakan, "Pasarofça Barışı'na Giden Süreçte Osmanlı-Habsburg Rekabeti (1716-1717)", ***Harp ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Antlaşması ve Bildirileri***, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, ss. 55-84.

Karagöz, Hakan, ***1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması***, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2008.

Kennedy, Paul, ***Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri,*** Çev. Birtane Karanakçı, İş Bankası Kültür Yayınları, 14. Baskı, İstanbul, Eylül 2015.

Kınlı, Onur, ***Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi,*** İmge Kitabevi, İstanbul, 1. Baskı, Nisan 2006.

Kiel, Machiel, Alexander, John, "Mora", ***DİA***, C. XXX. 2005, ss. 280-285.

Kiraly, Belak, "The Hungarian Church", ed., William J. Callahanand David Higgs, ***Church and Society in Catholic Europe of the Eighteenth Century***, Cambridge University Press, London, 1979, ss.106-121.

Kissinger, Henry, ***Diplomasi***, Çev. İbrahim H. Kurt, İş Bankası Kültür Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 2017.

Koçu, Reşat Ekrem, ***Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920: Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923***, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1934.

Kosińska, Urszula, "Could a Portuguese Prince become King of Poland? The Candidacy of Don Manuel deBragança for the Polish Throne in the Years 1729–33", Translated by Piotr Jackowski, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 94, No. 3, July 2016, ss. 497-508.

Krimmer, Elisabeth and Simpson, Patricia Anne, "Introduction: Enlightened Warfare in Eighteenth-Century Germany", ed., Elisabeth Krimmer and Patricia Anne Simpson, ***Enlightened War: German Theories and Cultures of Warfare from Frederick the Great to Clausewitz***, Camden House, 1. Baskı, New York, 2011, ss. 1-18.

Kurat, Akdes Nimet, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Hayatı ve Faaliyetleri 1682-1718***, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, 1940.

Kurat, Akdes Nimet, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu***, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, 1943.

Kurat, Akdes Nimet, ***İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kaldığı Zamana Ait Metinler ve Vesikalar (Ekler-I),*** Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, 1943.

Kurat, Akdes Nimet***, Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711),*** C. I, TTK, Ankara, 1951.

Kurat, Akdes Nimet, ***Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar***, TTK, 2. Baskı, Ankara, 1987.

Kurtaran, Uğur, "Pasarofça Antlaşmasına Göre Yapılan Sınır Tahdit Çalışmaları ve Belirlenen Yeni Sınırlar", ***The Journal of International Social Research***, Vol. 11, Issue: 55, February 2018, ss. 285-300.

Kurtaran, Uğur, "Sultan Birinci Mahmud Dönemi Osmanlı-Rus Siyasi ilişkileri", ***Belleten***, C. LXXIX, Ankara, Ağustos 2015, ss. 589-612.

Kurtaran, Uğur, "Sultan Birinci Mahmud'un Rusya'ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnâmenin Diplomatik Açıdan Tahlili", ***Tarih İncelemeleri Dergisi***, XXIX/1, 2014, ss. 213-232.

Kurtaran, Uğur, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya ilişkileri", ***Journal of History School***, Year 7, Issue XVII, Mart 2014, ss. 393-419.

Kurtaran, Uğur, ***Osmanlı-Avusturya Diplomatik ilişkileri (1526-179),*** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2006.

Kurtaran, Uğur, ***Sultan I. Mahmud Dönemi 1730-1754***, Atıf Yayınları, Ankara, 2014.
Laidlaw, Christine, ***Levant'taki İngilizler***, Çev. Hakan Abacı, Alfa Yayınları, 1. Baskı, Kasım 2014.

Lane, Frederic C., ***Venice: A Maritime Republic***, The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1793.

Lazzarini, Isabella, ***Communication And Conflict: Italian Diplomacy İn The Early Renaissance 1350–1520***, Oxford United Press, United Kingdom, 2015.

Lea, Henry Charles, ***The İnquisition in The Spanish Dependencies: Sicily, Naples, Sardinia, Milan, The Canaries, Mexico, Peru, New Granada***, MacMillan Company, New York, 1922.

Lee, Stephen J., ***Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789***, Çev. Ertürk Demirel, Dost Yayınları, 5. Baskı, Ankara, Ekim 2015.

Levy, Avigdor, "Military Reform and the Problem of Centralization in the OttomanE mpirei n the Eighteenth Century" ***Middle Eastern Studies***, Vol. 18, No. 3, July, 1982, ss. 227-249

Levy, Avigdor, "The Contribution of Zaporozhian Cossacks to Ottoman Military Reform: Documents and Notes", ***Harvard Ukrainian Studies***, Vol. 6, No. 3, September 1982, ss. 372-413.

Lewis, Bernard, ***Hata Neredeydi?,*** Çev. M. Murtaza Özeren, Kronik Kitap, 3. Baskı, ss. 117-118.

Lindemann, Mary, ***Liaisons dangereuses, Sex, Law, and Diplomacy in the Age of Frederick The Great,*** The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2006.

Lindsay, J. O., "İnternational Relations", ed., J. O. Lindsay, ***The Old Regime, 1713-63,*** Vol. VII, Cambridge At The University Press, London, 1966, ss. 191-213.

Lindsay, J. O., "The Social Classes and The Foundations Of The States", ed., J. O. Lindsay, ***The Old Regime, 1713-63,*** Vol. VII, Cambridge At The University Press, London, 1966, ss. 50-65.

Lockyer, Roger, ***Tudor and Stuart Britain, 1485-1714***, Routledge, London, 2005.

Lossky, Andrew, "International Relations İn Europe", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25***, Vol: VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, ss. 154-192.

Lukowski, Jerzy, "Poland-Lithuania", ed., Peter H. Wilson, ***A Company to Eighteenth Century Europe***, Blackwell Publishing Ltd, First Published, Oxford, 2008, ss. 244-259.

Lynn, John A., "Çatışma İçindeki Devletler", ed., George Parker, ***Cambridge Savaş Tarihi***, Çev. Füsun Tayanç-Tunç Tayanç, İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Kasım 2014, ss. 183-237.

Macartney, C. A., "The Habsburg Dominions", ed., J. O. Lindsay, ***The Old Regime (1713-63),*** Vol. VII, Cambridge At The University Press, London, 1966, ss. 391-415.

Maiorini, Maria Grazia, "Neapolitan Diplomacy in the Eighteenth Century: Policy and The Diplomatic Apparatus" Edited by, Daniela Frigo, ***Politics and Diplomacy in Early Modern İtaly***, Translated: Adrian Belton, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000, ss. 175-209.

Mantran, Robert, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devlet: Avrupa Baskısı", ed., Robert Mantran, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi***, Çev. Server Tanilli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, Nisan 2019, ss. 329-353.

Massie, Robert K., ***Büyük Petro***, Çev. Hakan Abacı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Mayıs-2019.

Mata, Petr, "Bohemia, Silesia and The Empire: Negotiating Princely Dignity on the Eastern Periphery", ed., R.J.W. Evansand Peter H. Wilson***, The Holy Roman Empire, 1495-180: A European Perspective,*** Brill Leiden-Boston, 2012, ss. 143-165.

Mattıngly, Garrett, ***Renaissance Diplomacy***, Dover Publications Inc., New York, 1988.

Mazur, Peter A., A Mediterranean Port in the Confessional Age: Religious Minorities in Early Modern Naples", Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, ss. 215-234.

Mckay, Derek–Scott, H.M., ***Büyük Devletlerin Yükselişi (1648-1815***), Çev. Eşref Bengi Özbilen, Dergah Yayınları, Kasım 2011.

McNeill, William H., ***Avrupa'nın Bozkır Sınırları***, Çev. S. Erdem Türközü, Nika Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, Temmuz 2107.

Medeline C. Zilfi, "Osmanlı Uleması", ed., Suraiya Faroqhi, ***Türkiye Tarihi (1603-1839): Geç Osmanlı İmparatorluğu***, Çev. Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, C. 3, ss. 255-273.

Meek, Ronald L., ***The Economics of Physiocracy***, Rouledge, London New York, 2003.

Millar, Simon, ***Kolin 1757: Frederick The Great's First Defeat,*** Osprey Publishing, First Published, United Kingdom, 2001.

Mozgfesky, ***Rus Karadeniz Filosu Tarihi***, Çev. Fevzi Kurtoğlu, Deniz Matbaası, 1935.

Muhtar, Ahmed, "Rus Menâbi'ne Göre Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut Seferi (1711)", ***TOEM***, C. VIII, S. 45, 1917, ss. 160-185.

Munck, Thomas, "The Northern Periphery: German Cultural Influences on the Danish-Norwegeian Kingdom During in the Enlightenment", ed., R. J. W. Evans and Peter H. Wilson, ***The Holy Roman Empire, 1495-180: A European Perspective,*** Brill Leiden-Boston, 2012, ss. 293-312.

Muto, Giovanni, "Urban Structures and Population", Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, ss. 35-61.

Naval Wars in the Levat 1559-1853, Princeton University Press, Princeton, 1952, (Erişim) https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015005292860&view=1up&seq=3.

Neumann, Christoph K., "Siyasi ve Diplomatik Gelişmeler", ed., Suraiya Faroqhi, ***Türkiye Tarihi (1603-1839: Geç Osmanlı İmparatorluğu)***, Çev. Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, C. 3, ss. 65-84.

O'Connell, Monique and Dursteler, Eric R, ***The Mediterranean World: From The Fall of Rome to The Rise Of Napoleon***, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2016.

O'Loghlin, Michael, ***Frederick the Great and His Musicians: TheViola da Gamba Music of the Berlin School,*** Routledge, New York, 2016.

Odaka, Hiroki, "Osmanlı Diplomasisinin Batılaşması", ed., Güler Eren, ***Osmanlı,*** C. IV, 1999, ss. 676-680.

Ogg, David, "The Emergence of Great Britain As A World", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25***, Vol. VI, Cambridge At TheUniversityPress, London, 1971, ss. 254-283.

Olson, Robert, "The Ottoman-French Treaty of 1740: A Year to be Remembered?" ***Turkish Studies Association Bulletin***, Vol. 15, No. 2, September 1991, ss. 347-355.

Ortaylı, İlber, "1727 Osmanlı-Avusturya Seyr-i Sefâi Sözleşmesi" ***AÜSBF***, C. XXVIII, No. 3-4, Aralık 1973, ss. 97-110.

Ortaylı, İlber, "18. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri", ***Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992) Sempozyum Bildirileri***, TTK, Ankara, 1999.

Ortaylı, İlber, "Kırım Hanlığı'nın Ocak 1711 Tarihli Bir Üniversali", ***Studies on Ottoman Diploamtic History***, İstanbul, 1987, ss. 105-109.

Ostapchuk, Victor, "The Publication of Documents on the Crimean Khanate in the Topkapı Sarayı: New Sources for the History of the Black Sea Basin", ***Harvard Ukrainian Studies***, Vol. 6, No. 4, December 1982, ss. 500-528.

Outram, Dorinda, ***Aydınlanma***, Çev. Sevda Çalışkan-Hamit Çalışkan, Dost Kitapevi, 1. Baskı, Ankara, Kasım 2007.

Örik, Nahid Sırrı, "İstanbul'da Sicilyateyn Elçileri", ***Türk Tarih Encümeni Mecmuası***, C. I., S. 3, Letafet Matbaası, İstanbul, 1930, ss. 67-72.

Özcan, Abdulkadir, "Pasarofça Antlaşması", ***DİA***, C. XXXIV. 2007, ss. 177-181.

Özcan, Abdülkadir, "Humbaracı Ahmed Paşa", ***DİA***, C. XVIII. 1998, ss. 351-353.

Özcan, Abdülkadir, "Şehid Ali Paşa", ***DİA***, C. XXXVIII. 2010, ss. 433-434.
Özcan, Abdülkadir, Karlofça, ***DİA***, C. XXIV, ss. 504-507.

Özcan, Azmi, "Nadir Şah", ***DİA***, C. XXXII. 2006, ss. 276-277.

Öztürk, Yücel, "Osmanlı-Lehistan İlişkilerinde Savaş, Diplomasi ve Ticaret", ***Karadeniz Araştırmaları,*** XIV/55, Güz 2017, ss. 225-252.

Öztürk, Yücel, ***Özü'den Tuna'ya Kazaklar 1***, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Aralık 2004.

Pakalın, Mehmet Zeki, ***Osmanlı Tarih ve Deyimler Sözlüğü***, C. II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.

Panzac, Daniel, ***Osmanlı Donanması (1572-1923)***, Çev. Ahmet Maden, Sertaç Canpolat, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ocak 2020.

Pedani, Maria Pia, "Ottoamn Diplomats in the West: The Sultan's Ambasadors to the Republic of Venice", ***Tarih İncelemeleri Dergisi***, Haziran 1996, ss. 187-202.

Pera, Francesco, ***Ricordi e Biografie***, Livorno, 1867.

Perlakowski, Adam, "The Polish-Lithaunia Commonwhealth and Electoral Saxony in the Early Eighteenth Century: Crisis and Cooperation, ed., R. J. W. Evans and Peter H. Wilson, ***The Holy Roman Empire, 1495-1806, A European Perspective***, Brill Leiden-Boston, 2012, ss. 281-291.

Pešalj, Jovan, "1718 Pasarofça Barış Antlaşması ve Habsburg Osmanlı İlişkileri", ***Harp ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Antlaşması ve Bildirileri,*** Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, ss. 37-53.

Pirenne, Henri, ***Ortaçağ Kentleri***, İletişim Yayınları, 14. Baskı, İstanbul, 2016.

Pitt, H. G., "The Pacification of Utrecht", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25,*** Vol. VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, ss. 446- 479.

Polanyi, Karl, ***Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri***, Çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, 14. Baskı, İstanbul, 2017.

Polatçı, Türkan, ***Osmanlı Diplomasisinde Oryantalist Memurlar***, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2013.

Price, J. L., "The Dutch Republic", ed., Peter H. Wilson, ***A Company to Eighteenth Century Europe***, Blackwell Publishing Ltd, First Published, Oxford, 2008, ss. 289-303.

Rao, Anna Maria, "Conclusion: Why Naples's History Matters", Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, ss. 477-490.

Rapport, Michael, "France", ed., Peter H. Wilson, ***A Company to Eighteenth Century Europe,*** Blackwell Publishing Ltd, First Published, Oxford, 2008, ss. 338-353.

Rasim, Ahmet, ***Osmanlı Tarihi***, C. III, Haz. Metin Hasırcı, Emir Basın Yayın Elek Ltd. Şti, İstanbul, Mart 1999.

Refik, Ahmed, "Pasarofça Muahedesinden Sonra Viyana'ya Sefir İzamı", ***Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası,*** S. 40, ss. 211-227.

Refik, Ahmed, ***Baltacı ve Büyük Petro***, Haz. Mevlüt Faruk İslamoğlu, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, Mart 2012.

Refik, Ahmet, ***Memâlik'i Osmaniye'de Demirbaş Şarl***, Haz. Bülent Arı, Yeditepe Yayınevi, 2010.

Riccardi, Luca, "An Outline Of Vatican Diplomacy In The Early Modern Age", Edited By Daniela Frigo, ***Politics And Diplomacy In Early Modern Italy: The Structure Of Diplomatic Practice 1450-1800***, Translated By Adrian Belton, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000, ss. 95-108.

Rietbergen, Peter, "Cardinal-Prime Ministers, ca. 1450-ca. 1750: Careers between Personal Choices and Cultural Life Scripts", Source: ***Historical Social Research/ Historische Sozialforschung***, Vol. 39, No. 1/147, 2014, ss. 48-75.

Riotte, Torsten, "Britain and Hannover", ed., Peter H. Wilson, ***A Company to Eighteenth Century Europe,*** Blackwell Publishing Ltd, First Published, Oxford, 2008, ss. 354-367.

Roider, Karl A., "The Perils of Eighteenth-Century Peacemaking: Austria and the Treaty of Belgrade, 1739", ***Central European History***, Vol. 5, No. 3, Septemer 1972, ss. 195-207.

Roider, Karl A., ***Eastern Question 1700-1790***, Princeton University Press, New Jersey, 1982.

Salzmann, Ariel, ***Modern Devleti Yeniden Düşünmek: Osmanlı Ancien Regime'i***, Çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2017.

Samardzic, Nikola, "The Peace of Passarowitz, 1718: An Introduction", ed. Charles Ingrao, Nikola Samardzic, Jovan Pesalj, ***The Peace of Passarowitz*1718**, Purdue University Press, Indiana, 2011, ss. 9-37.

Sander, Oral, ***Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme***, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültessi Yayınları, Ankara,1987.

Sarıcaoğlu, Fikkret, "Hacı İvaz Paşa", ***DİA***, C. XIV,1996, ss. 485-486.

Savaş, Ali İbrahim, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", ed., Güler Eren, ***Osmanlı,*** C. I, 1999, ss. 643-659.

Savaş, Ali İbrahim, "Mustafa Hatti Efendi'nin Viyana Sefaret Raporu Üzerine", ***Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi***, S.6, Samsun, 1991, ss.235-254.

Schwarcz, Iskra, "Sadık Müttefik:" Tarihsel Bir Problem Olarak Prens Eugen'in Ordusunda Rus Birlikleri/"The Loyal Ally:" Russian Troops in the Army of Eugene of Savoy as a Historical Problem", Çev. Mehmet Yılmaz Akbulut, ed., P. Mitev, I. Parvev, M. Baramova, V. Racheva, LIT, ***Empires and Peninsulas: Southern Europe between Karlowitz and the Peace of Adrianople 1699-1829***, 2010, ss. 43-49.

Schwartzwald, Jack L., ***The Rise Of The Nation-State in Europe, Absolutism, Enlightenment and Revolution, 1603-1815***, Mc Farlandand Company, Inc., Publishers Jefferson, Nort Carolina, 2017.

Sevinç, Tahir, "Osmanlı-Sicilya İlişkileri ve Cizye Muhasebecisi Hüseyin Efendi'nin Sicilya Elçiliği (1740-1742)", ***History Studies; International Journal of History***, Vol. 5/2, ss. 411-429.

Sevinç, Tahir, ***Emni Mehmed Paşa ve Canibi Ali Paşa'nın Rusya ve Avusturya'ya Sefaret Hazırlık ve Yolculukları***, Gece Akademi Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2019.

Shaw, Stanford J., ***Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Gaziler İmparatorluğu: Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve çöküşü 1280-1808***, C. I, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, Kasım 2017.

Shaw, Stanford J. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan II. Selim ve Sultan II. Mahmut Dönemleri", ed., Güler Eren, ***Osmanlı***, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, ss. 609-630.

Shennan, J. H., ***Louis XIV***, Routledge Press, London, First Published, 1986.

Shennan, Margaret, ***The Rise Of Brandenburg-Prusia,*** Routledge, First Published, London, 1995.

Sodano, Giuglio, "Governing The City", Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, ss. 109-131.

Spagnoletti, Angelantonio, "The Naples Elites betwen City and Kingdom" Edited by, Tommaso Astarita, ***A Companion to Early Modern Naples***, Brill, Leiden-Boston, 2013, ss.17-214.

Stein, Mark L., ***Guarding The Frontier: Ottoman Border Forts and Garrisons in Europe***, Tauris Academic Studies, London New York, 2007.

Sternfeld, Frederick W., "Music 1661-1752", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain andRussia, 1688-1715/25***, Vol. VI, Cambridge At TheUniversityPress, London, 1971, ss. 101-118.

Stollberg-Rilinger, Barbara, ***Kutsal Roma İmparatorluğu***, Çev. Mete Tunçay, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, Haziran 2020.

Storss, Christopher, "İberian: Spain and Portugal in the Eighteenth Century", ed., Peter H. Wilson ***A Company to Eighteenth Century Europe***, Blackwell Publishing Ltd, First Published, Oxford, 2008, ss. 322-337.

Stoye, J. W., "The Austrian Habsburg", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25***, Vol. VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, ss. 572-607.

Streusand, Douglas E., ***Ateşli Silahlar Çağında İslam İmparatorlukları: Osmanlılar, Safeviler, Babürlüler***, Çev. Bahar Fırat, Ufuk Yayınları, İstanbul, Ekim 2013.

Swann, Julian, "'Le roidemande, lesétatsconsente': Royal Council, Provincial Estatesand Parlementsin Eighteenth-Century Burgundy", ed., D. W. Hayton, James Kelly and John Bergin, ***The Eighteenth-Century Composite State: Repsentative in stitutions in Irelandand Europe (1689-1800)***, Palgrave Macmillan, First Published, United Kingdom, 2010, ss. 163-182.

Szabo, Franz A. J., ***The Seven Years War in Europe 1756-1763***, Routledge, London-New York, 2013.

The Seven Years' War: Global Views, ed., Mark H. Danley, Patrick J. Speelman, Brill, Leiden-Boston, 2012.

Thompson, Andrew C., "After Westphalia: Remodelling a Religious Foreign Policy" ed. David Onnekink, ***War And Relıgıon After Westphalıa***, 1648–1713, Ashgate Publishing Limited, England, 2009, ss. 48-53.

Thompson, Andrew C., "Diplomacy and The Great Powers", ed., Peter H. Wilson, ***A Company to Eighteenth Century Europe***, Blackwell Publishing Ltd, First Published, Oxford, 2008, ss. 371-386.

Thomson, Mark A., "The War Of The Austrian Succession", ed., J. O. Lindsay, ***The Old Regime, 1713-63***, Vol. VII, Cambridge At The University Press, London, 1966, ss. 416-439.

Timur, Taner, ***Osmanlı Kimliği***, İmge Kitapevi, 5. Baskı, Ankara, Mayıs 2010.

Todorova, Maria, ***Balkanlar'ı Tahayyül Etmek***, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003.

Topaktaş, Hacer, ***Osmanlı Sefâretnâmeleri Işığında 1730-1763 Yıllarında Osmanlı Devleti İle Lehistan/Polonya Arasında Diplomatik İlişkiler,*** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2005.

Topaktaş, Hacer, "Osmanlı-Kırım-Lehistan Üçgeninde Diplomasi: Şah Mirza'nın Varşova Temsilciliği", ***Bilig***, S. 68, 2014, ss. 243-266.

Tuncer, Hüner, "Viyana Sefâretnâmesi (1131 H. 1719 M.) (Elçi: İbrahim Paşa)", ***Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni,*** 4/2, 2011, ss. 99-105.

Tuncer, Hüner, ***Osmanlı Diplomasisi ve Sefâretnâmeler***, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2010.

Turan, Namık Sinan***, İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasisinin İzinde***, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Ekim 2018.

Unat, Faik Reşit, ***Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri***, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, TTK, Ankara, 1968.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, ***Osmanlı Tarihi***, C. IV, TTK, 7. Baskı, Ankara, 2011.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, ***Osmanlı Tarihi***, C. V, TTK, 6. Baskı, Ankara, (t.y.)

Ülgener, Sabri F. ***Makaleler,*** Yay. Haz. Ahmet Güner Sayar, Derin Yayınları, İstanbul, 2016.

Ünal, Fatih, ***XVIII. Asır Türk-Rus Münasebetlerinde Neplüyev,*** Titiz Yayınları, Ordu, 2010.

Ünver, Mustafa, ***18. Yüzyılda Osmanlı-İsveç Diplomatik ilişkileri***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 2018.

Ürkündağ, Ayhan, ***Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa ve Hayratı***, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2017.

Vaggi, Gianni, ***The Economics of François Quesnay,*** Macmillan Press, First Published, London, 1987.

Valiyev, Elvin, ***XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Güney Kafkasya: Osmanlı, Safevi ve Rusya Kıskacında***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2014.

Veenendaal, A.J., "The War Of The Spanish Succession InThe Europe", ed., J. S. Bromley, ***The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25***, Vol. VI, Cambridge At The University Press, London, 1971, ss. 410-445.

Wakefield, Andre, ***The Disordered Police State: German Cameralism as Science and Pratice***, The University of Chicago Press, Chicago, London, 2009.

Wallerstein, Immanuel, Tabak, Faruk, "Osmanlı İmparatorluğu, Akdeniz ve Avrupa Dünya Ekonomisi (1560-1800)", ***Osmanlı***, C, III. ss. 202-209.

Watson, Peter, ***The German Genius***, Harper Perennial, First Published, New York, 2011, ss. 44-49.

Wiesner-Hanks, Merry E., ***Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789***, Çev. Hamit Çalışkan, İş Bankası Kültrür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2017.

Williams, Basil, "The Foreign Policy of England Under Walpole", ***The English History Review,*** Vol. 15, No: 58, April 1900, ss. 251-276.

Wilson, Peter H., "The Empire Austuria and Prusia" ed., Peter H. Wilson, ***A Company to Eighteenth Century Europe,*** Blackwell Publishing Ltd, First Published, Oxford, 2008, ss. 260-275.

Wood, A. C., "The English Embassy at Constantinople 1600-1762", ***The English History Review***, Vol. 40, No. 160, October 1925, ss. 533-561.

Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin, "Bir Avrupa Diplomasi Merkezi Olarak İstanbul: 1792-798 Dönemi İngiliz Kaynaklarına Göre", ed., Güler Eren, ***Osmanlı,*** C. I, 1999, ss. 660-675.

Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin, "III. Selim ve II. Mahmut Dönemleri Osmanlı Dış Politikası", ed., Güler Eren, ***Osmanlı***, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, ss. 629-659.

Yeşil, Fatih, "Bir Fransız Maceraperestin savaş ve Diplomasiye dair Görüşleri: Humbaracı Ahmed Paşa'nın (Kont Alexander Bonneval) Lâhiyaları", ***Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi***, 15, Güz 2011, ss. 205-228.

Yeşil, Fatih, "Pasarofça Antlaşması ve Osmanlı Diplomasisindeki Değişim", ***Harp ve Sulh300. Yılında Pasarofça Antlaşması ve Bildirileri,*** Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, ss. 103-109.

Yıldız, Hakan, ***Prut Seferi'nin Lojistik Faaliyetleri***, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2000.

Yıldız, Hakan, ***Prut Seferi'nin Lojistik Hazırlıkları İle İlgili Emir ve Hükümler***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1994.

Yirşen, Reyhan***, 6 Numaralı Sicilyateyn (Düveli Ecnebiye) Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Merkezi, Antalya, 2008.

Yurdusev, A. Nuri, "The Ottoman Attitude Toward Diplomacy", ed., A. Nuri Yurdusev, ***Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional***, Palgrave Macmillan, First Published, New York, 2004, ss. 5-35.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,*** Çev. Nilüfer Epçeli, C. V, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Eylül 2011.

EKLER

PORTRELER

EK-1. XIV. Louis (1643-1715)[672]

[672] Guy Rowlands, ***The Dynastic State and the Army under Louis XIV, Royal Service and Private İnterest, 1661-1701,*** Cambridge University Press, First Published, United Kingdoom, 2002.

EK-2. Rus Çarı I. Petro (1672-1725)[673]

[673] National Portrait Gallery, London (Erişim)https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw42330/Peter-I-The-Great?LinkID=mp55336&role=sit&rNo=1

EK-3. İsveç Kralı XII. Charles (1697-1718)[674]

[674] National Portrait Gallery, London (Erişim)https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw59981/Charles-XII-King-of-Sweden?LinkID=mp60887&role=sit&rNo=0

EK-4. III. Ahmed (1703-1730)[675]

[675] ***Padişah Portreleri***, Haz. Filiz Çağman, Zeren Tanındı, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul, 1984.

EK-5. Kutsal Roma Cermen İmparatoru VI. Charles (1685-1740)[676]

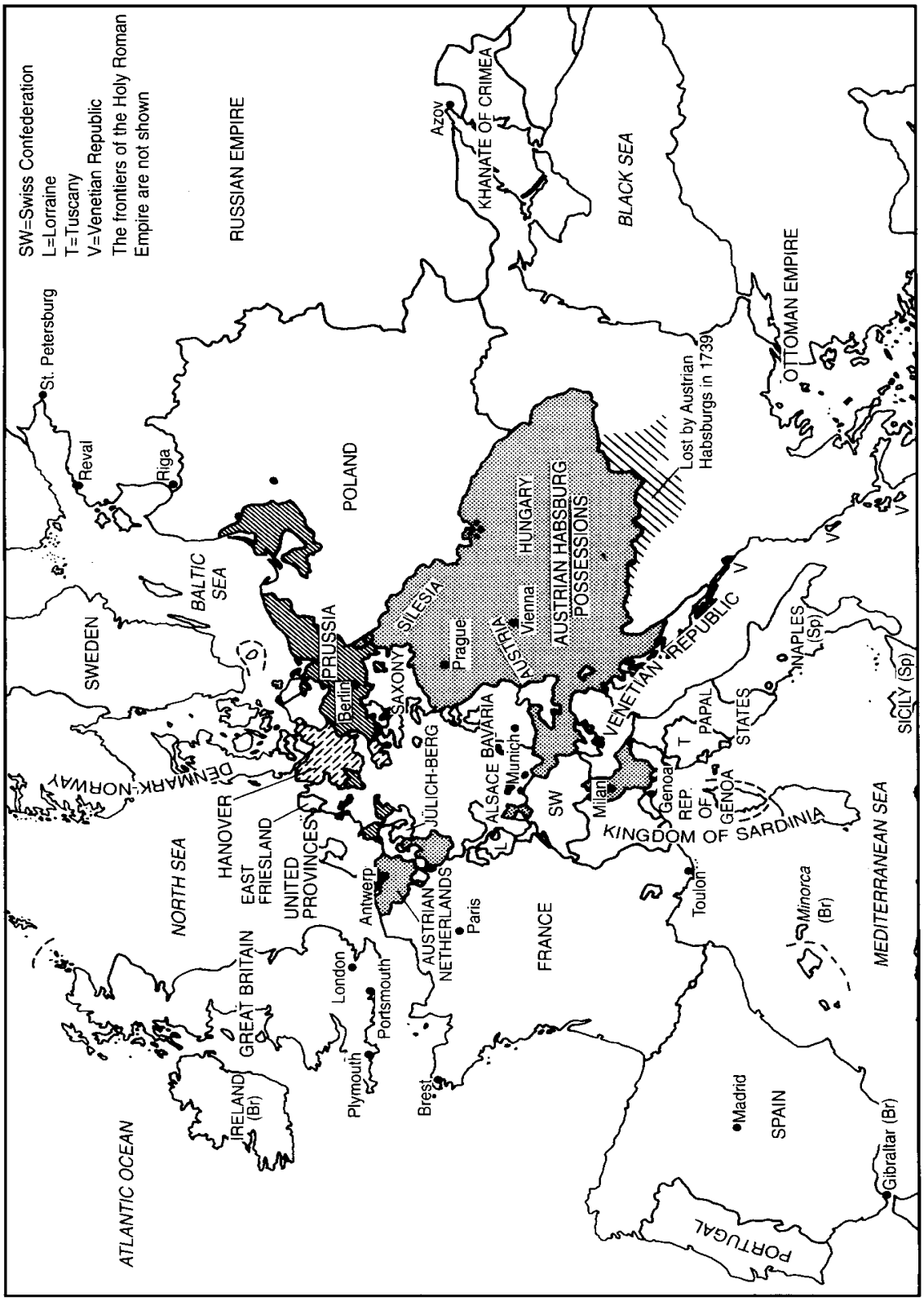
[676] National Portrait Gallery London (Erişim)https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw60872/Charles-VI-Holy-Roman-Emperor?LinkID=mp61233&role=sit&rNo=0.

EK-6. I. Mahmud (1730-1754)[677]

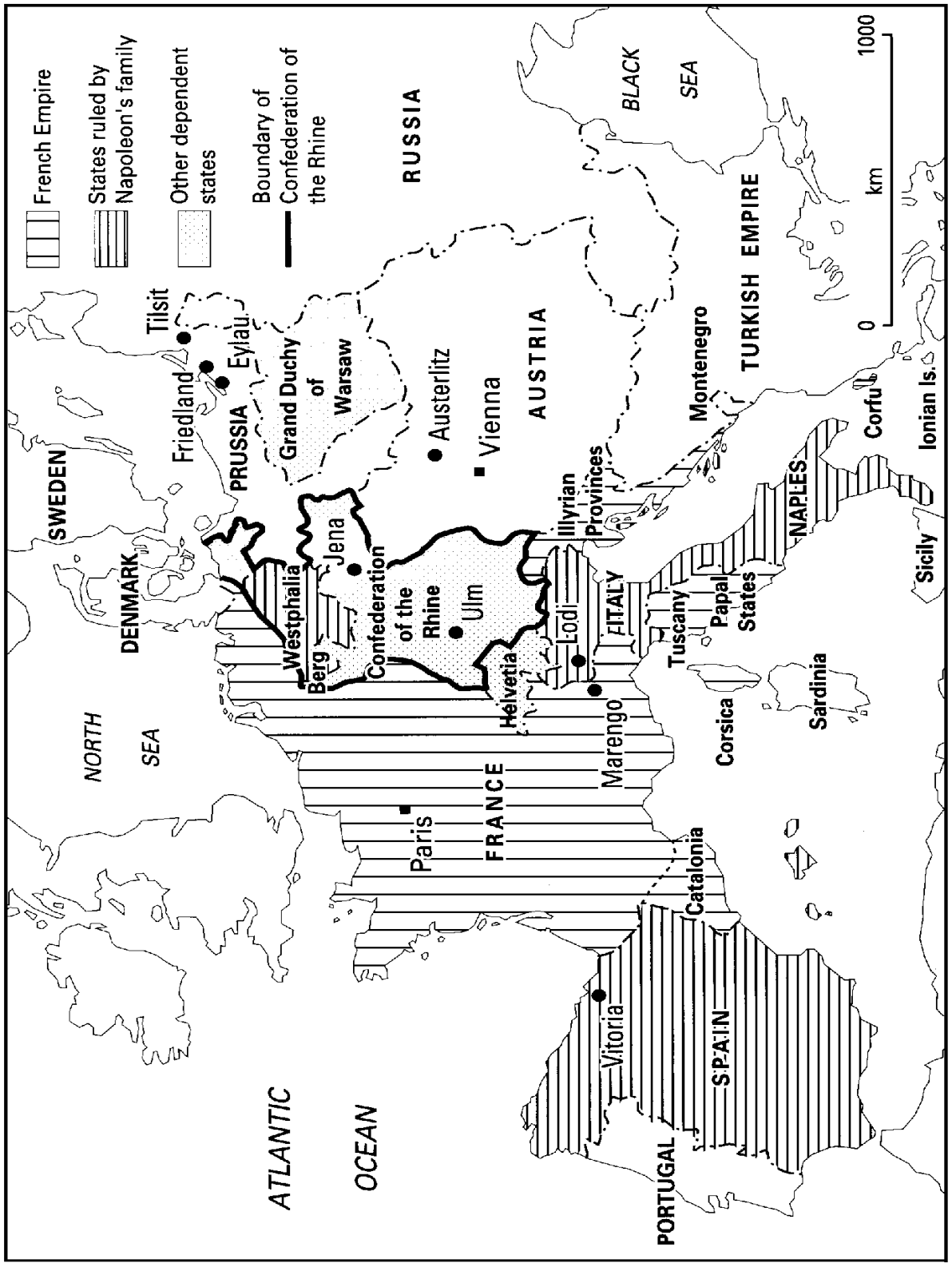
[677] ***Padişah Portreleri***, Haz. Filiz Çağman, Zeren Tanındı, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul, 1984.

HARİTALAR

Harita-1. XVIII. Yüzyıl Avrupa Haritası[678]

[678] Jeremy Black, ***From Louis XIV to Napoleon: The Fate of a Great Power,*** UCL Press, United Kingdoom and United State, First Published, 1999.

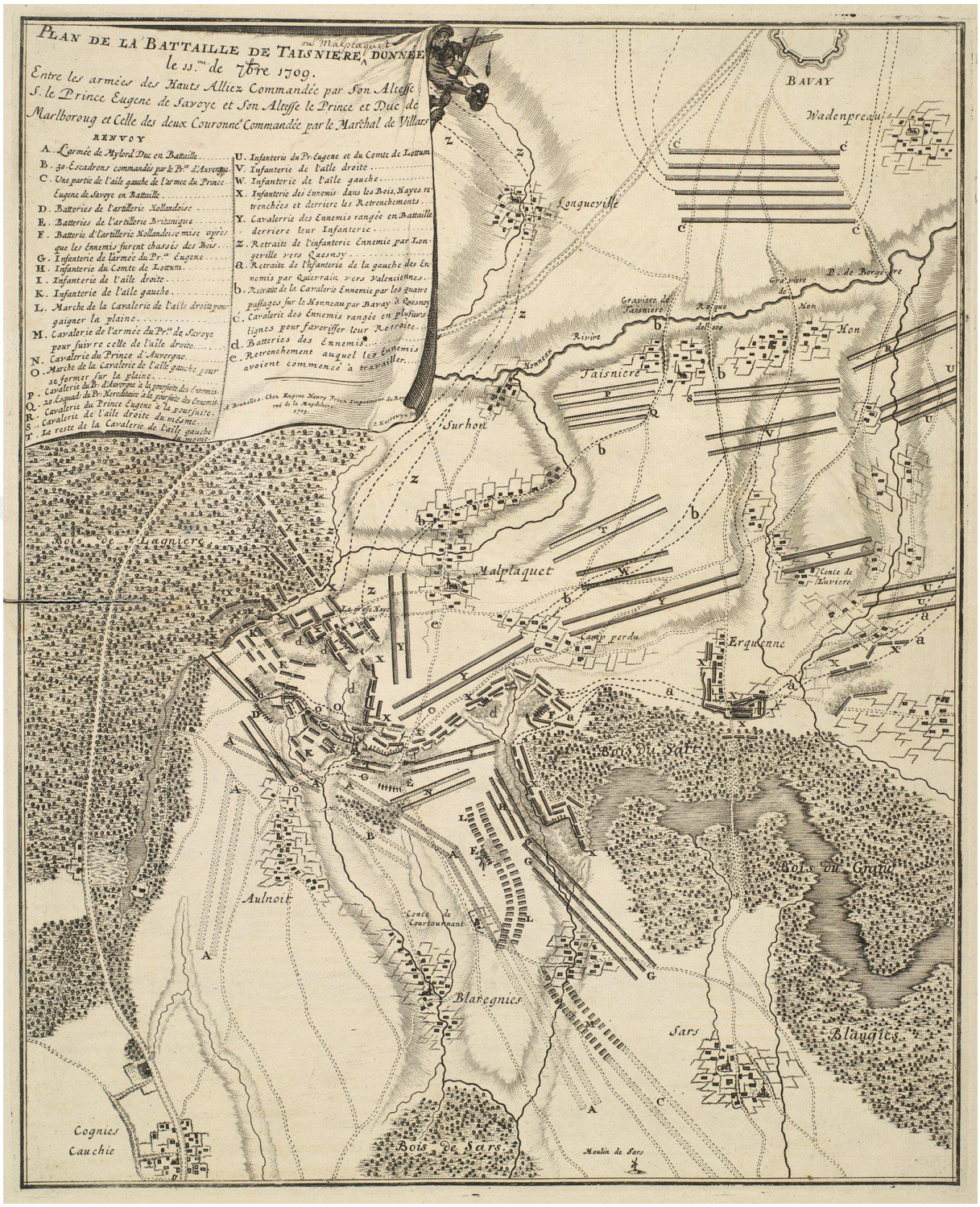
Harita-2. XVIII. Yüzyıl Avrupa Haritası[679]

[679] Jeremy Black, ***From Louis XIV to Napoleon, The Fate of a Great Power,*** UCL Press, United Kingdoom and United State, First Published, 1999.

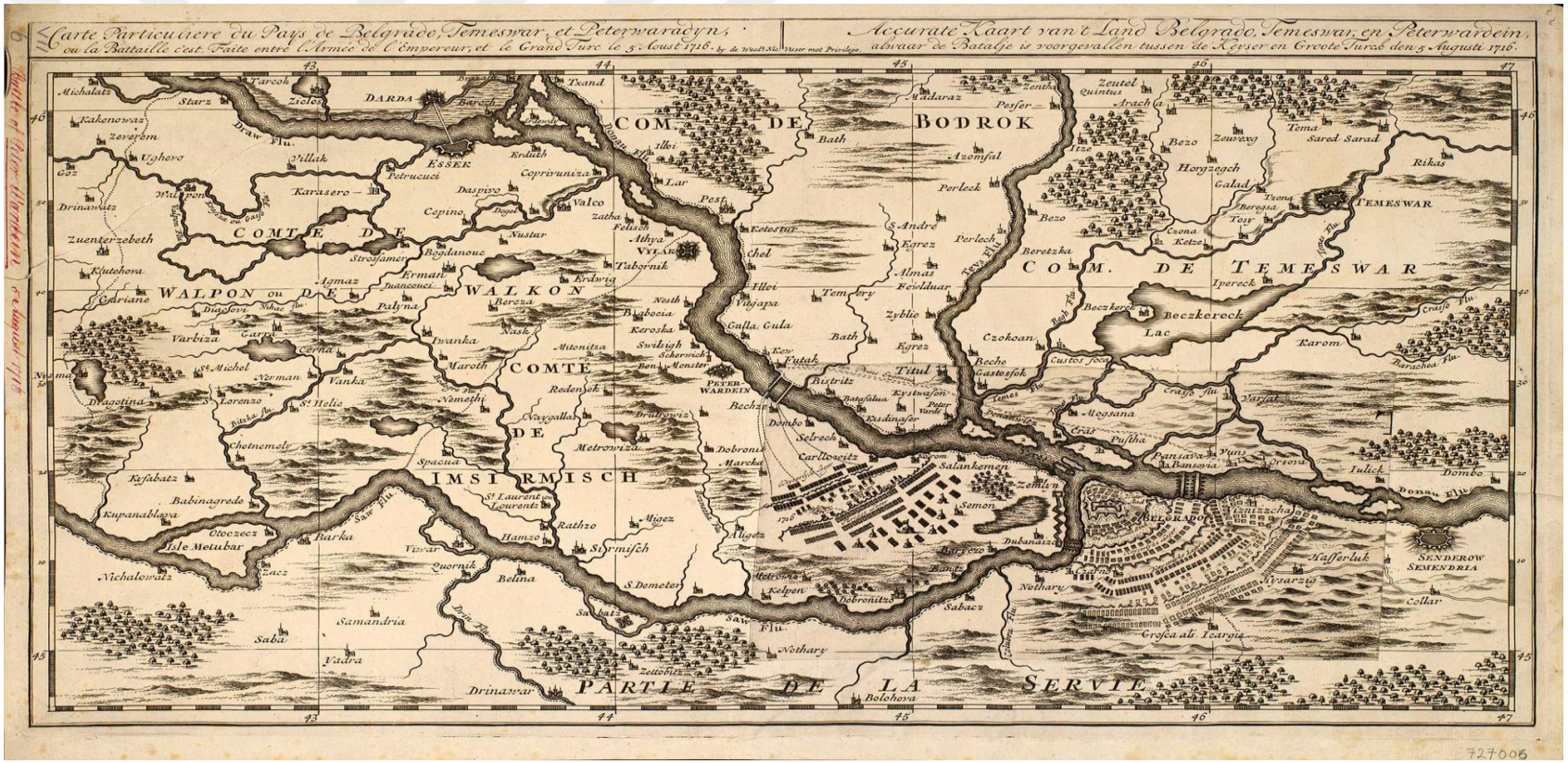
Harita-3. XVIII. Yüzyıl Habsburg Monarşisi[680]

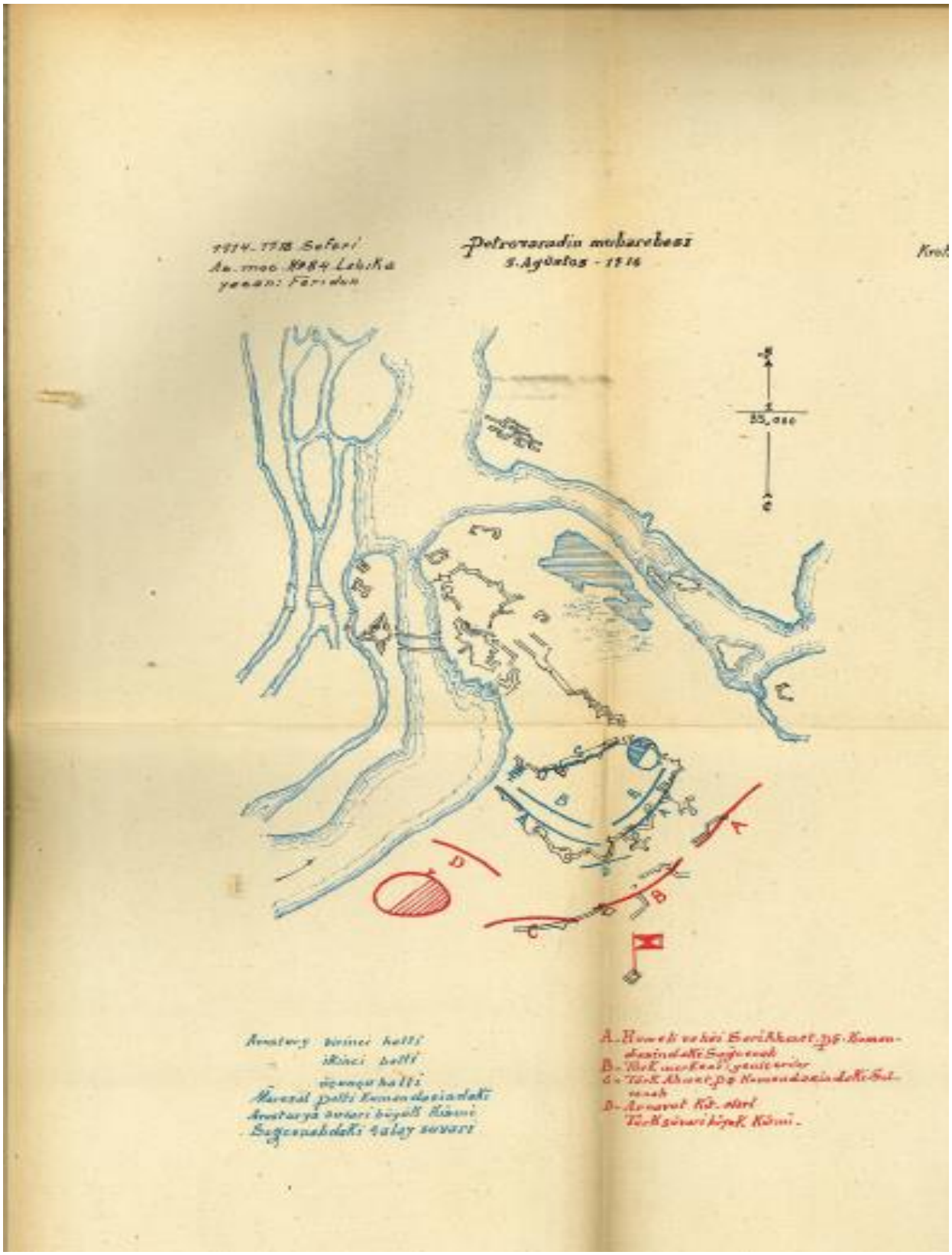
[680] Orsolya Szakály**,** *"*Managing a Composite Monarchy: The Hungarian Diet and the Habsburgs in the Eighteenth Century", ed., D. W. Hayton, James Kelly and John Bergin, ***The Eighteenth-Century Composite State, Repsentative Institutions in Ireland and Europe, 1689-1800,*** Palgrave Macmillan, First published, United Kingdom, 2010.

Harita-4. İspanya Veraset Savaşları (1701-14)[681] (Marlborough I. Dükü John Churchill (1650-1722) Ve Prens Eugene Tarafından Komuta Edilen Müttefik Ordusu (Avusturya, Hollanda Cumhuriyeti, İngiltere, Prusya) 11 Eylül 1709'da Malplaquet Muharebesi'nde Fransa Ve Bavyera Güçleri Savaşı Kaybetse De Savaş Müttefik Güçler İçinde Kırılma Noktalarından Biridir.)

[681] **Eugene Henri Fricx (1644-1730)** tarafından çizilen harita: (Erişim) https://militarymaps.rct.uk/war-of-the-spanish-succession-1701-14/battle-of-malplaquet-1709-plan-de-la-2

Carte Particuliere du Pays de Belgrade Temeswar et Peterwaradyn
ou la Battaille c'est Faite entre l'Armée de l'Empereur et le Grand Turc le 5 Aoust 1716
Accurate Kaart van t Land Belgrado Temeswar en Peterwardein
alwaar de Battalje is voorgevallen tussen de Keyser en Groote Turck den 5 Augusti 1716
COMTE DE BODROK
COMTE DE WALPON ou DE WALKON
COMTE DE IMSIRMISCH
COMM. DE TEMESWAR
PARTIE DE LA SERVIE
DARDA
ESSEK
TEMESWAR
Beczkereck
BELGRADO
SENDEROW
SEMENDRIA
Peterwardein
Titul
Carlowitz
Salankemen
Mitrowitza
Dombo
Donau Flu.
Save Flu.
Theiss Flu.
Drinawar
Nothary
Sabacz
Samandria
Saba
Vadra
Isle Metubar
Babinagrede
Kupanablaya
Kafabatz
Chotnemoly
Varbiza
Dragotina
Michalowatz
Otoczecz
Barka
Hamzo
Rathzo
Stirmisch
Vizvar
Quornik
Belina
Illoi
Bath
Azemfal
Perlock
Egrez
Almas
Feiduar
Zyblie
Czokoan
Beche
Custos foca
Titul
Bistritz
Futak
Becharr
Dombo
Selreck
Dobronz
Marckt
Metrowitza
Vrazgallan
Redensek
Maroth
Vanka
Ivanka
Nask
Berzea
Palyna
Agmaz
Erman
Erdwig
Tabornik
Vylak
Athya
Chel
Kelosfur
Pest
Lar
Valco
Daspiyo
Copriwniza
Petruevci
Karasero
Cepino
Nustar
Bogdanouc
Strosjamer
Zuenterzebeth
Drinawatz
Gez
Ughero
Zeverom
Kakenowaz
Michalatz
Starz
Tarcok
Zielos
Draw Flu.
Pillak
Tsand
Bregetio
Erdutch
Illoi
Lar
Pest
Zatha
Felsush
Athya
Vylak
Tabornik
Erdwig
Ketosfur
Chel
Egrez
Almas
Feiduar
Temesvary
Vilsapa
Galla Gula
Keroska
Swidsigh
Scherwitch
Monster
Futak
Bistritz
Petrowardein
Batafalua
Esdinofor
Peter Wardt
Dombo
Bechar
Selreck
Carlowitz
Dobronz
Marckt
Metrowitza
Vrazgallan
Brattowitz
Redensek
Maroth
Vanka
Vemeth
Ivanka
Nask
Berzea
Palyna
Agmaz
Erman
Juancouci
Erdwig
Tabornik
Bogdanouc
Strosjamer
Nustar
Copino
Daspiyo
Petruevci
Karasero
Copriwniza
Valco
Zatha
Pesth
Lar
Illoi
Bath
Azemfal
Perlock
Egrez
Almas
Feiduar
Zyblie
Czokoan
Beche
Custos foca
Titul
Bistritz
Futak
Becharr
Dombo
Selreck
Carlowitz
Salankemen
Mitrowitza
Vrazgallan
Redensek
Maroth
Vanka
Ivanka
Nask
Berzea
Palyna
Agmaz
Erman
Juancouci
Erdwig
Tabornik
Vylak
Athya
Chel
Kelosfur
Pest
Lar
Valco
Daspiyo
Copriwniza
Petruevci
Karasero
Cepino
Nustar
Bogdanouc
Strosjamer
Zuenterzebeth
Drinawatz
Gez
Ughero
Zeverom
Kakenowaz
Michalatz
Starz
Tarcok
Zielos
Draw Flu.
Pillak
Tsand
Bregetio
Erdutch

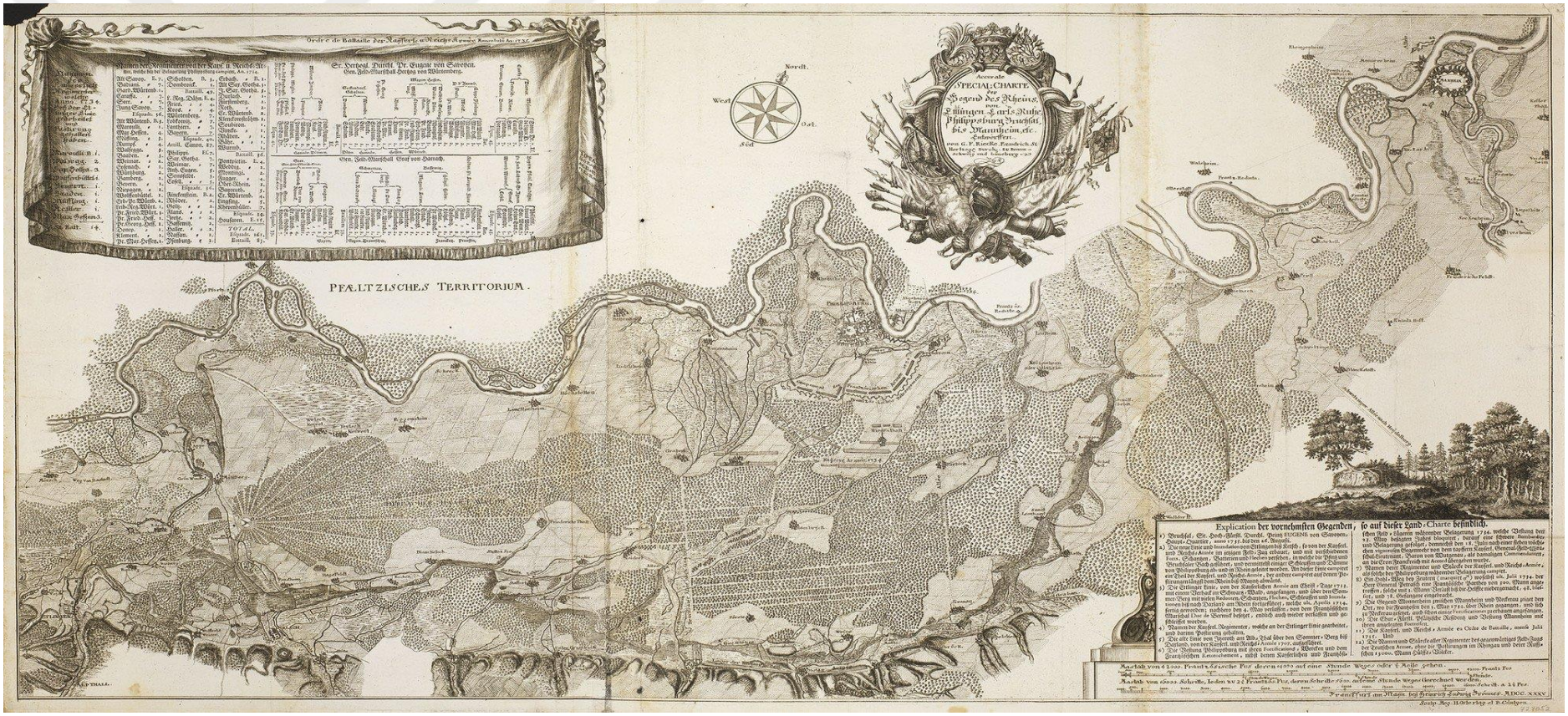
Harita-6. 1714-1718 Türk-Avusturya-Venedik Seferi[683]

[683] Dukakinzade Feridun, ***1714-1718 Türk-Avusturya-Venedik Seferi***, Askeri Matbaa, İstanbul, 1932.

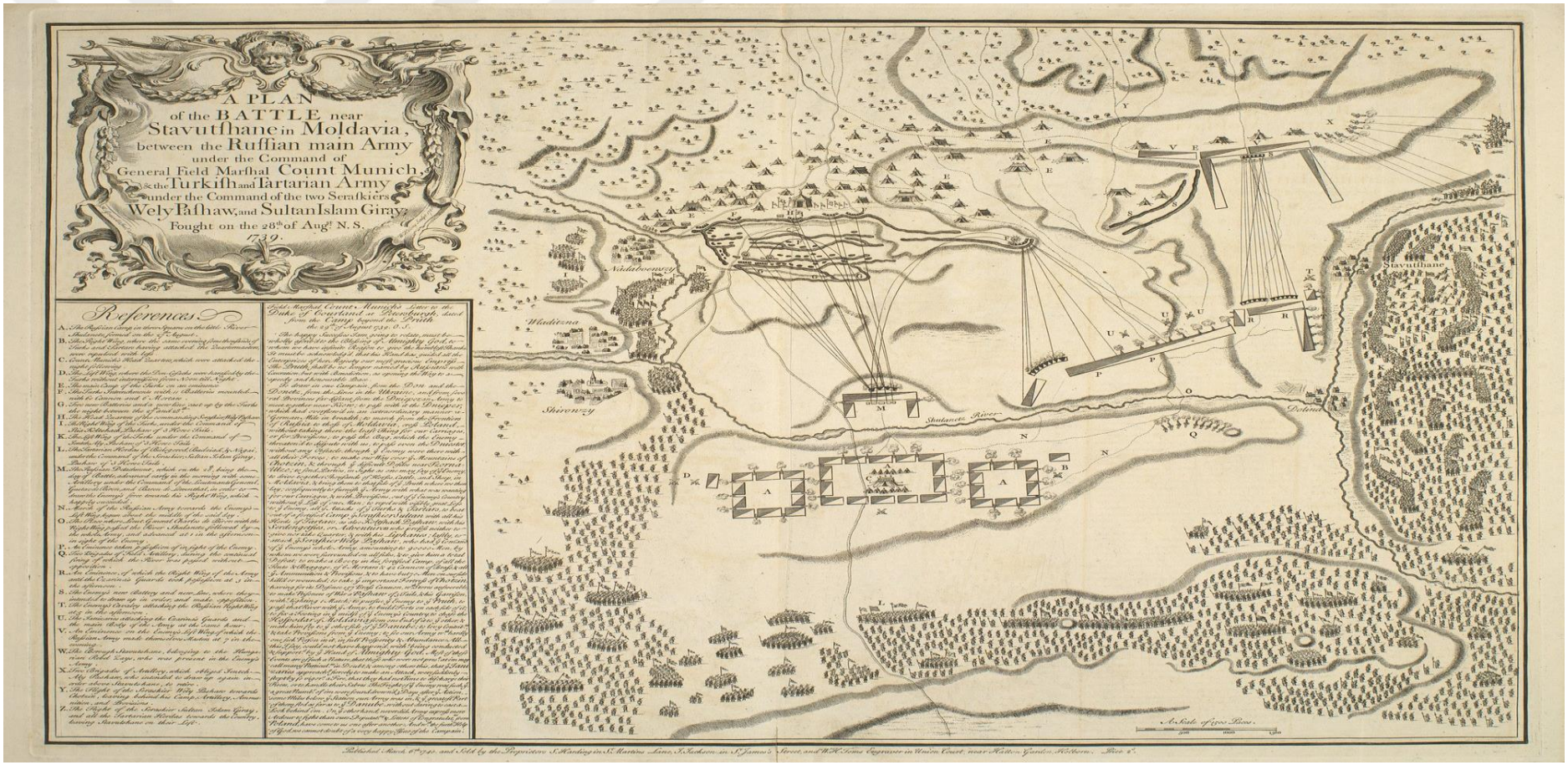
Harita-7. Belgrad (1717)[684]

[684] Joachim Ottens (1663-1722) tarafından çizilen harita: (Erişim)https://militarymaps.rct.uk/ottoman-habsburg-wars-1521-1791/belgrade-1717-nieuwe-en-accurate-caart-van-de

Harita-8. Lehistan Veraset Savaşı (1733-1738) Fransa Ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Ordu Hatlarını, Tahkimatlarını Ve Kamplarını Gösteren Topografik Harita.[685]

685 Heınrich Ludwıg Brönner'in (1735-79) çizdiği harita: (Erişim)https://militarymaps.rct.uk/war-of-the-polish-succession-1733-8/order-of-battle-of-the-imperial-army-at

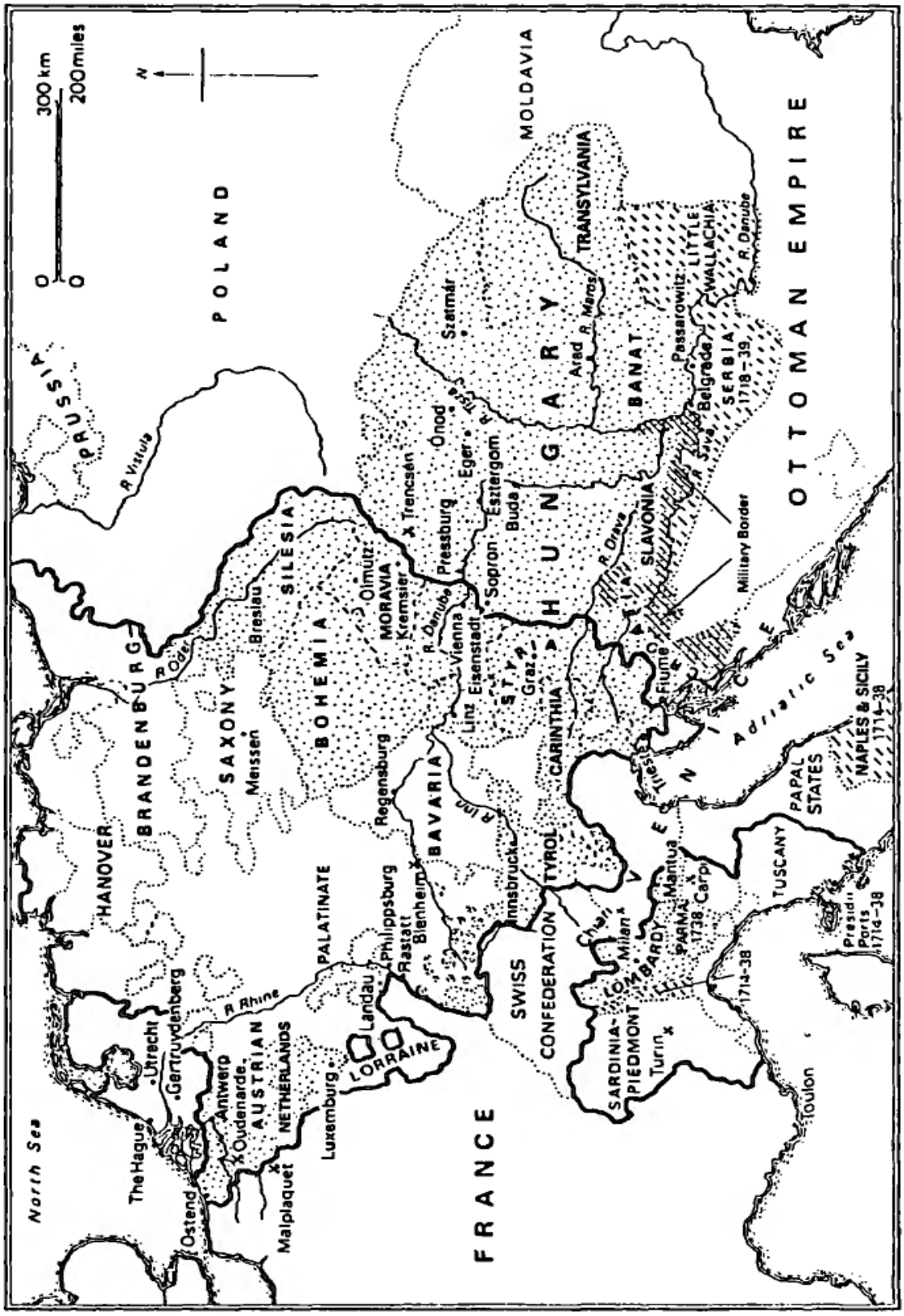
Harita-9. Feldmareşal Kont Münich Komutasındaki Ordunun Osmanlı Ordusuna Karşı Stavuchany Savaşı (1739)[686]

[686] (Erişim) https://militarymaps.rct.uk/russo-turkish-wars/battle-of-stavuchany-1739-a-plan-of-the-battle-near-stavutshane

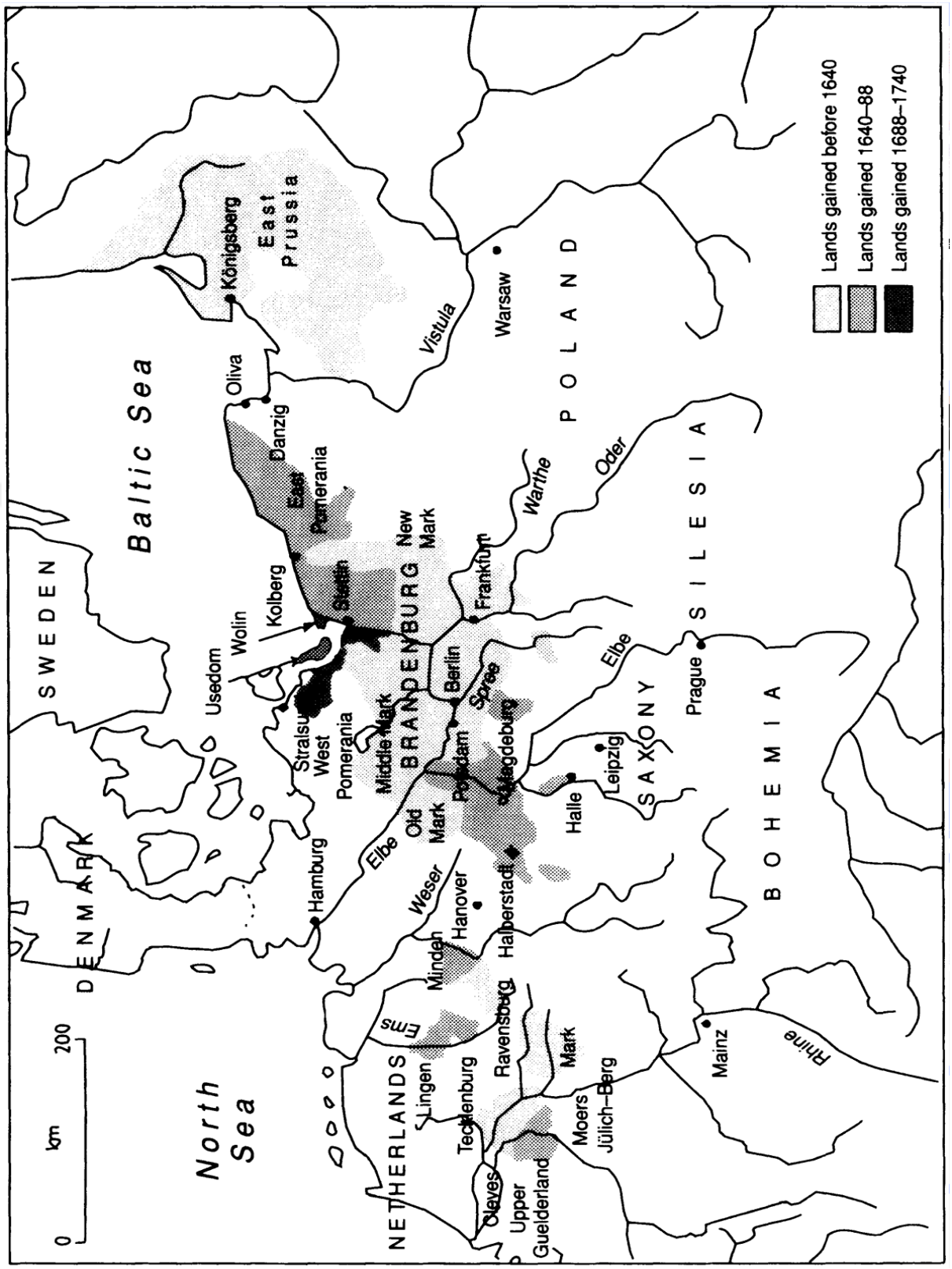
Harita-10. Osmanlı İmparatorluğu ve Balkanlar (1738)[687]

[687] (Erişim) https://militarymaps.rct.uk/russo-turkish-wars/turkey-and-balkans-1738-tooneel-des-oorlogs-aan-den-dnieper

Harita-11. Roma Cermen İmparatoru VI. Charles Döneminde Sınırlar[688]

[688] Charlers W. Ingrao, ***The Habsburg Monarchy 1618-1815***, 2. Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

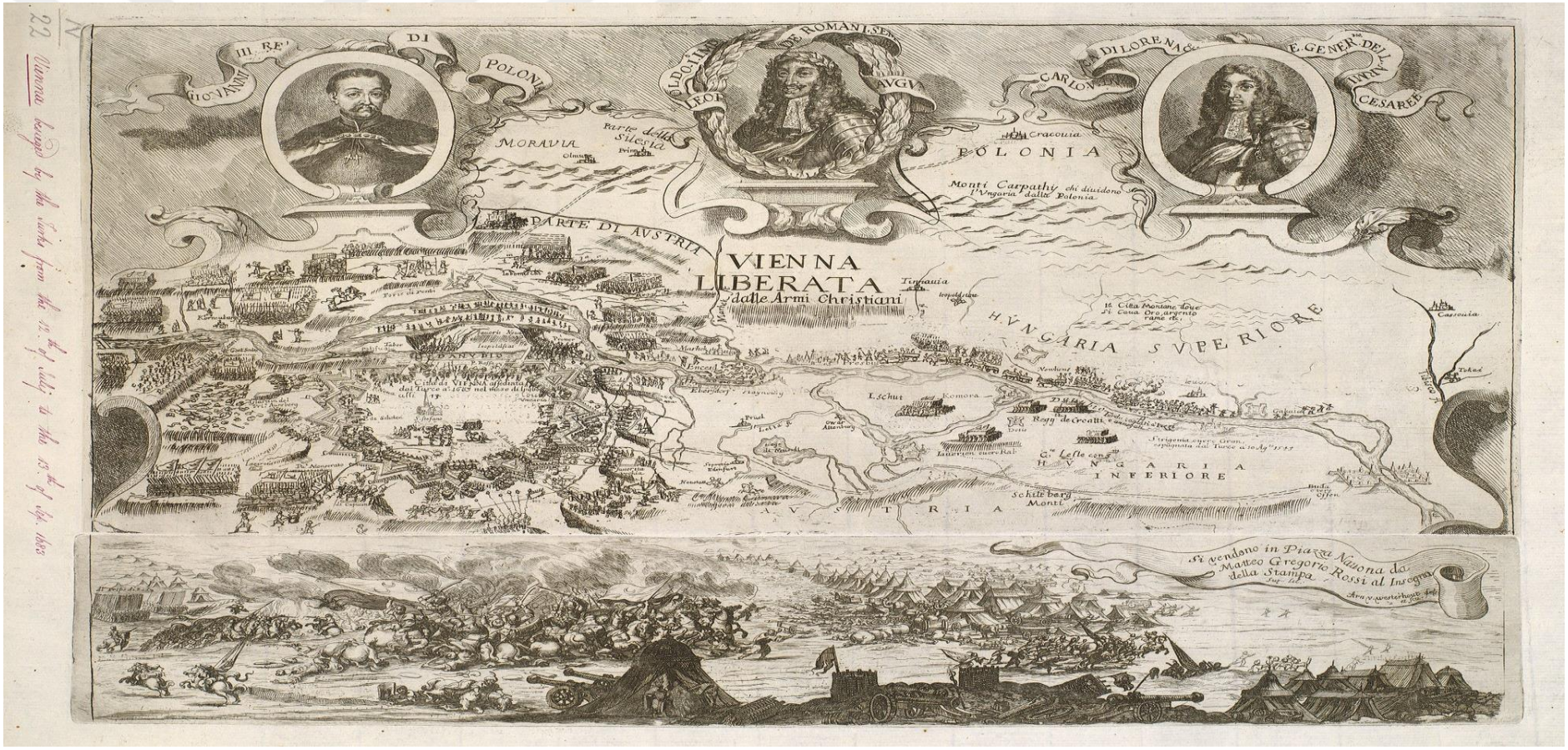

Harita-12. Prusya-Brandenburg[689]

[689] Margaret Shennan, ***The Rise Of Brandenburg-Prusia,*** Routledge, First Published, London, 1995.

SWEDEN
Engraved from the best Authorities
for the
CONTINUATION
to
Lyttletons History of England,
1808.
Swedish Leagues 2 to a Degree
NORWAY
GULF OF BOTHNIA
BALTIC SEA
GULF OF FINLAND
RUSSIA
POLAND
WHITE SEA
LADOGA LAKE
Arctic Circle
Ymare lake
PETERSBURG
Reval
Riga
Gulf of Riga
Gothenburg
Halsingland
Gefleborg
Sundswald
Hudwickswald
Upsal
Calmar
Ile of Oland
Ile of Gothland
Ile of Bornholm
Carlscrona
Christianstad
Malmoe
Lund
Helsingborg
Landscrona
Copenhagen
Elsinore
Moon
Stockholm
Abo
Wasa
Uleaborg
Tornea
Lulea
Pitha
Carlebyn
Kengis
Torneaträsk
Lake Rogen
Lake of Storsio
Lake of Siljan
Lake of Wenern
Lake of Wetter
Lake of Mulen
Lake of Hielmar
Lake of Malar
Lake of Wener

RESİMLER

EK-1. Viyana Kuşatması (1683)[691]

[691] Arnold Van Westerhout (151-1725) tarafından çizilen harita: (Erişim) https://militarymaps.rct.uk/ottoman-habsburg-wars-1521-1791/siege-of-vienna-1683-vienna-liberata-dalle-armi

EK-2. G. M. Mitelli'nin Karlofça Barışı'nı Temsil Eden Bir Gravürü (1700)[692]

[692] (Erişim) Wellcome Collection. Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

EK-3. Viyana Kuşatması (1683-1699)[693]

[693] Christopher Duffy, ***The Fortress in the Age of Vauban and Frederick the Great 1660-1789, Siege Warfare,*** Vol. II., Routledge and Kegan Paul Publication, London, Boston, Melbourne and Henley, First Edition, Baskı, 1985.

EK-4. Azak Kalesi Altında Rus Filosu (1736)[694]

[694] Mozgfesky, ***Rus Karadeniz Filosu Tarihi***, Haz. Fevzi Kurtoğlu, Deniz Matbaası, İstanbul, 1935.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Fatih Karabulut

Doğum Yeri ve Tarihi: Elazığ, 1989

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce, İtalyanca

İletişim

E-Posta Adresi: fbkrblt@gmail.com